D. D. PATRAŞCANU

ISTORIA EVULUI MEDIU şi MODERN

(476—1789)

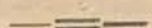
PENTRU

CLASA VI SECUNDARĂ

BUCUREŞTI, «CULTURA ROMÂNEASCĂ», S. A. R.

D. D. PATRAȘCANU

ISTORIA Evului Mediu și Modern (476 – 1789)

PENTRU

CLASA VI SECUNDARĂ
(BĂIEȚI ȘI FETE)

Cu 4 planșe, 9 hărți, dintre care 10 colorate, și foarte multe ilustrații în text.

Manual alcătuit conform programei analitice din 1935 și aprobat de Ministerul Instrucțiunii, cu No. 603 din 4 Iulie 1935.

EDIȚIA II

Taxa timbrului didactic de 5%
pentru acest manual s'a plătit direct Casei
Corpului Didactic conform deciziunei
No. 6310/927

„CULTURA ROMÂNEASCĂ" S. A. R.
Institut de Editură, Arte Grafice și Confecțiuni de hârtie
BUCUREȘTI, I. - STR. PITAGORA No. 18

884. — Exempl. 5000.—1935.

PREFAŢĂ LA EDIŢIA I

Manualul de faţă, care face un pas înainte în complectarea — după un plan mai desvoltat — a Istoriei Universale, făgăduite încă de acum câţiva ani, şi-a întârziat apariţia cu mult peste voinţa autorului. Greutăţile alcătuirii contează mai puţin în această întârziere decât acele ale executării tehnice. Condus de ideea că o carte didactică, în special cea de istorie, trebue să se înfăţişeze nu numai ca fond, ci şi ca formă, în condiţiuni cât mai îngrijite — în cazul de faţă cu bogate mijloace intuitive — care singure pot fi o ilustraţie vie a trecutului — am preferat o amânare voluntară, pentru a nu fi silit să sacrific nici una din înfăţişările socotite indispensabile unui bun manual didactic.

Numai cine cunoaşte neplăcerile cu care ai de luptat până să vezi apariţia unei lucrări din capricioasele teascuri ale Neamţului din Mayenţa — chiar când ea ar fi simplu opera vingalacului — numai acela va putea să-şi deie samă de infinitile greutăţi când mai intervin şi alte complicaţii — în cazul nostru, ilustraţii, hărţi colorate, planşe, care fără o continuă tensiune din parte-ţi — ba uneori chiar şi atunci — pot să te facă să regreţi variatele procedeie cu care se fălesc astăzi artele grafice.

Dar să nu fim prea pretenţioşi, nici noi care zăbovim ceasuri întregi lângă maşina tipografică, nici acei care primesc de-a gata fructul ostenelelor noastre.

Manualul acesta urmează, fireşte, indicaţiile programei analitice în vigoare — care, până în momentul de faţă, încă nu s'a modificat.

Plecând dela ideea că rostul Istoriei în învăţământul secundar nu este de a povesti înşiruirea evenimentelor, aşa încât în mintea celui care le urmăreşte să se refacă in intregime *trecutul, pentru fiecare ţară şi pentru fiecare popor, ci mai mult evidenţierea momentelor importante dintr'o anumită epocă, programul acestui*

obiect apare puţin cam segmentat şi, prin urmare, şi tratarea materiei, ca atare, se va înfăţişa fără acea descriere amănunţită a evenimentelor care face dintr'o epocă sau din trecutul unei naţiuni un tot organic.

Programul pentru istoria clasei V accentuiază însă—lucru cuminte şi înţelept—manifestările culturale ale diverselor popoare. Am căutat şi noi să le punem în evidenţă, nu numai prin ajutorul textului—ce rămâne aproape mort într'o asemenea strâmtoare—dar mai ales printr'o bogată ilustraţie care—sperăm că va fi privită cu plăcere de şcolarul cursului superior. În această privinţă, am fost cu atâta mai credincioşi programei analitice, cu cât prin desvoltarea artelor plastice, prin încurajarea literaturii şi cultivarea frumosului în genere, însfârşit prin legătura indestructibilă dintre comorile antichităţii şi lumea modernă—manifestările artistice au avut o covârşitoare influenţă asupra evoluţiei de mai târziu a întregii omeniri.

Alegând ce-a fost mai expresiv din capodoperele marilor colecţii ate muzeelor europene, nu mă îndoesc de înrâurirea lor binefăcătoare—mai ales intervenind şi atenta călăuzire a profesorului—pentru ca, subt razele lor luminoase şi calde să îndepărteze din sufletul şcolarului acel primitivism periculos care poate împiedeca, prin deviere, desvoltarea armonică a unui suflet în formaţie.

Manualul e făcut aşa, ca şcolarii să întâmpine cât mai puţine greutăţi—ca să nu întrebuinţăm o expresie absolută. Pentru asta, trebue însă să consulte mereu hărţile—cele colorate şi cele din text—precum şi **lămuririle** *dela sfârşitul volumului. Dacă profesorul le va atrage atenţia, explicându-le foloasele, atunci şi sarcina celui care predă, şi munca elevului vor fi mult uşurate.*

Cartea de faţă are desigur lipsuri. Ele vor fi îndreptate cu grijă la o nouă ediţie—mulţămind anticipat tuturor acelora care vor avea bunătatea să mi le semnaleze.

D. D. PATRAŞCANU

PROGRAMA ANALITICĂ DIN 1935, PENTRU ISTORIA EVULUI MEDIU ŞI MODERN, CLASA VI SECUNDARĂ.

(38 de lecţiuni).

PARTEA I

EVUL MEDIU

Introducere: durata evului mediu. Transformări faţă de antichitate. Germanii. Civilizaţia lor primitivă.

Statele germane şi provinciile germane. Creştinarea lor.

Hunii. Imperiul bizantin. Justinian. Cultura bizantină.

Avarii. Slavii şi Bulgarii. Formarea poporului român.

Arabii. Mahomed. Imperiul Arab (sumar). Cultura Arabă şi însemnătatea ei pentru cultura apuseană.

Francii. Carol cel Mare. Imperiul. Cultura religioasă carolingiană.

Societatea feudală şi Cavalerismul.

Începutul regalităţii franceze. Normanzii şi statele înfiinţate de ei. Imperiul romano-german.

Puterea papală. Desbinarea religioasă între Răsărit şi Apus. Lupta între papalitate şi imperiu (sumar).

Cruciatele (I-a, II-a şi IV-a) Cauzele şi urmările lor.

Imperiul bizantin în timpul Cruciatelor. Imperiul româno-bulgar.

Oraşele din Apus. Începuturile vieţii orăşeneşti în ţările noastre. Vieaţa orăşenească şi cea economică în Evul Mediu.

Apusul Europei după cruciate (sumar). Războiul de 100 de ani.

Răsăritul Europei după cruciate (Ungurii, Polonii şi Ruşii). Cucerirea Transilvaniei de Unguri.

Tătarii şi imperiul lor. Întemeierea Principalelor române.

Aşezarea Turcilor în Europa. Căderea Constantinopolului. Luptele Românilor cu Turcii (sumar).

Cultura în Evul Mediu. Precursorii Renaşterii şi ai Reformei.

PARTEA II

EPOCA MODERNĂ

Introducere. Transformări faţă de Evul Mediu. Invenţiile. Însemnătatea şi urmările lor.

Descoperirile geografice. Drumuri noi de comerţ. Urmările descoperirilor.

Renaşterea. Vieaţa socială. Arta în timpul Renaşterii.

Umanismul. Literatura şi ştiinţa în timpul Renaşterii.

Reforma. Luther: ideile esenţiale. Răspândirea Reformei şi urmările ei culturale.

Carol V şi Francisc I.

Contra-Reforma. Iezuiţii. Războaiele religioase (sumar) (Filip II Elisabeta. Henric IV).

Înaintarea Turcilor spre Europa Centrală. Căderea Ungariei. Principatul Transilvaniei. Începutul reacţiunii creştine. Liga creştină. Mihai Viteazul.

Războiul de 30 de ani. Ridicarea Franţei. Richelieu.

Ludovic XIV. Monarhia absolută. Supremaţia politică şi culturală a Franţei.

Anglia. Revoluţiile dela 1648 şi 1688. Drepturile cetăţeneşti şi sistemul parlamentar.

Luptele Habsburgilor cu Turcii. Transilvania sub Habsburgi.

Creşterea puterii ruseşti. Petru cel Mare şi reformele sale. Luptele cu Suedejii şi cu Turcii. Constantin Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir.

Ridicarea Prusiei. Frederic II şi reformele sale. Maria Tereza.

Decăderea şi împărţirea Poloniei.

Luptele dintre Ruşi şi Turci. Ecaterina II. Domnia Fanarioţilor.

Expansiunea colonială a statelor europene.

PARTEA ÎNTÂI

EVUL MEDIU

I

INTODUCERE ÎN ISTORIA EVULUI MEDIU. STAREA ÎMPĂRĂŢIEI ROMANE ÎN VEACUL IV ŞI V. GERMANII ŞI CIVILIZAŢIA LOR PRIMITIVĂ.

Introducere. – Cu căderea Imperiului Roman de Apus se începe o nouă perioadă în Istoria Universală, care ţine o mie de ani (476 – 1453). Această epocă, ce se sfârşeşte şi ea prin căderea Constantinopolului subt Turci, se numeşte *Evul Mediu* sau *Vârsta de Mijloc* şi se deosebeşte adânc şi de epoca greco-romană şi de acea care a urmat după aşezarea Turcilor în Europa.

În acest timp, nu mai găsim un imperiu nemărginit care să domnească peste toate ţările — cum a fost Imperiul roman — nici o singură cetate care să impuie celorlalte legile, aşezămintele şi moravurile ei, cum a fost Roma. Europa, după veacul V, e împărţită într'o mulţime de state şi stătişoare, având fiecare căpetenia lui şi ducându-şi vieaţa după anumite reguli pe care le întâlnim numai acuma. Ele sunt rezultate, în bună parte, din contopirea ideilor şi a obiceiurilor germane cu vechea civilizaţie şi colorate de principiile religiei creştine.

În general, vieaţa din această vreme e grea – cu toate că cercul Istoriei Universale se măreşte, intrând popoare nouă în acţiune; dar epoca medievală, prin caracterul ei, este un timp de frământări şi de prefaceri adânci în omenire şi, ca atare, însoţite de mari suferinţi. De aceea, naţiunile Europei îşi găsesc singura mân-

gâiere a necazurilor numai în povaţa Bisericii care, prin autoritatea sa, stăpâneşte aproape cu totul sufletele oamenilor.

Ieşită biruitoare din prigonirile păgânilor, Biserica creştină devine o mare putere. Prin învăţăturile ei, bazate pe dragostea aproapelui, aduce alinarea suferinţelor omeneşti şi apropie unele de altele popoarele învrăjbite, împiedecând astfel omenirea să cadă în sălbătăcie. Subt influenţa sa, în bună parte, dispare

MÂNTUITORUL

sclavia, aşezământul ruşinos al antichităţii, în care omul era socotit ca un lucru, lăsat cu totul la voia stăpânului.

Faptul cel mai însemnat din istoria Evului Mediu este formarea unor popoare nouă care trăiesc până astăzi şi care, în timpul de faţă, stau în fruntea omenirii. Cu ivirea lor, apare o serie de aşezăminte — cu totul necunoscute Greco-Romanilor — creându-se apoi o stare de lucruri care, în unele privinţe, nu-i mai pre jos de vechea civilizaţie.

Starea Împărăției Romane. — Impărăția romană, după Constantin cel Mare, avea o enormă întindere, căci cuprindea Asia vestică, Africa de miazănoapte și Europa de apus și de miazăzi. Se împărțea în 4 prefecturi, 14 diocese și 120 de provincii. În toate părțile acestea pătrunsese limba și așezămintele latine. Apărură orașe frumoase, înzestrate cu toate binefacerile vieții romane: apeducte, băi, teatre, temple mărețe—și mai ales acele vestite șosele care, înlesnind comunicația între oameni, au contribuit atâta la civilizarea lumii vechi. În locul frământărilor lăuntrice care, în unele părți, ajungeau până la anarhie, se introdusese acuma o organizație pricepută, al cărei rezultat imediat a fost liniștea provinciilor.

THEODOSIE CEL MARE

A avut o domnie sbuciumată și a luptat mult pentru izbânda creștinismului. Totuși Sf. Ambrozie îl opri să intre în biserică, vreme de opt luni, pentru că, răsculându-se orașul Thesalonic, el îl potoli ucizând 7000 de rebeli. Theodosie se supuse și făcu pocăință publică pentru crimele sale.

De aceea, unii credeau veșnică stăpânirea Romei. Dar așezămintele imperiale aveau în ele pricina descompunerii lor — așa că, pe la sfârșitul secolului IV și, mai ales în secolul V, lumea a început să-și deie samă cât de șubredă era acea împărăție care îngrozise lumea.

Impăratul Theodosie crezuse că slăbăciunea imperiului venea din întinderea lui uriașă. Ca să-i oprească căderea, el îl împărțise între cei doi fii ai săi, Arcadiu și Onoriu, nădăjduind că, cu chipul acesta, va fi mai bine administrat. Onoriu luase Apusul, iar Arcadiu, Răsăritul. Theodosie n'a avut însă gândul să facă două îm-

părăţii: numai administraţia urma să fie îndoită — aşa cel puţin se credea pe atunci. Cu toate acestea, imperiul roman e pe sfârşite, iar lumea veche, după 395, rămâne definitiv despărţită în două mari imperii, având două capitale, două administraţii şi doi împăraţi: unul la Roma şi altul la Constantinopoli.

Prefacerea Lumii Romane. – Creştinismul aduse în lume nişte prefaceri atât de mari, încât epoca ce urmează cu veacul V, nu mai seamănă de loc cu timpurile vechi. Pe lângă asta, lumea romană mai este prefăcută şi prin acţiunea a două familii de popoare care au pătruns în imperiu. În apus, *Germanii* — amestecându-se cu Romanii, au dat naştere popoarelor de astăzi: Francejii, Englejii, Germanii, Italienii, Spaniolii, Portughejii, etc., iar în răsărit *Slavii* au făcut acelaşi lucru cu elementele romanizate de aici, dând naştere Românilor, Bulgarilor, Sârbilor, apoi Polonilor, Boemilor, etc. Atât Germanii cât şi Slavii au fost puşi în mişcare şi nevoiţi să-şi părăsească locuinţele vechi, mai ales prin năvălirea în Europa a unei a treia categorii de popoare, numite *Uralo-Altaice,* dela locurile unde erau aşezate, sau *Fino-Mongolice,* după rasele din care se trăgeau.

Prin urmare, Germanii şi Slavii s'au aşezat în cuprinsul imperiului roman prefăcându-l cu totul subt influenţa ideilor creştine. Din amestecul acestor neamuri cu lumea romană au ieşit popoarele Europei de astăzi. Aceste popoare fac parte din cele trei mari grupe: *familia latină, familia germană şi familia slavă.*

Lumea Barbară. – Romanii priveau ca barbari toate popoarele mai înapoiete care locuiau în jurul împărăţiei lor. Unele din ele duceau o vieaţă simplă, trăind mai ales din vânat şi din păstorie şi despreţuind în genere munca. Încă de mai 'nainte, ameninţaseră împărăţia romană năvălind adesea în provinciile dela hotare, unde făceau mari jafuri şi stricăciuni.

Aşa a fost primul contact între aceste două lumi cu totul deosebite.

La urmă, folosindu-se de slăbăciunea imperiului, au pătruns în el şi l-au cucerit bucată cu bucată. Apoi au făcut state nouă desfiinţând pretutindeni vechea ocârmuire.

Dintre toţi barbarii, cei mai însemnaţi au fost *Germanii.*

Germanii. – Dincolo de Rin şi de Dunăre, trăiau mulţime de triburi, cărora Romanii le ziceau *Germani.* Oamenii de pe aici nu

cunoşteau însă acest nume. Ei nu alcătuiau un singur stat, nici nu aveau legături între dânşii. Formau peste patruzeci de popoare. Toate erau de viţă arică, adică făceau parte din aceeaşi familie cu Grecii, Romanii, Celţii, Illyrii şi Tracii – dar locuind un pământ acoperit de păduri şi de mlaştini, rămăseseră mai în urmă cu civilizaţia.

Germanii erau înalţi şi bine făcuţi, aveau faţa albă, ochii albaştri

LOCUINŢĂ ŢĂRĂNEASCĂ A VECHILOR GERMANI

E făcută din bârne și acoperită cu stuf. Casa e fără hogeag: fumul iese pe ușă. Deasupra, două scăfârlii de cal, ca podoabe. Se mai vede un adăpost pentru lemne, o piele de bou la svântat și caii – socotiţi ca avuţie de frunte.

şi părul blond. Se deosebeau în privinţa asta de Greci şi de Romani care erau mai mult bruni. În genere, umblau îmbrăcaţi cu piei de animale – vădindu-şi cu asta primitivitatea. Duceau o vieaţă aspră, ocupându-se cu războaiele şi cu vânatul – iar adeseaori petreceau în ospeţe. Iubeau tare libertatea. În războiu, uneori, luau parte şi femeile care erau mult mai respectate decât la Romani. Aveau locuinţe statornice şi făceau agricultură, căci se nutreau cu

grâu. Pământul de hrană îl lucrau în devălmăşie: numai casa, bătătura şi grădina erau bunuri personale. Satele lor — aşezate prin poienile codrilor — erau cele de mai multe ori formate dintr'o singură familie, care asculta de un şef. Familiile de aceeaşi origine formau *triburi* şi erau guvernate de bătrâni. Pentru trebile mici se sfătuiau numai bătrânii; pentru cele mari, cu toţii. Atunci se adunau la anumite zile, de obiceiu când era craiu nou ori lună plină, şi hotărau ce aveau de făcut.

THOR
Zeul trăsnetului

Credinţele Religioase ale Germanilor. — Religia acestor oameni era ca a tuturor popoarelor arice: elementele şi fenomenele naturii — mai ales cele luminoase — erau dumnezeii lor.

Adorau *soarele*, care luminează şi încălzeşte, *pământul*, care dă hrană, *trăsnetul*, care înspăimântă, şi *sabia* care apără. Zeul cel mai însemnat era *Wotan*, stăpânitorul cerului şi ocrotitorul războiului, apoi *Thor*, zeul trăsnetului, etc. Credeau în vieaţa viitoare şi îşi închipuiau că sufletele celor viteji se duceau în *Walhalla*, locuinţa zeilor. Acolo vor trăi în lupte şi ospeţe fără sfârşit, bând hidromel ceresc, în cupe mari, făcute din hârcile duşmanilor, în care le toarnă zeiţele.

Nu aveau nici temple, nici idoli. Locul lor de închinare era în mijlocul codrilor care le acopereau ţara. Preuţii însă aveau putere mare şi se amestecau până şi în vieaţa privată a credincioşilor.

Clasele. — În populaţia germană se găseau trei feluri de oameni:

nobili, liberi şi robi. După o legendă, chiar zeii i-au împărţit astfel. Totuşi se putea trece dintr'o clasă în alta.

În fruntea poporului era *regele*—care domnea nu prin drept divin—ci printr'un contract particular. El urma după tatăl său—căci regatul, considerat ca o proprietate a familiei—putea fi transmis integral unui moştenitor, ori divizat în porţiuni, dacă erau mai mulţi urmaşi. Dar ereditatea nu era deajuns—trebuia să intervie şi voinţa poporului: *ridicarea pe scut.* Numai în urma acestui act solemn, însemna că supuşii şi-au dat consimţimântul recunoscându-l ca stăpânitor.

Regele este absolut—dar nu după sistemul roman. Atotputernicia regală e mărginită de anumite idei germane care au putere de lege. El are un Consiliu cu care se sfătueşte—dar mai mare decât acest consiliu este *Adunarea obştească,* prin care toţi oamenii liberi îşi spuneau cuvântul.

Justiţia.—Regele e capul justiţiei: el judecă singur sau deleagă pe cineva în numele său. Între obiceiurile lor juridice cele mai însemnate erau *jurătorii*—marturi speciali care depuneau, subt jurământ, nu asupra faptelor, ci asupra onorabilităţii acuzatului—şi *compoziţiunea* sau *preţul sângelui,* cu care vinovatul îşi căpăta iertarea dela cel vătămat. În acest caz, vinovatul mai plătea şi o amendă către rege, numită *«argintul păcii»,* cu care îşi răscumpăra vina de a-i fi stricat liniştea. Dacă impricinaţii nu se împăcau—atunci se recurgea la *«judecata lui Dumnezeu»,* aşa numitele *ordalii.* Acuzatul era supus la proba apei, a focului, a călcărilor pe cuie etc.,—sau la cea mai sigură dovadă, *duelul.* În felul acesta se credea că Dumnezeu descopere pe cel vinovat. Dacă însă nici aceste dovezi nu erau socotite suficiente, atunci împricinaţii se puteau urmări cu arma, în care caz răsbunări grozave erau moştenite din generaţie în generaţie.

Popoarele Germane.—Germanii erau împărţiţi în mai multe neamuri care au trăit vreme îndelungată fără nici o legătură între dânsele. Cele mai însemnate au fost: *Goţii* care s'au scoborît dela Marea Baltică, pe ţărmurile Mării Negre, unde au locuit până la năvălirea Hunilor, împărţiţi în trei grupe: *Ostrogoţii,* la răsărit, *Visigoţii,* la apus, şi prin apropiere, *Gepizii; Francii,* care locuiau la Rinul de jos; *Saxonii* şi *Anglii,* mai înspre Nord; *Alamanii,* în unghiul format între Rin şi Dunăre, iar mai la răsărit, *Suevii,*

Burgunzii şi *Longobarzii*, care se scoborîseră şi ei tot de pe ţărmurile Balticei, unde locuiseră împreună cu *Vandalii*.

Năvălirea acestor barbari în imperiu nu trebue înţeleasă cum a fost, de pildă, năvala Cimbrilor şi a Teutonilor. Mare parte din ei au venit pe nesimţite, pătrunzând în lumea latină, ca *coloni* ori *federaţi*, şi erau plini de râvnă pentru civilizaţia romană. Dacă îşi părăseau locurile lor de obârşie, o făceau din pricina sărăciei solului ori a tulburărilor lăuntrice, din dorul de aventură – şi, mai ales, mânaţi de marea strămutare de popoare, pricinuită de năvălirea Hunilor (375).

Celelalte Popoare Barbare. – Dincolo de Germani, înspre răsărit, era numeroasa familie a *Slavilor* – iar mai încolo de Slavi, rătăceau prin stepele nesfârşite, ce se întind până în mijlocul Asiei, neamurile *Uralo-Altaice* care, unindu-se cu Mongolii, au dat naştere popoarelor *Fino-Mongolice*. Ele apar la sfârşitul veacului IV subt numele de *Huni*, iar mai târziu, subt acelea de *Avari*, *Bulgari*, *Unguri*, *Pecenegi*, *Cumani*, *Tătari* şi *Turci*.

La granita de miazăzi a imperiului roman, vecine cu pustiurile arzătoare, locuiau mai multe triburi de *Berberi* şi *Mauri*, care dădeau ajutor Germanilor năvălitori în Africa, împotriva împărăţiei – iar la răsărit, în Asia, pe locurile unde se ridicaseră altădată state mari şi puternice, duşmanii cei mai neîmpăcaţi ai Imperiului erau acuma *Perşii*.

Toate noroadele acestea nu şi-au găsit odihnă, până n'au distrus cu totul împărăţia romană.

II

STATELE GERMANE ŞI CREŞTINAREA LOR

NĂVĂLIREA HUNILOR

Aşezările Statornice ale Barbarilor. – Popoarele barbare, aşezându-se în imperiul roman, au format mai multe state, dintre care unele au pierit repede. Totuşi închegările acestea, oricât de puţin trainice au fost, au o însemnătate în istoria Evului Mediu, din pricină că, după dispariţia lor, triburile germane care le-au creat nu s'au mai întors la vechile lor locuinţe, ci s'au amestecat cu locuitorii de baştină formând popoare nouă, care sunt cele

de astăzi. De aceea, cunoscând unde s'au întemeiat aceste regate, vom putea şti ce neamuri au intrat în formarea naţiunilor Europei.

În imperiul de Apus au întemeiat state următoarele popoare germane:

1. În Italia, *Herulli* lui Odoacru, *Ostrogoţii* şi *Longobarzii.*

2. În Peninsula Iberică, *Suevii,* în partea de apus, şi *Visigoţii,* în restul ţării.

3. În Gallia, între Loara şi Pirinei, *Visigoţii,* care de aici au cucerit şi Spania; în valea Ronului, *Burgunzii* şi, la miazănoapte, *Francii.*

4. În Britania, *Anglii* şi *Saxonii* au format şapte state, cunoscute subt numele de *Eptarhia anglo-saxonă.*

5. În Nordul Africei, s'au aşezat *Vandalii,* având stăpânire şi peste insulele Corsica şi Sardinia.

Dintre aceste state barbare, mai însemnat este regatul făcut de Franci; căci Francii, prin regii lor, au oprit la timp nesfârşita năvălire a popoarelor de dincolo de Rin, iar vestitul lor împărat, Carol cel Mare, a cucerit Germania silind pe locuitorii ei să se creştineze şi deci să păşească pe calea civilizaţiei.

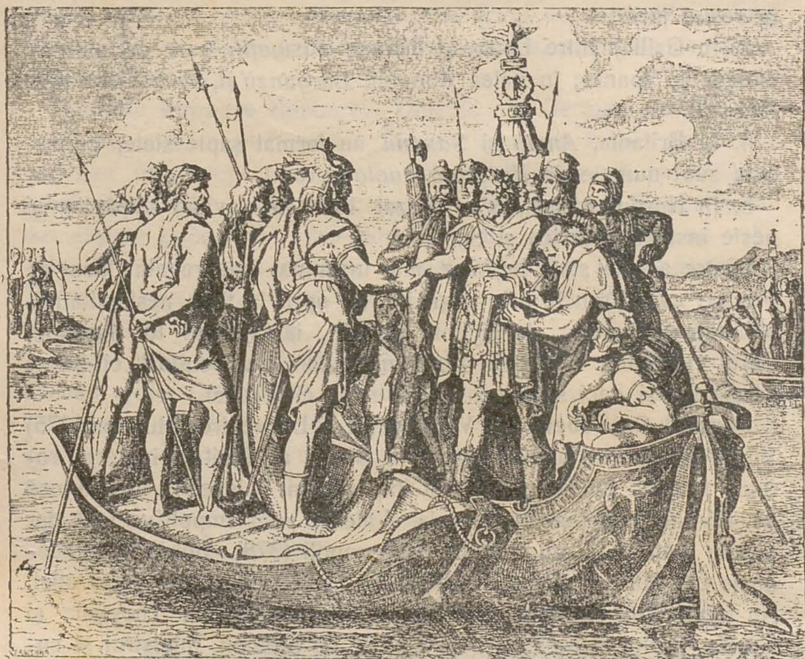
Regatul Galo-Iberic al Visigoţilor. – La venirea Hunilor (375) Visigoţii, care se aflau atunci prin Dacia, au fugit în imperiul roman, trecând Dunărea cu voia împăratului Valens. În curând însă se revoltară şi pustiiră Moesia. Valens veni împotriva lor, dar pierdu bătălia şi muri lângă Adrianopoli (378). Împăratul Theodosie cel Mare îi domoli câştigându-i pentru apărarea împărăţiei. Nu trecu mult şi, subt *Alaric,* prădară Macedonia, Thessalia şi Grecia, opriţi să meargă mai departe de Stilicon, ministrul şi socrul lui Onoriu. Atunci Alaric se aşeză în Illyria, unde fu proclamat rege. De aici năvăli în Italia şi prădă îngrozitor Roma în 410.

Murind Alaric, Visigoţii se împăcară cu Romanii, căpătând voie dela Onoriu să se aşeze în Gallia, unde ei fundară un stat, în 412—care se întinse între Loara şi Pirinei; apoi de aici cuprinse şi Spania, ai cărei locuitori erau de multă vreme romanizaţi.

Visigoţii au dat în Spania peste *Vandali* şi *Suevi.* Vandalii au trecut în Africa, iar Suevii, grămădiţi în colţul nord-vestic al Peninsulei, s'au amestecat cu Lusitanii dând naştere poporului portughez.

Regatul visigot din Gallia a fost desfiinţat de Franci, iar cel din Spania, de Arabi, la 715.

Regatele Italiene ale Herulilor, Ostrogoţilor şi Longobarzilor. — Imperiul de Apus n'a trăit multă vreme. Roma era mereu atăcată de barbari, dintre care cetele lui Radagais şi ale lui Alaric, la începutul veacului V, ale lui Genseric, mai târziu, au slăbit-o din temelie. Din această pricină, împăraţii stăteau mai mult la

VALENS ŞI ATHANARIC

Împăratul Valens s'a întâlnit cu Athanaric pe Dunăre — când au intrat Visigoţii în imperiu. Bărcile sunt oprite cu prăjinile. În cea din dreapta sunt Romanii. Se vede steagul legiunii şi un lictor — cu fascele şi securea. Athanaric poartă coiful cu aripi. Pe ţărm, în stânga, sunt Visigoţii.

Ravenna sau în Milan. În anul 476, Odoacru, şeful unui popor mic şi neînsemnat de Heruli, detronă pe *Romulus Augustulus* luând el coroana de rege, făcându-se astfel stăpânul Italiei.

După 13 ani, Odoacru a fost ucis de *Theodoric*, iar statul său, înlocuit cu unul ostrogotic.

D.D. Patrașcanu. - Istoria Mijlocie pentru cl. II și cl. VI.

Ostrogoţii, supuşi de Huni, se aşezaseră în Panonia, de unde Theodoric cel Mare, regele lor, îi aduse în Italia.

Theodoric, fiind crescut la Constantinopoli, iubea cultura şi ci-

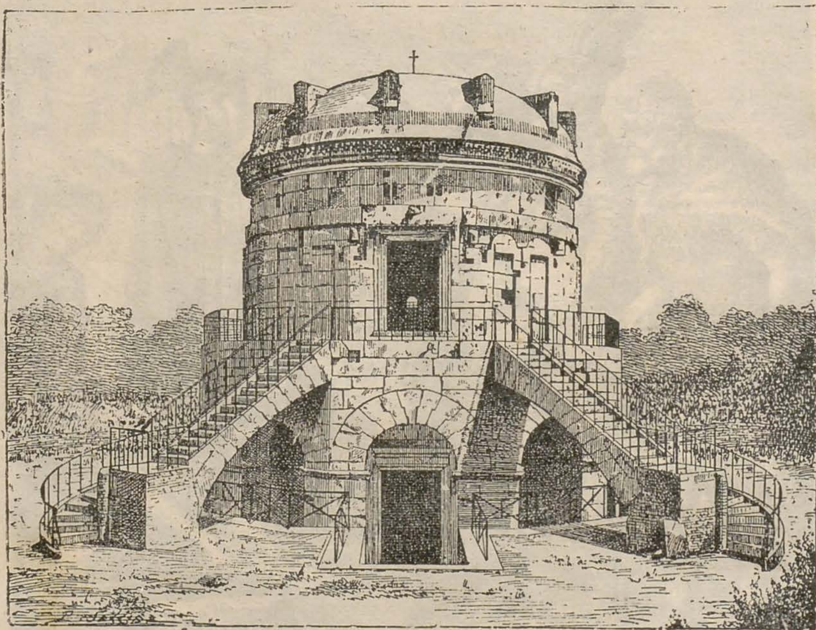
STILICON ŞI ALARIC

Stilicon înduplecă pe Alaric să înceteze cu prădăciunile Greciei—oferindu-i daruri. Alaric și cei doi tovarăși ai lui poartă blăni de urs în spinare. În fund se văd Romanii lucrând la o întăritură de lemn.

vilizaţia romană pe care dorea din tot sufletul să şi le însuşească, După ce se întări în Italia, îşi întinse stăpânirea asupra Alama-

nilor, Marcomanilor, Longobarzilor, Bavarejilor și Visigoților din Gallia, așa că, în curând Theodoric se găsea în capul unui imperiu mare şi puternic. Reşedinţa lui era la Ravenna, unde își ridică un palat, iar Roma fu părăsită.

Theodoric preţuia mult poporul roman. De aceea el încredinţă toate funcţiile civile Italienilor, păstrând pe cele militare pentru

MORMÂNTUL LUI THEODORIC

E o clădire în formă de boltă, acoperită cu un bloc, mare de piatră. A fost ridicat de Amalasunta, fiica lui Theodoric, pentru adăpostul osemintelor tatălui ei. Astăzi e capelă creştină, cum e redat și în figură.

Ostrogoţii săi. A avut de miniștri pe filosoful *Boëţiu*, pe istoricul *Cassiodor* şi pe oratorul *Simmach*.

Domnia sa a fost binefăcătoare pentru Italia — dar Romanii nu se împăcau cu Ostrogoţii, mai ales că aceştia erau și arieni. Theodoric a murit la 525 şi a fost îmmormântat la Ravenna. Regatul Ostrogoţilor a căzut subt stăpânirea Imperiului roman de

Răsărit – stăpânire care fu înlocuită după puţină vreme cu acea a Longobarzilor.

Longobarzii – oameni cu barbă lungă – veniră în Italia din Panonia, la 568. Regele lor cel mai însemnat a fost *Alboin*. Capitala sa era Pavia. Acest regat a ţinut două veacuri şi a fost cucerit de Carol cel Mare, la 775.

Din amestecul naţiunilor germane, care au stăpântt Italia, cu populaţia romană de aici, s'a născut poporul italian. Dar, din pricină că acest amestec s'a făcut mai temeinic în partea nordică a peninsulei, Italienii din această regiune se deosebesc până astăzi, în limba şi obiceiurile lor, de cei din miazăzi care au păstrat mai curată influenţa romană.

Eptarhia Anglo-Saxonă. – Britania a fost locuită în vechime de *Celţi* care, subt numele de *Bretoni*, au venit din Gallia. Încă de pe timpul lui Caesar, Romanii au cucerit o parte din insulă, dar nu putură prinde în ea rădăcini. Totuşi ei au ţinnt aici multă vreme o armată, atât pentru siguranţa stăpânirii lor, cât şi pentru a apăra pe Bretoni împotriva *Picţilor* şi a *Scoţilor,* care prădau locurile mai bogate dela miazăzi. Dar când Onoriu, ameninţat de Alaric, a retras de aici legiunile, părăsind astfel provincia, Bretonii au rămas fără nici un sprijin.

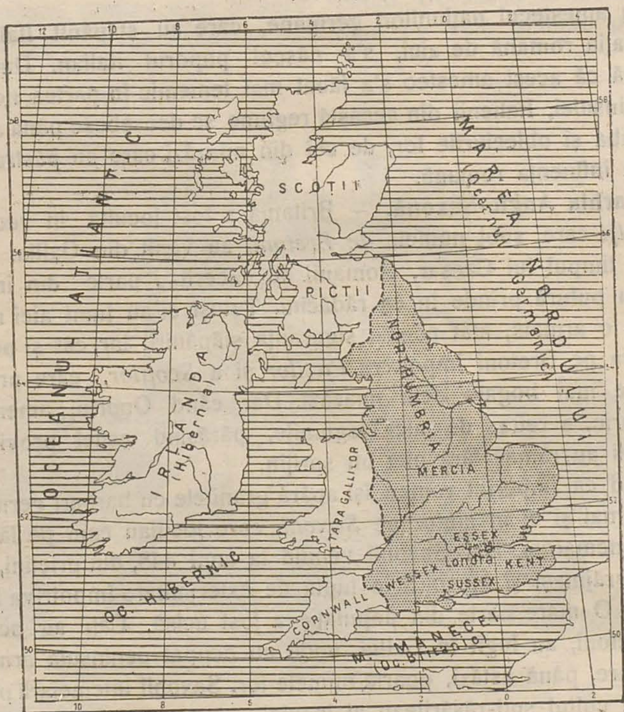
Ştiind că Imperiul roman îşi apără graniţele cu barbari germani, au chemat şi ei în ajutor pe *Saxoni*, care locuiau cam pe la Sudul Danemarcei. Dar Saxonii venind la anul 448, din prietini, deveniră vrăjmaşi şi începură o luptă de exterminare împotriva Bretonilor. O mare parte din populaţie a fost ucisă. Câţi au scăpat din Bretoni, au fugit în Gallia, unde au ocupat peninsula armoricană care, până astăzi, poartă numele lor. Saxonii întemeiară patru state în colţul sud-răsăritean al insulei.

Victoriile Saxonilor au adus în Britania pe *Angli* care locuiau în peninsula Iutlandei. Ei au înfiinţat alte trei state, mai la Nord de celelalte – care, la un loc, sunt cunoscute subt numele de *Eptarhia Anglo-Saxonă.* Aceste state au trăit multă vreme desbinate, până când au fost unite într'un singur regat de către *Egbert cel Mare* (827–837) care luă numele de *Regele Angliei.*

Regatul Galic al Francilor. – Gallia, după cucerirea lui Caesar, s'a romanizat cu totul devenind o provincie înfloritoare. Galo-Romanii aveau de suferit însă multe neplăceri din partea Germa-

nilor care se îngrămădeau tot mai mult spre hotarele ţării. Cu vremea, mulţi barbari s'au aşezat aici, cu voia împăraţilor romani, aşa că la 480, situaţia Galliei era următoarea:

Între Pirinei şi Loara se găsea regatul Visigoţilor; în valea Ronului era regatul Burgunzilor, iar la Nord, Francii – cel mai în-

EPTARHIA ANGLO-SAXONĂ

Cele şapte state sunt în partea punctată: Essex, Wessex, Sussex şi Kent, formate de Saxoni, şi Northumbia, Mercia şi Est-Anglia, făcute de Angli. În Nord, Picţii şi Scoţii.

semnat popor germanic, împărţit în mai multe triburi: Salieni, Ripuari, Sicambri, etc. Din provincia romană rămăsese numai un mic teritoriu, între Somma şi Loara, pe care acuma îl stăpânea patricianul *Siagriu,* care se considera şi el un rege peste Galo-Romani. Armoricul era independent.

Toate aceste state au fost cucerite de Clovis care izbuteşte să înjghebe cel mai durabil stat din toate regatele barbare.

Clovis (481—511) era fiul lui Meroveu, un şef de trib. Ajunse rege la 16 ani şi, dela început, îşi puse în minte să facă din întreaga Gallie un stat puternic. De aceea, cuceri ţara lui Siagriu, apoi atăcă pe Alamani, pe Burgunzi şi pe Visigoţi isbutind să înfăptuească aproape unitatea Galliei. Ea s'a făcut însă subt fiii săi.

Regatul Vandalilor. — Vandalii, popor germanic, al căror nume înseamnă *rătăcitor,* au cutreierat aproape întreaga Europă, până s'au aşezat în Nordul Africei. Au venit şi prin apropierea Daciei, iar în anul 406 au prădat Gallia cu Radagais. Din Gallia s'au lăsat în Spania, unde au stat o bucată de vreme, mai ales în partea ei de miazăzi care păstrează până azi numele de *Andaluzia.* Conduşi de către *Genseric,* om de mare îndrăzneală, au trecut la 429, în Africa, unde fundară un stat puternic pe locul vechei Carthagine, stăpânind între altele şi Insulele Baleare: Corsica şi Sardinia. În 455 Genseric a prădat vreme de 15 zile Roma: monumentele, templele şi statuile au fost dărâmate, casele, arse şi distruse până în temelie, iar o parte a locuitorilor a fost măcelărită dela mic şi până la mare. Regatul Vandalilor a fost desfiinţat de către Justinian, împăratul Răsăritului, în anul 536. Dela dânşii n'a rămas nimic, afară ne amintirea sălbăticiei lor.

LUPTĂTOR FRANC

Într'o mână ţine arma naţională, francisca, în cealaltă, scutul şi o suliţă scurtă, poreclită undiţă.

Creştinarea Germanilor. — În general, popoarele germane creştinându-se, au primit arianismul — credinţă mai aproape de concepţia lor. Aşa, Goţii s'au creştinat încă fiind prin părţile Daciei. Un episcop got a luat parte la sinodul din Niceea, iar Ulfilas a tradus Biblia în limba gotică. După ce s'au aşezat prin provinciile Imperiului roman, au trecut la catolicism. Papa Grigore I, supranumit cel Mare (590—604) a luptat mult pentru catolicizarea Visigoţilor şi a Longobarzilor. Tot lui se datoreşte creştinarea Anglo-Saxonilor, al căror apostol a fost Sfântul Augustin.

Dintre toate popoarele barbare, numai Francii au trecut deodată

la catolicism, fără să se mai încurce în mrejele arianismului. Căsătoria lui Clovis cu Clotilda, nepoata lui *Gondebald*, regele Burgunzilor, a fost primul pas. De atunci înainte, stăruinţele episcopilor din Gallia devin tot mai energice, pentru ca regele să pri-

HARTA GALLIEI LA SUIREA PE TRON A LUI CLOVIS

Partea albă e Gallia, cu Regatul Visigoţilor, Regatul Burgunzilor, Alamanii, Francii, Statul lui Siagriu, Armoricul (Bretagne).

mească botezul. După biruinţa dela *Tolbiac,* în contra Alamanilor, el îşi părăseşte cu totul zeii şi adoptă, împreună cu Francii săi, pe Dumnezeul Clotildei. Odată creştin, Clovis devine protectorul Gallo-Romanilor, mai ales împotriva celorlalţi regi arieni – lucru care i-a folosit mult în planurile sale politice.

Hunii, popor fino-mongolic, originari din Asia, făceau parte din acele popoare care locuiau întinsele stepe dintre Urali şi Altai. Spăimântători la vedere, cruzi şi lesne vărsători de sânge, ai fi zis că nu sunt oameni, dacă n'ar fi fost înzestraţi cu darul vorbirii.

Siliţi de foamete să părăsească Asia, Hunii trecură Volga în anul 375, subt conducerea lui Balamir, şi se ciocniră cu toate popoarele pe care le-au întâlnit în cale. Sdrobiră pe Alani — care locuiau între Volga şi Don — şi trecând Donul, dădură peste Ostrogoţi care se înspăimântară cumplit la vederea lor. Regele Ostrogoţilor, moşneagul Hermanaric, în vârstă de aproape 100 de ani, se gândi totuşi să li se opuie, dar nu se putu măsura cu un duşman aşa de grozav. Fiind învins, de desperare, bătrânul se omorî. Gepizii fură cuceriţi şi ei, iar Hunii înaintând, ajunseră în Dacia, unde stăpâneau Visigoţii. Regele acestora, Athanaric, cercă întâi să se apere în dosul unor valuri de pământ, dar neavând curajul să se lupte, fugi cu supuşii săi peste Dunăre, în imperiul roman. Hunii, ne mai întâmpinând nici o piedică, ocupară locurile Visigoţilor şi se aşezară în Panonia. Aici au ajuns cu deosebire primejdioşi, când s'a făcut rege *Atila*, supranumit *Biciul lui Dumnezeu*.

Atila, fiul lui Munzuc, nu era om de rând. Îşi construi capitala între Dunăre şi Tisa, făcându-şi un palat de lemn, cu turnuri de apărare şi împodobit cu mare lux. Scriitorul bizantin, *Priscus Rhetor*, trimes în ambasadă la dânsul, ni-l descrie ca pe un om cu moravuri simple, încunjurat de bărbaţi însemnaţi, Greci şi Latini, dintre care unii îi serveau ca tâlmaci, iar alţii, ca miniştri. Generos adeseaori, judeca totdeauna cu dreptate pe supuşi şi avea mare dispreţ pentru vicleniile Romanilor.

Atila plănuia întâi o expediţie împotriva Imperiului de Răsărit — care nu mai voia să-i plătească tribut. Dar, luându-şi de samă, părăsi ideea asta şi se îndreptă spre apus, cu o armată de 500.000 de oameni. Ajungând în Gallia, trecu pe la Paris, fără să-i facă nimic oraşului, de unde se lăsă înspre Orléans, pe unde îl aştepta *Aetius*. În *Câmpiile Catalaunice*, lângă Châlons-pe-Marna, s'a dat o vestită bătălie, la 451. 160.000 de morţi rămaseră pe câmpul de luptă, iar un râuleţ aproape secat, ce trecea prin apropiere, fu umplut cu şiroaie de sânge omenesc. Atila, în urma acestui dezastru, părăsi Gallia, iar victoria lui Aetius scăpă Apusul de stăpânirea acestor barbari înfiorători.

În anul următor, porni asupra Italiei, cu gândul să distrugă Roma. Dărâmă Aquilea, pustii Valea Padului și cuprinse Milanul

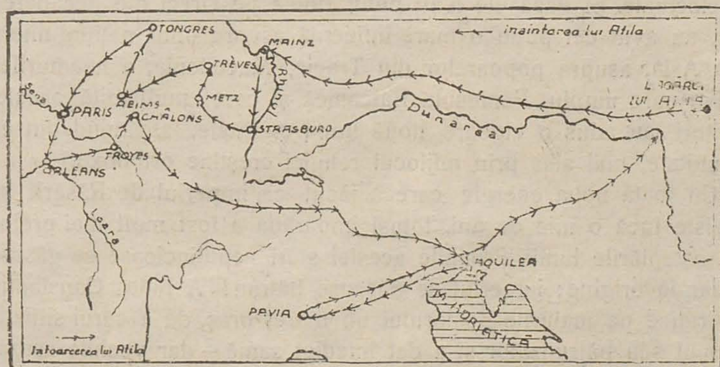
ATILA

Istoricul Priscus Rhetor, trimesul lui Theodosie II, vorbește regelui hun. A rămas dela dânsul descrierea călătoriei și a întrevederii cu Atila.

și Pavia. Era gata să înainteze, când deodată fu tulburat de o

frică neînţeleasă. Gloria strălucită a *Cetăţii eterne*, îi aruncase în suflet o îndoială. Tocmai când nu ştia ce să facă, Papa *Leon cel Mare*, îmbrăcat în odăjdiile episcopale şi însoţit de mulţime de clerici, veni cu daruri înaintea lui, rugându-l să cruţe cetatea. Atila cedă şi părăsi îndată Italia. Astfel Roma scăpă de jaf şi distrugere, mulţămită marelui pontifice roman.

Atila, nevoind să steie liniştit, se pregăti pentru altă expediţie, împotriva Imperiului de Răsărit. N'a mai avut însă vreme, deoarece muri chiar în noaptea nunţii, probabil otrăvit. Poporul său îi făcu o îmmormântare măreaţă, iar trupul îi fu închis în trei secrie: unul de aur, altul de argint şi al treilea de fier. Pentru ca mor-

EXPEDIŢIILE LUI ATILA ÎN APUS

Expediţiile trebue urmărite în direcţia săgeţilor. Primul oraș în Gallia a fost Mainz, ultimul, Châlons. Papa Leon i-a ieșit înainte lângă Pavia.

mântul să-i rămâie veşnic necunoscut, acei care-l săpaseră fură gâtuiţi.

După moartea lui Atila, puterea Hunilor se stânse, ca fumul. Cei cincizeci de fii ai lui se luară la ceartă pentru moştenire şi, nu după multă vreme, rămăşiţele acestor barbari plecară în Asia, de unde veniseră.

III

IMPERIUL DE RĂSĂRIT

Grecizarea Imperiului. – După ce Imperiul roman de Apus a căzut, Imperiul de Răsărit a mai ţinut aproape o mie de ani. Ex-

plicaţia acestui fapt o găsim în bună parte în poziţia Constantinopolului — oraşul cel mai bine aşezat din lume. Totuşi ne-am înşela dacă am crede că a rămas roman până la sfârşit. El s'a grecizat foarte curând, aşa că subt numele de *Imperiul Bizantin*, ar putea fi considerat ca un stat nou, întemeiat pe ruinile Imperiului roman.

Grecizarea acestui imperiu se datoreşte predominării lumii hellenice în Răsărit. Din punct de vedere politic, hellenismul nu mai avea importanţă, iar Grecii se stricaseră începând de prin veacul IV — dar cultura lor era încă foarte însemnată. Alexandria Ptolomeilor, Athena, unele cetăţi de prin insule, sunt puternice centre intelectuale. Şi dacă ele n'au putut ridica pe Greci din decăderea lor, au avut cel puţin o mare influenţă asupra unor naţiuni tinere din Asia, asupra popoarelor din Tracia, Macedonia, a neamurilor slave care umplu Peninsula Balcanică şi care, mulţămită acestei culturi, au adus o vigoare nouă lumii orientale, alcătuind din ea o unitate, mai ales prin mijlocul religiei creştine ortodoxe.

Cu toată noua energie care a făcut ca imperiul de Răsărit să reziste încă o mie de ani, totuşi împărăţia a fost mult mai prejos de aşteptările lumii. Pricinile acestei stări neputincioase se găsesc chiar la origine: imperiul se născuse bătrân! A putut Constantin să ridice pe malurile Bosforului un măreţ oraş, de a cărui situaţie geniul său pătrunzător şi-a dat imediat samă — dar vechile aşezăminte imperiale, transportate aici, i-au paralizat chiar dela început orice avânt. Aceeaşi curte decăzută; acelaşi absolutism steril; aceeaşi administraţie coruptă şi ticăloasă, cu groaznica fiscalitate, subt care gemeau supuşii din Apus, l-au îmbătrânit înainte de vreme.

Totuşi Imperiul bizantin a jucat un rol însemnat în Evul Mediu, mai ales din punct de vedere cultural, măcar că istoria lui este un şir nesfârşit de certuri, de intrigi şi de crime.

Urmaşii lui Theodosie cel Mare. — Arcadiu domneşte subt influenţa femeii sale, Eudoxia. Fiul său, Theodosie, poreclit *Caligraful*, e împărat numai cu numele: adevăratul conducător al imperiului este sora sa, *Pulheria*, care izbuteşte să-şi aducă la domnie pe soţul ei, *Marcian*. Acesta e un om energic: refuză tributul Hunilor, ceea ce face pe Atila să plece împotriva Apusului.

Imperiul cade din ce în ce mai jos, subt *Leon I*, *Zenon* şi *Anastase* — în timpul cărora Peninsula Balcanică e atacată de Slavi şi de Bulgari.

ÎNCORONAREA LUI MARCIAN

Pulheria, urmașa lui Theodosie II, își alese de bărbat pe Marcian, om obscur, dar cu însemnate însușiri militare. După un obiceiu german, ei sunt ridicați pe scuturi, ceea ce înseamnă recunoașterea poparului ca suverani.

Anastase, pentru apărare, ridică un zid dela Marea Neagră la Marea de Marmara, închizând dinspre uscat peninsula unde se găsea Capitala.

După moartea lui, se suie pe tron, la 518, *Justin*, un ţăran de prin părţile noastre. Fusese soldat şi, prin destoinicia sa, ajunsese comandantul gărzii imperiale — când Senatul îl numi împărat. După o domnie de 9 ani, lăsă tronul nepotului său, *Justinian*.

ÎMPĂRĂTEASA THEODORA

E însoţită de nouă dame dela Curte. Poartă pe cap o coroană cu patru ţarţamuri — şi ţine în mână un vas de aur. Justinian şi Theodora — în calitate de ctitori — asistă la târnosirea bisericii aducând daruri, vasele pe care le ţin în mână, precum şi acela pe care femeia din stânga îl face să se vadă împingând perdeaua. Ambele desene sunt interesante şi prin detaliile costumelor. (Mozaicuri din Biserica Sf. Vital din Ravenna).

Domnia lui Justinian (527 – 565). – Justinian avea 45 de ani când urcă treptele tronului. Fusese asociat la domnie de unchiul său, Justin. Pentru a se întări, cumpără soldaţii şi făgădui poporului măreţe jocuri de circ.

Totuşi se deosebea de ceilalţi împăraţi: era muncitor şi ambiţios. Dar defecte grele l-au împiedecat să fie un mare prinţ. Lacom de glorie şi de cuceriri — suporta cu greutate victoriile generalilor,

chinuit adesea de sentimente mici şi nevrednice. În schimb, a ţinut mult să înfiinţeze Imperiul roman de Apus. Singur însă n'ar fi putut izbuti, nefiind nici bun general, nici administrator chibzuit. Meritul lui este că a ştiut să se folosească de oameni pricepuţi şi, de aceea, poate fi privit ca cel mai însemnat împărat al Răsăritului.

Războaiele sale: Luptele cu Perşii. – Justinian s'a luptat la răsărit cu Perşii, la apus cu Ostrogoţii, la miazănoapte cu Bul-

ÎMPĂRATUL JUSTINIAN

E la mijloc, însoţit de zece persoane. Lângă dânsul – în dreapta figurii – se află Maximian, episcopul Ravennei, şi doi clerici: unul cu evanghelia şi celălalt cu cădelniţa. În partea stângă sunt doi curteni – trei cu cel din dosul împăratului – apoi patru soldaţi din gardă, cu un scut mare. Justinian ţine în mână un vas de aur. Pe cap poartă diadema şi e îmbrăcat cu o manta largă, împodobită cu tablionul – bucata patrată de stofă care se vede bine în figură. (Ravenna).

garii şi la miazăzi cu Vandalii din Africa. Totuşi, pentru războaie el nu prea avea mare pornire, dar l-au ajutat talentele şi capacitatea lui *Belisariu*, cel mai vestit general din acele vremuri – şi poate cel mai cinstit om din împărăţie.

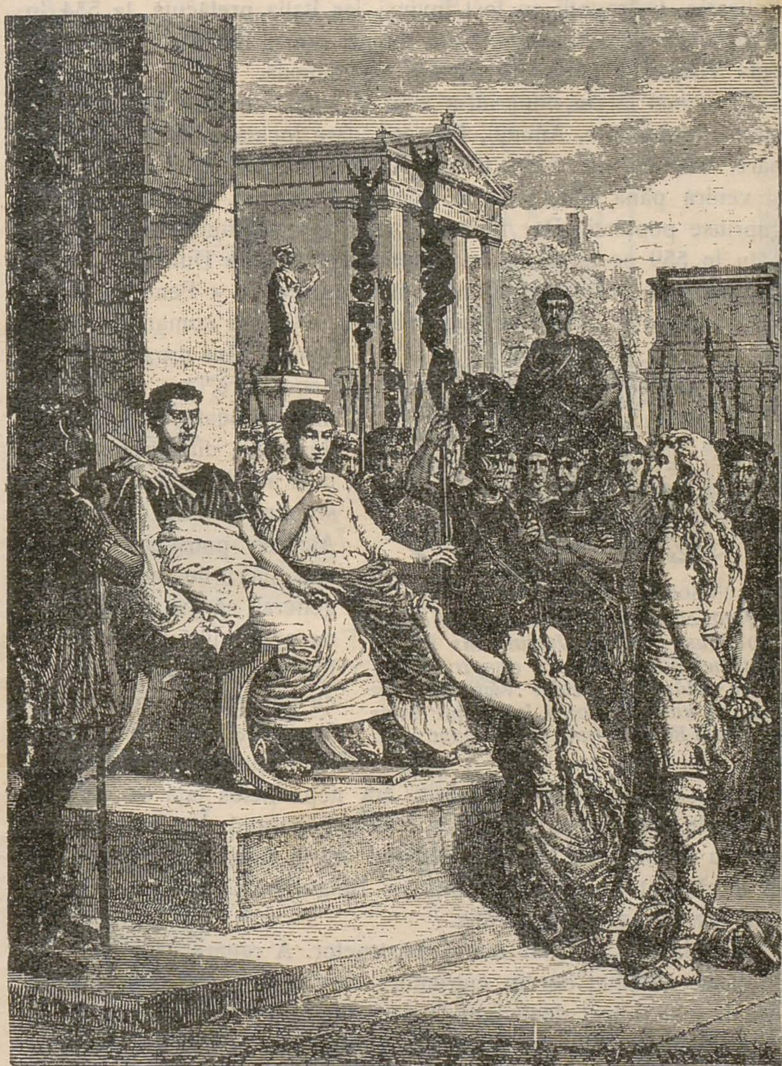
Regatul persan, întemeiat de dinastia Sasanizilor, în locul Parţilor, ajunsese la o mare desvoltare, mai ales subt *Cosroe Nuşirvan*. Acest rege se încercă să aducă statul său la vechea lui

strălucire şi de aceea voia să cucerească toate provinciile care formaseră odinioară prima împărăţie persană. Prin urmare Asia Mică şi Siria — care acuma făceau parte din imperiul bizantin — erau ameninţate. Justinian trimese împotriva Perşilor pe Belisariu care, pentru calităţile sale, era rău văzut de linguşitorii şi intriganţii dela Curte. Prin uneltirile lor, Belisariu nu primi oaste în deajuns, ceea ce îl făcu să nu poată da o luptă hotărîtoare.

Împăratul îl chemă atunci la Constantinopoli luându-i comanda. În cele din urmă, Justinian, voind să scoată provinciile romane de subt stăpânirea Germanilor, cumpără cu bani pacea dela Perşi (532).

Războaiele din Apus. Năvălirea Bulgarilor. – Vandalii formaseră în Africa un stat puternic ce făcea mare negoţ pe Mediterana. Din această pricină, negustorii bizantini sufereau pierderi însemnate, fiind împiedecaţi să pătrundă în basinul apusean al mării, pe lângă că piraţii africani jăfuiau uneori şi coastele ei răsăritene. Cu timpul, Vandalii au început să se moleşească din cauza tulburărilor interne şi mai ales a climei călduroase care le era foarte dăunătoare, aşa că nu-i fu greu lui Justinian să pornească împotriva lor un războiu de exterminare. De aceea, când regele Hilderic, aliatul său, a fost răsturnat de către *Gelimer*, Belisariu plecă spre Africa cu o flotă de 600 de vase, în entusiasmul întregii populaţii. După un războiu de trei luni, cuprinse Africa, Corsica, Sardinia şi insulele Baleare, iar Gelimer fu nevoit să capituleze. Regatul Vandalilor a fost prefăcut în provincie romană, la 534.

Justinian dorea cu aprindere să cucerească şi Italia dela Ostrogoţi, ca să unească cu împărăţia, ţara în care se găseau atâtea amintiri romane. După moartea lui Theodoric, fiica sa, *Amalasunta,* voi să se împace cu Justinian, dar o partidă populară, în frunte cu *Theodat*, o ucise. Atunci împăratul găsi pretextul ca să trimeată acolo pe Belisariu. Marele general cuprinse Sudul Italiei, apoi Roma. Regele *Vitiges* se închise în Ravenna, dar fu învins, prins şi trimes la Constantinopoli. Ostrogoţii cerură pace oferindu-i lui Belisariu coroana. Acest mare patriot o refuză însă, rămânând credincios împăratului său. Drept răsplată, fu chemat grabnic în ţară, fără ca războiul să fie isprăvit. În locul său fu trimes eunucul persan, *Narses,* care sfârşi ceea ce începuse atât de bine

VITIGES ȘI SOȚIA SA ÎNAINTEA LUI JUSTINIAN ȘI A THEODOREI

Theodora era nu numai soția lui Justinian, ci aproape un tovarăș la împărăție. Ea domnea alături de bărbatul său. În figură se văd capii Ostrogoților din Italia, aduși înaintea celor doi soți care stau pe tronurile lor. Steagurile sunt romane.

Belisariu. Ostrogoţii au fost învinşi, iar Italia prefăcută, la 554, în *Exarhatul dela Ravenna.* Cam tot pe atunci, Bizantinii cuceriră şi dela Visigoţi o parte din Spania meridională.

Ceva mai târziu, imperiul a avut să sufere un atac duşman dinspre miazănoapte. Anume, Bulgarii, care locuiau dincolo de Dunăre, uniţi cu mai multe triburi slavone, trecură fluviul pe ghiaţă şi veniră până subt zidurile Constantinopolului. O mare spaimă cuprinse populaţia. Dar Belisariu, cu o armată înjghebată în pripă, bătu în 559 pe năvălitori şi-i alungă dincolo de Dunăre.

Apărarea Graniţelor. Clădiri şi Monumente. – Pentru a putea rezista invaziei barbarilor, mai trebuia, pe lângă comandanţi, şi o armată bine organizată. Din nenorocire, ea n'a existat mai niciodată în timpul lui Justinian, din pricina lăcomiei administraţiei şi a înjositoarelor intrigi dela curte. Aici se potriveau totdeauna lucrurile aşa, ca un general să nu se încarce cu prea multă glorie în războaie: tactică monstruoasă, de pe urma căreia a suferit în special Belisariu. Justinian cunoştea toate aceste uneltiri, dar, caracter nehotărît, era neputincios faţă de ele – ba uneori le provoca el însuşi. De aceea, împăratul se tocmeşte adesea cu barbarii, în loc să-i înfrunte. Într'o astfel de împrejurare, el a chemat pe Avari, împotriva Bulgarilor, lucru care a avut rele urmări pentru împărăţie.

UN SOLIDUS DE-AL LUI JUSTINIAN
Pe faţă, chipul împăratului, cu inscripţia: D(ominus) N(oster) Justinianus P(ater) P(atriae) Aug(ustus). Pe dos, tot împăratul, călăuzit de zeiţa Victoriei care duce pe umăr un trofeu. Inscripţia: Salus et Gloria Romanorum. (Vezi Lămuririle).

Justinian a fost un mare constructor. A reparat zidul lui Anastase – dărâmat de un cutremur – care apăra Capitala dinspre uscat, şi a ridicat dealungul Dunării 80 de fortăreţe, şi peste 600, la celelalte graniţe ale împărăţiei. În special, pentru hotarul dela Eufrat, a avut deosebită grijă – şi istoricul *Procopius* ne descrie în amănunţime, râvna sa fără odihnă în această privinţă.

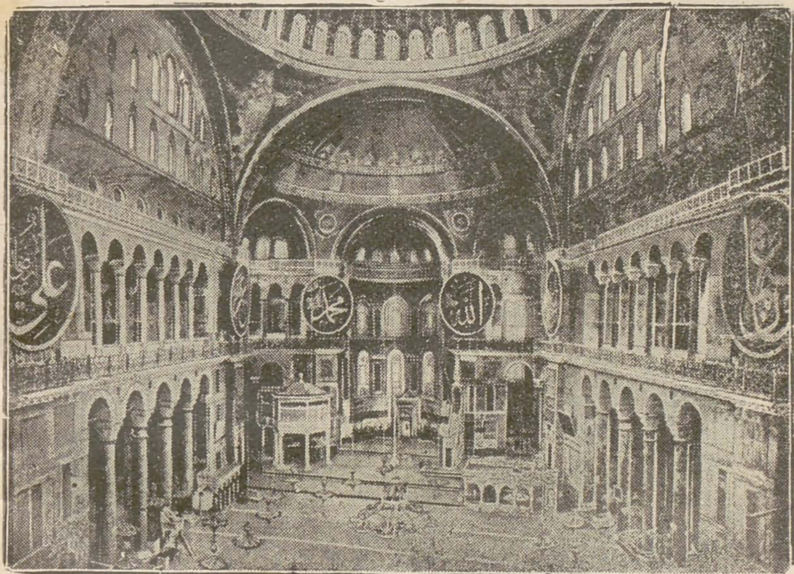
Dar grijile lui militare nu i-au absorbit toată activitatea sa de mare ziditor. Justinian a construit şi multe clădiri, atât pentru

NĂVĂLIREA BARBARILOR
în Răsărit

Locurile și anii așezărilor după D.D. PATRAȘCANU

OCEANUL ATLANTIC
MAREA GERMANICĂ
MAREA SUEVICA
M. Britanica
Marea Cantabrică
MAREA MEDITERANĂ
M. Adriatică
MAREA NEAGRĂ
MAREA CASPICĂ
M. Azov
Gaditană
Sf. Guadalquivir
Mlaștinile Pripetului
Slavi 300
Slavi 380
Huni 375
Ostrogoți 200
Alani
Avari
Volga
Donul
Niprul
Bugul
Nistrul
Atelkuz
Prut
Vistula
Oder
Elba
Veser
Rinul
Siena
Loara
Bretoni
Dunărea
Unguri 838
Ostrogoți 456–483
Longobarzi 527–544
Avari
Huni
Gepizi 455–568
Gepizi 400
Carpații
Slavi 450
Slavi 500
Slavi 200
Unguri 800–890
Bulgari 694
Avari 565
Visigoți
Cumani 1000
Pecenegi 890–1000
Slavi 600
Bulgari 679
Visigoți 392
Slavi 620
Visigoți 397
Longobarzi
Ostrogoți
Caucazul
Ostrogoți 392
Arabi 636/40
Tigrul
Eufratul
Arabi 634/38
Arabi 643
Arabi 640
Arabi 644
Arabi 699
Vandali 429
Suevi 411
Duero
Ebrul
Tago
Garonna
Vizigoți 412
Vizigoți 414
Vizigoți 419
Arabi 720
Arabi 711
Alani 411
Guadiana
Vandali 411
Guadalquivir
O de Paris

utilitatea publică cât şi pentru înfrumuseţarea oraşelor. A ridicat —reşedinţele lui şi ale Theodorei—a făcut băi, spitale şi aziluri, a aşternut drumuri şi şosele şi a înălţat multe biserici, mai ales în Constantinopoli. Între acestea, străluceşte Sfânta Sofia—cel mai măreţ monument din Orient—astăzi moschee.

INTERIORUL SFINTEI SOFIA

Pentru ca să împodobească această biserică, Justinian a despoiat multe temple păgâne. Decoraţia interiorului era de o bogăţie ne mai văzută. Păreţii erau plini de minunate mozaicuri, aşternute pe un fond de aur, pe care însă Turcii le-au acoperit cu un strat gros de tencuială, ca să nu se vadă chipurile sfinţilor. Totuşi se văd şi în figură, în josul cupolei—la dreapta şi la stânga—aripile a doi arhangheli. Pe cele şase discuri mari, în formă de scuturi, sunt scrise cu litere de aur verseturi din coran. În timpul lui Justinian, biserica avea aproape 8000 de candelabre şi de candele mari şi mici. Figura reprezintă numai o mică parte din această clădire uriaşă.

Constantin cel Mare zidise o biserică cu acest nume, care a fost însă distrusă de incendiu, în revoluţia din 532. Justinian o reconstrui mult mai mare şi mai frumoasă. Zece mii de lucrători munciră la dânsa vreme de 16 ani. Imensa cupolă are o înălţime

de 60 m. Faima acestei catedrale s'a răspândit peste tot pământul şi, în ziua inaugurării ei, Justinian, în culmea fericirii, a strigat: „Te-am învins, Solomoane!"

După modelul ei, dar în proporţii mai mici, împăratul a construit la Ravenna, biserica Sfântului Vital — acoperită şi ea de aurării şi mozaicuri.

Justinian a încurajat industria şi comerţul încheind legături cu sta-

EXTERIORUL SFINTEI SOFIA

La început Biserica, pe dinafară, avea o unitate care reieşea foarte bine prin perspectiva ei. De atunci însă i s'au adaus multe anexe şi în special acele puternice contraforturi care sprijină imensa cupolă şi care i-a stricat vechea înfăţişare. Biserica n'are nici o podoabă, ci numai păreţi şi ziduri de cărămidă. Cele patru minarete mari (în figură se văd numai trei) i-au fost adăugate de Turci când au schimbat-o în moschee.

tele vecine. În vremea lui au fost aduşi din China gândacii de mătasă.

Legislaţia. — Adevărata glorie a lui Justinian stă în opera sa legislativă, mulţămită căreia numele său trăieşte până astăzi.

Şi mai înainte de dânsul se încercase unii să strângă la un loc diversele legi din vremea Imperiului, epoca cea mai glorioasă a Dreptului roman. Aşa, apărură *Codul Gregorian, Codul Hermogenian* şi *Codul Theodosian.* Erau însă lucrări necomplecte. Justinian

însărcină o comisiune de 10 jurisconsulţi, în frunte cu celebrul jurist *Tribonian*, ca să puie regulă în nămolul de ordonanţe împărăteşti. După un an şi jumătate de muncă fără preget, s'a redactat *Codul lui Justinian,* în care multiplele legi imperiale erau sistematizate. Pentru înţelegerea lui, altă comisiune, compusă din

ADUCEREA GÂNDACILOR DE MĂTASĂ

Industria matasei era păstrată în mare taină la Chineji. Doi călugări au izbutit însă să aducă la Constantinopoli gândacii de mătasă, ascunzându-i în două trestii de bambu. Acest lucru a fost de mare însemnătate economică pentru imperiul de Răsărit mai întâi, şi pentru Europa, în urmă.

17 jurişti, lucrând trei ani, a făcut o selecţie din miile de opere explicative ale jurisconsulţilor romani şi din milioanele de sentinţe — şi s'a publicat subt numele de *Digeste* sau *Pandecte.* Pe urmă, pentru studiul Dreptului prin şcoli, comisiunea a alcătuit un manual *teoretic,* numit *Institute*, care cuprinde pe scurt prin-

cipiile legislaţiei romane. Şi, în sfârşit, subt numele de *Novele* s'au strâns la un loc şi legile date de Justinian, după apariţia Codului, învârstate cu unele legiuiri ale împăraţilor creştini.

Întreaga lucrare — adică Codul, Institutele, Pandectele şi Novelele — poartă numele de *Corpus juris civilis*, mulţămită căreia esenţa Dreptului roman a ajuns până la noi.

Împărăteasa Theodora. – Justinian avea de soţie pe Theodora, o fostă actriţă, fiica păzitorilor urşilor din amfiteatrul imperial. Ea a rămas vestită prin frumuseţă, dar şi pentru viţiile şi cruzimea ei. Avea asupra lui Justinian mare putere şi se folosea de dânsa în răsbunările sale. A fost duşmanca neîmpăcată a lui Belisariu şi se afla totdeauna în fruntea acelora care intrigau împotriva lui.

Imperiul era necontenit sfâşiat de certuri şi de lupte sângeroase, aţâţate mai ales de împărăteasă. În anul 532, a izbucnit o revoluţie grozavă între cele două partide: *Verzii*, care erau arieni, şi *Albaştrii*, ortodocşi, numite astfel dela coloarea tunicilor purtate de vizitiii lor în hipodrom. Această mişcare, cât pe ce să răstoarne pe Justinian, care era gata să fugă. Dar Theodora îl opri spunându-i: „Nu uita că tronul e cel mai frumos mormânt". Fu scăpat şi de astă dată de Belisariu care, cu câteva mii de oameni, potoli revoluţia ucizând peste 30.000 de răsculaţi. E una din monstruoasele crime ale Bizanţului!

Justinian a murit la 565, în vârstă de 83 de ani. Către sfârşitul vieţii sale, Belisariu nu mai însemna nimica: căzuse în disgraţia împăratului pe care-l servise cu atâta credinţă.

IV

BARBARII DIN RĂSĂRITUL EUROPEI

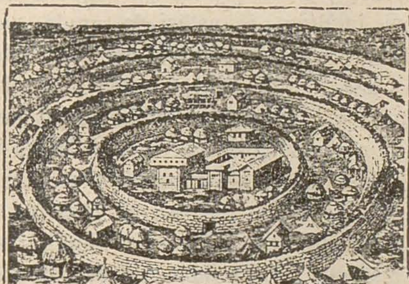
AVARII, SLAVII ŞI BULGARII.

FORMAREA POPORULUI ROMÂN.

Avarii. – Acest popor face parte din seminţiile hunice care, după moartea lui Atila, au fost alungate în Asia. Subt numele de Avari, ei se întorc înapoi, trec Volga în 557, şi în curând se stabilesc pe malurile Dunării. Aici supun pe Slavi care, din pricina năvălirii lor, se împrăştiaseră în toate părţile şi împreună cu dânşii, trec Dunărea în împărăţie.

Către sfârşitul domniei lui Justinian, opera sa politică începuse să se clatine. La hotare, duşmani puternici se folosesc de slăbăciunea Imperiului, atăcându-l necontenit. Justinian se înţelese cu Avarii ca, în schimbul unor subsidii, să apere fruntariile împotriva altor năvălitori care năzuiau mereu spre câmpiile sud-dunărene. Subt protecţia oarecum a Împăratului, Avarii se aşezară între Dunărea şi Tisa, supuseră Dacia la tribut, apoi pe Bulgari care, veniţi dela Volga, încă nu-şi găsiseră aşezarea definitivă.

Justin II, nepotul lui Justinian, urmându-i la împărăţie, suprimă subsidiile barbarilor. Atunci ei, împreună cu supuşii lor, străbat în Imperiul bizantin şi ajung până aproape de Constantinopoli, pe care cu nesaţ aşteptau să-l jăfuiască. Sunt învinşi însă de Bizantini şi nevoiţi să treacă îndărăt Dunărea, aşezându-se în Panonia, pe unde fuseseră Hunii. Aici s'au întărit în acele faimoase *Ringu-uri*, de unde, subt conducerea lui *Baian*, au înspăimântat multă vreme Europa Orientală.

UN RING AVAR

Erau ziduri concentrice – în figură se văd trei rânduri – care împrejmuiau locuinţele Avarilor. În mijloc era reşedinţa şefului.

Unindu-se cu Longobarzii, Avarii au distrus statul Gepizilor, după care Longobarzii s'au mutat în Italia. Locurile lor au intrat în stăpânirea Avarilor. Totuşi puterea acestora n'a ţinut multă vreme, căci au fost sdrobiţi de Carol cel Mare în 797. Stăpânirea avară a ţinut în Dacia 234 de ani (563 – 797).

Slavii. Vechile lor aşezări. – Slavii sunt un popor de viţă arică, dar trăind departe de Greci şi de Romani, au rămas într'o stare mai înapoiată. Locuiau prin ţinuturile mlăştinoase ale Vistulei şi ale Niprului, încunjuraţi numai de duşmani: Germanii la apus, popoarele finice la miazănoapte şi răsărit, şi Sciţii, la miazăzi. Romanii i-au cunoscut puţin şi, subt numele de *Veneţi, Anţi, Sclavini* şi *Sarmaţi*, îi înglobau în genere între Sciţi.

Slavii erau înalţi, blonzi, cu părul galbăn bătând în roşu şi cu ochii albaştri. Duceau o vieaţă patriarhală – strânşi în jurul fami-

liilor. Erau muncitori, ospitalieri şi iubitori de muzică. Dar se pare că nu toate popoarele lor aveau aceste trăsături sufleteşti, deoarece, în repetatele invaziuni împotriva imperiului bizantin, ei s'au arătat foarte cruzi, nedeosebindu-se întru nimica de tovarăşii lor, Avarii şi Bulgarii.

Organizaţia Slavilor. – Aşezaţi în regiunile cele mai fertile ale Europei, ocupaţia lor principală era agricultura, iar bogăţia, vitele: boi, vaci şi turme de oi. Pământul aparţinea familiei şi toţi membrii ei îl munceau. Roadele câmpului se împărţeau după munca fiecăruia – mai întâi punându-se deoparte cât trebuia pentru bătrâni şi bolnavi. Simţind adânc poezia naturii, răbdători şi îndărătnici la lucru, ei au păstrat cu vigoare iubirea de pământ pe care o mai întâlnim şi astăzi la unele neamuri ale lor, mai ales din acelea care au colonizat nemărginitele câmpii ale Rusiei răsăritene.

Când familia se înmulţea şi nu-i mai ajungeau ogoarele, se rupea un grup şi, ca roiul de albine, îşi căuta o nouă aşezare. Aşa a ieşit *tribul*, căruia i se zicea *jupă*, format uneori prin întrunirea mai multor familii şi condus de un *staroste* sau un *jupan*. Şeful nu putea lua nici o hotărîre mai importantă, fără a consulta Adunarea capilor de familii – care se întrunea în mijlocul mlaştinilor ori la încrucişarea râurilor – de obiceiu într'un punct strategic, numit de popor *grod*. În jurul acestor centre s'au ridicat mai apoi oraşe şi târguri în care se desfăceau şi se schimbau mărfurile. La nevoie, mulţimea se întrunea subt un *kneaz* sau *voievod* – supus şi el aceloraşi reguli, ca şi jupanul. Odată primejdia trecută, ei reveneau la vechile lor diviziuni – la a căror independenţă ţineau peste măsură. De aceea, popoarele slave au ajuns foarte greu la ideea de naţiune şi tot din pricina acestui spirit de desbinare, ei n'au jucat un rol însemnat „ocupând mai mult loc pe hartă decât în istorie" – după expresia unui scriitor german.

Religia lor. – Despre practicele şi credinţele lor religioase, ştim prea puţine lucruri. În genere, adorau fenomenele naturii, ca toate naţiunile arice. Credeau că lumea e plină de duhuri bune sau rele, care se arată numai omului. Deasupra acestora exista un zeu suprem, numit *Svarog*, personificarea cerului şi a luminii: soarele şi focul erau fiii lui. *Perun* era stăpânul tunetului; apoi venea o divinitate protectoare a turmelor, un zeu al vânturilor şi al furtunilor, o zeiţă a primăverii şi a fecundităţii şi în sfârşit o doamnă a iernii şi a morţii.

Credeau, ca şi Grecii, în zânele izvoarelor, a munţilor şi ale codrilor şi îşi închipuiau că în fundul apelor se ascund duhuri necurate. De aici au ieşit *Ielele* şi *Vântoasele, Ştimele, Rusalcele* şi *Nagodele, Vârcolacii* şi *Pricolicii* şi alte multe închipuiri fantastice pe care le găsim şi astăzi la poporul nostru, luate mai toate dela dânşii.

Erau convinşi că sufletul e nemuritor şi, după moarte, trăieşte într'o grădină încântătoare, cu ape limpezi şi pline de peşti. Exista şi un iad pentru cei răi şi păcătoşi.

N'aveau nici temple, nici preuţi. Capul familiei sacrifica în mijlocul codrilor oi sterpe şi boi, spre îmblânzirea puterilor rele. Se jertfea şi pentru morţi, ale căror trupuri se ardeau. Adeseaori una din femeile răposatului era arsă împreună cu cadavrul soţului.

Împrăştierea Slavilor. – Slavii încep să se mişte odată cu naţiunile germanice. După ce imperiul Goţilor a fost desfiinţat de către Huni, se lasă şi ei mai înspre miazăzi şi, pe la începutul veacului V, pătrund în Imperiul roman de Apus.

Dar năvălirea slavonă se deosebeşte în parte de cea a Germanilor. Ei nu s'au ridicat la început în bande armate şi pustiitoare ci, pe nesimţite, au intrat în locurile lăsate libere de vecinii lor, aşezându-se pe malurile apelor. De aceea, datele năvălirilor slavone, în genere, sunt foarte puţin cunoscute.

Năvălirea Hunilor împrăştie pe Slavi în toate direcţiile. Unii din ei, pe la începutul veacului V, ocupă regiunea dintre Vistula şi Elba, ba chiar trec şi dincolo de acest fluviu — slavizând câteva triburi germanice. Mai în jos, se aşează prin Boemia, de unde alungă pe Marcomani, apoi stăpânesc întreg basinul mijlociu al Dunării, ajungând până în Grecia, unde o mulţime de numiri geografice atestă până astăzi prezenţa lor prin aceste locuri.

Înspre răsărit, toată Dacia e plină de *Sclavini.* Au ajuns aici probabil prin veacul V. Împinşi de Avari, poate şi de Bulgari — când aceşti Mongoli se găseau prin Buceac — parte dintre Sclavini şi-au găsit un refugiu în Carpaţi, unde au dat peste Daco-Romani. Mulţi dintre dânşii au rămas şi mai 'nainte pe plaiurile dunărene, de unde năvălesc în imperiul bizantin, când singuri, când însoţiţi de alte popoare. Justinian, pentru a-i îmblânzi, le cedează oraşul *Turris;* dar ei urmară cu prădăciunile, ceea ce a hotărît pe Mauriciu să facă o expediţie împotriva lor — expediţie care l-a

costat pe împărat vieaţa. După omorîrea lui Mauriciu, ne mai întâlnind nici o piedică în domnia ticălosului Focas, Sclavinii trec Dunărea şi se aşează în mijlocul populaţiei romanizate a Tracilor.

Această primă pătură slavă se întăreşte încă, atunci când Bizantinii permit Croaţilor şi Sârbilor să se stabilească în Illyria şi'n Moesia Superioară, iarăşi în dauna populaţiei autohtone.

Astfel, în veacul VII, Slavii se găsesc răsfiraţi pe o mare întindere de pământ. Europa Centrală, Peninsula Balcanică şi parte din Europa Orientală, sunt în stăpânirea lor. A urmat reacţiunea: împăraţii bizantini îi scot din Grecia; Carlovingienii îi alungă dincolo de Oder; la Dunărea de Mijloc sunt înlocuiţi cu Ungurii, iar în Dacia sunt absorbiţi de Români. Fără asta, o bună parte a Continentului avea să fie slavizată. Pe unde au fost, au lăsat însă numiri de ape, de munţi, de sate şi de târguri, contribuind la formarea popoarelor răsăritene, aproape în aceeaşi măsură, ca şi Germanii în Apus, la formarea popoarelor apusene.

Neamurile Slavone. – Împrăştiindu-se însă pe o suprafaţă atât de mare, Slavii s'au împărţit în mai multe grupe: 1. **Slavii dela miazănoapte**: *Ruşii,* împărţiţi în *Ruşii Albi, Ruşii Mici* (Ukrainienii) şi *Ruşii Mari.* 2. **Ruşii dela apus**: *Cehii* (Boemii), *Polabii Moravii, Lehii* (Polonii) şi *Slovacii* din Ungaria de Sus. Unii din acest grup, aşezaţi pe ţărmurile Balticei, cum au fost *Borusii* (strămoşii Prusienilor) şi *Pomeranienii,* au fost germanizaţi. 3. **Slavii dela miază-zi** sau **Jugo-Slavii**: *Sârbii, Croaţii, Dalmaţienii* şi *Slovenii propriu zişi.* Tot aici intră şi *Bulgarii* care, cu toate că sunt de origină mongolică, au fost totuşi slavizaţi.

Bulgarii. – Bulgarii sunt un popor de viţă mongolică. Veneau de pe lângă Volga şi stăteau subt ascultarea Avarilor, cu care au prădat imperiul bizantin în timpul lui Justinian. S'au stabilit la început prin Sudul Basarabiei.

Pe vremea lui Heraclius, la 634, ei intră în legături federale cu Bizantinii, şi ducele lor, *Cubrat,* scutură jugul Avarilor. Dar, după moartea lui, Bulgarii se împart în mai multe cete şi pornesc să-şi caute locuinţe nouă. Una din ele, subt conducerea lui *Asparuch,* se aşeză în Moesia, la 679, întemeind statul Bulgariei, care s'a întins până în Balcani. Capitala acestui stat a fost vechea cetate a Marcianopolei – numită mai apoi, *Preslav.*

Aşezarea Bulgarilor între Sclavini a avut de efect întâi *slavizarea*

şi apoi *creştinarea* lor. Regele lor, *Boris*, în urma unui războiu cu Mihail III, se boteză luând numele acestui împarat bizantin care-i fusese naş (864).

Creştinarea Bulgarilor aduse ceartă mare între papă şi patriarh, deoarece şi unul şi altul voiau să numere pe noii creştini între adepții lor. Dar nici limba latină, nici cea greacă n'au prins rădăcini în Biserica bulgărească, măcar că fură încercate pe rând,

BOTEZUL REGELUI BORIS

Scena reprezintă botezul regelui bulgar în apele râului Marița. Împăratul Mihail III, nașul, este cel din stânga, sprijinit pe sabie.

fiind apoi înlocuite cu limba slavonă. Această limbă fusese puțin mai 'nainte declarată ca sfântă, alături de limbile greacă, latină şi ebraică. Leturghia, subt formă slavonă, s'a făcut pentru întâia dată în Moravia, de către frații *Metodiu și Kiril* care au alcătuit și un alfabet slavonesc, numit la început *glagolitic*, iar mai târziu, *chirilic*. Dar Germanii, partizani înflăcărați ale celor trei limbi sfinte, socotiră nelegiuită inovația apostolilor slavi și-i alungară

din Moravia, aşa că încercarea lor nu izbuti acolo. Ucenicii lor au venit atunci la Bulgari, unde au fost foarte bine primiţi de Boris şi astfel întroduseră aici limba slavonă în slujbele bisericeşti.

Faţă de imperiul bizantin, Bulgarii urmară înainte duşmănia lor. *Simeon* (892–927), fiul lui Boris, luă titlul de ţar, iar capul Bisericii bulgăreşti ajunse *patriarh*. Stăpânirea asupra Constantinopolului era pentru dânsul un vis din cale-afară de frumos. De aceea, atăcă oraşul cu multă vitejie, dar împăraţii ştiură să-l apere. Simeon cuprinse însă dela dânşii o bună parte din peninsula Balcanică impunându-şi suveranitatea şi asupra Sârbilor.

Simeon a fost un mare rege. Toată vieaţa a căutat să civilizeze pe Bulgari, introducând la curtea sa obiceiurile regilor apuseni. Încercarea sa n'a izbutit însă, poporul fiind cufundat în ignoranţă. După moartea lui Simeon, statul bulgăresc a început să decadă. Bizantinii, care cu greu îl sufereau în coastele lor, i-au ridicat tot felul de duşmani, între alţii, pe Pecenegi şi pe Ruşi. Hărţuiţi necontenit de aceştia, Bulgarii au fost bătuţi, şi împăratul Ioan Zimisces le-a desfiinţat statul.

În zădar *Samuel* încearcă să-şi refacă stăpânirea, căci Vasile II Macedoneanul îl sdrobeşte într'o luptă, apoi pune să ucidă 15.000 de Bulgari, după ce întâi le-a scos ochii, cruţând dintr'o sută, unul. Bulgaria a fost desfiinţată, iar Vasile II s'a numit de atunci *Bulgaroctonul* (1018).

Întroducerea Leturghiei Slavoneşti la Români. – Din legăturile Bulgarilor cu Românii dela Nordul Dunării s'a introdus şi la noi limba slavonă în Biserică, iar de aici, a trecut şi ca limbă oficială, mai ales în redactarea hrisoavelor. Aceasta a fost un mare rău, căci a împiedecat poporul românesc să se desvolte după firea lui, fapt pentru care am rămas în urma altor naţiuni. Tot ca o urmare a acestei legături a fost şi înrâurirea organizaţiei politice bulgăreşti – subt forma ei slavonă – asupra aşezămintelor noastre.

Începuturile Poporului Român. – Înainte de năvălirea Slavilor şi a Bulgarilor în Peninsula Balcanică, o puternică populaţie romanizată se întindea pe amândouă părţile Dunării, începând dela Nordul munţilor Carpaţi, până aproape de Marea Egee, şi dela Adriatica, până la coloniile greceşti de pe ţărmurile Mării Negre. Această grupă de latini orientali a stat mereu în legătură unii cu alţii, Dunărea nefiindu-le o piedică.

Aşezându-se la Sudul Dunării, Slavii, şi pe urmă Bulgarii, unitatea romanică s'a întrerupt. În faţa acestor năvălitori, populaţia latinizată de pe aici s'a lăsat în jos — adăpostindu-se în munţii Balcani şi'n Pind — ajungând unii din ei până în peninsula Istriei. Stabilindu-se astfel de-a-lungul Dunării o puternică pătură izolatoare, legăturile dintre aceste grupe de latini s'au rărit, până când au dispărut aproape. Aşa că, în locul acelei unităţi romanice răsăritene, avem acuma trei grupe — care sunt cele trei fragmente ale poporului român de astăzi: *Grupul Nord-dunărean,* cel mai puternic, *Grupul Aromânilor* şi *Grupul Românilor Istrieni.* Soarta poporului nostru a fost deci vitregă. Departe de fraţii săi apuseni, izolat în mijlocul lumii slave şi rupt în trei bucăţi — istoria lui a cunoscut suferinţe, neîntâlnite de vreun alt popor european.

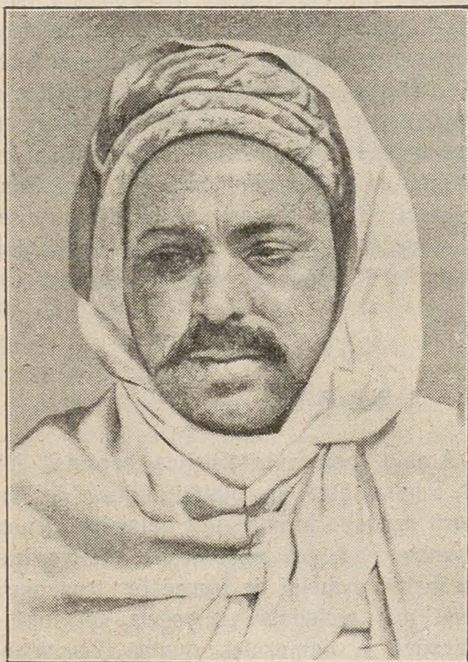
V

ARABII

Ţara şi Locuitorii. — Arabia, peninsula asiatică cuprinsă între Marea Roşie şi Golful Persic, este un platou întins, de vreo 3.000.000 km. p., acoperit aproape în întregime de nisipuri. Numai la distanţe mari apar unele oaze, ca nişte insule de verdeaţă, unde câţiva palmieri îşi înalţă buchetul de frunze pe trunchiurile goale. Pe aici nu plouă mai niciodată; pe coaste, apa însă nu lipseşte. Partea Sud-Vestică a peninsulei, numită *Yemen* sau *Arabia Fericită,* are din belşug locuri roditoare. E ţara cafelei şi a tămâiei. Mai departe se întinde *Hedjas*, cu imaşuri bogate, apoi *Oman*, în colţul Sud-Est al peninsulei, *Nedjed*, platoul central, şi *Hadramaut*, lângă Iemen. Prin locurile acestea s'au întemeiat oraşe însemnate, ca *Mecca* şi *Medina.*

Arabii sunt un popor de rasă albă şi de neam semitic, ca şi Evreii. Credeau că se trag din Ismael, feciorul lui Avraam şi al Agarei, care au ratăcit prin pustietăţile acestea. Iubeau cu aprindere libertatea şi erau pasionaţi, ca şi acuma, pentru muzică şi poezie. Ospitalitatea lor e proverbială. Ca să poată îngriji mai bine de oaspetele său, Arabul nu stă la îndoială să fure cămila vecinului, chiar dacă cel găzduit i-ar fi duşman de moarte. Generos din fire, uneori în luptă el întinde o lance rivalului desar-

mat, ştiind că acesta în urmă poate să-l ucidă. Dar, astfel de sentimente nu-i împiedecau pe Arabi să îngroape fetele de vii, îndată ce se năşteau, iar pentru dânşii hoţia la drumul mare n'avea nimica respingător.

ARAB

Arabii în general, sunt oameni frumoşi. De statură mijlocie, laţi în spete şi puternici. La faţă sunt smoliţi, cu ochii negri şi strălucitori, cu nasul puţin coroetic. De obiceiu, poartă barbă. Îmbrăcămintea lor specială este burnuzul—o manta fără mânici. Capul şi-l acopăr cu turbane. Le place sulemeneala, atât bărbaţilor cât şi femeilor. Chiar Mohamed îşi văpsea sprincenele şi pleoapele cu negru, iar unghiile cu roşu.

Locuitorii pustiei, *beduinii*, duceau şi pe atunci o vieaţă aspră şi rătăcitoare purtându-şi turmele din loc în loc sau pândind călătorii. Totdeauna armaţi, uneori şi călări, când întâlneau o caravană, o jăfuiau fără milă. Acei care locuiau însă pe ţărmuri aveau oraşe şi sate şi făceau negoţ cu Apusul trimeţând acolo cafea, tămâie, curmale şi diferite aromate.

Arabii înainte de Mohamed. — Arabii nu formau un popor, ci erau împărţiţi în triburi, conduse de *şeici* şi *emiri*, care trăiau în necurmate războaie. Fiecare trib adora un zeu, în formă de piatră sau de idol cioplit. Aveau însă un templu comun în Mecca, care se numea *Kaaba*, unde se adăposteau idolii tuturor triburilor.

În templu se află un izvor și o piatră neagră: izvorul e acela pe care îngerul Gabriel l-a arătat Agarei, când Ismael leșinase de sete, iar piatra este căpătâiul pe care și-au sprijinit ei capetele. Piatra — un aerolit — roasă azi de sărutările credincioșilor, fusese albă la început, dar păcatele oamenilor au înnegrit-o.

ARĂBOAICĂ MÂNÂND CĂMILE
Chipurile cămilelor și al femeii sunt redate cu naivitate, dar pline de vieață. (Miniatură scoasă din nuvelele lui Hariri).

Din punct de vedere religios, înainte de Mohamed, unii dintre Arabi erau mazdeiști, alții admiteau învățăturile lui Moise, grosul poporului fiind păgân. Mai erau printre dânșii o sectă care, fără să se închine unei anumite religii, credea într'un singur Dumnezeu. Partizanii ei se numeau *Hanifi*.

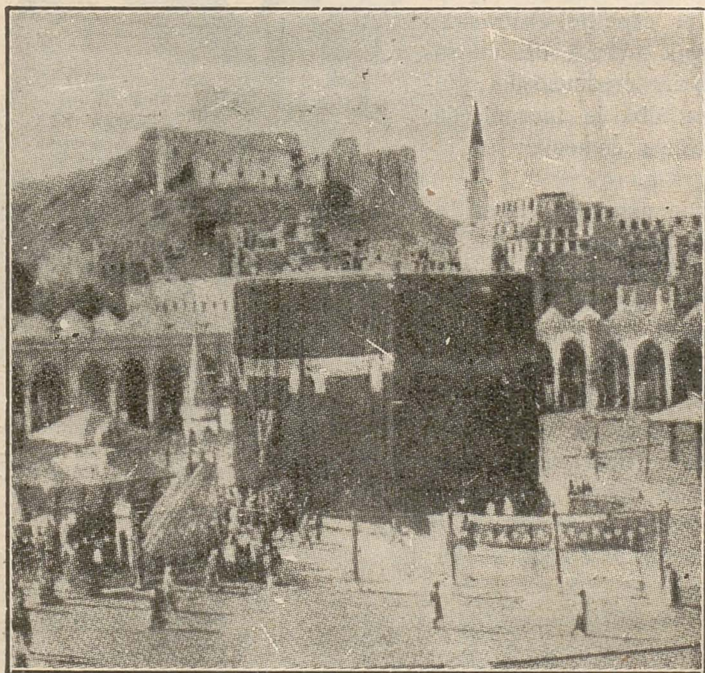
Acela care a făcut din niște triburi fără însemnătate un popor vestit, a fost Mohamed.

NEGUSTORI ARABI INCĂRCÂND O CĂMILĂ
(Miniatură scoasă din Hariri).

Vieața lui Mohamed. — Mohamed s'a născut la Mecca, în anul 670. Tatăl său, Abdalah, făcea parte din puternicul trib al Koreișiților, care îngrijea de templul Kaabei. Rămânând orfan la vârsta de 5 ani, se făcu cioban, căci moștenise câteva oi și cinci cămile. La 14 ani, începu să călătorească cu caravanele, pentru comerț, având astfel ocazia să cunoască nu numai Arabia, ci și țările de prinprejur. În urmă,

se însură cu o văduvă bogată, numită Khadija — ceea ce îl făcu cunoscut între compatrioţii săi. Ne mai având nevoie să muncească din greu, Mohamed sta ceasuri întregi gândindu-se cu

KAABA

Templu de piatră cenuşie, înalt de 10 m. lat de 12. Are forma unui cub, de aici îi vine şi numele. Este totdeauna acoperit cu o pânză de mătasă neagră — care se reînoeşte în fiecare an — şi pe care e scris: «Allah e Dumnezeu, şi Mohamed profetul său». Înăuntru e o sală în care se găseşte izvorul sacru şi piatra neagră. Templul e încunjurat de o galerie, susţinută de 240 coloane de marmură şi bronz. Locul îngrădit e incinta sacră, în care nimeni nu poate rămâne peste noapte. Miile de pelerini, care vin aici din toate ţările musulmane, se retrag îndată ce se lasă amurgul. În figură se vede templul acoperit, banda cu inscripţia şi o parte din galerie. În fund, Mecca — oraş care s'a fundat în jurul Kaabei.

durere la soarta poporului său. Când era prea cald, se urca pe muntele Hira, în apropiere de Mecca, şi acolo, într'o peşteră

răcoroasă, medita. Într'o noapte, el avu un vis: îngerul Gabriel i se arătă ţinând o carte şi poruncindu-i: „Ceteşte şi predică!" De atunci, el se privi ca un sol al lui Dumnezeu, însărcinat să propoveduiască adevărul.

În 614, Mohamed îşi adună familia, căreia îi făcu cunoscut noua învăţătură. Toţi îl ascultară cu uimire. „Cine dintre voi" — strigă el — „vrea să fie fratele, tovarăşul şi locţiitorul meu?" Toţi tăcură. Dar un copil de 11 ani, vărul său Ali, îi răspunse îmbrăţişându-i genunchii: „Eu voiu fi omul acela!" Cei de faţă crezură într'însul şi încurând învăţătura lui se lăţi mai departe.

MOHAMED

Profetul asediază o cetate arabă, idolatră. Chipul lui Mohamed este redat destul de lămurit. Îngerul Gabriel, ţinând într'o mână o cupă şi în cealaltă o sticlă, îi oferă o băutură întăritoare. Este o foarte rară reprezentare a Profetului, făcută de musulmani. (Miniatură dintr'o istorie arabă, din veacul XIV, păstrată la Londra).

Predicele lui Mohamed aţâţară pe idolatri, mai ales pe Koreişiţi, care se sculară împotriva lui. Văzându-şi vieaţa primejduită, Mohamed fugi la 16 Iulie 622, la Yatreb, oraş în duşmănie cu Mecca. Anul acesta se numeşte *hegiră*, adică *fugă,* şi de aici încep să-şi numere anii mohamedanii. Iar Yatrebul, tot de atunci, s'a numit *Medina*, adică *Oraşul Profetului.*

În Medina, Mohamed predică mai departe strângând însă şi o armată cu care plecă împotriva duşmanilor săi. După opt ani de lupte înverşunate, Mecca fu cucerită. Intrând biruitor în cetate, se duse la Kaaba, urmat de mulţime. Acolo, călare pe cămilă, în-

cunjură de şapte ori templul, apoi sfărâmă cei 360 de idoli, zicând: „Adevărul a sosit, piară minciuna!”

După ce a cuprins Mecca, toţi locuitorii Arabiei au fost siliţi să primească noua credinţă. Dar Mohamed se simţea bătrân. In pelerinajul din 632, la care au luat parte peste o sută de mii de credincioşi, el vorbi pentru ultima oară mulţimii care se înghesuia împrejuru-i:

„O, poporule al meu, ascultă-mi cuvintele, căci nu ştiu dacă voiu mai zăbovi mult printre voi. V'am dat lege nouă care vă va îndepărta de păcat, dacă veţi urma poruncile ei. Iubiţi-vă unul pe altul, fiţi drepţi şi omenoşi şi purtaţi-vă între voi ca fraţii. În curând vă veţi înfăţişa lui Dumnezeu, căruia îi veţi da socoteală până şi de gândurile voastre. Păziţi-vă de minciună, de furt şi de asuprirea celui sărman!”

Apoi căzând în genunchi şi ridicând ochii spre cer, întrebă cu glas întretăiat: „O, Dumnezeule, mi-am împlinit oare chemarea?” — „Da, ai împlinit-o”, răspunse mulţimea care-l ascultase cu mare evlavie.

După asta, Mohamed n'a mai trăit mult şi a murit în Medina, la 3 Iunie 632, în vârstă de 62 de ani.

Învăţătura lui Mohamed. — Mohamed nu făcea minuni şi nu spunea că e o fiinţă divină, ci se arăta poporului ca un profet şi reformator. Nu ştia să scrie, nici să citească. Când se simţea însuflat, predica, iar ucenicii îi scriau cuvintele pe pietre, pe foi de palmier ori pe oase de cămilă. Toate aceste fragmente scrise au fost adunate într'o carte, numită *Coran*, care este pentru mohamedani ceea ce este Sfânta Scriptură pentru creştini.

Învăţătura lui Mohamed se numeşte *islamism* — adică *supunere la voinţa lui Dumnezeu* — iar credincioşii se numesc *musulmani*, adică *supuşi*. Această învăţătură este foarte simplă: „Allah e Dumnezeu şi Mohamed, profetul său”. Voinţa lui Dumnezeu a fost descoperită lumii prin prooroci: Adam, Noe, Avram, Moise, Hristos şi Mohamed. Poruncile divine sunt scrise în coran. Acela care li se supune, va merge în raiu, unde-l aşteaptă râuri cu ape limpezi, grădini îmbelşugate, cu foişoare de sidef, şi o masă cu 300 feluri de bucate. Iar păcătosul se va duce în iad, unde va bea apă clocotită şi va fi încălţat cu sandale de foc, ca să-i fiarbă tidva ca o căldare.

NĂVĂLIREA BARBARILOR

— în Apus —

(Locurile și anii așezărilor după PUTZGER.)

Vinlanda 1000
Groenlanda 982
Islanda 867
Northmani
Northmani
OCEANUL ATLANTIC
MAREA GERMANICĂ
MAREA SUEVICĂ
Goți
Goți
Northmani
Angli
Anglo Saxoni 449
Bretoni
Normanzi 1066
Frizoni
Saxoni
Longobarzi
Franci
Franci
M. Britanica
Normanzi 912
Bretoni
F. Seina
F. Rinul
Thuringi
Suevi
F. Elba
F. Oder
Burgunzi
Vistula
Vandali
Longobarzi
Burgunzi 413
Alamani
Dunărea
F. Loara
Burgunzi 443
Marea Cantabrică
Mlaștinile Pripetului
Northmani 862
Volga
F. Ural
Huni
Lacul Aral
R. Niprul
R. Bugul
R. Nistrul
R. Prutul
F. Donul
F. Volga
Huni 375
Ostrogoți 200
Alani
MAREA CASPICĂ
M. Azov
Huni
Gepizi 526
Vandali
Vandali 334
Ostrogoți 454
Longobarzi 568
Tisa
Visigoți 200
F. Dunărea
Visigoți 382
MAREA NEAGRĂ
Visigoți 397
M. Adriatica
Ostrogoți 493
Longobarzi 568
Normanzi 1030
Suevi 411
F. Garonna
Visigoți 412, 414, 410
Arabi 720
F. Ebrul
F. Duero
F. Tago
Alani 411
Guadiana
Vandali 411
Guadalquivir
Arabi 711
Str. Gaditană
MAREA MEDITERANĂ
Arabi 827/31
Normanzi 1061
Ostrogoți 382
Arabi 636/40
Tigrul
Eufratul
Golful Persic
Arabi 639
Vandali 429
Arabi 634/38
Arabi 644
Arabi
Arabi 640
Arabi

20 10 0 de Paris 10 20 30 40 50 60
50 40 30
10 0 10 20 30 40

D.D. Patrașcanu. Istoria Mijlocie pentru cl. II și cl. VI.

E. MARVAN

Musulmanul trebue să se roage de cinci ori pe zi și, înainte de fiecare rugăciune, să se spele cu apă sau cu nisip. Să postească luna Ramadanului — dela răsăritul soarelui până la apusul lui — mâncând numai noaptea „la ceasul când nu se poate deosebi firul alb de cel negru". Să fie milostiv, dând la săraci a zecea parte din avere, să facă măcar odată în vieață un pelerinaj la Mecca și să răspândească cu sabia, printre necredincioși, religia Profetului. Apoi el trebue să nu beie vin, nici să joace jocuri de noroc;

ARABI LA RUGĂCIUNE

Musulmanii trebuind să se închine de cinci ori pe zi, se opresc pe drum, în scurte popasuri, și-și fac rugăciunea. Atunci se îndreaptă cu fața în direcția Kaabei.

să se ferească de avariție, de minciună, de mândrie și de alte răutăți. Credincioșii sunt toți frați, necredincioșii, dușmani. Creștinii și Evreii trebue cruțați — dar moarte tuturor închinătorilor de idoli!

Invățătura lui Mohamed mai arată că soarta omului este hotărîtă de mai 'nainte, așa că nu trebue să te sbuciumi în vieață, deoarece nu poți să-ți înlături destinul. Această credință a făcut mult rău tuturor acelora care s'au potrivit ei. Mohamed a permis și poligamia.

Islamismul fiind o religie puţin complicată şi uşor de urmat, s'a răspândit îndată printre multe popoare. Numărul musulmanilor este astăzi aproape 300 de milioane.

VI

IMPERIUL ARAB

KALIFATELE ŞI DESMEMBRAREA LOR. CULTURA ARABĂ.

Kalifii Electivi şi Războiul Sfânt. – După moartea lui Mohamed, Arabii începură să răspândească legea cea nouă. Profetul spusese: „luptaţi contra necredincioşilor, căci războiul împotriva lor este un războiu sfânt. Acei ce vor cădea în luptă, vor merge de-a-dreptul în raiu, oricare le-ar fi păcatele".

Urmaşii lui Mohamed, numiţi *kalifi*, adică *locţiitori*, purtară războiul sfânt în toate părţile. Ei trimeteau popoarelor soli ca să le ofere trei lucruri: coranul, tributul sau sabia. Asta însemna că, acei care se vor face musulmani, vor fi deopotrivă cu vechii credincioşi; acei care vor plăti tribut, vor deveni supuşi, iar cei ce se vor opune, vor fi trecuţi prin ascuţişul săbiei.

După ce a murit Mohamed, au urmat vreme de 28 de ani (632-660) patru kalifi *aleşi* de către căpeteniile triburilor: *Abu-Becru*, socrul lui Mohamed, *Omar*, discipulul său înflăcărat, *Otman*, în vremea căruia s'a pus în ordine coranul, şi *Ali*, vărul şi ginerele Profetului, acela care îmbrăţişase cel dintâi islamismul.

În aceşti 28 de ani, Arabii au cuprins Siria luptându-se cu soldaţii moleşiţi ai lui Heracliu, apoi Egiptul, pe care Bizantinii l-au apărat zădarnic, pierzând astfel Imperiul de Răsărit cea mai bogată provincie a sa. Biblioteca din Alexandria n'au ars-o însă Arabii, după cum se spune, deoarece trei sferturi din ea fusese distruse încă din vremea lui Theodosie cel Mare. După câţiva ani, Arabii au cucerit şi Persia înlocuind pretutindeni mazdeismul cu religia lor. Din Persia, au ajuns până la Marea Caspică şi Indus introducând şi aici islamismul.

La anul 660, Ali, cel din urmă kalif electiv, e omorît de *Moaviah* care întemeie *dinastia Omiazilor*.

Dinastia Omiazilor (660 – 750). – Cuceririle urmară mai departe cu aceeaşi furie, în Asia, Africa şi Europa. Nordul Africei fu cu-

prins, şi toate popoarele de aici primiră legea musulmană. Generalul *Taric* trecu Coloanele lui Hercule, care de atunci au purtat numele lui, şi cuceri, în anul 711, regatul Visigoţilor din Spania, care încetă să mai existe.

Atunci Arabii dădură asalturi puternice Europei prin două părţi: în răsărit, prin Constantinopoli, în apus, prin Pirinei. Flotele lor, care au atacat Constantinopolul în mai multe rânduri, au fost sfărâmate de către Bizantini, cu ajutorul *focului grecesc,* o materie necunoscută astăzi ce avea proprietatea să ardă în apă. In apus, Arabii, după cucerirea Spaniei, trecură Pirineii cu gândul de a pătrunde în inima Europei. Primejdia era mare, căci armatele arabe, pline de avânt religios şi doritoare de pradă, nu cunoaşteau piedici. Dar *Carol Martel*, viteazul majordom al Francilor, le ieşi înainte la *Poitiers* şi, după o luptă grozavă de mai multe zile, Arabii au fost învinşi şi nevoiţi să treacă îndărăt Pirineii (732).

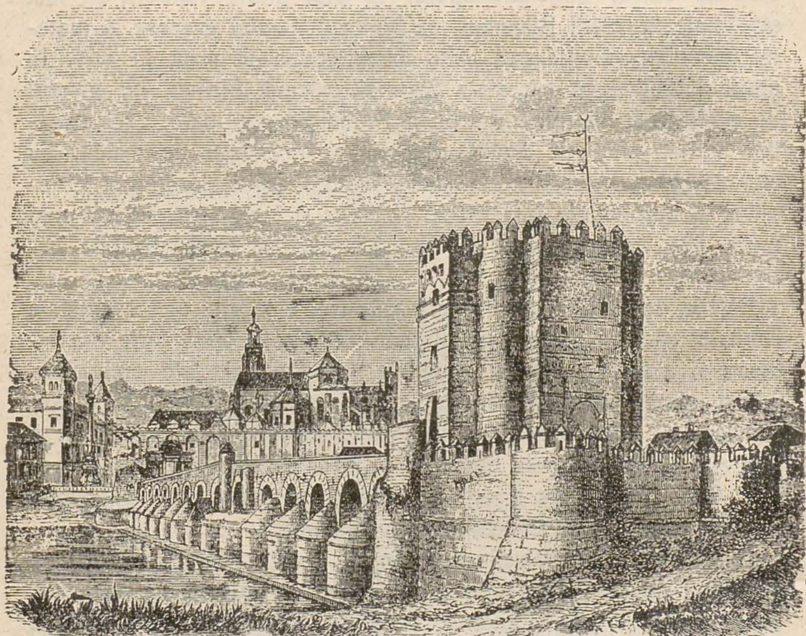
Bătălia dela Poitiers, prin urmările ei, este de o însemnătate capitală, căci ea a oprit înaintarea Arabilor, în plină furie cuceritoare, şi a adus linişte în sufletele înspăimântate ale creştinilor. Altfel, islamismul s'ar fi împlântat în întreaga Europă şi tot cursul istoriei ar fi fost modificat. Civilizaţia continentului nostru ar fi fost alta — iar naţiunile de aici s'ar găsi astăzi mult mai înapoiete. Căci acolo unde a pătruns legea lui Mohamed, popoarele au fost împiedecate totdeauna să progreseze.

În curând însă Omiazii se moleşiră. Capitala lor, Damascul, a cunoscut un lux, cum puţine oraşe mari l-au văzut vreodată. Încep apoi tulburările interne. În anul 750, *Abul-Abas*, care se trăgea dintr'o rudă a lui Mohamed, se înţelese cu mai mulţi partizani ai săi pentru a răsturna pe Omiazi. Revolta reuşeşte şi dinastia este înlăturată. Nouăzeci de Omiazi sunt ucişi la un banchet. Din măcel scăpă numai un singur copil, *Abd-el-Raman* care fugi în Spania. Omiazii au fost înlocuiţi cu dinastia *Abassizilor,* după ce au domnit 90 de ani.

Dinastia Abassizilor. — Subt această dinastie capitala se mută la *Bagdad*, care ajunge în curând un mare oraş. Cel mai însemnat kalif abassid a fost *Harun-Al-Raşid*, contemporanul lui Carol cel Mare şi prietinul său, renumit pentru virtuţile şi marile lui calităţi administrative. Numele său a rămas nemuritor, mulţămită

acelor minunate povestiri, pline de închipniri fantastice și de poezie orientală, numite *O mie și una de nopți,* care sunt traduse și în românește, subt titlul de *Halima,*

Aproape tot așa de însemnat a fost fiul său *Al-Mamun* – om învățat și înțelept cârmuitor, care a arătat o mare toleranță pentru cei de altă religie.

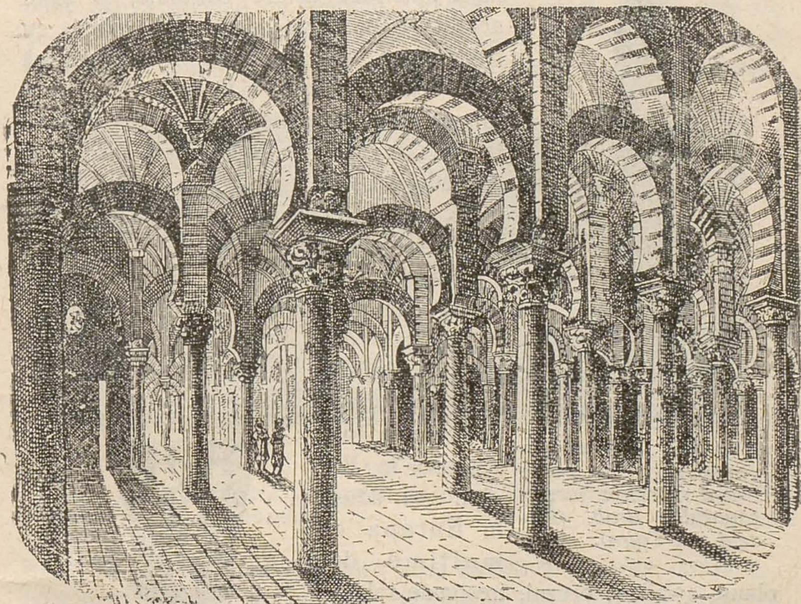
CAPUL DE POD ȘI MOSCHEA DIN CORDOVA

Cordova, zidită pe o coastă a Sierrei Morene, pe malul drept al Quadalquivirului, are câteva poduri care o leagă de țărmul opus. Podul din figură este făcut de Arabi. Steagul de deasupra fortului are semiluna în vârf. Moschea se vede dincolo de pod și a fost una din cele mai frumoase geamii musulmane.

Abassizii n'au stăpânit însă întreaga cucerire arabă, căci Abd-el-Raman a fost proclamat kalif în Spania. Așa că cei din Bagdad au rămas numai cu apusul Asiei și Nordul Africei, iar Omiazii au stăpânit Spania, subt numele de *Kalifatul din Cordova.*

Imperiul Arabilor, deși părea puternic și amenințător, n'a putut

trăi multă vreme, căci în curând a început să slăbească. Kalifatele, în număr de două, se împart mai târziu în trei: unul abassid, în Asia, la Bagdad, altul omiad, în Spania, la Cordova, și al treilea fatimit, în Egipt, la Cairo. Aceste kalifate, la rândul lor, s'au desmembrat și ele și au căzut în cele din urmă: kalifatul din Bagdad și cel din Cairo subt Turci, iar cel din Cordova, subt

MOSCHEA DIN CORDOVA

E făcută de Abd-el-Raman și are dimensiuni grandioase. Câteva sute de coloane îi susțin arcadele, dintre cele mai caracteristice manifestări ale artei arăbești. Astăzi e catedrala Cordovei. Din nenorocire, i s'a făcut schimbări care i-au stricat stilul. Totuși și așa, rămâne unul din monumentele impozante ale Europei.

creștini. Mecca a rămas însă capitala religioasă a întregii lumi musulmane.

Cultura Arabă: Agricultura, Industria și Comerțul. – Arabii, după ce au ajuns stăpâni peste atâtea țări, au suferit mari prefaceri venind în legătură cu națiunile înaintate ale Asiei și mai ales cu Grecii. Ei au primit cultura acestor popoare, pe care însă au

transformat-o, creând astfel o civilizaţie proprie de mare valoare.

Civilizaţfa arabă a ajuns strălucită, mai ales în timpul Abassizilor din Bagdad şi al Omiazilor din Spania. Oraşele lor însemnate: Damasc, Bagdad, Cairo, Cordova, Fez, Palermo, sunt nişte puternice centre culturale, şi când această cultură va pieri aici, odată cu desfiinţarea kalifatelor, ea va continua să strălucească în India şi în Turkestan. Toate ramurile de activitate omenească au găsit la ei mare aplicare, născocind sisteme şi procedeie nouă, aşa că, în această privinţă, putem spune că Arabii au fost învăţătorii Europei.

SABIE ARABĂ

E lucrată la Toledo, în veacul IX și se poate vedea măestria meșteșugarului arab. (Muzeul din Cairo).

În agricultură, au făcut progrese uriaşe. Ţările supuse lor au devenit iarăşi izvoare mari de bogăţie. Întrebuinţau *irigaţia* pe care o învăţaseră în Egipt. Au adus în Europa o mulţime de plante asiatice: orezul, trestia de zahăr, zarzărul, bumbacul, cânepa, sparanga, conopida, şofranul. Au perfecţionat industria faianţei din Persia. Armele de Damasc şi Toledo, covoarele din Bagdad, muselinurile din Mossul, pieile din Cordova și cele din Maroc — numite până azi *marochinuri* — mătasa din Spania, erau vestite în toată lumea. Fabricau mobile cu incrustaţii de fildeş şi de sidef, apoi vase artistice şi obiecte de aramă, lucrate cu o fineţă desăvârşită. Au răspândit fabricarea hârtiei,

PAHAR DE STICLĂ

Desene simple, însă cu mult gust. Sus are o inscripție cu litere arabe vechi, cu o bandă decorativă. (Muzeul din Chartres).

a prafului de puşcă şi întrebuinţarea busolei pe care le-au luat dela Chineji.

Bogatele produse industriale au silit pe Arabi să facă mare comerţ pe apă şi pe uscat. Alexandria, Damascul, Bagdadul, Cairo, Cadix, Barcelona şi Cordova, erau centrele comerciale cele mai însemnate – iar bâlciurile şi bazarurile lor au fost multă vreme pomenite.

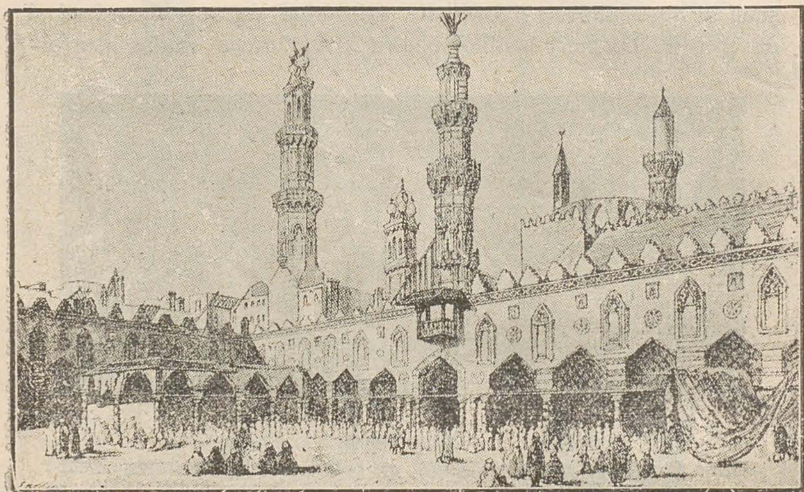
Ştiinţele şi Artele. – Arabii s'au ocupat şi cu ştiinţele producând câţiva învăţaţi cu renume. Oraşele lor mari aveau sute de şcoli şi de biblioteci, frecventate nu numai de musulmani ci şi de creştini. Dărnicia kalifilor pentru învăţătură a rămas proverbială. În universitatea din Cairo erau 12.000 de studenţi, iar biblioteca avea 120.000 de volume. Biblioteca din Cordova conţinea 400.000 de volume, adunate cu grijă şi cu mari cheltueli de kaliful *Hakam II* care, în privinţa protecţiei învăţaţilor şi a scriitorilor, n'a fost întrecut de nici un alt suveran din vremea Renaşterii. Au făcut progrese mari în matematici, mai ales în algebră şi astronomie, unde se pare c'au întrebuinţat cei dintâi aşa numitele *cifre arabe*, în locul celor romane. În medicină, au produs câţiva oameni însemnaţi, între care pe vestitul *Avicenna*, ale cărui scrieri s'au răspândit pe la toate Universităţile Europei; iar căutând piatra filosofală şi elixirul vieţii, alchimiştii lor au descoperit fosforul şi alcoolul.

LĂMPI ARABE
Sunt făcute de sticlă smălţuită, cu colori foarte frumoase. Erau întrebuinţate în moschei.

În geografie s'a distins *Edrisi*, protejat de Roger II din Sicilia, pentru care a scris un tratat vestit de geografie „împărțit în 7 climate și 70 de regiuni“ și *Ibn-Haukal*, care a întreprins numeroase călătorii științifice.

În filosofie, au avut adevărate școli filosofice. Cel mai însemnat gânditor arab este *Averroes* care a comentat pe Aristotel și a creat un sistem filosofic. Au fost și jurisconsulți de samă, ca de pildă, *Bokhari*.

MOSCHEA EL-AZHAR DIN CAIRO

Este zidită de cel dintâi kalif fatimit și e de o mare frumuseță. Are cinci minarete înalte care se văd cu mult înainte de a intra în oraș. Astăzi această moschee este și școală—obiceiu păstrat dela Arabi care întrebuințau geamiile pentru învățat. În figură se vede mulțimea școlarilor stând în preajma galeriei acoperite.

In ce privește dispozițiile lor artistice, avem o dovadă în orașele kalifilor, mai toate împodobite cu palate mărețe, cu temple grandioase și grădini încântătoare. Pictura și sculptura nu s'au desvoltat, deoarece coranul oprește reprezentarea figurii omenești. În schimb, au creat o minunată arhitectură, ale cărei opere sunt *moscheile* și *palatele*. Moschea cuprindea o sală mare, unde se

adunau credincioşii să se roage, o ogradă, cu un basin de apă, care se scăldau, şi un turn, numit *minaret*, din înălţimea căruia *muezzinul* chema pe credincioşi la rugăciune. Palatul era de un lux neauzit. Atât moscheile cât şi palatele sunt împodobite cu coloane scumpe şi cu desene, numite *arabescuri*, care reprezintă ghirlande de foi, figuri geometrice împletite şi alte obiecte închipuite, în colorile cele mai strălucitoare. Cele mai frumoase din aceste monumente, care mai trăiesc şi azi, sunt: moschea din Cairo, cea din Cordova şi din Toledo şi palatul *Alhambra* din Grenada, cu vestita Curte a Leilor.

ARABESCURI

În mijloc, este o inscripţie care, cetită dela dreapta spre stânga, spune: «Numai Allah e biruitor». Să se observe frumuseţa literelor arabe şi cât de bine se potrivesc ele pentru ornamentaţie. (Din palatul Alhambrei).

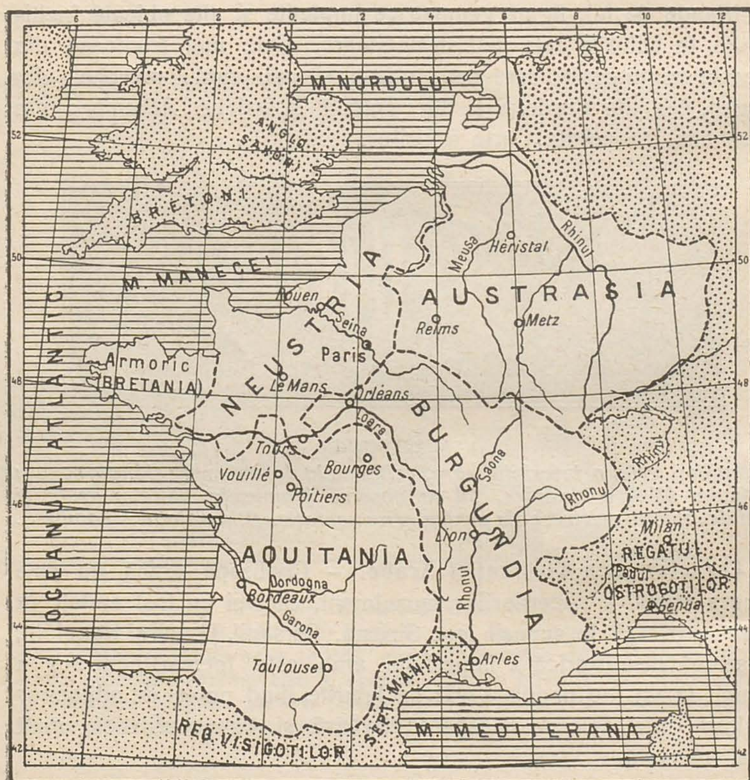
Caracteristica Civilizaţiei Arabe. – Civilizaţia arabă nu este opera numai a cuceritorilor musulmani, căci ei au fost ajutaţi în bună parte şi de supuşii lor: Sirienii, Persanii, Grecii şi Spaniolii. Insemnătatea istorică a imperiului arab este tocmai pentrucă a reunit la un loc popoare atât de felurite, fiind un fel de mijlocitor cultural între Europa apuseană barbară şi lumea asiatică, mult mai înaintată.

VII

CAROL CEL MARE (768 – 814).

Dinastia Carlovingienilor. – Cei din urmă regi Merovingieni au fost slabi – deoarece în vremea asta proprietarii de moşii se întăresc din ce în ce, în dauna puterii regale. Reprezentanţii acestei

aristocraţii fonciare sunt *Majordomii*, un fel de intendenţi superiori ai palatului – care nu pot fi revocaţi însă de regi. Cu timpul, această slujbă ajunge în mânile unei familii puternice, cu proprietăţi întinse şi cu membri trecuţi în numărul sfinţilor. *Pepin de*

HARTA GALLIEI SUBT URMAŞII LUI CLOVIS

Neustria, Austrasia, Burgundia şi Aquitania, cu capitalele Reims, Paris, Orléans şi Toulouse – apoi Armoric (Bretania). (Partea albă a hărţii).

Heristal, majordomul Austrasiei şi al Neustriei – e considerat ca un fel de duce al Francilor, dar feciorul său, *Carol Martel,* e şi mai glorios. El învinge pe Arabi în marea bătălie dela Poitiers

(732) scăpând Europa de cucerirea Islamului; căci Arabii voiau ca pe aici, apoi prin valea Dunării, să ajungă la Constantinopoli. Civilizaţia creştină a fost salvată atunci, iar puterea familiei de Heristal a crescut şi mai mult. Carol Martel moare la 741.

Pepin cel Scurt. – Carol Martel lăsase doi fii, pe *Carloman* şi *Pepin*. Ei pun pe tron pe Childeric III, ultimul rege merovingian care, ca şi înaintaşii săi apropiaţi, nu se ocupă deloc cu trebile regatului. Peste câţiva ani, Carloman se retrage în vieaţa călugărească, aşa că Pepin rămâne singur. Atunci el detronă pe Childeric, îl tunse trimeţându-l la o mănăstire şi ceru dela Papa Zaharia titlul de rege. Papa acordându-i-l, însărcină pe Sf. Bonifaciu să-l ungă, aşa cum Samuel unsese pe Saul. La 752, dinastia merovingiană este deci înlocuită cu acea a *Carlovingienilor*, numită astfel dela Carol cel Mare, cel mai ilustru reprezentant al ei.

Legăturile lui Pepin cu Biserica se întăresc. Papa Ştefan II vine în Franţa şi îl unge şi el pe noul rege şi pe cei doi fii ai lui. Dar, în vremea asta, Longobarzii necăjesc mereu pe pontificele Romei, ceea ce face ca Pepin să vie în Italia de două ori. Longobarzii sunt învinşi şi nevoiţi să cedeze papei exarhatul roman, cu 22 de cetăţi, aşa că episcopii Romei ajung acuma o putere lumească — cu un stat al lor, numit *«Patrimoniul Sfântului Petru»* pe care-l cârmuesc ca orice suveran laic.

Carol cel Mare (768 – 814). Întărirea Statului Papal. – Pepin lăsă domnia celor doi fii ai săi: *Carol* şi *Carloman*, iar el a murit la 768. Amândoi fraţii cârmuiră ţara împreună trei ani, după care Carloman săvârşindu-se din vieaţă, rămase singur fratele său. El e cunoscut în istorie subt numele de *Carol cel Mare* şi a fost cel mai puternic monarh din Evul Mediu.

Carol s'a născut la Aachen (Aix-la-Chapelle), unde şi-a petrecut copilăria. N'a primit nici o învăţătură, căci pe atunci se credea că numai preuţii trebuiau să ştie carte; iar cât pentru regi şi oamenii nobili, instrucţia era socotită ca ceva de prisos. De aceea Carol a învăţat carte când se afla pe tron.

După ce se făcu rege, întocmai ca şi Theodoric, căpătă mare admiraţie pentru civilizaţia romană. Ambiţia sa era sá restabilească Imperiul de Apus, şi, dintre toţi regii barbari, este singurul care a izbutit în această grea întreprindere.

Ca să-şi împlinească planul, toată vieaţa a dus-o numai în răz-

boaie. Într'adevăr, Carol cel Mare este cel mai strălucit cuceritor din Evul Mediu. În cei 46 de ani ai domniei, a făcut 55 de expediţii, iar la urmă a reuşit să unească într'un singur imperiu o parte din Spania, Franţa, Belgia, Ţările de Jos, Elveţia, Austria, Germania, Ungaria, Ceho-Slovacia şi jumătate din Italia.

Cel dintâiu lucru pe care l-a făcut Carol, a fost să strângă legăturile lui cu papa, tulburat mereu de Longobarzi. Când Carol avea numai 14 ani, papa Ştefan II fu silit, din pricina lor, să fugă din Roma şi să caute adăpost la curtea lui Pepin, căruia cu lacrimi în ochi i-a cerut ajutor. Carol nu uitase întâmplarea asta şi poate că amintirea ei l-a hotărît să devie protectorul Bisericii. De aceea, el trecu în Italia, cu gândul să răpuie pe Longobarzi. După lupte crâncene, Carol îi învinse, prinse pe fostul său socru, regele Desideriu, pe care-l tunse şi-l trimese la o mănăstire din Franţa — şi se încunună cu coroana de fier a regilor longobarzi. Apoi cuceri mijlocul peninsulei până mai jos de Roma, şi făcu regatul Italiei pe care-l dădu să-l cârmuiască fiul său Pepin, recunoscând însă şi întărind statul papal, creat de către tatăl său. Pepin, făcut vice-rege al Italiei, a purtat lupte cu Bizantinii, şi rezultatul lor a fost că întreaga Italie — afară de Veneţia, a căzut în mânile Francilor.

Războaiele cu Saxonii, cu Bavarejii, cu Avarii şi cu Arabii. — Cel mai însemnat războiu al lui Carol, care a ţinut peste 30 de ani, a fost acela cu Saxonii, (772—804). Saxonii se împărţeau în patru triburi, erau plini de vigoare şi păstraseră vechile aşezăminte germanice. Adorau pe Wotan şi pe ceilalţi zei şi aveau un altar, *Irminsul*, (coloana zeului Irmin) făcut din trunchiul unui stejar uriaş. Carol dorea mult să cucerească Germania de miazănoapte, locuită de Saxoni, şi să aducă la creştinism pe aceşti păgâni. Ca să-i învingă, a trebuit să facă 18 expediţii. Căci Saxonii, în urma fiecărei lupte, se declarau supuşi, dar se răsculau îndată după plecarea lui Carol şi măcelăreau gnrnizoanele lăsate. Acela care-i îndemna la revoltă era regele lor, viteazul *Vitikind* Din această pricină, Carol cel Mare s'a purtat foarte aspru cu ei: într'o zi a dărâmat Irminsul şi a poruncit să se taie capetele la 4500 de Saxoni, iar alte mii dintre ei fură strămutaţi şi aşezaţi în mijlocul Galliei. Ca să arăte că noua stare de lucruri de aici e definitivă, în mai multe rânduri, convoacă

CAROL CEL MARE

După tabloul lui Albert Dürer. (Vezi «Lămuririle»).

adunarea generală a Francilor la *Paderborn*, unde Carol a înfiinţat o episcopie. Atunci Witikind hotărî să se supuie şi se boteză cu poporul său. Pentru a-şi asigura trăinicia cuceririi, Carol făcu aici drumuri, zidi oraşe—între care Bremen, Magdeburg şi Hamburg—trimese misionari care să predice creştinismul şi stabili garnizoane. În urma acestor măsuri, Saxonii porniră pe calea civilizaţiei.

Germania sudică fu şi ea cucerită spre sfârşitul războaielor cu Saxonii. Duşmanii cei mai puternici erau aici *Bavarejii*, al căror duce, *Tassilo*—chemând în ajutor pe Avari, se sculă împotriva lui Carol. El spera să răscoale şi pe Longobarzi, să capete oşti dela Bizantini şi să ridice iar pe Saxoni. Dar regele franc îl bătu şi-i cuceri statul.

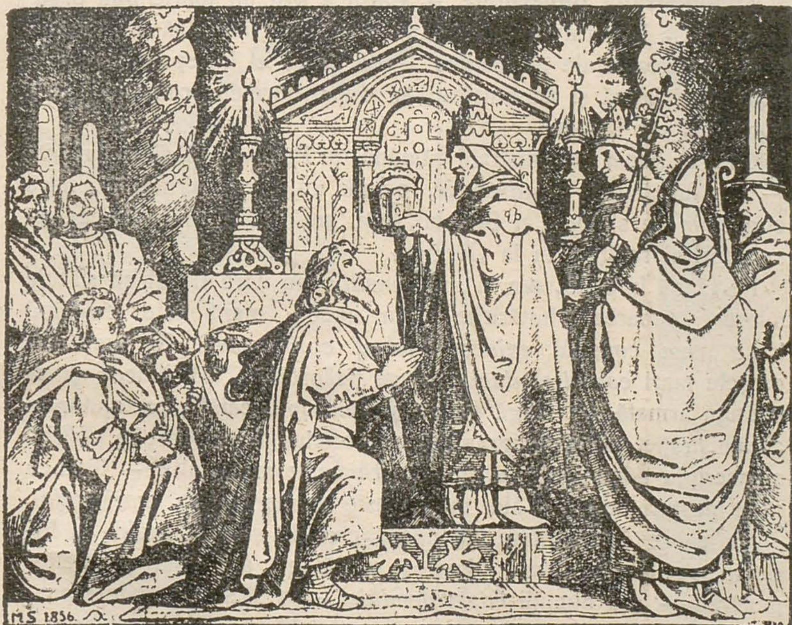
Stăpân peste Germania, cunoscu pe Slavi care trăiau dincolo de Elba. Ca să se apere de dânşii, organiză *Marca Friului, a Bavariei Orientale* şi a *Thuringiei*, din care mai târziu s'a format Brandenburgul. Împotriva Danejilor, care se lăudau că vor scoate din Aachen pe Carol, a făcut *Marca Nordalbingiei*, stăpânind aici întreaga peninsulă a Iutlandei. În contra Avarilor, creă *Marca de Est*—care deveni *Austria*. Apoi porni împotriva acestor Mongoli, ale căror aşezări, aşa numitele ringuri, le risipi silindu-i să fugă în Asia de unde veniseră (796). În urma acestei victorii, stăpânirea sa se întindea până la Tisa.

Regatul lui Carol era ameninţat la miazăzi de către Arabii din Spania, împotriva cărora el făcu şapte expediţii. Bătându-i, le luă o bucată de ţară, care deveni *Marca Spaniolă*, cu oraşul principal Barcelona. În cea din urmă expediţie, pieri la *Roncevaux*, ucis de către Basci, viteazul *Rolland*, nepotul lui Carol, al cărui nume a rămas popular în cântecele şi legendele Evului Mediu.

Încoronarea lui Carol ca împărat. – Papa Leon III, în semn de recunoştinţă pentru faptele mari ale lui Carol, îi trimese cheile mormântului Sfântului Petru şi stindardul Romei, rugându-l să vie aici pentru a primi jurământul poporului roman. Carol plecă în Italia. În anul 800, în noaptea de Crăciun, el se duse la biserica Sfinţilor Petru şi Pavel, să asculte serviciul divin. Pe când se ruga, îngenunchiat la mormântul Apostolilor, papa Leon se apropiă de dânsul şi-i puse pe cap o coroană de aur, strigând: „Sănătate şi biruinţă lui Carol August, împăratul Romanilor!". Din acel moment Carol cel Mare, pe lângă rege al Francilor, este şi

împărat al Apusului, precum fuseseră mai înainte vechii împărați ai Romei.

Reîntemeierea Imperiului Roman de Apus era o urmare a politicii pontificale. Până la Carol, papii, în teorie, depindeau de împărații romani din Răsărit — care stăpâneau mare parte din Italia și erau încă reprezentanții majestății romane. Dar, în veacul VIII, împă-

ÎNCORONAREA LUI CAROL

Figura reprezintă momentul când papa Leon III îi pune lui Carol coroana de aur pe cap. Scena s'a petrecut în noaptea de Crăciun a anului 800 — la slujba religioasă dela miezul nopții.

rații iconoclaști nemulțămiră adânc pontificatul. Atăcați mereu de Longobarzi, papii nu capătă nici un ajutor dela Bizantini, așa că sunt nevoiți să se adreseze Francilor. În timpul lui Carol, fiind pe tronul Răsăritului o femeie — Irina — papii o rup pentru totdeauna cu Constantinopoli — și atunci, firește, ei s'au gândit să reîn-

temeeze *Imperiul Roman din Apus*, în persoana magnificului rege franc.

În urma acestui eveniment, numele lui Carol cel Mare ajunse până departe. Regii i se declarau supuşi, popoare străine se puneau subt protecţia lui, iar Kaliful din Bagdad, puternicul Harun-Al-Raşid, i-a trimes cheile Sfântului Mormânt considerându-l drept şeful creştinătăţii.

Administraţia Imperiului. – Carol a fost un foarte bun organizator. Ca împărat roman, el nu mai era ţinut să se supuie vechilor aşezăminte germanice – de aceea el întreprinde o unificare legislativă şi administrativă, după normele romane, lucru care însă n'a izbutit.

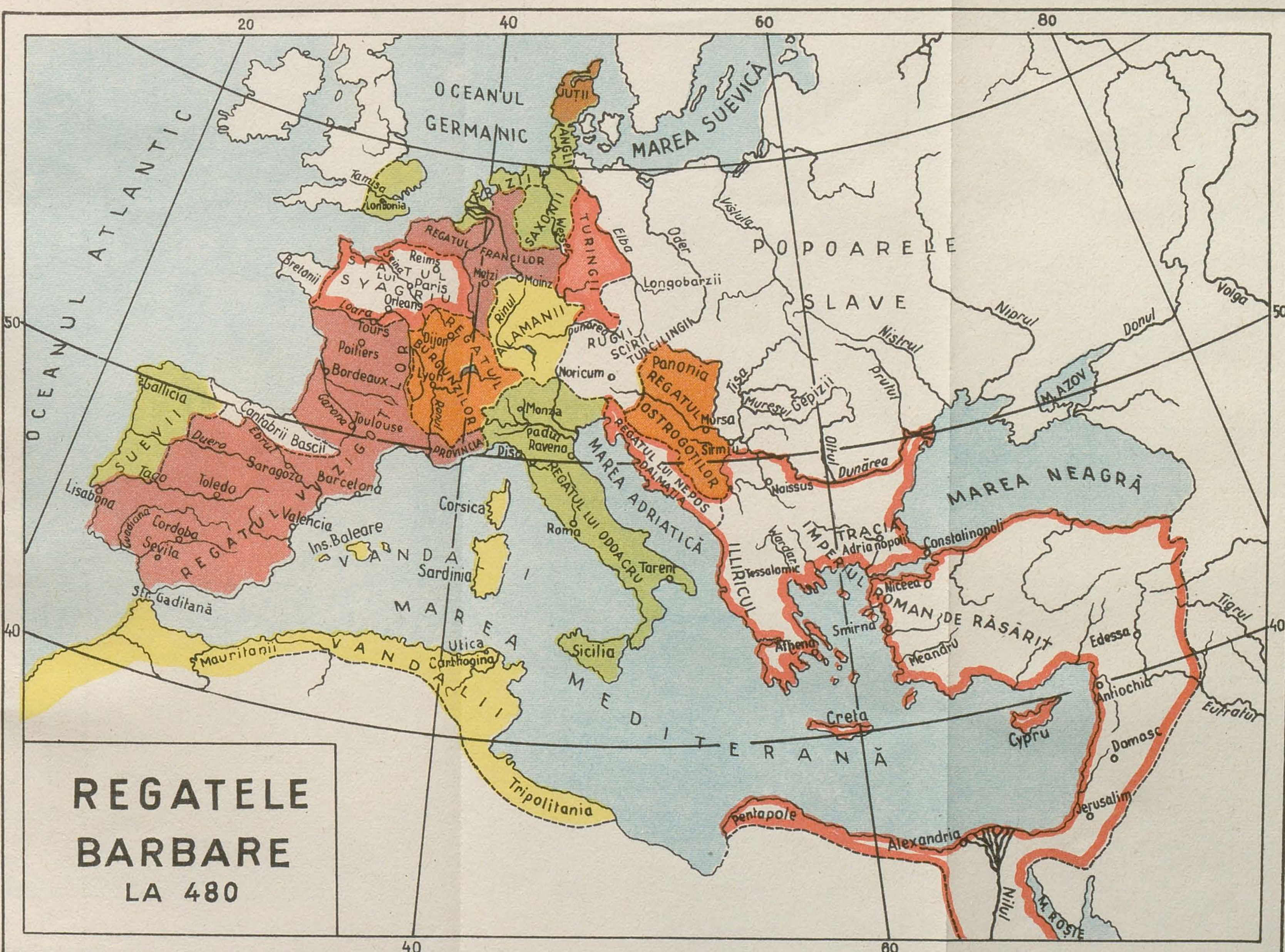
Centrul nouăi administraţii rămâne tot *Palatul,* ca şi mai nainte – iar funcţiunile, *Ministerele*, ocupă un loc intermediar, între concepţia de slujbaşi ai Statului, cum era la Romani, şi acea de servitori ai regilor, ca la Germani.

Pe lângă împărat, era şi un *Consiliu*, cu care Carol se sfătuia adesea, deoarece hotărîrile erau uneori menţionate ca fiind luate *„cum consilio episcoporum et optimatum“*. El aşeză în oraşele mari *comiţi* şi *duci* care să ţie ordinea, să judece şi să strângă armată. Pe lângă ei era şi episcopul cetăţii, ca ajutor la administraţie. Apoi, la graniţele imperiului, făcu *Mărcile* – circumscripţii administrative, unde ţinea oaste mai multă – fiind ca nişte posturi de pază. Mai mare peste o marcă, era *markgraful*.

Ca să se încredinţeze că ducii, comiţii şi markgrafii îşi îndeplineau datoria, Carol trimetea odată pe an nişte inspectori generali – aşa numiţii *missi dominici* – ca să supravegheze purtarea lor şi să-i raporteze tot ceea ce văzuse. Ei aveau mare putere.

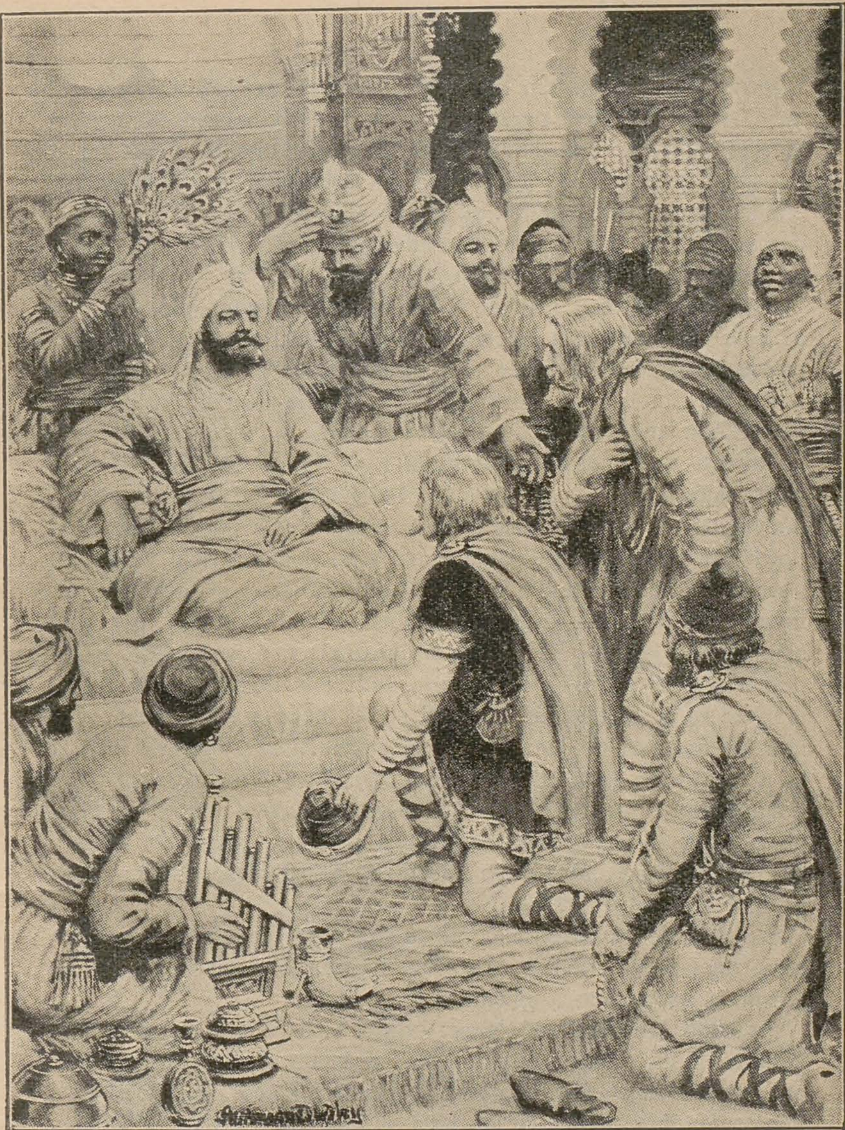
În fiecare an, Carol convoca două Adunări generale: primăvara şi toamna. În aceste întruniri nu se discuta – ci supunându-li-se, între altele, şi articolele de lege – *capitula* – nobilii şi înalţii demnitari, care le compuneau, luau cunoştinţă de ceea ce hotărîse împăratul. Mai ales, la adunările de primăvară, era obiceiul ca participanţii să vie pregătiţi ca pentru războiu, aşa că atunci se puteau socoti şi forţele militare ale Imperiului.

Din punct de vedere legislativ, Carol a pus să se culeagă şi să se scrie diversele obiceiuri juridice cu putere de lege, găsite în

D.D. Patrașcanu. Istoria Nouă cl. II și cl. VI.

E. MARVAN

HARUN-AL-RAŞID PRIMIND AMBASADA LUI CAROL CEL MARE

Îndată după încoronare, Carol a primit din partea lui Harun-Al-Raşid mai multe daruri, între care un ceasornic minunat, corturi de mătasă, parfumuri şi mirodenii arabe şi câteva maimuţe din Bengal. Carol i-a trimes şi el o ambasadă, compusă din doi creştini şi un Evreu — care, pe lângă altele, trebuia să capete mai multe înlesniri comerciale şi să uşureze pelerinajul la Locurile Sfinte. Între darurile oferite Kalifului se vede şi o orgă.

vigoare la popoarele din împărăţie. Pe lângă acestea, Carol a mai făcut şi aşa numitele *capitulare*. Era însă mare deosebire între lege şi capitular. Cea dintâi era obiceiul pământului, consacrat şi transmis — prin tradiţie — pe când capitularul era o simplă dispoziţie imperială, ce avea menirea să lămurească unele chestiuni mai încurcate, sau să deie norme de activitate funcţionarilor împărăteşti ori chiar de-a-dreptul supuşilor.

Legile aveau mult mai mare putere decât capitularele. Dovadă că cele mai multe din edicte au căzut repede, pe când legile cuprinse în dispoziţiile salice sau ripuarice ale Francilor, ori cele din codul Gombette al Burgunzilor, precum şi normele juridice din codex Alamanorum, au ţinut multă vreme.

Cultura Religioasă Carlovingiană. — Carol cel Mare preţuia mult cultura şi-i părea rău că, în privinţa asta, nu s'a îngrijit nimeni de dânsul. El înţelese că învăţătura este mijlocul cel mai potrivit pentru a face pe oameni mai buni şi mai fericiţi. De aceea, porunci să se înfiinţeze şcoli pe lângă biserici şi mănăstiri cu un învăţământ mai mult religios, şi el însuşi fundă o şcoală în palatul său. Aici se învăţa gramatica, retorica, dialectica, geometria, astronomia muzica şi mai ales teologia, obiectele obişnuite pe atunci.

Iubea mult pe oamenii învăţaţi şi se încunjura de dânşii. Cel mai însemnat dintre dânşii a fost călugărul *Alcuin*, prietinul iubit al lui Carol, apoi *Eginhard*, biograful său, *Paul Diaconul*, adus din Italia, poetul *Theodulf*, etc. Ei se adunau la palatul din Aix-la-Chapelle şi discutau. Vorbeau despre alcătuirea unei gramatici a limbii germane, despre culegerea cântecelor vitejeşti, despre cultura poporului şi a preuţilor, etc.

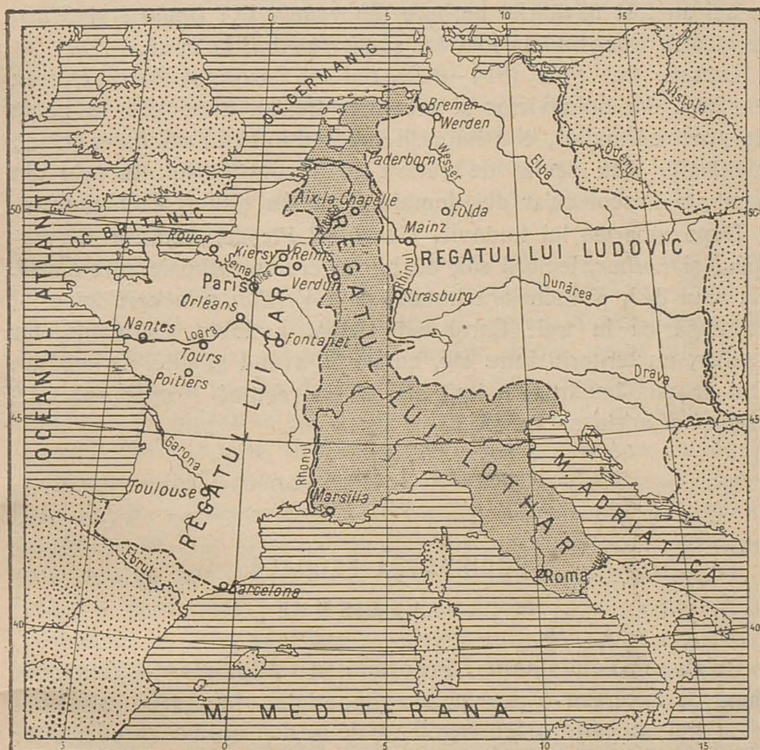
Străduinţele lui Carol n'au rămas fără efect. Şcolile dădeau bune rezultate, iar din vremea asta avem frumoase manuscrise, cum nu găsim în epoca Merovingienilor.

Moartea lui Carol cel Mare. — Carol a fost un om foarte activ. Dormea puţin şi adeseaori, noaptea, se scula pentru ca să lucreze ori să se închine. Uneori cânta la biserică, în cor. Îi plăcea mult vânătoarea şi scăldatul, iar capitala şi-o alesese la Aix-la-Chapelle, din pricina băilor calde şi a pădurilor din jurul ei. Murindu-i doi dintre cei mai iubiţi copii, deveni trist şi amărît, găsind mângâiere numai în practicele religioase.

În 27 Ianuarie 814, Carol s'a stâns, în vârstă de 72 de ani, şi a

fost înmormântat în catedrala din Aachen. Pentru faptele săvârşite de acest mare împărat, precum şi pentru ajutorul acordat Bisericii, papa l-a pus între sfinţi.

Desmembrarea Imperiului Carlovingian. – Imperiul lui Carol

ÎMPĂRŢEALA IMPERIULUI DUPĂ TRATATUL DIN VERDUN

Carol luă Gallia apuseană – devenită apoi Regatul Franţei, Ludovic căpătă Germania, iar Lothar, Italia cu teritoriul ei dela miazănoapte, până la gurile Rinului, şi cu cele două capitale ale imperiului: Roma şi Aix-la-Chapelle (partea punctată din hartă). Titlul lui de împărat era cu totul onorific – fără a-i da vreun drept asupra fraţilor săi.

n'a putut ţine multă vreme după moartea marelui împărat. Statul era prea întins şi, din pricina lipsei de comunicaţie, cârmuirea foarte grea. A trebuit geniul lui Carol cel Mare, pentru ca să-l poată administra, şi încă şi atunci greutăţile erau enorme.

Apoi popoarele de aici erau atât de deosebite prin origine, limbă şi obiceiuri, dar mai ales prin gradul lor de cultură, încât nu puteau trăi împreună. Şi slăbiciunea urmaşilor Împăratului a fost una din pricinile hotărîtoare. Dar cauza cea mai principală a ruinei au fost năvălirile barbare din veacul IX: *Ungurii* şi *Slavii* la răsărit, *Sarazinii* la miazăzi şi *Northmanii* la apus.

Ludovic cel Pios (814—840), fiul lui Carol cel Mare, era un om bun, dar bolnăvicios şi greoiu la treabă. Fiind cât se poate de prost cârmuitor, el a împărţit imperiul între fiii săi, care, nefiind mulţămiţi, s'au sculat de câteva ori împotriva lui. În cele din urmă, ei îl scot chiar din domnie şi rămân singuri stăpânitori.

După moartea lui Ludovic, *Carol cel Pleşuv, Ludovic Germanicul* şi *Lothar*, feciorii săi, au purtat crunte războaie între dânşii. La anul 843, ei încheiară tratatul dela *Verdun*, prin care imperiul se împărţea în trei: Carol luă Gallia, Ludovic, Germania, iar Lothar, un teritoriu între ele, cu Italia, având şi titlul de împărat. Din această împărţire a ieşit mai târziu *regatul Franţei*, al *Germaniei* şi acela al *Italiei*.

VIII

SOCIETATEA FEUDALĂ

CAVALERISMUL

Originea Feudalităţii. Proprietatea Allodială. — Germanii, după ce cucereau o provincie a imperiului, împărţeau pământul ei în trei: o parte o lua regele, a doua o distribuia el tovarăşilor săi de arme, iar a treia era lăsată vechilor locuitori, cu condiţie ca să plătească pentru dânsa o dare.

Pământul primit de tovarăşii regelui se numea *allodiu*, ceea ce însemna *proprietate în deplină stăpânire*, deci cu dreptul de a o lăsa moştenire urmaşilor. Singura îndatorire pe care stăpânitorii allodiilor o contractau, era să meargă la războiu, alături de rege. Această proprietate allodială a făcut din Germanii năvălitori mari proprietari de pământ, întocmai cum fuseseră patricienii la Romani.

Cu timpul, mulţi din stăpânitorii acestor moşii, primind unele

însărcinări administrative, luară numele de *duci, comiți, baroni, marchiji*, iar proprietățile lor fură numite *ducate, comitate, baronate, marchizate*. Pentru ca să ajungă la asemenea confuziune, între proprietatea pământului și îndeplinirea oficiului de comite ori duce, nobilii izbutesc, încă din anul 614, prin *Constituția lui Clotar II*, ca nimeni să nu poată exercita o slujbă administrativă, dacă nu era proprietar de pământ în acel loc.

După cum vedem, circumscripțiile administrative au ajuns încetul cu încetul mici state, în care stăpânul lor era puternic ca și un rege. Locuitorii acestor stătulețe ascultau mai bucuroși de duce sau de comite decât de rege, care era prea departe, ca să le cunoască nevoile.

Puterea acestor proprietari de pământ n'a fost la început amenințătoare pentru regii franci, mai cu samă până la Carol cel Mare — care își pusese chiar în minte să întărească proprietatea allodială. Subt urmașii săi însă, autoritatea regilor scade din ce în ce, mărindu-se acea a ducilor și a comiților. Aceștia merg până acolo, încât judecă ei pe locuitori, bat monetă cu chipul lor, încep să aibă oaste proprie, fără să se mai îngrijească de opoziția regelui.

Proprietatea Beneficiară sau Feudală. — Paralel cu întărirea proprietății allodiale, regii își luară și ei măsurile lor. Anume, pentru ca să aibă și ei mai mulți supuși, care să asculte de dânșii, începură să deie unora bucăți de pământ din proprietățile lor, ca răsplată pentru serviciile aduse, fie în războiu, fie la curte. Aceste pământuri nu erau acordate în deplină proprietate, ci numai cât trăiau noii proprietari. Astfel de proprietate temporară se numea *feud* sau *beneficiu* — așa că alături de proprietatea *allodială*, se creează alta, numită *beneficiară*. Regele, față cu acești din urmă proprietari, se numea *senior feudal*, iar acelui care primea feudul i se zicea *feudatar* sau *vasal*.

Comiții și ducii, văzând asta, imitară pe regi. Dădură și ei din proprietățile lor, devenind astfel seniori feudali cu vasali. Ba chiar vasalii, la rândul lor, împărțeau din pământurile căpătate, altora mai săraci, devenind *subvasali*, și așa mai departe. Cu chipul acesta, proprietatea feudală sau beneficiară se deosebea foarte mult de cea allodială ce era în deplină stăpânire.

Desvoltându-se această stare de lucruri, regele unei țări ajunge seniorul cel mai mare, iar seniorii ceilați sunt vasalii săi. Față cu

dânşii purta numele de *suzeran*, tot aşa după cum seniorii erau suzeranii vasalilor lor.

Când aceste raporturi s'au stabilizat, adică atunci când beneficiile s'au transformat în allodii, iar oficiile s'au moştenit, avem feudalitatea. Acest lucru l-a făcut Carol cel Pleşuv. În 877, înainte de a pleca în Italia, ca să ieie coroana de împărat, a dat capitularul din *Kiersy*, prin care *consacrând transformarea beneficiilor, încuviinţă şi ereditatea oficiilor.*

Asiguraţi în trăinicia situaţiei lor, nobilii şi bisericile au mers şi mai departe. Au început să pretindă ca proprietăţile să le fie scutite de orice amestec al oamenilor regelui. Acordându-li-se şi privilegiul *imunităţii*, seniorii feudali sunt învestiţi c'o sumă de drepturi regaliene: strâng impozite, judecă, au ostaşi şi bat chiar monetă. Puterea lor este acuma desăvârşită.

Felul acesta de guvernare şi de vieaţă se numeşte *feudalitate*. Prin feudalitate se înţelege, aşa dar, societatea Evului Mediu, începând cu veacul al X şi mergând până într'al XV, în care timp regii nu mai au putere decât asupra vasalilor lor, care şi ei erau stăpâni peste oamenii lor.

Recomandarea, Omagiul, Jurământul de Credinţă şi Învestitura. – Declaraţia de vasalitate se făcea printr'o formalitate, numită *recomandare.* Cel care devenea vasalul cuiva, se recomanda — adică arăta că se pune subt protecţia lui, obligându-se în schimb să-l servească şi să-l asculte. Această supunere de bună voie, născută dintr'o trebuinţă sufletească, caracteristică tuturor timpurilor tulburi, ia o întindere atât de mare, încât în toată Europa, mai ales în cea apusană, nu mai găsim decât seniori şi vasali.

Între senior şi vasal se stabilea o legătură strânsă, care se întărea printr'o întreită ceremonie: *omagiul, jurământul de credinţă* şi *învestitura.*

Omagiul se făcea astfel: Vasalul venea înaintea seniorului, cu capul gol, fără spadă şi fără pinteni. Punându-şi mânile lui în acele ale seniorului, îi spunea că *se face omul său.* Atunci seniorul îl săruta. Pe urmă îi jura vasalul credinţă, luând de martur pe Dumnezeu, după care seniorul îi da învestitura, adică îi încredinţa un feud. Ca semn, îi punea în mână o brazdă de iarbă, o creangă de copac, o mânuşă sau un pumn de pământ.

De aici înainte, vasalul era legat de superiorul său, după cum

și acesta era, de vasal. Suzeranul avea datoria să deie vasalului protecție, ajutor și dreptate, iar vasalul, la rândul lui, trebuia să-i fie credincios și să-l ajute pe suzeran cu banii, cu slujba și chiar cu sfatul.

Feudalitatea se bazează așadar pe un schimb de servicii și de îndatoriri reciproce dintre seniori și vasali. Legământul dintre ei este întărit de *onoare*—sentiment pe care cei vechi nu l-au cunoscut. Noțiunea *onoarei* s'a născut în Evul Mediu.

Orășenii și Țăranii. – Afară de seniori și de vasali, mai erau

ȚĂRANI LA LUCRU

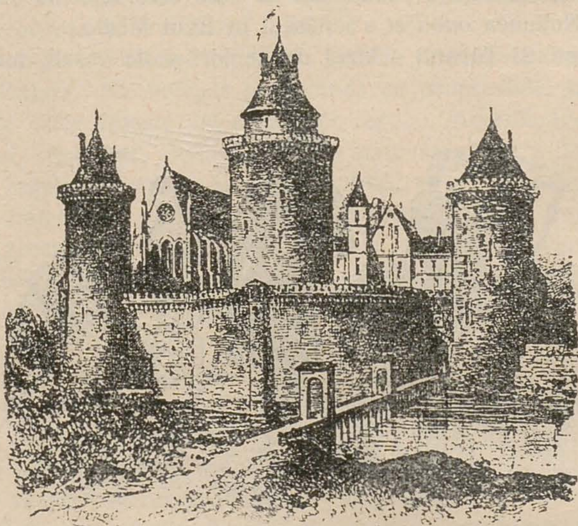
Doi cosași, un lucrător cu hârlețul și unul cu săpăluga. Forma coasei e puțin schimbată ca cea de azi. (După o figură din veacul XV).

orășenii și *țăranii*—care formau clasele inferioare. Orășanul trebuia să plătească dările impuse de feudal, cea dintâi fiind embaticul pentru casă. Țăranul era *liber* ori *șerb*. Șerbul era legat de pământ, *lipit pământului*, cum se zice: nu se putea muta fără voia stăpânului. Era dator să lucreze cu familia sa pentru stăpân, oprind din rodul muncii puținul ce-i prisosea. Seniorul moșiei putea să facă cu dânsul ce voia, dar n'avea voie să-l vândă, deci nici să-l despartă de familie.

Orășenii și țăranii erau supuși la foarte multe sarcini. Trebuiau să plătească anumite dări: pe pământ, pe familie, dijmă etc. Erau

obligaţi să se folosească *cu plată*, de moara, cuptorul şi cântarul feudalului. Nu puteau să vâneze, nici să pescuiască pe pământul stăpânului. Dacă stăpânul era rău şi lacom, n'avea cine să-i facă dreptate, căci se spunea că „între senior şi ţăran nu este alt judecător decât Dumnezeu".

Castelele. – Seniorii feudali locuiau în castele întărite cu ziduri

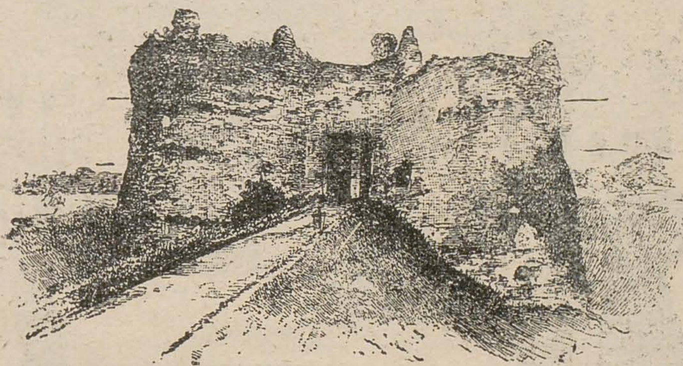
CASTELUL COUCY

E încunjurat cu un şanţ plin cu apă, lat de 20 m. peste care se vede podul stabil care, la nevoie, se ridica. Între cele două turnuri crenelate din faţă, se vede donjonul, deasupra căruia flutura steagul seniorilor din Coucy. Când duşmanul pătrundea înăuntru, seniorul se ascundea cu ai lui în donjon – al doilea castel – şi lupta începea din nou. Dedesubtul donjonului se găseau închisorile, numite «oubliettes» pentru că acei care erau aruncaţi acolo, de obiceiu nu mai ieşeau. A fost unul din cele mai mari castele din Franţa. (Veacul XIII).

înalte şi cu şanţuri adânci. Castelele erau construite mai totdeauna pe stânci sau pe locuri râpoase. În vârful turnului celui mai înalt, stătea veşnic un om de pază, iar dedesubt erau pivniţe adânci şi hrube întortochiete, unde, la nevoie, se ascundeau averile ori se aruncau prinşii de războiu. Feudalii petreceau mai mult cu vânatul şi cu războaiele – purtate uneori din tată 'n fiu. Cei mai mulţi

dintre ei nu ştiau să scrie, nici să cetească. Când nu erau în războiu, mâncau şi beau toată ziua. Erau brutali şi violenţi. Despreţuiau munca ca ceva înjositor. Nepreţuind deloc învăţătura, cultivarea ştiinţelor şi a unora din arte a fost cu totul părăsită — aşa că, în timpul feudalităţii, Europa este cufundată în barbarie. În vremea asta însă, Arabii şi Bizantinii făceau progrese mari în cultură şi civilizaţie.

Cavalerismul. — Un aşezământ propriu Evului Mediu, a fost *cavalerismul,* născut mai ales subt influenţa Bisericii creştine şi

INTRAREA CASTELULUI D'ARQUES

Cele mai multe castele aveau numai o intrare, de obiceiu între două turnuri sau vârîtă simplu în zid, ca în figură. Ea se închidea, dinăuntru în afară, printr'o poartă masivă de blăni de stejar, întărită cu plăci și cu piroane de fier, apoi printr'un grilaj solid, cu țepi ascuțiți, numit «grapă» și în sfârșit, prin podul de peste șanțul cu apă, care se ridica cu lanțuri și se lipea de poartă servindu-i ca o nouă întăritură. Prin urmare intrarea era foarte greu de forțat; de aceea i se zicea, «castelașul» (châtelet).

a ideii de *onoare.* Cavalerii erau o tagmă aparte, datori să lupte pentru micşurarea suferinţelor omeneşti. Nu puteau fi cavaleri decât nobilii — dar pentru asta trebuiau să facă o adevărată ucenicie, de care nimeni nu era scutit: nici regii nu se năşteau de-a-dreptul cavaleri.

Pentru a ajunge aici, tânărul se deprindea de mic cu mânuirea lăncii şi a spadei. Apoi devenea *scutierul* altui cavaler, în care calitate îi purta armele, îi îngrijea de cai, îl îmbrăca cu armura,

îl servea la masă, îl aşeza în pat. Când ajungea de 21 de ani, era sfinţit cavaler. Mai întâi lua o baie, semnul purificării; apoi se îmbrăca cu o haină albă, semnul curăţeniei; peste dânsa punea un vesmânt roşu – simbolul suferinţii şi al martirului, iar în urmă, o haină neagră, semnul morţii. După asta, viitorul cavaler petrecea singur în biserică, în post şi rugăciune, 24 de ceasuri. Pe urmă, se spoveduia şi se împărtăşea – după care venea înaintea cava-

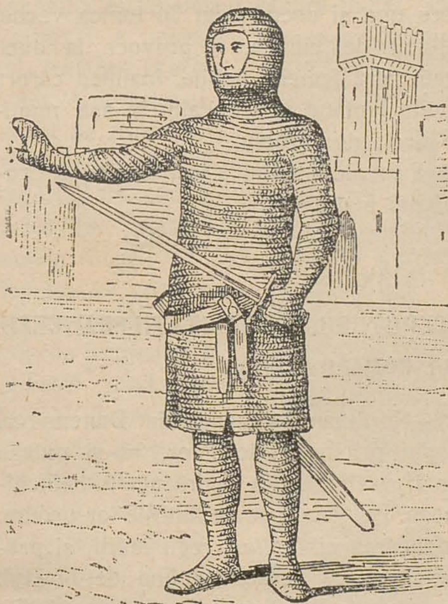

ÎNARMAREA UNUI CAVALER

După ce tânărul îndeplinise toate ceremoniile religioase era înarmat de către naşul său. Semnul principal al cavalerilor erau pintenii de aur care i se puneau mai întâi. În figură se vede întreaga ceremonie. Cavalerul, în picioare, cu mânile la cer, se roagă lui Dumnezen. Naşii îi leagă pintenii şi cureaua săbiei. Doi muzicanţi întovărăşesc ceremonia cu arii din instrumentele lor. În fund, lagărul unde au stat ultimele zile.

lerului ce-i servea de naş. Acesta îi oferea pintenii de aur, cămeşa de zale, platoşa şi îl încingea cu spada. În urmă, îi da *acolada*, adică îl lovea de trei ori cu latul spadei peste umăr, spunându-i: „În numele lui Dumnezeu, al Sfântului Gheorghe şi al Sfântului Mihail, te fac cavaler!”. Atunci i se aducea coiful şi calul – şi, plin de bucurie, se arunca pe şea; apoi, în goana mare, se ducea până la castel. Cavalerul jura să lupte pentru

apărarea Bisericii împotriva necredincioşilor, să apere pe cei slabi şi asupriţi şi să ajute pe văduve, pe orfani şi pe infirmi. În rea-

CAVALER ÎN ZALE

CAVALER ÎN ARMURĂ

Pentru a se apăra, cavalerul se îmbrăca cu haine potrivite, ca să nu răsbată săgețile prin ele și să fie ferit și de loviturile spadei. La început, îmbrăcămintea era un amestec de zale și de curele. Mai târziu însă, prin veacul X, se îmbrăca din cap până în picioare numai cu zale de fier—așa cum se vede în figura stângă. Cu timpul, împletitura metalică este înlocuită de sus până jos numai cu plăci de oțel. Armura se compunea atunci din următoarele piese: casca, care-i acoperea capul în întregime, apoi plăcile articulate dela gât, pe urmă umărarele. Brațele erau apărate prin trei bucăți: una sus, alta la cot și a treia pe antebraț, care se sfârșea cu mănușa. Pe piept avea platoșa, pe șolduri două piese făcute din lame articulate, ca niște poale răscroite de gheroc, de subt care atârnau zalele pe dedesubt. Picioarele și-le băgau în patru armături: una pe coapse, alta la genunchi, a treia, jambierele și însfârșit încălțămintea, terminată cu vârfuri ascuțite, așa cum se vede în figura din dreapta. Toate aceste bucăți de metal erau căptușite cu pernuțe și cântăreau la un loc 70 - 80 de kilograme. Când cavalerul cădea de pe cal, nu se mai putea urca—iar dacă adversarul era lângă dânsul, nu-l putea ucide, căci n'avea pe unde să-i bage spada, afară numai dacă armura n'avea vre-o crăpătură. Îl lua însă prizonier, trebuind să se răscumpere cu bani mulți.

litate, nu se prea țineau de angajamentele acestea, mai ales când era vorba de poporul de jos pe care-l despreţuiau. Aveau însă sentimentul *onoarei* — lucru nou şi necunoscut în lumea veche. Când cavalerul se simţea jignit de cineva, îl provoca la duel. Erau foarte atenţi şi devotaţi către femeile nobile, înaintea cărora se întreceau să-şi rupă lăncile, luptând unii cu alţii în aşa numitele *tournois* — adevărate jocuri de războiu.

Epoca cea mai frumoasă a cavalerismului a fost în timpul Cruciatelor, după care aşezământul a decăzut.

IX

ANGLIA. NORTHMANII. ÎNCEPUTURILE REGALITĂŢII FRANCEZE. IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Năvălirea Northmanilor. – Northmanii veneau din Danemarca, Suedia şi Norvegia care, din pricina sărăciei lor, nu-şi puteau hrăni locuitorii. Erau marinari vestiţi, de o îndrăzneală neînchipuită. De furtuni nu se temeau. Folosindu-se de luntrile lor uşoare, porneau în bande, subt conducerea *vikingilor,* regii mării, şi prădând coastele, se întorceau acasă cu corăbiite pline de bogăţii. Uneori pătrundeau adânc prin gurile fluviilor şi deodată populaţiile îngrozite se trezeau cu hoardele lor. Atacau mai ales bisericile pe care le jăfuiau de odoare. Când erau puţini, recurgeau la vicleşuguri. Un viking îndrăzneţ, *Hastings*, neputând intra într'un oraş din Italia, împrăştie vestea c'a murit. Tovarăşii săi anunţară pe episcopul cetăţii că, înainte de moarte, şeful lor a trecut la creştinism şi deci doresc să-l îngroape ca pe un drept-credincios. Când secriul a fost adus în biserică, deodată i-a sărit capacul, şi Hastings, cu sabia în mână, se aruncă asupra celor de faţă. Episcopul pieri ucis, împreună cu mulţime de oameni, iar oraşul a fost crunt jăfuit.

Cu timpul, Northmanii se aşezară în anumite regiuni, mai ales pe coastele de miazănoapte ale Franţei, de unde se aruncau ca lupii în diferite părţi ale Europei. Subt nume de *Daneji*, au cucerit statele anglo-saxone din Britania, luptându-se multă vreme cu regele Alfred cel Mare. Au cunoscut Islanda, iar de aici au ajuns în Groenlanda şi în Winland. Alţi Northmani au cuprins

partea nord-vestică a Franței, și, subt ducele *Rollon*, au format un stat, numit *Normandia*, nume care trăiește până astăzi. Din Normandia ei au pornit asupra Italiei, cucerind Sicilia și partea de miazăzi a peninsulei. Însfârșit *Waregii*, tot Northmani, conduși de *Ruric,* au întemeiat un stat la Novgorod, în mijlocul Slavilor, punând temeliile Rusiei.

UN VIKING

Vikingul era un Northman încercat pe apă și la prădăciuni. Din ei se alegeau «Regii Mării» care îi conduceau la lupte. Simbolul lor era corbul, figură cusută pe haină. Pe cap purtau un coif de metal cu aripi.

Isprava lor cea mai însemnată însă a fost cucerirea Angliei care alcătuește unul din cele mai ilustre evenimente din istoria Evului Mediu.

Asupra Franței, urmările năvălirilor northmane au fost cât se poate de însemnate și au adus, între altele, și înlocuirea dinastiei Carlovingiene. Ultimii regi sunt incapabili. De altfel și numele îi arată: Carol Pleșuvul, Ludovic Bâlbâitul, Carol cel Prost, Carol cel Gros, etc.

Carlovingienii și Northmanii. – Cele trei state ieșite din imperiul lui Carol cel Mare, prin împărțeala dela Verdun, au fost întrunite încă odată subt *Carol cel Gros*, fiul lui Ludovic Germanicul – dar nu pentru multă vreme. Căci el fiind cu totul bicis-

NORTHMANII ÎNAINTEA PARISULUI

Corăbiile lor se sfârşeau cu capete de balaur. Northmanul cu aripi de oţel la cască este comandantul: regele mării. Se văd, în stânga, zidurile Parisului, deasupra cărora sunt apărătorii lui.

BOTEZUL LUI ROLLON

Și Rollon, ca și Clovis, s'a botezat cu supușii săi.

nic, n'a putut face față grelelor nevoi de atunci. Anume, în 885, Northmanii asediară Parisul. Un senior, *Robert*, poreclit apoi *cel Puternic*, apără orașul un an de zile, pentru care regele îl făcu *Duce de Franța*. Carol cel Gros, chemat mereu de locuitori, veni în cele din urmă; dar în loc să se lupte cu aprigii pirați, le dădu o sumă de bani, ca să ridice asediul Parisului, învoindu-i să prade Burgundia, adică tot o provincie a lui. Văzând asta, nobilii îl răsturnară în 887. De atunci, țările lui Carol cel Mare au rămas definitiv despărțite.

Feudalii franceji au ales de rege, în 888, pe Contele de Paris, *Odo*, fiul lui Robert cel Puternic. Odo se luptă cu mare vitejie împotriva Northmanilor – însă mai târziu, a fost nevoit să lese domnia tot unui Carlovingian, anume lui *Carol cel Prost*, feciorul lui Ludovic Bâlbâitul, care a domnit 25 de ani. Dar Northmanii atăcau mereu coastele Franței, spre marea nemulțămire a poporului. Atunci Carol, ca să-i liniștească, le dădu regiunea ocupată de dânșii – iar pe șeful lor, *Rollon*, îl căsători cu fiica sa, Gisela – cu condiție să se boteze cu toții și să se astâmpere (911). Așa s'a creat ducatul Normandiei care, în curând ajunse una din cele mai înfloritoare provincii ale Franței. Northmanii de aici s'au făcut Franceji și s'au numit apoi *Normanzi*.

Mai târziu nobilii, văzând că regii carlovingieni sunt prea păcătoși, îi înlocuiră cu familia *Capețienilor*, numită astfel dela *Hugo Capet*, strănepotul lui Robert cel Puternic, întemeietorul acestei dinastii (987).

Anglia. Alfred cel Mare (971 – 901). – Urmașul cel mai însemnat al lui Egbert – care unise la un loc cele șapte state anglo-saxone – a fost *Alfred cel Mare*. El a avut de purtat lupte crâncene cu Danejii și a fost nevoit în cele din urmă să le deie voie să se așeze în țară, cu condiția să se facă creștini. După asta, s'a îngrijit să repare toate stricăciunile făcute de năvălitori – și a administrat statul luând ca model organizarea lui Carol cel Mare. A îngrijit foarte mult de școli cu toate că și el a învățat carte când era om matur.

Subt urmașii săi, țara a continuat să progreseze, iar Anglo-Saxonii se amestecau tot mai mult cu Danejiii, ceea ce a făcut ca o nouă năvălire northmană să se abată asupra Angliei. Anume Danejii veniră de astă dată subt conducerea unui craiu al Dane-

D.D. Patraşcanu. Istoria Mijlocie pentru cl. II şi cl. VI.

marcei, al cărui fiu, *Canut,* ajunge rege al Angliei, păstrând şi stăpânirea asupra Danemarcei, Suediei şi Norvegiei.

Canut, om foarte înţelept, a fost un mare stăpânitor. A căutat tot timpul domniei lui (1014—1036) să uşureze nevoile supuşilor şi să-şi atragă bunăvoinţa Bisericii. Îmbunătăţirile săvârşite de

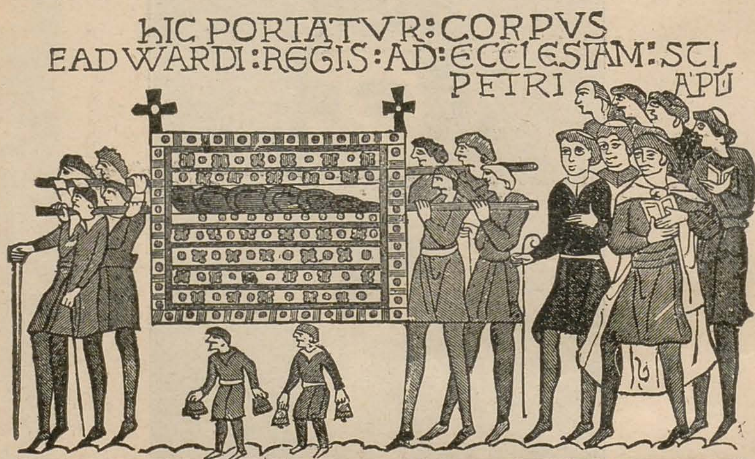
ALFRED CEL MARE

Poartă coroană și mantie cu guler de cacom. Aduce la chip cu voievozii noștri. Alfred a fost nu numai un rege de samă, ci și un scriitor bun. Despre dânsul se spune că odată, ca să poată pătrunde în tabăra Danejilor, s'a prefăcut în muzicant și așa a umblat prin tot lagărul. Apoi, lepădând harfa și luând sabia, a câștigat o mare biruință asupra dușmanilor.

dânsul au făcut ca poporul să-l iubească mai mult chiar decât pe înaintaşii săi anglo-saxoni. I s'a zis *Canut cel Mare* şi a meritat cu prisosinţă acest titlu.

Dar, după moartea sa, duşmăniile dintre Daneji şi Anglo-Sa-

xoni încep iarăşi, din pricina neghiobiei fiilor lui. Poporul, nemulţămit cu stăpânirea daneză, îndepărtează dela tron pe urmaşii lui Canut şi chiamă pe o rudă a lui Alfred cel Mare, anume *Eduard Mărturisitorul*, cunoscut tuturora prin blândeţa sa. El trăise la curtea Normandiei şi, când se făcu rege, aduse cu dânsul o mulţime de Normanzi, cărora le încredinţă toate slujbele mari. Poporul murmura, şi un bărbat însemnat, numit *Godwin*, ţinu piept regelui cu multă îndrăzneală. Eduard fu silit să încredinţeze lui Godwin

ÎMMORMÂNTAREA LUI EDUARD MĂRTURISITORUL

Desenul e după Tapiseria din Bayeux. Inscripţia spune: «Aici se transportă trupul regelui Eduard la Biserica Sfântului Petru». Secriul e purtat şi urmat numai de Normanzi, care, în desen, sunt făcuţi totdeauna raşi.

puterea, iar pe fiica lui o luă de soţie. După moartea lui Eduard, nobilii aleseră de rege, în 1065, pe *Harold*, feciorul lui Godwin.

Wilhelm Bastardul. – În vremea asta, trăia în Normandia un om, cum puţini s'au născut pe pământ. Wilhelm Bastardul, Ducele Normandiei, fiul lui Robert Diavolul, de mic copil înspăimântase pe acei care-l cunoşteau. Înalt, cu chipul sălbatic, cu o forţă uriaşă, băga groaza în toţi care se apropiau de dânsul. Zile întregi nu vorbea cu nimenii şi nimeni nu îndrăznea să deschidă atunci vorba cu dânsul. Mâniile ii erau grozave şi răsbunările cumplite. Îi plăcea

să steie mai mult prin codri, de dragul fiarelor sălbatice, pe care le iubea parc' ar fi fost tatăl lor. Arcul lui era aşa de mare, că numai el putea să-l întindă.

Wilhelm era văr cu Eduard Mărturisitorul — şi pretindea că i-a făgăduit să-l lese moştenitor la tron. Odată Harold, călătorind pe mare, fu aruncat de furtună pe coastele Franței și, după obiceiul

EPISCOP CU BÂTA

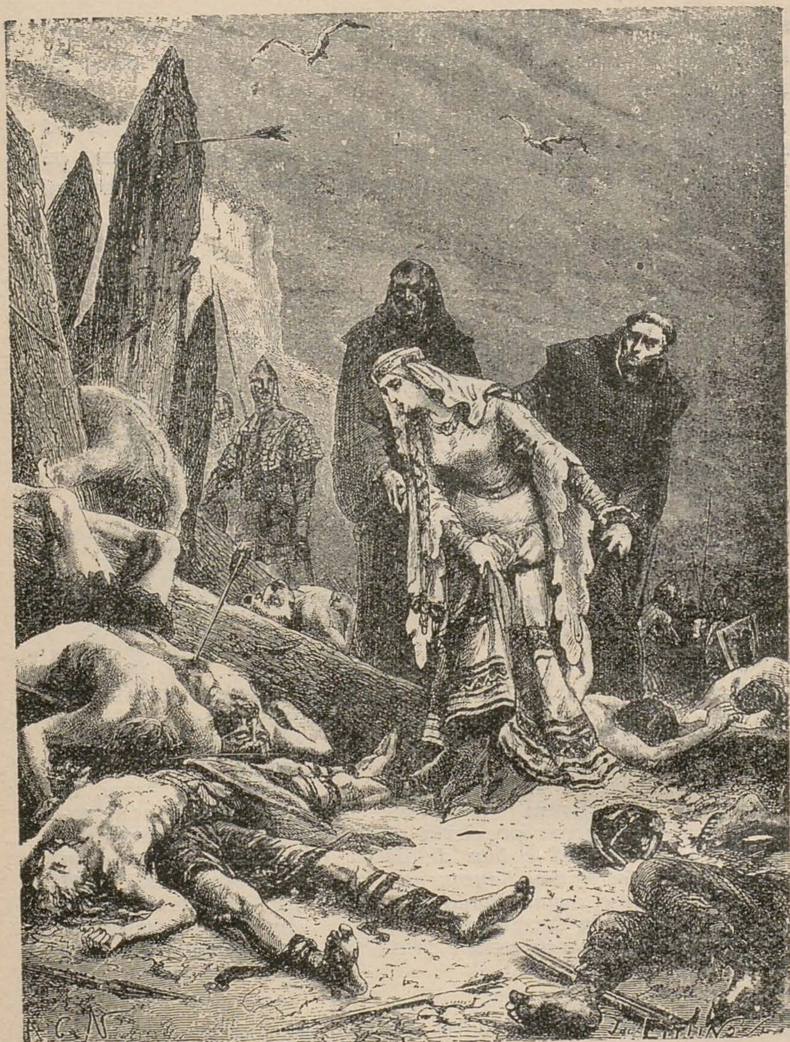
Figura aceasta reprezintă pe Odo, episcopul din Bayeux, luptând cu bâta în bătălia dela Hastings. El își închipuia că neîntrebuințând sabia, se va conforma regulelor bisericești care opreau pe clerici să verse sânge. Chipul e luat de pe vestita «Tapiserie din Bayeux» pe care a brodat-o regina Matilda, femeia lui Wilhelm Cuceritorul, și pe care sunt reprezentate scenele cuceririi Angliei.

EPISCOP CU SABIA

Episcopii erau în același timp mari seniori feudali și servitori bisericești. De aceea, în figura aceasta sabia arată puterea lui lumească, după cum cârja păstorească arată pe cea bisericească. Amestectecul dintre ambele atribuții, a făcut mult rău Bisericii.

de atunci, fu declarat prizonier de seniorul locului. Auzind de asta, Wilhelm îl răscumpără și-l pofti la dânsul. Călătorind într'o zi împreună pe câmp, Wilhelm îi spuse să-l ajute să se facă rege al Angliei, deoarece vărul său, Eduard, îi făgăduise să-l lese urmaş la tron. Harold îi făgădui. Când au ajuns acasă, Ducele îl puse să jure pe două osişoare de sfinți că-și va ține făgăduiala.

EDITHA RECUNOAȘTE CADAVRUL LUI HAROLD

Harold a murit vitejește în bătălia dela Hastings. Trupul său a fost acoperit de răni așa de adânci, încât chiar mama lui nu i-a putut recunoaște cadavrul. Numai logodnica nenorocitului rege, frumoasa Editha «cu gâtul de lebădă», cum spune legenda, l-a putut deosebi din mormanul de leșuri omenești.

Harold neavând ce face, îi împlini și această dorință. Atunci Wilhelm, ridicând masa, îi arătă un vas mare plin cu ciolane, atrăgându-i atenția că nu pe două osișoare jurase, ci pe moaștele tuturor sfinților din Normandia.

La câtăva vreme după asta, Harold se făcu rege în Anglia (1065). Wilhelm îl somă numaidecât să-și ție cuvântul. Harold nevoind, Ducele îl trată de sperjur și de uzurpator și se adresă papei. Papa, drept răspuns, îi trimese un inel și un steag sfințit și-l condamnă pe Harold, că și-a călcat jurământul. Atunci Wilhelm

WILHELM CUCERITORUL

După tapiserea din Bayeux. În mână ține, o măciucă, iar inscripția de deasupra: hic est Wil(h)e(mus) Dux — arată că el este. Toți trei sunt îmbrăcați în zale.

porni c'o armată de 60.000 de oameni, strânși din toate părțile Franței, pe care-i îmbarcă pe 1400 de corăbii, și descinse în Anglia. În ziua de 14 Octomvrie 1066, se dădu lupta dela *Hastings*. Harold învins, cu un ochiu scos, fu omorît și găsit a doua zi subt un morman de cadavre. Wilhelm Bastardul deveni astfel *Wilhelm Cuceritorul.*

Cuceririle Normande în Italia de Miazăzi și'n Sicilia. — De dorul faptelor mari, o trupă de cavaleri normanzi porni în lume, după cuceriri. Ajungând în Italia și plăcându-le pe aici, au mai

venit şi alţii, subt comanda lui *Wilhelm Braţ-de-Fier.* Cu toţii au cucerit Sicilia dela Sarazini şi Italia sudică dela Bizantini, declarându-se apoi vasalii papii (1053).

Nu mult după asta, doi fraţi mai mici ai lui Wilhelm Braţ-de-Fier, anume *Robert,* poreclit *Guiscard,* (cel Viclean) şi *Roger,* au sfârşit cuceririle întărindu-le. Robert Guiscard s'a făcut stăpân pe Sicilia aşezându-se la Palermo, iar *Roger* a creat un stat normand, în Italia sudică, cu capitala la Neapoli. Amândouă cuceririle acestea contopite, au fost numite mai târziu *Regatul celor Două Sicilii.*

Germania Feudală. Întemeierea Imperiului Romano-German. — După răsturnarea lui Carol cel Gros, Germania începe să slăbească. Ducii, conţii şi markgrafii uzurpară puterea suverană devenind neatârnaţi. Cei mai puternici feudali germani erau: *Ducii Saxoniei, ai Franconiei,* ai *Suabiei,* ai *Bavariei* şi ai *Lotharingiei.* Ei administrează întocmai ca şi Regele, au armate, bat monetă etc.

Stângându-se dinastia carlovingiană, ducii germani introduseră sistemul electiv în alegerea regilor, nelăsând să se formeze o dinastie puternică, cum s'a întâmplat în Franţa cu dinastia Capeţienilor. Coroana trecu pe rând dela ducii Saxoniei la Franconieni, apoi la cei din Suabia. Din această pricină, Germania s'a fragmentat tot mai mult întărindu-se regimul feudal şi îndepărtându-se mereu de unitatea ţării.

După Carlovingieni, primii regi au fost luaţi din Casa de Saxonia. Cel mai însemnat reprezentant din această dinastie a fost *Otto cel Mare* (938—973) rege cu mari calităţi, ale cărui vederi politice îl apropie de Carol cel Mare. Toată vieaţa s'a luptat cu feudalii şi cu duşmanii din afară, între care cei mai primejdioşi erau Ungurii. Sdrobiţi în marea bătălie de la *Augsburg,* pe Lech, (955) au fost nevoiţi să se aşeze definitiv în Panonia şi să înceteze cu năvălirile lor. În urma acestei victorii, Otto ajunge cel mai de samă suveran al Europei.

Fapta lui mai însemnată a fost însă întemeierea *Imperiului Roman-Germanic,* alipind Italia la regatul Germaniei.

Prin tratatul din Verdun, Italia venise lui Lothar. Curând însă după asta, ea s'a împărţit în mai multe state feudale, dintre care unele ducate şi marchizate erau neatârnate, iar cele dela Sud, ca ducatele de *Neapoli* şi de *Amalfi,* stăteau subt suveranitatea Im-

periului de Răsărit. În mijlocul acestor state feudale, oraşe libere şi republici, Statul Papal era unul dintre cele mai însemnate înjghebări politice.

Din punct de vedere cultural, Italia rămâne tot cea mai civilizată ţară din Apus. Oraşele italiene se ocupau foarte serios cu industriile şi cu comerţul. Dar, din punct de vedere politic, stăpânea anarhia. Adânca diviziune a Italiei era cu atâta mai primejdioasă, cu cât ambiţiile diferiţilor duci şi marchiji nu întâlneau nici o rezistenţă. Otto căută să se folosească de situaţie.

În 951, *Adelaida,* văduva ultimului împărat, Lothar, face apel la Otto, împotriva marchizului *Berengar din Ivrea,* care o silea să ieie în căsătorie pe un băiat al său. Otto vine în Italia şi se însoară el cu Adelaida. În lipsa lui, Berengar se răscoală, ceea ce face pe Otto să vie a doua oară în peninsulă, unde, la 952, se încoronează de împărat. Din acest moment, începe *Imperiul Romano-Germanic* care a ţinut până la 1806, când l-a desfăcut Napoleon. De acuma, regii germani vor purta trei coroane: coroana de argint a Germaniei, pe care o primeau la Aix-la-Chapelle, în vechea reşedinţă a lui Carol cel Mare, coroana de fier a foştilor regi longobarzi, primită la Monza, lângă Milan, şi coroana de aur, cu care se încununau la Roma. Numai aceasta din urmă le da titlul de împărat; de aceea toţi regii germani, după Otto, trebuiau să vie în capitala statului papal şi să se încoroneze acolo. Papii, primind întărirea stăpânirii ţinuturilor lor, deveniră vasalii împăraţilor germani.

OTTO CEL MARE

Statuetă reprezentând pe Otto şi pe soţia sa Editha — păstrată în capela catedralei din Magedeburg.

Urmaşii lui Otto n'au însemnătate, iar după dânşii, nobilii germani dădură coroana lui *Conrad Franconianul*, a cărui dinastie a ţinut un veac.

IMPERIUL ROMANO-GERMANIC

Regatul Germaniei, cu ducatul Saxoniei, al Lorenei de Jos, al Lorenei de Sus, al Suabiei, al Franconiei, al Bavariei, al Boemiei și al Thuringiei — toate în centru — cu Olanda și Frizia, la apus, și cu Mărcile de Brandenburg, Luzația, Misnia, Austria, Carinthia, Carniolia și Istria, la răsărit. La miazăzi, regatul Italiei. Hotarele imperiului sunt însemnate cu o linie neagră.

X

PUTEREA PAPALĂ

Originile şi Creşterea Puterii Papilor. – Creştinismul fusese întemeiat prin învăţătura orală a lui Hristos şi prin predicile Apostolilor. După moartea Mântuitorului, aceştia îl răspândise în întreaga lume. Din pricină că Evangheliile, care conţineau în scris învăţăturile lui Hristos, au apărut târziu, *tradiţiunea* a avut totdeauna un rol însemnat în istoria creştinismului. Această tradiţiune, ce se credea depozitată în mânile Apostolilor şi ale urmaşilor lor, reprezentată prin universalitatea bisericilor întemeiate de ei, a fost cercetată şi interpretată în diferite chipuri, împreună cu textul evangheliilor, – aşa că de aici au ieşit acele abateri dela adevărata credinţă, numite *erezii*.

Aceste desbinări religioase au contribuit ca unele scaune episcopale să se considere superioare altora: Ierusalimul, Alexandria, Antiohia, Constantinopoli şi Roma devenirā în curând *patriarhii*. Dintre ele, cel din Roma ajunge mai însemnat în Apus. Cu timpul, acest episcop luă numele de *papă*.

Împrejurările au ajutat foarte mult pe papi ca să-şi mărească autoritatea. Mai întâi, după căderea Imperiului roman de Apus, ne mai fiind la Roma nici un împărat, papii rămaseră ocrotitorii de drept ai populaţiei italiene. S'a întâmplat apoi ca mulţi dintre dânşii, mai ales la început, să fie oameni cu totul deosebiţi, prin virtuţile lor, printr'o neobosită activitate religioasă şi mai ales prin dragostea către popor. Între aceşti papi, trebue de amintit pe *Leon I,* care a scăpat Roma de Huni, şi *Grigore I* (590–604), supranumit „cel Mare" şi trecut între sfinţi. El a luptat mult pentru catolicizarea Visigoţilor ş'a Longobarzilor şi a creştinat pe Anglo-Saxoni trimeţând în Britania pe *Sfântul Augustin.* A organizat mănăstirile după regula Sfântului Benedict – adică ele să fie nu numai centre religioase – ci să se ocupe călugării şi cu agricultura, meşteşugurile, copierea manuscriselor şi cu orice învăţătură în genere.

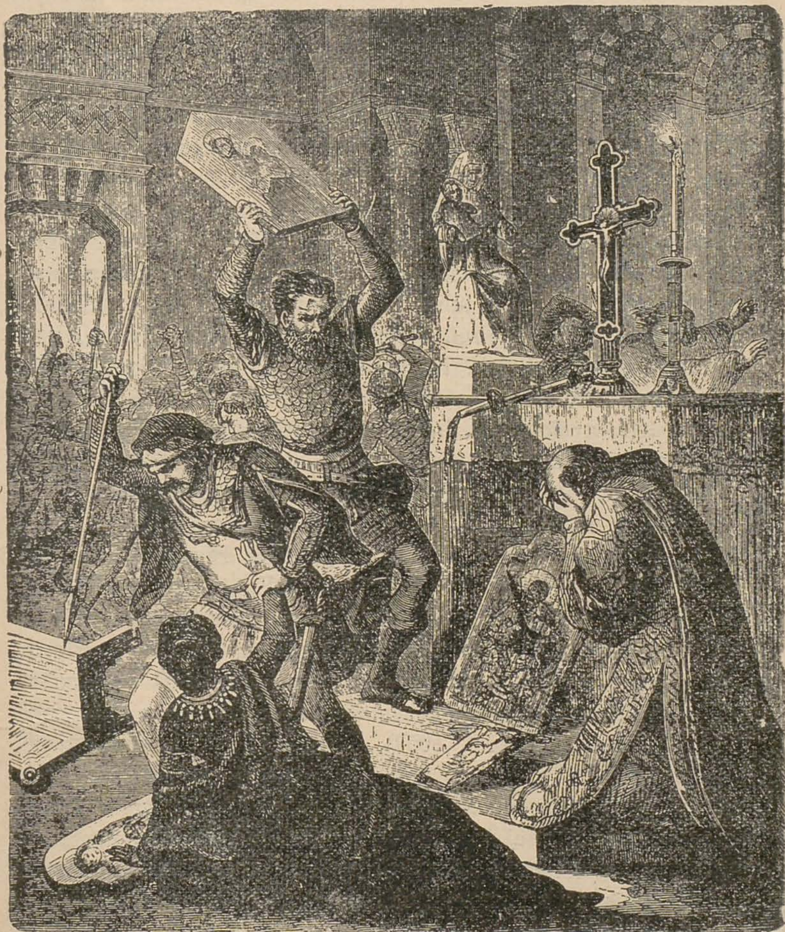
Desbinarea Religioasă între Răsărit şi Apus. Schisma. – Pretenţiunile papilor pentru întâietate, precum şi diferitele erezii apărute in Orient, au făcut ca, chiar din primele timpuri, să se producă un fel de răceală între Apus şi Răsărit. Această răceală s'a transformat aproape în duşmănie atunci când împăraţii

SFÂNTUL AUGUSTIN

Apostolnl care a creştinat pe Anglo-Saxoni şi primul arhiepiscop din Canterbury. Tabloul — opera unui pictor flamand — se găseşte în Muzeul Luvrului. Pentru creştinarea Anglo-Saxonilor, vezi «Lămuririle».

bizantini din *dinastia Isauriană* au început lupta împotriva icoanelor. Fiindcă Arabii acuzau pe creştini de idolatrie, zi-

ICONOCLAȘII

După ce împărații isaurieni au dat ordin să se strice icoanele, soldați brutali umblau prin mănăstiri și biserici și sfărâmau aceste obiecte sfinte ale cultului, în fața preuților și a călugărilor consternați. Figura reprezintă astfel de scenă.

când că se închină la lemne văpsite, împăraţii din dinastia aceasta au dat ordine ca icoanele să fie distruse persecutând pe închină-

torii lor. Probabil însă că au fost şi alte motive, căci adversarii acestor împăraţi *iconoclaşti*—au arătat între pricinile sfărâmării icoanelor şi duşmănia împotriva clerului care ajunsese foarte bogat. Prigonirea icoanelor a ţinut o sută de ani şi a fost o mare nenorocire pentru imperiu. Ea a contribuit, în bună parte, ca Biserica apuseană, părăsind Constantinopolul, să caute sprijin la regii Francilor. Această luptă s'a sfârşit rămânând icoanele în cinste, ca şi mai 'nainte, hotărîndu-se ca ele să fie respectate numai pentru ce reprezintă, nu pentru ele înşile.

Şi după încetarea prigonirii icoanelor—situaţia nu s'a schimbat între cele două Biserici. Pe lângă asta, pretenţiile pe care monarhii bizantini le arătau asupra Italiei, ridicau totdeauna pe papi împotriva lor. Începuse apoi să se înveţe în Apus că *Sfântul Duh purcede şi dela Fiul*, contrar sinodului dela Niceea, care statornicise că numai dela Tatăl purcede. Când pe tronul papal se afla *Neculai I*, ajunge ca patriarh la Constantinopoli *Foţiu*, un mirean foarte învăţat care, în şase zile, trecu prin toate gradele ierarhiei bisericeşti. Papa, nu numai că n'a voit să-l recunoască, spunând că nu întruneşte condiţiunile pentru asemenea demnitate, ba încă l-a şi excomunicat. Atunci Foţiu blestemă şi el pe papă, numindu-l eretic, simoniac—şi se despărţi de Biserica apuseană, despărţire care se numeşte *schismă* (862). Foţiu, fiind apoi răsturnat din patriarhie, papa crezu că lucrurile vor merge ca mai 'nainte. Dar când mai târziu ajunse patriarh *Mihail Cerullariu*, cearta izbucni cu mai mare furie, şi Biserica creştină se despărţi în ***Biserica latină, apuseană*** şau ***catolică*** şi Biserica ***grecească răsăriteană*** sau ***ortodoxă*** (1054), despărţire care a rămas până astăzi.

Desbinarea acestor două Biserici a fost o mare nenorocire, nu numai pentru imperiul bizantin, pe care apusenii vor căuta de acuma să-l surpe necontenit, ci şi pentru întreaga Europă răsăriteană care, pierzând contactul cu Apusul, a rămas în ignoranţă şi în mare înapoiere.

Urmările rele ale Papalităţii. – Crearea statului papal a avut şi unele urmări rele asupra autorităţii pontificale. Se îngrămădeau acuma la tronul papal, atraşi de farmecul puterii lumeşti, o mulţime de nechemaţi. Seniorii feudali voiau să devie papi, nu pentru credinţa lor, ci pentru a se folosi de bogăţiile sacerdotale. Pe

tronul Sf. Petru ajung astfel oameni nevrednici, ba chiar copii, şi scandalul acesta indignează pe credincioşi.

Desordinile dela Roma s'au întins cu vremea şi în celelalte Biserici din Apus. Demnităţile ecleziastice ajung un obiect de trafic în mânile împăraţilor, regilor şi ale seniorilor feudali. Adesea aceste slujbe se puneau la mezat. Cumpărătorii, ca să-şi scoată cheltuiala, vindeau cele sfinte. *Simonia*, numită astfel dela Simon Magul, care ceruse Apostolilor să-i vândă darul de-a face minuni, se întinsese pretutindeni.

Toată lumea, dar mai ales credincioşii, spuneau că trebue o reformă începând de sus. Acela care a îndreptat relele pomenite a fost un călugăr, *Hildebrand*, cunoscut ca papă subt numele de *Grigore VII.*

Grigore VII. — Hildebrand, feciorul unui dulgher din Toscana, s'a făcut călugăr de tânăr, căci a fost crescut de un unchiu al său, egumenul unui schit din Roma. De aici trecu la *Cluny*, o vestită mănăstire din Franţa, unde călugării duceau o vieaţă neprihănită. Papa Leon XI, cunoscându-i alesele lui calităţi, îl chemă la Roma şi-l făcu cardinal şi secretarul său — slujbă pe care o împlini subt cinci papi, tocmai în vremea când pontificatulul era înjosit. El făcu pe papa Neculai II să adune un sinod, în 1059 — care hotărî că papii să fie aleşi în viitor de cardinali, şi nu de feudalii romani, nici de suveranii germani. Această măsură a avut cele mai bune urmări asupra puterii pontificale.

În 1073, Hildebrand fu ales papă, subt numele de *Grigore VII.* Avea 60 de ani. Întâi a refuzat demnitatea, primind-o numai în urma stăruinţelor tuturora.

Îndată ce a ocupat tronul papal, Grigore VII începu să lucreze pentru stârpirea corupţiei din Biserică. El scoase din slujbele religioase pe cei care le dobândise cu bani, apoi sili pe preuţi şi pe episcopi să trăiască în celibat oprind pe credincioşi de a asculta leturghia şi de a primi sfintele taine dela un preut căsătorit. Cei care se opuneau erau loviţi de excomunicare — aşa că, în curând, măsurile lui fură respectate de toţi.

Dar, pentru ca să-şi desăvârşească planurile, mai trebuia să împiedece pe prinţi de a numi pe episcopi, tot aşa după cum, prin sfaturile lui, Neculai II oprise pe feudalii romani să mai aleagă pe papi. În 1075, el îşi împlini şi această dorinţă făcând cunoscut

că va fi exclus din Biserică orice preut care va primi episcopia dela un laic—și orice laic „fie el împărat, rege, duce, marchiz sau conte" – care va învesti pe vreun episcop. Pe viitor, episcopii aveau să fie aleşi de către cler şi popor. Şi, pentru ca

GRIGORE VII

Papa Grigore era mic de stat, negru la față și cu pântecele mare; însă credința lui aprinsă, caracterul aprig și neînfrânat și ambiția lui nemărginită, impuneau respect tuturora. E făcut cu coroana pontificală, din care spânzură o bandă pe umăr, scriind vestitul lui edict, cu alegerea episcopilor.

să întărească și mai mult Sfântul Scaun, papa intră în înțelegere cu Normanzii care cuceriseră Italia sudică, recunoscându-le o parte din stăpânire, subt vasalitatea papală.

Hotărârea lui Grigore VII, în privinţa alegerii episcopilor, nu putea fi respectată de suverani. Căci episcopiile, având domenii întinse, exercitau şi o putere lumească. Cu alte cuvinte, episcopii, deşi servitori ai altarului, erau totodată şi seniori feudali, iar în calitatea lor din urmă depindeau de monarhii locului. Şi acuma, papa cerea ca datoriile acestor vasali să nu mai fie împlinite. Era de prevăzut deci că un conflict mare va ieşi, din această pricină, între papi şi împăraţii germani care se amestecau mai des în trebile clerului. Acest conflict s'a numit *Lupta dintre Sacerdoţiu şi Împărăţie* şi a ţinut aproape două veacuri (1059—1250). Ea cuprinde trei faze: *Cearta pentru învestitură, Lupta dintre Italia şi Germania şi Războiul de distrugere între papi şi împăraţii germani,* care se sfârşi cu ruina complectă a împăraţilor. Mai târziu, lupta este reluată de Filip cel Frumos, regele Franţei, şi se termină definitiv cu înjosirea papalităţii.

Cearta pentru Învestitură. – Cel mai însemnat monarh franconian a fost feciorul lui Conrad, *Henric III cel Negru,* (1039-1056). Contrar celorlalţi împăraţi şi mai ales lui Otto, Henric căpătase o educaţie strălucită; cunoştea bine dreptul şi ştia mai multe limbi. Era bun administrator, măcar că avea numai 22 de ani. A îngenunchiat pe feudali, care-l duşmăneau, şi a intervenit în Italia punând şi scoţând trei papi. Pe timpul său, Imperiul romano-germanic ajunge în culmea puterii. A murit în vârstă de 39 de ani, după ce asigurase moştenirea fiului său.

Henric IV (1056—1105), fiul lui Henric III, este însemnat pentru lupta dusă cu Papa *Grigore VII,* cunoscută subt numele de *Cearta pentru învestitură.*

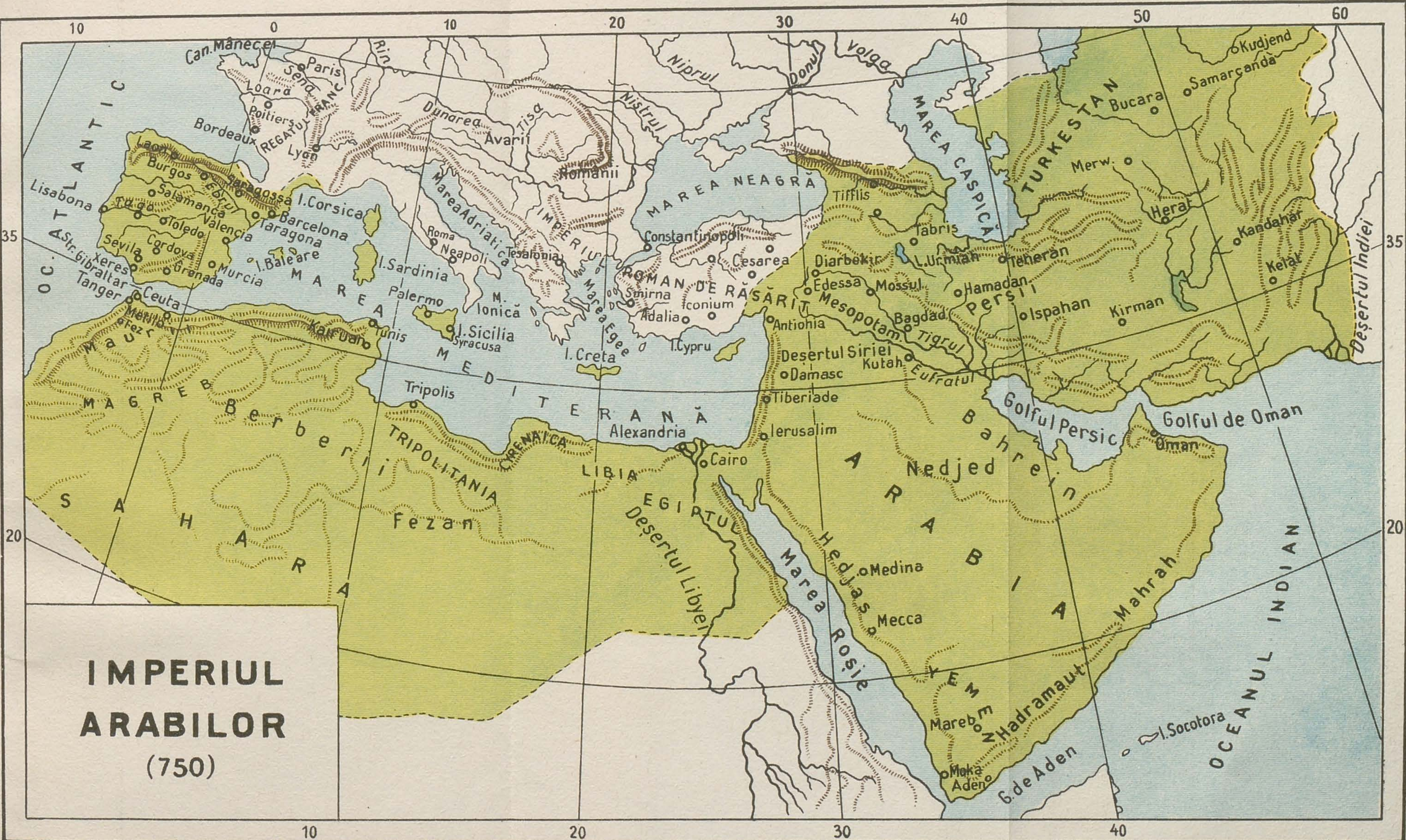
Cauza acestei certe a fost fiindcă şi papii, şi împăraţii germani voiau să învestească pe episcopi. Mai de demult, se obişnuia ca episcopul să fie ales de clericii din eparhia lui şi întărit de către papă. Dar, de când episcopii erau şi ei feudali, împăraţii Germaniei îşi luară dreptul de a-i numi, învestindu-i cu inelul şi cârja, semnele episcopatului. Exemplul acesta fu imitat şi de către alţi suverani, aşa că era primejdie ca Biserica să fie încălcată de feudali. Pentru aceea, Grigore VII s'a hotărît să aducă lucrurile cum fuseseră mai înainte, ceea ce a izbutit.

Când a apărut decretul papii cu excomunicarea suveranilor care ar fi învestit pe vreun cleric, Henric IV îşi bătu joc de dânsul.

HENRIC III

Împăratul german, stând pe o șea înaltă, cu biciul în mâna dreaptă, strânge în voie frâul, iar cu stânga se ține de capul șelei. (Statue în Domul din Bamberg).

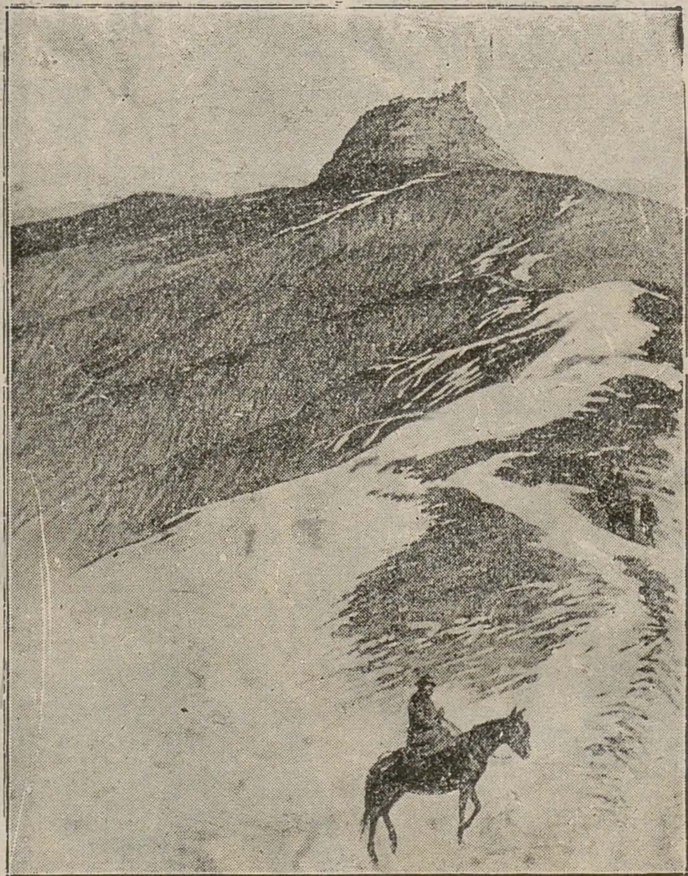
D.D. Patrașcanu Istoria Mijlocie pentru cl. II și cl. VI

HENRIC IV LA CANOSSA

Împăratul e cu picioarele goale și în haină de penitent. Afară ninge, căci scena s'a petrecut la sfârșitul lunii Ianuarie a anului 1077.

El numi câţiva episcopi în Italia şi puse la mezat stăreţia unei mănăstiri. Grigore porunci atunci împăratului să înceteze cu aceste

CASTELUL DIN CANOSSA

Acest castel vestit e în ruine astăzi. Figura îl reprezintă iarna, aşa cum trebue să fi fost în vremea când împăratul Henric urca din greu culmile Apeninilor.

fărădelegi şi să vie la Roma, să se justifice înaintea lui. Henric, indignat de aşa îndrăzneală, convocă la Woorms un sinod care

hotărî răsturnarea papii. Auzind Grigore una ca asta, declără pe împărat detronat şi deslegă pe supuşii lui de jurământul de credinţă.

Hotărîrea papii produse o mare impresie în toată Germania. Supuşii lui Henric, înteţiţi de adversarii săi politici, îl părăsiră; ba chiar şi prietinii îl abandonară, căci, în urma excomunicării, era privit ca eretic. Henric, văzându-se lăsat de toţi şi ameninţat de un competitor la tron, hotărî să se încovoaie. De aceea, trecu Alpii să-i ceară iertare lui Grigore. Papa se afla atunci lângă Modena, la castelul *Canossa,* prevăzut c'o întreită întăritură de ziduri, proprietatea Contesei Matilda. Pe o iarnă din cele mai aspre, Henric trecu Alpii, cu soţia şi copilul său, şi ajunse la Canossa, la anul 1077. Acolo avu de suferit cele mai amare umilinţe. Trei zile de-a-rândul nenorocitul împărat bătu la porţile castelului, îmbrăcat c'o rantie călugărească, cu picioarele goale în zăpadă, fără ca cineva să-i deschidă. Abia a patra zi trufaşul papă, după stăruinţele tuturora din castel, consimţi să-l primească. Henric se aruncă în zăpadă, cu braţele în formă de cruce, aşteptând bunăvoinţa persecutorului său. Papa îi retrase excomunicarea, dar nu vru cu nici un preţ să-i redeie şi coroana. Atunci seniorii germani declarară pe Henric detronat şi aleseră în locul lui pe Rudolf, ducele Suabiei, pe care Grigore VII îl şi recunoscu de împărat.

Dar Henric nu se lăsă nici el. Înjosirile şi umilinţele la care fusese supus îl hotărîră să lupte cu desperare. Cum ajunse în Germania, îşi strânse o armată, omorî pe pretendentul tronului şi birui pe duşmanii săi lăuntrici. Apoi trecu Alpii, cu oaste, şi ajungând la Roma, luă oraşul cu asalt. Papa fugi din oraş şi se ascunse. Henric proclamă alt papă pe care-l unse cu mânile sale. Dar sosind Normanzii dela miazăzi, aliaţii papii, Henric fu nevoit să părăsească Roma. Normanzii luară cu dânşii pe Grigore VII, după ce mai întâi făcură un aprig iureş prin Roma. După câteva luni, papa Grigore muri, zicând înainte de a-şi da sufletul: „Fiindcă am iubit dreptatea şi am persecutat fărădelegea, mor în exil".

Astfel se sfârşi Grigore VII. Biserica romană l-a aşezat între sfinţi. Într'adevăr el i-a adus servicii mari, dar pretenţia lui ca papii să domnească asupra tuturor suveranilor a iscat lupte sângeroase, mai înfricoşate încă subt urmaşii săi.

Trist a fost sfârşitul lui Grigore VII, dar al adversarului său,

Henric IV, a fost încă şi mai nenorocit. Împotriva împăratului se răsculară nu numai vrăjmaşii, ci şi propriii săi copii. Cel mai tânăr, Henric, aţâţat de ducele Bavariei şi de papă, îl răsturnă din domnie şi-l puse la închisoare. După cele mai mari suferinţe, Henric muri, iar trupul lui fu aruncat în drum. Pentrucă papa Urban îl afurisise a doua oară, nici un preut nu voi să-i îngroape cadavrul. De două ori a fost pus în pământ şi de două ori a fost desgropat de blestematul său fiu, care l-a ţinut aşa cinci ani. Numai după multe rugăminţi ale rudelor, papa se înduplecă şi dădu voie ca rămăşiţele fostului împărat să fie îngropate în locul de odihnă.

Criminalul său fiu ajunse împărat, subt numele de *Henric V*. Uitând însă că tronul şi-l datora papilor, ridică şi el aceleaşi pretenţii, ca şi părintele său. Fu nevoit la urmă să încheie o pace, numită *Concordatul dela Woorms* (1122), care punea capăt certei pentru învestitură. Alegerea episcopilor trebuia să se săvârşească de clerici, ca şi mai 'nainte, renunţând împăratul la învestitura bisericească. Aceasta se făcea de papă, dându-le cârja şi inelul, iar împăratul îşi păstra dreptul de a-i învesti cu pământurile feudale.

Papii au ieşit aşa dar învingători. Dar nemulţămiţi numai cu atâta, ei urmară lupta mai departe, pentru ca să rămâie singurii stăpâni pe lume.

XI

LUPTA DINTRE ITALIA ŞI GERMANIA

Dinastia Hohenstaufen (1138–1250). – *Conrad III.* – După dinastia franconiană, care se stânse cu moartea lui Henric V, Germanii au adus la tron pe *Conrad III*, ducele Suabiei, din familia *Hohenstaufen* care a cârmuit Germania peste un secul. Împăraţii din această dinastie au luptat mult ca să facă din statul lor ceea ce fusese pe timpurile bune ale Imperiului romano-germanic. Dar papii, ajutaţi de oraşele Italiei, li se împotriviră cu multă energie. Rezultatul a fost – că Germania a ieşit sdrobită.

Conrad a lăsat tronul nepotului său *Frederic I*.

Frederic I Barbă-Roşie (1152–1190). – A fost unul din cei mai mari împăraţi ai Germaniei. Este reprezentantul desăvârşit al

cavalerismului, şi amintirea sa a rămas vie la poporul german.

Se trăgea din vestita familie *Weiblingen* – care avea de adversari familia *Welf*, în fruntea căreia stătea ducele Saxoniei. După ce liniştii certurile dintre seniorii germani, el îşi propuse să facă regulă şi în Italia.

În aceste timpuri însă, în oraşele mari ale Italiei, locuitorii se organizează în *comune*, cu guverne republicane, ca pe timpul vechei Rome, cu senat, consuli şi tribuni. Din cauza aceasta, Italia era frământată necontenit de revoluţii. Chiar atunci, la Roma, se formase o republică, condusă de *Arnold de Brescia*, care se ridicase împotriva stăpânirii lumeşti a papilor. De aceea, papa invită pe Frederic să vie să restabilească vechea stare de lucruri. Pe de altă parte, nici împăratul nu putea suferi tulburări care-i slăbeau autoritatea.

FREDERIC I BARBĂ-ROŞIE

Avea treizeci de ani când s'a suit pe tron. Înalt, sprinten şi bine făcut, cu ochii limpezi şi vii, cu părul şi barba de un roşu aprins – făcea o puternică impresie celor care veneau în atingere cu dânsul. (După o pictură murală din Primăria oraşului Francfurt-pe Mein).

Frederic, la apelul papii, porni spre Roma, cu gândul să se încoroneze de împărat roman, cum se obişnuia dela Otto cel Mare. El ocupă oraşul, prinse pe Arnold de Brescia pe care-l arse, iar cenuşa i-o aruncă în Tibru. După ce se încoronă, se întoarse în Germania.

Frederic considera pe Italieni ca pe nişte supuşi, dar nici papa, nici locuitorii nu voiau să-şi piardă neatârnarea. Mai ales oraşele din Nordul Italiei, care se îmbogăţiseră prin industrie şi comerţ, doreau să scuture supremaţia împăratului. În fruntea lor stătea

Milanul. Erau şi altele care susţineau legăturile cu Germania: în fruntea acestora era Pavia. Duşmanii împăratului se numeau *Guelfi*, iar partizanii lui, *Gibelini*, nume care veneau dela cuvintele *Welf şi Weiblingen* din Germania.

Milanul dădu semnalul revoltei. Aflând împăratul de răscoală, trecu munţii şi se opri subt zidurile cetăţii. Asediul ţinu trei ani, după care Milanul fu cuprins. Furios de această rezistenţă, împăratul hotărî să deie un exemplu cumplit: dărâmarea oraşului. Când s'a auzit de această sentinţă grozavă, Milanejii au trimes tot felul de soli la împărat. Întâi veniră slujbaşii cei mari, desculţi şi cu săbii pe ceafă, ca să implore mila lui Frederic; apoi cavalerii care-i depuse la picioare cele 36 de steaguri ale cetăţii; pe urmă se târî înaintea lui grosul poporului, cu ştreanguri în jurul gâtului. Zădarnic au fost însă toate. Oraşul a fost dărâmat, populaţia împrăştiată, iar pe locul unde fuseseră zidurile cetăţii, s'a tras cu plugul.

După ce a plecat împăratul în Germania, Papa Alexandru III strânge toate oraşele din valea Padului într'o *ligă lombardă*, rezideşte Milanul şi ridică o nouă cetate care a fost numită *Alexandria*. Guelfii se pregătiră de luptă.

Frederic veni pentru a treia oară în Italia, dar nefiind urmat de o parte din supuşi, între care era şi puternicul *Henric Leul*, ducele Saxoniei, este bătut de astă dată cumplit la *Legnano* (1176). Atunci el se împăcă întâi cu cetăţile lombarde, acordându-le dreptul de a se cârmui singure, apoi cu papa. Împăcarea cu pontificele roman s'a făcut în biserica Sf. Marcu din Veneţia, la a cărei intrare se vede şi astăzi o piatră de marmură, unde a îngenunchiat Frederic, când a venit înaintea papei Alexandru. Se zice că împăratul ar fi spus atunci: «*Non tibi, sed Petro*» la care trufaşul papă i-ar fi răspuns: «*Et mihi et Petro*».

Meritul cel mai mare al lui Frederic, care l-a făcut nemuritor la poporul său, au fost luptele lui glorioase împotriva feudalilor germani. Aceşti seniori ajunseseră adevăraţi hoţi care, cu oamenii lor, jăfuiau la drumul mare. Frederic îi urmări fără milă: pe mulţi dintre ei îi spânzură, iar cuiburile lor fură dărâmate. Şi astăzi, pe malurile Rinului şi ale Dunării, prin munţii Suabiei şi ai Pădurii Negre, se văd ruine de castele, dărâmate cele mai multe de acest vajnic împărat.

La bătrâneţă, Frederic luă parte la cruciata III, împreună cu Filip August şi Richard Inimă-de-Leu. Dar se înnecă în apele râuşorului Selef din Asia Mică. Când sosi vestea morţii lui, nimeni nu voi să creadă. Multă vreme poporul povestea că împăratul

HENRIC VI

Miniatură pe un manuscris unde, după cum se vede, chipul Regelui serveşte de podoabă pentru litera A. Sus, pajura, stema familiei de Hohenstaufen.

stă adormit într'o peşteră, de unde are să vie în curând, să aducă pacea şi mărirea Germaniei.

Henric VI (1190–1197) – Frederic Barbă-Roşie căsătorise pe

fiul său, Henric, cu Constanța, moștenitoarea Regatului Celor Două-Sicilii. Urmând la tron, după moartea tatălui său, Henric VI moștenește deci și Italia Sudică — lucru care a pus pe gânduri pe papă. El veni în Roma, se încoronă de împărat și trecu în posesiunile Constanței, răsculate împotriva lui de către agenții papali. Nu se știe cum s'ar fi isprăvit neînțelegerile, căci nu mult după asta, Henric VI moare de friguri, la Messina, lăsând de urmaș la tron un copil de trei ani.

Frederic II (1218–1250). — Fiul lui Henric și al Constanței moșteni deci Regatul Celor Două Sicilii, unde fuseseră într'o vreme puternici Sarazinii. Atunci papii, văzând că stăpânirea împăraților germani se întărește în Italia, au căutat să-i distrugă cu totul, lucru în care izbutesc.

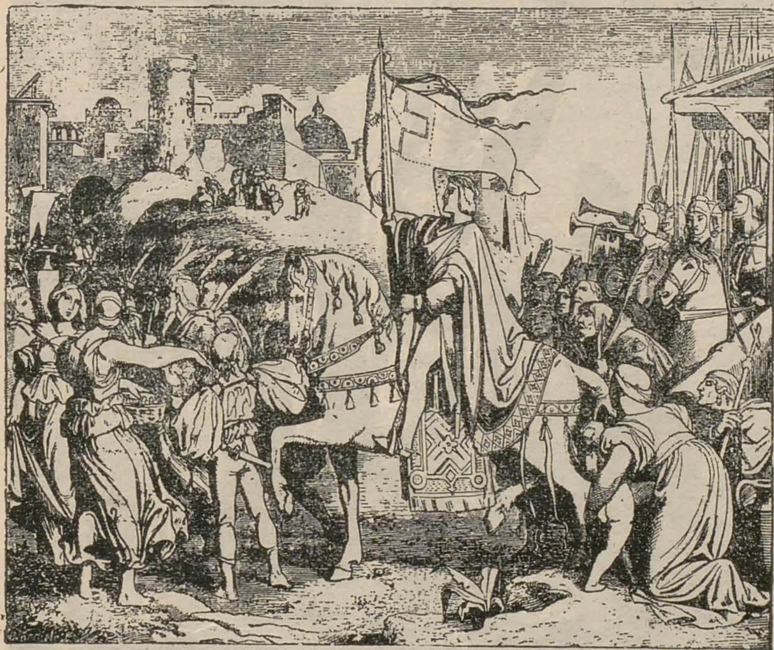
Frederic II fusese crescut de papa Inocențiu III. Avea mari calități. În copilărie, primise o cultură aleasă dela profesori arabi, pentru care toată vieața a prețuit civilizația lor. Născut și crescut în Italia, el iubea această țară mai mult decât Germania, de aceea și reședința și-o făcuse aici. Ideile lui erau mai presus decât ale contemporanilor săi, pentru care a fost dușmănit foarte mult.

Încă pe când trăia Inocențiu III, Frederic făgăduise că va face o cruciată, dar, după moartea acestui papă, el refuză. Atunci Grigore IX îl excomunică în mai multe rânduri — și Frederic plecă în Palestina, unde încheie un tratat cu Turcii, prin bună învoială. Cât a fost în Palestina, Papa Grigore căută să-i surpe puterea ațâțând împotriva lui pe feudalii germani, și mai ales pe cei italieni. Dușmănia între papă și împărat ținu multă vreme, până când Grigore IX adună un sinod la Roma ca să-l răstoarne pe Frederic. Împăratul a fost însă mai iute. Din ordinul său, papa a fost prins și de durere a murit, fiind în vârstă de aproape o sută de ani (1241).

În locul lui Grigore IX, a fost ales un genovez, din strălucita familie Fieschi, care luă numele de *Inocențiu IV*. Înainte de a fi papă, era foarte bun prietin cu Frederic, așa că toată lumea se aștepta acuma la o împăciuire. Dar împăratul spunea: „Fieschi era prietinul meu, papa îmi va fi dușman de moarte". Într'adevăr, așa s'a și întâmplat. Căci acest nou pontifice fu tot așa de dușmănos cu împăratul, ca și predecesorul său. Inocențiu se duse în Franța și acolo, la Lyon, strânse un sinod în care Frederic fu

excomunicat şi răsturnat din domnia celor Două-Sicilii. Hotărîrea Sinodului înfurie grozav pe Frederic, care ceru să-i aducă coroana Neapolului, o puse pe cap şi zise: „Înainte de a cădea, va curge sângele în valuri".

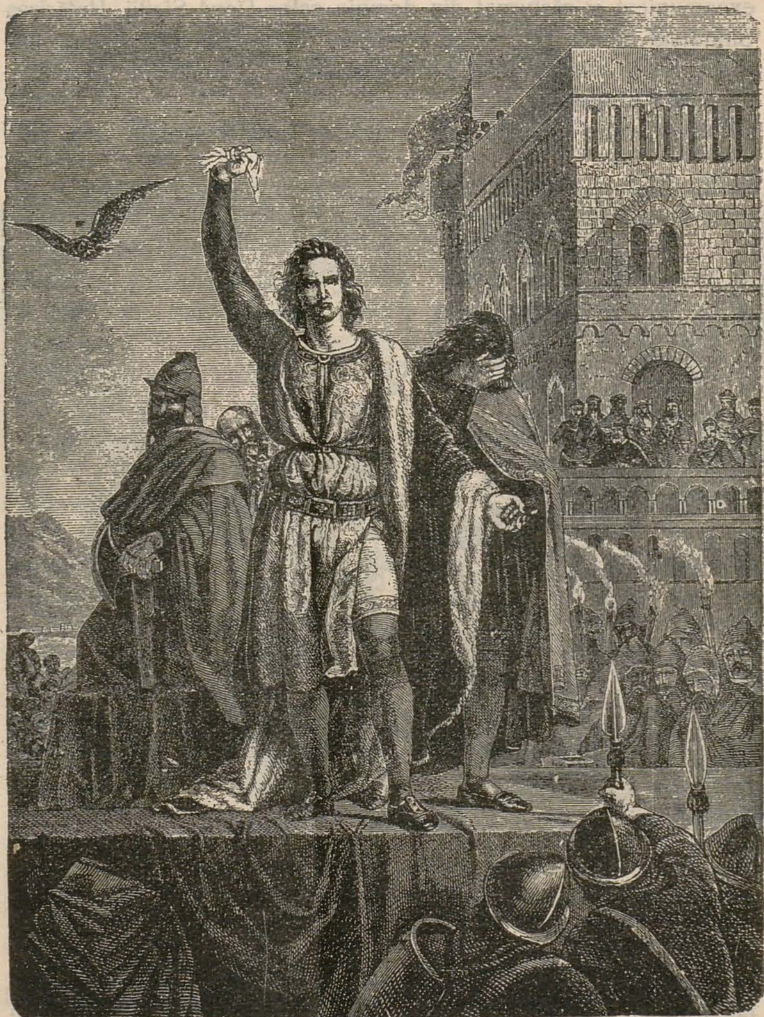
Papa porunci preuţilor să predice în toate bisericile împotriva

INTRAREA LUI FREDERIC II ÎN IERUSALIM

Frederic II, cu steagul cruciatei în mână, intră în Ierusalim, în aclamaţiile populaţiei creştine. În planul al doilea, sus, se văd zidurile Oraşului Sfânt.

împăratului. Frederic făcu apel la regi, arătându-le că adevăraţii duşmani ai monarhilor sunt papii. Nimeni însă nu-l ascultă, afară de Ludovic IX, care însă nu-i putu da nici un ajutor. Frederic fu părăsit de toţi. Încunjurat numai de trădători, el deveni bănuitor şi crud, chiar faţă de cei mai devotaţi servitori ai săi. Atunci el îşi puse în minte să abdice şi să se ducă să moară în Pales-

ULTIMUL HOHENSTAUFEN

După moartea lui Manfred, Conradin, feciorul lui Conrad IV, deși numai în vârstă de 15 ani, porni în Italia, împotriva lui Carol de Anjou, ca să răsbune moartea unchiului său. Învins în luptă, fu prins și, după un simulacru de judecată, condamnat la moarte, împreună cu amicul său, Frederic de Austria. (Vezi urmarea la «Lămuriri»).

tina, între Turci. Când fiul său iubit, Enzio, la asediul unei cetăţi, căzu în mânile soldaţilor papii şi nu putu fi scăpat, Frederic ne mai putând îndura suferinţa, muri de întristare la 1250, în vârstă de 59 de ani.

Distrugerea Hohenstaufenilor. – După moartea lui Frederic II, lupta papilor nu încetă. Frederic lăsase doi băieţi: pe *Conrad*, în Germania, şi pe *Manfred*, în Italia Sudică. Aici însă Urban IV chemă ca rege pe *Carol de Anjou*, sălbaticul frate al Sfântului Ludovic, regele Franţei, care se recunoscu vasalul papilor. Manfred, ridicând o oaste, fu înfrânt de Carol şi ucis în luptă. În vremea asta murind şi Conrad, băiatul său, *Conradin*, în fruntea unei armate veni în Italia. Biruit şi el, a fost prins şi ucis – aşa că întreaga familie a Hohenstaufenilor fu distrusă. În Germania, după 1250, vreme de douăzeci şi trei de ani, nu s'a mai ales nimeni împărat. Feudalii uzurpară drepturi mari, ne mai fiind cine să li se opuie. Timpul acesta (1250–1273) este cunoscut subt numele de *Marele Interegn* şi este o epocă din cele mai triste pentru Germania. Seniorii ajung stăpâni absoluţi pe domeniile lor, pradă şi jăfuesc pe supuşi, iar Germania se împarte în aproape 400 de stătuleţe.

Planurile papilor au izbutit mai mult decât şi-au închipuit ei.

XII

CRUCIATELE

CAUZELE ŞI URMĂRILE LOR

Cauzele Cruciatelor. – Încă din cele dintâi timpuri ale creştinismului, credincioşii încep să facă călătorii în Palestina, pentru a se închina acolo unde a pătimit Mântuitorul lumii. Chiar barbarii dela miazănoapte, după ce s'au creştinat, au întreprins asemenea călătorii. Adeseaori clericii impuneau ca un canon, marilor păcătoşi, să-şi facă ispăşirea greşelilor vizitând catedrala Sfântului Iacob din Compostella ori mormântul lui Hristos din Ierusalim. De aceea, când Carol cel Mare a reînfiinţat Imperiul Roman de Apus, fu silit să ieie Locurile sfinte subt protecţia sa, pentru a asigura liniştea călătorilor. Această faptă a lui Carol a făcut ca pelerinajele să se înmulţească într'un chip uimitor.

Cât timp Arabii au stăpânit Ierusalimul, au respectat mormântul

PE CRUCE

lui Hristos. Ei tratau foarte bine pe pelerini, căci pentru dânşii,

aceste călătorii erau un izvor de îmbogăţire. Dar, după ce puterea Arabilor din Asia cade şi imperiul lor trece subt domnia Turcilor Seldjucizi, călătoriile la Locurile sfinte devin foarte anevoioase.

Predicarea Cruciatei. Petru din Amiens. – În anul 1094, un călugăr din Picardia, pusnicul Petru din Amiens, se întoarse dintr'o călătorie dela Locurile sfinte. El văzuse toate persecuţiile creştinilor din răsărit şi făgăduise patriarhului din Ierusalim că, ajuns în Europa, va sili pe credincioşi să vie în ajutorul fraţilor lor din Asia. Petru se ţinu de cuvânt. Când se duse la Roma, se aruncă la picioarele papii şi, cu lacrimile în ochi, îi povesti cele ce văzuse în Palestina, cerându-i voie să predice în toată Europa un războiu pentru eliberarea Ierusalimului. Papa îi dădu binecuvântarea. Atunci pusnicul Petru, îmbrăcat c'o rasă aspră de păr, desculţ şi cu traista la oblânc, porni călare pe un măgar, să-şi ţie cuvântul. El cutreieră Italia, o parte din Germania şi din Franţa şi, pretutindeni, prin târguri şi prin sate, povestea în biserici nenorocirile creştinilor din Asia. Vorbea cu atâta înflăcărare, în cât cei care-l ascultau, vărsau şiroaie de lacrimi. În scurt, Petru izbuti să facă pe creştinii din apus să se gândească cu tot dinadinsul la eliberarea Sfântului Mormânt.

Papa Urban, văzând dorinţa credincioşilor, convocă în 1095 un Sinod la *Clermont*. Pe lângă episcopi, preuţi şi călugări, s'a strâns acolo atâta lume, încât a trebuit să se facă corturi pe câmp, ca să aibă mulţimea unde locui şi dormi.

Papa luă cuvântul şi arătă suferinţele creştinilor, precum şi nevoia ca mormântul Mântuitorului să fie scos din mânile Turcilor. Toţi cei de faţă aprobară războiul, strigând: „Aşa vrea Dumnezeu!" Urban le promise iertarea păcatetor şi răsplată în ceruri, şi atunci oamenii, cu miile, se înrolară în oastea sfântă, cosându-şi câte o cruce de postav roşu pe umărul drept. De aceea ei se numiră *cruciaţi*.

Cruciata I (1096 – 1099). – În urma sinodului din Clermont, o mişcare neobişnuită începu aproape în întreaga Europă. Pretutindeni se vedeau corturi şi proviziuni strânse, pretutindeni adunări sgomotoase. Seniorii conteniră războaiele şi se grăbiră să-şi vândă sau să-şi amaneteze castelele; meseriaşii îşi părăsiră meşteşugurile; călugării îşi lăsară mănăstirile: pusnicii ieşiră din codri şi din pustiuri; chiar tâlharii şi ucigaşii se îmblânziră şi cu

toţii luară crucea, pregătindu-se să meargă la Ierusalim. Cruciaţii erau aşa de nerăbdători, încât nu voiră să se aştepte unii pe alţii. Mulţi dintre ei au plecat în cete, conduşi de *Petru Pusnicul* şi de tovarăşul său, *Valter cel Sărac*, ori de cătră vreunul mai îndrăzneţ care le-a ieşit întâi înainte; alţii au pornit chiar fără conducători. Ţăranii îşi înjugară boii la care şi, împreună cu copiii şi cu femeile, plecară încotro văzură cu ochii. Necunoscând drumurile şi lipsiţi de cele trebuincioase, cei mai mulţi dintre ei au fost măcelăriţi pe drum, fiind nevoiţi să jăfuiască pentru a putea trăi.

CAVALER ÎN COSTUM DE CRUCIAT

După un manuscris păstrat în Muzeul Britanic din Londra.

După ţărani, au plecat cavalerii şi nobilii, dar nici aceştia n'au nimerit-o mai bine. Ei au străbătut Europa şi au trecut în Asia; au pierit însă cu toţii la împresurarea celei dintăi cetăţi, şi anume, subt zidurile Niceei.

Auzindu-se dincoace despre nenorocirile nobililor din Asia, se organiză o adevărată oştire, compusă din seniorii din miazănoapte şi cei din miazăzi a Franţei şi a Italiei. Au fost şi nobili din Anglia şi din Germania. Pe seniorii spanioli papa nu i-a lăsat să ieie parte, ci i-a însărcinat să lupte împotriva musulmanilor care le ocupase ţara. Cruciaţii plecaţi au avut mai mulţi comandanţi: *Robert II*, ducele Normandiei; *Bohemond*, prinţ de Tarent; *Tancred din Sicilia; Raymond*, contele Toulouse-i; *Hugo de Vermandois* — dar cel mai însemnat dintre toţi a fost *Godefroy de Bouillon*, ducele Lorenei. Armata lor se compunea din 600.000 de oameni.

Godefroy de Bouillon era nu numai un mare viteaz, ci şi un bărbat foarte înţelept. Mulţămită lui, cruciata aceasta a izbutit. Şi nu fără mari greutăţi a putut el să împiedice diferitele discordii şi tulburări dintre seniori.

Cruciaţii plecară pe trei căi: o parte din ei apucară pe uscat, prin Germania şi Ungaria, urmând valea Dunării; alţii porniră

mai pe la miazăzi de cei dintâi, iar grupa a treia plecă din Toulouse, îndreptându-se spre Italia. Locul de întâlnire al tuturora era Constantinopolul. Când ajunseră aici, Bizantinii se speriară cumplit de mulţimea lor. Unii din cavaleri îşi luaseră cu dânşii femeile şi copiii, servitorii şi chiar cânii şi vulturii de vânat. Ei

GODEFROY DE BOUILLON

se adresară împăratului Alexe ca să le deie călăuze. Dar împăratul le pretinse ca cetăţile şi pământurile ce vor cuceri să fie lipite de Imperiu, ca unele ce fuseseră mai înainte ale lui, lucru pe care, în cele din urmă, cruciaţii îl primiră. Atunci Alexe îi scoase iute pe ţărmul asiatic, dându-le şi o armată grecească ce trebuia să lupte alături de dânşii.

Trecând în Asia, asediară Niceea. Tocmai când cetatea era gata de predare, deodată văzură fluturând deasupra ei drapelul împăratului. Grecii s'au înţeles în ascuns cu Turcii şi au intrat în cetate, iar cruciaţii îşi urmară singuri drumul mai departe. La Dorylea, bătură de asemeni pe Turci, şi oastea lor înaintă cu greu prin şesurile arzătoare ale Frigiei. Apa lipsea cu totul, şi cruciaţii mureau cu sutele. Căldura era nesuferită pentru nişte oameni îmbrăcaţi cu zale de fier şi cu coifuri grele pe cap. Mai toţi caii pieriră. Şi atunci bagajele fură încărcate pe oi, capre, porci şi câni, iar cavalerii au trebuit să încalece pe vaci şi pe boi. Hărţuiţi fără încetare de Turci, curajul lor începuse să scadă. Dar Godefroy, prin autoritatea sa, îi îmbărbătă şi-i făcu să meargă spre Ierusalim.

După ce-au trecut munţii Taurus şi au ajuns în Siria, dădură peste cetatea Antiohiei, foarte bine întărită. Cruciaţii au asediat-o vreme de opt luni. Pătrunzând în unul din forturile cetăţii, fură încunjuraţi ei de Turci, aşa că în curând hrana le lipsi, ivindu-se şi ciuma. După ce-au devorat toate animalele curate şi necurate; după ce au ros curelele şi au înghiţit iarbă, la urmă au mâncat şi trupurile Turcilor ucişi. Descoperirea într'o biserică a unei lănci, despre care se spunea că e acea cu care a fost împuns în coastă Mântuitorul, le aprinse curajul, şi Turcii au fost bătuţi, aşa că cruciaţii au putut să-şi urmeze drumul înainte.

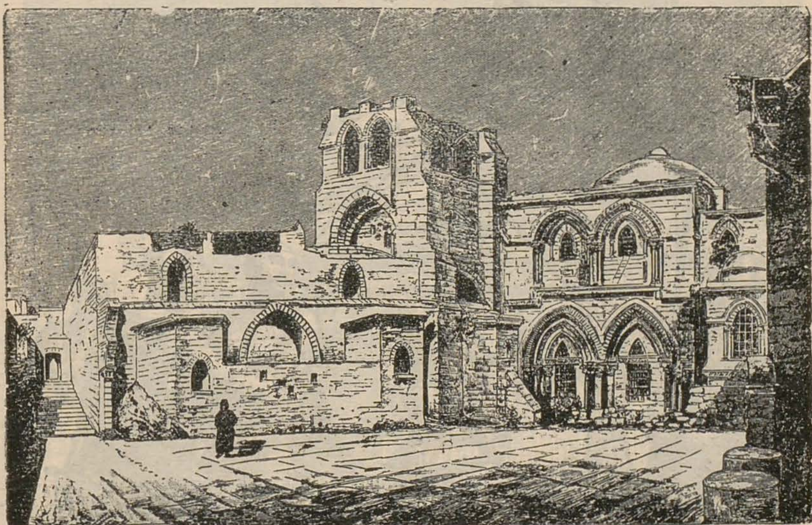
Cucerirea Ierusalimului. – În sfârşit au ajuns şi la Ierusalim. Când zăriră cetatea sfântă, se aruncară cu toţii la pământ. Au fost dintre ei care au murit de bucurie. Din aproape un milion, câţi plecaseră din Constantinopoli, rămăseseră acuma abia 400.000. Dela Niceea la Ierusalim, 600.000 de cadavre înălbiră drumurile Asiei. Numai asediile Antiohiei le omorîseră 200.000 de oameni!

Cruciaţii începură asediul Ierusalimului. După multe greutăţi şi lupte sângeroase, în ziua de 15 Iulie 1099, izbutesc să-l cuprindă. Dar ei se purtară cu o cruzime ne mai auzită faţă de musulmani. Au omorît atâţia oameni în ziua aceea, încât se spune că, în moschea lui Omar, caii umblau în sânge până la genunchi.

Numai Godefroy nu luă parte la aceste cruzimi şi, pentru ca să deie un exemplu, merse fără arme, desculţ şi cu cenuşă pe cap, în biserica Sfântului Mormânt. Oştirea toată îl imită şi cruciaţii se închinară cucernic la mormântul lui Hristos.

Regatul Ierusalimului. – După cucerire, începură organizarea ţării. Se creă regatul Ierusalimului. Cruciaţii voiră să facă rege pe Godefroy, dar el refuză luând titlul de *Baron şi Apărător al Sfântului Mormânt*. Godefroy dădu noului regat o organizaţie înţeleaptă şi întocmi legi foarte bune. Muri în anul 1100 şi fu plâns atât de creştini cât şi de musulmani.

Pentru apărarea pelerinilor şi pentru siguranţa cuceririlor asiatice, s'au creat ordine nouă de cavaleri: *Ospitalierii* sau *Ioaniţii*,

SFÂNTUL MORMÂNT

Această biserică a fost clădită de cruciaţi, pe locul unde se credea c'a fost îmmormântat Hristos. În 1809, un incendiu arse biserica care a fost reparată mai târziu de către Greci.

înfiinţat de Italieni, *Templierii*, de Franceji, şi *Teutonii*, de către Germani. Erau călugări şi militari. Pe deasupra purtau haină călugărească, dar erau înarmaţi întocmai ca şi cavalerii.

Cruciata III (1189 – 1192). – Turcii văzând slăbăciunea creştinilor, hotărăsc să deie o lovitură mare regatului Ierusalimului. Şi într'adevăr, în anul 1187, sultanul *Saladin* din Egipt bate grozav pe creştini, la lacul *Tiberiadei*, şi cuprinde Ierusalimul. Vestea despre căderea Cetăţii Sfinte produse în Europa o întristare generală.

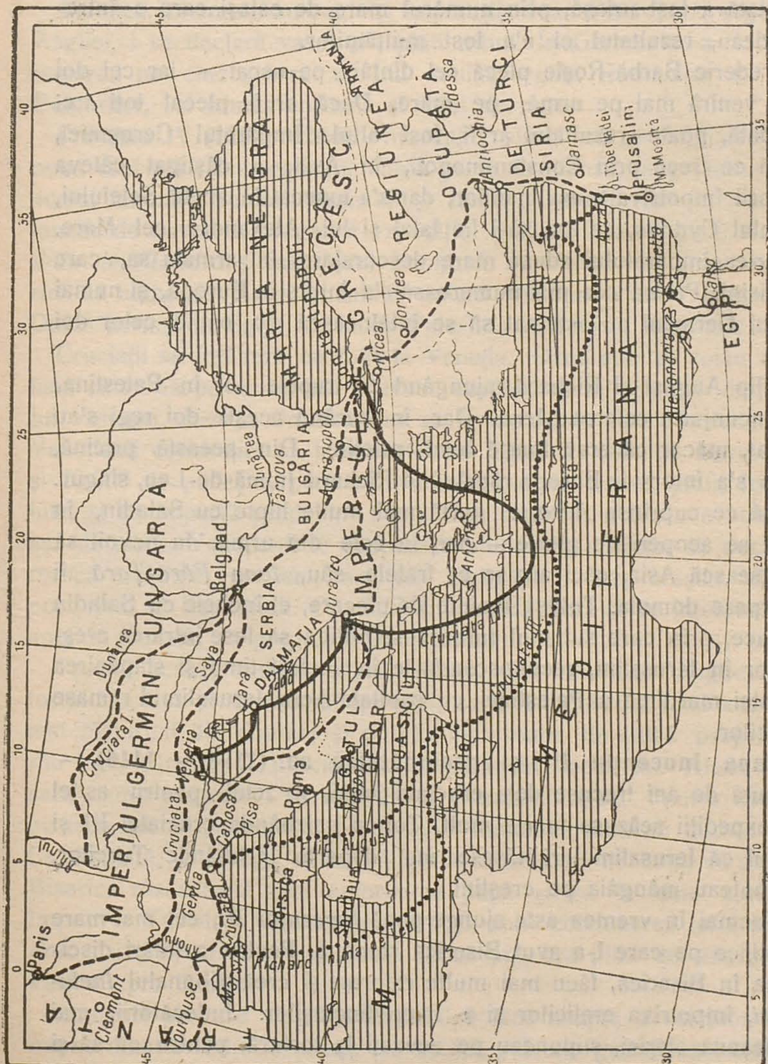
Papa Alexandru III porunci episcopilor să predice o nouă cruciată şi, pentru ca să aibă banii trebuincioşi expediţiei, impuse o

RICHARD INIMĂ-DE-LEU ȘI LEOPOLD DE AUSTRIA

Richard era un om violent și plin de aroganță. Figura reprezintă scena când regele Angliei insultă steagul lui Leopold de Austria, aruncându-l jos și lăsându-l înfipt în pământ numai pe al său. Leopold vrea să răsbune ofensa cu sabia.

contribuţie, numită *dijma lui Saladin*, care se lua din veniturile tuturor moşiilor, atât ale seniorilor cât şi ale clerului. La cuvântul

Cruciata întâi e însemnată pe hartă cu liniuţe (- - -), cruciata III, cu puncte (. . .), cruciata IV, cu o linie (—).

papii, s'au ridicat cei mai puternici monarhi ai Europei: *Frederic*

Barbă-Roşie, împăratul Germaniei, *Richard Inimă-de-Leu*, regele Angliei, şi *Filip August* regele Franţei. Dar, cu toate că această cruciată a fost uriaşă, prin numărul mare de ostaşi care o întreprindeau, rezultatul ei n'a fost mulţămitor.

Frederic Barbă-Roşie plecă cel dintâi, pe uscat — iar cei doi regi veniră mai pe urmă, pe mare. Dacă ar fi plecat toţi trei deodată, poate rezultatul ar fi fost altul. Împăratul Germaniei, după ce trecu prin Constantinopoli, în Asia, a câştigat câteva victorii împotriva musulmanilor, dar s'a înnecat în apele Selefului, vechiul Cydnus, ce era să-i fie fatal şi lui Alexandru cel Mare. Moartea împăratului aduse mare descurajare în armata sa, care se risipi. Partea cea mai numeroasă s'a întors în Europa, şi numai puţini Germani au aşteptat să se întâlnească cu oştile celor doi regi.

Filip August şi Richard, ajungând cu trupele lor în Palestina, au încunjurat cetatea *Acra*. Dar în curând aceşti doi regi s'au certat, măcar că erau foarte buni prietini. Din această pricină, Filip s'a întors în Europa rămânând Richard Inimă-de-Leu, singur. După ce cuprinse *Acra*, el purtă mai multe lupte cu Saladin, în care se acoperi de glorie — dar, în cele din urmă, fu nevoit să părăsească Asia, căci auzise că fratele său, *Ioan Fără-Ţară*, îi uzurpase domnia. Totuşi, înainte de plecare, el încheie cu Saladin o pace, prin care sultanul turcesc se obliga să lese intrarea creştinilor în Ierusalim, recunoscându-le în acelaşi timp şi stăpânirea coastei maritime a Palestinei, cu capitala Acra. Ierusalimul rămase Turcilor.

Papa Inocenţiu III şi însemnătatea sa. (1198 — 1116). — O sută de ani trecuse dela cruciata întâi, şi zelul pentru astfel de expediţii scăzuse foarte mult. Totuşi neizbânda cruciatei III şi faptul că Ierusalimul rămăsese mai departe în mânile Turcilor, nu puteau mângâia pe creştini.

Tocmai în vremea asta ajunge papă *Inocenţiu III*, cel mai mare pontifice pe care l-a avut Biserica romană. Pentru a întări disciplina în Biserică, făcu mai multe reforme şi creă tribunalul *Inchiziţiei*, împotriva ereticilor şi a necredincioşilor. Judecătorii, mai totdeauna clerici, supuneau pe acuzaţi la tortură, pentru ca să-şi mărturisească vina. Pedeapsa era de obiceiu arderea pe rug. Predică apoi o cruciată împotriva *Albigenţilor*, o sectă creştină din

Sudul Franței care nu recunoștea autoritatea papală. Albigenții au fost uciși, țara lor pustiită, iar Sudul regiunii, acoperit de ruine.

Înaintea lui tremurau regii și împărații. Ioan Fără-Țară, regele Angliei, i se declară vasal și-i plăti tribut. În Germania a făcut împărați pe cine a vrut el. Lui Ioniță, regele Românilor și al Bulgarilor, i-a trimes coroana și titlul de rege.

Cruciata IV (1202—1204). — Inocențiu stărui să se înjghebe o nouă cruciată — dar regii nu luară parte la dânsa, angajându-se numai feudalii. Seniorii franceji și italieni, însoțiți de un mare număr de cavaleri, pregătiră expediția. Șefii ei fură contele *Balduin de Flandra* și marchizul *Bonifaciu de Montferrat,* care hotărîră să atace pe Turci în inima puterii lor, pe atunci, Egiptul. Odată învinși în Egipt, Siria cu Palestina ar fi căzut în mânile lor.

Cruciații se întâlniră cu toții la Veneția. Deoarece ei voiau să facă călătoria pe mare, dar n'aveau corăbii, se adresaseră dogelui Veneției, *Henric Dandolo,* ca să le închirieze vasele necesare. Veneții consimțiră să transporte în Egipt 14.000 de cavaleri și 20.000 de pedeștri, pentru cinci milioane de franci, plătiți înainte, și să împartă prada în două. Dar cruciații n'aveau o sumă așa de mare. Venețienii le propuseră atunci, în schimb, să cucerească mai întâi cetatea Zara, din Dalmația — oraș creștin, dar port rival al Republicii. Cruciații cuprinseră Zara și se întoarseră apoi în Veneția să pregătească plecarea.

Tocmai acuma veni la dânșii *Alexe,* fiul lui Isac Anghelos, fostul împărat al Constantinopolului, care le arătă cum tatăl său a fost răsturnat din domnie și pus la închisoare de către propriul său frate care se și proclamase împărat în locul lui. Alexe le ceru ajutor rugându-i să meargă la Constantinopoli. Pentru asta, nu trebuiau să renunțe la cruciată, ci numai să facă un mic ocol. Ca răsplată, se obliga să le plătească sume mari de bani, să puie Biserica răsăriteană subt autoritatea papii și să le deie ajutor împotriva Turcilor. Cruciații primiră și, subt conducerea lui *Dandolo* care, măcar că avea peste 80 de ani, era plin de energie, vâsliră spre Bosfor.

Impresia pe care Constantinopolul o făcu asupra cruciaților fu extraordinară. Zidurile uriașe ale cetății, palatele grandioase, bisericile înalte, pline de odoare, și mai ales bogăția locuitorilor, îi minunară, parcă ar fi avut înainte un oraș fermecat.

Formarea Imperiului Latin din Răsărit. – Constantinopolul fu ocupat aproape fără luptă, şi cruciaţii aşezară din nou în scaun pe Isac Anghelos. Dar acesta refuză să le deie suma făgăduită. Pe de altă parte, populaţia oraşului se răscoală, ucide pe Alexe şi detronează din nou pe Isac. Atunci cruciaţii pun mâna pe Constantinopoli pe care, de astă dată, îl jăfuesc într'un chip neauzit. Prădară bisericile şi palatele ucizând în dreapta şi'n stânga, distruseră monumentele de artă ale antichităţii, ca să ieie aurul şi pietrele preţioase ce le împodobeau, apoi dădură foc oraşului, din care un sfert pieri în flăcări. După ce omorîră pe împărat, aruncându-l din vârful unei columne, întemeiară *Imperiul latin din Răsărit*.

MONETA LUI MIHAIL III
Inscripţiile sunt greceşti. Pe faţă, Mihail Pistos Megas Basileus Romaion, iar pe dos, o cruce îngrădită, cu vorbele: Isus Hristus nica. De aici se vede grecizarea imperiului.

Învingătorii proclamară de împărat pe Balduin de Flandra, apoi împărţiră între ei imperiul bizantin. Bonifaciu de Montferrat fu regele Salonicului şi al Macedoniei, alţii fură duci de Athena, prinţi de Moreea, marchiji de Thessalia, etc. Veneţienii luară o întreagă regiune din Bizanţ şi cea mai mare parte din Arhipelag trăgând ei cele mai însemnate foloase din această nenorocită expediţie.

O MEDALIE A PALEOLOGILOR
Inscripţia pe greceşte: O Palaiologos Ioanes Basileus kai Autocrator Romaion.

Urmaşii familiei imperiale, între care *Theodor Lascaris*, ginerele lui Alexe Anghel, se retrase în Asia Mică, unde fundară o stăpânire, cu capitala *Niceea*.

Imperiul latin a ţinut numai 57 de ani. Atăcat la răsărit de Greci, la miazănoapte de *Ioniţă*, împăratul Românilor şi al Bulgarilor, care prinse pe Balduin şi-l ucise în închisoare; sbuciumat de lupte şi frământări lăuntrice, acest stat efemer slăbi până într'atâta, încât Latinii nu-l mai putură apăra. În 1261, *Mihail Paleologul*, cu ajutorul Genovejilor, bătu cu desăvârşire pe Latini şi desfiinţă statul cel nou, iar aliaţii săi căpătară mari foloase teritoriale şi maritime pe care subt Latini le avuseseră Veneţienii.

Rezultatul Cruciatelor. – După două sute de ani de frământări, cruciatele se sfârşesc, căci glasul papii nu mai găsea răsunet în sufletele credincioşilor. Dar, cu toate că scopul pentru care a murit atâta lume nu s'a împlinit, musulmanii rămânând deplini stăpâni pe Locurile sfinte, totuşi aceste expediţii au avut alte urmări care au contribuit în bună parte să schimbe faţa lumii. Iată pentru ce ele sunt aşa de însemnate, fiind socotite printre evenimentele cele mai impunătoare pe care le-a săvârşit omenirea.

Schimbările produse de aceste mari expediţii au fost următoarele:

1) Popoarele în Evul Mediu trăiau cu totul izolate. Pentru întâia oară vedem acuma milioane de oameni care-şi părăsesc ţările, străbat drumuri lungi şi se găsesc în faţa unor naţiuni străine, cu obiceiuri nouă şi necunoscute. Între Răsărit şi Apus se fac astfel legături, bazate pe alte idei despre oameni şi lucruri, care au influenţat foarte mult la schimbarea în bine a popoarelor.

2. În urma regimului feudal, ţările erau îmbucăţite într'o mulţime de stătuleţe. Locuitorii unei ţări nu se cunoşteau între dânşii, căci se întâlneau numai când se luptau unii cu alţii. Din pricina acestei izolări, se priveau ca străini. Acuma, adunându-se la un loc şi văzând că vorbesc aceiaşi limbă, îşi dau seama că sunt de acelaşi neam. Aşa că, în genere, cruciatele au făcut să se nască sentimentul *naţionalităţii*.

3) Expediţiile acestea au mărit mult la început puterea papilor, din ordinul cărora oamenii luară crucea. Dar puterea lor despotică şi abuzul cu pietatea creştinească, precum şi faptul că cruciatele n'au izbutit să libereze Locurile sfinte, le-au ruinat la sfârşit autoritatea, aşa că, după cruciate, papalitatea nu mai are decât o slabă însemnătate.

4) Cruciatele au slăbit mult feudalitatea, căci seniorii şi cava-

lerii, ca să poată preîntâmpina enormele cheltueli ale expediţiei, au fost nevoiţi să-şi vândă sau să-şi amaneteze castelele şi moşiile pe care le cumpărau orăşenii bogaţi ori seniorii mai mici. Apoi mare parte din ei murind, şi cei mai mulţi ruinându-se, clasa lor n'a mai avut trecere. Din asta, a ieşit creşterea puterii regale.

5) Regii s'au folosit de toate pierderile seniorilor. Feudele vacante le luau ei în stăpânire, cumpărând pe celelalte cu bani. Pe de altă parte, feudalii s'au deprins să asculte de rege. Când regele lua parte la vreo cruciată — comanda, în chip firesc, o avea el. Deci seniorii simţeau că regele e mai mare peste ei. Deasemenea toţi care vorbeau aceiaşi limbă se strângeau în jurul steagului regal, simbolul unităţii naţionale. Prin urmare şi mulţimea avea acelaşi sentiment. Rezultă de aici că regii şi-au mărit puterea.

6) Cruciatele au folosit mai ales claselor de jos, adică orăşenilor şi ţăranilor. Meseriaşii şi negustorii s'au îmbogăţit. Apoi comunităţile orăşeneşti au profitat de nevoia în care se aflau feudalii, ca să le smulgă privilegii şi drepturi pe care nu le aveau până acuma. Aşa că, de pe urma cruciatelor, se alcătueşte organizarea liberă a *Comunelor*, care va ajuta pe regi la dobândirea puterii lor.

7) Comerţul şi industria au crescut enorm. Din această pricină, au înflorit multe oraşe maritime: Veneţia, Genova, Pisa, Marsilia etc. S'au adus în Europa produsele orientale, fiindcă acuma schimbul se făcea mult mai uşor.

Şi agricultura europeană a profitat, căci s'au răspândit culturi nouă de arbori şi de plante pe care le aduseră Arabii: orezul, hrişca, bumbacul, şofranul; apoi lămâiul, caisul, smochinul, agudul etc.

8) Expediţiile cruciate au apropiat sufleteşte lumea creştină de cea musulmană, a cărei civilizaţie Europenii au învăţat s'o cunoască mai bine. După asediul Acrei, Saladin trimese daruri lui Richard Inimă-de-Leu, ba chiar regele Angliei legă prietenie cu fratele Sultanului, căruia voia să-i deie pe soră-sa în căsătorie. Aşa că, din aceste războaie, a ieşit o apropiere cu cei de altă lege, deci s'a slăbit fanatismul religios. Acest lucru a contribuit mult la ridicarea morală a lumii.

9) Literatura şi arta au câştigat şi ele. Trubadurii şi truverii, poeţii de pe atunci, au cântat multă vreme isprăvile unora dintre

cavaleri, iar arhitectura arabă şi bizantină au influenţat pe artiştii Evului Mediu.

10) Călătoriile, războaiele, vieaţa grea şi nesigură, chiar nenorocirile din acele vremuri, au silit mintea omenească să iasă din întunericul ce o stăpânise până atunci. Se fac şcoli, se creează universităţi, dintre care cele mai vestite sunt la Paris şi Oxford. Cunoştiinţele se întind, şi dorinţa de cultură creşte, lucru care a avut cele mai bune urmări asupra desvoltării spiritului uman.

Din toate aceste puncte de vedere se vede că milioanele de oameni care au pierit în cruciate, nu s'au stâns în zădar. Cu suferinţele lor, au plătit o parte din progresul omenirii.

XII

IMPERIUL BIZANTIN ÎN TIMPUL CRUCIATELOR

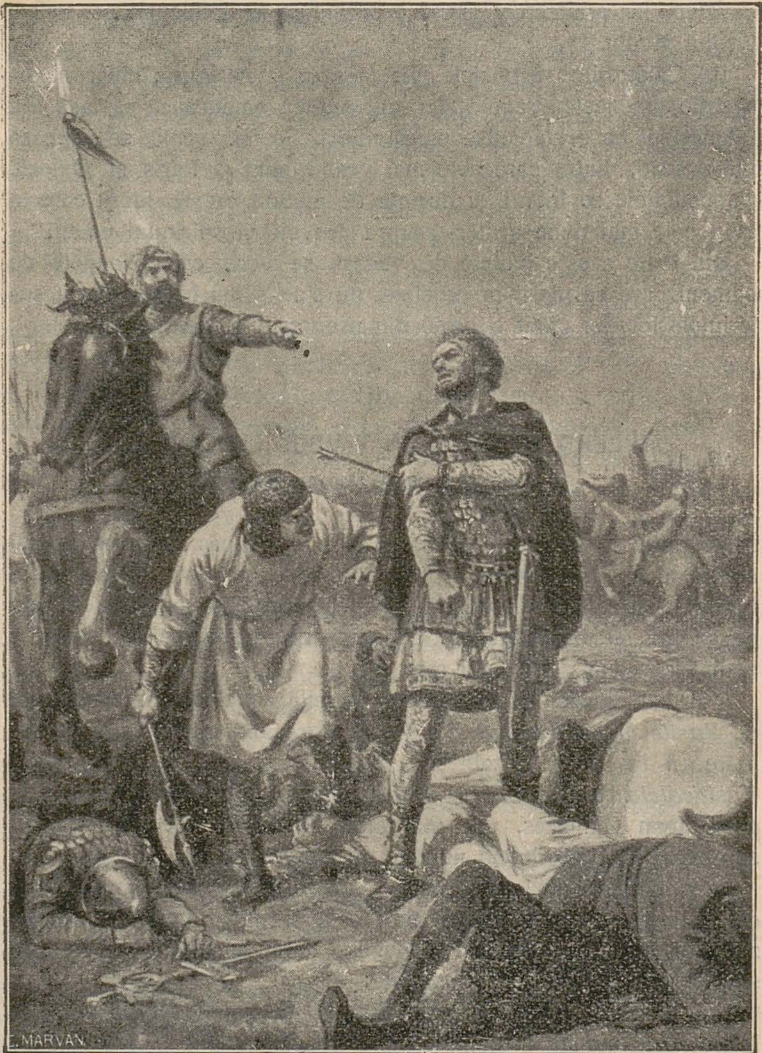
IMPERIUL ROMÂNO-BULGAR

Dinastia Comnenilor (1081 – 1185). – După încetarea luptei contra icoanelor, imperiul bizantin se mai întăreşte, deoarece se introduce ereditatea la domnie. Toţi împăraţii îşi asociază la tron pe fiii lor, chiar din leagăn. Cel puţin de-acuma înainte, certurile pentru coroană vor fi mai rare.

A urmat dinastia *Macedoneană*, numită astfel dela întemeietorul ei, *Vasile Macedoneanul*, zis şi *cel Mare*, om muncitor şi de valoare. A învins pe Arabi şi a dat un nou cod de legi, numit *Vasilicalele.* Urmaşii săi au avut de purtat lupte crâncene cu Bulgarii. Ioan Zimisces, dar mai ales *Vasile II Macedoneanul*, îi sdrobeşte în 1018, luând numele de *Bulgaroctonul.*

Spre sfârşitul dinastiei acesteia, imperiul se găseşte într'o stare cât se poate de grea. Atăcat mereu de duşmani, între care Sarazinii şi Normanzii în apus, Pecenegii şi Turcii la răsărit, din această situaţie critică l-au scos *Comnenii.*

Din 1057, când se sfârşeşte dinastia macedoneană, şi până în 1081, când ajunge la domnie *dinastia Comnenilor* – au domnit cinci împăraţi între care *Constantin Ducas* şi *Roman Diogene.* Nici unul din ei n'a izbutit să oprească prăbuşirea cu care era ameninţat imperiul – înăuntru prin abuzul marilor proprietari de pământ, în afară prin atacurile duşmanilor.

ÎNFRÂNGEREA ÎMPĂRATULUI ROMAN DIOGENE

În lupta dintre Bizantini și Turcii Seldjucizi, care s'a dat în Armenia, la 1071, împăratul a fost prins de Alp Arslan — cu toate că se purtase cu mult eroism la începutul luptei.

Dinastia Comnenilor a dat şase împăraţi. Era o familie nobilă, cu proprietăţi latifundiare şi cu merite militare. Fundatorul ei, *Alexis Comnen*, om priceput, mare general şi diplomat iscusit, mai întrunea la aceste calităţi şi excelente însuşiri administrative, de care imperiul bizantin avea atâta nevoie.

Duşmanul cel mai puternic al Împărăţiei se ridică în orient: *Turcii Seldjucizi*. Aceştia, chemaţi întâi ca mercenari de către kalifii din Bagdad, ajung să puie mâna pe puterea politică a lor, lăsând pe urmaşii profetului numai cu supremaţia religioasă.

În faţa acestui teribil duşman, Alexis Comnen se adresează Apusului şi, cu deosebire, papii. Aşa s'a născut acea idee a cruciatelor, idee ce pare ciudată astăzi — dar care atunci, în fanatismul religios, se potrivea foarte bine cu dispoziţia sufletească a mulţimilor. Fără să steie un moment la îndoială, ele au pornit pline de entusiasm să elibereze Locurile sfinte din mânile necredincioşilor, făcând din purtarea crucii o imperioasă datorie sufletească.

Cel mai însemnat dintre Comneni a fost *Manuel* (1143—1180), care înfrânge pe Turci şi apără cu vigoare toate graniţele imperiului. Plin de calităţi, preţuia mult lumea apuseană, din care pricină a stat cu ea în strânse legături. În vremea lui, imperiul e puternic — iar duşmanii săi cei mai îndărătnici, hărţuiţi de cruciaţi, au întârziat cu câteva secule cuprinderea împărăţiei.

Împăratul Manuel a avut însă succesori slabi. Au urmat tulburări pentru domnie de care s'a folosit un general, *Isac Anghelos*, în timpul căruia Asăneştii întemeiază *Imperiul Româno-Bulgar*.

Organizaţia Imperiului. — Împăratul era considerat ca o fiinţă divină. Cine se prezenta înaintea lui trebuia să se arunce la pământ şi să-i sărute picioarele. Crainicii anunţau cu o zi înainte când avea să iasă el din palat şi atunci oraşul se împodobea: i se aşterneau flori pe străzi, se ardeau mirodenii etc.

Funcţionarii mari alcătuiau *Consistoriul*, cu care monarhul se sfătuia uneori. Împăratul e judecătorul suprem şi hotărîrile lui sunt fără apel. Senatul se mai păstrează, dar are puţină însemnătate.

Imperiul e împărţit în 29 de provincii, numite *theme* — guvernate de câte un strateg — şi fiecare din ele are armată. Cele dela graniţe, fiind mai ameninţate, aveau oaste mai numeroasă. Împăraţii îngrijeau mult de armata lor acordându-i diferite privilegii. Era compusă însă din mercenari, de aceea disciplina lăsa atâta de dorit.

Împrejurările grele ale vieții și numeroasele războaie au contribuit mult la dispariția micilor cultivatori de pământ. Pe vremea dinastiei Macedonice, marii proprietari, *arhontes*, se folosesc de nevoile celor săraci, pentru a-și mări latifundiile. Împărații din urmă au căutat să remedieze acest rău, dar n'au izbutit, clasa arhonților fiind atotputernică.

Civilizația Bizantină. – Constantinopolul ajunge acuma cea dintâi cetate din lume. Frumuseța clădirilor, a palatelor și a bisericilor, statuile vechi, ce împodobeau piețele, și bogăția mare a locuitorilor, erau aproape unice.

Un comerț înfloritor lega imperiul cu toate țările de prin prejur. Thesalonicul, Antiohia, Trebizonda, erau cele mai principale piețe comerciale din Orient. Aici aduceau Arabii sticlăria, armele, mătăsurile, covoarele, pânzeturile, pielăria, și le schimbau pe produsele industriei bizantine: stofe bogate, vestite în toată Europa, țesături cu aur și cu argint, vinuri etc. Prin mijlocirea Italienilor, care stăteau în legături mai strânse cu imperiul, mărfurile de lux ale Bizantinilor ajungeau până în Germania și în Franța.

Din punct de vedere cultural, Constantinopolul este tot așa de însemnat. Școlile lui erau renumite, iar profesorii aveau multe foloase dela împărați. La ele veneau și Arabi, după cum în universitățile arăbești învățau și creștinii. Rămășițile civilizației grece și romane s'au păstrau cu îngrijire aici: o mulțime de manuscrise ne-au conservat pe scriitorii clasici. Au fost și împărați care au considerat ca o cinste să se ocupe cu scrisul.

Arta bizantină a avut mare influență asupra mișcării artistice orientale, în special asupra celei rusești. Și artiștii arabi au împrumutat multe lucruri dela Bizantini, iar în Italia înrâuririle lor sunt foarte numeroase.

Imperiul Româno-Bulgar (1186 – 1328). – Bulgarii și Românii Macedoneni, după 1018, au încercat de câteva ori să se scoale împotriva Bizantinilor care-i apăsau, dar totdeauna mișcările lor au fost înnăbușite. Românii, urmașii acelei populațiuni trace romanizate din Moesia, care se trăsese în fața năvălirilor slave și bulgare, locuiau acuma prin munții Balcanilor, unii din ei lăsându-se până în văile Pindului, prin Etolia, Thessalia și Epir, unde formau mai multe Vlahii. Ei se ocupau mai ales cu păstoritul. Pe vremea lui Isac Anghelos, dările către imperiu fiind sporite, mai cu

samă pe vite, doi Români chiaburi, Petru şi Assan, au venit la împărăţie, ca să ceară dreptate. În loc de dreptate, au fost daţi afară, şi unul din ei, pălmuit. Întorcându-se acasă, ei ridică poporul, cer ajutor de la Românii Nord-dunăreni şi izbutesc să întemeieze statul româno-bulgăresc, cu capitala la *Târnova*. Petru ajunge rege peste Bulgari şi Români. Mai însemnat decât dânsul, e fratele cel mic, *Ioniţă*, (1197—1206) — care luptându-se înainte cu Bizantinii, isprăvile lui ajung până la urechile papii, Inocenţiu III îi trimete o coroană de rege, pentru care el primeşte ca, în bisericile ţării, să se facă slujba în latineşte. Când cruciaţii au întemeiat imperiul latin, Ioniţă a vrut să se înţeleagă cu noii săi vecini, în privinţa hotarelor. Dar Balduin de Flandra i-a trimes răspuns că nu vrea să steie de vorbă cu dânsul. Atunci Ioniţă, înfuriet, porneşte cu oaste, bate pe Balduin, îl prinde şi-l pune la închisoare în Târnova, unde a şi murit.

Ion Asan II a fost cel din urmă rege român, după care vin regi bulgari. El aduce iar ortodoxismul în ţară. La 1398 imperiul cade subt Turci. Statul era pe atunci complect bulgăresc.

XIII

ORAŞELE ŞI ORGANIZAŢIA LOR

VIEAŢA ORĂŞENEASCĂ ŞI CEA ECONOMICĂ ÎN EVUL MEDIU

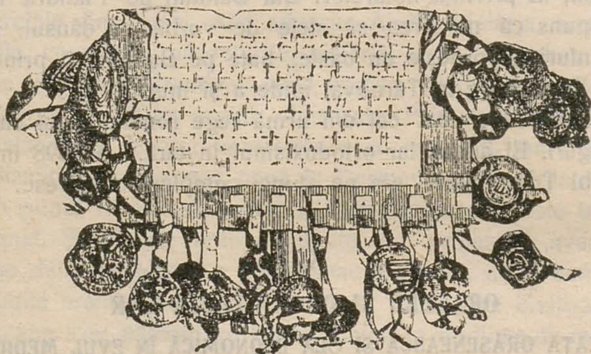
Orăşenii în Evul Mediu. — În timpul Evului Mediu acei care nu erau nobili sau preuţi se numeau unii *vilani* sau *servi*, alţii *burghejii*. Vilanii erau locuitorii satelor, iar burghejii, ai târgurilor şi ai oraşelor.

Locuitorii oraşelor duceau întru câtva o vieaţă mai bună decât ţăranii. Seniorul îi lovea numai în avere, căci de persoana lor nu se atingea. Orăşenii puteau face negoţ, puteau avea atelierele lor, cu condiţia să plătească seniorului pe proprietatea căruia se găseau, o anumită dare. Pe lângă aceste dări, burghejii mai erau îndatoraţi să meargă cu seniorul la războiu şi să contribuiască cu bani pentru toate expediţiile pe care le-ar fi făcut. Întocmai ca şi ţăranii, n'aveau alt judecător decât pe feudal, iar judecata acestuia era mai totdeauna asupritoare.

Cu timpul, burghejii, prin industria şi comerţul lor, ajunseră

foarte bogaţi. La asta au contribuit mult cruciatele. Atunci ei au început să dorească să fie mai liberi şi să se cârmuiască singuri. De aceea, de timpuriu, cu o persistenţă vrednică de laudă, au căutat să se folosească de toate împrejurările favorabile ca, mărindu-şi necontenit puterea, să-şi poată impune seniorului voinţa lor.

Apariţia Comunelor. – Tot în timpul cruciatelor, mulţi dintre feudali şi-au pierdut averile şi puterea. Pentru ca să poată face acele expediţii îndepărtate, aveau nevoie de bani – pe care-i găseau la burgheji – vânzându-şi sau amanetându-şi proprietăţile. De multe ori, orăşenii se folosiră de nevoile seniorilor, pentru ca

O CHARTĂ

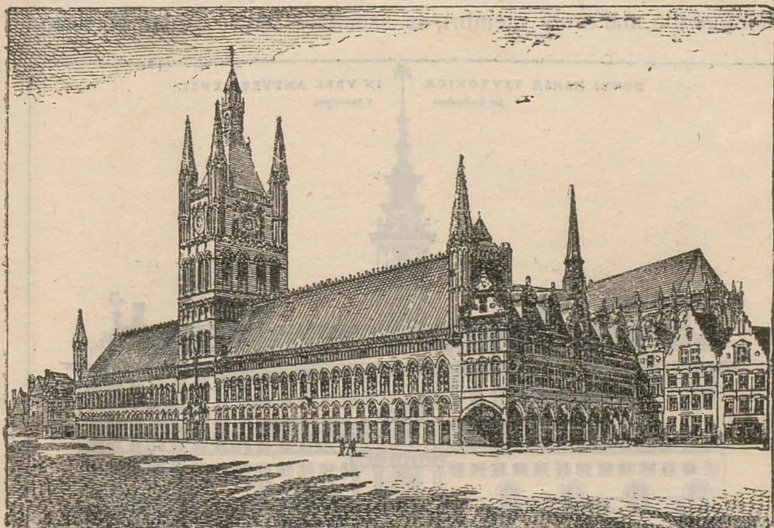
E dela Ludovic cel Sfânt. Este încunjurată de peceţile seniorilor care au iscălit-o împreună cu regele.

să cumpere dela ei – drepturi şi libertăţi. Acestea erau recunoscute printr'un hrisov ce se numea *chartă* – pe care seniorul îşi punea pecetea. Prin asemenea hrisoave, oraşele câştigară dreptul de a se cârmui, de a se întări cu ziduri, a întreţine armată şi a face războaie, de a bate monetă, etc. Liberate astfel, oraşele se numeau *comune*.

Desvoltarea comunelor a fost sprijinită de cler şi de regi. Mai ales monarhii au înţeles din vreme, ajutorul pe care-l puteau avea ei dela comune. De aceea, regi ca Filip August, Ludovic IX şi Filip cel Frumos, au lucrat mult pentru emanciparea lor politică. În Germania le-au sprijinit Hohenstaufenii, iar în Anglia,

urmaşii lui Wilhelm Cuceritorul. Dacă în Germania împăraţii suabi le-au ajutat, aceiaşi împăraţi erau împotriva comunelor din Italia, care au fost sprijinite mai cu samă de papi. Căci aici orăşănimea suferea mai uşor jugul pontificatului decât pe acel al împăraţilor germani.

Organizaţia Comunelor. – Nu toate comunele erau administrate

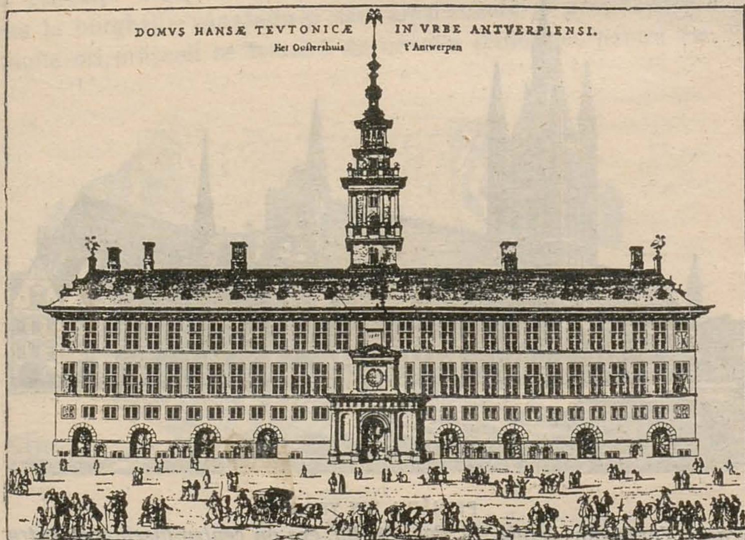
PRIMĂRIA DIN YPRES

Orașul Ypres din Belgia, în Evul Mediu, era un centru însemnat pentru fabricarea postavului. Bogăția orășenilor se vedea și din măreția acestei primării, construită dela 1202–1304. Fațada are o lungime de 140 m., garnită cu 48 de ferestre mari, deasupra cărora se văd crenelurile, ca la o cetate. Turnul din mijloc, înalt de 70 m. și împodobit cu patru turnișoare, se sfârșește prin clopotniță – unde sta veșnic un păzitor, gata să tragă clopotele în caz de primejdie.

la fel, deoarece modul lor de cârmuire depindea de drepturile pe care le aveau; căci unelor comune li se îngăduise numai dreptul de judecată, altora libertatea comerţului, iar altele aveau adevărate drepturi regaliene. De îndată ce vreun oraş din această din urmă categorie căpăta charta de liberare, se încunjura cu ziduri şi cu turnuri care făceau din el o cetate. De obiceiu, uliţele lui erau strâmte şi întunecoase, fiindcă acoperemintele caselor – deoparte

şi de alta — aproape se atingeau. Noaptea, de-a-curmezişul străzilor, se întindeau lanţuri, pentru ca să se evite vreun atac duşman. Chiar şi casele erau ca nişte cetăţui, tot din pricina asta. De higiena oraşului şi de înfrumuseţarea lui nu se îngrijea nimeni.

În fruntea fiecărei comune se găsea un *primar,* ales de către orăşeni. Acesta judeca, încasa dările, plătea seniorului dajdia obştească şi comanda miliţiile orăşeneşti. Era ajutat de un consiliu, compus din mai mulţi membri, de asemenea aleşi. Comunele aveau

O CASĂ A HANSEI

Se găsea în oraşul Anvers, unul din centrele mari ale acestei puternice asociaţii. Era făcută după modelul primăriilor din acel timp, cu un turn la mijloc, pentru pază.

un local propriu, *primăria.* De obiceiu, această reşedinţă era prevăzută cu un turn înalt, aşa numitul *beffroi,* semnul libertăţii, în care deasupra stătea un om de pază. Când simţea vreo primejdie sau când trebuiau orăşenii să se adune, trăgea clopotul din turn.

Comunele aveau steagul lor şi o pecete mare — ce se punea pe diferitele documente. Puteau face războiu şi încheia pace.

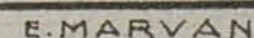
Hansele şi Ligile. — Adeseaori mai multe comune se uneau într'o *confederaţie.* În Germania asemenea confederaţii se numeau

IMPERIUL LUI CAROL cel MARE

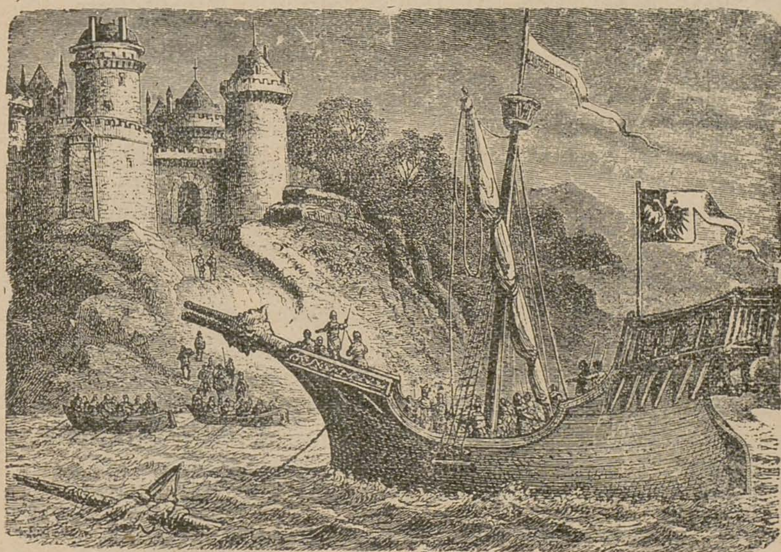
Întinderea sa

MAREA NORDULUI
Oceanul Germanic
Marea Orientală
Prusii
POPOARELE SLAVONE
Vistula
Oderul
Hamburg
Brema
BRANDENBURG
FRIZIA
SAXONIA
Eme
Magdeburg
Elba
Meusa
Rinul
Weser
Paderborn
THURINGIA
Fulda
Aix-la-Chapelle
FLANDRA
AUSTRASIA
Marca Sorabica
MÂNECA
Oceanul Britanic
Somma
Quiercy
NEUSTRIA
Seina
Paris
Verdun
LOTARINGIA
FRANCONIA
BOEMIA
Marca Boemiei
MORAVIA
Marca Austriei
Dunărea
BRETANIA
Marca Britaniei
Orleans
ALAMANIA
BAVARIA
PANONIA
Tisa
REGATUL AVARILOR
Loara
Bourges
Innul
CARINTIA
Mureșul
OCEANUL ATLANTIC
Marea Cantabrică
AQUITANIA
BURGUNDIA
LOMBARDIA
FRIUL
Drava
Dunărea
Sava
CROAȚIA
SLAVII DE MIAZĂZI
DALMAȚIA
Pavia
Padul
Ravenna
ITALIA
Rhonul
Garonna
GASCONIA
SEPTIMANIA
Posesiunile Papale
MAREA ADRIATICĂ
Marca Spaniolă
Ebrul
Barcelona
Corsica
Roma
BENEVENT
CALIFATUL CORDOVEI
MAREA TIRENIANĂ
Neapoli
Ins. Baleare
SARDINIA
MAREA MEDITERANĂ

D.D. Patrașcanu. Istoria Mijlocie pentru cl. II și cl. VI.

hanse. Cea mai vestită din ele a fost *Hansa teutonică*, numită şi *Liga hanseatică*. Cuprindea la început câteva oraşe din Nordul Germaniei, care voiau în chipul acesta, să-şi apere negoţul de piraţii Mării Baltice şi de atacurile seniorilor. Între aceste oraşe erau Hamburg, Bremen, Lübeck, Dantzig, Stettin — la care s'au adăugat cu timpul: Bergen, Anvers, Rotterdam, Amsterdam, Bruges; apoi Novgorodul, Londra, Marsilia, Barcelona, Sevilla, Lisabona, Messina, Neapoli, etc. Numărul oraşelor aliate ajunse la optzeci,

CORABIE HANSEATICĂ

Se vede fluturând steagul Hansei. Sus, la dreapta, e poarta întărită a unui oraş din ligă. Hansa îşi lua măsurile ca să se găsească totdeauna în siguranţă.

iar Hansa era considerată ca o mare putere. Avea o flotă de comerţ, armată, bătea monetă şi încheia tratate cu regii şi cu feudalii. Făcea negoţ cu toate statele maritime ale Europei.

În Italia, avem *Liga lombardă* care cuprindea oraşele din valea Padului: Milanul, Pavia, Cremona, Bolonia, Piacenţa, etc. Această ligă, ajutată de papi, a învins oştile lui Frederic Barbă-Roşie care a fost nevoit să recunoască în urmă oraşelor ligii, dreptul de a

se cârmui singure. Tot în Italia mai era şi altă categorie de comune, anume *republicile:* Florenţa, Genova, dar mai ales Veneţia. Ele ajung în curând, cu deosebire după cruciate, la o stare foarte înfloritoare: Florenţa devine stăpâna tuturor oraşelor Toscanei, iar Genova şi Veneţia făceau un comerţ întins cu orientul Europei.

Începuturile Vieţei Orăşeneşti în Ţările Noastre. – Popor de păstori şt de agricultori, Românii n'au avut o vieaţă orăşenească desvoltată, ca alte popoare de negustori, cum au fost Fenicienii şi Grecii, la cei vechi, Genovejii şi Veneţienii, mai încoace. Numai unde există *industrie* şi *comerţ*, numai acolo se simte nevoia întemeierii unor centre de schimb, care sunt oraşele.

Păstoritul nu îngăduia nici măcar aşezări statornice serioase. Din necontenita schimbare de loc a ciobanilor, cu turmele lor de oi, a ieşit *unitatea de limbă* a Românilor Nord-Dunăreni. Lipsa de dialecte, în această regiune, numai aşa se explică. Pe când la alte popoare a trebuit ca vieaţa orăşenească să unifice limba, răspândind-o până la graniţele naţiunii, la Români s'a creat o limbă *unitară*, înainte de întemeierea vieţii urbane.

Cele dintâi oraşe s'au întemeiat la noi de-alungul căilor comerciale, înainte de descălecarea Ţărilor româneşti. În Evul Mediu, au fost două drumuri însemnate. Datorită direcţiei deosebite ale acestor drumuri negustoreşti, am avut două Principate separate. Unul din ele – care servea de axă Munteniei, era între Giurgiu, Bucureşti, Târgovişte, Braşov, Viena şi Lipsca. Din acesta se ramifica altul, pornind din Sibiu, prin Turnul-Roş, urmând valea Oltului, până la Dunăre. Prin aceste locuri se scurgeau mărfurile, aduse mai ales de negustorii saşi, şi anume, articole de braşovenie şi de lipscănie, în schimbul cărora noi trimeteam grâne, răşină, chihlimbar, miere, vite şi cherestea. Comerţul era făcut mai ales de negustorii saşi care, trecând dincoace de Carpaţi, au întemeiat o puternică colonie săsească la *Câmpulung*, oraş vechiu muntenesc şi prima capitală a ţării.

În Moldova era deasemeni un drum însemnat, care pornea dela Chilia şi Cetatea Albă, prin Bârlad, Iaşi, Baia, Suceava, Lemberg, spre Dantzig. Pe lângă acesta, mai exista şi aşa numitul *Drum Tătărăsc* care pornea dela Cafa, prin Tighina, Lemberg, şi ajungea tot la Dantzig. Ambele drumuri moldoveneşti făceau legătura cu Polonia şi cu oraşele hanseatice, pe unde ajungeau produsele Moldovei.

Oraşele noastre erau cârmuite de un primar, numit *şoltuz* în Moldova şi *judeţ* în Muntenia, ajutat de sfatul *pârgarilor*, numiri care arată legăturile dintre oraşele noastre şi negustorii saşi — mai ales în Moldova.

Industria şi Comerţul în Evul Mediu. — Industria, pe atunci, se deosebea cu totul de cea de astăzi. Uzine şi fabrici mari nu erau, ci numai mici ateliere, unde se lucra cu mâna, iar obiec-

UN IARMAROC ÎN VEACUL XIII

În mijloc, un târgoveţ şi soţia sa îşi duc cumpărăturile. La dreapta, postăvari, cu baluri de stofă. În faţă, un cerşitor. Mai încolo, un zaraf cântăreşte banii. Un senior trece călare — iar în fund, câteva paiaţe. Figura reprezintă în totul mulţimea pestriţă a iarmaroacelor.

tele fabricate se vindeau cele mai multe pe loc, din pricina greutăţilor transportului. Apoi nimeni nu putea deschide un atelier, dacă nu dovedea c'a învăţat meseria în toate amănunţimile.

Negustorii şi industriaşii, ca să-şi poată mai bine apăra interesele, formau *corporaţii* sau *bresle* — asociaţii din oameni cu aceiaşi ocupaţie, puse subt apărarea Bisericii. Ele aveau un steag pe care-l purtau pe stradă, la zile mari, şi un patron, adică un

protector în cer, luat în genere dintre sfinţii care în vieaţă fuseseră şi ei meşteşugari. Breslele întreţineau fiecare câte o biserică, care le purta numele. Găsim şi la noi în diverse oraşe ale ţării, Biserica Curălarilor, a Tălpălarilor, a Păcurarilor, etc.

În fruntea breslei se găsea *starostele*. El veghea să se aplice regulamentele corporaţiei şi îngrijea de nevoile meseriaşilor. Pentru ca cineva să fi fost primit într'o breaslă, trebuia să lucreze întâi ca *ucenic*, apoi să fie *calfă* şi, numai după asta, era proclamat *meşter* sau *stăpân*, când îşi putea avea atelierul.

Comerţul era făcut de negustori, uniţi şi ei în diferite tovărăşii.

Mărfurile—parte erau produse în localitate, parte aduse din locuri străine. Între acele venite din Orient, o categorie de articole a avut mare însemnătate în Evul Mediu: piperul, scorţişoara, cuişoarele, chimionul, inibaharul, frunzele de dafin, erau indispensabile pentru preparatul mâncărilor — căci, în general, produsele culinare erau proaste şi puţin atrăgătoare altfel. De aceea, *mirodeniile* aduceau câştiguri frumoase. Stofele scumpe, mătăsurile, covoarele şi toate produsele bizantine şi arabe le importau pe Marea Mediterană, Genovejii şi Veneţienii.

Transportul mărfurilor pe uscat era greu şi primejdios, din pricina hoţilor şi a seniorilor. Pentru asta negustorii călătoreau armaţi până'n dinţi şi în grupe numeroase. Apoi trebuiau să plătească tot felul de vămi: la intrarea şi la ieşirea din târguri, la poduri şi chiar pe la unele vaduri. Aceste taxe scumpeau mult mărfurile.

Din pricina greutăţii drumurilor, negustorii au făcut *bâlciurile* sau *iarmaroacele*, vizitate de foarte multă lume, aşa că aici mărfurile se desfăceau mai cu uşurinţă.

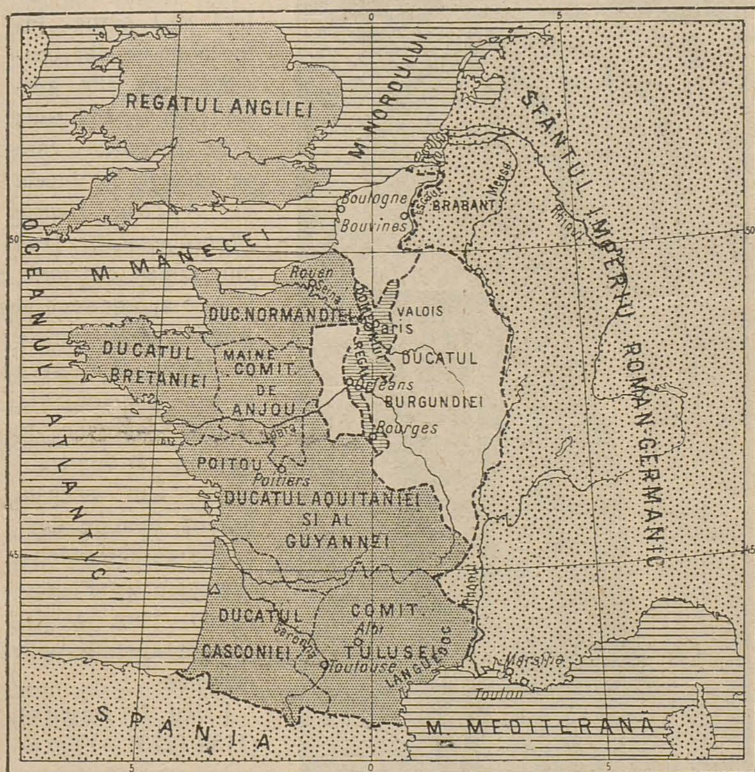
XV

APUSUL EUROPEI DUPĂ CRUCIATE

CREŞTEREA PUTERII REGALE

Franţa. Cei dintâi Capeţieni.—Hugo Capet a fost un rege slab. Feudalii ceilalţi nici nu voiau să ştie de dânsul. Îi era frică să călătorească dela un oraş la altul, să nu fie prins de hoţi. Şi ur-

maşii lui, vreme de un secul, au fost ca și dânsul. Numai *Ludovic VI cel Gros* este mai însemnat. A stârpit tâlharii — care se recrutau cei mai mulți dintre feudali — și a căsătorit pe fiul său

DOMENIUL REGAL ȘI POSESIUNILE PLANTAGENEȚILOR ÎN FRANȚA

Regii engleji aveau ducatul Normandiei, comitatul de Anjou, ducatul Aquitaniei și al Guyannei, ducatul Gasconiei și comitatul Toulousei — adică partea punctată de pe hartă. Domeniul regal, cu orașele Paris, Orléans și Bourges — părticica cu linii din centru — e de vreo opt ori mai mic.

Ludovic, cu Eleonora de Aquitania, proprietara regiunii cuprinse între Loara și Pirinei, mărind astfel domeniul regal. Regele era acuma cel mai mare și mai bogat proprietar al regatului.

Urmaşul său, *Ludovic VII*, luă parte la cruciata II, ceea ce a fost o greşală, căci n'a făcut nimica. In lipsa lui, feudalii, căutară să-l surpe. Întorcându-se din cruciată, făcu altă greşală: îşi lepădă soţia — pe Eleonora — care se căsători cu ducele de Anjou, *Henric Plantagenetul*. Doi ani după căsătorie, Henric ajunge rege al Angliei, subt numele de *Henric II*. El avea acuma stăpâniri în Franţa — aproape de opt ori cât domeniul regal. Din această pricină, o mare duşmănie s'a născut între Capeţieni şi Plantageneţi, care a dat naştere la neîntrerupte războaie.

GEOFFROI PLANTAGENETUL
Strămoşul dinastiei engleze. Era senior francez în Anjou. (După un email. Muzeul din Mans).

Filip II August (1180-1223). — Filip ajunse rege când avea 15 ani. Era foarte dibaciu. Ştia să profite de toate împrejurările şi nu pierdea niciodată nădejdea. În toată lunga sa domnie de 43 de ani, a avut necontenit lupte cu regii Angliei, că-

rora voia să le confişte posesiunile din Franţa. În contra lui Henric II, răsculă chiar pe fiii lui, dintre care cu Richard Inimă-de-Leu era prietin bun. Au făcut împreună cruciata III, când s'au certat. Filip, din această pricină, s'a întors în Franţa lăsând pe Richard în Asia.

Ajuns acasă, Filip August se uni cu Ioan-Fără-Ţară care uneltea împotriva fratelui său, Richard. Iar când Ioan se sui pe tronul Angliei, după ce ucise pe nepotul său, *Arthur*, Regele Franţei, în calitate de suveran, îşi chemă vasalul asasin la judecată, înaintea tribunalului său. Ioan nu voi să se prezinte şi atunci Filip îl declără trădător şi-i cuprinse Normandia, împreună cu alte provincii.

După câtăva vreme, Ioan încercă să-şi recapete teritoriile. El făcu o legătură cu mai mulţi feudali, duşmani ai regelui Franţei, şi cu împăratul Germaniei, Otto IV. Bătălia se dădu la *Bouvines*, la anul 1214, unde Filip câştigă o strălucită victorie. Entusiasmul în Franţa a fost la culme şi a întărit mult tronul lui Filip şi în general pe Capeţieni.

După Ludovic VIII, fiul lui Filip August, urmează la tron Ludovic IX, cunoscut subt numele de *Sfântul Ludovic*.

Ludovic IX (1226 – 1270). – Ludovic IX a fost regele cel mai bun, cel mai drept şi mai evlavios din câţi a avut Franţa în Evul Mediu. Pentru asta a fost foarte iubit şi respectat de către supuşii săi.

Ludovic IX era fiul lui Ludovic VIII şi al Blancei de Castilia. Când muri tatăl său, avea numai 11 ani; de aceea, în timpul minoratului, cârmui ţara Blanca. Feudalii, văzând pe tron o femeie, crezură că a venit vremea să-şi câştige iarăşi privilegiile, pierdute în vremea regilor anteriori. De aceea, declarară că nu recunosc regenţa, după cum nu-l vor recunoaşte nici pe Ludovic, dacă nu li se vor reda drepturile lor. Blanca însă ştiu să-i astâmpere.

Ajungând major, Ludovic avu să se lupte iarăşi cu seniorii. De astă dată ei se aliară cu Henric III, regele Angliei, care venind în Franţa este bătut de Ludovic şi nevoit să renunţe la toate provinciile, cucerite de Filip August. Atunci Ludovic, *din propria sa iniţiativă*, dărui regelui Angliei o parte din fostele lui teritorii. Acest lucru nu s'a mai întâmplat niciodată, în nici o ţară şi la nici un popor. De aceea, papa a numit pe Ludovic IX „îngerul păcii". Ludovic desfiinţă *duelul judiciar*, considerat ca probă în

căutarea dreptăţii, şi opri războaiele private între seniorii feudali. A lucrat din răsputeri să întărească justiţia regală, desfiinţând aproape celelelalte jurisdicţii. Pentru asta, institui aşa numita *«Patruzecea Regelui»*, dispoziţie prin care, acela ce se credea ofensat era oprit să reacţioneze vreme de 40 de zile, şi numai

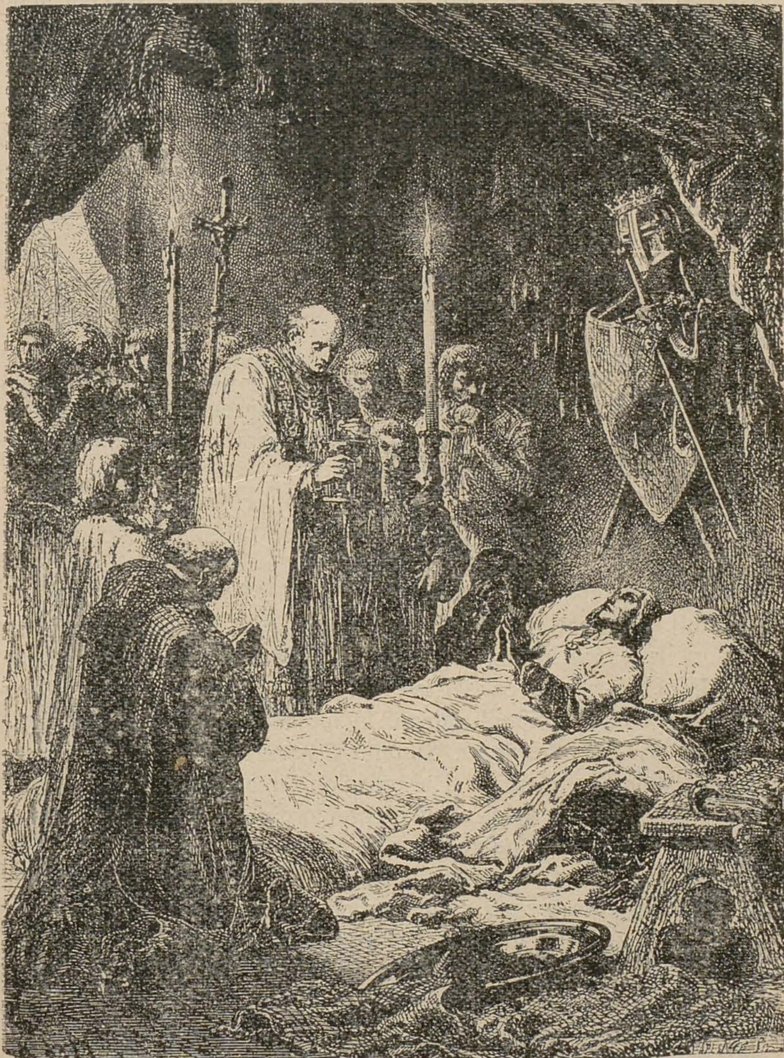

SFÂNTUL LUDOVIC

Ludovic a dus o vieaţă de sfânt. Se închina de mai multe ori pe zi. Trăia foarte simplu, ajuta pe cei necăjiţi şi îngrijea de bolnavi. În Joia Mare, spăla picioarele celor săraci. Figura îl arată tânăr. E îmbrăcat într'o mantie, fără mânici. Ţine în mâni un vultur de vânătoare şi un baston. Ludovic avea o statură de uriaş. (După o pictură pe sticlă).

după trecerea acestui soroc putea cere repararea greşelei. A fundat un spital pentru 300 de orbi şi a zidit *Sfânta Capelă.*

În timpul cruciatei VIII a murit de ciumă la Tunis. Boala şi-a făcut-o, jos la pământ, pe un aşternut de cenuşă.

MOARTEA SFÂNTULUI LUDOVIC
Scena reprezintă momentul împărtășaniei.

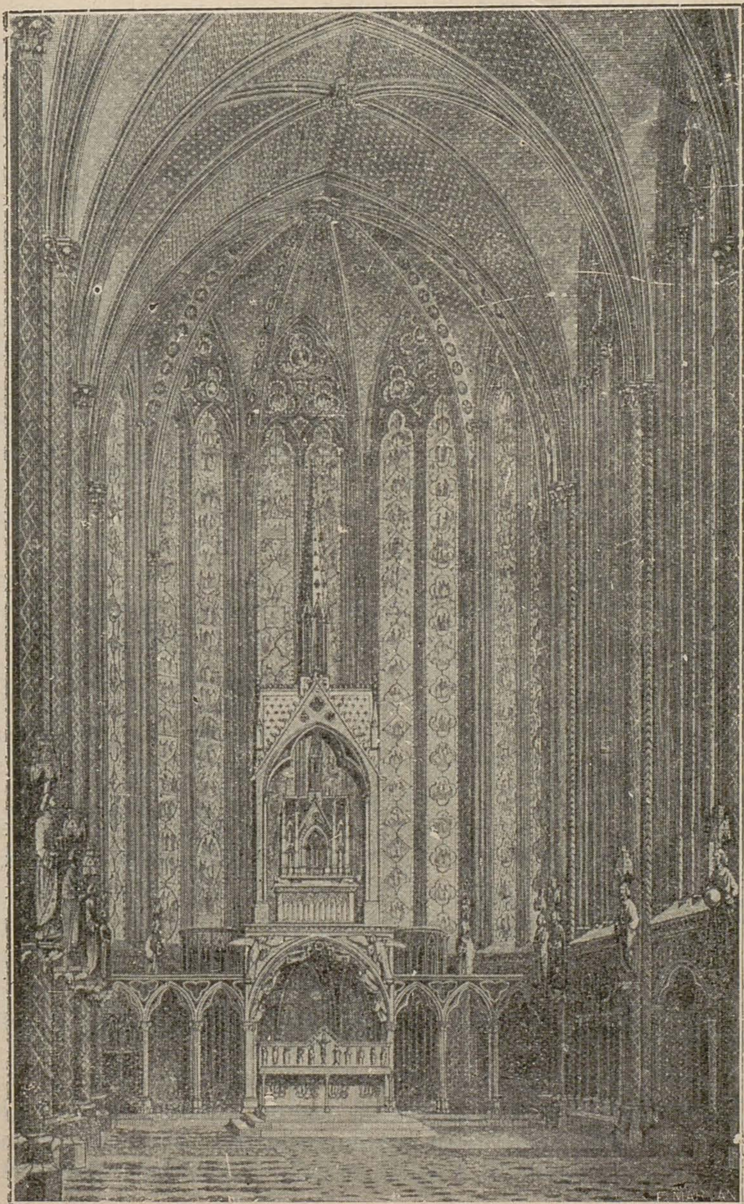
Franța subt cei din urmă Capețieni. Filip IV cel Frumos (1285 - 1314). - Filip IV, nepotul Sfântului Ludovic, a fost cel mai frumos bărbat din vremea lui. Era însă crud, lacom și viclean. Ager și plin de ambiție, când voia să săvârșească ceva, mergea drept la țintă, fără să-l încurce vreun scrupul. A mărit puterea regală, urmând în această privință politica înaintașilor săi, dar cu mijloace cu totul deosebite decât ale lui Ludovic IX, bunicul său. A atăcat fără cruțare pe feudali pe care i-a îngenunchiat și mai mult. Și pe clerici i-a lovit, ba chiar s'a sculat împotriva papii, atunci când a crezut că pontificele i-a încălcat drepturile. A jăfuit pe Evrei, amenințându-i mai întâi cu alungarea din țară. Și, fiindcă totdeauna se găsea în mare lipsă de bani, a bătut și monetă calpă.

Filip cel Frumos și Papa Bonifaciu VIII. — Cearta lui cu papa Bonifaciu este unul din faptele cele mai însemnate din istoria papalității și a avut urmări dezastroase asupra puterii pontificale. Ea s'a iscat în următoareleî mprejurări:

Filip cel Frumos, având nevoie de bani, aruncă un bir asupra clerului, ceea ce supără pe Papă. Ca să se răsbune, Filip arestă pe un episcop proaspăt numit în Franța de Bonifaciu, subt cuvânt că acest episcop vinde interesele țării. Papa s'a înfuriat și mai mult, deoarece a simțit că, prin arestarea omului său, Filip căuta să lovească într'însul. Atunci el chemă la Roma pe episcopii franceji — pentru ca să ieie măsuri împotriva regelui. Dar Filip, ca să aibă sprijinul națiunii în lupta ce pregătise, convocă la Paris, în 1302, *Adunarea Statelor Generale,* compusă din reprezentanții nobililor, clerului și ai orașelor din toată țara. Aceștia însă nu erau deputați aleși, ci chemați prin ordin de către rege. Adunarea decise că papa nu se poate amesteca în trebile lăuntrice ale Franței. Înarmat cu asemenea hotărîre, Filip se gândi să aresteze pe Bonifaciu care tocmai atunci excomunicase și el pe rege.

Sfătuitorul, regelui în toate chestiunile acestea, era un om de legi, numit *Guillaume de Nogaret.* Îl acuzară pe papă de toate crimele, arătându-l ca pe un dușman al Francejilior, cărora le-ar fi jurat pieirea. Nogaret fu trimes în Italia ca să împlinească voia regelui.

Ajuns aici, el se înțelese cu membrii familiei Colonna, dușmanii cei mai înverșunați ai papii — pe care Bonifaciu îi excomunicase

SFANTA CAPELĂ

Vezi explicația la «Lămuriri».

mai de mult şi le dărâmase castelele şi palatele. Nogaret năimi o bandă de vreo mie şase sute de mercenari şi, cu Sciarra Colonna în frunte, porniră spre orăşelul Anagni — locul natal al lui Bonifaciu, unde se găsea el pe atunci. Auzind Bonifaciu de venirea duşmanilor săi, se îmbrăcă în veşmintele pontificale, îşi puse coroana pe cap şi, cu crucea în mână, se aşeză pe tron. Nogaret îl arestă, iar Colonna, aruncându-i mânuşa de fier peste faţă, fu cât pe ce să-l omoare. Papa, care era în vârstă de aproape optzeci de ani, n'a mai trăit mult în urma acestor umilinţe şi muri de supărare.

După moartea lui Bonifaciu, papii ajung un instrument în mânile regilor Franţei. *Clement V,* ales după voia lui Filip, chiar strămută în 1309 scaunul papal dela Roma la Avignon.

Desfiinţarea Ordinului Templierilor. — Filip dorea mult să puie mâna pe averile fabuloase ale Cavalerilor Templieri — care erau în mare număr în Franţa. De aceea, le făcu un proces monstruos acuzându-i de crimele cele mai grele şi, pentru ca ei să-şi mărturisească vinovăţia, fură puşi la tortură. Judecătorii regelui îi găsiră vinovaţi, după poruncă, condamnându-i să fie arşi pe rug. Ordinul lor fu desfiinţat, iar averile, confiscate de către Rege. Totul s'a făcut cu aprobarea papii.

Dinastia de Valois. — Urmaşii lui Filip au fost slabi. Cei trei fii ai săi domniră puţin şi muriră de tineri. Cu moartea celui din urmă, se stânge în 1328 ramura principală a dinastiei Capeţienilor. Atunci o rudă a lui Filip cel Frumos, anume *Filip de Valois*, a luat tronul Franţei, subt numele de *Filip VI.*

Mai apropiat însă în rudenie era Eduard III regele Angliei, nepot de fiică a lui Filip cel Frumos. Dar Francejii regulaseră ca niciodată la ei femeile să nu poată ocupa tronul, nici direct, nici prin scoborîtorii lor. Totuşi Eduard ceru să fie recunoscut de urmaş al regelui mort. Această pretenţie a lui a adus Războiul de 100 de ani.

Cu Filip VI se începe domnia familiei de Valois care a ţinut în Franţa vreme de 261 de ani (1328—1589).

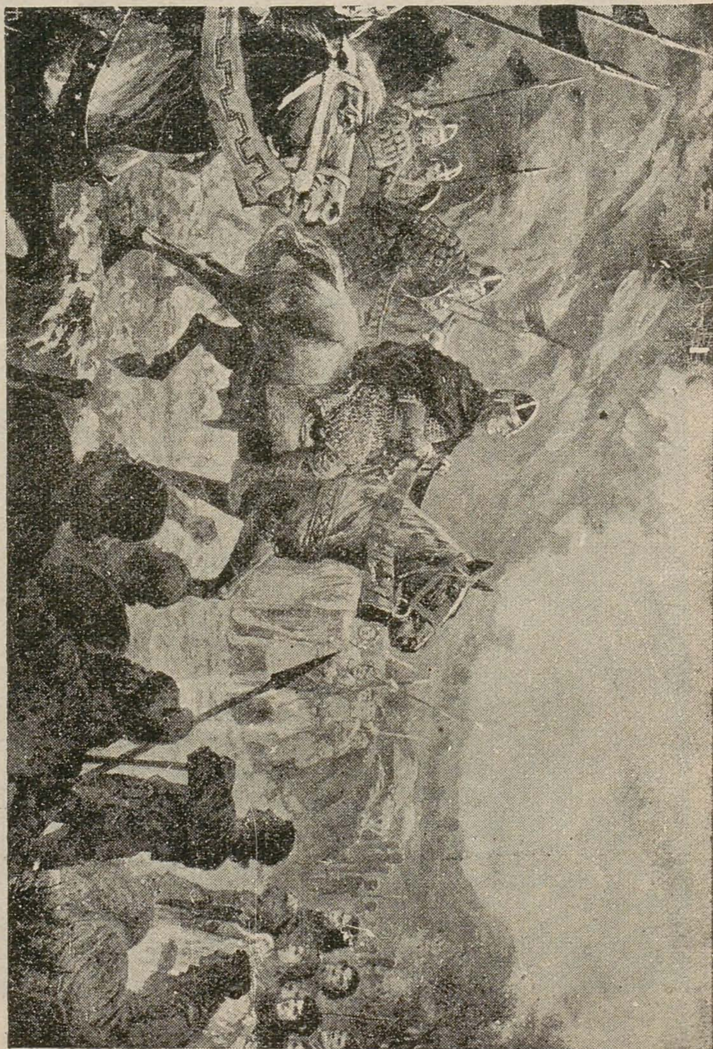
Anglia. Domnia lui Wilhelm Cuceritorul. — După bătălia dela Hastings, Wilhelm Cuceritorul s'a încoronat de rege al Angliei, în mijlocul unor tulburări şi incendii a Londrei, provocate anume pentru a împiedeca orice rezistenţă. Pe urmă, a început despoierea

ARESTAREA PAPII BONIFACIU

Scena reprezintă momentul când Sciarra Colonna, dușmanul de moarte al papii — îl lovește peste obraz cu mănușa de fier. Bonifaciu e îmbrăcat în veșmintele sacerdotale.

învinșilor. Luă pentru dânsul orașele, pădurile și cincisprezece

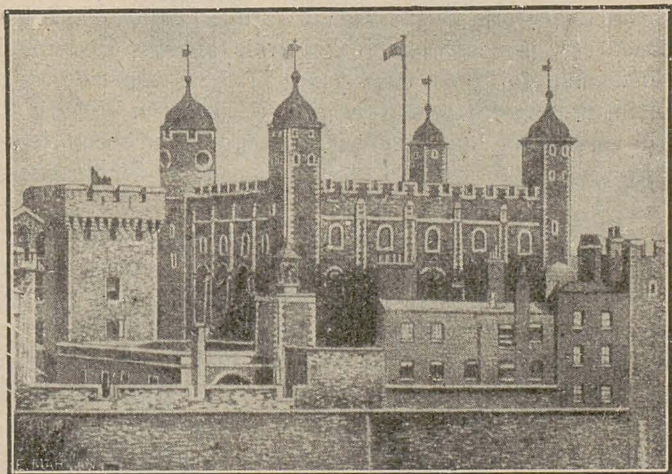
WILHELM CUCERITORUL

După cucerirea Angliei, Wilhelm a făcut o călătorie printre noii săi supuși. Poporul îl primește pretutindeni cu frică, cunoscându-l de ce e în stare. Chipul regelui este reprodus după Tapițeria din Bayeux.

mii de moșii mari devenind deodată cel mai bogat rege. Rămășița

pământurilor fu împărţită armatei. Soldaţii fură făcuţi cavaleri, iar şefii lor, baroni sau conţi. Până în ajunul luptei, mulţi dintre ei erau servi, căruţaşi ori meseriaşi: acuma toţi fură nobili. Se creă astfel, numai prin voinţa lui Wilhelm, 600 de baroni mari şi 60.000 de seniori mai mici, care se instalară în nouele lor posesiuni, unii din ei luând de soţii cu de-a-sila pe văduvele nobililor Saxoni ucişi.

După ce împărţi astfel tot pământul Angliei, Wilhelm puse să

TURNUL LONDREI

Aşezat pe ţărmul stâng al Tamisei, i s'a mai adăugat de către urmaşii lui Wilhelm şi alte anexe. Fortăreaţa Cuceritorului se numeşte Turnul Alb — şi a servit multă vreme ca închisoare de Stat. (Vezi Lămuririle).

se facă un inventar al proprietăţilor nouă cu tot ce se găsea pe ele. Oamenii lui cutreierară ţara în lung şi în lat şi făcură recensământul cât se poate de exact. Rezultatele au fost trecute într'o condică, numită *Cartea Judecăţii din urmă*, care se mai păstrează şi azi. Este de o mare importanţă, căci din ea putem cunoaşte cu exactitate starea Angliei în Evul Mediu.

Fiindcă şi clerul rezistase la cucerire, fu lovit la fel. Arhiepiscop la Canterbury şi primat al Angliei deveni *Lanfranc* care, prin

subordonaţii săi, ţinu din scurt pe învinşi. Unul din noii prelaţi merse până acolo, încât opri pe poporănii săi să mânânce lucruri hrănitoare şi să cetească cărţi — pentru a nu-şi înviora trupul şi mintea.

De aceea, Anglo-Saxonii s'au răsculat mereu — chemând în ajutor pe Scandinavi — care debarcară în regat; dar aurul lui Wilhelm îi întoarse repede îndărăt. Atunci Saxonii umplură codrii şi pădurile devenind haiduci, de felul lui *Robin Hood,* ajuns foarte popular în mijlocul unei naţiuni veşnic răsvrătite.

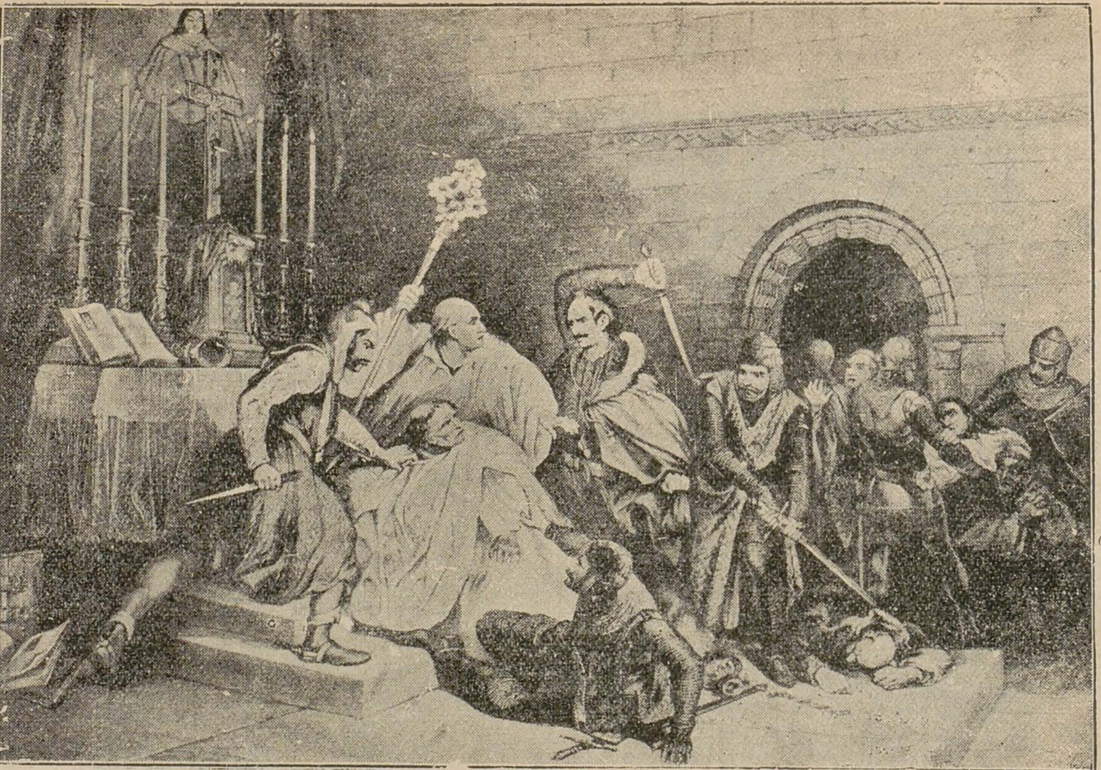
Wilhelm Cuceritorul a zidit vestitul Turn al Londrei — închisoare întunecată care i-a servit ca un puternic auxiliar la cârmuire. După o domnie de 21 de ani, a murit în 1087, trântit de un cal.

Dinastia Plantageneţilor. Henric II. — Urmaşii lui Wilhelm Cuceritorul au cârmuit Anglia cu putere despotică un secul. Nepotul său, *Henric,* creă o dinastie nouă, numită a *Plantageneţilor* (1154 — 1485).

Henric II Plantagenetul (1154 — 1189) a fost numit astfel pentrucă un strămoş al său obişnuia să poarte la coif o creangă de grozamă (pe franţuzeşte genêt). Din pricină că avea mari posesiuni în Franţa, mai toată îndelunga sa domnie a avut lupte cu regii acestei ţări. Dar şi în lăuntrul statului a întâmpinat rezistenţă mare din partea Bisericii, pe care el voia s'o mărginească în atribuţiile ei. Pentru a-şi ajunge planul, numi pe un bun prietin al său, *Thoma Becket,* arhiepiscop şi primat al Angliei. Dar acesta, ajuns în fruntea clerului, se opuse cu multă energie dorinţelor regelui. *Henric* îl omorî chiar în faţa altarului, prin nişte ucigaşi trimeşi. Uciderea arhiepiscopului produse mare nemulţămire în popor şi papa îi impuse regelui să facă penitenţă publică lăsându-se a fi biciuit pe mormântul celui ucis. Regele se supuse, deoarece avea nevoie de linişte — căci începuse în 1171 cucerirea Irlandei.

De toate aceste împrejurări s'a folosit Filip August, ca să-i facă greutăţi rivalului său. Cea mai mare neplăcere pe care i-a adus-o, a fost uneltirea regelui francez, ca să răscoale pe fiii lui Henric, împotriva lui. Unul din aceşti fii, Richard, era prietin foarte bun cu Filip August, pentru care regele Franţei dorea să-l vadă pe tron în locul tatălui său, lucru care s'a întâmplat în 1189.

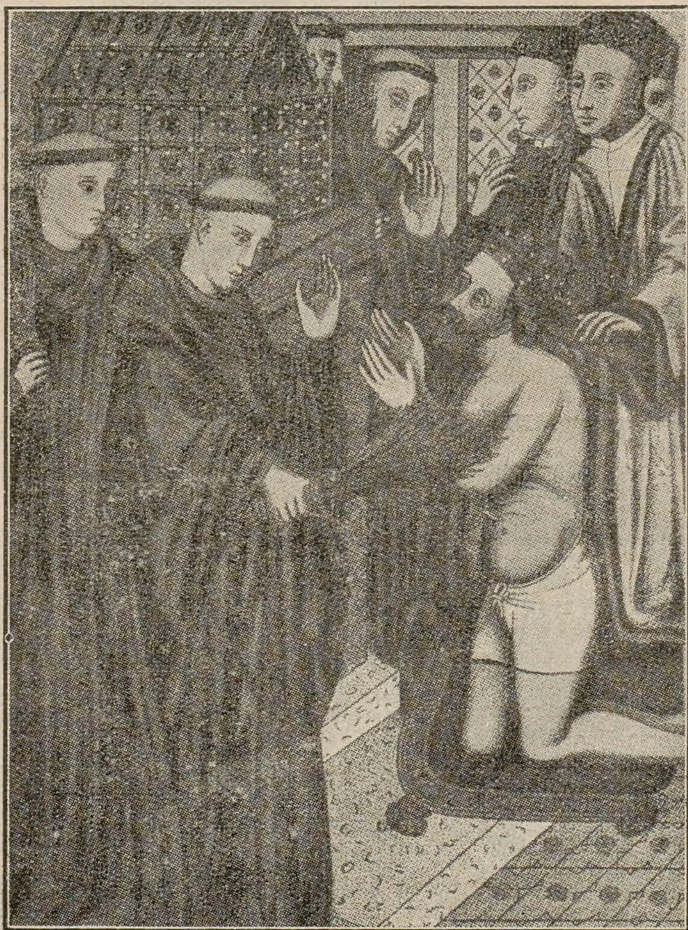
Richard Inimă-de-Leu (1189 — 1199). — Acest rege şi-a petrecut

OMORÎREA LUI THOMA BECKET

Primatul Angliei opunându-se planurilor lui Henric — acesta își puse în minte să scape de el. Fiind în Franța, regele exclamă odată: «Dintr'atâția mișei care-mi mănâncă pânea, nu se găsește nimeni să mă scape de acest popă buclucaș?» Trei cavaleri din suita regelui plecară atunci în Anglia și-l omorîră pe arhiepiscop, chiar pe treptele altarului.

mai tot timpul domniei în cruciata a treia şi în luptele împotriva lui Filip August, lăsând regatul său aproape în părăsire. În Pa-

POCĂINȚA LUI HENRIC II

Regele ucigaș, gol, e bătut cu nuiele de către doi clerici care își împlinesc misiunea cu rândul. Henric, în vremea asta, se roagă pentru iertarea păcatelor. (După un desen din acel timp).

lestina a câştigat o glorie neperitoare prin curajul şi vitejia sa; dar, prin purtarea lui arogantă, şi-a înstrăinat pe toţi cavalerii. Auzind că fratele său, *Ioan Fără-Ţară*, caută să-i ieie tronul, părăsi cruciata şi veni în Europa. Aruncat de o furtună pe coastele Dalmaţiei, fu prins şi pus la închisoare de către Leopold, ducele Austriei, pentru a se răsbuna de ofensa lui Richard, la Ierusalim. Nu mult după ce ieşi de acolo, pieri la asediul unui castel din Franţa pe care voia să-l jăfuiască de o comoară. Fu recunoscut rege fratele său, Ioan.

Ioan Fără-Ţară (1199–1216). Magna Charta Libertatum. – Pentru ca să poată apuca domnia, Ioan — care era un om cu toate păcatele din lume – ucise pe nepotul său Arthur. Filip August auzind de crima regelui englez, îl chemă la tribunalul său să se justifice, deoarece Ioan, în calitatea sa de duce al Normandiei, era vasalul regelui Franţei. Dar el nu se prezintă şi atunci Filip îi confiscă toate provinciile din Nordul ţării. De asemenea şi Inocenţiu III îl excomunică, iar pentru ca să fie iertat, Ioan se declară vasalul papii obligându-se să-i plătească tribut anual.

IOAN FĂRĂ-ŢARĂ, DUPĂ ISCĂLIREA MAGNEI CHARTE

După ce Ioan Fără-Ţară a jurat pe Chartă, l-a cuprins o furie nebună: scrâşnea din dinţi, se tăvălea pe jos, muşca mesele şi scaunele, simţind că puterea îi este pierdută.

Atunci supuşii, văzând slăbăciunea regelui lor, se sculară, împotriva lui. Nobilii şi clerul îl siliră, în 1215, să iscălească *Magna Charta,* prin care Regele se obliga să nu puie nici un bir asupra ţării, fără aprobarea unui sfat de 25 de baroni, şi să nu aresteze

nici să ucidă pe cineva, fără judecata a 12 oameni liberi. Consiliul baronilor s'a prefăcut mai târziu în *Camera Lorzilor*, iar din cei 12 oameni liberi a ieşit *instituţia juraţilor*, care a fost adoptată mai apoi de toate popoarele Europei.

Magna Charta a rămas până azi baza libertăţilor poporului englez. Ioan Fără-Ţară, dându-şi mai târziu samă că puterea lui este nimicită, voia să vie cu armele împotriva supuşilor săi—dar muri tocmai la vreme de o indigestie.

Henric III (1216 – 1273). Statutele din Oxford. – Fiul lui Ioan jură că va respecta Charta, dar îşi călcă şi el jurământul. Atunci nobilii se sculară împotriva regelui şi îl siliră, nu numai să-şi ţie angajamentul, dar să mai deie şi alte libertăţi. Prin *Statutele din Oxford* (1259), se înfiinţă acuma şi o *Cameră a Comunelor,* compusă din deputaţi aleşi, câte doi de fiecare oraş şi câte doi de către nobilii mici de prin comitate. Amândouă camerele, a Lorzilor şi a Comunelor, formează până astăzi *Parlamentul englez.*

Recunoaşterea libertăţilor poporului englez de către regii lui – a fost un fapt de mare însemnătate, nu numai pentru istoria Angliei, ci şi pentru celelalte naţiuni. Mulţămită acestor împrejurări istorice, Anglia este cel dintâiu stat din Europa care a intrat pe calea pe care, mai târziu, vor căuta să meargă toate popoarele lumii.

Prin urmare, pe când în Franţa regii se îndreptau către o monarhie absolută, în Anglia se stabilea o regalitate cu totul mărginită.

Eduard I (1274 – 1307). – A fost un rege cu multe calităţi. A cârmuit ţara cu înţelepciune fiind şi un mare legiuitor. A cules aşa numitele *obiceiuri ale pământului*—ce se aplicau în diferitele relaţii dintre locuitori – şi le-a dat valoare de *legi.* A întreprins cucerirea *Ţării Galilor*, unde se refugiase populaţia bretonă la năvălirea Anglo-Saxonilor. Pe vremea lui Eduard, această ţară era căzută în barbarie, şi locuitorii ei, mai toţi ciobani şi văcari, umblau îmbrăcaţi în piei de animale. Dar ştiuse să-şi apere totdeauna neatârnarea, deoarece cântăreţii lor naţionali – *Barzii* – îi înflăcărau pentru luptă. Ţara Galilor a fost cucerită în 1282. De atunci şi până azi moştenitorul tronului se numeşte *Prinţul Galilor.*

Fiul său, *Eduard II*, fu un rege foarte slab. A fost judecat şi răsturnat de Parlament, murind în urmă asasinat chiar de soţia

sa — fiica lui Filip cel Frumos, care moştenise şi ea din obiceiurile tatălui său. Rege a rămas Eduard III, pricinuitorul Războiului de o sută de ani.

XVI
RĂZBOIUL DE O SUTĂ DE ANI (1337 - 1453).

Cauzele Războiului. — Între Franceji şi Engleji era o mare duşmănie care începuse încă din anul 1066. Atunci Wilhelm, ducele Normandiei, vasalul regelui Franţei, a cucerit Anglia. Ajuns regele Englejilor, Wilhelm îşi păstrase şi ducatul Normandiei. De acum înainte, regii Angliei, prin căsătorii cu prinţese franceze ori prin moşteniri, ajung stăpâni peste o mulţime de provincii din Franţa, aşa încât ei sunt mult mai puternici aici, decât propriii săi monarhi. Cu toate acestea, după principiile feudale, regii Franţei erau suzeranii regilor engleji, întrucât aceştia rămâneau duci şi conţi franceji — şi după ce se împodobeau cu coroana regală. Din asemenea raporturi ciudate, au ieşit războaie crâncene, până pe la 1300, când Francejii au rămas biruitori, izbutind să ocupe o mare parte din posesiunile regilor engleji.

În veacul al XIV, izbucni un nou războiu între Franţa şi Anglia, care a ţinut o sută şaisprezece ani şi care ocupă cele din urmă timpuri ale Evului Mediu. E cunoscut subt numele de *Războiul de o sută de ani* (1337 — 1453). Cauza acestui războiu a fost pretenţia lui Eduard III, regele Angliei, la coroana Franţei, ca unul ce era nepot de fiică a lui Filip cel Frumos.

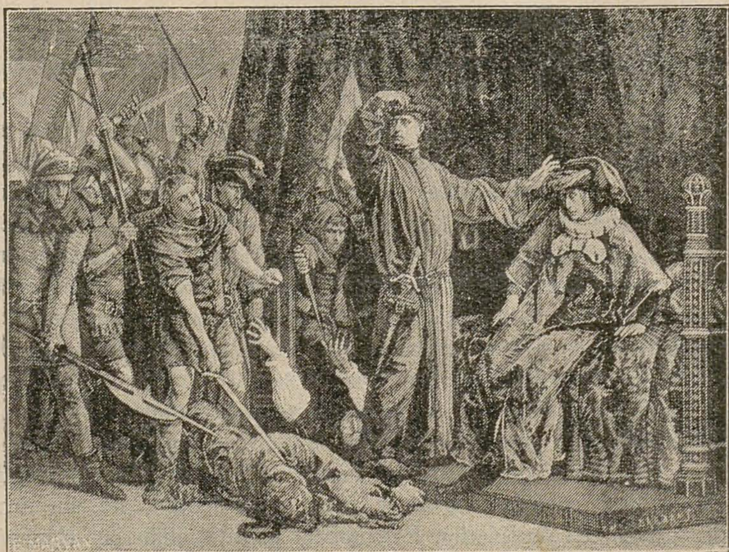
Eduard ar fi renunţat poate în cele din urmă la dorinţile sale, dacă n'ar fi fost încurajat şi chemat mereu de către negustorii din Flandra — care, apăsaţi de regii Franţei, vroiau să-şi schimbe stăpânul. În asta stă adevărata cauză a războiului.

Începutul Războiului. — Eduard veni cu oaste şi la început Francejii fură bătuţi pretutindeni. Ei pierdură bătălia dela *Crécy*, în Picardia, unde căzu floarea cavalerismului galic. Apoi Englejii, după un asediu greu, cuprinseră portul *Calais* pe care l-au stăpânit două sute de ani. Când Eduard a intrat în oraş, se zice c'a spus: „De-acuma ţin la brâu cheile Franţei".

Pe lângă aceste nenorociri, se mai abătu asupra Franţei şi

ciuma neagră, numită *ciuma dela Florența*, care a secerat oamenii cu miile.

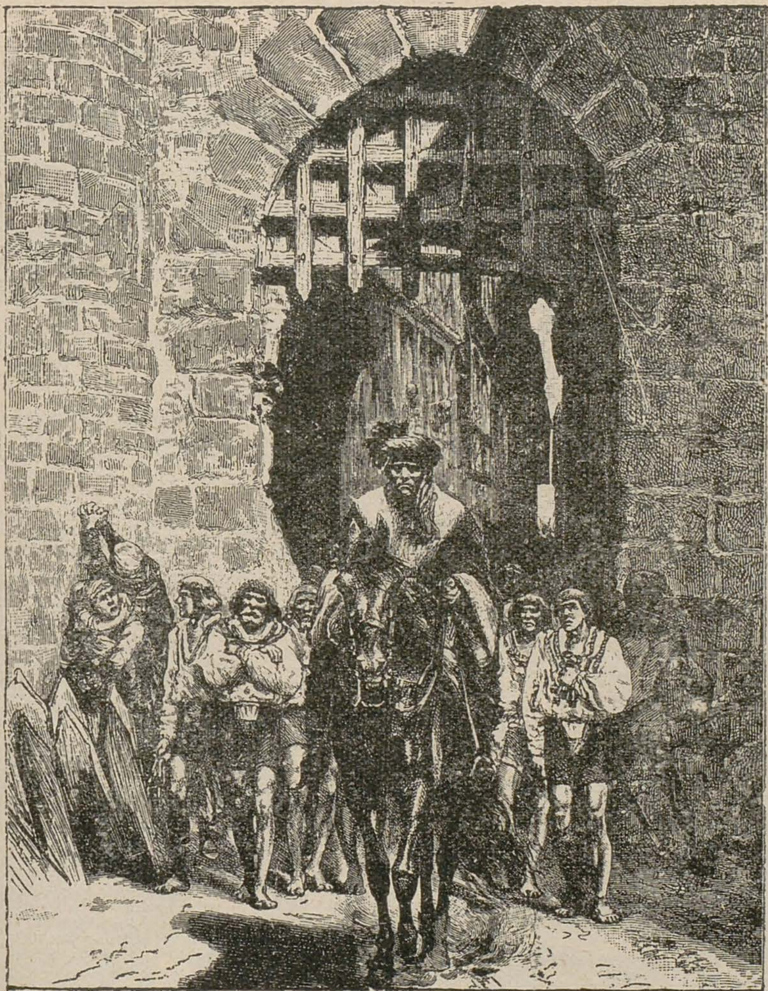
Înainte de a muri, Filip căpătă provincia *Dauphiné*, a cărei marcă era un delfin — cu condiție ca moștenitorul tronului să se cheme *Delfinul*.

ȘTEFAN MARCEL ȘI DELFINUL

Ștefan Marcel, văzând că Delfinul își calcă făgăduințele, veni cu oamenii săi și se urcă în camera lui Carol. Aici el dădu ordin ca doi din sfătuitorii regentului, — care erau de față — să fie uciși. Sângele țâșni pe hainele lui Carol — «Sire, îi zise Starostele negustorilor, să nu te sperii: s'a făcut ceea ce trebuia!». Apoi Marcel își schimbă pălăria sa, împodobită cu colorile Parisului (albastru și roș), cu acea a lui Carol, pe care o purtă toată ziua. (Muzeul din Luxemburg, Paris).

Ioan cel Bun și Regența Delfinului. — După moartea lui Filip VI, fiul său, *Ioan cel Bun*, avu de suferit și mai grele dezastre. Englejii, comandați de *Prințul Negru,* fiul lui Eduard, sdrobiră armatele franceze la *Poitiers*, (1356), iar regele Ioan fu prins în luptă și dus în captivitate la Londra. În Franța, rămase regent

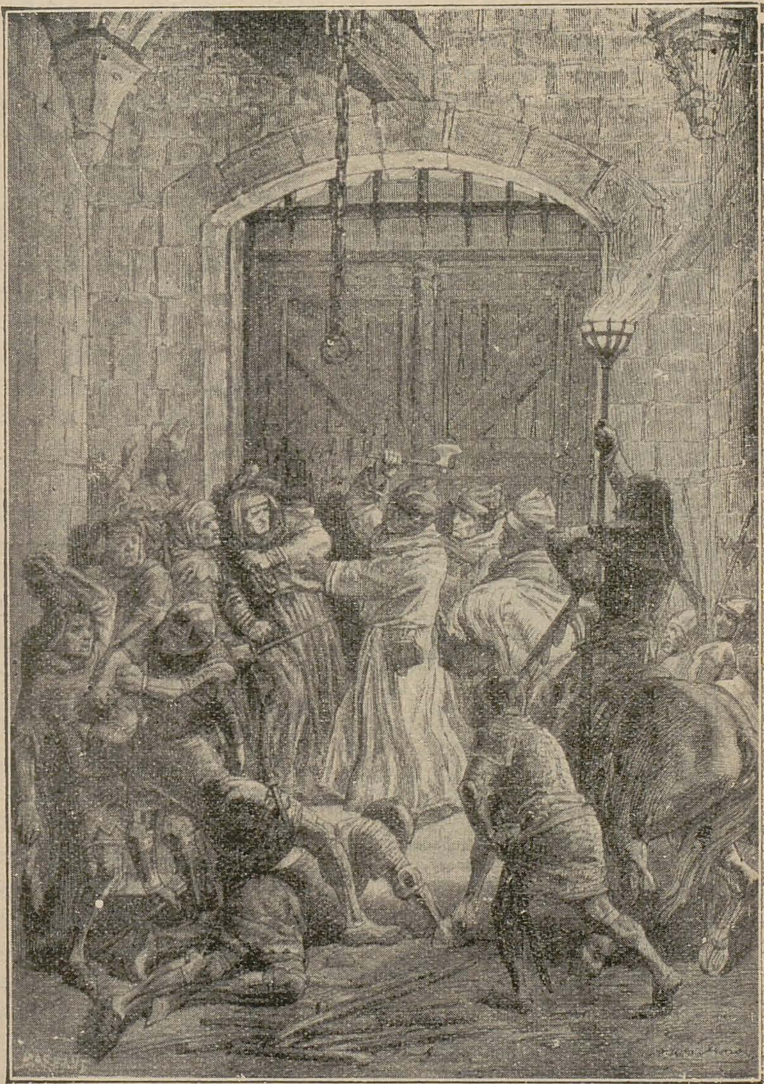
CEI ŞASE TÂRGOVEŢI DIN CALAIS

Eduard III, furios de rezistenţa oraşului Calais, ceru — îndată după predare — ca şase cetăţeni, cei mai de vază din târg, să-i aducă cheile porţilor, desculţi şi cu juvăţul de gât. Când primarul a făcut cunoscut ordinul, negustorul cel mai bogat se oferi să ducă el cheile, zicând că, prin moartea sa, voieşte să cruţe oraşul. Tot aşa alţi cinci fruntaşi cerură să întovărăşească pe compatriotul lor. Ajungând la Eduard, căzură în genunchi prezentându-i cheile cetăţii. Eduard porunci să vie îndată calăul. Toţi cei de faţă rugară pe rege să-i ierte — el rămase însă neînduplecat. Atunci Regina se apropie şi-i spuse: «Sire, nu ţi-am cerut nimica de când am venit aici: dărueşte-mi vieaţa acestor bravi cetăţeni!». Eduard stătu o clipă pe gânduri, apoi îi iertă. Regina, după ce-i ospătă cu cinste, îi trimese cu mare alaiu la familiile lor.

IOAN CEL BUN FĂCUT PRIZONIER

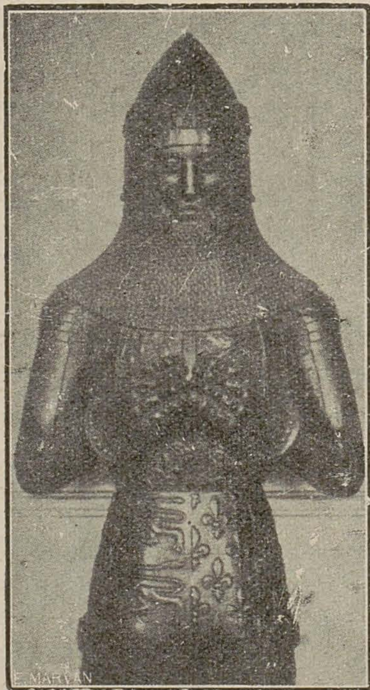
Ioan cel Bun, apărat de fiul său, Filip, cade prizonier în mânile «Prințului Negru», care se vede venind din stânga, cu steagul Plantageneților, Ioan a fost un rege crud și risipitor. Era însă viteaz și plin de îndrăzneală—dar Franța a fost foarte nenorocită în timpul domniei lui. A murit în Anglia, unde s'a întors după eliberare.

MOARTEA LUI ŞTEFAN MARCEL

Pentru a scăpa de multe greutăţi, pe care nu le prevăzuse, Marcel se înţelese cu Carol cel Rău, regele Navarei, ca acesta să cuprindă Parisul şi să se facă regele Franţei. Dar complotul fu descoperit şi Starostele negustorilor fu ucis la miezul nopţii, tocmai când se pregătea să deschidă oştii navareze, una din porţile oraşului.

Delfinul Carol. Poporul era însă foarte nemulţămit. Locuitorii Parisului, conduşi de *Ştefan Marcel*, statostele negustorilor, se răscoală şi cer ca deacuma înainte Franţa să fie cârmuită subt controlul Statelor Generale. Delfinul primeşte, cu gândul însă să nu se ţie de angajament. S'au întâmplat atunci lupte şi vărsări de sânge. Şi, fiindcă anul fusese prost şi ţăranii n'aveau ce mânca, s'au sculat şi ei, au atacat castelele nobililor, ucizând pe mulţi feudali. Această răscoală se numeşte *Jacquerie*, după porecla batjocuritoare pe care nobilii o dădeau ţăranilor, numindu-i *Jacques Bonhomme*. În mijlocul atâtor dezastre, Delfinul Carol nu-şi pierdu cumpătul, ci procedă cu multă prudenţă. Potoli răscoalele şi ucise pe bravul negustor care dorise ca, în fruntea orăşenilor, să înlocuiască pe rege. Francejii i-au ridicat lui Ştefan Marcel o statue la Paris, ca unui luptător pentru drepturile poporului.

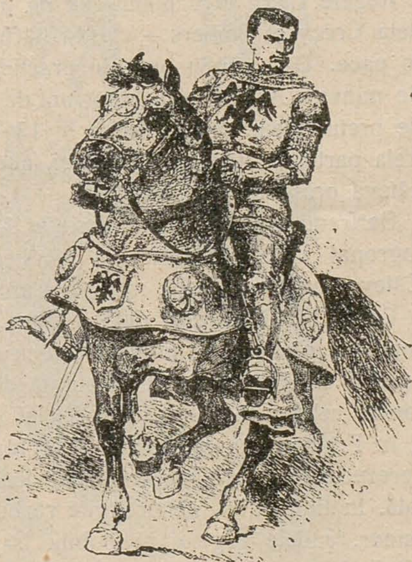
PRINŢUL NEGRU

E îmbrăcat în armură neagră, din cap până 'n picioare, de unde-i vine şi numele. (Statue mortuară în catedrala din Canterbury).

În vremea asta însă regele Ioan, ca să scape de închisoarea Londrei, încheie un tratat dezastros pentru Franceji. Anglia primea oraşul Calais, cu teritoriul învecinat, şi provinciile cuprinse între Loara şi Garonna, iar regele trebuia să mai plătească şi o sumă enormă de bani. În schimb, Eduard renunţa la drepturile lui de moştenire asupra Franţei.

Prin urmare, starea Franţei era desperată. Ea fu îndreptată de Delfinul Carol, când ajunse rege.

Carol şi Duguesclin. – Carol, supranumit *Cel înţelept*, (1364–1380) a fost un rege destoinic şi a ridicat Franţa din situaţia grea în care se afla. El linişti tulburările interne, administră cu grijă ţara şi puse ordine în finanţe. În luptele sale a fost ajutat de către un cavaler breton – numit *Bertrand Duguesclin* – care-şi puse toată vitejia în serviciul regelui şi al patriei sale.

BERTRAD DUGUESCLIN

Duguesslin era un om uîrt, negru la faţă, cu nasul turtit şi cu mânile lungi. În copilărie, făcea desperarea părinţilor săi. E făcut în armură de războiu. Pajura cu două capete era blazonul lui.

La început, Duguesclin nu s'a amestecat în războiul dintre Franceji şi Engleji. Dar când Carol V ajunse rege, el deveni cel mai bun ajutor al său. Pe atunci, Franţa era tulburată de mai multe bande de aventurieri, de mercenari şi de briganzi, care se numeau *Tovărăşiile cele mari* (les Grandes Compagnies) şi care cutreierau şi jăfuiau ţara dela un capăt la celălalt. Neomeniile lor erau înspăimântătoare. Carol V însărcină pe Duguesclin să scape Franţa de ele. Duguesclin strânse pe toţi aceşti briganzi la un loc şi le propuse să treacă în Spania, unde tocmai erau neînţelegeri dela domnie. Pentru ca să-i convingă, se puse el în fruntea lor şi porniră cu toţii spre miazăzi. Trecând pe lângă Avignon, se abătură din cale şi trimeseră vorbă papii „că ei sunt cucernici pelerini care se duc la Grenada, ca să răsbune pe Domnul nostru Isus Hristos" – cerând pentru asta o mare sumă de bani şi iertarea tuturor păcatelor. Papa le dădu tot ce voiră, bucuros să-i vadă urniţi deacolo. Duguesclin îi trecu peste Pirinei şi astfel Franţa scăpă de aceste bande de hoţi.

În Spania, Duguesclin câştigă o mulţime de victorii amestecându-se în luptele pentru coroană. Dar Carol, începând din nou războiul cu Englejii, îl chemă în Franţa trimeţându-i spada de *connetabil.* Connetabilul era generalul suprem al întregii armate, post ocupat până atunci numai de membrii celei mai ilustre nobleţe, ba chiar de cei ai familiei regale.

Regele Carol făcu planul să nu mai deie bătălii mari, ca cele dela Crécy şi Poitiers – ci să-i hărţuiască pe Engleji nelăsându-i în pace. Duguesclin puse în practică acest fel de lupte şi izbuti de minune. Aşa că, după opt ani de hărţueli, Englejii fură izgoniţi de pretutindeni. Şi, de unde în 1364 stăpâneau mai mult de a treia parte din teritoriul Franţei, acuma nu mai rămân decât cu câteva oraşe lângă mare.

Bertrand Duguesclin a murit în 1380, la asediul unei cetăţi. Fu îngropat la Saint-Denis, în locul de îmmormântare al regilor. Câteva luni după asta, muri şi Carol V.

Carol VI şi tratatul dela Troyes. – După moartea lui Carol cel Inţelept, războiul fu întrerupt pentru treizeci şi cinci de ani, din pricină că Anglia a fost tulburată de răscoale ţărăneşti, de reforma religioasă a lui Ioan Wiclef şi de mari discordii politice.

În Franţa, urmaşul lui Carol V fu Carol VI, un copil de doisprezece ani – care, de timpuriu, dădu semne de slăbăciune mintală. În timpul lui, nenorocirile războiului începură din nou. Fiind minor, rudele regelui şi nobilii îşi împărţiră iarăşi provinciile, sfâşiindu-se între dânşii. Când regele ajunse major, înnebuni, ceea ce fu o mare nenorocire pentru ţară, însângerată de duşmăniile sălbatice ale celor care doreau s'o exploateze.

Tocmai în vremea asta, în Anglia ajunge la tron un mare războinic, *Henric V*, (1413 – 1422). Văzând situaţia în care se găsea Franţa, voi să profite şi începu iarăşi războiul. El vine cu o armată puternică, cuprinde Normandia şi întâlneşte oastea franceză la *Azincourt* (1415). Aici Francejii au suferit cea mai grea înfrângere din tot timpul războiului, măcar că oastea lor era mult mai numeroasă decât cea englezească. Zece mii de oameni rămân morţi pe câmpul de luptă; o mulţime de prizonieri cad în mânile Englejilor, între care şi şapte prinţi. O mare descurajare cuprinse poporul care se sculă împotriva nobililor ce cârmuiau ţara, în locul regelui nebun. Urmară tulburări şi rezultatul fu încheierea

tratatului dela *Troyes* (1420), prin care Henric V, regele Angliei, este recunoscut și de rege al Franței. Acest tratat rușinos pentru

ISABELA DE BAVARIA

Criminala regină a Franței care, folosindu-se de nebunia bărbatului său, a dat Franța Englejilor. E îmbrăcată în costum de gală: rochie de brocart cu desene frumoase și mantie de cacom – coada mantiei fiind ținută de două curtenci. Tustrele au pieptănătura foarte înaltă, așa cum se purta în veacul XV.

Franța era opera uneltirilor criminale ale reginei Isabela de Ba-

varia, care-l înduplecă pe soţul ei nebun să desmoştenească pe fiul lor şi să cheme la tron pe un rege străin.

Carol VII. Nenorocirile Franţei. – Dar Henric V muri mai înainte de a-şi pune pe cap coroana franceză şi, nu mult după dânsul, închise ochii şi regele francez cel nebun. Titlul de rege al Franţei trecu asupra fiului lui Henric V, anume *Henric VI,* care a şi fost recunoscut ca atare de către o parte din Franţa, dela Loara în sus. Delfinul Carol, cel desmoştenit, este şi el proclamat de rege al Franţei, subt numele de Carol VII, de către cealaltă jumătate de ţară – dela Loara în jos. Dar, învins de mai multe ori de Englejii; fără armată, şi fără capitală; fiind nevoit să se ascundă din castel în castel, pierduse nădejdea că va mai putea domni vreodată. Situaţia era aşa de grea, că numai o minune dumnezeiască l-ar mai fi putut scăpa. Minunea s'a întâmplat cu adevărat, căci a apărut *Ioana d'Arc.*

Ioana d'Arc. – Această fată s'a născut în satul Domrémy din Champagne. Copilăria şi-a petrecut-o în vremuri nenorocite: sângeroase lupte civile şi războiul cu Englejii sfâşiau pe atunci ţara. Ioana era o fire blândă şi foarte miloasă. Păscând o turmă de oi, adeseaori se retrăgea în singurătatea pădurilor şi acolo i se părea că aude glasuri tainice care o îndemnau să scape Franţa dela pieire. Avea şi vedenii. Odată i-a apărut Arhanghelul Mihail poruncindu-i să se ducă la oaste. Atunci ea povesti tatălui ei ce avea de gând să facă şi anume, să meargă să apere pe Carol VII. Dar tatăl său îi spuse că mai degrabă va înneca-o cu mânile lui, decât s'o vadă ducându-se la luptă.

Ioana se adresă comandantului garnizoanei regale din orăşelul vecin, Vaucouleurs. Dar şi el o crezu nebună. Ioana nu se lăsă: se rugă pân' într'atâta, încât, la urmă, acesta o trimese cu o mică escortă la rege. Ea străbătu prin mijlocul Englejilor şi ajunse la Chinon, unde se găsea pe atunci Carol VII. Regele rămase întâi foarte uimit, neştiind ce să facă – deoarece se temea ca Ioana să nu fie cumva vreo vrăjitoare, trimeasă de Necuratul. Dar, după ce fu cercetată de preuţi şi se convinseră toţi că e creştină şi în toate minţile ei, Carol îi dădu o mică oaste, ca să pornească la luptă.

Pe atunci, Englejii încunjuraseră Orleanul, singura cetate dela Nordul Loarei care rămăsese credincioasă lui Carol. Ioana plecă

să-l despresoare. Auzindu-se de sosirea ei, locuitorii cetăţii căpătară mare curaj. Şi, într'adevăr, Ioana izbuti să bată pe Engleji şi să scape Orleanul, în Mai 1429. De atunci şi până astăzi, victoria

FRANŢA LA APARIŢIA IOANEI D'ARC

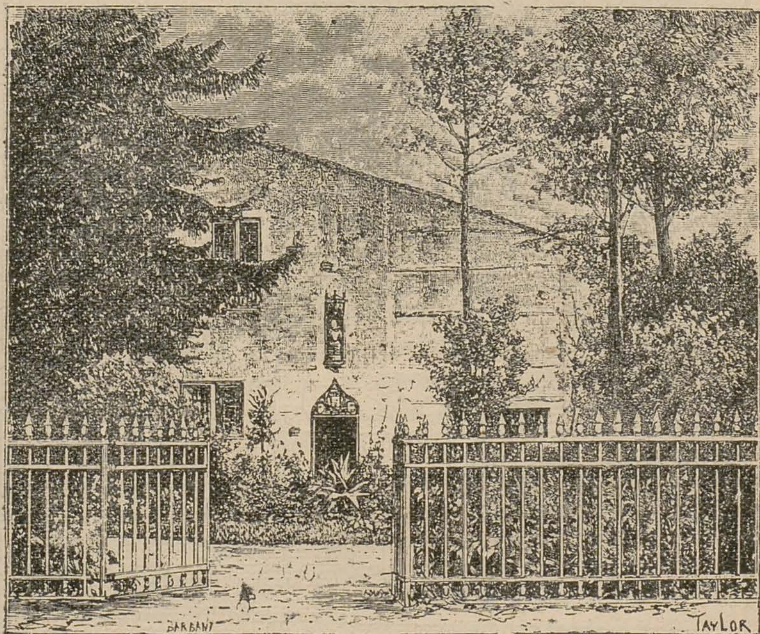
Partea punctată este în stăpânirea Englejilor. Partea despărţită cu puncte mici (Poitou, Limousin, etc.) este cedată Angliei de către Ioan cel Bun, ca să scăpe din captivitate. Restul în alb – cu oraşele Bourges, Chinon etc., rămăsese în stăpânirea lui Carol – poreclit în batjocură – regele din Bourges.

Fecioarei se serbează cu mare bucurie în acest oraş.

Despresurarea Orleanului avu un straşnic răsunet în toată Franţa – care aprinse patriotismul locuitorilor: o mulţime de lume alergă subt steagul tinerei fete.

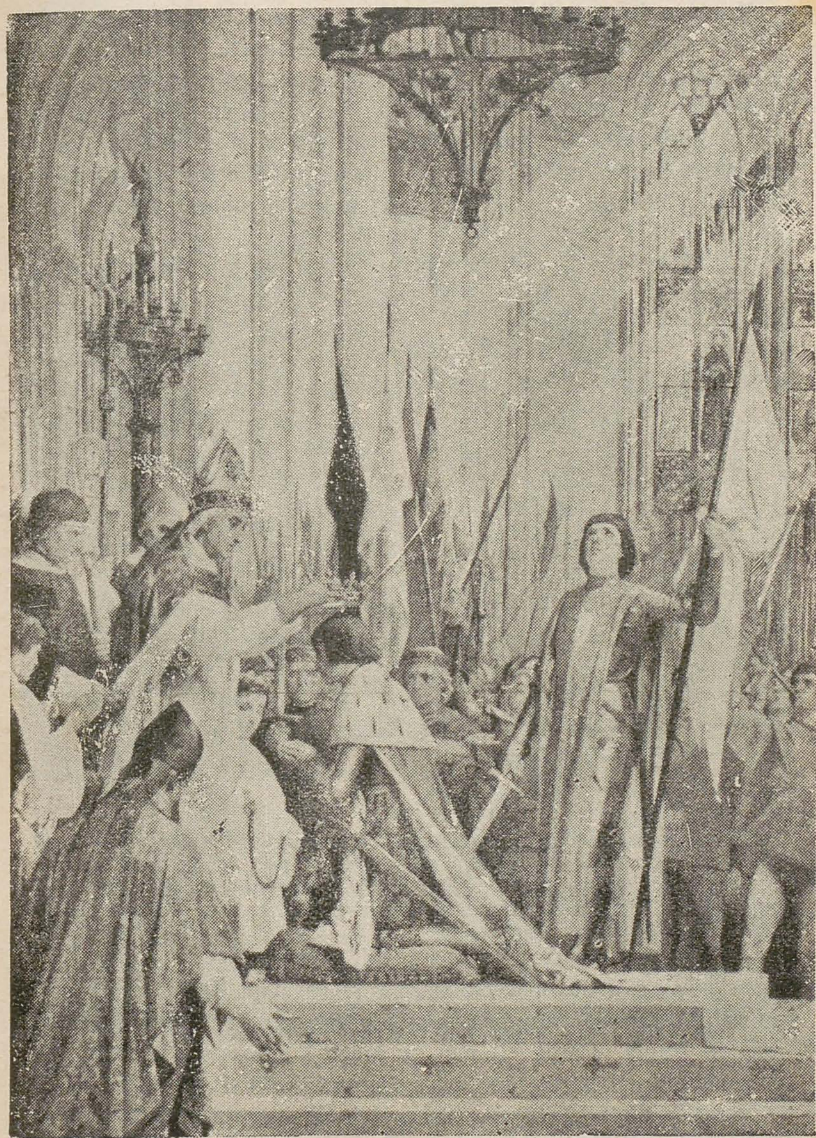
Încoronarea lui Carol VII. – După biruința dela Orléans, Ioana d'Arc propuse Regelui să se încoroneze la Reims – acolo unde erau unși regii francejii. Carol consimți în cele din urmă, și Ioana îl conduse cu armata sa prin mijlocul vrăjmașilor, până la Reims. Porțile acestei cetăți se deschiseră, și arhiepiscopul, care era și seniorul orașului, îl încoronă pe rege cu un alaiu deosebit.

Socotindu-și misiunea împlinită, Ioana ceru voie dela Rege să

CASA IOANEI D'ARC DIN DOMRÉMY
(Starea actuală).

se întoarcă acasă. Carol o rugă însă să rămâie, și Ioana, supunându-se, propuse să meargă la Paris, ca să-l scoată din mânile Englejilor. Regele primi, însă întârzie expediția, ceea ce făcu pe dușmani să se întărească. Ioana nu putu lua cetatea și fu rănită. Pe locul unde a curs sângele său curat, i se găsește astăzi statuea: e călare pe cal ținând în mână steagul ei alb.

ÎNCORONAREA LUI CAROL VII LA REIMS

După ce regele fu uns, a fost încoronat de arhiepiscopul orașului, fiind față și Ioana.

Moartea Ioanei d'Arc. — După asta, Ioana fu trimeasă să apere cetatea Compiègne pe care Englejii o asediaseră. Fecioara se înțelese cu cei asediați ca să încerce o ieșire, pentru a lovi pe Englejí. Francejii au fost însă bătuți și nevoiți să intre iar înăuntru. Nu se știe cum, dar după ce toată oștirea se trase în oraș, podul de peste șanțul împrejmuitor fu ridicat mai înainte ca Ioana să fi putut pătrunde în cetate. Pare să fi fost la mijloc o trădare, dar

MOARTEA IOANEI D'ARC

Scena reprezintă momentul când se dă semnalul pentru aprinderea rugului. În dreapta, pe planul al doilea, se văd judecătorii Ioanei — clerici franceji, câștigați de Engleji ca s'o condamne la moarte. În mijlocul lor, stă liniștit nevrednicul episcop Cauchon, unealta Englejilor în condamnarea Ioanei.

lucrul nu s'a știut niciodată. Rămasă între dușmani, Fecioara fu prinsă de către Jean de Luxemburg și vândută Englejilor pentru zece mii de franci. Carol VII nici nu încercă măcar s'o libereze, iar curtenilor le-au părut bine, că scăpaseră însfârșit de dânsa.

Ioana fu dusă la Rouen, aruncată în închisoare și legată de un butuc, cu lanțuri de mâni și de picioare. A fost acuzată de vrăjitorie, dar negăsindu-i-se nici o vină în această privință, fu de-

clarată eretică, fiindcă umblase călare, îmbrăcată bărbăteşte. Judecătorii — toţi clerici franceji — o condamnară la închisoare pe

CAROL VII

Carol avea 19 ani când s'a suit pe tron. Era leneş, bănuitor şi fără inimă: dovadă cum s'a purtat cu Ioana d'Arc. Portretul e făcut de Jean Fouquet, pictor vestit din veacul XV. Sus şi jos e scris: «Le très Victorieux roy de France, Charles septiesme de ce nom.» Muzeul Luvrului).

vieaţă. Dar Englejilor le trebuia moartea fecioarei. De aceea, recurseră la o viclenie. Pentrucă Ioana jurase să nu se mai îmbrace bărbăteşte, îi luară într'o noapte hainele ei femeieşti, pe când dormea în închisoare, şi-i puse la căpătâiu straie de bărbat. Zădarnic s'a rugat ea la deşteptare să i le ieie de-acolo. Atunci duşmanii declarând că a căzut iarăşi în erezia sa de mai 'nainte, fu condamnată să fie arsă pe rug.

La 30 Mai 1431, la nouă ceasuri de dimineaţă, Ioana fu dusă la locul osândei, încunjurată de vreo mie de soldaţi engleji. În faţa rugului, ea îşi păstră toată liniştea, declarând cu glasul ei dulce că crede în Dumnezeu şi în Fecioara Maria, că n'are nici o vină şi n'a făcut rău nimănui. Apoi ceru ca, în timpul supliciului, să-i ţie înaintea ochilor o cruce, ca să moară liniştită. Când flacările începură s'o cuprindă, ea scoase un strigăt de durere: „Ah, Rouen, Rouen, aici trebuia eu să mor?" Apoi îşi lăsă capul pe piept, pronunţând uşor numele lui Isus. Preuţii îi aruncară cenuşa în Sena.

Urmările morţii Ioanei d'Arc. – Moartea Ioanei d'Arc nu folosi nimica Englejilor. Privindu-i ca pe nişte nelegiuiţi, care arseră o sfântă, poporul se ridică cu mic cu mare – şi Englejii suferiră numai înfrângeri. Parisul fu cucerit, iar Carol VII intră în el ca un biruitor. Feudalii franceji, care luaseră partea duşmanilor, reveniră lângă regele lor. Englejii, în cele din urmă, pierdură toate posesiunile franceze, afară de oraşul Calais – şi războiul se sfârşi în 1453, fără să se încheie tratat de pace.

Carol făcu mai multe reforme – între care cea mai însemnată a fost crearea unei armate permanente, compusă din cavalerie, pedestrime şi artilerie. Prin *Pragmatica Sancţiune din Bourges*, regulă raporturile Bisericii galicane cu papii. Biserica devine independentă faţă de Roma, dar rămâne subordonată Regelui. Dintre miniştrii lui, cel mai însemnat a fost *Jacques Coeur,* vistiernicul său, care a regulat finanţele Franţei.

XVI

RĂSĂRITUL EUROPEI DUPĂ CRUCIATE

UNGURII, POLONII ŞI RUŞII.

Năvălirea Ungurilor. – Ungurii sau Maghiarii, cum se numeau ei, sunt un popor de origine fino-mongolică, asemănător cu cei-

lalți Mongoli care au apărut în Europa. Duceau la început o vieață nomadă, întovărăşiţi de numeroase turme de animale, cu a căror lapte și carne se hrăneau. Deprinși cu libertatea, ei ascultau totuşi de şefii lor, atât în vreme de pace cât şi în războiu, respectând cu mare stricteță disciplina impusă, lucru admirat de istoricii bizantini.

Erau mici la trup, dar iuți și plini de energie, cu ochii în fundul capului, cu părul ras — afară de trei şuvițe lungi care le fluturau pe umeri – cum obişnuiau şi Avarii. Vara trăiau în corturi, iarna în colibe de stuf. Se nutreau cu carne pe jumătate crudă, ceea ce explică legenda că mâncau carne de om şi beau sângele duşmanilor. Se luptau în genere călări, fiind însă și vrednici pedestraşi. Arma lor favorită era arcul, pe care-l mânuiau cu deosebită îndemânare, şi la lupta pe față, și când se prefăceau că fug. Urîți şi respingători la înfăţişare, nu semănau de loc cu actualul popor, ieşit din încrucişare cu naţiuni arice — una din frumoasele rase ale Europei.

Ungurii au trăit întâi pe lângă Volga, de unde, împinşi de Pecenegi, s'au strămutat în *Atelkuz* — regiunea dintre Nipru şi Prut. De aici făceau dese prădăciuni înspre miazăzi și răsărit, dar mai ales, uniți cu Bizantinii, atăcau pe Bulgari. Într'una din aceste expediţii, pe când grosul naţiunii lor se luptau cu Bulgarii, cei de acasă au fost atăcați de Pecenegi, stârniţi de Ţarul Simeon, şi prădaţi de toată agonisita lor. Întorcându-se bărbaţii din războiu şi văzând nenorocirea, şi-au luat familiile şi s'au îndreptat spre apus. Conduşi de *Arpad*, şeful celor şapte hoarde în care era împărțit poporul, trec Carpații Maramureşeni şi se aşează în Panonia. Erau cu toţi vreun milion de oameni (896).

Din Panonia, au început să năvălească în Apus — spăimântând lumea. Au prădat Italia, Sudul Franței, Lotharingia şi, cu deosebită violență, mai cu samă Germania. Bătuţi de Henric Păsărarul la *Merseburg*, şi mai ales de Otto cel Mare, la *Lech* (955), ei se liniştesc şi se creştinează, mulțămită regelui *Geiza*, şi, în deosebi, fiului său, *Ştefan cel Sfânt* (997 — 1038). Papa i-a trimes acestuia coroana regală cu titlul de «*apostolic*» recunoscându-i prin asta oboseală de apostol.

Când Ungurii s'au aşezat în Panonia, aveau o organizaţie primitivă. Cele dintâi noţiuni ale culturii le-au luat dela Slavi şi dela Români – care începuseră să se lese înspre câmpie. După arătările

BOTEZUL LUI ŞTEFAN CEL SFÂNT

La Gran, reşedinţa regelui Geiza (972 — 987), s'a botezat prinţul Waic, luând numele de Ştefan, fiind marturi Otto III, împăratul Germaniei, şi Henric, prinţul Bavariei. Împăratul e la dreapta şi poartă coroana lui Carol cel Mare. Lângă neofit, în genunchi, stă scutierul cu armele.

celui mai vechiu cronicar unguresc, la venirea Ungurilor erau mai multe voievodate româneşti prin Transilvania, Crişana şi Temişiana pe care Ungurii le-au cucerit. În realitate, lucrurile n'au mers tocmai aşa de uşor, deoarece Ungurii au întâmpinat mari greutăţi până au ajuns să le stăpânească.

Ştefan cel Sfânt a fost un mare rege. A organizat statul, a făcut legi şi s'a străduit mult pentru luminarea poporului său, înfiinţând şcoli şi aducând artişti din Italia şi de prin Constantinopoli. A alcătuit o carte de învăţături pentru fiul său, Emeric, în care, între altele, îi spune să se poarte bine cu ceilalţi locuitori ai ţării, căci, scrie el *«unius linguae uniusque moris regnum imbecille est»*. A domnit 41 de ani.

Subt urmaşii săi, statul unguresc a căpătat o organizaţie feudală, ceea ce l-a făcut să steie mai strâns în legătură cu Europa apuseană, fapt care a contribuit mult la civilizaţia Ungurilor.

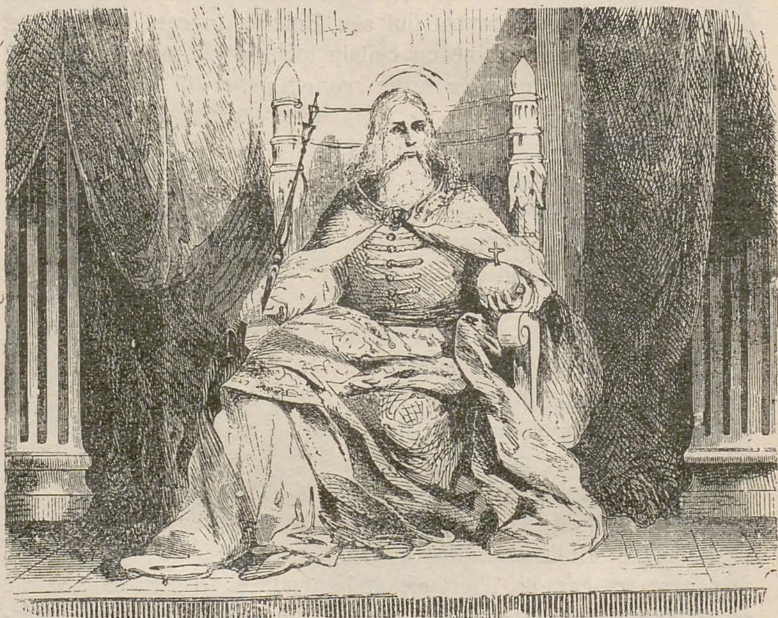
COROANA LUI ŞTEFAN CEL SFÂNT
E de provenienţă bizantină şi a servit până în zilele din urmă la încoronarea regilor unguri.

Andrei II (1205 – 1235) a făcut cruciata V, dar neînţelegându-se cu cavalerii germani şi auzind că în Ungaria sunt tulburări, s'a întors acasă. Într'adevăr, magnaţii unguri, ajutaţi de episcopi, doreau să-şi mărească privilegiile. Andrei fu nevoit să semneze *Bula de Aur* (1222), prin care se garanta libertatea individuală şi se regula ca dările să fie votate de către *Dietă,* iar nu impuse după gustul monarhului. Se mai recunoaşte că, atunci când regele ar călca dispoziţiile Bulei, nobilii să aibă dreptul să se împotrivească cu armele, fără să fie socotiţi rebeli. Prin urmare, Bula de Aur se aseamănă în totul cu *Magna Charta* englezească.

Andrei, ca şi ceilalţi regi unguri, a luat măsuri ca să apere graniţele ţării împotriva Cumanilor. Încă de pe timpul lui Vladislav I, dar mai ales subt domnia sa, au fost aşezate colonii de grăniceri unguri, în colţul sud-estic al Ardealului, care au desnaţionalizat pe Românii din mijlocul lor. Aceştia sunt *Secuii.* Tot pentru a se apăra de Cumani, Andrei a adus pe *Cavalerii Teutoni,* cărora

le-a dat ţara Bârsei, cu târgul Braşovului. Iar pentru popularea oraşelor ardelene cu meşteşugari şi negustori, a adus pe *Saşi,* colonişti germani dela Rinul de Jos, cărora le-a acordat mari privilegii.

Dar Cavalerii Teutoni n'au stat mult prin locurile noastre. Neînţelegându-se cu regele Ungurilor, au plecat în Germania, unde s'au stabilit pe ţărmurile Mării Baltice.

ŞTEFAN CEL SFÂNT
Stă pe tron ţinând într'o mână globul lumii, în cealaltă, sceptrul. În jurul capului se vede nimbul sfinţeniei. A rămas, până azi, în cea mai mare cinste la Unguri care îi venerează memoria.

Atunci Ungurii au pretins şi regiunile de dincoace de munţi, pe unde Cavalerii întemeiase oraşe şi cetăţi. Andrei înfiinţează chiar un episcop catolic la Milcov, numit *al Cumanilor*, care, în intenţia sa, trebuia să aducă pe Românii de aici la religia catolică. Românii şi-au păstrat însă legea străveche, aşa că, în direcţia asta, noul episcopat s'a dovedit zădarnic.

Dar o mare nenorocire se apropia: *Tătarii!* Subt conducerea sălbatecului *Bathu-Chan*, năvălesc în Rusia, ard oraşe şi pustiesc totul în cale. Apoi înaintează înspre centrul Europei. Regele Ungariei, *Bela IV*, fiul lui Andrei, încearcă să astupe trecătorile Carpaţilor; dar Tătarii îşi deschid drum abătând păduri întregi şi se revarsă asupra Ungariei, ca un potop ucigător. Neîndrăznind să steie înaintea lor, Regele Bela fuge în Veneţia, şi Tătarii, fără nici o rezistenţă, acopăr ţara de ruine.

Năvălirea Tătarilor a împiedecat pe Unguri în planurile lor cuceritoare. Dar, după ce regii lor au vindecat rănile ţării, şi-au reluat vechea lor politică, aruncându-şi iar privirile spre mănoasele câmpii sud-carpatine.

Voievodul oltean, *Litovoi*, nevoind să plătească tribut, pieri în luptă cu Ungurii, în 1279. Fratele său, *Barbat*, urmaşul lui Litovoi, recunoaşte însă în totul suveranitatea maghiară.

În vremea asta, dinastia arpadiană se stânge în Ungaria (1301), şi anarhia feudală aduce aici mari tulburări. Se iviră mulţi pretendenţi, între care şi *Carol Robert*, nepotul lui Carol de Anjou, regele celor Două-Sicilii.

Carol Robert (1308 – 1342) – este întemeietorul dinastiei angevine în Ungaria, dinastie care a făcut mărirea regatului în veacul XIV. Fiind francez şi aducând obiceiuri nouă, i-a trebuit mult până să-şi întărească domnia. În genere, a fost neliniştit din partea magnaţilor, cărora le-a recunoscut alte privilegii. A avut o ciocnire cu voievodul Basarab, în 1330, când Ţara Românească îşi căpătă neatârnarea. Deşi s'a bucurat de o domnie îndelungată, însemnătatea sa este mai mult pentru că a pregătit calea fiului său, *Ludovic*.

Ludovic cel Mare (1342 – 1382) – a fost unul din străluciţii regi unguri şi totodată cel mai mare monarh din timpul său. Foarte capabil şi cu multă energie, s'a amestecat şi în trebile Poloniei – dând ajutor unchiului său, Cazimir cel Mare, în lupta cu duşmanii, mai ales cu Boemii, făcându-i servicii mari cu această ocazie. Subt el, nobilii au trebuit să se astâmpere. Ludovic a cuprins dela Veneţieni Dalmaţia. Pe la 1370, a fost ales rege şi al Poloniei, Cazimir murind fără urmaşi.

Ludovic a avut oarecare lupte şi cu Românii. Supărat pe Vlaicu – voievodul muntean, din pricina căruia a trebuit să piardă partea

de apus a Bulgariei, cu oraşul Vidin, pe care o stăpânea de mai multă vreme, Ludovic a pornit împotriva lui, dar n'a izbutit nimica. Drumurile fiind rele, el s'a oprit la Severin, iar o parte din oaste, care intrase în ţară pe la Bran, a fost învinsă cu totul de Români. De asemenea, voind să-şi întindă stăpânirea şi asupra noului stat al Moldovei, este silit de *Bogdan,* fostul lui vasal din Maramureş, să renunţe la planurile sale.

Ludovic a fost un mare protector al literaţilor şi al artiştilor, În timpul dinastiei de Anjou, oraşele ungureşti, susţinute de regi împotriva pretenţiilor nobililor, s'au îmbogăţit. Ca o urmare a bunei stări materiale, a existat şi o oarecare mişcare intelectuală care, de altfel, a lăsat puţine urme după asta.

Polonia. Începuturile ei. – Polonia a fost întemeiată de către *Lehi,* grupul cel mai puternic al Slavilor apuseni. Începuturile acestui stat sunt necunoscute, şi tradiţia vorbeşte de un ţăran viteaz, numit *Piast,* care ar fi întemeiat prima dinastie poloneză. Poporul s'a creştinat de către Sf. Adalbert, venit aici din Boemia, între 962 şi 992, subt *Miecislav.* Fiul său, *Boleslav cel Viteaz* (992-1025), a fost adevăratul începător al monarhiei poloneze şi poate cel mai însemnat monarh pe care l-a avut vreodată statul acesta. El întruni subt sceptrul său, cea mai mare parte din teritoriile ocupate de Slavii apuseni şi anume: *Croaţia Albă,* până la Carpaţi, cu Cracovia, *Moravia, Pomerania,* precum şi câteva teritorii ale unor prinţi ruşi – sprijinind puternic în acelaşi timp pe Slavii dela Elba, ameninţaţi de către Germani.

Când s'a făcut despărţirea Bisericii ortodoxe de cea catolică, Polonii au rămas cu catolicii, al căror rit îl practicau mai de mult, fapt ce le-a folosit, deoarece stând în legătură cu Apusul, au intrat mai repede pe calea culturii. În acelaşi timp, papii le-au fost de mare ajutor în lupta lor împotriva Germanilor.

Dar, după moartea lui Boleslav cel Viteaz, statul polonez slăbi şi oarecare defecte naţionale, care se vor accentua din ce în ce mai târziu, începură să iasă la iveală. Anume, iubirea exagerată pentru libertatea individuală, unită cu oarecare înclinări anarhice, precum şi nevoia pe care nobilii o simţeau uneori, fără motive suficiente, de a se uni în diverse ligi de rezistenţă, vor aduce mari rele în viitor.

În veacul XIII, Polonii capătă un duşman care o împiedică să

ajungă la Marea Baltică. Acest duşman era *Ordinul Cavalerilor Teutoni*.

După ce această tagmă de călugări stătuse o bucată de vreme în ţara Bârsei, o părăsi neînţelegându-se cu regii Ungariei. Pe atunci, la Nordul Poloniei, locuiau Pruşii — o naţiune păgână care neliniştea pe Polonejii — tot aşa după cum Livonienii şi Estonienii nu le inspirau încredere la răsărit. Împotriva acestora din urmă, Germanii înfiinţaseră alt ordin călugăresc, al *Ensiferilor*, care creştină pe Livonieni şi pe tovarăşii lor. Îndemnaţi de acest fapt, Polonejii chemară pe Cavalerii Teutoni în contra Prusienilor. Ei veniră, părăsind ţara Bârsei, creştinară pe Prusieni, dar deveniră mari duşmani ai Leşilor. Se iscară neînţelegeri şi lupte, şi numai după înfrângerea lor dela *Marienburg*, la care a luat parte şi oastea moldovenească, Polonejii au început să mai răsufle din această parte.

Dinastia Piaştilor, cea dintâi dinastie naţională, a fost multă vreme supusă împăraţilor germani, de care s'a eliberat după stângerea Hohenstaufenilor. Ultimul Piast a fost *Cazimir*.

Cazimir cel Mare (1333-1370) a întărit autoritatea regală luând din privilegiile nobililor, dar a robit oraşele ce începuseră să se ridice prin comerţ. A cucerit Galiţia şi a înfiinţat universitatea din Cracovia. A îmbunătăţit şi legile, luând partea populaţiei rurale, apăsate de clasele privilegiate, fapt pentru care Cazimir a fost poreclit *«Regele Ţăranilor»*.

Cazimir a lăsat tronul nepotului său, *Ludovic cel Mare*, regele Ungariei, a cărui domnie a fost însemnată, cu toate că el s'a ocupat mai mult de ţara sa. La moartea lui (1382) rămase două fete: *Hewdiga* şi *Maria*. Hewdiga s'a măritat cu Jagello, ducele Lituaniei, care era păgân. La nuntă, s'a botezat zicându-şi Vladislav, şi Lituania, cu toate ţările baltice, creştinate de Ensiferi, s'a unit cu Polonia.

Vladislav Jagello a luptat crâncen cu Cavalerii Teutoni. La urmă, Polonia a ieşit victorioasă, şi rezultatul a fost că Prusia s'a desfăcut în două: o parte s'a unit cu Polonia, iar altă parte, *Prusia ducală*, i-a devenit vasală.

Dinastia Jagellonilor a ţinut până la 1572, când coroana ajunge electivă.

În toată vremea asta, Polonia a stat în legături strânse cu Mol-

dova, începând chiar dela descălecarea ţării, când Bogdan, pentru a rezista loviturilor primite dela Ludovic cel Mare, a fost nevoit să se adreseze Leşilor. Cu timpul, Moldova se recunoaşte vasală, mai ales pe vremea lui Alexandru cel Bun; dar aceste legături erau mai puţin importante faţă de relaţiile comerciale dintre ambele ţări.

Ruşii. — Varegii, după ce au pus bazele statului rusesc, au fost slavizaţi, dispărând ca element politic, iar statul lor, cu capitala la Novgorod, apoi la Kiev, a fost însemnat, mai ales în vremea lui Iaroslav cel Mare. Dar, după moartea lui, Rusia s'a împărţit într'o mulţime de stătuleţe, dintre care mai însemnate erau *Novgorodul*, *Kievul*, *Smolensk* şi *Susdalia*. Pe atunci, tot Kievul era mai cu vază; dar, în curând se fundează *Moscova* (1197), iar republica *Novgorodului cel Mare*, cum i se zicea, devine din ce în ce mai puternică.

Între statele pomenite încep însă lupte pentru supremaţie, aşa că tulburări civile îngreuiază vieaţa Ruşilor. Era vădit că una din aceste formaţiuni trebuia să domine pe celelalte, înglobându-le, deoarece nici originea, nici limba şi nici credinţa locuitorilor nu justificau atâtea împărţiri politice.

La greutăţile interne se mai adaugă şi apăsări din partea duşmanului din afară. Ordinul *Ensiferilor* pune stăpânire pe ţărmurile Balticei, iar Lituanienii îşi întind statul pe sama prinţilor ruseşti apuseni. Primejdia însă cea mai mare le vine Ruşilor din partea Mongolilor, deoarece toate statele acestea cad în veacul XIII subt Tătari, conduşi aici de marele *Gengis-Khan* şi de nepotul său, *Bathu*.

Faţă cu desbinările diferitelor state ruseşti, Tătarii erau prea puternici, aşa încât rezistenţa lor n'avea sorţi de izbândă. De aceea, prinţul Novgorodului, *Alexandru*, poreclit *Nevski* (1252-1263), dela marea lui victorie asupra Suedejilor, la *Neva*, precum şi asupra Cavalerilor Ensiferi — hotărî să supună Novgorodul şi întreaga Rusie Tătarilor, plătindu-le grele tributuri.

Supunerea către Tătari a contribuit mult la întroducerea despotismului în Rusia — care începe să fie privită mai mult ca o regiune asiatică. Tot acuma creşte şi autoritatea Bisericii ortodoxe care capătă mari avantaje — deoarece Tătarii erau toleranţi şi nu-i interesa nimic altceva decât tributul.

TIMUR—LENK

În veacul XIII, Gengis-khan fundase un mare imperiu mongol care cuprindea Rusia și partea de mijloc și de miazănoapte a Asiei. Timur-Lenk, un emir tătar, se sculă împotriva Mongolilor și făcu un imperiu independent. Timur era îndrăzneț și de o ambiție nemărginită. Iubea artele și științele și era protectorul lor. Cruzimea lui îl făcea însă o fiară.

Dar, încetul cu încetul, statele ruseşti începură să ridice capul. În lupta de liberare s'a distins mai cu samă Rusia Nouă—acea care se găsea în jurul principatului *Moscovei.* Principele Dimitrie înfrânge groaznic pe Tătari, la 1380, într'o luptă la *Culicovo,* pe Don. De atunci, mulţămită lui *Dimitrie Donskoi*—Moscova ajunge întâiul între statele ruseşti, dela care toţi vor aştepta neatârnarea. Urmaşii lui Dimitrie n'au fost însă vrednici, aşa că Tătarii îşi exercitară mai departe vechea lor tiranie.

Stăpânirea tătară este întărită mai apoi printr'o nouă năvălire mongolă, anume acea a lui *Timur-Lenk* (1336—1405). El se ridică în Asia, cu nenumărate oşti, cuprinde totul în cale şi intră în Rusia. Aici ocupă chanatele tătăreşti şi supune pe Ruşi iarăşi la tributuri grele. De această robie i-a scăpat mai târziu *Ivan Vasilievici cel Mare,* ţarul Moscovei.

După moartea lui Timur, imensul său imperiu s'a pulverizat. Au apărut pretutindeni chanate neatârnate. Unul din ele s'a stabilit în Crimeea. Înfiinţat de *Hagi Ghirai*—Mongolii de aici au stăpânit regiunile vecine cu Marea Neagră şi Caucaz. Cunoscuţi la noi subt numele de *Tătarii Crâmleni,* năvăleau adesea în Moldova, la ordinele sultanilor turci, cărora li se supun în curând. Îi găsim mai târziu şi prin Dobrogea, precum și în Bugeac, ocupându-se numai cu jaful.

XVIII

TĂTARII ŞI IMPERIUL LOR. ÎNTEMEIEREA PRINCIPATELOR ROMÂNE.

Năvălirea Tătarilor. — Tătarii au fost ultimii năvălitori — şi cei mai grozavi. Erau Turci, din părţile Uralului şi ale Turkestanului; dar aveau în frunte căpetenii mongole.

Pe la începutul veacului XIII, s'a ridicat între Mongoli un om mare, numit *Temugin,* care, eliberându-se de dominaţia chinezească, luă numele de *Gengis-Khan.* După ce-şi alcătui un imperiu puternic în Asia, Tătarii năvăliră în Europa. Învinseră pe Alani şi pe Polovţi şi invadară câmpiile Caspicei şi ale Mării Negre. Atunci Ruşii, spărieţi, săriră în ajutorul Polovţilor. Împreună cu Cumanii se întâlniră cu Tătarii, pe malurile râului *Kalka,* ce se varsă în

Marea de Azov. Aici, la 1224, s'a dat o groaznică bătălie, în care Ruşii şi Cumanii au fost sdrobiţi. Poate de atunci s'ar fi isprăvit cu neatârnarea statelor ruseşti – dacă invazia mongolă n'ar fi fost oprită prin moartea lui Gingis-Khan (1227).

Peste 13 ani, Tătarii, conduşi de *Bathu-Khan*, un nepot al lui Gengis, năvălirǎ iarăşi, în 1241. Trecură peste Ruşi, apoi se îndreptară spre Europa Centrală. Regele Ungariei, Bela IV, neîndrăznind să steie înaintea lor, fugi peste graniţă. Altă hoardă a lor a năvălit în Germania, de unde au fost alungaţi de Împăratul Frederic II. Însfârşit – a treia hoardă intră prin Moldova şi Muntenia, de unde trecură şi asupra Transilvaniei.

După ce au prădat astfel întreaga Europă răsăriteană, Tătarii încărcaţi de prăzi, s'au întors în stepele dela miazăzi ale Rusiei unde au înfiinţat un mare chanat, numit *Hoarda de Aur*. Parte din ei au rămas însă prin ţările noastre, unde ţinură în stăpânire primele închegări de state româneşti.

Românii. Vieaţa lor în timpul năvălirilor. – Înainte de veacul VII, când s'au aşezat Slavii şi mai ales Bulgarii în Peninsula Balcanică, exista pe aici, o pătură deasă de Traci romanizaţi care stătea în legătură cu elementul Daco-romanic, după cum am văzut. Acest din urmă element, slăbit desigur prin părăsirea Daciei de către Aurelian, a fost mărit în urmă prin diverse imigrări din Sudul Dunării, dar mai ales prin captivii luaţi de aici de Avari şi mutaţi în stânga fluviului. Avarii, năvălind de multe ori împotriva imperiului bizantin, la întoarcere, târau după ei – ca robi – numeroase familii pe care le aşezau în câmpiile nord-dunărene, ca să cultive ogoarele pentru dânşii. Cu timpul, aceşti captivi, amestecându-se şi cu locuitorii găsiţi pe aici, formează un adevărat popor, aşa că ei sunt destul de numeroşi – ca, împreună cu Bulgarii, să se răscoale împotriva dominaţiunii Avarilor. Între aceşti locuitori, printre care captivii răspândeau creştinismul, se găseau şi vechii urmaşi ai coloniştilor romani care rămăseseră în Dacia, după părăsirea ei de către Aurelian. Numai când năvălirile barbarilor s'au înteţit, ei au părăsit oraşele şi s'au tras în regiunea munţilor. Aici, împinşi de Avari, au venit mulţime de Slavi care, ducându-şi traiul alăturea cu vechii colonişti, au dispărut în cele din urmă, absorbiţi de Români. Urmele acestei convieţuiri se văd până azi în bogata toponimie slavonă, aflată pe tot cuprinsul Daciei, în foarte multe

cuvinte de aceiaşi origine din limba noastră, într'o sumă de obiceiuri şi credinţe care trăiesc încă în sufletul poporului românesc, precum şi într'o uşoară modificare a tipului vechiu – deoarece Slavii aveau alte trăsături fizice decât Romanii.

După ce Bulgarii se mută la Sudul Dunării, Românii dela Nord rămân subt stăpânirea Avarilor. Întrucât însă aceşti barbari trăiau dincolo de hotarele Daciei, supremaţia lor era mai mult nominală. Totuşi legăturile coloniştilor cu barbarii, care au ţinut provincia lui Traian în oarecare vasalitate, se mărgineau într'o dijmă din vite şi bucate – mulţămindu-se stăpânii lor şi cu atâta. Când erau doritori de alte bogăţii, le aflau peste Dunăre, în imperiu.

Din pricină că nici un alt popor barbar nu s'a aşezat în Dacia – afară de Slavi – nu găsim la noi vreo influenţă dela Goţi, Huni şi Avari. Influenţele slavone au fost în schimb numeroase, dar ele au atins numai uşor neamul nostru, Românii rămânând până astăzi o grupă latină.

Vechea Organizare a Românilor. – După ce stăpânirea Avarilor a fost distrusă de Carol cel Mare, Românii au început să se lese iarăşi spre câmpie. Organizaţia le era simplă şi adaptată nevoilor lor de atunci. Mai multe grupe de familii, scoborîtoare dintr'un strămoş comun, trăiau în devălmăşie pe un hotar – proprietatea lor – şi ascultau de un om mai bătrân care se numea *cneaz*. Alături de această numire slavă, mai găsim şi pe acea de *jude* ori *judeţ*, ceea ce arată că principala îndatorire a lui era să împartă dreptatea. Desigur că numirea latinească e mai veche şi arată că, chiar în creierii munţilor, Românii n'au părăsit cu totul forma de vieaţă aşezată, *justiţia* fiind mai ales temeiul oricărei închegări sociale. Mai multe *cnezate* sau *judecii* alcătuiau o *ţară* – în frunte cu un *voievod* – a cărui menire era mai ales apărarea ei în vremuri de războiu, nume moştenit şi de Domnitorii noştri, după întemeierea Principatelor.

Această simplă alcătuire este cea dintâi organizaţie a noastră pe care o găsim şi dincolo şi dincoace de munţi – ba chiar şi la Românii de peste Dunăre. A apăra moşia şi a face dreptate, erau mai ales cele două trebuinţe simţite de strămoşii noştri, pe care le-au orânduit astfel, ca ele să-şi împlinească chemarea.

Cucerirea Transilvaniei. – Cel mai vechiu cronicar unguresc, *Anonimul Notar al Regelui Bela*, arată că Ungurii, la venirea lor

EUROPA
în timpul CRUCIATELOR
(1095-1270)

OCEANUL ATLANTIC
MAREA NORDULUI
M. BALTICĂ
M. Albă
MAREA NEAGRĂ
M. CASPICĂ
M. ADRIATICĂ
MAREA MEDITERANĂ
AFRICA
STATELE MUSULMANE

RT. NORVEGIEI
SUEDIEI
FINLANDA
RT. SCOŢIEI
RT. IRLANDEI
RT. ANGLIEI
RT. DANEMARCEI
Estonia
REPUBLICA NOVGORODULUI
RUSIA
DUCATUL LUI VLADIMIR ȘI AL SUSDALIEI
Curlanda
Lituania
Prusia
RT. POLONIEI
PRINCIP. GALIŢIA
DUCATUL KIEV
STATELE TĂTĂRĂȘTI
CUMANI
RT. FRANŢEI
Normandiei
IMPERIUL ROMANO-GERMANIC
Boemia
Austria
Bavaria
Habsburg
Saxonia
Frize
Vestfalia
Carinthia
RT. UNGARIEI
Slavonia
Croatia
Dalmatia
SERBIA
RT. BULGARIEI
IMPERIUL GRECESC
Români
RT. LEON
RT. PORTUGALIEI
RT. CASTILIEI
RT. ARAGON
RT. VALENCIEI
REGATUL GRENADA
Lombardia
STATUL PAPAL
REGATUL CELOR DOUĂ SICILII
IMPERIUL TURCILOR SELDJUCIZI
Trebizonda
Imp. Ierusalimului

Bergen, Oslo, Kalmar, Copenhaga, Dublin, York, Londra, Brest, Orleans, Paris, Reims, Bordeaux, Clermont, Cahors, Toulouse, Lyon, Marsilia, Hamburg, Bremen, Stettin, Magdeburg, Colonia, Frankfurt, Mainz, Metz, Strasburg, Dresda, Praga, Pasau, Viena, Turin, Milan, Genua, Veneţia, Triest, Florenţa, Roma, Neapoli, Palermo, Sicilia, Sardinia, Corsica, I. Baleare, Barcelona, Saragoza, Valencia, Toledo, Badajoz, Lisabona, Porto, Leon, Cordova, Sevila, Gibraltar, Tanger, Fez, Alger, Tunis, Riga, Pskov, Novgorod, Moscova, Kazan, Smolensk, Grodno, Varsovia, Breslau, Cracovia, Vladimir, Kiev, Galiţia, Iași, Bârlad, Cherson, Sevastopol, Buda, Pesta, Sibiu, Brașov, Orsova, Târnova, Adrianopoli, Constantinopoli, Salonic, Atena, Creta, Sinope, Smirna, Antiohia, Cypru, Damasc, Iafa, Ierusalim, Alexandria, Cairo

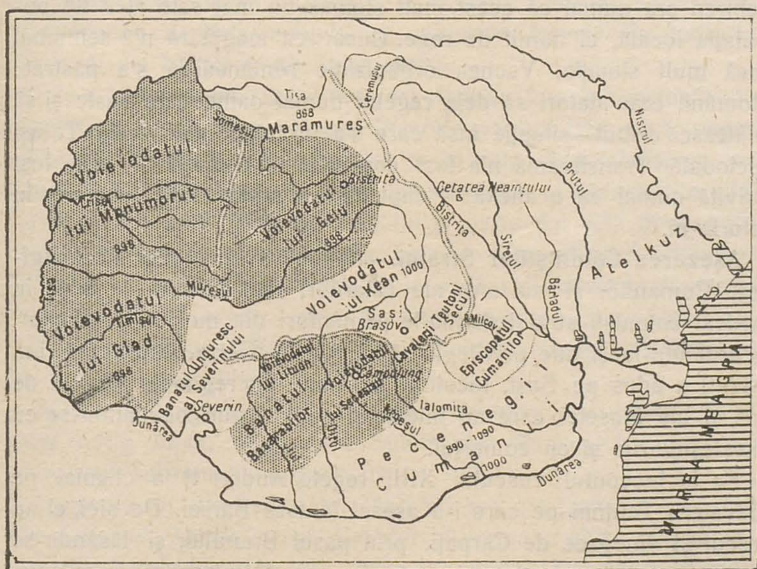
Dvina, Volga, Duna, Ural, Nistrul, Niprul, Donul, Prutul, Dunărea, Tisa, Mureșul, Drava, Sava, Marița, Vistula, Odera, Elba, Rhinul, Loara, Sena, Garona, Ronul, Duero, Tago, Ebrul, Eufratul, Tigrul

0, 10, 20, 30, 40, 50, 60

E. MARVAN

în Transilvania, au dat peste mai multe ducate, populate de Slavi şi Români. El le şi numeşte cu numele voievozilor lor: Ducatul lui *Menumorut*, prin Bihor, al lui *Glad*, în Banat, al lui *Gelu*, prin valea Someşului. Chiar dacă nu admitem existenţa acestor voievozi, care s'au luptat cu Ungurii, totuşi e sigur că lupte au trebuit

PRIMELE VOIEVODATE ROMÂNEŞTI

Harta reprezintă aşezarea celor dintâi stătişoare româneşti: Voievodatul lui Menumorut, al lui Glad şi al lui Gelu (partea punctată din Ardeal şi Banatul Temişan) – şi Voievodatul lui Litovoi (Lituon) cu Voievodatul lui Seneslau (partea punctată la Sud de Carpaţi). Dar Românii nu se găseau numai în aceste părţi, ci şi în Banatul Unguresc al Severinului, în Voievodatul lui Kean, în Episcopatul Cumanilor şi de-a-lungul Carpaţilor moldoveneşti, până dincolo de Cetatea Neamţului. În hartă se mai vede aşezarea Pecenegilor şi a Cumanilor, locul Cavalerilor Teutoni, al Saşilor şi al Secuilor. Limitarea voievodatelor pomenite – admiţând chiar că spusele Anonimului Cronicar ar fi adevărate, e făcută pe hartă cu aproximaţie.

să existe cu Românii din Transilvania care şi-au apărat pământul lor. Mărturii posterioare Cronicarului Anonim ne vorbesc de expediţii trimese de Sfântul Ştefan, împotriva ducelui *Kean,* ucis în luptă, iar locurile lui fură date unui unchiu al regelui, numit Zoltan,

de unde şi ţara s'a numit *«Erdely Zoltan»*. Aici se vede limpede că e vorba de Ardeal.

Transilvania a fost cucerită în întregime de *Vladislav I* (1085) care devine patronul ei. Mai mare peste această provincie se pune un voievod — deci o căpetenie cu nume luat dela Români. Deosebirea era numai că acest înalt slujbaş nu mai este ales de populaţia locală, ci numit de rege. Cucerirea maghiară n'a schimbat însă mult situaţia. Vechea organizaţie românească s'a păstrat: Românii erau datori să deie regelui numai oameni de oaste şi să plătească tribut—situaţie însă care s'a înrăutăţit mai târziu. Totuşi niciodată Transilvania n'a fost contopită în Ungaria — ci a fost privită numai ca o anexă — fapt care a rămas totdeauna viu în istoria ei.

Aşezarea Coloniştilor Străini. – Împotriva năvălirilor Pecenegilor, Cumanilor şi mai ales ale Tătarilor, regii unguri au adus în Ardeal colonişti străini dându-le pământuri din moşiile Românilor, acordându-le şi alte privilegii. Aşa, regele Geiza, după cum am văzut, a adus pe Saşi, locuitori germani din regiunile Rinului de jos şi ale Moselei, care au întemeiat apoi târguri ocupându-se cu meşteşugurile şi cu comerţul.

Pe la începutul veacului XIII, regele Andrei II a chemat pe Cavalerii Teutoni pe care i-a aşezat în ţara Bârsei. De aici, ei au trecut şi dincoace de Carpaţi, prin pasul Branului, şi lăsându-se în jos, au întemeiat nu departe de apa Dâmboviţei o colonie, căreia i-au dat numele de *Câmpulung,* unde au venit apoi şi Saşii, iar în regiunea Moldovei au zidit *Cetatea Neamţului.*

Secuii, pe care-i găsim în colţul sud-vestic al Transilvaniei, sunt Unguri aşezaţi aici de Vladislav I şi mai târziu de Andrei, tot pentru paza graniţelor împotriva Cumanilor. Şi ei au trecut dincoace de hotarele Ardealului aşezându-se prin ţinuturile moldoveneşti, întâi în regiunile muntoase, apoi chiar şi la câmp, unde se găsesc şi astăzi, subt nume de *Ciangăi.*

Cnezatele şi Voievodatele Româneşti. Înfiinţarea Munteniei. – Pe vremea asta, Românii formau mici stătişoare, numite *cnezate,* cârmuite de cneji sau de voievozi. Deoarece mulţi dintre ei erau de origine transcarpatină, Ungurii ziceau că trebue să fie supuşii lor, ca unii ce-au purces dintr'un ţinut al Ungariei. Cel mai vechiu voievodat român îl găsim în Oltenia, unde voievozii de aici au strâns mai mulţi cneji subt ascultarea lor.

După ce Avarii au fost alungaţi din Europa, Românii au început să se scoboare din munţi în mai mare număr, aşa că, cu timpul, s'a înfiinţat şi alte voievodate, dintre care unul mai însemnat, al lui *Seneslau*, în stânga Oltului. Pentru a le supune mai uşor, regii unguri au ridicat la Dunăre, *Cetatea Severinului*, care ajunge capitala unui banat unguresc, format din teritoriul oltean şi cel bănăţean din jurul cetăţii.

Dar aceste slabe începuturi de state au fost sdruncinate din temelie de către Tătari. Numai în urma acestui fapt, regii unguri pot să-şi impuie suveranitatea lor peste cele două stătişoare româneşti. Iar ca urmare a nouei lor stăpâniri, ei dăruesc în 1247 Cavalerilor Ioaniţi, Ţara Severinului şi parte din cele două voievodate, cu misiunea de a apăra hotarele Transilvaniei împotriva Tătarilor. Dar Cavalerii aceştia nu le-au luat niciodată în stăpânire.

Pe la 1274, Litovoi, voievodul oltean dela Jiu, ocupă parte din Banatul unguresc al Severinului şi se ridică împotriva pretenţiilor de dominaţie maghiară.

Atacat de Unguri, pentru a le recunoaşte suveranitatea, Litovoi pieri într'o luptă, după care fratele său, *Barbat*, fu nevoit să primească supremaţia ungurească.

Lucrurile au stat aşa, până când s'a suit pe tronul ţării *Basarab Voievod*. Acesta ocupă Banatul Severinului şi se declară neatârnat—folosindu-se de tulburările interne din Ungaria, după stângerea dinastiei arpadiene.

Când Carol Robert a ajuns rege la Unguri, a voit să restabilească lucrurile ca mai 'nainte. Cuprinse din nou Banatul Severinului şi trecu munţii împotriva lui Basarab. Dar, prin văile prăpăstioase ale Muscelului, la *Posada*, Carol Robert a fost crunt bătut (1330). De atunci Românii de pe aici sunt liberi şi tot din acest an putem considera şi începutul adevărat al Ţării Româneşti.

Urmaşii săi, *Alexandru Basarab* (1330-1364), *Vlaicu-Vodă* (1364-1374), *Radu* (1374-1385) şi *Dan* (1385-1386), au căutat bine de trebile ţării, măcar că Ungurii voiau să-i supuie din nou. Alexandru Basarab întinde stăpânirea ţării până la mare – luând ţinuturile tătăreşti care s'au numit mai târziu *Basarabia*. Apoi, în 1356, tot el a înfiinţat Mitropolia Ţării Româneşti, cu reşedinţa la Curtea-de-Argeş. Vlaicu-Vodă primeşte ca feude ungureşti *Amlaşul şi Făgaşul* din Transilvania, pentru a se statornici bune raporturi între dânsul şi regele Ludovic cel Mare.

Mircea cel Bătrân (1386 - 1418). — Mai însemnat însă decât toţi Domnii de până acuma, a fost *Mircea cel Bătrân*, a cărui îndelungată domnie de 34 de ani alcătueşte una din paginile glorioase ale trecutului nostru.

Cum ajunge domn, el cuprinde Silistra şi Dobrogea, aşa că ţara se măreşte. Apoi făcu legături cu vecinii, căci primejdia turcească ameninţa tot mai mult pe creştini.

Mai întâi luă parte la alianţa sârbo-bulgărească - făcută de regele sârb, Lazăr. La *Câmpia Mierlei* însă, aliaţii au fost crâncen bătuţi de Baiazid Fulgerul — după care Bulgaria fu prefăcută în provincie turcească, iar Sârbii puşi la un greu tribut (1389). Devenind acuma vecin cu Turcii, Mircea suferi o năvălire din partea lor. La *Rovine* din Dolj, Turcii au fost însă bătuţi şi alungaţi, dar şi ţara avu de îndurat mari stricăciuni (1394).

Fiind îngrijat de puterea turcească, Mircea a încheiat un tratat de alianţă cu Sigismund de Luxemburg, regele Ungurilor, prin care amândoi se obligau să se ajute unul pe altul împotriva duşmanului comun.

Expediţia împotriva Turcilor. Bătălia dela Nicopoli. - Sigismund îşi pusese în minte să facă o cruciată împotriva Turcilor. Pentru asta, s'a adresat la mai multe popoare creştine din Europa, ca să-i deie ajutor. Strânse o armată de Unguri, Franceji, Engleji, Nemţi, Români etc., şi la Nicopoli se dădu o groaznică bătălie (1396). Creştinii au fost cu totul învinşi, iar Sigismund, amărît şi descurajat, trecu Dunărea, apărat de Frederic de Zollern, străbunul regelui nostru, care luase şi el parte la luptă.

Mircea, spăimântat, se întoarse acasă aşteptându-se să fie lovit iarăşi de Turci. Şi, într'adevăr, deacum înainte garnizoanele turceşti din Bulgaria vor atăca necontenit ţara. În una din aceste lupte, Turcii au fost bătuţi lângă apa Ialomiţei — şi Muntenia scăpă pentru o bucată de vreme, din pricină că Turcii se încurcaseră în războiu cu Mongolii lui *Timur-Lenk*. Baiazid este prins şi moare în închisoare (1402). Urmaşul său, *Mohamed*, se împacă cu Mircea primind închinarea ţării, pentru care domnul Munteniei trebuia să-i plătească un peşcheş anual.

Mircea a murit la 1418 şi a fost îmmormântat la Mănăstirea Cozia, pe păreţii căreia se vede şi astăzi chipul lui în zale de fier, ca cruciaţii. El a fost unul din cei mai mari domnitori ai

Românilor. Numele lui era cunoscut în Europa, şi chiar Turcii îl socoteau drept cel mai viteaz principe creştin.

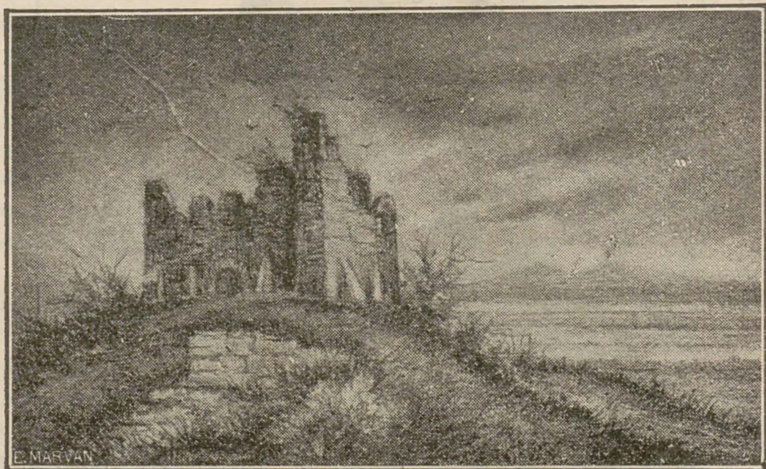
MIRCEA CEL BĂTRÂN

Apărătorul creştinătăţii. E făcut după pictura din mănăstirea Cozia. Poartă pe cap coroana domnească.

Intemeierea Moldovei. – Şi în Moldova se găseau mai multe cnezate şi voievodate, locuite de Români – care erau atăcate de Tătari. Dar, pentrucă Tătarii năvăleau şi'n Ungaria, regii unguri

voiau să-i alunge mai departe de graniţele lor; de aceea, trimeteau oşti care să se lupte cu dânşii. Într'o asemenea expediţie se găseau şi Români din Maramureş, între care era şi voievodul Dragoş. După ce au bătut pe Tătari, lui Dragoş plăcându-i mult locurile desrobite, a cerut voie dela craiul unguresc să rămâie pe aici. El a strâns pe toţi cnejii subt ascultarea sa – recunoscând însă stăpânirea maghiară. Ţara, întemeiată de el, s'a numit Moldova.

Nu mult însă după asta, *Bogdan*, un voievod tot din Maramureş, se scoală împotriva Ungurilor. El trece munţii în Moldova

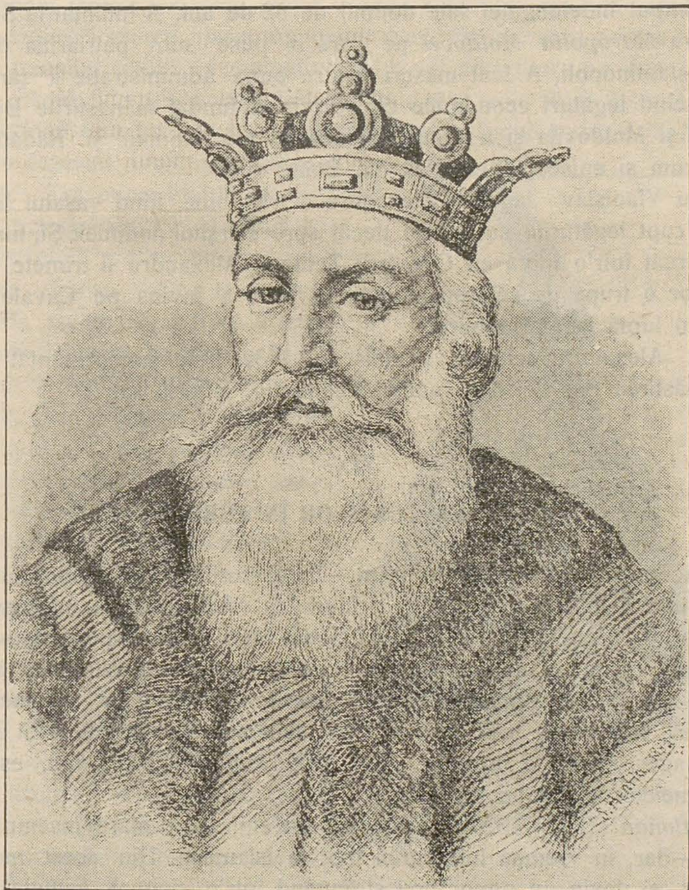
CETATEA NEAMŢULUI
«Vestita Cetate a Neamţului, îngrădită cu pustiu și acoperită cu fulgere». (Desen de Teodor Buicliu).

chemând pe locuitori la arme. Regele unguresc, Ludovic cel Mare, a venit în contra lui, dar a fost învins, și Bogdan a rămas domn neatârnat al Moldovei, la 1359. Capitală îi era *Baia*.

Bogdan a domnit șase ani și a fost îmmormântat la mănăstirea Rădăuţi. După dânsul, fiul său, *Laţcu*, a stăpânit puţin, ne lăsând moştenitori de parte bărbătească.

Muşatinii. – Urmașii lui Bogdan au întins hotarele Moldovei până la Cetatea-Albă. Pela 1376, ocupară tronul Mușeteștii, sau *Mușatinii*, numiţi astfel dela Mușata, fata lui Bogdan.

Petru Mușat, nepotul întemeietorului Moldovei, ajunse cu stăpânirea şi peste părţile ocupate odinioară de Cavalerii Teutoni, unde înălţă Mănăstirea Neamţului. A trăit bine cu Polonia,

ALEXANDRU CEL BUN
(Pictură murală din mănăstirea Rădăuți).

a cărei suveranitate o recunoaşte, şi a împrumutat pe regele ei, Vladislav Jagello, cu o sumă de bani, pentru care primeşte ca zălog ţinutul Haliciului. Capitala lui Petru era la Suceava.

După domniile neînsemnate ale fraţilor săi, Roman şi Ştefan, tronul Moldovei este ocupat de *Alexandru cel Bun*.

Alexandru cel Bun (1400–1432). – Acest domnitor este însemnat mai mult prin aşezămintele cu care a înzestrat Moldova, în timpul îndelungatei sale domnii de 32 de ani. A înfiinţat la Suceava *Mitropolia Moldovei* pe care o puse subt patriarhia din Constantinopoli. A luat măsuri pentru buna administraţie a ţării, încheind legături economice cu vecinii. A fundat mănăstirile Bistriţa şi Moldoviţa şi a făcut episcopiile din Roman şi Rădăuţi, precum şi episcopia catolică din Baia.

Cu Vladislav Jagello Alexandru a trăit bine, fiind vasalul lui. N'a rupt legăturile cu dânsul decât spre sfârşitul domniei. Şi, fiind încurcat într'o luptă cu Cavalerii Teutoni, Alexandru îi trimete în ajutor o trupă de călăreţi moldoveni care a învins pe Cavaleri, într'o luptă la Marienburg.

Alexandru cel Bun a murit la 1432. Este îmmormântat la Mănăstirea Bistriţei din Judeţul Neamţului, ctitoria sa.

XIX

AŞEZAREA TURCILOR ÎN EUROPA

Începuturile Turcilor Otomani. – Începuturile acestui popor sunt cu totul neînsemnate. Câteva triburi de rasă galbenă, originare de prin Turchestan, trăiau pe la Sudul Mării Caspice păscându-şi turmele şi umblând din loc în loc. Când sultanii seldjucizi au fost atacaţi de Mongoli, ei s'au pus în serviciul lor, ca mercenari. N'a trecut însă mult şi s'au făcut apoi neatârnaţi, subt un şef ager, numit *Erthogrul*. Fiul său, *Osman* sau *Othman*, este întemeietorul statului turcesc.

Othman (1299–1326) a fost întâi un emir fără mare însemnătate – dar, în vremea lui, Turcii trec la islamism. Din acest moment, ei devin un popor nou strângând într'o singură naţiune o mulţime de Turcomani, Mongoli şi creştini – siliţi să adopte noua religie. Othman începu luptele cu împăraţii bizantini, după ce-şi făcu o marină. La moartea lui, lăsă moştenire o lingură, o solniţă, un caftan, un turban nou, câţiva cai, câteva părechi de boi şi o turmă de oi: asta era toată averea lui!

Orkhan (1326 – 1360). – Fiul lui Othman, folosindu-se de certurile din imperiul bizantin, cuceri *Brussa*, cea mai puternică cetate din Asia Mică, pe care şi-o făcu capitală. Apoi înfiinţă armata ienicerilor care, multă vreme, a fost spaima lumii creştine.

Ienicerii erau o parte din pedestrime. Se recrutau printre copiii de creştini, răpiţi de multeori subt ochii părinţilor, pe care apoi îi creşteau în legea musulmană. Nu aveau voie să se însoare, aşa că, fiind fără familie, îşi petreceau vremea închinându-se lui Allah ori luptând împotriva ghiaurilor. Trăiau cu toţii la un loc, în cumpătare, observând o disciplină dintre cele mai aspre. Aveau tot ce le trebue, dela sultan şi, pentru a şi-o aminti mereu, purtau la coiful lor de pâslă o lingură, ca un pampon. Obiectul sfânt al regimentului era *ortaua*, cazanul în care îşi fierbeau mâncarea. În vremea înfloririi lor erau vreo patruzeci de mii.

IENICER
Ienicerii n'aveau nici o armă defensivă – ci numai un arc, o sabie și o cucură cu săgeți: tustrele se văd și în figură.

Ienicerii au fost cea dintâi armată permanentă în Europa – într'un timp când mai toate statele aveau miliţii feudale. Pe lângă infanterie, Turcii aveau şi cavalerie pe care o alcătuiau *spahiii*. Mai erau și trupele neregulate, compuse din *Azabii* (infanterie) și *Akingii* (cavalerie). Înaintea acestor oşti, Europa a tremurat sute de ani.

Orkhan cuceri provinciile bizantine din Asia-Mică.

Într'o noapte luminoasă, Soliman, unul din fiii lui, stând pe ţărmul mării şi privind spre Constantinopoli, i s'a părut că din umbrele apei se face ca un pod, care unea cele două maluri, şi un glas tainic îi şopti că pe poporul său îl aşteaptă stăpânirea lumii. Îndemnat de această viziune, el trecu în Europa și cuprinse

Galipoli (1356), folosindu-se de un cutremur care-i dărâmase zidurile, precum şi de războiul civil dintre Cantacuzeni şi Paleologi. Dar Soliman muri, şi grija de a pătrunde mai departe aici fu lăsată lui Amurat—alt fiu al lui Orkhan.

Amurat I (1360—1389) a cucerit repede Adrianopolul, unde şi-a mutat reşedinţa. Gândul Turcilor era lesne de văzut.

Turcii şi Peninsula Balcanică.—În vremea asta, în peninsula Balcanică statul cel mai puternic era al Sârbilor care, subt *Ştefan Duşan* (1331—1355), cucerise toate provinciile bizantine până la Mariţa. Dar, după moartea lui, diferiţi voievozi s'au declarat *despoţi*, împărţindu-şi teritoriile adunate cu atâtea greutăţi de marele Duşan.

Amurat porni împotriva Sârbilor. Bătu pe despotul *Vucaşin*, care stăpânea Serbia Sudică, iar în 1389, pe *Lazăr*, cneazul Sârbilor dela Nord. Lupta s'a dat pe câmpia Mierlei sau Cossova, după care Bulgaria fu prefăcută în provincie turcească, iar Sârbii puşi la tribut. Amurat pieri şi el de cuţitul lui Miloş Cobilovici—dar omorul s'a dovedit zădarnic, căci în fruntea Turcilor apare fiul său, *Baiazid*.

Baiazid—poreclit *Fulgerul* (1389—1402) — era un om învăţat, dar mândru pân'la nebunie şi plin de viţii. El începe cucerirea Greciei şi sileşte pe împăratul bizantin să-i plătească tribut. Trece şi împotriva lui Mircea—dar e învins la Rovine. Apoi Baiazid se pregăteşte să atace Constantinopolul.

Europa vedea cu groază progresele fulgerătoare ale păgânilor. La apelul lui Sigismund, regele unguresc, se făcu o cruciată la care luară parte Franceji, Germani, Engleji, Unguri şi Români. Baiazid lasă Constantinopolul şi se repede împotriva lor—întâlnindu-i la Nicopoli. Pentru întâia oară, armatele Apusului dădeau ochii cu Turcii. Sigismund fu de părere că lupta s'o înceapă Românii; dar cavalerii franceji au cerut cu insistenţă onoarea asta pentru dânşii. Baiazid îşi aşezase oastea pe trei rânduri de bătaie. În rândul dintâiu, a pus armata de strânsură, în al doilea, oastea regulată, în cel de al treilea, ienicerii; pe delături rândui călărimea. Francejii s'au aruncat cu multă vitejie în luptă: doborîră rândurile dintâi, înving pe cele de al doilea şi, tocmai când credeau că au isprăvit, deodată le ies înainte teribilii ieniceri. Cavalerii sunt încunjuraţi din toate părţile şi măcelăriţi, iar oastea creştină,

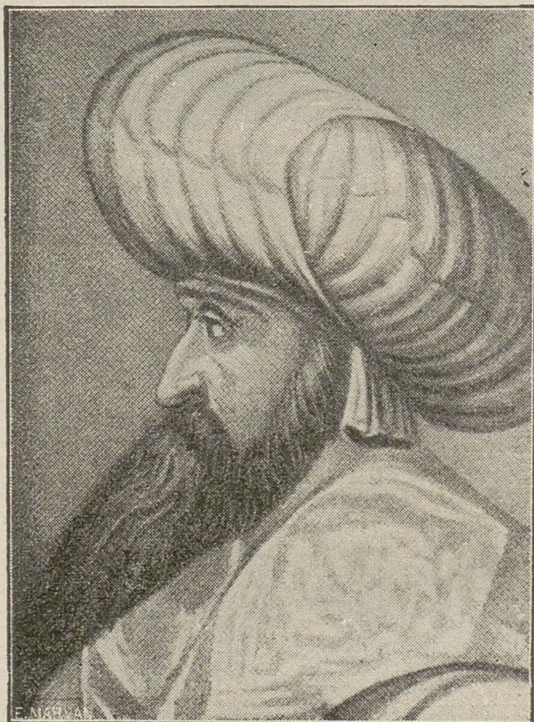

ŞIŞMAN III ŞI SULTANUL AMURAT

Şişman III, regele Bulgariei, ajungând supusul sultanului Amurat—fu nevoit să-i lese ca zălog pe soră-sa. Sultanul mai târziu a luat-o în căsătorie—dar ea n'a voit cu nici un chip să-şi lepede credinţa—aşa cum o silea puternicul ei stăpân. A rămas creştină până la sfârşit.

înspăimântată, părăseşte locul de luptă. Sigismund, rupându-şi părul de durere, o ia şi el la fugă şi ar fi pierit fără curajul lui Frederic de Zollern care îi salvă vieaţa.

Constantinopolul se credea pierdut. Scăparea i-a venit însă de unde se aştepta mai puţin: dela *Timur*, vestitul han tătar.

BAIAZID FULGERUL

«Furtunosul Baiazid», cum îi zice Eminescu, poartă un enorm turban, învârtit cu meșteșug, al cărui capăt se vede lângă ureche.

Turcii şi Mongolii. – *Timur cel Şchiop* (Timur-Lenk) era scoborîtorul lui Gengis-Khan şi a fost unul din cei mai mari calăi ai omenirii. Cuceri Samarcanda, apoi Turchestanul, Persia, Armenia. Pretutindeni lăsa în urmă mormane de ruine şi sute de mii de cadavre. Intr'un oraş, a îngropat 2000 de oameni vii, aruncându-i

într'un şanţ, cu var şi cu cărămidă, pentru a servi de temelie unor turnuri. La porţile oraşelor, înălţa piramide de capete omeneşti — câte douăzeci şi treizeci de mii.

Timur-Lenk trecu în Rusia, cuprinse chanatele tătăreşti dela Sudul ei, ajungând până în apropiere de Moscova. Apoi, de aici

GHEORGHE CASTRIOTUL ZIS ŞI SCANDERBEG
Apărătorul creştinătăţii. Viteaz mare; dintr'o lovitură a tăiat odată capul unui taur furios. Turcii îl asemănau cu Alexandru Macedon — al cărui nume i l-au şi dat. Zece ani după ce-a murit Scanderbeg, Turcii şi-au împărţit oasele lui, ca să fie neînvinşi ca şi dânsul. Purta pe coif un cap de ţap.

se 'ntoarse iar în Asia îndreptându-se de astă dată spre India. Aici se încărcă de bogăţii ne mai pomenite, iar peste un an cuceri Egiptul şi arse Alepul, Damascul şi Bagdadul — unde înălţă un obelisc de 90.000 de capete tăiate. Provinciile lui Baiazid fiind cuprinse, o ciocnire între dânşii era de neînlăturat. Ei se întâlniră

în câmpiile Angorei: 400.000 de Turci şi 800.000 de Tătari. Turcii fură sdrobiţi, Baiazid prins, şi toate ţările lui din Asia căzură în mânile lui Timur (1402).

Dela un capăt la altul al Asiei, nici o ţară nu rezistase înaintea acestui grozav cuceritor. Numai China rămăsese: Timur porni împotriva ei. Dar pe drum muri. Imperiul său imens se împărţi în mai multe bucăţi, apoi dispăru tot aşa de iute, cum fusese alcătuit.

Baiazid s'a stâns după un an, de inimă rea, măcar că Timur,

IOAN CORVIN DE HUNIADE

Apărătorul creştinătăţii. Fecior de ţăran, a căpătat mare nume între Unguri, din pricina vitejiei sale, faţă de Turci.

la urmă, îl tratase foarte bine. A urmat o epocă tulbure pentru imperiul turcesc, din pricina certurilor privitoare la domnie. După *Mohamed I,* care a adus puţină linişte, a urmat *Amurat II.*

Amurat II (1421 – 1451). – Amurat continuă cuceririle turceşti – dar are de luptat cu Albanezul *Gheorghe Castriotul* şt cu Românul *Ioan Corvin de Humiade*, doi eroi ai creştinătăţii. Ioan Corvin, feciorul lui Voicu Valahul, s'a distins de tânăr prin meritele lui ostăşeşti. Numit ban al Severinului, apoi comite în Banat şi voievod al Ardealului – el ajunge unul din stâlpii nobilimii ungureşti –

în rândurile căreia trecuse catolicizându-se. Învinge pe Turci în mai multe locuri, între care la Sânt-Imbru, în 1442, dar e bătut şi el la *Varna* (1444), unde a pierit Vladislav, regele ungaro-polon, şi la *Cossova* (1448), unde creştinii fură biruiţi pentru a doua oară.

Împăraţii bizantini trăiau subt teroare, aşteptându-se să fie loviţi. Ei cereau mereu ajutor dela apuseni. Pentru a-şi scăpa cetatea, primiră unirea Bisericii răsăritene cu catolicismul — dar episcopii ortodocşi o respinseră: „mai bine turbauul turcesc decât mitra papală“, strigau ei. În asemenea împrejurări, muri Amurat II.

Constantinopolul pe atunci era cel mai frumos oraş din lumea creştină. Bogăţiile lui, micşurate prin prădăciunile cruciaţilor, erau încă destul de mari. Avea cam 180.000 de locuitori, o flotă şi ziduri straşnice. Aşa stăteau lucrurile când muri Amurat şi urmă la tron fiul său, Mohamed.

XX

CĂDEREA CONSTANTINOPOLULUI

LUPTELE ROMÂNILOR CU TURCII

Mohamed II (1451 – 1481). – Mohamed era învăţat, vorbea cinci limbi şi era iubitor de lux. Minciunos însă, perfid şi foarte viţios, aceste defecte îi umbreau calităţile. De o ambiţie fără margini, era în stare să jertfească totul pentru ca să-şi împlinească dorinţele. Avea 21 de ani, când se sui pe tron. Se pregăti chiar dela început pentru marea lui întreprindere. Îşi întări armata şi flota şi făcu o fabrică de tunuri, lângă Constantinopoli. Apoi, când a fost gata, începu asediul cetăţii. Joi, după Paşti, 6 April 1453, se auziră cele dintâi bubuituri. Subt zidurile oraşului erau 250.000 de Turci, şi o flotă puternică atăca de pe mare.

Împăratul *Constantin Dragases*, din neamul Paleologilor, avea pentru apărarea cetăţii 9000 de oameni. El trimese o scrisoare sultanului rugându-l cu lacrimi să cruţe oraşul, serisoare rămasă însă zădarnică. Asediul mergea greu – dar Mohamed ardea de nerăbdare. În noaptea de 29 Mai, un asalt furios sfărâmă o parte din ziduri, iar dimineaţa Sultanul intra în oraş. Împăratul Constantin, care stătuse mereu în fruntea ostaşilor, a murit ca un erou şi a fost găsit subt un morman de cadavre.

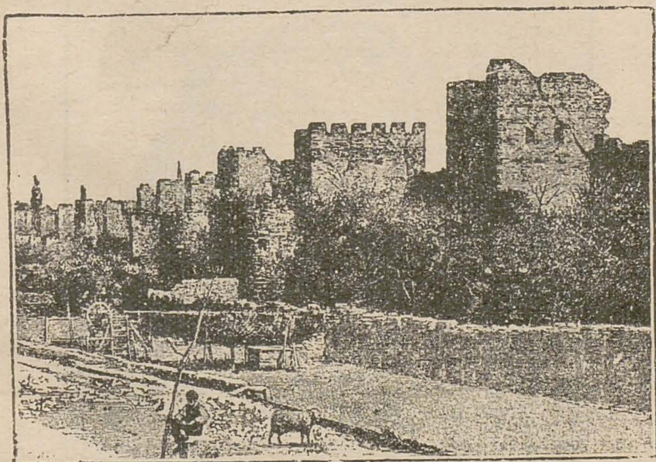
MOHAMED II

Este unul din cei mai mari sultani turcești și a determinat o epocă nouă în istoria Otomanilor. Avea 23 de ani când a cuprins Constantinopolul. (Gentile Belini. Galeriile de pictură din Londra).

În vremea asta, o parte din populaţie stătea înghesuită pe piaţa principală a oraşului, aşteptând—după o prezicere—ca un arhanghel cu sabie de foc să se coboare din cer şi să taie pe păgâni.

Mohamed învoi soldaţilor să prade cetatea trei zile. A fost un jaf înspăimântător! Bisericile şi mănăstirile fură despoiate de toate odoarele; moaştele sfinţilor, aruncate; altarele profanate; iar crucifixul plimbat prin tabăra ienicerilor cu un fes pe cap. Statuile şi operele de artă au fost sfărâmate și oamenii, căsăpiţi. Sfânta Sofia fu transformată în geamie.

A patra zi, Sultanul ieşi călare prin târg şi opri prădăciunile.

ZIDUL CONSTANTINOLULUI

E prevăzut, la distanţe mici, cu turnuri crenelate. Astăzi e în ruine.

Constantinopolul trebuia refăcut, căci Mohamed îşi mută aici capitala împărăţiei.

Luptele lui Mohamed cu Creştinii. – Cucerirea Constantinopolului asigură Turcilor o foarte puternică capitală, cum n'o avea alt popor. Progresele lor în Europa au fost o bucată de vreme, uriaşe.

Mohamed, după ce-şi văzu visul împlinit, cuprinse Grecia continentală şi Moreea, apoi merse în 1456 împotriva Belgradului, cu gândul să cucerească Ungaria. Belgradul era apărat de Ioan Corvin de Huniade care izbuti să-l despresoare de Turci, ceea ce scăpă pe Unguri. Dar Serbia este prefăcută în paşalâc. Atunci Moha-

med porni mai departe în contra viteazului *Scanderbeg* și asediă Croia, capitala Albaniei. Zece ani au ținut luptele cu Albanejii,

VLAD ȚEPEȘ

Apărătorul creștinătății. E făcut după o pictură în uleiu, dela sfârșitul veacului XV, care se află în muzeul castelului Ambras din Tirol. Poartă o cușmă, împodobită cu o pană, prinsă în diamante și mărgăritare. Chipul său înfricoșează.

dar la urmă Scanderbeg trebui să facă pace, căpătând dela Mohamed condiții avantajoase pentru țara sa.

Vlad Țepeș (1456 – 1462). – Turcii ajunseseră cu stăpânirea până la Dunăre. Dincolo de această apă, se întindeau Țările Românești, dintre care Muntenia era vasală Turcilor, încă de pe vremea lui

Mircea cel Bătrân. Acuma domnea aici *Vlad Țepeș,* om aspru, care făcea rânduială în țară cu mijloacele cele mai crunte. Reînoise tratatul de închinare, dar când Mohamed i-a cerut 500 de copii, pentru ieniceri, Vlad Țepeș refuză. Sultanul trimese împotriva voievodului pe *Hamza-Pașa* care fu prins de Vlad și tras în țeapă cu oamenii lui. Auzind una ca asta, Mohamed porni el însuși să pedepsească cutezanța Domnitorului. Nu se știe cum s'ar fi isprăvit și această expediție, dacă Țepeș n'ar fi fost atăcat și de Ștefan cel Mare care, folosindu-se de împrejurare, voia să cucerească Chilia dela Munteni. Prins între două focuri, Vlad e nevoit să părăsească domnia și țara, trecând în Ardeal, iar pe tron Turcii pun pe *Radu cel Frumos,* fratele mai mic al voievodului fugit.

Moldova era neatârnată. Mohamed dorea s'o cuprindă, căci Ștefan cel Mare intrase în alianța pe care o încheiase papa cu Perșii și cu Venețienii, singurele popoare care se opuneau întinderii puterii turcești. Uzun Hasan, șahul Perșilor, chiar trimese o ambasadă la Ștefan, pentru a-l câștiga pe viteazul voievod al Moldovei, a cărui faimă ajunsese până la dânsul.

Ștefan cel Mare (1457 – 1540). – Era nepotul lui Alexandru cel Bun și a fost cel mai de frunte domnitor al Moldovei. Ocupase tronul cu ajutorul lui Vlad Țepeș, pe care a făcut însă greșala să-l atace odată cu Mohamed. Dar lui Ștefan îi trebuia numaidecât Chilia, pentru apărarea Moldovei de Tătari și de Turci. N'a luat-o atunci, ci peste trei ani, într'un moment când nici Turcii, nici Ungurii n'au putut să-i deie ajutor lui Radu cel Frumos.

Matei Corvin era nemulțămit de Ștefan, de aceea veni împotriva lui. Când primejdia turcească amenința statele dunărene, luptele creștinilor de aici erau o mare greșală. Matei a fost învins însă la Baia și nevoit să treacă munții în grabă. După asta, Ștefan jăfui Scaunele Secuiești, urmând o politică de răsbunare ce se practica pe atunci. În lipsa lui din țară, năvăliră Tătarii, îndemnați de Radu cel Frumos, omul Turcilor. Ștefan se întoarse iute, alungă pe Tătari, apoi trecu împotriva lui Radu pe care-l învinse în mai multe rânduri, ucizându-l în cele din urmă. În locul său, făcu domn pe Laiotă-Basarab (1474).

Atunci Mohamed începu luptele cu Ștefan. Trimese în Moldova o armată de 120.000 de oameni pe care Voievodul o așteptă

într'o luncă a Bârladului, la *Rahova*, aproape de *Podul Înalt*. Aici Turcii sunt striviţi (1475). Pentru întâia oară, creştinii câştigă

ŞTEFAN CEL MARE

Apărătorul creştinătăţii. Ştefan era om mic de stat, dar bine făcut, vânjos şi frumos la înfăţişare. Când se mânia, lesne vărsa sânge. În războaie era priceput, ca nimeni altul; de aceea, din atâtea lupte câte a purtat, numai în două n'a învins. În vreme de pace, a fost cel mai înţelept organizator. Numele lui, rămas în popor, e Ştefan cel Mare şi Sfânt.

o luptă la câmp deschis, împotriva puternicei oştiri turceşti. Vestea acestei biruinţe se lăţi peste toată Europa umplând inimile tuturora

de bucurie și de speranță. Papa îl numi pe Ștefan *«Atletul lui Christ»*, iar popoarele amenințate de sila turcească, cum erau Venețienii și Perșii, îl felicitară căutându-i prietenia.

ORIENTUL LA SFÂRȘITUL VEACULUI XV

Se vede întinderea imperiului turcesc — partea punctată mărunt de pe hartă.

Mohamed nu putea să uite înfrângerea sa, de aceea porni el însuși împotriva Moldovei. Nici Ungurii, nici Leșii și nici vreun

alt popor creştin nu dădură ajutor Voievodului nostru, aşa că Ştefan înfruntă singur urgia turcească. De data asta, Mohamed învinse pe Ştefan la *Valea Albă* (1476). Nu se putu însă folosi de victorie, căci fu nevoit să se retragă în pripă, din pricina foametei şi a unei molime ce se încinse în oştirea lui.

Întors acasă, Mohamed avea de gând să meargă şi asupra Romei, ca să stârpească religia creştină, dar muri la 1481. El este vestit nu numai ca mare cuceritor, ci şi ca legiuitor şi organizator al imperiului turcesc.

Baiazid II (1481 – 1512). – Fiul lui Mohamed cuceri *Chilia* şi *Cetatea Albă,* ceea ce aduse multă supărare lui Ştefan. Pentru asta, el încheie o alianţă cu Cazimir cel Mare, regele Poloniei, care-i ceru să i se închine, lucru pe care Ştefan îl îndeplini. Dar fiul său, Ioan Albert, nu numai că nu-i dădu ajutor să-şi recapete cetăţile, dar voi încă să cucerească Moldova. Răsplata perfidiei lui o găsi în *Codrii Cozminului*, unde pieri mare parte din nobilimea leşească.

Ştefan cel Mare a fost şi un înţelept organizator al ţării. A înălţat mulţime de lăcaşuri dumnezeieşti, între care cea mai vestită e Mănăstirea Putnei, unde se află îmmormântat. A murit în Iulie 1504, plâns de toată lumea.

XXI

CULTURA MEDIEVALĂ

PRECURSORII RENAŞTERII ŞI AI REFORMEI

Trăsături Caracteristice ale Vieţii. – În general, în Evul Mediu a domnit *credinţa* – dar, de cele mai multe ori, o credinţă inferioară. Superstiţiile stăpânesc cu totul sufletele oamenilor. Abuzul cu moaştele transformase întrebuinţarea lor într'un mănos comerţ, aducător de mari venituri celor care îl practicau. Lumea se temea de draci, iar apariţia lor putea fi determinată şi prin anumite practice de magie. Aşa se explică puterea mare a vrăjitoarelor pe care Biserica, când le afla, le ardea de vii. Se recurgea mereu la ajutorul sfinţilor, imploraţi uneori cu rugăciuni fierbinţi, alteori maltrataţi cu înjurii şi bătăi. Erau foarte mulţi şi oarecum specializaţi: *Sf. Eloi* tămăduia caii; *Sf. Didier* distrugea cârtiţele; *Sf.*

Claudiu vindeca epilepsia; *Sf. Lazăr*, lepra; altul făcea pe copii să nu plângă ori alunga durerile din picioare.

Omul trăieşte în genere în mare mizerie, nesocotind orice regulă de higienă, atât din pricina vieţii inferioare pe care o ducea, cât şi dintr'un impuls bisericesc, deoarece clerul predica dispreţul trupului. De asemenea, şi moravurile sunt corupte. Pentru cel slab şi fără apărare, nu există milă. Această decădere morală porneşte dela clasele de sus, ba uneori chiar dela clerici.

În asemenea condiţiuni, starea intelectuală și cea morală au fost multă vreme înapoiete.

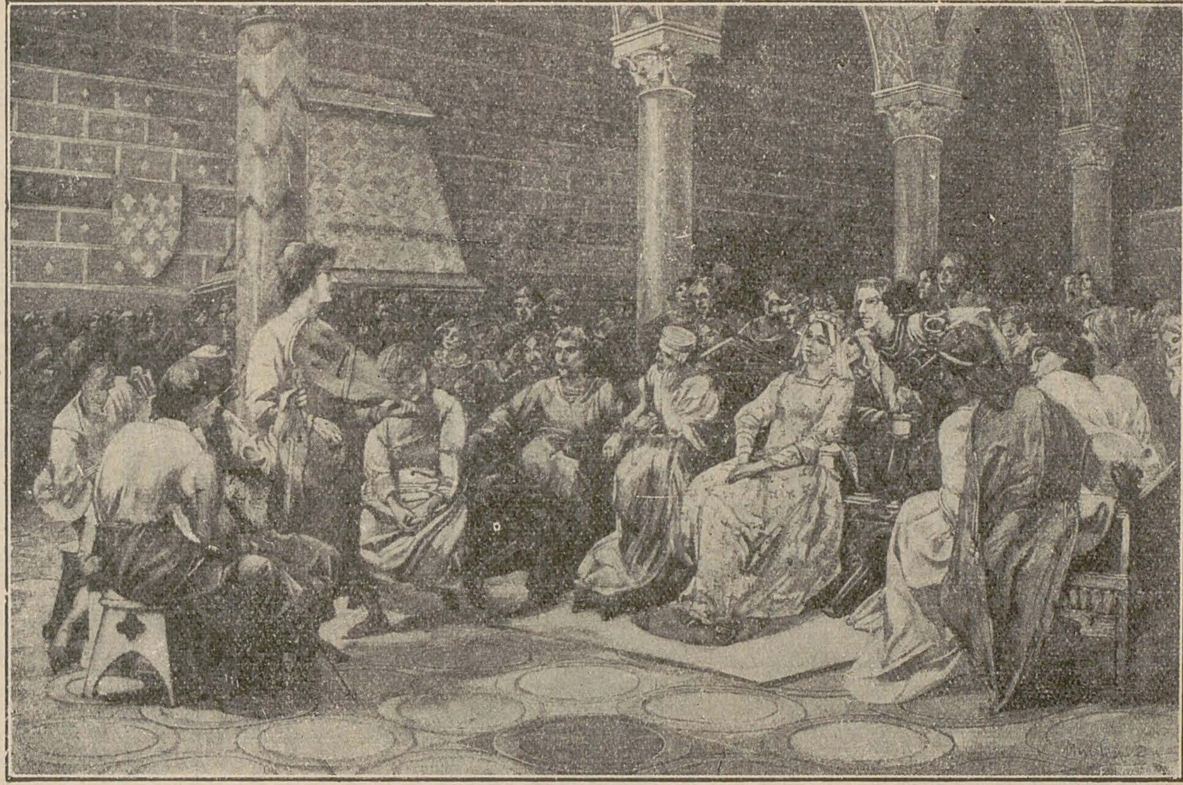

O MASĂ ÎN EPOCA CARLOVINGIANĂ

E masa unui duce, unde sunt numai bărbaţi, femeile stând aiurea. După felul cum mănâncă, și mai ales cum beau, se cunoaște că sunt încă barbari. În timpul Capeţienilor, obiceiurile se mai subţiază. (După o miniatură din veacul X).

Lăsând deoparte cultura arabă, a existat o *cultură latină* în apus și una *grecească,* în răsărit.

Cultura Latină. – Limba latină, aşa cum au scris-o istoricii şi poeţii romani din vremea imperiului, se păstrează şi în Evul Mediu, în edictele și în legile date de către regi, precum și în serviciul religios al Bisericii apusene. Carol cel Mare voise să deie un impuls acestei culturi şi izbutise în parte ca, în vremea sa, să se producă un fel de renaştere a clasicismului roman. Dar, după dânsul, urmașii săi și-au îndreptat atenţia în alte direcţii, aşa că silinţele Marelui Carlovingian sunt uitate.

ŞEZĂTOARE LITERARĂ

Chiar dela începutul Evului Mediu, au fost unii scriitori care au căutat să fixeze evenimentele istorice la care asistau, îmbinându-le de multe ori şi cu legende populare. Aşa, *Jordanes*, servindu-se de lucrările istoricului Cassiodor, a scris o istorie a Goţilor. *Paul Diaconul* a făcut acelaşi lucru relativ la Longobarzi şi, trăind la curtea lui Carol cel Mare, a alcătuit şi alte opere, după cererea lui, lucrări foarte cetite în Evul Mediu. *Grigorie din Tours* ne-a lăsat acea faimoasă *Historia Francorum*, în 10 cărţi, care conţine pagini fermecătoare prin stilul lor naiv, dar foarte preţioase prin amănuntele conţinute, autorul fiind marturul lor ocular. Dar cel mai însemnat din toţi este *Beda*, supranumit *Venerabilul*, (675 – 735) din pricina respectului pe care-l inspira ştiinţa şi virtuţile sale. A scris o *Istorie bisericească a Angliei* şi un foarte vestit *Manual de Dialectică*, care a servit de bază învăţământului public în Evul Mediu.

Au fost însă şi unele manifestări literare în graiul viu al popoarelor, adică în acele dialecte formate din amestecul limbii latine populare cu idiomele germane năvălitoare. Aşa, *trubadurii*, poeţi lirici din Sudul Franţei, au cântat dragostea şi isprăvile cavalerilor; *truverii*, poeţi epici, dela Nordul ei, au alcătuit adevărate epopei, precum şi acele *fabliaux*, mici povestiri în versuri, pline de farmec, când nu conţin lucruri prea deochiete.

În Germania, avem *Minnnesingerii* şi *Meistersaengerii*, cântăreţi ambulanţi, întocmai ca şi cei din Franţa.

Universităţile. – Îmboldul pe care Carol cel Mare l-a dat învăţăturii, a continuat şi după moartea lui. Mănăstirile sunt singurele care se ocupă cu problema învăţământului – iar unele şcoli ajung vestite prin meritele profesorilor, cum sunt de pildă şcolile episcopale din Reims şi Orléans şi cele călugăreşti din *Cluny*. Apar acuma însă *universităţile*, dintre care cea dintâi este creată la Paris.

Această universitate este transformarea şcolilor episcopale din Paris – ai căror elevi şi profesori s'au asociat într'un fel de sindicat, după exemplul meşteşugarilor şi al negustorilor evumediali. Apărută subt forma aceasta, la sfârşitul secolului XII, este cea mai veche din Europa. Ea capătă îndată o *autonomie*, în ce priveşte raporturile ei cu oamenii Regelui – şi numeroase alte privilegii.

În universitate se vorbea latineşte. Era împărţită în patru facul-

tăți: *Teologia, Dreptul ecleziastic, Medicina* și *Artele liberale.* Fiecare facultate—studenți și magistri—alcătuia o *corporație* și, toate la un loc, se numeau *Universitatea.* În fruntea ei era *Rectorul,* titlu care s'a dat la început conducătorului facultății Artelor liberale. Însemnătatea sa era enormă, fiind unul din marile personagii ale Regatului.

În facultatea Artelor se învăța așa numitele *trivium:* gramatica, retorica și dialectica — și *quatrivium:* aritmetica, geometria, astronomia și muzica—sau cele *șapte arte liberale.* De ordinar, învățământul era sec și avea lipsuri mari: nu întrebuința experiența, nici observația naturii, fiind subordonat mai mult teologiei. Își lua materialul numai din Părinții Bisericii și din Aristotel, ale cărui lucrări sunt privite ca ultimul cuvânt în știința universală, și care ajunge astfel un adevărat oracol pentru cultura Evului Mediu.

Sistemul acesta de învățământ se numește *scolastica.* Cel mai mare învățat pe care l-a produs este *Sf. Toma,* creatorul unui sistem de filosofie creștină. Au existat însă și oarecare spirite independente, ca *Abélard, Roger Bacon, Gerson* și alți câțiva care au avut vederi superioare vremii lor.

Pe lângă Universitatea din Paris s'au mai creat în Franța, în secolul XIII, universitățile din *Tulusa* și din *Montpellier,* aceasta din urmă renumită încă de pe atunci pentru studiul Medicinei.

Și celelalte țări aveau universități vestite: În Italia la *Bolonia,* specialistă în Dreptul roman, iar în Anglia, la *Oxford* și *Cambridge.*

Arta. – În artă, s'a desvoltat mai ales arhitectura care a produs capodopere. Vestitele catedrale, ridicate prin orașele mari din Franța și Germania, stârnesc până astăzi admirația noastră. Stilul gotic, a cărui caracteristică este *ogiva,* boltă în unghiu—a produs în această vreme dintre cele mai mărețe și mai impunătoare monumente bisericești. Acele turle înalte, cu o profuziune de statui care împodobesc corpul clădirii, cu sculpturi fine, ca o dantelă, iar înăuntru imensele bolți și galerii sprijinite pe stâlpi de piatră, cu strălucite vitralii și rozete multicolore, prin care lumina pătrunde sumbră și întunecată, produc o stranie impresie asupra credinciosului, menită să-i nimicească ființa trupească și să-i înalțe sufletul pân' la dumnezeire. Arhitectura a fost arta carac-

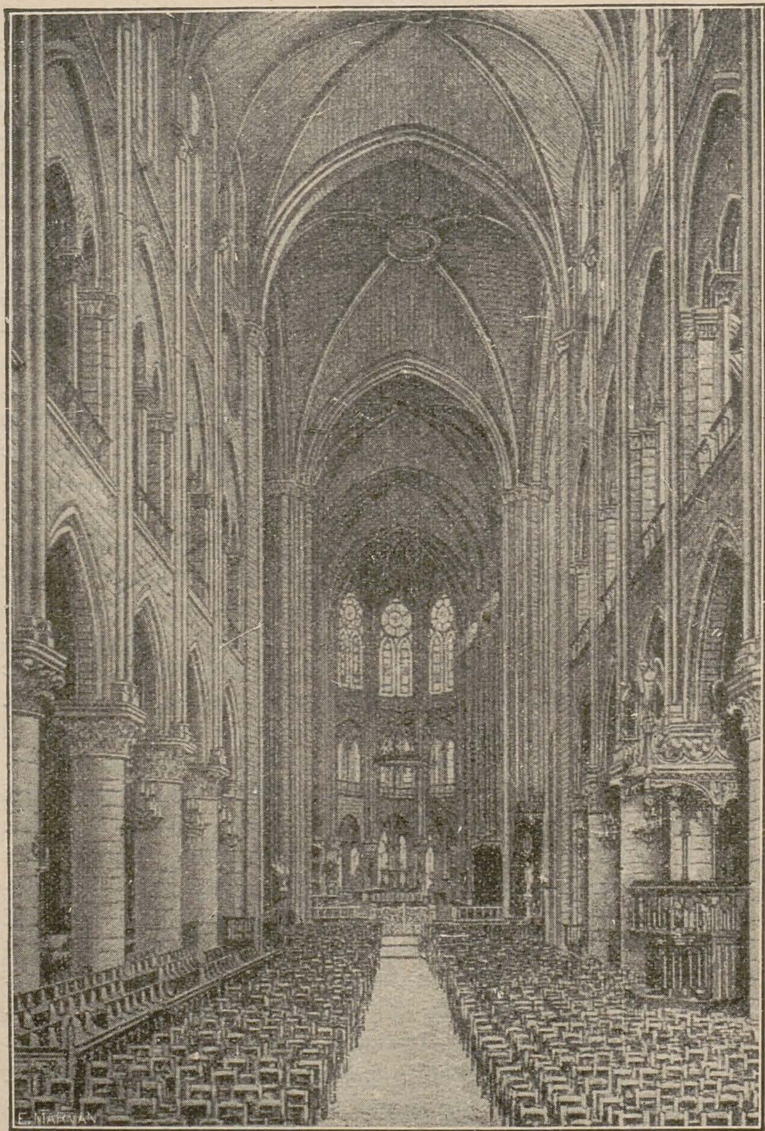
teristică a Evului Mediu şi a rămas neîntrecută până'n ziua de astăzi.

Cultura Grecească. – Impărăţia din Răsărit a adoptat la început toate manifestările culturii romane, iar limba latină a fost întrebuinţată în administraţie, în şcoli şi în armată. Dar, alături cu acest idiom, limba grecească pătrundea din ce în ce mai mult în vieaţa zilnică a poporului. Aşezat în părţile răsăritene, unde Grecii avusese de mult o influenţă precumpănitoare, Imperiul de Răsărit a trebuit să urmeze şi el această lege fatală – cu atâta mai mult, cu cât în Biserică, în aceste părţi, serviciul divin se făcea tot în greceşte.

Pe vremea lui Justinian, influenţa latină este încă în floare. Dar, după dânsul, provinciile din Nordul imperiului, unde se vorbea o limbă romanizată, sunt desprinse din împărăţie, prin aşezările unor naţiuni străine. În Moesia Inferioară se aşează Slavii, şi mai apoi, Bulgarii, care se întind până dincolo de Balcani – iar în susul Dunării, Sârbii şi Croaţii – stabilindu-se astfel o adâncă pătură izolatoare între Nordul şi Sudul fluviului. Rămânând în legătură numai cu părţile grecizate ale Răsăritului, limba latină e înlocuită în administraţie, în armată şi în şcoli. Dar limba grecească întrebuinţată era foarte îngrijită şi nici pe departe nu se poate asemăna în această privinţă cu latineasca vorbită de cei din Apus.

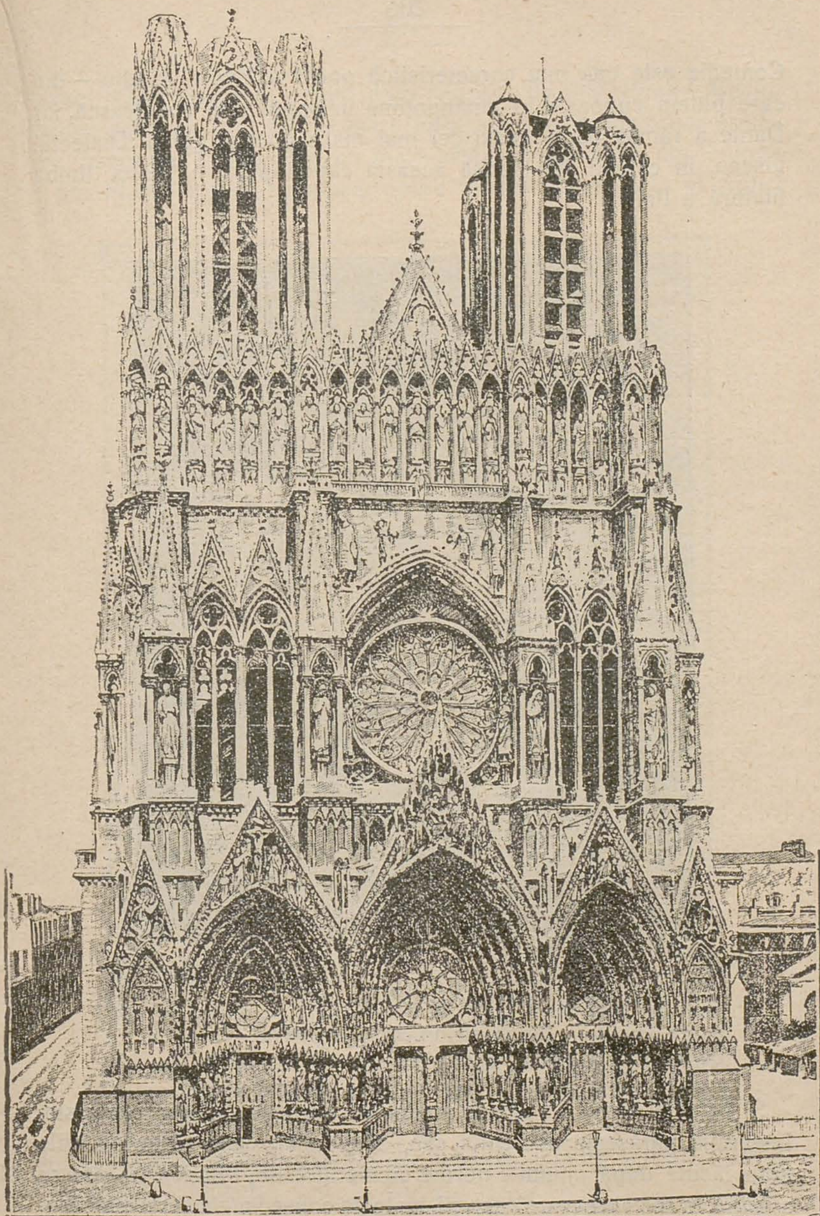
Premergătorii Renaşterii. – Pe când *scolastica*, cu aspra ei disciplină teologică, stăpânea minţile luminate din Apus, în veacul XIII, apare în Italia un mare geniu care a produs cea mai însemnată capodoperă literară din Evul Mediu. Acesta e Dante.

Dante Alighieri s'a născut la Florenţa în 1265. Aici a ocupat diferite funcţiuni: magistrat, ambasador şi chiar militar. Amestecându-se în luptele politice, făcând parte dintre guelfi, duşmanii săi îl goniră în 1302, din Florenţa. Rătăci prin locuri străine şi nu izbuti, cu toată marea lui dorinţă, să se mai întoarcă în patrie. A murit la Ravenna, în 1321. El ne-a lăsat o poemă intitulată *Divina Comedie*, scrisă în timpul exilului, care l-a făcut nemuritor. E împărţită în trei părţi: *Infernul, Paradisul* şi *Purgatoriul.* Condus mai întâi de *Virgil* şi apoi de *Beatricea*, Dante se închipue vizitând cele trei regiuni de pe tărâmul celălalt cu care ocazie ne face cunoscut sentimentele, credinţele şi ideile lui politice şi sociale, cu o putere rar întâlnită până atunci. *Divina*

INTERIORUL UNEI BISERICI OGIVALE

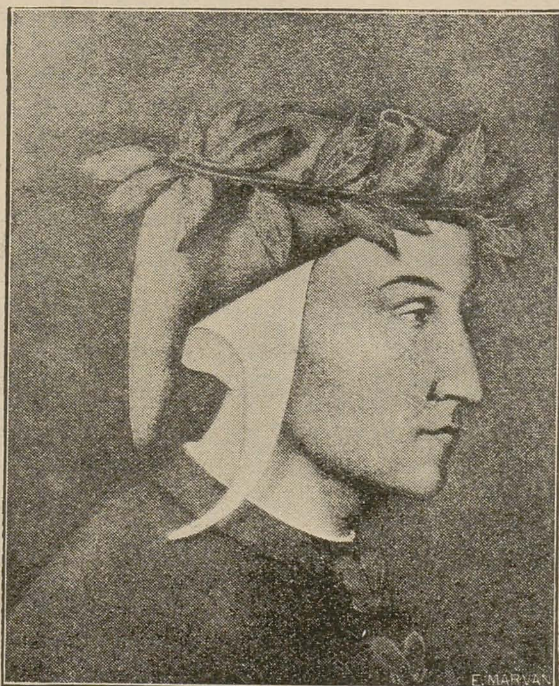
E al Catedralei Notre-Dame din Paris. E lung de 130 m. lat de 48 m. și înalt, în partea cea mai ridicată, de 25 m. Deasupra se vede încrucișarea arcurilor ogivale pe care se sprijină bolta. Interiorul e susținut de 75 de coloane. Totul face o puternică impresie.

FAŢADA UNEI BISERICI OGIVALE

Reprezintă catedrala din Reims. E o capodoperă a arhitecturii din Evul Mediu. Începută pe vremea lui Filip August, 1212, a fost sfârşită în 1241, subt Ludovic cel Sfânt. E închinată Maicii Domnului şi servea la încoronarea regilor. Are cea mai frumoasă faţadă din toate catedralele Franţei, — o adevărată dantelă de piatră. (Vezi Lămuririle).

Comedie este cea mai caracteristică operă a Evului Mediu — din care putem cunoaşte în amănunţime fizionomia lui sufletească, iar Dante a rămas până astăzi cel mai mare poet al Italiei. Dialectul toscan, în care a fost scrisă această capodoperă, a ajuns limba literară a Italiei.

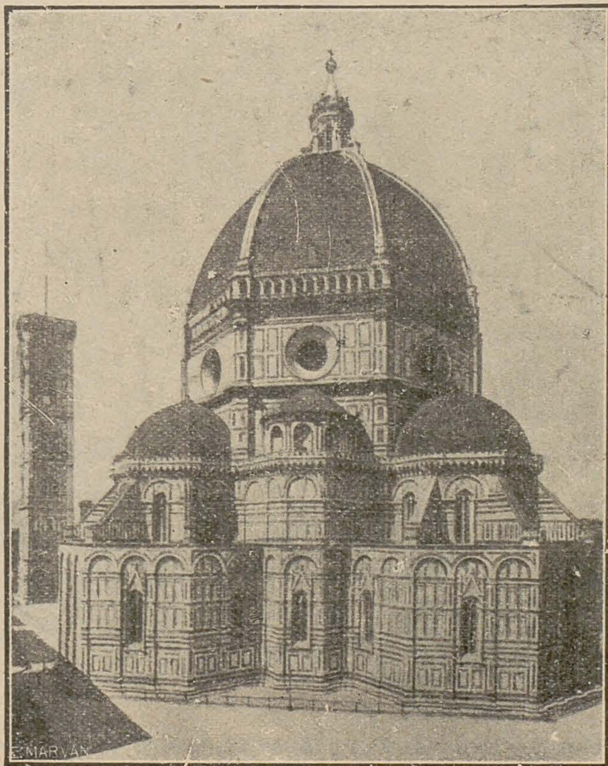
DANTE

Este cel mai mare poet din Evul Mediu. În opera sa «Divina Comedie» plânge nenorocirile patriei lui — care însă s'a purtat foarte vitreg cu dânsul. (Frescă de Rafael).

Şi în arte avem o mişcare nouă — ce porneşte tot din clasicism. Inspiraţia părăseşte domeniul sec, evumedial, când reproducerile erau făcute după anumite norme convenţionale, religioase — pentru a pune în loc observarea naturii, cu toate consecinţele ei revelatoare.

Giotto, (1266 — 1336) pictor şi arhitect florentin, şi, înainte de

dânsul, *Cimabue,* sunt primii care rup cu tradiţia Evului Mediu. Pentru asta, au avut foarte mare influenţă asupra pictorilor următori. În special Giotto este un mare artist. Frescele lui din Padova şi din Florenţa sunt frumoase opere în care compoziţia şi atitu-

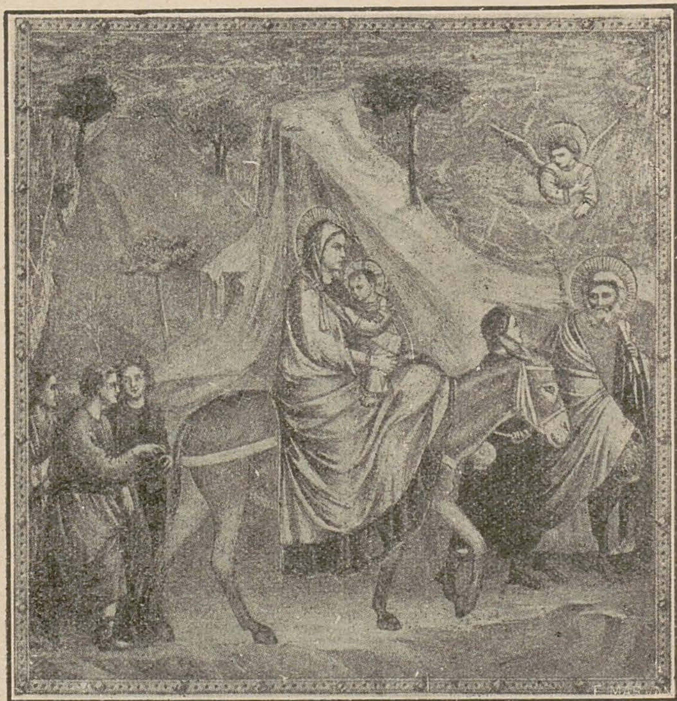
DOMUL DIN FLORENŢA

E catedrala oraşului. Făcut în formă de clopot. E aşa de frumos, încât Michel Angelo spunea că înaintea lui ar dori să-i fie mormântul.

dinea sfinţilor se îndepărtează cu totul de chipul cum erau interpretate până atunci.

Brunelleschi, arhitect vestit, s'a inspirat cel dintâi din monumentele vechi ale Italiei creând un nou stil în arhitectură, numit *stilul*

Renaşterii. El constă în întrebuinţarea bolţii romane. A făcut Domul din Florenţa, la care a lucrat 10 ani şi a cărui cupolă enormă a fost imitată apoi de arhitecţii următori.

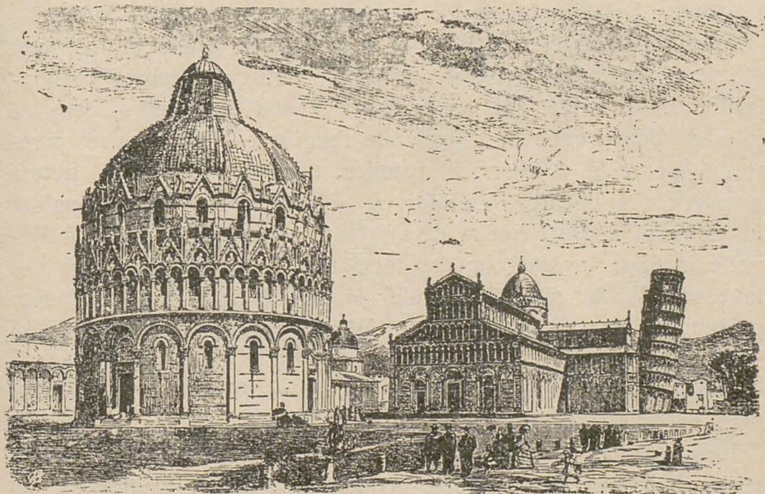
FUGA ÎN EGIPT

E un tablou de Giotto, care se găsește în Biserica Sfânta Maria din Padova. Fecioara, cu Isus, pe care-l ține legat de gâtul ei—pornește pe măgar, spre a-și scăpa pruncul de măcelul lui Irod. Sf. Iosif merge înainte. Peisajul încunjurător, stânci și copaci, cam naiv redat—dar mișcările persoanelor, pline de vieață. Giotto a fost prietinul lui Dante. În copilărie, păștea oile. Talentul mare, pe care-l avea în pictură, i l-a descoperit Cimabue, care i-a servit de profesor, dar pe care l-a întrecut mult.

Lorenzo Ghiberti a sculptat pentru Baptisteriul din Florenţa două porţi de bronz, vreme de 49 de ani, despre care Michel Angelo spunea că sunt vrednice să fie porţile raiului.

Având la îndămână aceste modele, artiştii Renaşterii au creat opere nemuritoare.

Precursorii Reformei. Marea Schismă din Apus. – Strămutarea papilor la Avignon a fost o mare lovitură pentru Biserica apuseană. Statul papal, lipsit de şeful său, începu să decadă. Atunci Grigore XI părăsi Avignonul şi se întoarse la Roma, în 1377. Timpul cât au stat papii la Avignon, adică aproape şaptezeci de ani, este cunoscut subt numele de *robia babilonică*.

PISA

Babtisteriul, catedrala și vestitul turn plecat – una din rarele curiozități ale lumii. Sunt făcute în stil roman.

Cardinalii italieni aleseră un papă la Roma, iar cei franceji, nemulțămiți, aleg altul la Avignon. Va-să-zică acuma era doi papi. Aceștia se acuzau în public de erezie și înşelăciune, excomunicându-ae și somându-se unul pe altul să părăseassă scaunul pontifical.

Desbinarea aceasta nenorocită este cunoscută subt numele de *Marea schismă din Apus* şi a ținut şi ea aproape 70 de ani. Europa se împărți în două: o parte din statele catolice recunoscură pe papa din Roma, altă parte, pe cel din Avignon.

Scandalurile din Biserică au adus un pericul şi mai mare pentru unitatea credinţei: ereziile. Unii dintre oamenii cei mai luminaţi, profesori şi teologi, indignaţi de cele ce vedeau, luară în deaproape cercetare chestiunile religioase. Ei se convinseră, cetind cu luare aminte cărţile sfinte, că papii uzurpaseră puterea folosindu-se de ignorunţa maselor. Felul cum îşi ducea vieaţa clerul, marile lui bogăţii şi abuzurile care le erau consecinţa — nu aveau nimica a face cu textul Evangheliilor. Şi atunci, ei şi-au spus cu îndrăzneală părerile. Dar preuţimea, care era încă puternică, s'a ridicat cu furie împotriva lor şi mulţi dintre ei fură ucişi fără milă.

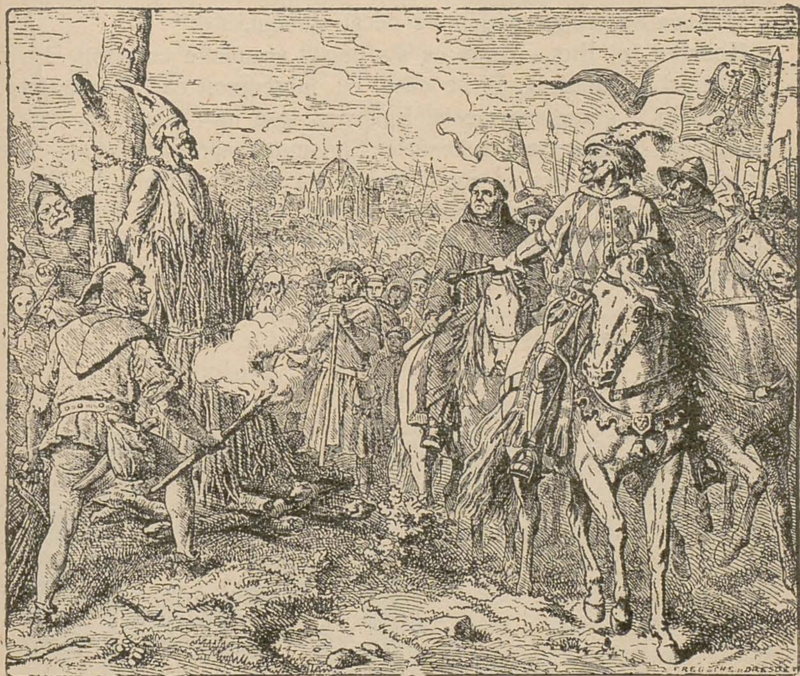
Ereziile lui Wiclef şi Hus. – Cei mai vestiţi eretici au fost *Ioan Wiclef* şi *Ioan Hus.* Wiclef a trăit în Anglia, pe vremea scandalurilor din Biserică. Era un profesor învăţat din Oxford, care se interesa de aproape de chestiunile religioase. El propuse o reformă generală a Bisericii catolice cerând desfiinţarea puterii papale, simplificarea cultului şi introducerea limbii engleze în serviciul divin. Protejat de unii regi ai Angliei, putu să-şi desvolte în tihnă învăţăturile; dar tocmai când preuţii se găteau să-l lovească, Wiclef muri. Discipulii săi, numiţi *Lolarzi,* au fost aspru persecutaţi, aşa că învăţătura lui Wiclef nu putu prinde rădăcini în Anglia.

Mai însemnat decât Wiclef, a fost *Ioan Hus* care admise în totul părerile învăţatului englez.

Ioan Hus era un profesor vestit dela universitatea din Praga şi rectorul ei. Era preut. Foarte învăţat, de o cinste exemplară, cu moravuri curate, el este unul din marii scriitori ai Boemiei şi îndreptătorul limbii ei literare. A scris câteva cărţi liturgice pe care le-a pus însuşi pe muzică, fiind unul din reformatorii muzicii bisericeşti. Vorbea foarte frumos şi poporul ţinea mult la dânsul. Afară de Luther, nici un predicator n'a avut o influenţă aşa de mare asupra vreunei naţiuni. Cerea ca clerul să se întoarcă la simplicitatea cultului din timpurile vechi ale creştinismului, ca averile bisericeşti să le ieie statul şi ca serviciul divin să se facă în limba vie a fiecărui popor, şi nu în limba latină. Mai spunea că împărtăşania să fie luată subt ambele forme, pâne şi vin, nu numai cu azimă.

În vremea asta, Marea Schismă dura mereu. Cei doi papi, nevoind să se înţeleagă, se ţinu un sinod la Pisa care-i răsturnă

pe amândoi, numind alt papă. Dar nici cel dela Roma, nici cel dela Avignon nu voiră să părăsească scaunul, aşa că acuma erau trei papi. Lucrurile nu puteau merge mai departe. După stăruinţa lui Sigismund, îm-

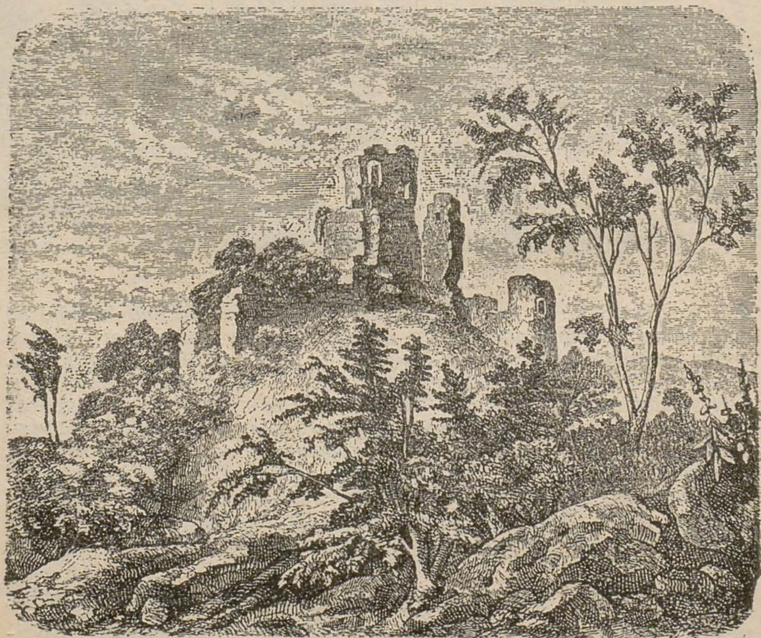
MOARTEA LUI HUS

Hus s'a prezentat la judecată, liber — având cuvântul împăratului că nu i se va întâmpla nimica. S'a apărat cu mult curaj—dar, dela o vreme, episcopii, întrerupându-l mereu, nu l-au mai lăsat să vorbească. Hus a înţeles că e pierdut—mai ales când s'au aruncat asupra lui şi i-au sfâşiat hainele preuţeşti. Temându-se ca să nu-l scape poporul, episcopii l-au pus la închisoare legându-l cu lanţuri şi condamnându-l să fie ars pe rug. Scena reprezintă momentul când Prinţul Papenheim, mareşalul imperiului, îl somează pentru ultima dată să declare falşă învăţătura lui. «Mor bucuros pentru adevăr» a spus Hus. Atunci călăul a aprins focul. Hus poartă coiful de hârtie al vrăjitorilor şi al ereticilor—pe care se vede un drac sfâşiind un suflet omenesc.

păratul Germaniei, se adună un sinod la *Constanţa*, (1414). Veniră aici peste 100.000 de oameni. Mulţimea aştepta cu nerăbdare hotărî-

rile Sinodului. Doi din papi abdicară, al treilea fu depus, şi Sinodul numi în locul lor, pe *Martin V*, creştin virtuos şi blajin. Apoi se mai decise că hotărîrile sinoadelor sunt mai presus de papă — şi deci el trebuie să le deie ascultare — nu ca până acuma, când papa se credea mai mare decât sinodul.

Moartea lui Hus. – După ce s'a liniştit scandalul cu papii, Hus fu chemat la judecată. El se duse cu încredere, căci împăratul Sigismund îi garantase vieaţa. Episcopii însă nu-l lăsară să vorbească şi-l condamnară la moarte. Sigismund aprobă sentinţa, şi marele învăţat fu ars pe rug. Cenuşa i-a fost aruncată în Rin. Curajul cu care a suferit martirul pentru ideile sale, a făcut din el unul din marii eroi ai omenirii. Odată cu dânsul, a fost ars şi discipulul său, *Ieronim din Praga*.

PARTEA II

EUROPA PÂNĂ LA REVOLUŢIA FRANCEZĂ

XXII

INTRODUCERE ÎN ISTORIA MODERNĂ. MARILE INVENŢII.

Transformările Omenirii faţă de Evul Mediu. – Epoca ce urmează în Europa, după cucerirea Constantinopolului, se deosebeşte mult de Evul Mediu. Popoarele, deplin formate, se organizează acuma şi se cultivă, ducând o vieaţă mult mai bună şi mai îndemânatică decât în veacurile trecute.

Guvernele feudale care, din punct de vedere politic, alcătuiau caracterui principal al Evului Mediu, sunt desfiinţate şi înlocuite pretutindeni cu puterea regilor. Nouăle stăpâniri monarhice vor aduce în ţările lor o linişte mai mare, necesară pentru desvoltarea popoarelor. Vieaţa ia acuma cu totul altă înfăţişare. Oamenii se îmbogăţesc; întreprinderile economice, ca industria, comerţul şi agricultura, se transformă cu totul; artele şi ştiinţele se desvoltă neasemănat, iar igonoranţa şi barbaria dispar în mare parte.

Dar, pentru ca toate prefacerile pomenite să se poată întâmpla, a trebuit ca omenirea să se folosească mai întâi de anumite invenţii şi descoperiri, de pe urmele cărora a putut începe o nouă istorie a lumii. Invenţiile acestea au fost: praful de puşcă, hârtia, tipografia şi busola, precum şi marile descoperiri geografice ale Portughejilor şi ale Spaniolilor.

Invenţiile moderne: Praful de puşcă. – Nu se ştie cu siguranţă cine este inventatorul acestei compoziţii. E sigur că Chinejii – poate şi Indienii – l-au cunoscut. Arabii l-au luat dela dânşii şi

l-au adus în Europa întrebuinţându-l prima oară pentru aruncarea ghiulelelor de războiu. Musulmanii din Spania aveau tunuri încă din veacul al XIII. Dela dânşii l-au primit şi creştinii. La data aceea însă, compoziţia ierbii de puşcă era deja cunoscută.

Astfel, în veacul X, alchimistul *Marinus Graecus* arată că amestecând silitră, pucioasă şi cărbune, dobândim un praf din care, dacă punem puţin într'o ţeavă bine închisă şi-i dăm foc, ea poate sări în aer. Mai târziu, *Roger Bacon*, (1214—1282), unul din cei mai mari învăţaţi din Evul Mediu, a scris că putem cu silitră, pucioasă şi cărbune să producem un foc care să imiteze para fulgerului şi bubuitul tunetului. Cu dânsul—spunea el—se pot distruge sate şi armate întregi. Pentru asta, ca şi pentru alte păreri nouă ale lui, Roger Bacon a fost osândit de Biserică şi aruncat la închisoare, ca eretic, unde a stat zece ani.

Jumătate de veac mai târziu (1350), un călugăr neamţ, numit *Berthold Schwartz,* a vorbit din nou despre praful de puşcă şi întrebuinţarea sa. Pentru asta, mulţi—mai ales dintre Germani—privesc pe Schwartz ca inventatorul lui.

Cu timpul, s'a creat artileria—iar tunurile s'au întrodus în toată Europa. Cele dintâi, numite *bombarde*, erau nişte instrumente grosolane, tot aşa de periculoase pentru cel care trăgea, ca şi pentru duşman. Ghiulelele—pietre sau bucăţi de plumb – aveau mai puţină putere chiar de cât balistele şi catapultele celor vechi, deoarece nu ajungeau departe. Mai târziu, tunurile se mai perfecţionară. Totuşi, până la descoperirea puştii, schimbările n'au fost mari în felul armamentelor. De aceea, alături de artilerişti, găsim şi pedestrime, înarmată tot cu suliţe, topoare, arcuri, ghioage, etc. Numai din veacul XVII, cu introducerea puştii portative, sistemul înarmărilor a fost modificat cu desăvârşire aducând mari prefaceri în această direcţiune.

Pentru mânuirea gurilor de foc, fiind nevoie însă de anumită pregătire, regii au înfiinţat *armatele permanente*, în locul miliţiilor feudale.

Hârtia. – În timpurile vechi, hârtia nu era cunoscută; ea a fost întrebuinţată abia pe la mijlocul Evului Mediu. Cei vechi scriau pe *table ceruite,* pe *papirus* şi pe *pergament*. Materiile din urmă s'au întrebuinţat şi în Evul Mediu, dar erau prea scumpe.

Tablele ceruite erau bucăţi de lemn, acoperite cu un strat uşor

de ceară. Se scria pe ele apăsând uşor vârful ascuţit şi tare al unui condeiu, numit *stylum*. Papirusul se făcea dintr'un arbust care avea acelaşi nume şi creştea în Egipt. Din scoarţa lui se scoteau fâşii subţiri ce aveau mare asemănare cu hârtia. Se scria apoi pe ele cu un fel de negreală ce semăna cu cerneală noastră. Pergamentul se lucra din piei de oi, de capre şi de viţel—bine rase. S'a numit aşa, pentrucă cele mai bune piei pentru scris se fabricau la Pergam, în Asia [Mică. Atât papirusul cât şi pergamentul se întrebuinţau şi în Evul Mediu, însă amândouă aceste materii costau prea mult.

Cei dintâi care au făcut hârtia de mătasă şi de bumbac au fost Chinejii. Dela dânşii au împrumutat-o Arabii care, prin secolul VIII, au adus-o în Europa. Tocmai în veacul XII şi XIII a început să se fabrice hârtia de *cârpe,* adică din nişte materii care se aruncau ca netrebuincioase. Cu purtarea cămeşilor de pânză, găsindu-se din belşug petice, hârtia a devenit foarte ieftină, aşa că ea a înlesnit mult descoperirea şi progresul tipografiei.

Busola. – Busola a fost cunoscută mai întâi de Chineji: ei ştiau proprietatea misterioasă a acului magnetic de a-şi întoarce totdeauna un vârf către miazănoapte, dar nu s'au servit de dânsa pe apă. Dela Chineji au împrumutat-o Tătarii, iar dela aceştia au luat-o Arabii care au adus-o în Europa.

Se crede că busola a fost introdusă întâi în vremea cruciatei II — şi numai pe Marea Mediterană. Până atunci, corăbierii se conduceau de stele şi, în special, de steaua polară. Călătoria, făcută în astfel de condiţiuni, era grea, căci navigatorii nu erau siguri pe unde mergeau. Pentru asta, de obiceiu, călătoreau ziua, şi atunci nu pierdeau din vedere uscatul. Aşa fiind, călătoria pe mare suferea multe neajunsuri. Din Noemvrie şi până în Februarie, corăbierii erau puţini, chiar pe Marea Mediterană. Ei plecau în revărsatul zorilor, se ţineau numai de ţărmuri, şi sara se întorceau acasă, pentru ca să nu-i apuce pe apă nopţile lungi şi brumoase ale iernii. Acest fel de plutire s'a numit cabotaj.

Cu descoperirea busolei, călătoriile pe mare s'au îmmulţit foarte mult. Având acuma un mijloc sigur de orientare, corăbierii au îndrăznit să înfrunte chiar nemărginirea oceanului.

Acela care a întrebuinţat pentru întâia oară busola, subt forma ei aproape actuală, a fost un marinar din Amalfi, numit *Flaviu*

Gioja, din care cauză el a fost privit — pe nedrept însă — ca inventatorul acestui gingaş instrument.

Invenţia Tiparului. — În timpurile vechi se scria numai cu mâna. La Romani era un sclav, numit *librarius,* care copia cărţile. În Evul Mediu, când nu mai erau asemenea robi, locul lor l-au luat caligrafii, copiştii de meserie şi călugării de prin mănăstiri. Însă toate copiile acestea, pe lângă că conţineau greşeli neiertate care le alterau înţelesul, erau şi foarte scumpe. În asemenea condiţii, numai capetele încoronate, oameni prea bogaţi şi mănăstirile puteau să şi le procure.

GUTEMBERG
(Statue din Paris).

Cu descoperirea tiparului, cărţile s'au îmmulţit neasemănat şi s'au răspândit c'o mare iuţeală. Acela care a inventat tipografia este *Ioan Gutenberg*, născut la Mainz, în anul 1400, şi mort la 1468 — după o vieaţă grea şi nenorocită, de pe urma invenţiei sale.

Încercări de tipărire s'au făcut şi înainte de Gutenberg. Aşa, Chinejii, încă din secolul X, cunoşteau meşteşugul imprimării, întrebuinţând plăci de lemn pe care săpau scrierea invers şi în relief. Marco Polo ne spune c'a văzut în China un calendar oficial, scos în milioane de exemplare, tipărit cu tăbliţe de lemn.

În Europa, felul acesta de imprimare era întrebuinţat numai pentru scoaterea cărţilor de joc. Dar, în secolul XV, un paracliser olandez, numit *Laurenţiu Coster,* din Harlem, tipări, tot cu plăci de lemn, o carte cu chipurile sfinţilor cuprinzând şi câteva legende referitoare la vieaţa lor. Arta de care se servea Coster nu era însă tipografia, ci *xilografia*. Pentru ca s'o poată întrebuinţa

şi la cărţi de cetit, îi veni în gând, tot lui Coster, să sape literele una câte una. Defectul lor acuma era că se uzau prea repede. Gutenberg, luând ideea lui Coster, o perfecţionă. El inventă *literele mobile de metal* şi *teascul de imprimat.* De aceea, Gutenberg e privit, cu drept cuvânt, ca inventatorul tiparului, născocire dumnezeiască, cum spunea regele Ludovic.

Prima carte s'a tipărit în Mainz şi a fost o Biblie în limba latină, cunoscută subt numele de *Biblia fără dată,* deoarece Gutenberg şi tovarăşul său, *Ioan Fust*, n'au voit să-i puie anul apariţiei care, de altfel, se ştie că e 1456. Motivul acestei omisiuni este că ei voiau s'o deie drept manuscris, deci s'o vândă foarte scump. Pentru asta, un zugrav împodobise cu mâna literele iniţiale ale capitolelor Bibliei.

Dar, după ce s'a stricat tovărăşia lui Gutenberg, Fust asociindu-se cu un caligraf vestit, numit *Petru Schoeffer*, perfecţionă literele şi dete o desvoltare mai mare nouăi invenţii. Ei publicară o carte, anunţând că este lucrată *«după arta nouă a tipografiei, fără ajutorul condeiului»*.

Gutenberg, rămas singur, făcu altă asociaţie şi tipări şi el cartea numită *Catholicon* sau *Universul,* lucrare scoasă numai de dânsul.

Tipografia se răspândi iute. La începutul veacului XVI se găseau tipografii aproape în toată Europa. Cărţile ajunseră astfel mult mai ieftine şi deci la îndămâna tuturora. Acest lucru a contribuit la progresul omenirii, mai mult decât orice altă invenţie, şi numai născocirea drumului de fier i s'ar putea asemăna.

Deşi Gutenberg, în vieaţă, a avut numai suferinţe, de pe urma geniului său, urmaşii i-au recunoscut marile lui merite şi, de aceea, oraşele Mainz, Strasburg şi Paris i-au ridicat câte o statue.

XXIII

DESCOPERIRILE GEOGRAFICE ŞI DRUMURILE NOUĂ

URMĂRILE DESCOPERIRILOR

Descoperirile Portughejilor. – Încă din timpurile Evului Mediu, Europenii cunoscură produsele Orientului şi mai ales acelea ale Indiei. Aceste produse constau în mătăsuri, pietre preţioase, măr-

găritare, porţelanuri, parfumuri şi în special tot felul de mirodenii care aveau pe atunci o mare întrebuinţare. Ele se aduceau pe două căi: una pe uscat, cu caravanele — care ajungea la Marea Neagră, de unde le încărcau apoi Genovejii, şi alta pe apă şi anume prin Oceanul Indian şi Marea Roşie — care ajungea în Egipt, de unde le luau Veneţienii. Odată aceste mărfuri în mânile negustorilor italieni, erau vândute foarte scump.

DON HENRIC-MARINARUL

Era fiul lui Ioan I, regele Portugaliei. Lui i se datoresc în mare parte descoperirile geografice ale Portughejilor. A chemat în jurul său pe toţi marinarii vestiţi şi a făcut o şcoală de navigaţie. Poartă crucea — căci descoperirile de pământuri nouă aveau de scop, între altele, şi lăţirea creştinismului.

Când imperiul Arabilor a fost desfiinţat de către Turci, comerţul cu Indiile s'a întrerupt. Atunci Europenii, cărora le lipseau nişte produse cu care se obişnuiseră, au început să caute alt drum pe unde să meargă în India.

Cei dintâi corăbieri, care au voit să ajungă aici, au fost Portughejii. Pentru asta, ei aleseră drumul spre răsărit. După stăruinţele regilor Portugaliei, începură să înainteze pe lângă coasta de apus a Africei, ca să-i facă ocolul. Dar continentul acesta era necunoscut, şi Portughejii nu-şi închipuiau că el se întinde aşa de mult spre miazăzi. De aceea, ei mergeau încet şi pe dibuite. Totuşi, în 1419, descoperiră insula Madera, apoi găsiră insulele Azore şi ale Capului Verde. Aceste începuturi sunt

datorite regelui *Ioan I* şi mai ales fiului său, *Don Henric Marinarul*, care făcu o şcoală de navigaţie la St. Vincent, strângând astfel în jurul său pe toţi iubitorii mării.

După multe călătorii, Portughejii au izbutit să treacă ecuatorul, deşi credeau că pe acolo apele clocotesc, iar în fundul oceanului sunt magnete mari ce trag vasele în adâncuri. Ecuatorul trecut – unii

ALBUQUERQUE

Fundatorul imperiului colonial portughez. I s'a zis «cel Mare» și, într'adevăr, a meritat acest nume. Era înrudit cu familia regală din Portugalia. Poartă crucea misionarului creștin.

căpătară convingerea că sunt pe drumul spre India. De aceea, papa și regele Portugaliei îndemnară şi mai mult pe corăbieri. Atunci un marinar îndrăzneţ, *Bartolomeu Diaz*, merse până la capul unde sfârşeşte Africa de miazăzi și pe care, din pricina grozavelor furtuni ce sunt veşnic pe acolo, nu l-a putut trece. Diaz l-a numit *Capul Chinurilor;* dar regele Portugaliei, Ioan II,

înțelegând că e punctul extrem al continentului african, i-a zis *Capul Bunei Speranțe*, nume pe care-l poartă și astăzi (1486).

Bartolomeu Diaz se întoarse înapoi, îngrozit de cele ce văzuse. Încercarea însă trebuia dusă mai departe — și asta a făcut-o *Vasco de Gama*. El porni cu mai multe corăbii, dar, pentru a găsi echipajul necesar, a trebuit să-l complecteze cu zece condamnați la moarte. Intr'adevăr, Vasco de Gama trecu Capul și ajunse în India, debarcând pe coasta Malabarului, la *Calicut* (1498).

Așa dar, după 79 de ani, Portughejii își văzură împlinirea visului lor. N'a trecut mult, și ei izbutiră să-și înjghebe în vreo douăzeci și cinci de ani, un întins imperiu colonial, al cărui fundator a fost *Albuquerque*. El cuprinse *Goa*, centrul acestor colonii, ocupă toate punctele strategice la Marea Roșie și Golful Persic, apoi Malacca și Ceylan. Din India, Portughejii au ajuns în China, unde au supus orașul Macao (1520).

Pentru alcătuirea acestui imperiu, Portughejii au făcut cruzimi și abuzuri spăimântătoare. Dar el n'a ținut mult și a fost cuprins de alte popoare mai bine înzestrate.

Descoperirile Spaniolilor. Cristofor Columb. — Drumul nou, care ducea la India, prin răsărit, cu toate foloasele lui, era din cale-afară de lung.

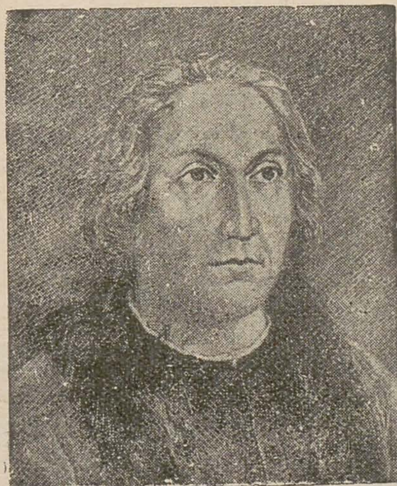
Trebuia căutat altul mai scurt. Columb, feciorul unui țesător din Genova, plecând dela ideea că pământul este rotund și izolat în spațiu, căpătă convingerea că cineva poate ajunge la India *prin apus* — străbătând Oceanul Atlantic.

Ideea aceasta a lui întâmpină însă neîncredere pretutindeni, căci părerile Evului Mediu asupra formei Pământului mai dăinuiau încă. Se credea anume că Pământul este plan, și nu ca o sferă, fiindcă, în acest caz, oamenii din emisferul opus ar trebui să umble cu capul în jos. Apoi, mai spuneau unii că Pământul — întins ca o masă — este udat la marginile lui, de Ocean, până la zidurile care încunjură universul și pe care se sprijină cerul. Fiind așa, pe unde ai fi putut să te duci la India? Pe la miazănoapte, nu se putea, din pricina ghețurilor; pe la Sud, apa era clocotită — deci nu exista altă cale decât cea cunoscută.

Față cu aceste păreri înapoiete, care stăpâneau încă lumea, Columb nu se descurajă. Se adresă regelui Portugaliei, Ioan II,

care numi o comisiune de învăţaţi să-i cerceteze planul. Aceşti gravi bărbaţi declarară însă că este o curată nebunie. Totuşi se găsiră şi vreo câţiva care spuseră Regelui că ar putea să'ncerce. Atunci Ioan voi să facă asta, însă pe sama lui. De aceea, puse pe Columb la închisoare şi trimese două corăbii înspre apus. Dar corăbierii, speriindu-se de o furtună, s'au întors plouaţi înapoi.

Scăpând din închisoare, Columb se adresează lui Ferdinand Catolicul, regele Aragonului. Cu ajutorul Isabelei, Columb a putut să-şi echipeze trei corăbii cu care a pornit din portul Palos în largul Oceanului.

CRISTOFOR COLUMB

Columb avea 50 de ani când i s'a făcut acest portret. E cu părul alb. Poartă o haină garnită cu blană. Chipul lui liniştit arată energia de care a dat dovadă. (După un tablou din Muzeul Naval din Madrid).

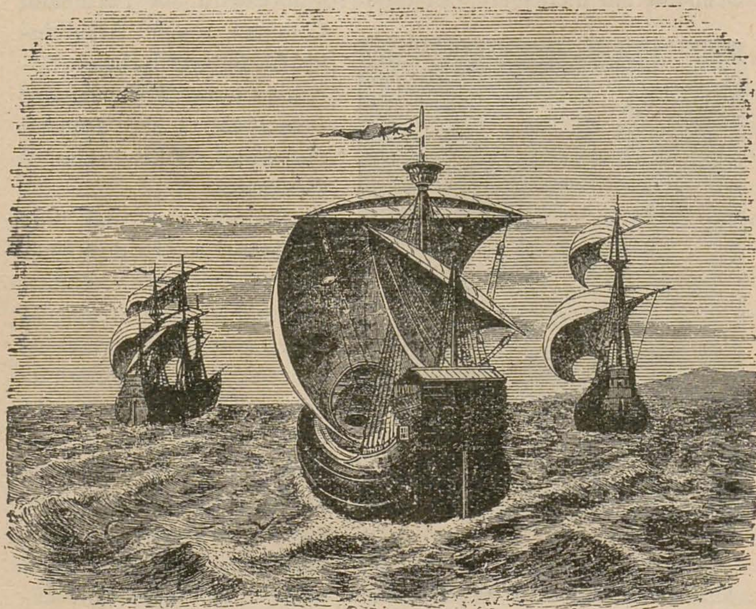
Călătoria ţinu mai bine de două luni, în desnădejdea tovarăşilor săi. Numai Columb îşi păstra sângele rece, convins că va reuşi în cele din urmă. Şi, într'adevăr, în noaptea de 11 Octomvrie 1492, se văzu uscatul — după o călătorie de 69 de zile. Pământul pe care se scoborîră ei nu era însă India, ci o insulă din archipelagul Lucaielor, căreia indigenii îi ziceau *Guanahani*, dar pe care Columb o numi *San-Salvador*.

Columb luă în stăpânire ostrovul, în numele suveranilor Spaniei, apoi urmându-şi drumul, ajunse la insulele *Cuba* şi *Haiti*. După asta, se întoarse în Spania, unde fu copleşit de onoruri.

Columb mai făcu încă alte trei călătorii, în care descoperi Antilele — iar în a treia, debarcă pe continent, la gurile Orenocului. De aici înainte, încep însă nenorocirile lui. Nouăle pământuri n'au adus foloasele nădăjduite, şi duşmanii săi îl săpau necontenit. Îl

învinovăţeau că voieşte să se facă rege al insularilor găsiţi şi să se despartă de Spania. De aceea, pe când era în a treia lui călătorie, Isabela trimese în ţările cele nouă pe *Francisc Bovadilla*, duşman personal al lui Columb. Solul Reginei, cum ajunse, îl arestă şi îl înapoiă în Spania, ca pe un făcător de rele, legat cu lanţuri de mâni şi de picioare.

După câţiva ani, Columb fu trimes iarăşi în pământurile nouă,

CORĂBIILE LUI COLUMB

Erau trei caravele — corăbii mici și ușoare care se puteau mișca nu numai în apele mării, ci și în acelea ale Oceanului. Se numeau Sfânta Maria, Pinta și Nina. (După o stampă din aceea vreme).

dar, de data asta, chiar coloniile fundate de dânsul, în urma intrigilor duşmanilor săi, nu voiră să-l primească.

Columb mai trăi doi ani, în lipsă şi în nevoi, şi muri la Valadolid, în 1506. El lăsă cu limbă de moarte fiului său, Diego, ca să-l îngroape cu cătuşele pe care le purtase. Osemintele lui au fost transportate mai târziu la San-Domingo, iar de aici, la Havana, unde se află şi astăzi.

Columb a murit cu convingerea că descoperise coasta răsăriteană a Asiei, fără să bănuiască că pământul aflat e un continent necunoscut. De aceea, multă vreme ţările găsite au fost numite *Indiile Occidentale.* Numele de America vine dela un florentin, *Amerigo Vespucci,* care publică cel dintâi o descriere a locurilor nouă. Cu numele lui Columb, s'a numit o mică regiune din America de Sud, care e Columbia.

Magellan, un nobil portughez, în serviciul Spaniei, voi să găsească prin apus calea care ducea într'adevăr la Ţara mirodeniilor. El plecă în 1520 din Spania, pluti drept spre miazăzi, pe coastele Americei de Sud, până la capul ce termină Ţara de Foc, apoi, prin strâmtoarea care-i poartă până azi numele, trecu în Oceanul cel Mare, numit de dânsul *Pacific.* Pentru întâia oară, o corabie europeană spinteca nemărginita suprafaţă a acestui ocean. Ajunse la insulele Filipine; dar aici, după cinci săptămâni, Magellan fu ucis într'o luptă cu indigenii. Un ofiţer al său, *Sebastian del Cano,* urmă drumul mai departe şi veni în Europa pe la Capul Bunei Speranţe, după o călătorie de trei ani, fără cinsprezece zile. Plecase trei corăbii, cu 239 de oameni, şi s'a întors numai una, cu 21 de corăbieri – dar s'a dovedit cu ocazia asta sfericitatea Pământului.

Imperiul Spaniol. – În America se aflau şi câteva state foarte civilizate: *Mexicul, Peru* şi *Chili.* Ele aveau o organizaţie regulată, instituţii politice şi religioase şi o cultură proprie cât se poate de înaintată. Spaniolii se aruncară şi asupra acestor mari state şi le cuceriră – întrebuinţând neomenii şi cruzimi înfiorătoare.

Cuceritorii lor – *conquistadores* – au fost *Fernando Cortez* care, în patru ani, a cuprins Mexicul distrugând civilizaţia înaintată a *Aztecilor,* şi *Pizarro* şi *Almagro,* care cuceriră în 1529 *Perul* şi, după aceea, *Chili.*

Perul era superior în cultură Mexicului; monumentele şi lucrările de artă de aici au făcut mare impresie asupra Spanionilor. Familia domnitoare se numea *Incas,* după numele unor năvălitori ce ocupaseră mai de demult ţara.

Aventurierii spanioli se uciseră la urmă unii pe alţii, şi atunci Carol Quintul trimese acolo un guvernator – aşa că Mexicul, Peru şi Chili intrară subt stăpânirea directă a Spaniei.

Imperiul colonial spaniol fu cu totul altfel decât cel portughez.

Spaniolii nu se mulţămiră numai să puie stăpânire pe câteva

ULTIMUL REGE AL MEXICANILOR

E în costum de războiu, cu scut şi suliţă. Împodobit cu pene şi înarmat ca Pieile-Roşii. (După o gravură veche în aramă).

oraşe însemnate de pe coaste, ca Portughejii, ci cuceriră şi restul

Descoperirile Geografice

Descoperirile și posesiunile portugheze

" " " spaniole

Drumul lui Bartolomeu Diaz

" " Vasco de Gama

Drumurile lui Columb

Drumul lui Magelan

AMERICA DE NORD
OCEANUL PACIFIC
Golful Hudson 1610-1611
Str. Hudson 1870
Labrador 1497
Str. Davis 1585
GROENLANDA 982
Islanda 1667
Terra Nova 1497
S. Laurentiu
Misisipi
Virginia
Florida 1513
California 1535
MEXICO
G. Mexicului
Mexico 1519
Guatemala 1521
Nicaragua 1521
Panama 1519
Cuba 1492
Jamaica 1494
Haiti 1492
St. Salvator 1492
Antile
Trinitatea 1496
Ecuator
Columbia
Guiana
Amazon
Peru
Lima 1535
Chili 1536
Santiago 1552
La Plata
AMERICA DE SUD
Paraguai
Brasilia
Parana
Rio de Janeiro 1516
Rio de la Plata
Buenos Ayres 1535
I. Chilica 1558
Str. Magelan 1520
Țara de Foc 1552
Cp. Horn 1616 (1526)
I. Marchise
I. Tahiti
Drumul lui Magelan
Linia de demarcație între posesiunile portugheze și spaniole 1494
OCEANUL ATLANTIC
I. Azore 1351 1431
I. Madere 1346 1419
Canare 1541
I. Capu Verde 1460
I. Sf. Elena 1502
I. Tristan 1506
Drumul II Columb 1493
IV Columb 1504
Drumul I Columb 1492
Drumul III Columb 1502
Drumul lui Vasco de Gama
Drumul lui Bart. Diaz
Lisabona
Palos
Cadix
Berberia
0 de Fero
EUROPA
M. Nordului
Norvegia
Suedia
M. Baltică
MOSCOVIA
STATELE TĂTĂREȘTI
M. Neagră
M. Caspică
M. Mediterană
AFRICA
Sahara
Abisinia
Massaua 1520
ETHIOPIA
Congo
Negru 1484
Lombezi
Mozambic 1498
Melinda 1496
Zanzibar 1496
Caffreria
Capul Furtunelor (Bunei Speranțe) 1497
Madagascar 1506
I. Mascarine 1505
OCEANUL INDIAN
Aden
Babel Mandeb
I. Socotora 1503
Ormuz 1505
Diu 1535
Bombay 1532
Goa 1510
Calcuta 1498
Ceylan 1506
Masulipatam
G. Bengal
Colomba 1518
Sumatra 1509
Iava 1505
Borneo 1521
Moluce 1521
Noua Guinea 1511
ASIA
CHINA
Maca
JAPONIA 1549
Formoza 1516
I. Filipine 1521
Mindanao 1521
I. Magelan 1521
I. Mariane 1521
I. Caroline 1528
OCEANUL PACIFIC
AUSTRALIA
Tasmania 1642
Drumul lui Magelan (Sebastian del Cano)

țărilor — făcând astfel o *Spanie nouă.* Aici veniră coloniști din

ULTIMUL REGE AL PERUVIENILOR

E tot așa de împodobit ca și regele Mexicului. (După o gravură veche în aramă).

Europa care fundară orașe și se fixară în chip trainic. Pentru

asta, imperiul lor a ţinut multă vreme – şi chiar atunci când a dispărut, au rămas acolo până azi limba şi civilizaţia spaniolă.

Urmările Descoperirilor Geografice. – Descoperirile geografice au avut rezultate foarte însemnate – nu numai pentru acei care le-au făcut, ci pentru întreaga omenire:

1. Comerţul pe mare – care înainte era numai *mediteranian*, – acuma devine *oceanic*. Alexandria, Genova, Veneţia, Marsilia,

FERNANDO CORTEZ
(După un pictor necunoscut).

precum şi toate statele situate în basinul Mediteranei, decad, iar în locul lor se ridică ţările de pe malul Oceanului: Portugalia, Spania, Franţa, Anglia – care până atunci erau state agricole. Lisabona ajunge una din cele mai strălucite cetăţi din Europa. Acolo curgeau zilnic toate bogăţiile Orientului: metalele Japoniei, mătasa chinezească, ştofele şi pietrele preţioase ale Indiei, pulberea de aur şi penele de struţ ale Africei, etc.

2. Aurul şi argintul, fiind în cantităţi colosale, schimbară felul averilor. În Evul Mediu, pământul alcătuia principala bogăţie. De acuma înainte metalele nobile îi vor lua locul. Dar belşugul de aur şi de argint n'a rămas în mânile Spaniolilor şi ale Portughejilor — căci ei, fiind putrezi de bogaţi, nu mai simţeau plăcere să muncească, ci cumpărau de-a-gata tot ce aveau trebuinţă, dela popoarele vecine. Aşa că bogăţiile din cele două ţări s'au scurs în Europa — trecând mai ales în mânile orăşenilor care se ocupau cu industria şi comerţul. Pentru asta, putem spune că întărirea puterii burgheziei a fost şi ea o consecinţă a descoperirilor geografice.

3. Ştiinţa şi civilizaţia au crescut. Oamenii câştigară cunoştinţe felurite despre locuitorii, plantele şi animalele locurilor descoperite. Verificară unele teorii: se convinseră acuma despre rotunzimea pământului şi izolarea lui în spaţiu. Multe păreri greşite dispărură, mai ales în geografie şi'n astronomie.

4. Descoperirile geografice au avut o rea influenţă asupra puterii clerului — care, printr'o greşală de neiertat, considera aproape ca dogme unele idei false: de exemplu, întinderea plană a pământului. Dovedindu-se acuma contrarul, clerul rămânând micşurat, lumea nu mai are încredere în învăţăturile lui. Putem spune că descoperirile geografice au pregătit deci, în oarecare măsură, acea revoluţie religioasă, numită *Reforma*, şi acea mişcare intelectuală şi artistică: *Renaşterea*.

5 Locuitorii din ţările descoperite au avut o soartă mizerabilă. Pieile Roşii din America, siliţi să muncească din greu pentru îmbogăţirea coloniştilor — nefiind deprinşi cu oboselile, pieriră cu milioanele. În San-Domingo, la 1492, erau peste un milion de locuitori; în 1509, abia mai sunt 40.000, iar în 1514, numai 18.000!

Zădarnic clerul, care dorea să convertească pe sălbatici la religiunea creştină, predica Spaniolilor blândeţa şi compătimirea. Văzând preuţii că, cu rugăminţi şi poveţe, nu pot izbuti, episcopul din Chiapa, *Las Casas*, propuse a-i înlocui la lucrarea minelor şi a plantaţiilor, cu puternicii Negri din Africa. Propunerea a fost primită, dar ea dădu loc la un rău şi mai mare: *ruşinosul comerţ cu Negri*, care a ţinut până la 1815, când Puterile Europei au luat hotărîrea să-l desfiinţeze. Pe ascuns, s'a făcut şi după acest an, costând vieaţa şi înjosind milioane de fiinţe omeneşti.

XXIV
RENAŞTEREA
VIAŢA SOCIALĂ. ARTA ÎN TIMPUL RENAŞTERII.

Cauzele Renaşterii. – Cultura veche s'a păstrat în Italia mai bine de cât oriunde, aşa că, îndată ce omul a avut răgaz aici, mulţimea de monumente greceşti şi romane a fost un îndemn, pentru studii şi creaţiuni nouă. Mulţămită apoi bogăţiilor oraşelor italiene, de timpuriu se produce în peninsulă o puternică mişcare intelectuală şi artistică, care, părăsind izvoarele de inspiraţie ale Evului Mediu, pune Italia în fruntea celorlalte ţări din Europa.

IOAN VAN EICK
Pictor flamand (1386–1440), numit şi Ioan din Bruges, a întrebuinţat pentru întâia oară în pictură uleiul de in şi cel din nucă – care au proprietatea de a se usca repede, după ce au fost fierte.

La această situaţie privilegiată, Italia a ajuns şi din pricina situaţiei sale politice. Introducându-se în veacul XV diverse tiranii şi guverne în peninsulă, s'au îmmulţit capitalele – desvoltându-se între ele un spirit de emulaţie care ar fi lipsit în cazul unei unităţi politice. Toţi vor să aibă palate, cu statui, tablouri şi biblioteci, aşa că *mecenatul* ajunge aproape un mijloc de guvernământ. Fami-

liile *Sforța*, la Milano; *Gonzague*, la Mantua; *Este*, la Ferrara; *Montefeltre*, la Urbino; *Medicis*, la Florența; *papii*, la Roma, *prinții de Aragon*, la Neapoli, etc. se întrec în a acorda protecție literaților și artiștilor. Între toate aceste orașe și cetăți strălucește mai ales Florența.

Pe de altă parte, la începutul secolului XV, Olandezul *Van Eick* descoperi *pictura în uleiu*, ce se poate păstra mai multe veacuri; iar către sfârșitul aceluiaşi secul, Florentinul *Masso Finiguerra* inventă *gravura* sau săparea în aramă, ce înlesneşte reproducerea oricărei opere de artă. Tot acuma se născoci și tiparul.

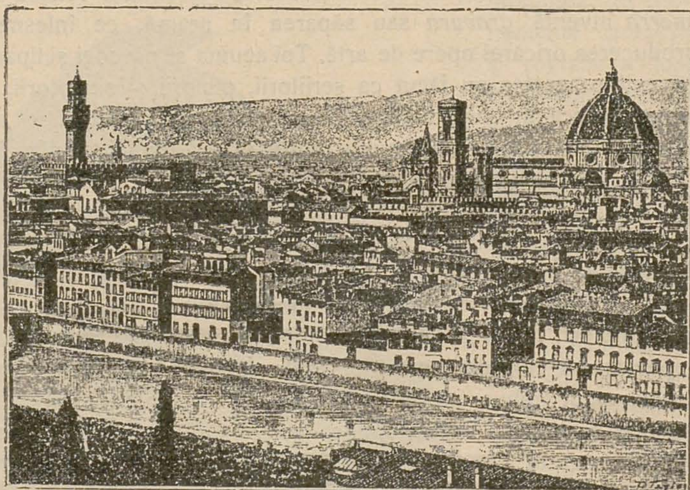
Invențiile acestea au făcut ca scriitorii, pictorii și sculptorii, să se înmulțească în chip uimitor. Ei au ajuns la o perfecție atât de mare, încât până astăzi mulți dintre ei, nu numai că n'au fost întrecuți, dar nici măcar, ajunşi. Mişcarea aceasta literară și artistică s'a numit *Renaştere* și a ținut vreo şaptezeci și cinci de ani: sfârșitul veacului XV și începutul celui de al XVI.

Renaşterea nu s'a produs deodată și fără nici o pregătire. În Franța, în Germania, dar mai ales în Italia, încă din secolul XII, erau sculptori, arhitecți, pictori și poeți cu vază. Dar operele lor, comparate cu cele din vechime, erau slabe. Nici artiştii aceştia nu știau cum trebue meseria, nici operele celor vechi nu erau încă bine cunoscute. Putem spune deci că *Renaşterea se numeşte numai momentul când arta Evului Mediu, reînoită prin studiul vechilor artişti, a ajuns la perfecție.*

Arta în timpul Renaşterii. Arhitectura. – La începutul Evului Mediu, bisericile se construiau în stilul roman, adică cu bolțile rotunde. Mai târziu, arhitecții au început să zidească într'un stil deosebit care s'a numit *gotic* sau *ogival*. Bisericile construite în stilul acesta, au bolți unghiulare și turle înalte și ascuțite care se pierd în văzduh. Mai toate orașele din Apus posedă frumoase monumente gotice, dar cele mai vestite sunt: biserica Sf. Ştefan din Viena, domul din Colonia, catedrala din Strasburg și Notre-Dame din Paris, precum și catedralele din Reims, Bourges, Rouen, etc.

În Italia, stilul gotic nu s'a întrebuințat, ci numai cel roman, iar mai târziu s'a zidit de arhitecți numai în stilul Renaşterii, pe care l-a început Brunelleschi. Cel mai mare și mai frumos monument lucrat în acest stil, este biserica Sf. Petru din Roma.

Planul acestui monument a fost făcut de celebrul arhitect *Bramante*, după însărcinarea papii Iuliu II — dar au mai lucrat la dânsul şi alţii, vreme de o sută de ani, între care Rafael şi mai ales, Michel Angelo. Acesta schimbă cu totul planul lui Bramante şi făcu din biserică un monument uriaş, cel mai frumos al întregii creştinătăţi apusene. Bramante a alcătuit şi planul Vaticanului, adică al reşedinţei papale.

FLORENŢA

Prin mulţimea operelor de artă, Florenţa este un adevărat muzeu. A dat naştere multor artişti şi scriitori renumiţi. În stânga figurii, se vede vechea primărie a oraşului, al cărui turn are o înălţime de 94 m. Pare o cetate. La dreapta, e catedrala, cu turnul ogival făcut de Giotto, apoi vestitul Dom, în formă de clopot. Florenţa e aşezată pe fluviul Arno, care se vede de-a-latul figurii.

Sculptura n'a fost desvoltată în Evul Mediu, dar cătră sfârşitul acestei epoce apar câţiva artişti în diferite ţări. În Italia, după *Ghiberti*, dela care au rămas acele neîntrecute porţi ale Baptisteriului din Florenţa, *Donatello* (1386—1466), este cel dintâiu sculptor care urmează cu îndrăzneală căile vechilor Greci. Acela care a dus însă această artă la cea mai înaltă perfecţiune a fost Michel Angelo.

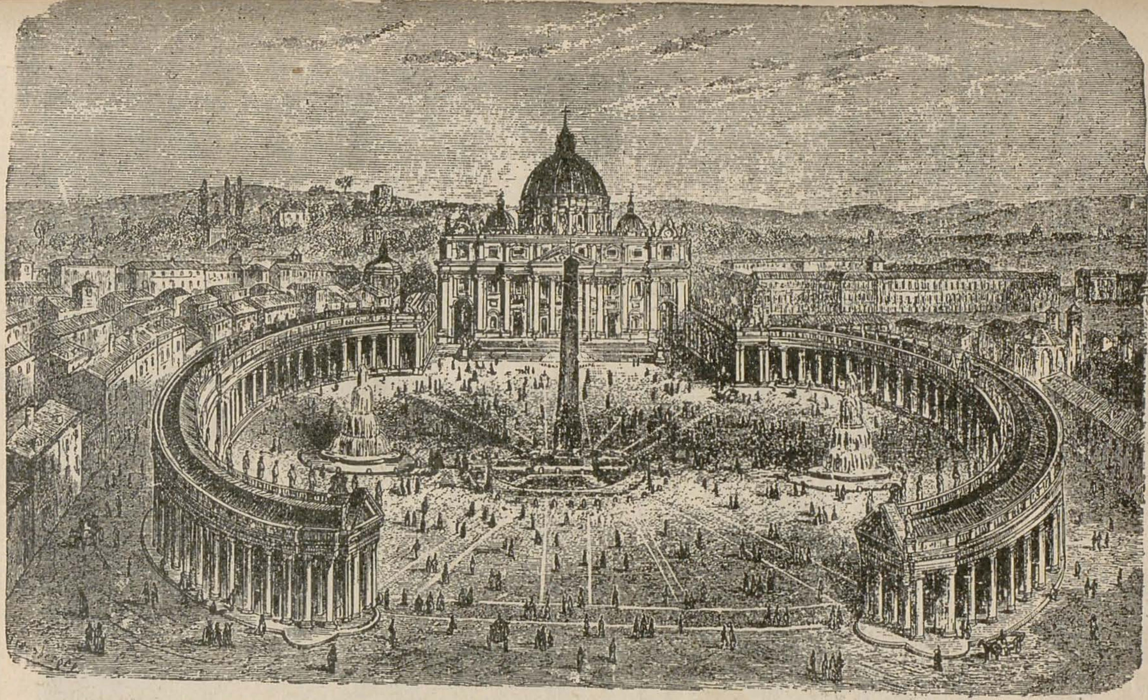
Michel Angelo Buonarotti (1475 – 1564) era florentin și nobil.

CORIȘTII

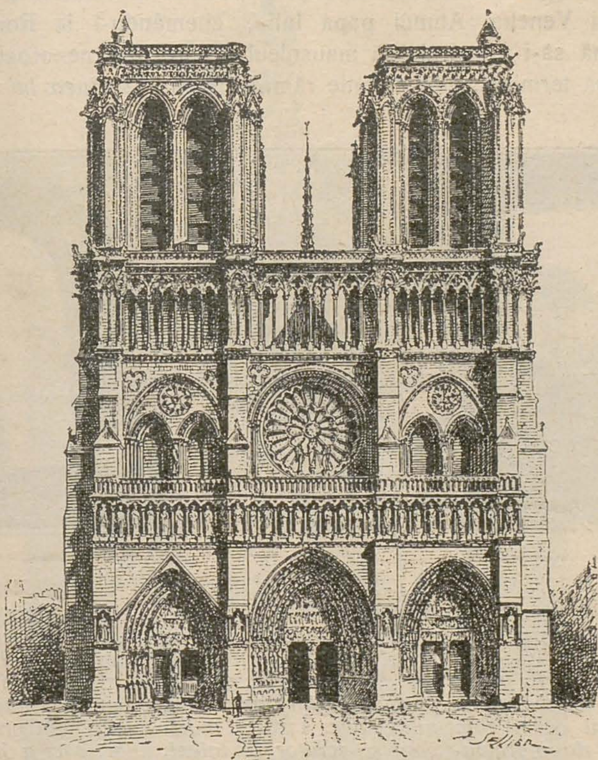
O bucată dintr'un basorelief, de Luca della Robbia. Coriștii, toți copii, în mărime naturală, sunt așa de bine făcuți, încât parcă trăiesc. Cel din dreapta bate măsura cu mâna și cu piciorul. (Catedrala Florenței).

A lucrat la pictorul David Ghirlandajo, iar de educația sa artistică

BISERICA ȘI PIAȚA SFÂNTULUI PETRU DIN ROMA

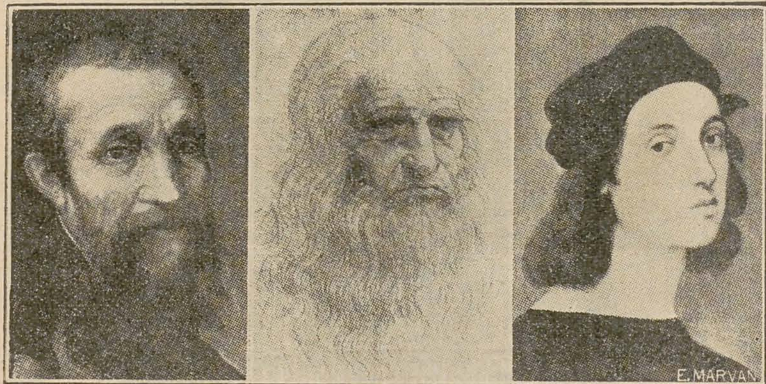
E cea mai mare biserică a creștinătății. În ea încap aproape 100.000 de oameni. Cupola, înaltă de 123 m. e opera lui Michel Angelo. Împrejurul pieței e o colonadă, iar în mijloc, un obelisc dela Luxor. În dreapta, palatul Vaticanului, reședința papilor.

NOTRE-DAME DIN PARIS

Catedrală în stil gotic, începută în anul 1163, în vremea lui Ludovic VII, continuată subt Filip August și urmașii săi, până la începutul veacului XIV. E de o superbă măreție. În figură se vede numai fațada, cea mai frumoasă parte a edificiului și totodată și cea mai veche construcție în felul acesta, care a servit apoi ca model mai tuturor bisericilor mari din Nordul Franței. E divizată prin contraforturi în trei părți și are trei etaje, în afară de turnuri care, ca la toate catedralele mari, nu sunt terminate: le lipsesc vârfurile. Are trei intrări, dintre care publicului îi este rezervată numai cea din dreapta – celelalte două fiind considerate ca sfinte. Deasupra portalului central se vede «Galeria Regilor» cu 28 de statui, reprezentând pe regii ebrei. Biserica face parte din grupul «catedralelor surori», în număr de șase: acea din Amiens, Beauvais, Bourges, Chartres, Reims și Paris. Toate sunt închinate Maicii Domnului, de aceea se numesc toate «Notre-Dame».

s'a îngrijit Laurenţiu Magnificul. După moartea lui Laurenţiu, Michel Angelo plecă din Florenţa şi petrecu în călătorii prin Bolonia şi Veneţia. Atunci papa Iuliu, chemându-l la Roma, îl însărcină să-i construiască mausoleul — care, din nenorocire, n'a fost însă terminat. Dar statuile rămase, cum e *statuea lui Moise,*

MICHEL ANGELO BUONAROTTI
Geniul uriaş al Renaşterii. Michel Angelo avea faţa foarte expresivă, însă urîtă, pentru care suferea mult. De aceea, îl fericea mereu pe Rafael, al cărui chip angelic era de o frumuseţă desăvârşită. Operele plănuite de Michel Angelo erau aşa de vaste, încât nu puteau fi executate într'o vieaţă de om. Pentru aceea, afară de picturile Vaticanului, n'a isprăvit nimica. (Portret făcut de el însuşi. Muzeul Capitolinic, Roma).

LEONARDO DA VINCI
Rivalul lui Michel Angelo şi al lui Rafael, a fost un artist universal: pictor, sculptor, arhitect, geolog, fizician, inginer, astronom, matematic. A fost şi muzicant şi scriitor de talent, ocupându-se cu teoria picturii, cu anatomia şi cu problema aerostaticei. Foarte frumos la înfăţişare, era socotit de contemporani ca o minnne a naturii: un zeu falnic, neîntrecut. (Portret făcut de el însuşi, Palatul din Turin).

RAFAEL SANZIO
Cel mai mare pictor al Renaşterii. A avut întâi profesor pe tatăl său, pictor şi el, apoi pe Perugin. A murit de tânăr, stors de puteri, din pricina oboselilor, căci a lucrat foarte mult şi fără întrerupere. Operele sale lasă o impresie liniştită, de fericire, căci el îşi idealiza subiectul, oricât de frumos, de nobil, şi de înălţător ar fi fost. (Portret făcut de el însuşi. Palatul Oficiilor din Florenţa).

ne arată pe artistul desăvârşit. Tot papa Iuliu II îl rugă să decoreze cu picturi bolta Capelei Sixtine. Patru ani a lucrat Michel Angelo la frescele acestei bisericuţe, împodobind-o cu scene din Vechiul Testament în care însă apar tot puternicele sale ca-

MOISE

Una din cele mai frumoase statui ieșite din mâna omenească. Are o înălțime de 2 m. 55. A lucrat-o în trei ani. Era destinată pentru mausoleul lui Iuliu II. Moise se sprijinește pe tablele Legii. Coarnele de pe cap sunt razele de lumină care-i învăluiau fruntea când s'a scoborît de pe muntele Sinai. Este cea mai caracteristică operă pentru geniul puternic al lui Michel Angelo. (Biserica Sf. Petru-în-Lanțuri din Roma).

MADONA CU STIGLEȚUL

Tablou vestit de Rafael. Marele pictor a zugrăvit trei tablouri aproape la fel: Fecioara în pajiște, (Muzeul din Viena), Frumoasa grădinăriță, (Luvru) și Madona cu Stiglețul. Toate cuprind pe Maica Domnului cu Isus și cu Ioan, variind numai poziția persoanelor. Să se observe principiul piramidal al compoziției, așa de plăcut mai ales pictorilor italieni, adică putința de a înscrie precis grupul de persoane într'un triunghiu. Înfățișarea copiilor și mișcările lor sunt admirabil redate. Castelul Peleș are de Rafael o Adorație a Magilor, copie făcută în timpul Pictorului, după celebrul său tablou din Galeria vaticană. (Muzeul Oficiilor, Florența).

FECIOARA, SFÂNTA ANA ȘI ISUS.

Vestit tablou de Leonardo da Vinci. Maica Domnului, plecată peste genunchii mamei sale, reține pe Isus care ar vrea să încalece pe miel. Chipul fermecător al Sfintei Ana l-a preocupat în special pe Leonardo aici, izbutind să-i imprime o candoare angelică. În fund, un peisagiu neguros aruncă un caracter misterios asupra tabloului. Să se observe forma triunghiulară în care sunt înscrise cele trei persoane. Acest tablou, după multe peregrinații prin țări străine și schimbări de proprietate, a ajuns în mânile lui Richelieu, care l-a dăruit lui Ludovic XIV. Este una din cele mai frumoase picturi din vremea Renașterii. (Muzeul Luvrului).

lități de sculptor. După moartea papii se retrase la Florența unde a executat, cu o măiestrie fără asemănare, mormântul familiei de Medicis – la care a făcut chipul *Gânditorului* și vestita statue a *Nopții*, reprezentată printr'o femeie adormită.

Ca arhitect, Michel Angelo a lucrat la biserica Sf. Petru – șaptesprezece ani. N'a avut bucuria s'o vadă terminată, căci a murit mai înainte, în vârstă de 90 de ani.

Michel Angelo este însemnat și ca inginer și poet. El a rămas însă neîntrecut mai ales în sculptură – cu toate că a produs capodopere și în pictură și'n arhitectură: de aceea a fost numit *Maiestrul celor trei arte*. Era o natură înclinată spre neliniște și suferință, pentru care toate operele lui se resimt de această trăsătură sufletească.

Pictura. – Pictorii italieni din vremea Renașterii au făcut din pictură o artă dumnezeiască. Numărul lor este foarte mare, dar cei mai însemnați au fost:

Fra Angelico (1387 – 1455), genial călugăr dominican, plin de evlavie și de credință. A împodobit cu fresce sublime, toate de esență creștină, Mănăstirea Sfântului Marcu din Florența. Apoi *Masaccio*, mort de tânăr care, cel dintâi, a găsit regulele perspectivei; *Botticelli* și *Mantegna* care au desăvârșit concepția modernă în pictură, eliberându-se de toate piedicile convenționale ale Evului Mediu.

Dar pictorii care au produs acele nemuritoare capodopere, de care este legată strălucirea Italiei, sunt din epoca următoare, adică din acei șaptezeci și cinci de ani caracteristici ai Renașterii.

Leonardo da Vinci (1452 – 1519), artist universal – a fost în același timp și un om de știință. El e acela care a făcut o parte din irigațiile Lombardiei. Mai ales în pictură a produs capodopere neîntrecute. Cea mai frumoasă din ele este *Cina cea de taină*, făcută pe păretele unei mănăstiri din Milano, care, din nenorocire, astăzi este aproape ștearsă. *Gioconda* este un portret ilustru reprezentând pe o femeie. El se păstrează, ca o comoară, în muzeul Luvrului din Paris. Leonardo a trăit și la curtea regelui Francisc I, unde a și murit.

Corregio – prin unele lucrări s'a ridicat până la cea mai înaltă expresie a picturii, rivalizând cu marii maieștri ai lumii.

Paul Veronezul a acoperit cu picturi păreții tuturor palatelor

GIOCONDA

Vestit tablou de Leonardo da Vinci. Reprezintă pe Lisa Gherardini, soţia florentinului Francesco Zanobi del Giocondo. Avea 30 de ani când Leonardo i-a făcut portretul. Patru ani a lucrat el la dânsul. Propriu zis nu e o femeie frumoasă, cum găsim la Rafael, la Tiţian sau chiar Sfânta Ana a lui Leonardo. Dar frumuseţa mânilor ei, redată în perfecţie, atrage dela început atenţia privitorului. Peisagiul din fund — ai zice că e din lună — contribue la caracterul fascinant al portretului. Leonardo l-a dus în Franţa, când Francisc I l-a cumpărat cu 4000 de galbeni. (Muzeul Luvrului).

şi ai bisericilor din Veneţia. Castelul Peleş din Sinaia are de acest pictor un frumos tablou: Judita tăind capul lui Holofern.

Tiţian (1477 – 1576), ca şi Paul Veronezul, a fost un mare colorist veneţian. A pictat peste patru mii de tablouri, căci a trăit 99 de ani. A făcut numeroase portrete ale oamenilor mari din trecut. Castelul Peleş are trei tablouri de dânsul.

Pictori mari sunt de asemeni *Tintoretto* şi *Giorgione Barbarelli,* amândoi făcând parte din şcoala veneţiană, renumită prin coloritul ei.

Cel mai însemnat dintre toţi a fost însă *Rafael Sanzio* (1483-1520). S'a născut la Urbino, în Umbria, dintr'o veche familie de pictori. Studiile începătoare în pictură le-a făcut în oraşul său natal, având de maiestru pe *Perugin.* Fiind nepotul lui Bramante, acesta îl chemă la Roma, recomandându-l papii Iuliu II, care-l însărcină să decoreze sălile Vaticanului. A făcut aici minuni de frumuseţă. Printre celelalte capodopere ale lui, sunt *Madonele, Schimbarea la faţă, Sf. Familie, Sf. Mihail, Şcoala Athenei* etc., – lucrări care se păstrează prin muzee cu cea mai mare sfinţenie – precum şi frescele din *Camerele* şi *Lojele Vaticanului.* Pentru frumuseţa artei lui, i s'a zis *Divinul.* Vieaţa i-a fost un triumf, bucurându-se de cele mai mari onoruri, trăind în lux şi'n bogăţie. A voit să se facă cardinal. Din nenorocire, a murit în vârstă de 37 de ani.

Dacă în vremea Renaşterii arta şi civilizaţia ajunseseră la cea mai înaltă desvoltare, moravurile, în schimb, erau grozave. Moralitate nu exista, iar crimele şi asasinatele sunt fără de număr, tocmai acolo unde cultura era mai înaintată. Omul cel mai caracteristic, în această privinţă, este Cezar Borgia, unul din fiii papii Alexandru al VI, criminal vestit, plin de viţii şi fără nici un scrupul. El poate fi considerat ca prototipul omului din timpul Renaşterii italiene.

Renaşterea în Franţa. – În privinţa artelor, avem în Franţa, în acest timp, o pictură mai puţin însemnată, dar o sculptură şi mai ales, o arhitectură remarcabilă. Un singur pictor merită să fie citat: portretistul *François Clouet,* iar dintre sculptori, *Jean Goujon.*

Mai însemnate sunt lucrările arhitecturale. Până în mijlocul veacului XVI, s'a continuat cu stilul gotic – producând câteva capodopere, între care, la Paris, *Turnul Saint-Jacques* şi *Hotelul Cluny.*

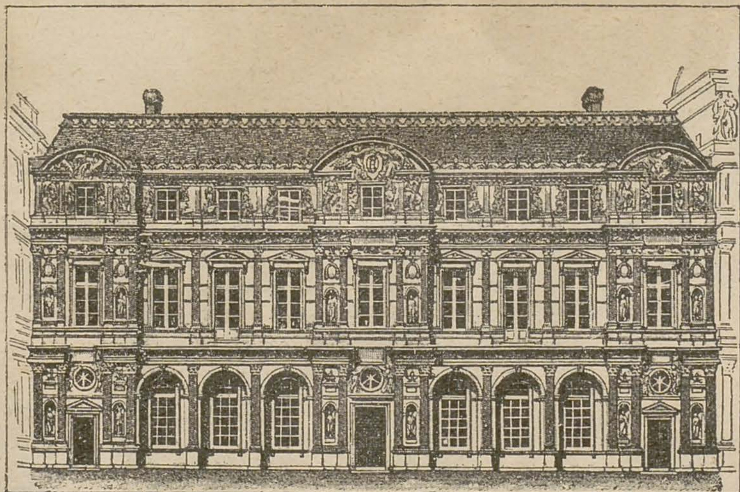

FRANCISC I

Portret de Jean Clouet: Tânărul rege — înainte de bătălia dela Pavia — e făcut în toată splendoarea. Îmbrăcat într'o frumoasă și elegantă tunică de matasă albă, cu garnituri bogate. La gât, poartă lanțul Sf. Mihail, iar pe cap, o pălărie cu o pană mândră. Clouet era de origină flamandă. Castelul Peleș are un portret al lui Carol IX, de fiul său, François Clouet, zis și Janet. (Muzeul Luvrului).

Adevăratele opere în stilul Renaşterii apar ceva mai târziu şi sunt datorite mai ales arhitectului *Pierre Lescot* — care a ridicat palatul *Luvrului.*

Renaşterea în Spania. — În peninsula Iberică exista o puternică tradiţie artistică, mai ales în arhitectură, reprezentată prîn moscheile şi palatele arabe, precum şi prin câteva monumente în stil gotic. În vremea lui Filip II, s'a ridicat *Escurialul* — o clădire ieşită din concepţia mistică a regelui.

PALATUL LUVRULUI

Numele «Louvre» vine dela un castel de vânătoare, în special peniru lupi, ce se găseau într'o pădure apropiată, numită Louverie (lupărie). Este zidit în stilul Renaşterii, cu influenţe greco-latine. Coloanele sunt corintice. Faţada, împodobită cu statui şi basoreliefuri, iar deasupra litera H, iniţiala lui Henric II, súbt care s'a început această frumoasă clădire. Era reşedinţă regală. Astăzi e Muzeu.

În veacul XVII, Spania a avut câţiva pictori mari — dintre care cei mai însemnaţi sunt *Velasquez* şi elevul său, *Murillo.*

Velasquez este şeful şcoalei spaniole de pictură. A excelat în toate genurile şi e de o vigoare unică. Castelul Peleş din Sinaia are de dânsul portretul unui cardinal.

Murillo, după ce şi-a făcut prima educaţie artistică în Spania, cu Velasquez, a fost trimes de magistrul său în Ţările-de-Jos,

ADORAȚIA MAGILOR

Tablou de Rubens la care, probabil, au lucrat și unii din elevii săi. Fără să fie din cele mai bune, totuși se distinge prin coloritul său frumos. Rubens a făcut mai multe pânze cu acest subiect, care se găsesc astăzi prin diverse muzee ale Europei. (Muzeul Luvrului).

pentru a studia pictura olandeză. Izbuteşte tot aşa de bine în peisagii, flori şi în scene marine. Castelul Peleş posedă o frumoasă madonă de Murillo, anume *Immaculata Concepţie.*

Alţi pictori însemnaţi ai şcoalei spaniole, din sec. XVII, sunt *Zurbaran* şi *Greco.*

Renaşterea în Ţările-de-Jos. – Ţările-de-Jos, în urma stăpânirii lui Filip II, s'au împărţit în două : parte din provincii – cele dela Sud – şi anume Flamanzii şi Valonii (*Belgienii*), rămaseră catolici şi stătură mai departe subt dominaţia Spaniei – iar cele dela Nord, Batavii, (*Olandejii*) alcătuiră o republidă independentă, recunoscută mai apoi de Europa.

Atât cei dela Nord cât şi cei dela Sud erau foarte buni negustori şi industriaşi – aşa că oraşele acestea s'au îmbogăţit de timpuriu. S'a creat apoi o însemnată mişcare artistică. Avem aici două şcoli :

Şcoala flamandă a dat pe *Rubens*, un pictor de o productivitate enormă. A pictat peste 1500 de tablouri, excelând în toate genurile. Coloarea şi varietatea compoziţiei sale sunt uimitoare. A avut elevi însemnaţi ca *Van Dyck*, *Jordaens*, *Teniers*, etc. Castelul Peleş posedă două tablouri de Rubens : *Hercule gâtuind leul din Nemeea* şi portretul *Isabelei de Austria*, regenta Ţărilor-de-Jos, protectoarea pictorului.

Şcoala Olandeză – este reprezentată prin mulţi pictori, în fruntea cărora stă *Rembrandt.* Este vestit mai ales prin tonalitatea colorilor sale – îmbinate astfel, încât fiinţele şi lucrurile zugrăvite capătă de departe un relief cu efecte prodigioase. Tablourile lui sunt foarte preţuite astăzi – şi constituesc gloria muzeelor. Castelul Peleş avea două pânze, dintre care *Haman cerând iertare lui Ahasverus* este de o impunătoare frumuseţă. Al doilea, *Botezul Sfântului Mauriciu,* a ars în incendiul din anii trecuţi. Rembrandt a avut elevi vestiţi, între care mai însemnat este *Gérard Dow.*

Renaşterea în Anglia şi în Germania. – În Anglia avem catedrala *Sf. Paul,* cel mai însemnat edificiu din Londra, zidită în stilul Renaşterii, după planurile arhitectului *Wren.* Seamănă cu biserica Sf. Petru din Roma, dar e mult mai mică.

În Germania, a dominat multă vreme, în arhitectură, stilul ogival, care a produs aici monumente impunătoare. Dar s'a zidit şi în stilul Renaşterii.

În sculptură, Germania a produs puțin, dar în pictură are doi mari artiști: *Albert Dürer* și *Holbein*.

Albert Dürer era fiul unui giuvaergiu ungur. A fost pictor, in-

REMBRANDT

Marele pictor olandez a pictat multe portrete în care era meșter neîntrecut. Și pe el s'a făcut de vreo 64 de ori, în diferite epoce ale vârstei.

giner, gravor, sculptor, giuvaergiu și tipograf. A făcut portrete și tablouri religioase în care se vede un profund sentiment al credinței. A săpat peste o mie de gravuri. Tabloul său — *Apostolii* —

ANA DE CLÈVES

Tabloul acesta, opera lui Holbein, e foarte bine lucrat, dar întreaga făptură a Prinţesei, cu toate bogăţiile de pe dânsa, e puţin graţioasă. Totuşi Henric VIII, văzând acest portret, s'a hotărît s'o ieie pe Ana de soţie. Dar când ea a venit în Anglia, nu i-a mai plăcut şi, după şase luni, a lăsat-o. Era a patra soţie a acestui Barbă-Albastră. (Muzeul Luvrului).

din muzeul din München, este considerat ca opera cea mai puternică din pictura germană.

Holbein a excelat în portrete – specialitatea sa. A trăit în Bâle. Fiind pictorul lui Henric VIII, a stat multă vreme în Anglia, unde a și murit de ciumă, în anul 1543. A zugrăvit și faimoasa frescă, *Danțul morților*, din cimitirul din Bâle. Poate sta alături cu oricare din marii pictori italieni din vremea Renașterii.

Mai puțin însemnat decât acești doi este *Luca Cranach*, portretist, amicul lui Luther.

MORMÂNTUL LUI ȘTEFAN CEL MARE

Piatra mormântală dela Mănăstirea Putnei e de marmură albă, împodobită la mijloc cu foi de acant și încunjurată de jur-împrejur cu un epitaf săpat în frumoase slove chirilice. Această inscripție spune: Prea cinstituł Domn Ioan Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, ctitor și întemeietor al acestui sfânt lăcaș, care odihnește aici. S'a strămutat la veșnica locuință în anul – luna – și întru al Domniei sale an – Această piatră a fost pregătită încă fiind Domnitorul în vieață, iar urmașii săi n'au mai complectat-o cu datele morții Marelui Voievod.

Renașterea în Țările Românești. – Lăcașurile dumnezeiești ridicate de Voievozi au făcut să se simtă și la noi influențele Renașterii. Ștefan cel Mare a zidit peste 40 de mănăstiri și biserici, între care, *Mănăstirea Putna*, cea mai mare din țară, *Humorul* și *Voronețul*, precum și biserica *Sf. Neculai cel Bogat* din Iași, cea dela *Borzești*, în Bacău, etc. Toate aceste sfinte lăcașuri sunt clădite într'un *stil moldovenesc,* amestec de stil bizantin cu in-

fluențe ogivale. Afară de biserici, podoabele manuscriselor copiate prin mănăstiri, frumuseța odăjdiilor şi a odoarelor dăruite, precum şi meşteşugitele inscripții săpate pe pietrele mormintelor – ne arată că Moldova a cunoscut din plin manifestările artei.

Dar cele mai frumoase clădiri bisericeşti le găsim în Muntenia: *Mănăstirea Dealului* şi *Curtea de Argeş* – amândouă în stil bizantin, amestecat cu stilul Renaşterii.

Mănăstirea Dealului, opera lui Radu cel Mare, zidită din blocuri de piatră, e un lăcaş mic, dar de o frumuseță şi de o eleganță remarcabilă. Are trei turle. Este împodobită cu chenaruri împletite, o sculptură minunată. Inscripțiile slavone, aşezate deoparte şi de alta a uşii de intrare, sunt aşa de frumoase, încât alcătuesc şi ele o podoabă a edificiului.

Mănăstirea Curții de Argeş este una din cele mai frumoase biserici din Răsărit. Neagoe Basarab a înălțat-o în vechea capitală a țării, ca s'o despăgubească de mutarea mitropoliei de aici. Pentru ridicarea ei, Neagoe a adus marmură şi mozaic din Turcia. Sculpturile care o împodobesc sunt aşa de armonioase, încât nu te saturi privindu-le. Are patru turle, dintre care două mai mici şi două mai mari. La cele mici, ferestrele sunt plecate în sens invers, deoparte şi de alta, aşa că prin această dispoziție se capătă un frumos efect estetic.

XXV

UMANISMUL

LITERATURA ŞI ŞTIINȚA ÎN TIMPUL RENAŞTERII

Umanismul. – Renaşterea a produs o adevărată revoluție, nu numai în artă, ci efectele ei s'au văzut şi în domeniul intelectual. Literații şi oamenii de ştiință, aşa numiții *umanişti*, începând din veacul XIV, se deosebesc cu totul de cei din Evul Mediu, atât în ce priveşte felul lor de inspirație, cât şi al metodelor de lucru. Întorcându-se la scriitorii vechi, greci şi romani, pentru care umaniştii capătă mare pasiune, un spirit nou apare în omenire – *spiritul modern* – care a ruinat scolastica – *ancilla theologiae*, adică învățământul sec şi fără spor al universităților.

Umanismul apare în Italia, la începutul secolului XIV, iar cel

dintâiu care a atras atenția asupra frumuseții clasicismului greco-latin a fost Petrarca. El este considerat deci ca primul om al Renașterii.

Francesco Petrarca (1304—1374) a trăit în Avignon, unde tatăl său — prietin cu Dante — a fost nevoit să se fixeze, alungat și el din Italia, ca înfocat gibelin. La 23 de ani, a văzut pe *Laura de Noves*, la care s'a gândit toată vieața, dar fără nici o speranță. De aceea, s'a făcut călugăr și s'a așezat în singurătatea din Vaucluse, aproape de Avignon. Acolo, lângă o fântână, a scris cele mai frumoase poezii, în onoarea Laurei, care l-au făcut cunoscut, nu numai Italiei, ci întregii Europe. A căpătat diverse însărcinări din partea papilor și a potentaților Italiei care și-l disputau ca pe un oaspete scump. Nimeni, înaintea sa, n'a prețuit mai mult scriitorii vechi — pe Cicerone, Virgil, Seneca — dar n'a reușit, cu toate silințele sale, să citească pe Homer în original. A scris nu numai în dialectul toscan, pe care-l înnobilase Dante, ci și o poemă, *Africa*, în limba latină, în care a cântat războaiele punice precum și alte opere. Mai ales lucrările alcătuite în limba lui Virgil i-au adus foarte mare glorie în vieață, fiind încununat în 1341, la Capitol, ca cel mai mare poet al epocei. A murit de apoplexie, lângă Padova, în vârstă de 70 de ani. Sonetele sale se cetesc și astăzi cu mare plăcere.

Giovanni Boccacio (1313—1375), prietinul și emulul lui Petrarca, a fost și el un călduros admirator al clasicismului. Este primul prozator vestit. Autorul mai multor nuvele care, la un loc, se numesc *Decameron*. Limba în care e scris Decameronul îl așează pe Boccacio printre marii prozatori Italieni, dar conținutul nuvelelor sale e lipsit de bună cuviință. Mai târziu, îi păru rău de alcătuirea lor și voi să le ardă — dar a fost împiedecat de Petrarca. Are și el scrieri în limba latină. Căutător pasionat de manuscrise vechi, a scăpat dela pieire multe opere clasice, maltratate de călugări prin mănăstiri. A murit în vârstă de 62 de ani.

Răspândirea Umanismului. — În veacul XV, umanismul a luat mare desvoltare. Tipografia a înlesnit răspândirea operelor vechi, latine și grecești — mai ales după căderea Constantinopolului subt Turci, când o samă de învățați bizantini s'au mutat în țări străine și cu deosebire prin cetățile italiene. Între aceștia sunt: *Manoil* și *Ioan Chrysoloras*, *Theodor Gaza, Neculai Sagundini, Gheorghe*

din Trapezunt, Arghyropol şi, mai cu samă, *Bessarion,* care aduc cu ei gustul pentru scriitorii vechi. De aceea, o mişcare pentru reînvierea clasicismului se produce în Italia, şi în special la Florenţa.

În timpul Evului Mediu, Aristotel dominase orice mişcare intelectuală. Adoptându-l şi Biserica, autoritatea sa deveni aşa de mare, încât un moment a fost vorba să fie trecut în numărul sfinţilor. Reînviind acuma studiile clasice — lui Aristotel i se opune Platon. La Florenţa, se creează o Academie platoniciană, care întreţine nu numai aici, ci în întreaga Italie, cultul acestui mare filosof. Combătând ideile lui Aristotel prin acelea ale lui Platon, s'au născut discuţii foarte aprinse care au contribuit la progresul intelectual, liberând spiritul omenesc de tirania marelui dascăl din Stagira.

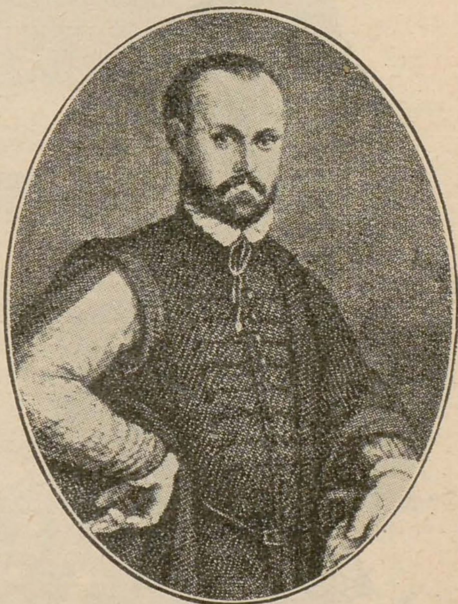

ARIOSTO

Şi-a scris vestita sa poemă vreme de zece ani. Pentru frumuseţa ei, contemporanii i-au zis: «Divinul». Era frumos, înalt şi cu înfăţişarea falnică.

Subt influenţa umanismului, o nobilă emulaţie cuprinse întreaga Italie. Bibliotecile se îmmulţesc, iar pentru îmbogăţirea lor, potentaţii Peninsulei nu cunosc niciun frâu. Cosma de Medicis a cheltuit peste un milion de lei-aur pentru biblioteca Sfântului Marcu. Tot astfel familiile Este din Ferrara şi Montefeltrii din Urbino. La Roma, papa Neculai II strânse aproape 5000 de manuscripte, punând astfel bază Bibliotecii Vaticanului — astăzi una din cele mai bogate din lume. Goana după manuscrise creşte cu furie şi când

se găseşte unul mai însemnat, se dau serbări publice, se trag clopotele bisericilor etc. Bănuindu-se că multe pergamente vechi au fost acoperite cu psalmi şi cu texte religioase — se spală cu reactive chimice şi astfel, se descopere cu uimire, fragmente din operele clasice, socotite pierdute. Alături de universități, se creează *Academii*, unde se discută literatură şi filosofie. Cea mai vestită dintre ele a fost Academia Platoniciană din Florența, creată de Laurențiu de Medicis, unde se găsea şi *Pic dela Mirandola*, (veacul XV), tânăr vestit prin bogăția cunoştințelor sale care putea discuta *«de omni re scibili»*.

MACHIAVELLI

«Principele» a rămas până azi una din capodoperele prozei italiene. Modelul descris acolo este Cezar Borgia. A scris și comedii, nuvele, poezii și o admirabilă Istorie a Florenței. (După Bronzino).

Renaşterea Literară în Italia. – În secolul XVI, Italia are trei scriitori mai însemnați, care au fost influențați de Dante, Petrarca și Boccacio. Aceştia sunt *Ariosto*, *Tasso* și *Machiavelli*.

Ludovic Ariosto a scris o foarte frumoasă poemă eroică, însă glumeață, *Orlando furioso*, al cărei subiect e luat din timpul lui Carol cel Mare și anume, episodul dramatic, întâmplat nepotului său Roland, în valea dela Roncevaux.

Torquato Tasso a trăit la curtea Ducelui de Ferrara, în mijlocul luxului și a plăcerilor cavalerești. Aici a scris poema *Ierusalimul liberat*, cu subiect din istoria cruciatelor.

Nicolo Machiavelli, un nobil născut la Florența, a ocupat func-

ţiuni însemnate în oraşul său, dar mai târziu a fost pus la închisoare. Era mare patriot şi vedea cu durere tulburările interne din ţară. A scris o istorie a Florenţei, dar opera lui cea mai însemnată este *Principele*, prin care arată că un rege poate să se slujască de orice mijloace, chiar de crimă, pentru a face fericirea supuşilor. Întrevedea, ca un ideal, unitatea Italiei.

RABELAIS

Rabelais a fost întâi călugăr, apoi s'a făcut medic, iar la urmă, preut la Meudon, lângă Paris. E îmbrăcat în haina de medic, numită «roba lui Rabelais» pe care trebuia s'o poarte numaidecât studenţii din Montpellier, când ajungeau medici. Rabelais este unul din marii scriitori ai omenirii. – (După un portret din timpul său).

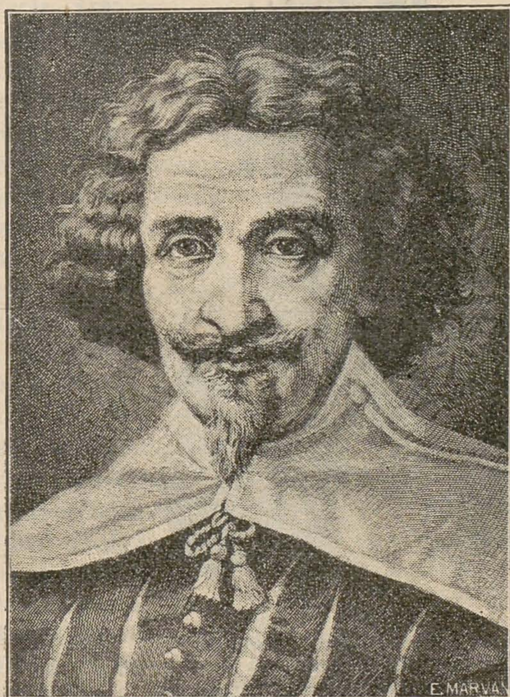
Umanismul în Franţa. – În veacul XVI, avem aici o mişcare literară, reprezentată prin înfluenţa clasicismului grecoroman, mişcare protejată mai ales de regi.

În ce priveşte studiile literare, umaniştii francejі au căutat să restabilească vechile manuscrise, alterate în cursul Evului Mediu, apărând astfel o disciplină nouă a spiritului: *critica textelor.*

Faptul cel mai însemnat în desvoltarea umanismului francez a fost întemeierea *Colegiului celor trei limbi,* numit mai târziu *Collège de France.* Sfătuit de elenistul *Guillaume Bude* – Francisc I, în opoziţia vechei Universităţi, creă acest institut, unde se învăţa latina, greaca şi ebraica, limbile două din urmă fiind cu totul desconsiderate în Evul Mediu.

Scriitorii franceji din veacul XVI sunt: poeţii *Clément Marot* şi *Ronsard* şi prozatorii *Rabelais* şi *Montaigne*.

Clément Marot, camardinerul lui Francisc I, a făcut versuri în toate genurile poetice. Înzestrat cu o vervă ironică şi spirituală,

MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA

Cel mai mare scriitor spaniol, nemuritorul autor al romanului cavaleresc «Don Quichotte dela Manche». A avut o vieaţă foarte aventuroasă şi a trăit mereu în sărăcie. La Lepante — unde a luat şi el parte — şi-a pierdut o mână. Gloria mare i-a venit după moarte.

talentul său era apreciat la curte. Fiind calvinist, a tradus şi Psalmii lui David, dar a murit înainte de a sfârşi această lucrare.

Pierre Ronsard a scris foarte mult căutând, după ideile de

atunci, să înzestreze literatura franceză cu toate genurile poetice.

Era șeful *Pleiadei* – asociație de șapte poeți care voiau să reformeze și să îmbogățească limba franceză – și a avut o trecere enormă în timpul său. Considerat ca un mare geniu, suveranii, pe întrecute, nu numai ai Franței, ci și cei englezi – îl copleșeau de favoruri. Dar limba lui, încărcată de prea multe latinisme, și calitatea nu tocmai superioară a versurilor sale, au făcut ca Ronsard să nu mai fie așa de prețuit după moarte.

CAMOENS

Celebru poet portughez – a dus o vieață tristă și amărîtă. Înrolându-se în armată, a pierdut un ochiu, într'o luptă prin Africa. Se expatriă, ducându-se în Indii, unde a scris nemuritoarea lui operă «Lusiadele», poemă în care proslăvește gloria navigatorilor portughezi și mai ales a lui Vasco de Gama. Întorcându-se în țară, suferi un naufragiu din care scăpă înnot, ținând într'o mână, deasupra apei, manuscrisul poemei sale. La Lisabona, își publică opera care însă nu-i îmbunătăți soarta. De aceea, spre sfârșitul vieții, a trăit din cerșit și a murit la spital. Poartă cunună de lauri.

Montaigne, fost membru al parlamentului și primar în Bordeaux, s'a retras la vârsta de 37 de ani din vieața publică și a trăit meditând între cărți. E vestit ca filosof și moralist. Scrierea lui, «*Essais*», este una din operele cele mai originale ale literaturii franceze.

Rabelais, unul din marii umaniști francezi, a fost un scriitor satiric. Lucrarea sa de căpetenie e romanul *Gargantua* și *Pantagruel*, scriere fantastică – în care subt

o formă glumeaţă îşi bate joc de toată lumea, dar mai ales de papi, de regi şi de cavaleri.

Aceşti scriitori – afară de Rabelais – deşi nu sunt dintre maieştrii literaturii franceze şi nici nu se pot compara cu scriitorii italieni din vremea Renaşterii – totuşi au avut o mare influenţă asupra mişcării literare ulterioare.

Umanismul în Spania. – Peninsula Iberică a produs câţiva scriilori mari – dar care s'au manifestat mai mult în veacul XVII. Cel mai însemnat este *Miguel Cervantes*, autorul vestitului roman satiric, *Don Quichotte dela Manche* – prin care s'a dat o lovitură mortală cavalerismului. Cervantes a luat parte în bătălia de la Lepante, unde a pierdut o mână, având apoi o vieaţă grea şi aventuroasă. Alt scriitor de samă e *Lope de Vega*, de o fecunditate neobişnuită. A scris vreo 1500 de comedii şi drame – fiind întemeietorul teatrului spaniol. Mai însemnat decât dânsul este *Calderon dela Barca* – cel mai mare poet dramatic al Spaniei, de la care au rămas peste o sută de piese de teatru.

FRANCISC BACOM

Vestit filosof şi om de ştiinţă englez. A ocupat cele mai înalte funcţiuni, ajungând chiar Mare Cancelar al Regatului. De asemenea a fost făcut Baron de Verulam şi Viconte de Sf. Alban. Dar, lacom de bani, a traficat cu slujbele sale, pentru care a fost destituit, judecat şi închis în Turnul Londrei. Iacob I l-a scos din închisoare, după care Bacon s'a ocupat numai cu ştiinţa. A murit în 1626, în urma unor experienţe de fizică.

Şi Portugalia a avut un scriitor mare, *Camoens*, autorul poemei *Lusiadele*, în care cântă vitejia Portughejilor în descoperirile lor maritime.

Umanismul în Anglia. – Aici avem mai ales o mişcare ştiinţifică, reprezentată prin *Bacon* – filosof însemnat, care a scris *Novum Organum*, operă ce dă o lovitură mortală scolasticei. El se ridică împotriva metodei întrebuinţate până atunci pentru studierea

diverselor fenomene, care constă în ipoteze şi argumentări – înlocuind-o cu observaţia şi cu experienţa, pentru a ajunge la legi fixe. Tot în acest timp a trăit şi medicul *Harwey* care a descoperit legile circulaţiei sângelui.

În literatură, Anglia a produs pe marele poet dramatic *Shakespeare,* unul din cei mai renumiţi scriitori ai omenirii, dela care avem drame, tragedii şi comedii, în care pasiunile omeneşti sunt analizate cu o mare putere.

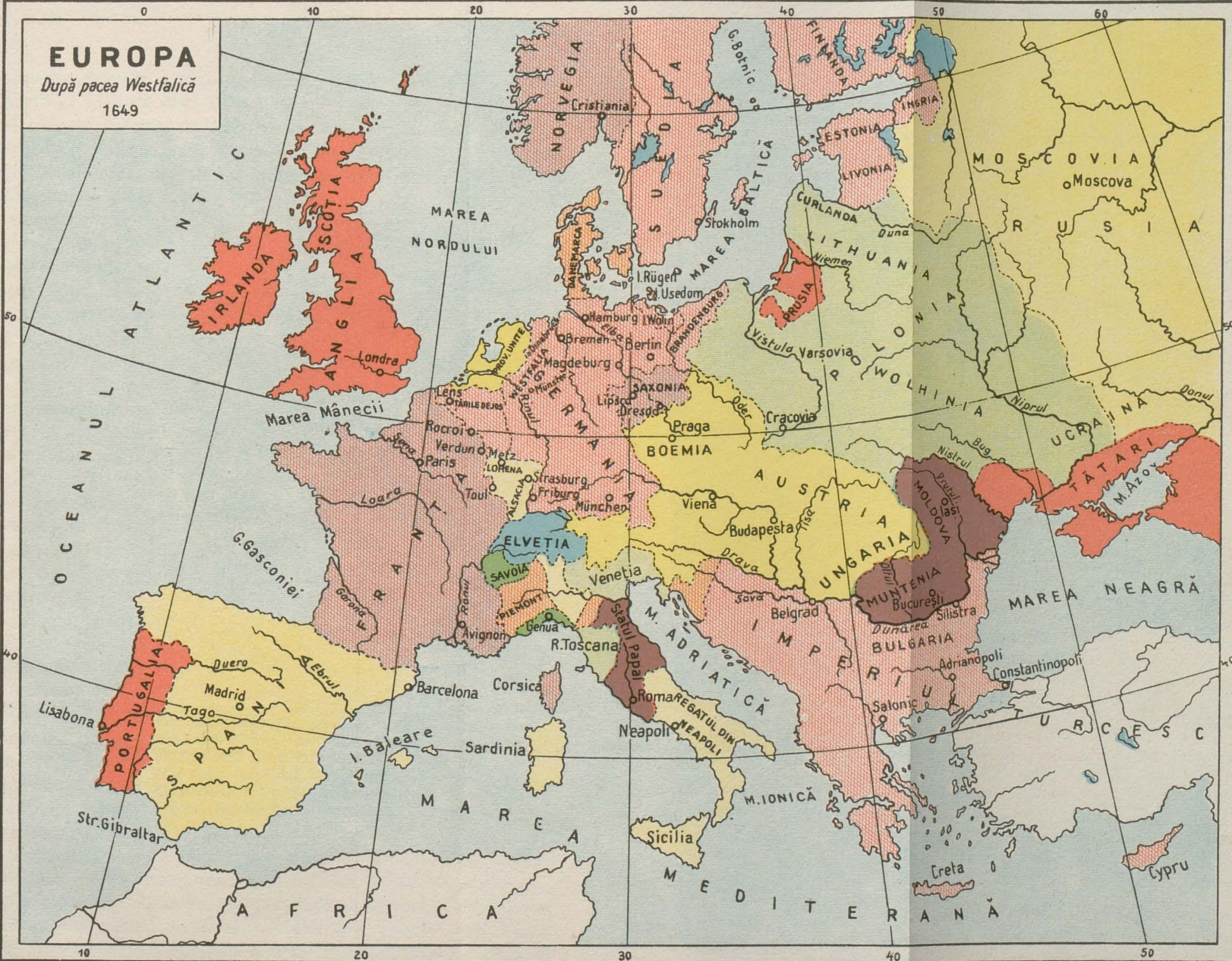
Umanismul în Germania. – Studiile clasice luară în veacul XVI o desvoltare aşa de mare, în Germania, încât aproape ea stă în fruntea tuturor celorlalte ţări. Funcţionau aici 15 universităţi, între care acelea din *Leipzig, Heidelberg, Wittemberg, Friburg, Basel, Tübingen,* erau vestite. Curentul nou, în luptă cu spiritul scolastic, se impusese până într'atâta, încât, contrar ca în Franţa, studiile clasice formau baza învăţământului public.

Între umaniştii germani avem pe *Reuchlin,* cunoscător adânc al limbii greceşti şi introducătorul studiilor ebraice în Germania. Mai vestit e însă *Erasm.*

Erasm din Rotterdam (1467 – 1536) – a fost desigur cel mai mare din toţi umaniştii vremii lui. A studiat teologia la Paris, fiind întâi hotărît să se facă călugăr; dar firea sa nu se împăca cu felul acesta de vieaţă. A studiat apoi şi la universitatea din Bolonia, unde ştiinţa Dreptului ocupa locul de frunte. În curând ajunse vestit în Europa; a fost profesor la universitatea din Oxford şi Cambridge, iar Francisc I i-a propus conducerea Colegiului Franţei. Erasm n'a primit însă. S'a stabilit la Bâle, la a cărui universitate a fost profesor şi unde şi-a scris cea mai mare parte din operele sale. Marea lui glorie i-a venit, atât din numeroasele sale studii asupra scriitorilor greci şi latini, cât şi dintr'o vastă *Corespondenţă,* din *Colocviile* sale, dintr'o ediţiune corectă a *Noului Testament* în limba grecească, cu o traducere în latineşte, dar mai ales din vestita lui operă, *Laus Stultitiae.* Apărută în 1508, această satiră a societăţii din vremea lui s'a desfăcut repede în mai multe ediţii şi a fost tradusă în toate limbile.

Erasm şi-a scris operele în latineşte – aşa că, din acest punct de vedere, deşi Neamţ, el nu-şi are locul în literatura germană.

Umanismul în Răsărit. – Renaşterea a avut influenţă în special asupra ţărilor apusene, condiţiile culturale fiind aici mai proprii

EUROPA
După pacea Westfalică
1649
OCEANUL ATLANTIC
IRLANDA
SCOTIA
ANGLIA
Londra
MAREA NORDULUI
Marea Mânecii
NORVEGIA
Cristiania
SUEDIA
Stokholm
G. Botnic
FINLANDA
INGRIA
ESTONIA
LIVONIA
CURLANDA
MAREA BALTICĂ
I. Rügen
I. Usedom
I. Wolin
DANEMARCA
PROV. UNITE
Hamburg
Bremen
Berlin
BRANDENBURG
Magdeburg
WESTFALIA
Münster
GERMANIA
SAXONIA
Lipsca
Dresda
Lens
ȚĂRILE DE JOS
Rocroi
Verdun
Metz
LORENA
Paris
Toul
ALSACIA
Strasburg
Friburg
München
Sena
Loara
FRANȚA
Garona
Ronul
Avignon
G. Gasconiei
ELVEȚIA
SAVOIA
PIEMONT
Genua
Venetia
R. Toscana
Statul Papal
Roma
REGATUL DIN NEAPOLI
Neapoli
Corsica
Sardinia
Sicilia
M. ADRIATICĂ
M. IONICĂ
BOEMIA
Praga
AUSTRIA
Viena
Budapesta
UNGARIA
Tisa
Drava
Sava
Belgrad
IMPERIUL TURCESC
BULGARIA
Adrianopoli
Constantinopoli
Salonic
Creta
Cypru
MUNTENIA
București
Silistra
Dunărea
Oltul
MOLDOVA
Iași
Prutul
Nistrul
Bug
MAREA NEAGRĂ
TĂTARI
M. Azov
POLONIA
Varsovia
Vistula
Oder
Cracovia
VOLHINIA
LITHUANIA
Niemen
Duna
PRUSIA
UCRAINA
Niprul
Donul
MOSCOVIA
Moscova
RUSIA
PORTUGALIA
Lisabona
SPANIA
Madrid
Duero
Tago
Ebrul
Barcelona
I. Baleare
Str. Gibraltar
MAREA MEDITERANĂ
AFRICA
E. MARVAN

pentru a desvolta o mişcare literară. În Praga era o universitate, făcută în 1348 de către Carol IV, care a contribuit la cultura poporului. În Polonia, datorită legăturilor ei cu Apusul, nobilii îşi trimeteau copiii la universităţile italiene, mai ales la cea din Bolonia unde, odată cu studiul Dreptului, trăiau şi intensa vieaţă a Renaşterii, a cărei influenţă era apoi adusă în ţară. Mai ales studiile istorice capătă aici oarecare desvoltare, şi nume ca *Dlugosz*, *Bielski*, *Strikovski*, sunt însemnate atât pentru Poloneji, cât şi pentru ţările vecine.

DESIDERIU ERASM

Om foarte învăţat, scriitor mare şi plin de înţelepciune. Numele lui era aşa de vestit, încât regii căutau să-l aibă la curtea lor. Papa Paul voise să-l facă cardinal, dar Erasm n'a primit. În figură poartă boneta doctorilor în teologie. (După tabloul lui Holbein. Muzeul din Anvers).

În Ungaria, dinastia angevină a avut influenţe bune asupra ţării, nu numai din punct de vedere politic, ci şi cultural. În special, Ludovic cel Mare întemeiază o universitate şi îngrijeşte de cultura poporului. Legăturile Ungariei cu papii — unii din ei protectorii Renaşterii — au contribuit la menţinerea unei atmosfere mai alese, cu deosebire pe vremea lui Matei Corvin. Acest rege, prin firea sa, a fost un mare protector al culturii. A fundat vestita bibliotecă *Corvina* şi a întemeiat o *Academie*, pentru învăţarea teologiei şi a filosofiei. Pe timpul său, au trăit istoricii *Bonfinus* şi *Thurocz*, care sunt şi umanişti

în înțelesul apusean al cuvântului, ca și *Nicolaus Olachus*, Român din Ardeal, ajuns arhiepiscop în Gran.

În ce privește Țările Românești, introducerea tiparului pe vremea lui Radu cel Mare ar fi putut folosi culturii, dacă tipăriturile nu s'ar fi făcut în slavonește. Această limbă, fiind *moartă*, era departe de a avea vreo influență culturală asupra Românilor. Mulțămită însă introducerii luteranismului la Sași, aceștia, în scop de propagandă religioasă, încep să tipărească cărți în românește, mai ales că și Diaconul Coresi, spre sfârșitul veacului XVI, dă la iveală asemenea traduceri.

COPERNIC
Neculai Copernic a făcut parte din cler. A fost unul din marii oameni de știință dela începutul timpurilor moderne.

Totuși, în plină epocă a slavonismului, s'au găsit câțiva care doreau să cunoască și la noi textele sfinte, în limba românească, fie pentru a fi întrebuințate prin unele *paraclise*, fie și numai dintr'un îmbold intelectual. Așa se explică manuscrisul *Faptele Apostolilor* dela Voroneț și *Psaltirea Scheiană*, care, după limbă, par să fie de pe la sfârșitul veacului XV.

În genere însă, slavonismul a fost o mare piedică pentru progresul intelectual al Românilor.

Renașterea Științifică. – În locul metodei scolastice care împiedeca orice progres științific, umanismul introduce observarea și cercetarea fenomenelor naturii, însoțite de experiențe. Primul mare savant modern a fost marele artist *Leonardo da Vinci* care a avut geniale intuiții despre descoperirile uimitoare ale secolului nostru – fără ca să-și publice însă rezultatul cercetărilor lui.

În secolul XVI, toate științele se folosiră de spiritul nou, dar mai ales Astronomia, revoluționată prin cercetările lui Copernic.

Neculai Copernic (1473 – 1543), celebru astronom, născut la Thorn – a profesat întâi matematicile la Roma – unde a venit pentru a face cunoștință cu învățații italieni. A dat la lumină un nou

sistem al lumii, după care pământul se învârteşte în jurul lui însuşi, descriind şi o orbită împrejurul soarelui. Ideea aceasta o avusese şi matematicul *Aristarc din Samos*, cu optsprezece secule mai înainte, dar mai ales pitagoricianul *Philolaus din Crotona*.

Copernic a probat această teorie cu numeroase observaţii şi calcule, deşi în mod definitiv lucrul a fost dovedit de *Newton*. Cartea lui Copernic, cu sistemul său, numită *De Revolutionibus Orbium Coelestium*, a apărut în 1543, iar Copernic a văzut-o numai în ziua morţii. Deşi era dedicată papii Paul III, prima ediţie a fost arsă, din ordinul inchiziţiei, „cuprinzând afirmări contrare Sfintelor scripturi".

XXVI

REFORMA

RĂSPÂNDIREA ŞI URMĂRILE EI CULTURALE

Cauzele Reformei. – Puterea lumească a papilor a făcut mult rău Bisericii catolice, mai ales când şefii ei s'au încurcat în lupte cu regii şi împăraţii. După ce scaunul pontifical a fost mutat la Avignon, corupţia s'a întins şi mai mult în cler. Preuţii şi episcopii, urmând exemplul de sus, nu se mai îngrijeau de slujbele bisericeşti, ci numai de propriile lor interese. *Marea schismă* provocă desordini scandaloase pe care sinoadele s'au silit zădarnic să le îndrepteze. Lucrul era însă greu, atâta vreme cât pe scaunul papal stăteau oameni pentru care chestiunile religioase însemnau prea puţin. Papa Alexandru Borgia, ca să-şi asigure situaţia copiilor săi, Cezar şi Lucreţia, a întrebuinţat cele mai criminale mijloace care au înspăimântat lumea. Iuliu II a fost mai mult militar, decât cleric. Purta cască şi platoşă de oţel, conducea bătăliile şi era tare în diplomaţie. Leon X a fost un suveran luxos, care trăia în cele mai mari desfătări lumeşti, încunjurat veşnic de literaţi, de artişti şi de cântăreţi.

De multă vreme, oamenii cereau reformarea moravurilor clerului. Wiclef şi Hus propuseseră, după cum am văzut, schimbări adânci în Biserică, pentru care preuţii i-au declarat eretici. Însă nu numai ei, ci chiar sinoadele mărturiseau că parte dintre episcopi, preuţi şi călugări, nu-şi făceau datoria, din pricina bogăţiilor.

Pe de altă parte, studiile Renaşterii deşteptase pe oameni. Tiparul ajută să se împrăştie cărţile, mai ales Biblia. Dela 1456 până la 1517, s'a tipărit peste 400 de ediţii din această lucrare. În Germania era o mişcare puternică, întreţinută de învăţaţii mari, *Erasm din Rotterdam* şi *Reuchlin,* care arătau pe preuţii catolici ca pe nişte partizani ai ignoranţei. Cereau şi ei reforme adânci, dar papii, nefăcând nimica, o schismă mare desbină catolicismul. Această desbinare se numeşte *Reformă,* căci acei care o susţineau voiau să modifice disciplina Bisericii.

Reforma este deci schisma religioasă care a izbucnit în Biserica din Apus, în secolul XVI, şi care a rupt unitatea catolicismului.

ERASM ŞI HUTTEN

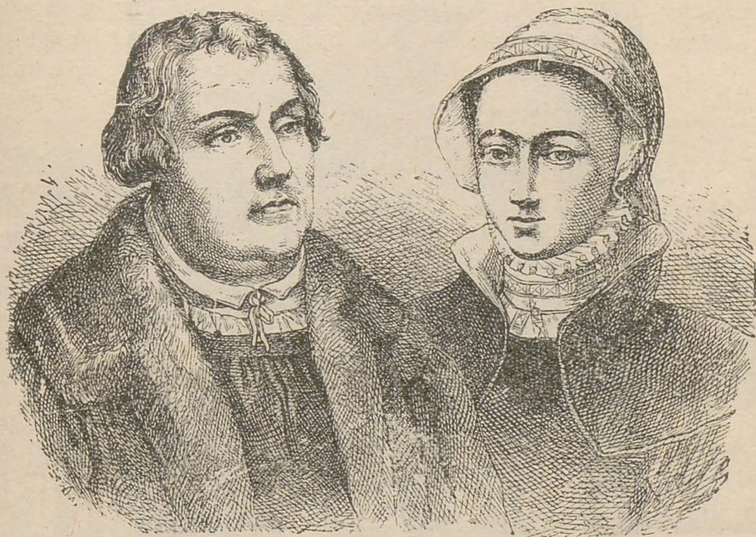
Două medalii în lemn reprezentând pe doi mari umanişti germani: Erasm din Rotterdam şi Cavalerul Ulrich von Hutten.

Autorul acestei mişcări a fost călugărul *Martin Luther.*

Martin Luther. – Era fecior de ţăran şi a avut o copilărie tristă şi necăjită. Studiile şi le sfârşi la universitatea din Erfurth, unde învăţă teologia, literatura, dreptul şi muzica. La universitate, Luther petrecu vieaţa sgomotoasă a studenţilor din timpul său, ducându-se la vânătoare şi purtând spadă şi cuţit la brâu. Dar, într'o zi, un prietin bun al său fu trăsnit chiar lângă dânsul; această întâmplare îl hotărî să se facă călugăr, intrând în mănăstirea Augustinilor din Erfurth. Cunoscându-l Electorul Saxoniei, Frederic Înţeleptul,

îl luă subt protecţia sa, numindu-l profesor la universitatea din Wittenberg.

Luther era bun creştin. Fiind trimes odată la Roma, plecă cu multă cucernicie, făcând drumul pe jos, postind şi închinându-se. Când ajunse în Italia, rămase îngrozit de cele ce văzu, iar la

LUTHER ŞI SOŢIA SA

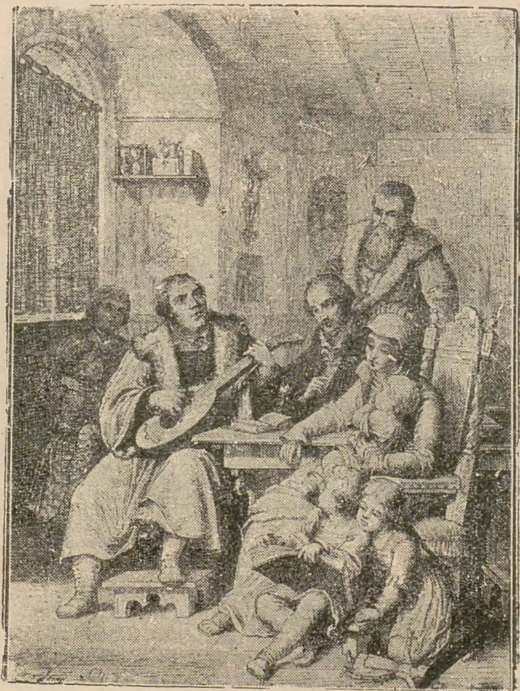
Luther avea peste 40 de ani când i s'a făcut acest portret, deci era după ruptura lui cu Biserica catolică. Soția sa, Caterina de Bora, fusese călugăriță și fugise din mănăstire, ca să se mărite cu Luther. Faptul că Reformatorul protestant era însurat, a fost un bine pentru Germani, căci până astăzi pastorul luteran se prezintă înaintea credincioșilor, nu numai ca servitor al cultului, ci și ca părinte și soț. Luther a fost unul din eroii mari ai omenirii, cu toate că a făcut un rău imens catolicismului. (Portrete de Cranach, Castelul din Wartburg).

Roma, luxul şi vieaţa papii îl scandaliză enorm. El se întoarse scârbit şi amărît, cu sămânţa revoltei în suflet.

Tocmai pe vremea asta, papa Leon X, dorind să sfârşească mai iute catedrala Sf. Petru şi neavând bani, puse în vânzare *indulgenţele*, nişte hârtii pentru iertarea păcatelor. Abuzul era cu atâta mai mare, cu cât preuţii vindeau aceste acte, nu numai

pentru greşelile săvârşite, ci şi pentru cele viitoare. Indulgenţele se împărţeau pretutindeni, iar în Germania fu însărcinat cu desfacerea lor, un călugăr desfrânat, anume dominicanul *Tetzel*,

Răzvrătirea lui Luther. – Văzând comerţul cu cele sfinte, Luther se întristă până în adâncul inimii. De aceea, el vorbi mai întâi

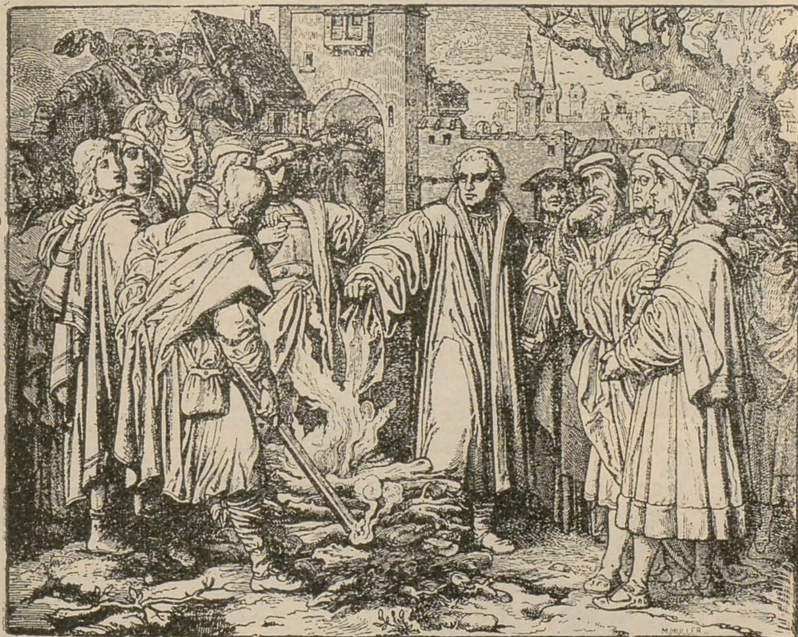
LUTHER ŞI FAMILIA SA

Luther a a avut mai mulţi copii. El era un om primitor, vesel şi glumeţ. Cânta din chitară. În figură se văd cinci copii, de toate mărimile. Cei doi bărbaţi de lângă soţia sa sunt rudele ei.

studenţilor de pe catedră, împotriva acestui abuz, apoi, într'o zi de sărbătoare, lipi pe uşa unei biserici din Wittenberg nouăzeci şi cinci de întrebări care combăteau indulgenţele şi pe cel care le vindea, adică pe Tetzel.

Tetzel răspunse şi el tot la fel, şi o ceartă se iscă între ambii

călugări. Deşi Papa la început nu-i dădu nici o atenţie, mai târziu trimese pe un reprezentant al său, numit *Cajetano*, ca să împace lucrurile. Luther însă nevoind s'asculte de solul papii, Leon X publică în contra lui o bullă de excomunicare. Dar Luther o arse în public, în ziua de 10 Decemvrie 1520. Atunci papa se adresă lui Carol Quintul – care, pentru a linişti lucrurile, strânse o dietă la *Worms*, la care fu invitat şi Luther.

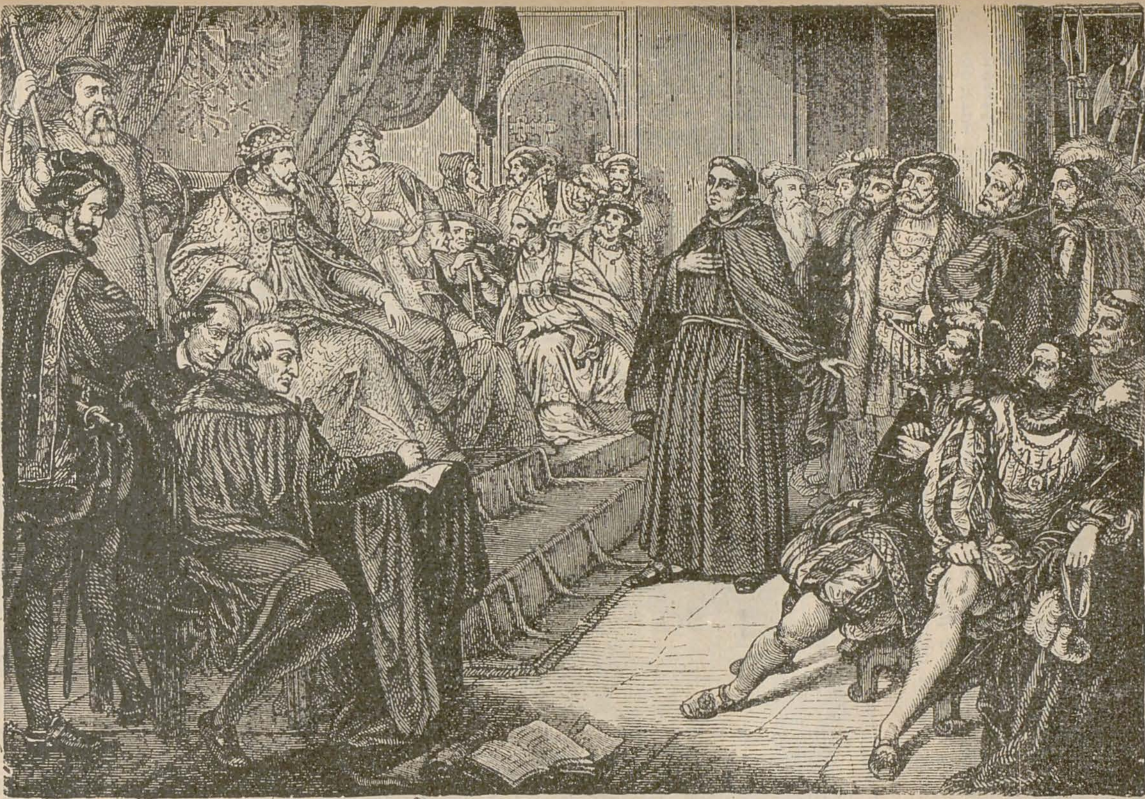

LUTHER ARZÂND BULLA PAPII

Luther, primind bulla de excomunicare, a adunat studenţii şi altă lume, într'o piaţă din Wittenberg şi acolo arse documentul pontifical. Să se observe în figură entusiasmul tinerilor şi îngândurarea celor mai în vârstă. (După o stampă din vremea aceea).

Luther se prezintă la Adunare, unde prezida însuşi împăratul. Stăruind în învăţăturile sale, fu condamnat la exil şi scos de subt apărarea legilor.

Traducerea Bibliei. – Luther ieşi liniştit din oraş, căci nimeni nu îndrăznea să-l atace. Dar protectorul său, Frederic, electorul

DIETA DIN WORMS

Adunarea e prezidată de Carol Quintul care stă pe tron. Deasupra lui se vede pajura austriacă cu două capete. Lângă împărat stau electorii și reprezentanții papali. Luther poartă rasa călugărilor augustini.

Saxoniei, temându-se pentru vieaţa profesorului, puse nişte oameni mascaţi să-l răpească pe când trecea prin pădurea Thuringiei. Ei îl desbrăcară de veşmintele călugăreşti, îmbrăcându-l cu altele de cavaler şi, schimbat aşa, îl duseră în Wartburg, la castelul lui Frederic.

LUTHER LA WARTBURG

Luther a stat în castelul lui Frederic Înțeleptul aproape un an, subt numele de Cavalerul Gheorghe. Ca să fie mai necunoscut, și-a lăsat barbă. Aici a tradus Biblia, operă uriașă, la care a lucrat toată vieața lui, corectând mereu, ediție după ediție. Cât a rămas în castel, a fost într'una chinuit de griji, față cu răspunderea ce și-o luase înaintea lumii. Era sigur că-l .cearcă Necuratul, căci Luther credea în diavoli. Odată, pe când îl necăjea înțelesul unei fraze din Testamentul Vechiu, i s'a părut că vede pe Satana rânjind. Luther a aruncat cu călimara care a făcut o pată neagră pe părete. Această pată putea fi văzută până în anii din urmă. Odaia în care a stat el se păstrează și astăzi, așa cum era atunci.

Luther a locuit în castel, neştiut de nimeni, aproape un an. De aici trimetea în toată Germania scrisori îndreptate împotriva papii, prin care el puse bazele Bisericii luterane. Cerea desfiinţarea puterii papale şi a călugăriei, căsătoria preuţilor, înlocuirea limbii latine din Biserică cu limba vorbită, împărtăşania cu pâne şi vin, nu numai cu azimă, şi libertatea de a ceti şi de a interpreta cărţile sfinte. Cât a stat la Wartburg, Luther a tradus Biblia în limba germană, traducere care a rămas până azi ca un model de limbă literară.

Întinderea Reformei în Germania. – Luther propuse ca averile Bisericii să fie luate de către Stat, ccea ce a făcut pe cei mai mulţi prinţi germani să treacă de partea Reformei. Anume, Electorul de Brandenburg, Electorul Saxoniei, Principii de Hessa, de Mecklenburg, de Pomerania etc., precum şi multe oraşe, adoptând învăţăturile lui Luther, secularizează şi averile biserieşti. Iar Albert de Brandenburg, magistrul cavalerilor Teutoni – care erau aşezaţi în afară de Germania – seculariză toate pământurile lor pe care le transformă în *Ducatul prusian* declarându-se el stăpân eredltar. Din acest ducat a ieşit mai târziu regatul Prusiei.

Învăţăturile lui Luther provocară răscoale ţărăneşti. Când ţăranii au văzut că numai prinţii trag foloase din noua credinţă, s'au răsculat şi, dând foc castelelor, ucideau tot ce întâlneau în cale. Luther predică atunci un războiu de exterminare împotriva lor. Nenorociţii ţărani fură ucişi cu miile, iar cei rămaşi în vieaţă au fost aduşi într'o stare şi mai proastă decât înainte.

ALBERT DE BRANDENBURG

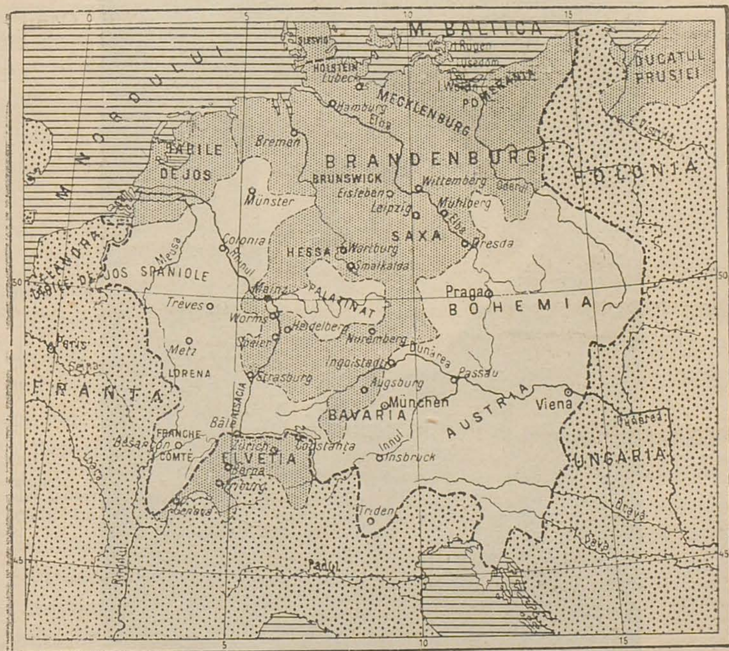
Inscripţia: Alber(tus D(ei) G(ratia) Mar(graphus) Bran(denburgi) Dux Prussiae etc.

Între acestea, Reforma se lăţea, aşa că cuprinse toată partea de miazănoapte a Germaniei. După ce Carol Quintul încheie pacea de la Cambrai, putu să se ocupe şi de afacerile acestea. Prin fratele său, Ferdinand, strânse o dietă la Spira (1529) care admise *luteranismul* – dar îl opri să fie propagat aiurea decât în locurile unde fusese primit până în acel an. Împotriva acestei sentinţe, luteranii protestară şi, de atunci, fură numiţi şi *protestanţi*. În anul următor, o nouă dietă fu ţinută la Augsburg, când reformaţii prezentară crezul lor, numit *Confesiunea dela Augsburg*, redactat de Melanchton, ginerele lui Luther. Acest crez, ne fiind recunoscut, Biserica luterană s'a despărţit de cea catolică.

Luther a murit în anul 1546, la Eisleben, unde se născuse.

După pacea de la Crespy (1544), Carol Quintul veni cu toată puterea lui împotriva prinţilor protestanţi. Neputându-i însă învinge până la sfârşit, a fost nevoit să încheie cu dânşii pacea din

Augsburg (1555), prin care prinții luterani căpătau libertatea cultului – având chiar dreptul de a impune credința lor și supușilor. Li se recunoșteau pământurile secularizate, dar se opreau cu strășnicie pe viitor ca să se mai facă altele. Așa că averile bisericilor erau rezervate clerului, chiar acolo unde s'ar mai fi primit Reforma. Din pricina acestui *«rezervat ecleziastic»* au ieșit mai târziu mari nenorociri.

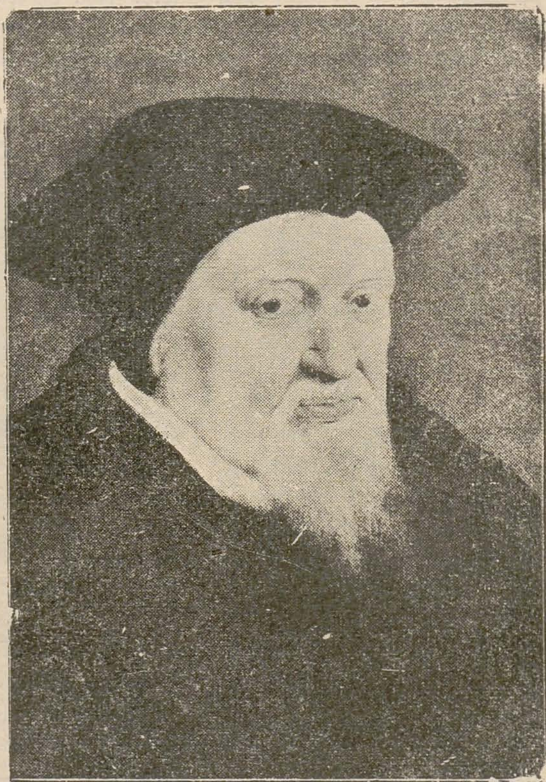

REFORMA ÎN GERMANIA

Regiunile punctate cu negru sunt țările protestante; cele albe, catolice. (După A. Mallet).

Reforma în Elveția. – Ulrich Zwingli, un preut din Zurich, s'a ridicat mai întâi împotriva obiceiului ca tinerii elvețieni să se angajeze *mercenari* pe la regii vecini. După asta, se sculă în contra papii, chiar înainte de Luther, căci și în Elveția indulgențele se vindeau cu aceeași ușurință ca și în Germania. El propuse căr-

țile sfinte, ca singurul izvor al credinței, și îndepărtă din biserică icoanele, clopotele, crucile, lumânările, altarul, etc. Slujba se mărginea la o rugăciune comună și la o predică. O parte din can-

ULRICH ZWINGLI

A început atacurile împotriva papilor înainte de Luther, cerând reforma în Biserică, stârpirea luxului și căsătoria preuților. A murit în luptele dintre Catolici și Reformați, la 1531, având 47 de ani. (Muzeul din Florența).

toane, Zurich, Schaffhausen, Berna, primiră Reforma; calelalte: Uri, Schwitz, Unterwalden și Lucerna, o respinseră. Urmă un războiu civil, între aceste două tabere, când pieri și Zwingli (1531).

După moartea lui, se încheie o pace prin care fiecare canton căpătă libertatea cultului. Ideile lui Zwingli se răspândiră în partea de miazănoapte a Elveţiei, pe când la miazăzi se propagă calvinismul.

Ioan Calvin. – Calvin era francez, fugit din patrie din pricina persecuţiilor religioase împotriva Valdensilor din Provence. Se aşeză întâi în Basel, unde publică importanta sa scriere: *Instituţia Creştină,* iar de aici se duse la Geneva. Locuitorii Genevei se răsculară împotriva episcopului, care cârmuia în numele Ducelui de Savoia, şi, după câtva timp, îl aleseră pe Calvin guvernator. El făcu din acest oraş o republică pe care o cârmui cu mare străşnicie. Învăţăturile sale fură duse de aici prin alte ţări, încât Geneva fu numită *Roma protestantismului.* Calvinismul s'a răspândit în Ţările-de-Jos, în Sudul Franţei, la Unguri şi în Scoţia. Aici reformatorul a fost un elev de al lui Calvin, numit *Ioan Knox,* care a tradus Biblia în limba engleză. Biserica întemeiată de el s'a numit *presbiterianism.* În Franţa, adepţii lui Calvin şi-au zis *hughenoţi.*

Calvinismul a suprimat ceremoniile religioase, leturghia şi episcopatul. În biserică nu se admite nici o podoabă. La baza credinţei este *predestinarea,* după care soarta omului e hotărîtă înainte de a se naşte.

Reforma în Anglia. – În Anglia, Reforma a fost întrodusă de regele *Henric VIII,* un om foarte corupt, însă un catolic bun. Cu toate că era cât se poate de ignorant, când a apărut Reforma, în Germania, el a luat apărarea papii publicând vreo două scrieri, prin care combătea ideile lui Luther. Papa l-a numit *«apărătorul credinţei».* Totuşi, în curând s'a ivit discordia între el şi şeful catolicismului.

Henric VIII, voind să se despartă de Caterina de Aragon cu care trăise 18 ani, pentru a lua pe o domnişoară a reginei, numită *Ana de Boleyn,* ceru dela papă să-i încuviinţeze despărţenia. Dar papa, ca să nu se strice cu Carol Quintul, nepotul reginei, de care avea nevoie împotriva protestanţilor, îi refuză cererea. Regele se înfurie straşnic. Destitui pe episcopul din Canterbury şi numi în locul lui pe un prietin care aprobă divorţul. Papa îl excomunică pe rege, dar Henric, ca şi Luther, arse bulla de excomunicare, apoi se declară el cap al Bisericii anglicane şi confiscă

IOAN CALVIN

Calvin era un om slăbănog, veșnic bolnav și sfredelit de reumatisme. E îmbrăcat într'o manta blănită pe margine, iar în cap, peste un fes care-i astupă urechile, poartă o șapcă. Fugit din Franța, din pricina persecuțiilor lui Francisc, s'a stabilit la Geneva — unde a ajuns cârmuitorul orașului, ai cărui locuitori tremurau înaintea lui. A ars de viu pe Michel Servet — savantul care a vorbit cel dintâi despre circulația sângelui (După un portret din vremea sa).

toate averile clerului (1534). După asta spânzură şi arse de vii pe toţi acei care nu voiră să-i admită ideile.

HENRIC VIII

Era înalt şi gros. Lacom de bani şi corupt, din pricina asta a intrat în neînţelegere cu Papa, declarându-se capul Bisericii. E îmbrăcat într'o tunică de mătasă, împodobită foarte bogat, peste care atârnă cu eleganţă o manta de catifea roşie, blănită cu cacom şi lucrată cu şireturi de aur. Pălăria neagră, încărcată de pietre scumpe şi aşezată pe-o ureche, e ornată cu o pană albă de struţ. (După portretul lui Holbein).

Biserica anglicană a fost organizată mai târziu, subt Elisabeta,

prin bilul celor 39 de articule. Se păstrează leturghia, cu toate ceremoniile cultului, şi episcopii, dar serviciul divin se face în limba engleză. Dogma bisericească este calvină, căci admite numai două taine: botezul şi împărtăşania.

Anglicanismul a fost mai ales adoptat de clasele superioare. În păturile populare începuse să pătrundă *puritanismul* şi secta *amicilor* care împingeau rigorile credinţei până la ultimele extremităţi. Amândouă aceste secte au fost prigonite de regii engleji.

Reforma în celelalte Ţări. — Dintre ţările nordice, Suedia a primit mai întâi *luteranismul.* Regele *Gustav Vasa,* pentru a scăpa de supremaţia Danemarcei, care era susţinută de catolici, făcu o mare mişcare naţională. El alungă pe străini, se declară rege independent de Daneji, apoi chemă din Germania doi propagandişti protestanţi, pe *Laurenţiu Petri* şi *Olaus* — ca să predice Reforma. Aşa s'a introdus în Suedia luteranismul. Averile clerului au fost secularizate (1527).

În Danemarca, Norvegia şi Irlanda, care formau un singur stat, a fost introdus tot luteranismul de către regele Frederic I.

În Transilvania, Saşii au admis luteranismul, mulţămită lui *Ioan Honterus,* care a înfiinţat o tipografie la Braşov, iar Ungurii şi Secuii, calvinismul. Reformaţii s'au silit să atragă şi pe Români la credinţele lor, tipărind *în româneşte* cărţi cu noua învăţătură. Cea mai veche tipăritură românească este catehismul luteran din 1544, căruia i-a urmat apoi mai multe lucrări religioase, tipărite la Braşov de către Diaconul Coresi. Românii au rezistat acestei propagande, dar de pe urma ei au rămas evanghliile şi psaltirea traduse în limba noastră.

În toate părţile unde a pătruns Reforma, în locul clerului bogat şi susţinut de papă, erau acuma *pastori,* supuşi cu totul guvernelor de care erau plătiţi.

XXVII

DOMINAŢIA SPANIEI ÎN APUS
CAROL V ŞI FRANCISC I
RĂZBOAIELE PENTRU ITALIA

Starea Italiei la Sfârşitul Veacului XV. — Italia, deşi foarte bogată şi în plină Renaştere, prin urmare cu o cultură unică în

Europa, e împărțită în mai multe state care trăiesc în mare dușmănie. Găsim aici ducatul Savoiei, ducatul Milanului, republicile Veneției și a Florenței, Statul papal și regatul Neapolului.

ITALIA LA SFÂRȘITUL VEACULUI XV

Piemontul, Savoia, Ducatul Milanului, Republica Veneției, Republica Genovei, Toscana, Statul papal și Regatul Neapolului și al Siciliei. Statul papal e arătat cu puncte mărunte.

Veneția era statul cel mai puternic din Italia și cel mai bogat din Europa, înainte de descoperirile geografice. Dar era dușmănit aproape de toate stătulețele celelalte ale Italiei. Guvernul ei, foarte

bănuitor, încredințase puterea la trei inchizitori de Stat — care ajung adevărații stăpâni ai Republicii. În frunte era dogele.

Florența se găsea subt ascultarea familiei de Medicis, dintre care, Cosma meritase titlul de *părintele patriei*. Nepotul său, *Laurențiu Magnificul,* fu unul din marii protectori ai artelor. Totuși această

PAPA IULIU II

E în rasă albă, purtând pe cap o scufă de catifea, garnită pe margine cu un rând subțire de puf de lebădă. (După tabloul lui Rafael).

familie a fost izgonită dela putere, așa încât ea n'a putut juca un rol însemnat în politică.

Regatul Neapolului se afla subt stăpânirea familiei spaniole de Aragon — care înlocuise pe cea franceză de Anjou.

În ce privește Statul papal, era reprezentat atunci prin *Alexan-*

dru VI Borgia, ajuns papă prin simonie şi prin cele mai josnice intrigi. Om corupt şi criminal, încredinţă puterea copiilor săi, *Cezar* şi *Lucreţia Borgia,* ale căror fărădelegi au înspăimântat lumea. Cezar a fost cardinal şi duce.

Afară de aceste state, mai erau în Italia şi altele mai mărunte care făceau încă anarhia şi mai completă. Căci Italienii, îmbogăţiţi şi cu gusturi rafinate, pierduseră deprinderea armelor, aşa că statele acestea n'aveau nici armate regulate, nici miliţii. De situaţia asta s'au folosit *condottierii,* căpitani de mercenari, care se puneau în serviciul acelora care aveau nevoie, cu soldaţi, cu arme şi cu uneltele lor de războiu.

Italia fiind deci atât de slabă şi fără nici o apărare, trebuia să aţâţe poftele vecinilor, mai ales fiind o ţară frumoasă şi bogată. Din această pricină, la sfârşitul secolului XV, au fost aici nişte lupte care au avut de scop stăpânirea peninsulei, numite *Războaiele pentru Italia.* Începute de regii Franţei, *Carol VIII* şi *Ludovic XII,* au fost continuate de *Francisc I* şi terminate de fiul său, *Henric II.*

Începutul Războaielor pentru Italia. – Carol VIII, fiul lui Ludovic XI, ridică pretenţii asupra Neapolului, ca moştenitor al Casei de Anjou. Porni spre Italia şi intră fără nici o greutate în Neapoli, pe care însă apoi trebui să-l părăsească. Urmaşul său, *Ludovic XII,* un rege bun şi milos, pentru care i s'a zis *«Părintele poporului»* pretinse Milanul, tot în baza unui drept de moştenire. El trecu munţii, cuprinse Milanul, apoi voi să ieie şi Neapolul.

Tocmai atunci se alesese papă Iuliu II (1503 – 1515) care era mai mult diplomat şi ostaş, decât preut. Patriot mare, el se gândea serios să facă unitatea Italiei, subt autoritatea Sf. Scaun. De aceea îşi propuse să alunge din peninsulă pe *barbari,* cum numea el pe Spanioli şi pe Franceji. Şi într'adevăr, papa făcu o *«Ligă sfântă»* care goni şi de astă dată pe Franceji din Italia.

Francisc I (1515 – 1547). – Acest rege a fost contemporan cu Carol V, cu care a purtat războaie sângeroase, vreme de 32 ani.

Francisc I era fiul lui Carol, Conte d'Angoulême, şi al Luizei de Savoia. Avea 20 de ani când s'a suit pe tron. I s'a zis *Regele-Cavaler,* nume potrivit cu firea sa şi mai ales cu felul lui de a se purta în războiu.

A protejat mult literele şi artele, pentru care, în vremea dom-

niei sale, s'a produs Renaşterea în Franţa. A chemat la Paris pe *Leonardo da Vinci* şi pe *Benvenuto Cellini*, vestit sculptor-cizelor. A întemeiat *Colegiul Franţei*, o şcoală superioară pentru învăţământ. În acelaşi timp, mai mulţi scriitori, subt influenţa literaturii latine şi a celei greceşti, produceau opere însemnate.

FRANCISC I

În figură este redat cu o tunică scurtă, bogat împodobită cu broderii artistice, peste care se vede lanţul Ordinului Sf. Mihail. În spate, o manta de catifea, fără mânici, iar pe cap, o beretă cu pană albă de struţ. Francisc era cel mai frumos tânăr din Franţa. Îi plăceau artele, luxul şi serbările fastuoase. De asemeni, vânatul şi războaiele.

Francisc reînoi pretenţiile sale asupra Milanului, încă din anul întâiu al domniei. Pentru asta, căută să câştige prietenia Angliei şi a Spaniei şi se uni cu Veneţienii. Apoi trecu Alpii cu greutăţi enorme, făcând poduri peste prăpăstii şi trăgând tunurile prinre stânci, cu odgoanele. În Italia, când s'a auzit de venirea lui Francisc, s'a refăcut *Liga sfântă*. Ea trimese împotriva Francejilor 25.000 de Elveţieni, a căror faimă de războinici grozavi era cunoscută. Lângă Milan, la *Marignano*, s'a dat o bătălie aprigă, căreia i s'a zis „Lupta giganţilor", în care Fran-

cejii câştigară o strălucită victorie. După asta, Francisc ocupă Milanul. Atunci toate statele, în frunte cu Papa, se împăcară cu Francisc care, lăsând un guvernator în Milan, trecu în Franța, unde stătu liniștit până la 1520, când intră în luptă cu Carol Quintul.

Carol Quintul (1515 – 1556). – Carol s'a născut în orașul Gand din Țările-de-Jos. Foarte inteligent și de o activitate fără păreche. Mare bărbat de Stat și meșter general, avea un spirit pătrunzător, iar la nevoie, întrebuința și viclenia. Din fire slab și

MAXIMILIAN ȘI MARIA

Împăratul Germaniei și soția sa – bunicii lui Carol Quintul. El e fiul împăratului Frederic III, ea, fiica lui Carol cel Îndrăzneț. Inscripția medaliei: Maximilianus Fr(ederici) Caes(aris) f(ilius) Dux Austr(iae) Burgund(iae). Iar în dreapta: Maria Karoli F(ilia) Dux Burgundiae Austriae Brab(anti) C(omes) Flan(driae). Fiul lor a fost Arhiducele Filip cel Frumos, tatăl lui Carol. (Vezi Lămuririle)

cam bolnăvicios, cu fața galbenă și cu privirea totdeauna melancolică, n'ai fi crezut că, subt înfățișarea asta șubredă, se ascunde o voință de fier, o stăpânire de sine, cum rar se întâlnește, și o putere de muncă uriașă.

La 1516, când urmă la coroana Spaniei, avea 16 ani. Peste trei ani fu ales și împărat al Germaniei, din care pricină se începu lupte sângeroase între el și Francisc I.

Murind Maximilian, împăratul Germaniei, fără moștenitori, se prezentară trei candidați la tron: Carol I, Henric VIII, și Francisc I. Regele Angliei se retrase rămânând în fața Electorilor nu-

mai cei doi. Ei întrebuinţară tot felul de mijloace – dar Electorii temându-se şi de unul şi de altul, aleseră de împărat pe Frederic Înţeleptul, ducele Saxoniei. Acesta – lucru rar în toate timpurile – refuză coroana, însă sfătui pe Electori să aleagă pe Carol, mai interesat să apere Germania. Atunci Carol fu proclamat de împărat al Germaniei, subt numele de Carol V, sau *Quintul*, nume cu care e cu-

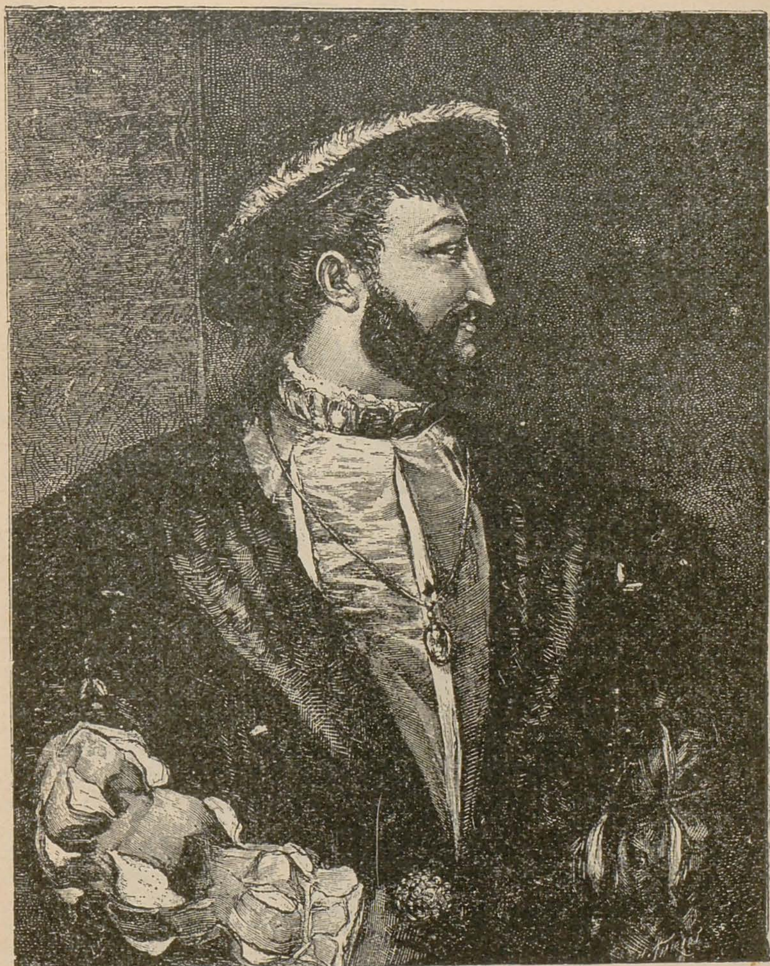

IOANA NEBUNA

Carol Quintul era fiul lui Filip cel Frumos, suveranul Ţărilor-de-Jos, şi al Ioanei de Aragon, fiica lui Ferdinand Catolicul şi a Isabelei. După moartea tatălui ei, Ioana trebuia să devie regină, dar dând semne de nebunie, tronul Spaniei a venit fiului ei, Carol. Nebunia Ioanei s'a arătat, între altele, şi prin aceea că, ani de zile nu s'a despărţit de cadavrul soţului ei, mort la 28 de ani. Îl purta cu dânsa unde se ducea, însoţit de un adevărat cortegiu. (După tabloul lui Pradilla, Madrid).

noscut în istorie. Francisc, plin de furie, hotărî să se răsbune cu armele.

Războaiele dintre Francisc şi Carol. – *Întâiul războiu.* – Amândoi monarhii îşi căutară aliaţi. Carol câştigă prietenia lui Henric VIII şi pe papa *Leon X* care-i făgădui ajutor, cu condiţie

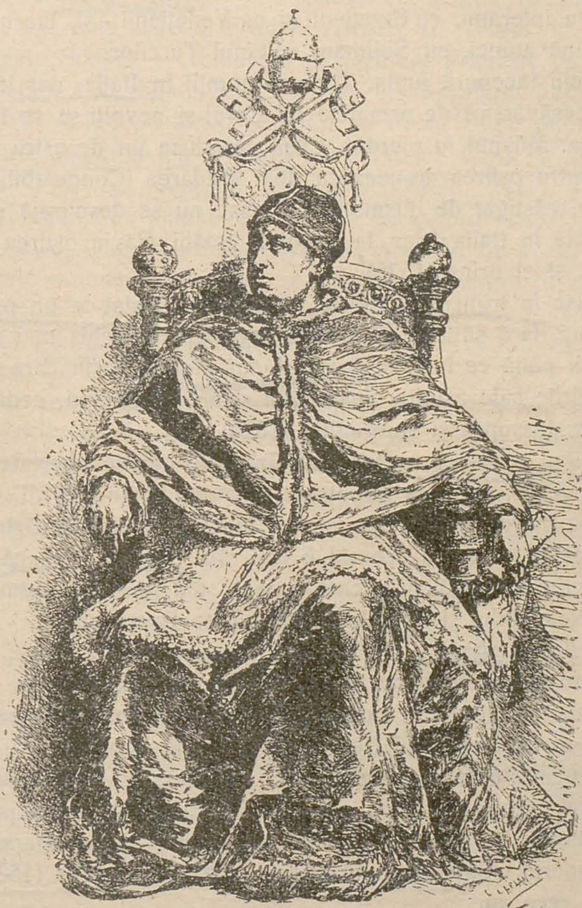
FRANCISC I

Acest tablou a fost făcut de Tițian după o medalie. Francisc I, în floarea vârstei, poartă manta de catifea neagră peste o tunică de atlaz trandafiriu. Mânecile cu bufuri, prin deschizăturile cărora se vede o mătasă albă, contrastează cu simplicitatea hainei. În cap are o pălărie cu pene albe. Tabloul este o capodoperă. Totuși, în privința asemănării, e mai puțin important de cât același tablou al lui Jean Clouet dela pag. 241, în care chipul Regelui apare așa cum era în realitate. Tițian este cel mai mare portretist italian. (Muzeul Luvrului).

CAROL QUINTUL

Carol e îmbrăcat într'un costum sobru, așa cum umblau regii spanioli. La gât poartă lanțul Ordinului cavaleresc «Lâna de aur» creat de străbunicul său, Filip cel Bun, ducele Burgundiei. Pare copleșit de gânduri și obosit. Deasupra se văd stemele numeroaselor sale state. Tițian a făcut multe portrete de ale lui Carol. (După tabloul lui Tițian, aflat în Muzeul din München).

LEON X

E fiul lui Laurent Magnificul, deci face parte din ilustra familie de Medicis. A fost numit cardinal la 13 ani și a urmat în scaunul pontifical după Iuliu II. Veșmintele și scufa, pe care le poartă în figură, îi sunt garnite cu o vipușcă subțire de puf de lebădă. Deasupra se vede o mitră papală și două chei, emblemele Sfântului Petru. Mare protector al literaților și al artiștilor Renașterii, pentru care secului XVI se numește Secului lui Leon X. A fost aliatul lui Carol Quintul. (După tabloul lui Rafael).

să combată pe luteranii din Germania. La rândul lui, Francisc se uni cu luteranii, cu Elveţienii şi cu Veneţienii — şi, lucru ne mai văzut până atunci, cu Soliman, sultanul Turcilor.

Francejii începură lupta. Trecură munţii în Italia, dar fură bătuţi cu desăvârşire de armatele lui Carol şi nevoiţi să se întoarcă în Franţa. Milanul fu pierdut. Ceea ce aduse un dezastru şi mai mare pentru oştirea franceză a fost trădarea Connetabilului de Bourbon, câştigat de duşmani. Francisc nu se descurajă şi trecu încă odată în Italia; dar la asediul cetăţii Pavia oştirea lui fu sdrobită, şi el prins (1525).

Francisc fu trimes la Madrid, unde a fost tratat ca un prizonier de războiu, fără să se ţie samă că e rege. Stătu închis mai mult de şase luni, până ce încheie *tratatul din Madrid,* prin care renunţa la drepturile sale asupra Neapolului şi ale Milanului, cedând lui Carol pe deasupra şi Burgundia (1526).

Al doilea războiu. — După ce Francisc căpătă libertatea şi se întoarse acasă, protestă împotriva tratatului zicând că îl iscălise numai de mare nevoie. De aceea, începu al doilea războiu, în 1528. Dar şi expediţia aceasta îi ieşi rău. Fu silit să facă pacea dela *Cambrai* (1529), prin care renunţa din nou la drepturile sale asupra Neapolului şi Milanului, dar păstra Burgundia.

Al treilea războiu. — Pacea dela Cambrai se încheiase numai fiindcă pe atunci Soliman, după ce cucerise Ungaria, se afla cu o puternică oaste subt zidurile Vienei, ameninţând imperiul lui Carol. Aşa că Împăratul Germaniei avea de luptat şi cu Turcii. Dar Francisc, care nu putea suferi condiţiile umilitoare din cele două păci anterioare, porni alt războiu. El intră în Italia, unde ocupă Savoia şi Piemontul, ceea ce aduse atacul Marsiliei de către împărat. Ambii regi încheiară pacea de la *Nisa* (1538), pe timp de zece ani.

Al patrulea războiu. — Francisc dorea însă cu orice preţ să sfărâme pe adversarul său. Folosindu-se de încurcăturile lui Carol din Germania, începe cel din urmă războiu. Trecu din nou în Italia şi câştigă o victorie strălucită la *Cérisolles,* lângă Nisa. Atunci Carol intră în Franţa şi se îndreptă asupra Parisului — care ar fi fost luat, dacă armata sa n'ar fi fost bântuită de boli şi, mai ales, dacă n'ar fi fost ameninţat de Protestanţi, înteţiţi mereu de Francisc. De aceea, Carol închee cu Francisc pacea de

la *Crespy*, în 1544, prin care Franța lua Savoia, iar Germania, Milanul. Peste trei ani Francisc I muri, în vârstă de 52 de ani.

Henric II (1547–1559). – Se părea că acuma pacea va fi asigurată, dar noul rege al Franței, *Henric II*, atrase în partea sa pe regele Scoției – căsătorind pe Delfinul Francisc cu Maria Stuart. Reînoi apoi legăturile cu Turcii, cu răsculații germani și cu Elvețienii și începu iarăși războiul cu Italia. După puțin timp însă, Henric schimbă teatrul luptei, atacând pe Carol la frontiera dela Rin. Francejii ocupară aici episcopatele *Metz, Toul* și *Verdun* ajungând cu stăpânirea până la Strasburg (1552).

Atunci Carol Quintul – după oarecare încercări de a lua înapoi episcopatele – amărît și bolnav, se împăcă cu Henric II, apoi, în 1556, abdică. El împărți în două vastele sale posesiuni. Germania o dădu lui Ferdinand, fratele lui, iar Spania, cu Țările-de-Jos și cu America, le lăsă fiului său, Filip II.

Carol se simțea obosit. Îndelungata sa domnie a fost o luptă neîncetată, nelăsându-i nici un răgaz. În ziua când a abdicat, și-a istorisit în public vieața plină de oboseli, de griji și de mari necazuri. De aceea, Carol, cu toate că avea numai 56 de ani, era gârbovit. S'a retras în mănăstirea Sf. Yusta din Estramadura spaniolă. Pentru toată lumea era însă tot „Împăratul". După doi ani, s'a sfârșit din vieață între preuți și călugări (1558).

Henric urmă mai departe luptele cu noul rege al Spaniei. Filip intră în Franța și bătu grozav pe Henric la *Saint-Quentin*, bătălie fatală pentru nobilimea franceză. Măcar că Filip ar fi putut merge asupra Parisului, nu mai înaintă, găsind momentul priincios să ocupe Calais. S'a încheiat atunci, în 1559, pacea dela *Chateau-Combrésis* care puse capăt acestor războaie. Franța renunța definitiv la Italia, dar în schimb păstra Metz, Toul, Verdun și Calais. Episcopatele cele trei îi erau absolut necesare Franței. Ele îi împingeau granița înspre răsărit, apărând în chipul acesta Parisul, care era prea aproape de Germania. Iar Calais împiedeca atacurile englezești din spre Nord. Câtva timp, după asta, muri și Henric II în urma unei loviri în ochiu, la un joc de arme.

Urmările Războaielor pentru Italia. – Italia fu părăsită de regii francejii. Totuși, de pe urma acestor războaie, s'a introdus Renașterea în Franța, al cărei popor era mai înainte privit de Italieni ca barbar.

Lucru uimitor este faptul că Franța, un pitic, a putut să se lupte atâta vreme și încă cu mare succes, împotriva lui Carol Quintul — un uriaș. Explicația totuși este foarte simplă. Franța, deși mică, forma un stat unitar, pe când împărăția lui Carol, măcar că atât de întinsă, era rășchirată și fără legături între diversele ei fragmente. Apoi Carol a fost necontenit hărțuit: în Germania de protestanți; în Austria de Turci; în Spania și Țările-de-Jos de către târgoveți, care voiau libertăți; pe Marea Mediterană, de musulmanii din Africa. Iar Franța, pe lângă puterile ei, a avut și aliați: pe prinții protestanți și pe Turci. Francisc, rege catolic și foarte bun creștin, n'a stat la îndoială să se folosească de sprijinul lor: politica în epoca modernă va covârși scrupulele religioase.

Războaiele pentru Italia, până la bătălia dela Marignano, au fost zădarnice pentru Franța. Dimpotrivă, luptele dintre Franceji și Carol Quintul au trebuit numaidecât să se întâmple, deoarece, planurile de monarhie universală ale lui Carol, amenințau însăși existența Franței. Francisc, stânjinind proiectele Împăratului Germaniei, a făcut mare serviciu, nu numai țării sale, ci chiar Europei.

XXVIII
CONTRA-REFORMA
RĂZBOAIELE RELIGIOASE

Contra-Reforma. — Progresele repezi ale Reformei au înspăimântat pe catolici. De aceea, ei doreau să se puie ordine în Biserică. S'au făcut chiar încercări ca protestanții din Germania să intre iarăși subt ascultarea papii. Pentru asta, au fost trimeși în 1541 câțiva cardinali la Ratisbona, ca să discute unirea cu învățații luterani. Nu s'a ajuns însă la nici o înțelegere.

Biserica catolică rămase cu Italia, Spania, Portugalia, Franța, Austria și Polonia. Pierderile erau mari și, deoarece încercările de unire dăduseră greș, șefii Bisericii catolice au procedat la îndreptarea abuzurilor care provocaseră desbinarea. Mijloacele întrebuințate au fost: *Sinodul dela Trident*, *reformarea tagmelor călugărești și crearea Ordinului Iezuiților*, utilizarea *Inchiziției* și funcționarea *Congregației Indexului*.

Sinodul dela Trident (1545 – 1563). — Acest sinod vestit a ținut

18 ani, bineînţeles cu pauze mari. Au luat parte episcopii din Italia, Germania, Franţa şi Spania. Anglia n'a fost reprezentată

EPISCOPII ŞI CARDINALII ÎNAINTE DE REFORMĂ

Figura arată cum obişnuiau unele feţe mari bisericeşti să-şi ducă vieaţa. Aici e un cardinal englez. E servit în genunchi, cu vin scump, pe când un taraf de lăutari, îi ţine de urît. Chitaristul din stânga cântă din gură.

de loc. Au venit şi delegaţi ai protestanţilor, dar s'au retras îndată din sinod.

Cel dintâiu lucru la care s'a oprit sinodul, a fost lămurirea credinței catolice. Pentru asta, s'a alcătuit un catehism cu dogmele catolicismului, ce trebuia explicat credincioşilor.

Apoi sinodul a luat măsuri pentru întărirea disciplinei în Biserică. A menținut la leturghie limba latină; a ordonat ca episcopii să supravegheze de aproape clerul; ca nimeni să nu poată fi episcop dacă n'avea 30 de ani, şi preut, 25 de ani; ca să se facă seminarii pentru instrucția şi educația viitorilor preuți care, la rândul lor, să observe pe mireni. A stăruit mai ales pentru îndreptarea moravurilor clerului.

Sinoadele, până acuma, se declaraseră mai presus de papă. Sinodul dela Trident mărturisi că papii sunt superiori sinoadelor — de aceea, la sfârşit, ceru dela pontificele roman blagoslovirea lucrărilor.

Opera Sinodului u complectată prin diferite măsuri luate de către papi. Una din ele a fost întrebuințarea *inchiziției* împotriva protestanților. Dar acest grozav consiliu fu admis numai în Spania şi'n Italia. În celelalte țări, ereticii erau judecați de tribunalele civile care procedau împotriva lor ca în contra tâlharilor şi a omorîtorilor de oameni.

Tot ca o măsură de prevedere pentru viitor, s'a înființat *Congregația Indexului* care avea să publice lista cărților pe care nici un catolic nu trebue să le citească.

Protestanții ceruseră desființarea călugărilor. Papii, nu numai că nu-i desființară, ci întăriră tagmele vechi, ba mai creară şi altele nouă. Cel mai însemnat a fost *Ordinul Iezuiților*, înființat de *Ignațiu de Loyola.*

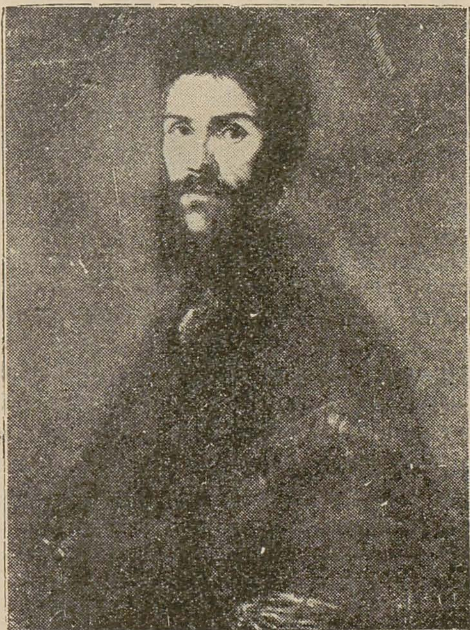
Ordinul Iezuiților. — Ignațiu de Loyola era un nobil spaniol. A fost crescut la curtea lui Ferdinand Catolicul alegându-şi cariera armelor. Dar, la asediul unei cetăți, un picior îi fu strivit, din care pricină era cât pe ce să moară. Vindecat, se hotărî să-şi închine vieața pentru convertirea necredincioşilor. El se uni cu câțiva prietini juruindu-se să fie soldații lui Hristos. Aşa s'a format *Compania lui Isus.*

Papa aprobă înființarea Ordinului, cu condiție ca membrii lui să-i recunoască supremația.

Organizația Companiei este făcută pentru luptă. În frunte e un *general*, ales pe vieață, cu putere nemărginită, care conduce *Pro-*

vinciile – subdiviziile Ordinului – cârmuite și ele de câte un șef, numit *provincial*. Ca și la armată, membrii sunt datori să asculte orbește pe superiori. Față cu șeful său, iezuitul trebuie să fie „ca un cadavru” sau „ca bățul în mâna drumețului”.

Iezuiții nu trăiau prin mănăstiri, ci printre orășeni, umblând de multe ori îmbrăcați ca mirenii. Ei aveau obligația să lupte prin toate mijloacele ca să întărească credința catolică. Pentru asta, puteau întrebuința orice mijloc, chiar unele imorale, «*numai să nu știe nimeni*». Scopul lor fiind bun, spuneau că mijloacele pot fi oricât de rele, dar nu trebuia să afle lumea. Jurămintele cele mai grozave, dacă ei își făceau *rezervă mintală,* puteau să le calce.

IGNAȚIU DE LOYOLA

A fost întăi soldat, dar cetind «Viețile Sfinților», deodată s'a schimbat. A murit sleit de puteri, în urma muncilor și a lipsurilor la care s'a dedat. A fost un om de o tărie sufletească extraordinară. E trecut în numărul sfinților. (Portret de Tițian).

Iezuiții au lucrat mai ales prin ajutorul învățământului. Școlile lor erau vestite și la ele își trimeteau copiii chiar protestanții. Universitatea lor renumită se găsea la *Ingolstadt*.

Opera lor a fost enormă. Mulțămită Iezuiților, Germania de Sud, mai ales Bavaria și Austria, au fost scăpate de protestantism, iar Belgia, recâștigată la vechea credință. Dar ei nu lucrau numai în Europa. Misionarii Ordinului cutreierară toate continentele. Au pătruns în India, China și Japonia, iar în America au fundat statul

Paraguay. Pentru desăvârşirea mijloacelor de proselitism, s'a fundat în veacul XVII la Roma o şcoală, ajunsă vestită, subt numele de *Şcoala Propagandei*, ca să îndrumeze sforţările misionarilor.

Ei nu lucrau pentru vreun rege sau împărat, nici pentru vreun anumit papă, ci numai pentru catolicism *«spre mai marea glorie a lui Dumnezeu»*, cuvinte care au rămas până astăzi deviza Ordinului.

Mulţămită acestor măsuri, Biserica catolică — după schisma germană — s'a întărit strângându-se într'o puternică falangă, în jurul papii, pe când Biserica reformată, fărâmiţindu-se în mai multe bisericuţe, a slăbit. Totuşi, pentru omenire, câştigul a fost imens, căci numai datorită Reformei, s'a ajuns la principiul libertăţii religioase.

Războaiele Religioase. Spania. Filip II (1556 – 1598). – Filip a fost un rege ipocrit, bigot şi veşnic posomorît; se spune că n'a râs decât o singură dată în vieaţa lui: când a auzit de măcelul din noaptea Sf. Vartolomeiu. Moşteni cel mai mare imperiu care exista pe atunci: Spania, cu America Centrală şi cu America de Sud; Neapolul; Sicilia şi Sardinia; Milanul şi Ţările-de-Jos. După ce a cucerit în 1580 Portugalia, se făcu stăpân peste imperiul ei colonial: Brazilia, posesiunile din Africa şi Indii. Căsătorit cu Maria Tudor, dispunea de Anglia. Această întindere imensă făcea pe Filip să spuie că, în împărăţia sa soarele nu apune niciodată, iar lumea zicea că atunci „când se mişcă Spania, se cutremură pământul".

Filip ar fi putut fi un rege mare, dacă ar fi înţeles vremea în care trăia. În această privinţă, a fost cu totul contrar lui Henric IV. Căci Filip, chiar dela suirea sa pe tron, îşi propuse să lupte pentru stârpirea protestantismului şi pentru nimicirea oricărui drept al poporului. Fanatismul său, întreţinut de iezuiţi, era aşa de mare, încât spunea adesea că „mai bine n'aş mai fi rege, decât să domnesc peste eretici". Într'adevăr, el se purtă cu atâta cruzime în contra Reformaţilor, încât aceştia îl numiră „Demonul dela miazăzi".

Pentru îndeplinirea planurilor sale, întreprinse o serie de lupte, toate nenorocite. Din acest punct de vedere, cel mai însemnat războiu fu purtat cu Flamanzii.

Războiul cu Ţările-de-Jos. – Acest războiu a fost începutul ne-

DUPĂ ABDICARE
Carol Quintul la mănăstire.

norocirilor lui Filip. Țările-de-Jos cuprindeau zece provincii flamande, la Sud, și șapte batave, la miazănoapte. Locuitorii se bucurau de libertate politică și religioasă. Aveau orașe frumoase:

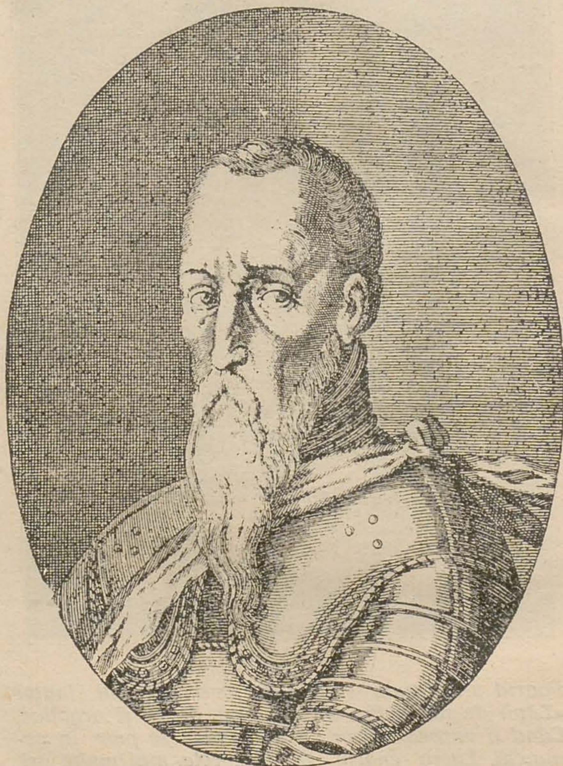
FILIP II

Poartă un costum simplu și sever. La gât, lanțul «Lânii de aur». Era un om rece, aspru și orgolios. Când îi vorbea cineva, trebuia să i se puie în genunchi. Lucra enorm, dar de cele mai multe ori, zădarnic. Nu există în istorie alt exemplu mai nenorocit despre felul cum un rege poate să-și ruineze țara. Trăia numai pentru catolicism, căruia îi dăduse tot sufletul. Despre dânsul se putea spune: «mai catolic decât papa». (După portretul lui Antonio Moro).

Gand, Louvain, Bruges, Bruxelles, Anvers, iar în cele din Nord, *Amsterdam, Leyda*, etc. Făceau un comerț vestit, mai ales cu

postavurile, care ajungeau până la noi şi cărora li se zicea aici *felendreş*. După Reformă, ele primiră calvinismul, lucru tolerat de Carol Quintul care se născuse prin aceste locuri. Filip îşi puse însă în minte, să le convertească cu sila la catolicism.

Măsurile Regelui siliră pe locuitorii provinciilor să facă o con-

DUCELE DE ALBA
Unul din marii calăi ai omenirii.

federaţie, pentru ca, cu armele, să-şi apere libertăţile. Atunci Filip se aprinse de mânie şi însărcină pe *Ducele de Alba* să aducă la supunere ţările răsculate. Ducele de Alba era cel mai crud şi mai sălbatic om al vremii, de aceea şi purtarea lui fu spăimântătoare. Dărâmă toate fortăreţele răsculaţilor, iar pe dânşii îi dădu pe mâna

inchizitorilor: 18.000 de oameni fură arşi, la 30.000 li se luară averile rămânând pieritori de foame, iar 100.000 dintre ei fură nevoiţi să părăsească ţara.

Wilhelm Taciturnul. – Apărătorul Ţărilor-de-Jos, *Wilhelm d'Orania*, numit şi *Taciturnul*, era un general viteaz şi un patriot

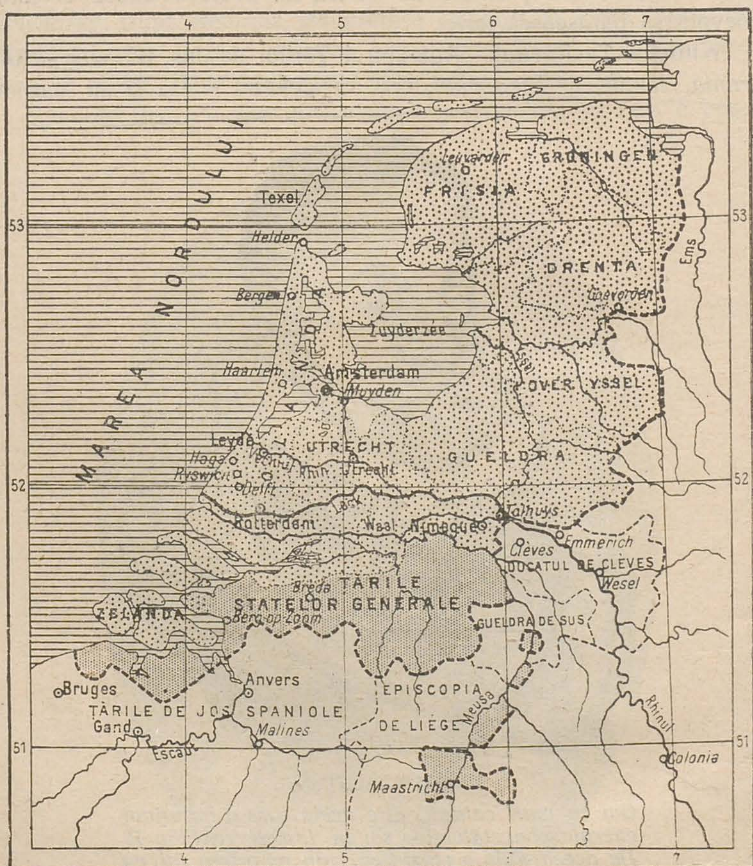

WILHELM TACITURNUL

Om cu mari calităţi. El e acela care a întreţinut energia concetăţenilor săi în luptele cu Filip II. De aceea Filip a crezut că, prin omorîrea lui, va scăpa de tulburările Flamanzilor. S'a înşelat însă, deoarece uciderea lui Wilhelm a înteţit şi mai mult ura cetăţenilor împotriva cruntului despot.

înflăcărat care nu-şi pierdea curajul niciodată. Învins la început de Ducele de Alba, el se duse în Germania, unde îşi întocmi o armată cu care apoi înfrânse oştile Ducelui. Filip trimese alţi guvernatori – doar va nimeri unul care să-i supuie definitiv pe aceşti negustori bătăioşi. Într'adevăr, *Don Juan de Austria*, fratele lui

Filip, şi *Alexandru Farnese*, izbutesc să sfarme confederaţia şi

REPUBLICA PROVINCIILOR UNITE

Începând de sus în jos, se văd trei soiuri de teritorii: 1) partea cu puncte rare cuprinde cele șapte provincii, grupate în republică prin Uniunea din Utrecht, cu orașele mai însemnate: Nimègue, Rotterdam, Utrecht, Leyda, Amsterdam. 2) Partea cu puncte negre cuprinde teritoriile cucerite dela Spanioli, după fundarea Republicii, de aceea era proprietatea comună a tuturor celor șapte provincii și se numea «Țările Statelor Generale» cu orașul Breda și Maestricht, apoi 3) partea albă, dincoace de Meusa, rămasă Spaniei subt numele de Țările-de-Jos Spaniole—cu orașele Gand, Bruges, Anvers, etc.

să supuie Spaniei o parte din provinciile de la miazăzi. Dar cele

din miazănoapte nu se lăsară nici de data asta. Ele formară în 1579 *Uniunea dela Utrecht*, care întemeie *Republica Provinciilor Unite*, în fruntea căreia aleseră stathuder pe Wilhelm d'Orania. Filip, văzând că nu poate izbuti altfel, puse să omoare pe Wilhelm (1584).

DON JUAN DE AUSTRIA

Apărătorul creștinătății. Frate cu Filip II. A învins pe Turci la Lepante, într'o luptă navală care a avut mare răsunet în lume. E făcut cu baltagul în mână—în amintirea victoriei sale Poartă la gât lanțul Ordinului «Lâna de aur». Jos, în stânga, un cap fioros de turc. Avea numai 22 de ani când a câștigat lupta. (După un portret al unui pictor portughez necunoscut).

Această crimă ticăloasă nu descurajă însă pe Olandeji. Ei numiră ca guvernator pe fiul lui Wilhelm, *Mauriciu de Nassau*, care putu, cu ajutorul Angliei şi al lui Henric IV, să alunge în cele din urmă pe Spanioli.

Filip n'a trăit să vadă sfârşitul luptelor sale cu Ţările-de-Jos. Urmaşii săi au fost nevoiţi să le recunoască independenţa – care fu întărită definitiv la 1648, prin pacea din Westfalia.

Rezistenţa Ţărilor-de-Jos împotriva lui Filip, este cel mai frumos exemplu de eroism pe care un popor mic, Olandejii, l-a dat lumii. Uriaşul rege spaniol a trebuit să se plece în faţa acestor aprigi negustori.

Luptele lui Filip II cu Turcii. – Turcii, după ce ajunseră stăpâni peste ţările dunărene, şi-au întins stăpânirea în Africa şi pe

Marea Mediterană. Ei cuprind Cyprul dela Veneţieni care cerură

O LECŢIE CETĂŢENEASCĂ

Ducele de Alba, sbirul Ţărilor-de-Jos, şi-a ridicat o statue pe una din pieţele Anversului. După ce el a plecat în Spania, cetăţenii – bărbaţi, femei şi copii – au dărâmat monumentul şi l-au târît pe străzile oraşului, în desfătarea mulţimii.

ajutor regelui Spaniei. Filip trimese o puternică flotă, subt con-

ducerea fratelui său, *Don Juan de Austria*. Acesta înfrânse cu totul la *Lepante*, în 1571, forţele musulmane. Victoria dela Lepante are o mare însemnătate. Dela această dată, prestigiul Turcilor scade enorm: faima lor dispare. Altfel n'a avut mari urmări, deoarece ei îşi refăcură flota, iar creştinii, pentru a-şi putea practica negoţul pe mare, trebuiră să le plătească tribut.

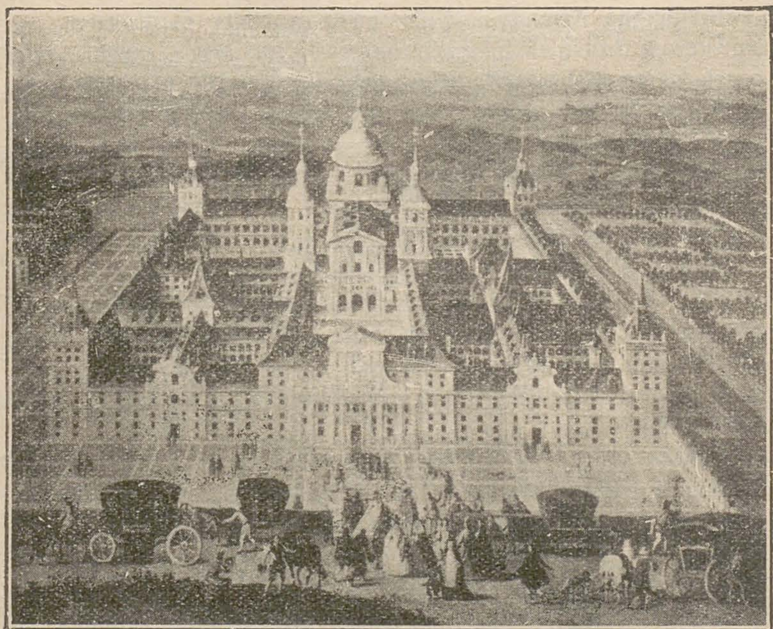
«Invincibile Armada». – Filip nu putea uita că Elisabeta se amestecase în luptele lui cu Ţările-de-Jos. De aceea, aştepta numai ocazia să se răsbune. Tocmai atunci Maria Stuart fu condamnată la moarte de Elisabeta şi executată. Maria Stuart era catolică, iar Elisabeta, protestantă. Filip, pentru a răsbuna moartea nenorocitei regine a Scoţiei, în realitate pentru a-şi satisface ura lui nedomolită, trimese o puternică flotă în contra Angliei, compusă din 150 de corăbii mari, cu 2.000 de tunuri, 3.000 de corăbieri şi 20.000 de luptători. Era cea mai frumoasă armată care ieşise vreodată din porturile ţării — înaintea căreia părea că nimica nu va rezista. De aceea şi Filip o numi *„Invincibile armada"*. El era aşa de sigur de victorie, că trimese cu flota şi pe poetul Lope de Vega, ca să privească biruinţa şi pe urmă s'o cânte în versuri (1588).

Vestita „armadă" a fost însă sfărâmată parte de furtuni, parte de flota engleză. Numai cincizeci de corăbii s'au întors în Spania: peste 20.000 de oameni pierise în valuri. Când amiralul *Medina Sidonia* s'a înfăţişat tremurând înaintea tiranului, Filip îi spuse că „l-a trimes doar să se lupte cu oamenii, nu cu furtunile". Pierderea aceasta a fost însă grozavă pentru Spania: marina ei nu s'a mai ridicat.

Persecuţiile Religioase din Spania. – Filip suferea cu greu prezenţa Maurilor şi a Evreilor în Spania. Dar amândouă aceste naţiuni erau muncitoare: cei dintâi se ocupau mai mult cu agricultura, făcând adevărate grădini din provinciile de miazăzi ale Spaniei – cei de al doilea, erau negustori. Filip, povăţuit de iezuiţi, se hotărî să curăţe Spania de necredincioşi. El dădu un decret prin care ordona „ca toţi cei care nu sunt catolici să se boteze ori să părăsească ţara". Atunci aceste popoare plecară din Spania: Maurii, în Africa – Evreii, în Orient. Nu rămaseră în peninsulă decât cei săraci dintre ei, care, încăpând pe mânile inchizitorilor, fură arşi de vii. În urma acestor măsuri, Spania de

miazăzi ajunse o paragină – acolo unde odată fuseseră cele mai mănoase câmpii. Urmarea a fost sărăcia şi mizeria.

Rezultatele Domniei lui Filip II. – Filip a fost nenorocit în toate întreprinderile sale. Războaiele neîncetate au secătuit Spania. Cu toate că America i-a adus cantităţi colosale de aur şi de argint,

ESCURIALUL

Reşedinţa lui Filip II, aşezată la 50 km. departe de Madrid. A fost zidită de Rege, în amintirea victoriei dela Saint-Quentin. De aceea e făcută în formă de grătar, căci ziua luptei, 24 August, e patronul Sfântului Laurenţiu care a murit ars. Era un fel de cetate, fără nici o podoabă, încunjurată de terase şi de grădini, în care Filip îşi ducea sbuciumata-i vieaţă, între preuţi şi călugări. (Tablou din Şcoala spaniolă, Muzeul Luvrului).

în 1596 Spania nu şi-a putut plăti datoriile căzând în faliment. Agricultura e distrusă, industrie nu mai era deloc – veniturile deci erau cu totul scăzute. Călugării, ale căror sfaturi le urmase Regele cu sfinţenie, îi dădură o mână de ajutor. Ei cerşiră din casă

în casă pentru a umple golurile vistieriei. Cei din urmă ani ai domniei lui au fost trişti şi dureroşi. În palatul său, *Escurialul,*— cazarmă, mănăstire şi închisoare a dus tot timpul o vieaţă posacă, într'o zădarnică frământare. A domnit 43 de ani şi a murit în 1598, de boala cumplită de care s'a stâns şi Irod—ucigătorul pruncilor: păduchi subt piele. După dânsul, Spania a decăzut mereu, situaţie din care nu s'a mai ridicat niciodată.

XXIX

LUPTELE RELIGIOASE IN ANGLIA

Maria Tudor (1553 – 1558).—Reforma introdusă de Henric VIII şi susţinută de fiul său, Eduard VI, nu prinse în vremea lor rădăcini adânci în Anglia. Aceasta s'a văzut când s'a suit pe tron *Maria Tudor.*

Maria era fiica lui Henric VIII şi a Caterinei de Aragon. Ea a fost crescută de mama ei în catolicismul cel mai fanatic, de aceea, cum a ajuns regină, a căutat să distrugă anglicanismul. A început un şir de persecuţii sângeroase în care a pierit multă lume. Chiar arhiepiscopul *Crammer,* pe care tatăl său îl pusese mai mare peste Biserica anglicană, a fost condamnat la moarte şi executat.

Ea s'a căsătorit cu Filip II, regele Spaniei, cu care se potrivea aşa de bine. Dar, din căsătoria asta, a avut numai pagube. A fost nevoită să se amestece în luptele lui Filip cu Franţa—când a pierdut oraşul *Calais,* pe care-l stăpâneau Englejii încă din timpul Războiului de 100 de ani. Pierderea aceasta a costat-o aşa de mult, încât spunea adesea: „De mi s'ar spinteca inima, s'ar găsi într'însa vorba *Calais*".

Protestanţii au numit-o «*Maria cea Sângeroasă*». După dânsa, a urmat sora ei.

Elisabeta (1558 – 1603).—Elisabeta era fiica lui Henric VIII şi a Anei de Boleyn care, fiind protestantă, o crescuse în ideile sale.

Cum s'a suit pe tron, voi să asigure liniştea regatului în ce privea religia. De aceea, parlamentul votă *Simbolul credinţei anglicane, în 39 de articule.*

S'a ocupat cu organizarea statului. Agricultura şi industria, în vremea ei, luară mare desvoltare. Acest lucru se datoreşte mai

ales faptului că Elisabeta a primit cu mare bucurie pe toţi cei

ELISABETA

Elisabeta avea 25 de ani când s'a suit pe tron. Nu era frumoasă. Avea faţa lungă şi osoasă, părul roşu şi ochii mici. Era lacomă la mâncare şi îi plăceau mult juvaierurile şi găteala. Avea 3000 de rochii. Glasul îi era aspru, înjura ca un soldat şi îşi bătea damele de onoare, ba chiar şi pe miniştri. Vorbea latineşte şi franţuzeşte, ştia greceşte şi cunoştea limba spaniolă şi italiană. Foarte deşteaptă, pricepea mai bine de cât toţi trebile politice şi era foarte aspră cu interesele statului. E îmbrăcată cu o rochie brodată cu aur, garnită cu pietre scumpe. La gât, pe subt gulerul de dantelă, îi spânzură un triplu şirag de mărgăritare. În mâna stângă ţine globul lumii. (După un tablou de Porbus, Muzeul din Versailles).

goniţi din Germania, din Franţa şi din Ţările-de-Jos, din pricina credinţei lor religioase. Aşa s'au pus bazele industriei engleze.

Pentrucă Elisabeta dăduse ajutor Olandejilor, în contra lui Filip II, acesta trimese împotriva Angliei, „invincibile armada” din care însă nu s'a ales nimica.

După ce a distrus puterea maritimă a Spaniei, îşi îndreptă privirile spre ţările oceanice şi astfel, pentru întâia oară, pe timpul ei, *Walter Raleigh* se duse în America, unde întemeie colonia Virginia – baza Statelor-Unite. Ca să asigure comerţul englez în Europa de răsărit, Elisabeta a încheiat tratate cu Turcii, cu Ruşii şi cu Moldovenii. Petru Şchiopul, în 1558, primi învoiala, în puterea căreia Englejii aveau dreptul să facă negoţ în Moldova, cu condiţie ca să plătească trei la sută din valoarea mărfurilor.

VALTER RALEIGH

Cel dintâi care s'a gândit la colonizarea Americei de Nord cu Engleji. S'a bucurat de multă trecere, dar subt Iacob I, acuzat de conspiraţie, a fost ţinut la închisoare, în Turnul Londrei, 12 ani. Raleigh a introdus în Anglia cartofele.

Prin toate faptele acestea, Elisabeta s'a arătat mare regină. Omorîrea Mariei Stuart este însă o pată care înnegreşte amintirea ei.

Elisabeta şi Maria Suart. – Maria Stuart era fiica lui Henric V, regele Scoţiei. Fusese crescută la curtea Franţei şi ajunse o catolică înflăcărată, mulţămită influenţei iezuiţilor. A fost soţia lui Francisc II, regele Franţei, dar rămase văduvă de tânără, având 19 ani. Murind în acelaşi timp şi tatăl ei, fu aleasă regină în Scoţia, unde şi veni. Dar această femeie foarte frumoasă şi cu gusturi alese nu se împăca într'o ţară aspră, mai ales că, în vremea asta, Ion Knox predica presbiterianismul, cu morala lui severă. Din această pricină, în curând Maria Stuart deveni cu totul nepopulară. Mai făcu greşala că

măritându-se cu un prinț scoțian, numit Darnley, și acesta fiind ucis, ea se căsători cu omorîtorul lui. Faptul acesta revoltă pe Scoțieni care o detronară, ba chiar o și închiseră. Scăpând din

MARIA STUART

Regină a Franței subt Francisc II—apoi a Scoției—a fost nenorocită toată vieața ei. Era foarte frumoasă, inteligentă și cultă. Nepoată a Ducilor de Guise, era o catolică înverșunată. Acuzată de Scoțieni că a luat parte la uciderea bărbatului ei, fu pusă la închisoare, de unde scăpând—fugi la Elisabeta. Dar și aici fu de asemenea închisă și, după 19 ani, judecată de un tribunal, făcut anume, care, pe baza unor acte fabricate, o condamnă la moarte. Fu executată în 1587. Amintirea frumuseții și a nenorocirilor ei a impresionat lumea; de aceea vieața ei a servit mult în literatură.

închisoare, prin ajutorul preuților catolici, Maria Stuart fugi la curtea verei sale, Elisabeta. Dar Elisabeta se temea ca nu cumva

tânăra regină, în unire cu catolicii, s'o răstoarne — şi de aceea o puse la închisoare unde o ţinu 19 ani. În urma unui atentat la vieaţa Elisabetei, în care se zicea că a fost amestecată şi Maria Stuart, ea fu dată în judecata parlamentului care o condamnă la moarte şi pieri pe eşafod, la 1587. Cu toate că Elisabeta şi curtea ei luară doliu, Europa întreagă i-a desaprobat purtarea.

Puritanii, Bacon şi Shakespeare. — În timpul Elisabetei, apărură *Puritanii,* o sectă religioasă care nu recunoştea decât *purul* adevăr din cărţile sfinte. Fără episcopi, fără ceremonii şi podoabe în biserică, duceau o vieaţă curată: nu beau, nu fumau, nici nu înjurau. Trăiau în deplină egalitate, urînd însă pe cei de alte credinţe. Elisabeta i-a persecutat mai mult chiar decât pe catolici, din care pricină mulţi dintre dânşii au fugit în America.

Tot în vremea sa au trăit doi oameni mari: dramaturgul *Shakespeare,* unul din marii scriitori ai omenirii, şi filosoful *Bacon de Verulam,* promotor al mişcării ştiinţifice moderne.

Elisabeta a murit în 1603, în vârstă de 70 de ani. Cu dânsa se stânge dinastia Tudorilor. Ea lăsă ca urmaş pe Iacob VI, regele Scoţiei, fiul Mariei Stuart, care luă numele de Iacob I.

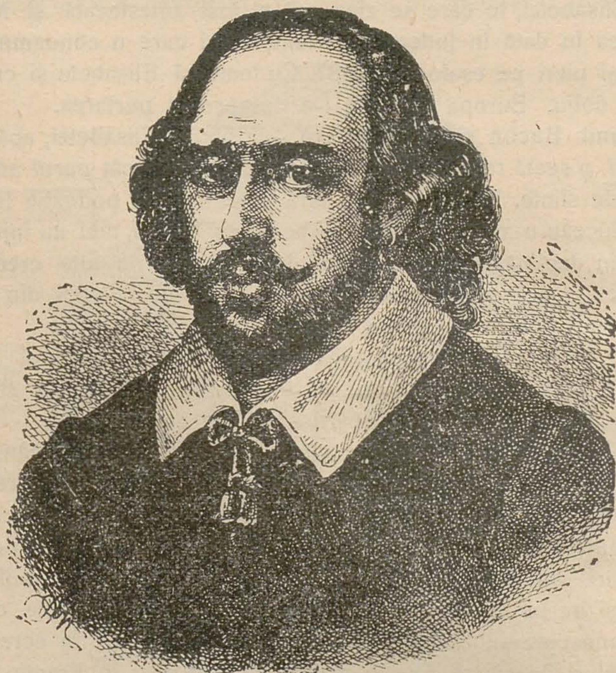
Războaiele Religioase în Franţa. Caterina de Medicis. — Pentru a-şi întări rândurile, papii nu s'au mulţămit numai cu mijloace morale şi cu persecuţii răsleţe, ci au provocat şi războaie crâncene, cunoscute subt numele de *războaie religioase,* în care s'au vărsat valuri de sânge. Aceste războaie încep întâi în Franţa, apoi trec şi în Germania.

Reforma a fost combătută în Franţa de către Francisc I, măcar că el susţinea pe protestanţii din Germania. Dar războaie religioase n'avem în timpul lui, nici în acela al fiului său, Henric II. Ele încep subt urmaşii acestuia şi au fost în număr de opt. Este epoca cea mai tristă a Franţei, pentrucă în aceste lupte fratricide, Francejii alergau la străini: catolicii la Filip II, regele Spaniei, iar Hughenoţii la Elisabeta, regina Angliei, la Germani şi la Olandeji.

Cei trei fii ai lui Henric II, *Francisc II, Carol IX* şi *Henric III* au domnit 30 de ani şi, din pricina slăbăciunii şi a nepriceperii lor, Franţa a suferit mari tulburări. Războaiele religioase s'au desfăşurat în vremea lor.

Adevărata stăpână a regatului francez, în tot timpul acela, a

fost *Caterina de Medicis*, mama celor trei regi. Ea era nepoata

SHAKESPEARE

Shakespeare] este unul din cele mai mari genii ale omenirii. S'a născut în 1564 în Statford-pe-Avon. Tatăl său, un mănușar fără multă carte, era primarul orașului. Dela o vreme mergându-i prost trebile, a fost închis pentru datorii, cum se obișnuia în Anglia cu cei răi de plată. Din această pricină, Shakespeare s'a dus la Londra, unde s'a angajat într'o trupă de actori, începând-o de jos: întâi servitor, apoi figurant, și numai mai târziu a jucat roluri mari. În același timp, începe să scrie pentru teatru. În curând ajunge vestit la Londra, atât ca actor cât și ca scriitor. A fost protejat de câțiva oameni însemnați ai Angliei — mai ales de regina Elisabeta, — pentru care a scris anumite opere, după cererea ei. Cele mai multe din tragediile, dramele și comediile lui sunt capodopere. Hamlet, Macbeth, Romeo și Julietta, Othello, Negustorul din Veneția, Richard III, Regele Lear, Visul unei nopți de vară, etc se reprezintă și astăzi pe scenele tuturor teatrelor din lume. Nimeni n'a descris cu mai multă putere pasiunile și patimile omenești. A murit în 1616, în vârstă de 52 de ani. (După un portret din vremea lui).

papii Leon X, din familie vestită a Medicișilor din Florența. Fusese

ţinută la o parte de soţul ei, Henric II, dar, după moartea lui, profită de minoratul copiilor, pentru a conduce statul. Era ambiţioasă, intrigantă şi lipsită cu totul de scrupule, căci în materie de guvernământ adoptase principiile lui Machiavelli, în scopuri rele însă. De aceea n'a stat la îndoială să întrebuinţeze şi crima, atunci când a crezut că-i foloseşte.

CEI TREI COLIGNY
În stânga e Cardinalul de Chatillon, în centru, Amiralul, şi la dreapta, Colonelul-General.

Burbonii şi Ducii de Guise. – Calvinismul se lăţise în Franţa, mai ales în partea ei de vest şi de miazăzi. Între alţii, fură câştigaţi la noua credinţă doi prinţi din familia regală, scoborîtori din Sfântul Ludovic: *Anton de Bourbon*, care ajunse rege al Navarei, şi fratele său, *Prinţul de Condé*. Pe lângă dânşii, mai era şi ami-

ralul *Coligny*. Tustrei au fost şefii hughenoţilor în luptele lor cu catolicii.

În fruntea catolicilor era o familie puternică din Lorena, anume *Ducii de Guise*. Aceştia voiau să puie mâna pe tronul Franţei folosindu-se de împrejurarea că regii erau minori—iar în fruntea statului se găsea o femeie. Acelaşi lucru însă îl doreau şi Bur-

MICHEL DE L'HOPITAL

Bărbat foarte luminat și virtuos. În administrație a fost priceput, iar în chestiunile de credință, era pentru toleranța religioasă. Mulțămită lui, inchiziția nu s'a putut stabili în Franța. Michel de l'Hopital a fost și un bun scriitor. (După statuea de pe mormântul său din Versailles).

bonii. Unii fiind catolici şi alţii protestanţi, amândouă taberele îşi făcură partizani şi începură lupte de exterminare pe chestiunile religioase, care, în realitate, ascundeau numai interese politice.

Caterina de Medicis, indiferentă în materie de credinţă, se folosea când de unii, când de ceilalţi, pentru a întări puterea co-

PICTURĂ ITALIANĂ DIN VREMEA RENAȘTERII
(Botticelli, veacul XVI).

piilor săi. La început, ea a fost pentru toleranța religioasă și, în această privință, fu ajutată de un bărbat înțelept, *Michel de l'Hopital*, cancelarul regatului.

Dar în primii ani ai domniei lui Carol IX, Ducele Francisc de Guise trecând într'o duminică a anului 1562 prin orășelul Vassy din Champagne, dădu peste vreo cinci sute de hughenoți care își făceau serviciul religios într'o șură. Fiind atăcați de către oamenii Ducelui, hughenoții se apărară și rezultatul a fost: douăzeci și trei de calviniști morți și vreo sută de răniți. Acesta e începutul războiului.

MEDALIA MĂCELULUI HUGHENOȚILOR

Autorii masacrelor au bătut o medalie comemorativă. Pe față, scutul Franței, cu trei flori de crin, deasupra cu coroana regală încunjurată cu lauri și susținută de două coloane, cu inscripția: «Pietas excitavit justitiam, 24 Augusti 1572. Pe dos, Regele, stând pe tron, cu mantia regală împodobită cu flori de crin și cu guler de cacom, ține într'o mână sabia, iar în cealaltă sceptrul cu mâna dreptății. Tronul e așezat pe capetele șefilor hughenoților, iar inscripția spune: Virtus in Rebelles.

După opt ani de lupte și de omoruri, Protestanții sunt mai pretutindeni învinși. Caterina de Medicis le acordă pacea din *Saint-Germain* (1570), prin care li se recunoaște libertatea cultului și drepturi egale cu catolicii.

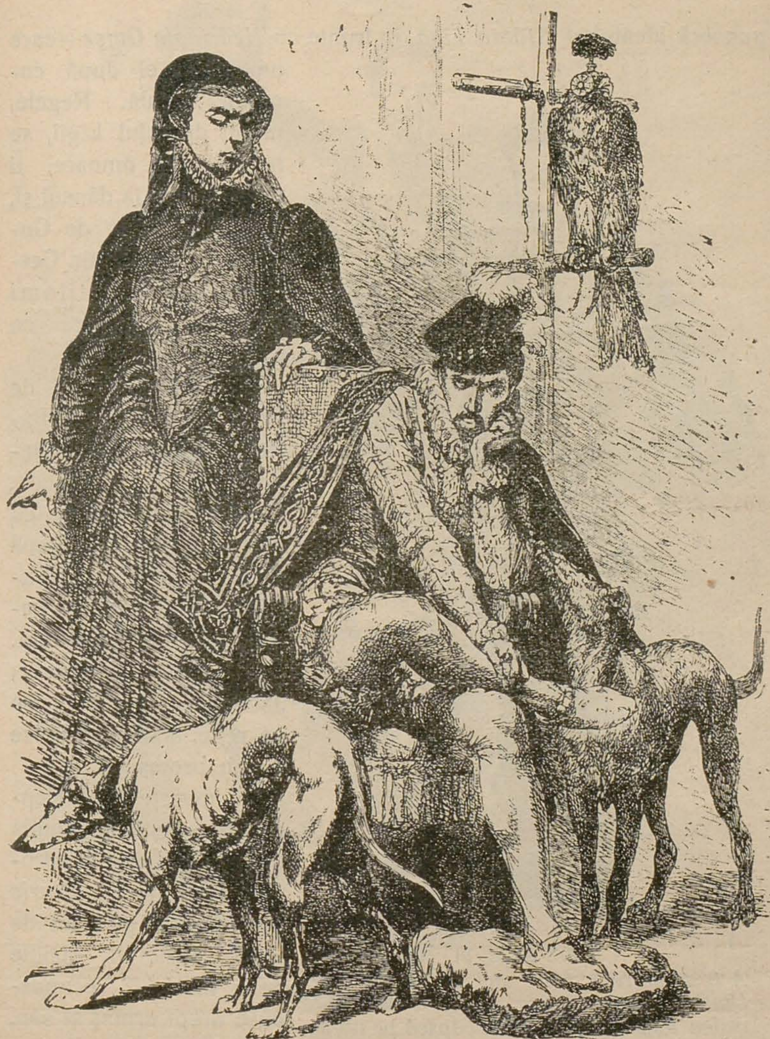
Noaptea Sfântului Vartolomeiu. — Pacea din Saint-Germain a ținut doi ani și se părea că dușmăniile vechi sunt uitate. Coligny, primit în consiliul Regelui, căpătă din ce în ce mai multă influență asupra lui Carol IX, care-i spunea că-l are ca pe tatăl său, ceea ce amenința pe Caterina de Medicis să-și piardă puterea. Vicleană

italiancă se gândi atunci să omoare pe capii hughenoţilor şi, pentru a-i adormi mai bine, puse la cale căsătoria lui Henric de Navara, fiul lui Anton de Bourbon, unul din conducătorii calviniştilor, cu Margareta de Valois, sora Regelui. Cununia s'a făcut în ziua de 18 August 1572. Patru zile după asta, pe când Coligny se întorcea dela palat acasă, o lovitură de puşcă îi sfărâmă braţul stâng. Când a auzit Carol de asta, veni la amiral şi-l asigură că va pedepsi crunt pe atentator. Cercetările descoperiră pe Ducele Francisc de Guise, care dispăru. Caterina se temea să nu fie aflată şi ea — şi atunci mărturisi Regelui totul, încredinţându-l însă că hughenoţii sunt duşmanii ţării şi ai lui, că se înarmează în ascuns şi că trebue luate măsuri grabnice. Regele, îngrozit astfel, strigă: „Dacă-i aşa, să-i ucidem pe toţi!” Odată hotărîrea luată, Ducii de Guise o aduseră la îndeplinire în noaptea Sfântului Vartolomeiu (24 August 1572). Când clopotele dela biserica Saint-Germain dădură semnalul, se începu un măcel înspăimântător. Unul din cei dintâi căzu Coligny, ucis de oamenii Ducelui Francisc de Guise. Hughenoţii au fost omorîţi pe străzi, prin case, necruţându-se femeile, nici copiii. Regele însuşi, dela fereastra Castelului, trăgea cu puşca în nenorociţii fugari, înnebuniţi de groază. Carol IX chemă apoi la dânsul pe Henric, cumnatul său, şi-i spuse arătându-i pumnalul: „leturghia sau moartea!” Henric, de frică, se lepădă de calvinism şi se făcu catolic.

Izbânzile Protestanţilor. — Măcelul hughenoţilor ţinu de Duminică până Marţi şi trecu şi în provincie. El rămâne una din cele mai dureroase pagini din Istoria Franţei — şi o ruşine înjositoare pentru autorii lui.

Dar calviniştii, câţi scăpară cu vieaţă, nu se descurajară. Îşi strânseră rândurile şi formară *Uniunea protestantă* care se apără aşa de bine în cetatea lor, la *Rochelle*, încât Carol a trebuit să le acorde libertatea cultului.

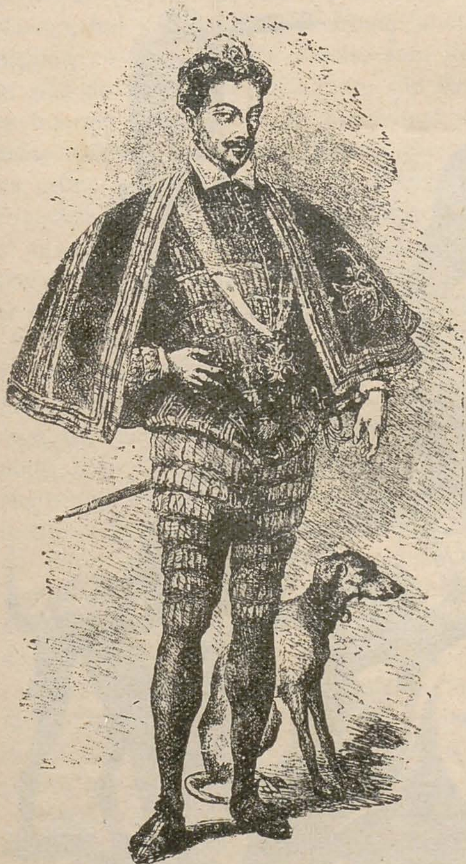
Carol IX a murit în 1574, torturat de mustrările conştiinţei pentru crimele sale. Pe tron veni Henric III, fratele său, ce fusese ales mai înainte rege în Polonia. Acesta era un desfrânat care-şi petrecea timpul în plăceri josnice. Războiul începu cu furie. *Uniunea protestantă* puse în fruntea ei pe Henric de Bourbon care fugise din palatul regal după Sf. Vartolomeiu, trecu din nou la calvinism şi voia acuma să se facă rege în Franţa. Catolicii răs-

CAROL IX ȘI CATERINA DE MEDICIS

Figura reprezintă pe Caterina de Medicis căutând să-l convingă pe Carol ca să ucidă pe hughenoți. Caterina e îmbrăcată ca văduvă, cu vălul negru pe spate. La gât are un guler alb, nelipsit la hainele bărbătești și femeiești din veacul XVI. Carol stă gânditor, în luptă cu sine. El poartă o pelerină de catifea, brodată cu fir de aur, o tunică de atlaz, lucrată bogat, și cu același guler frezat. Pe cap are o tocă neagră cu pană albă de struț. (După un desen din acea vreme).

punseră alcătuind *Sfânta Ligă*, în frunte cu *Henric de Guise* — care umbla și el după coroana regală. Regele, umilit de șeful Ligii, se hotărî să-l omoare. Îl chemă deci la dânsul și, pe când Henric de Guise trecea prin sala Castelului, opt gentilomi franceji îl uciseră cu pumnalele.

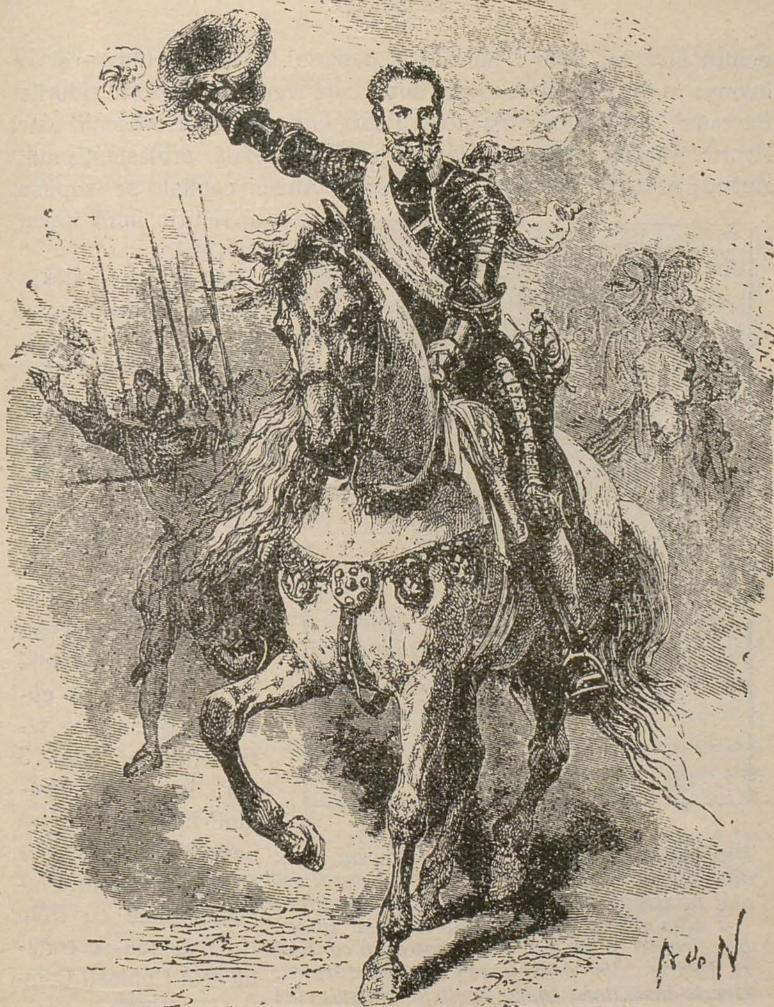

HENRIC III

A fost un rege fără nici o însemnătate. Umbla îmbrăcat așa, ca să i se poată vedea mijlocul subțire. Se văpsea pe obraz, se pudra și purta corset și cercei. De aceea un scriitor din vremea lui se întreba dacă Henric este un rege-femeie sau un bărbat-regină. Iubea cânii la nebunie și purta cu el mai totdeauna câte o colecție de căței, de maimuțe ori de papagali. În schimb, leșina când vedea o pisică (După un tablou din Luvru).

Moartea Ducelui de Guise aduse răscoala Parisului și regele fu nevoit să fugă din capitală, hotărît să se împace cu Henric de Bourbon. După împăcare, cei doi cumnați veniră împotriva Parisului pe care-l asediară. Dar un călugăr fanatic, Jacques Clément, ucise pe rege, fiindcă se unise cu un protestant.

Cu moartea lui Henric III, se stânse familia de Valois. Cel mai apropiat de tron era *Henric de Bourbon*, pe care de altfel Henric III, înainte de a muri, îl recunoscuse drept urmaș al său. Dar, fiind protestant, era exclus să fie primit de Franceji. Atunci Filip II trimese în ajutorul Ligii o parte din oaste, sperând să capete tronul

HENRIC IV LA IVRY

Henric a fost crescut în libertate, împreună cu toți ceilalți copii de vârsta lui. Era sburdalnic și bătăios. Toată ziua nu visa decât dueluri și lupte. Figura îl reprezintă în una din cele două bătălii, care i-a deschis drumul spre Paris. El spune către soldații săi, înaintea luptei: «Dragii mei tovarăși, țineți-vă după panașul meu alb, îl veți găsi veșnic pe drumul gloriei și al onoarei». Figura dă o idee destul de exactă despre felul de a fi al acestui mare monarh. Henric n'a fost numai un rege războinic, ci și un înțelept organizator. El e care a adus în Franța industria matasei.

pentru fiica sa. Henric purtă mai departe luptele cu Liga — şi o învinse la *Arques* şi la *Ivry*, după care veni iarăşi subt zidurile Parisului, asediindu-l din nou. Patru luni rezistară orăşenii, dar Henric, văzând suferinţele lor, abjură încă odată protestantismul, zicând: «*Paris vaut bien une messe*». Atunci capitala se supuse şi Henric intră în ea, în 1594.

SULLY

Maximilian de Béthune, baron de Rosny, duce de Sully, a fost prietinul și colaboratorul cel mai principal al lui Henric IV. Foarte econom — a administrat cu multă înțelepciune finanțele Franței și de multe ori a intrat în conflict cu Henric, din pricina puținei lui dărnicii. Henric însă ținea foarte mult la dânsul, căci împărțise toate necazurile vieții lui. (După un portret din Muzeul Luvrului).

Henric IV (1589–1610). — Cu Henric IV începe dinastia Bourbonilor.

Henric, fiul lui Anton de Bourbon şi al Ioanei d'Albret, regina Navarei, a fost unul din cei mai mari regi ai Franţei. De îndată ce fu recunoscut de toţi, începu războiul cu Spaniolii care veniseră să cucerească coroana ţării. Războiul ţinu 3 ani; la urmă, Spaniolii fiind învinşi, fură nevoiţi să părăsească Franţa, iar Henric încheie pace cu Filip II, întărindu-se tratatul dela Château-Cambrésis (1598).

Tot în acest an, publică el celebrul *Edict din Nantes* (1598), care acorda Hughenoţilor libertatea cultului şi dreptul de a ocupa orice slujbe în stat. Apoi, pentru a-i pune la adăpostul persecuţiilor, le dărui mai multe cetăţi de siguranţă în Sudul Franţei.

Edictul din Nantes este un act de o importanţă imensă, deoarece

pentru întâia oară în Europa se decreta cu sinceritate regimul libertăţii religioase. Şi asta, într'o vreme când în celelalte ţări, supuşii erau siliţi, subt cele mai grele pedepse, să primească religia suveranului lor. Acest edict, datorit numai înţelepciunii lui Henric, alcătueşte toată gloria domniei lui, făcând din el unul din marii regi ai istoriei.

Henric îşi puse apoi toate silinţele să îndrepte ţara de răutăţile aduse de atâtea războaie. În opera aceasta a fost ajutat de *Ducele de Sully*, prietinul său, pe care-l făcu prim-ministru. Sully puse ordine în finanţe, îmbunătăţi agricultura şi crescu veniturile statului. Creă o industrie întemeind fabrici şi aducând lucrători italieni şi flamanzi. Administraţia era de nerecunoscut. Un ambasador spaniol, mirându-se de îmbunătăţirile Franţei, pe care o văzuse odinioară într'o stare jalnică, Henric îi răspunse: „Da, pentru că atunci îi lipsea părintele de familie". Tot el avea obiceiul să spuie că nu vrea să moară până n'o face ca fiecare ţăran să aibă Duminica o găină în oală.

Henric era un om vesel, căruia îi plăcea să se amestece prin popor, stând de vorbă cu supuşii, ale căror păsuri le asculta cu bunăvoinţă. Trăia fără nici o etichetă: acelaşi ambasador l-a găsit într'o zi cu băiatul lui după gât, sărind prin casă.

Henric organiză şi o armată, ca să poată face faţă oricărei împrejurări. El îşi formase planul nobil şi măreţ de a întemeia, cu ajutorul prinţilor germani şi al celorlalte puteri europene, un imperiu creştin universal, în care diferitele confesiuni religioase să aibă drepturi egale. Prin asta, el voia să ajungă să sfarme întâietatea Casei de Habsburg. Tocmai când se pregătea să-şi puie planul în lucrare, fu omorît de catolicul Ravaillac (1610).

XXX

SOLIMAN II

ÎNAINTAREA TURCILOR SPRE EUROPA CENTRALĂ

Urmaşii lui Mohamed II. – După Baiazid II, a ajuns sultan *Selim I* (1512 – 1520), om de o sălbătăcie şi de o cruzime neauzită. Pentru a fi sigur de domnie, a omorît pe toţi prinţii din familia sa. Cu vizirii era teribil: a ucis şapte pe rând.

A cucerit Siria şi Egiptul. În Cairo se afla cel din urmă descendent al kalifilor din Bagdad. Selim îl aduse la Constantinopoli, unde murind, lăsă toate drepturile sale moştenire Sultanului, care de atunci ajunge capul religios al tuturor musulmanilor din lume.

A purtat lupte mari cu şiiţii Perşi pe care i-a învins ucizându-i cu miile. În timpul său, Bogdan III, fiul lui Ştefan cel Mare, a închinat Moldova Turcilor. Selim a primit cu cinste pe logofătul Tăutu, trimesul Domnului, şi a făcut condiţii avantajoase Moldovei. După moartea sa, a urmat la domnie unicul său fiu, Soliman.

Soliman II (1520 – 1566). – Soliman, numit şi *Cel Mare, Magnificul* şi *Legiuitorul,* a domnit 46 de ani – epoca cea mai însemnată din istoria turcească. Avea o înfăţişare falnică. Foarte instruit, a fost şi un poet însemnat. Ocrotea literele şi artele şi a făcut un codice de legi. În acelaşi timp, fiind mare războinic şi foarte ambiţios, în curând ajunge spaima Europei. De aceea, Francisc I, regele catolic şi cavaler, s'a aliat cu dânsul împotriva lui Carol Quintul, lucru neobişnuit în creştinătate care tocmai se străduia pentru oprirea puterii musulmane.

Până la Soliman, Turcii stăpâneau în Asia, Siria şi Arabia, în Africa Egiptul, iar în Europa, mai toată peninsula Balcanică. Ţările româneşti erau şi ele vasale, în urma încheierii unor capitulaţii care le recunoşteau însă o supremaţie.

Soliman îşi întinse domnia şi mai departe. În 1521 cuprinde Belgradul, cheia Ungariei. După asta, cuceri cu jertfe grele, insula Rhodos, unde se refugiaseră cavalerii Ioaniţi care s'au retras apoi în insula Malta. Războaiele cele mai mari le-a purtat însă împotriva Ungurilor şi a lui Carol Quintul. În luptele acestea a fost aliatul lui Francisc. Lucru pare ciudat. Dar dacă nu apuca înainte Francisc, aliatul Turcilor împotriva Franţei ar fi fost desigur Carol Quintul. Acuma însă nu mai suntem în Evul Mediu: politica începe să aibă întâietate, iar religia cade pe al doilea plan.

Cucerirea Ungariei. – După moartea lui Ioan Corvin de Huniade, Ungurii au ales rege pe fiul său *Matei* (1458 – 1490). El avusese o creştere strălucită şi vorbea mai multe limbi. A fost protectorul artelor şi al ştiinţelor. În vremea sa, Ungaria e administrată cu multă înţelepciune, regele căutând să apere drepturile poporului împotriva magnaţilor.

Din nenorocire însă, el nu şi-a dat seama de primejdia turcea-

scă care se apropia de ţara sa. A avut lupte cu Ştefan cel Mare şi a pus la închisoare pe Vlad Ţepeş, când Voievodul a fugit în Ardeal. Prin urmare, nu s'a folosit de vitejia acestor domni, într'o luptă împotriva duşmanului comun.

A înfiinţat vestita bibliotecă *Corvina*, care avea 50.000 de manuscripte.

MATEI CORVIN ŞI SOŢIA SA BEATRICEA

Regele poartă plete, încinse cu o cunună de dafin. A făcut în capitala sa o universitate, două academii, un observator, un muzeu şi o bibliotecă—pe atunci cea mai însemnată din lume. Soţia sa era fata regelui Boemiei.

Urmaşii săi sunt slabi. Subt ei, Românii sunt persecutaţi, iar în urma răscoalei Secuiului Doja, ajung iobagi, fără altă avere, decât simbria pentru munca lor.

În 1526, se întâmplă bătălia dela Mohaciu, în care Ungaria este cuprinsă. Regele ei, *Ludovic II,* învins cu totul, cade mort pe câmpul de luptă. Parte din ţară rămâne lui Ferdinand, fratele lui

Carol Quintul, pentru care trebuia să plătească tribut; iar Ungaria de răsărit, cu Ardealul, fu dată lui Zapolia. Dar nu mult după asta, Soliman făcu *Paşalâcul dela Buda*, care cuprindea Ungaria centrală, lăsând o mică porţiune în spre apus, iar fiului Zapoliei, pus subt epitropia maicii sale şi a călugărului Martinuzzi, altă parte spre răsărit, împreună cu Transilvania. După asta, Soliman

SOLIMAN MAGNIFICUL

Poartă musteaţă mare, îmbinată aproape cu favoritele. În cap are un imens turban, iar pe umeri, un guler de cacom—blana capetelor încoronate.

asediează Viena (1529). Douăzeci de asalturi au fost date împotriva cetăţii, fără s'o poată lua. Auzind însă că amiralul lui Carol Quintul, Andrei Doria, intră cu flota sa în Dardanele, Sultanul părăsi asediul şi veni să-şi apere capitala.

Întorcându-se acasă, Soliman şi-a întins cuceririle în Asia, apoi în Africa, ceea ce îl aduse în lupte cu Carol Quintul. S'a îm-

păcat cu dânsul în 1547, cu condiţie ca Germania să răspundă Turcilor 30.000 de galbeni pe an. Acest tribut a fost plătit regulat până la pacea din Carlowitz (1699).

Soliman a venit şi în Moldova, împotriva lui Petru Rareş, în locul căruia a pus domnitor pe Ştefan Lăcustă. A murit la asediul cetăţii *Sighetul* din Maramureş, la 1566.

Inceputul Decadenţei Imperiului Turcesc. – Urmaşii lui Soliman Magnificul au fost slabi. Totuşi Turcii au încă mare trecere în Europa, din pricină că vecinii lor sunt şi mai slabi. Înfrângerea dela Lepante le-a pricinuit pagube mari, flota lor fiind distrusă, dar mai ales pierzând prestigiul de putere neînvinsă. Un semn al slăbăciunii lor este că, din acest timp, încep să se amestece femeile în trebile împărăţiei. Mamele sultanilor – *Sultana Valide*, cum li se ziceau – nu numai că au un cuvânt în afacerile lăuntrice ale imperiului, dar vor să hotărască şi în legăturile de afară. Şi soldaţii capătă mare putere, punând şi depunând pe Sultani.

Legăturile dintre Germania şi Imperiul turcesc erau mereu încordate, din pricina vecinătăţii paşalâcului dela Buda. Aşa că, pe la sfârşitul veacului XVI, era aproape o luptă continuă între aceste două imperii. Pe la 1593, Marele vizir Sinan-Paşa hotărăşte pe Mahomed III să declare împărăţiei războiu – bizuindu-se pe slabăciunea lui Rudolf II, în care războiu a intervenit şi Mihai Viteazul.

Românii după moartea lui Ştefan cel Mare. – După Bogdan III şi Ştefaniţă, a urmat la tron Petru Rareş, un voievod ambiţios şi viteaz, dar uşuratic şi fără statornicie. Ungaria fiind cucerită, începură să se certe pentru moştenirea lui Ludovic II, Ferdinand, fratele lui Carol Quintul, şi Ioan Zapolia, guvernatorul Ardealului, pe care-l susţineau Turcii. Folosindu-se de această neînţelegere, Petru Rareş trece munţii şi bate sdravăn la *Feldioara*, pe Ferdinand. Mergând şi împotriva Polonilor, pentru a le lua Pocuţia, este însă învins la Obertin, de către generalul Tarnovski. Împotriva lui Petru a venit mai apoi chiar Soliman Magnificul, în urma pârilor leşeşti, când Voievodul a fost silit să fugă în Ardeal. Soliman a pus Moldovenilor domnitor din propria lui voinţă, pe *Ştefan Lăcustă*, iar peşkeşul s'a schimbat în haraciu. Mai târziu, Petru a domnit încă odată, vreo cinci ani. E îngropat la Mănăstirea Probota din Nordul Moldovei.

Alexandru Lăpușneanu și *Despot Vodă* – doi dintre urmașii lui, n'au mare însemnătate. În timpul domniei a doua a acestuia

SIGISMUND I

Regele Poloniei care a avut încurcături cu Petru Rareș. Din pricina plângerii lui la Poartă, a venit Soliman cel Mare în Moldova.

din urmă, capitala Moldovei a fost mutată la Iași, în 1564. Mitropolia țării a rămas însă tot la Suceava.

In Muntenia, cel mai însemnat domnitor, după Vlad Țepeș, este

Radu cel Mare care s'a ocupat cu orânduirea religioasă a țării. *Neagoe Basarab*, urmașul său, a continuat această organizație întemeind Mitropolia din Târgoviște și înălțând vestita mănăstire a Argeșului. El a închinat o parte din mănăstirile bogate din țară, celor din Răsărit, lucru care a adus la noi mulțime de Greci, pregătind astfel domnia fanarioților.

Muntenia. Mihai Viteazul (1593 – 1601). – La sfârșitul secolului XVI, starea Țărilor Românești ajunse din cale-afară de proastă. Locuitorii trăiau în nevoie și'n sărăcie, mare parte din țărani căzuse în șerbie, iar boierii desbinați și prigoniți de Domnitori, împânaseră țările vecine. După crearea Pașalâcului dela Buda și al celui din Temișoara, Turcii urmăreau același lucru și în privința țărilor noastre, cu atâta mai mult, cu cât în Răsărit nici o putere nu se putea opune planurilor lor. Din cetățile Giurgiu, Silistra, Brăila și Hotin, unde se aflau puternice garnizoane turcești, ei contribuiau tot mai mult la dărăpănarea Munteniei și a Moldovei, uitând că ei trebuiau să fie apărătorii țărilor noastre, nu jăfuitorii lor.

FERDINAND

Fratele lui Carol Quintul, la vârsta de 29 de ani. Poartă pălărie garnită cu puf de lebădă, iar pe deasupra, o mantie cu o scurtă pelerină.

Și, cu toate acestea, nici Turcii nu mai erau ce fuseseră odată. Sultanii pierduseră obiceiul acelor războaie de cucerire care arun-

cau pe vremuri o spaimă cumplită în Europa, iar politica statului lor era dusă de viziri şi de femeile din haremuri. Mai ales, după

MIHAI VITEAZUL

Cu pieptar de metal peste care poartă o blană miţoasă. Într'o mână are un baston, iar cealaltă o ţine în şold, aproape de mânerul săbiei. În colţ, o stemă care, în intenţia artistului, trebuia să fie a Bucureştilor. Jos inscripţia în italieneşte: Michel Vaivoda della Valachia il quale prese la citta di Nicopoli nela Bulgaria lanno 1598. (Gravură de I. Orlandi, Biblioteca Naţională, Paris).

victoria creştină dela Lepante, Apusenii începuseră să se gân-

dească iarăşi la alungarea lor din Europa, şi papa predică chiar o cruciată împotriva stăpânitorilor Constantinopolului.

Pe atunci, Turcii erau în războiu cu Germanii, războiu purtat cu oarecare lâncezeală, când tocmai se sui Mihai Viteazul pe tron.

Mihai era fiul lui Pătraşcu cel Bun, fostul voievod al Munteniei, şi frate cu *Petru Cercel* care a domnit aici susţinut de Henric III, regele Franţei. A ajuns la domnie, ca şi înaintaşii săi, plătind bani mulţi şi sprijinit de unchiul său, Iani Cantacuzino, kapukehaia ţării la Constantinopoli.

De la început chiar, Mihai îşi pusese în minte să scape ţara de Turci — aşa că hotărîrea sa, luată independent de cele ce se plănuiau în Europa, fu cu atât mai întărită prin invitaţia papii. De altfel, la apelul Marelui Pontifice, n'au răspuns decât Sigismund şi Mihai.

SIGISMUND BATHORY

Era fiul lui Cristofor, fratele regelui polonez, Ştefan Bathory. A ajuns principe în Ardeal la 1581. Şi-a făcut planuri mari, mai ales împotriva Turcilor — dar, om uşuratic şi neserios, s'a lăsat repede de domnie, pentru ca să devie călugăr. E îmbrăcat cu zale, peste care poartă o eşarfă, iar la gât are colanul Lânii de Aur.

În vederea politicii sale, Mihai a făcut o legătură cu Sigismund Bathory, voievodul Ardealului, şi cu Aron din Moldova, intrând în alianţa germană a lui Rudolf II. Începutul răscoalei a fost uciderea Turcilor din Bucureşti şi din Iaşi. După asta, Mihai a început atacul cetăţilor turceşti dela Dunăre, pe care însă, din lipsă de tunuri, nu le-a putut lua, mărginindu-se numai la jăfuitul lor. Auzindu-se la Stambul, Mohamed III dădu ordin marelui vizir *Sinan Paşa* să cucerească Muntenia şi să pedepsească pe voievodul hainit.

Mihai, neputând opri trecerea Turcilor la Giurgiu, se trase cu oastea mai în sus, la *Călugăreni*. Aici s'a dat o mare luptă în

care Mihai, în ziua de 13 August, 1595, a ieşit biruitor. După luptă însă a trebuit să se retragă spre Târgovişte, iar Turcii lui Sinan ocupară Bucureştii. Venindu-i în urmă ajutoare din Ardeal, în frunte cu Sigismund, curăţi ţara de Turci, alungându-i peste Dunăre, cucerind şi cetatea Giurgiului.

În Moldova, Sigismund neavând încredere în Aron, îl schimbase cu Ştefan Răsvan care intrase şi el în alianţa antiturcească.

Mihai Viteazul Domn peste Muntenia, Ardeal şi Moldăva. – În vremea asta, lui Sigismund urîndu-i-se cu domnia, trecu Ardealul împăratului Rudolf – lucru care-i venea bine lui Mihai.

MEDALIA LUI MIHAI

Bustul Voievodului, într'o manta cu guler de blană, cu căciulă cu surguciu de pene. Inscripţia urmează de pe faţă, pe dos: Michael Val(achiae) Trans(alpinae) Wai(voda) S(acrae) C(aesareae) Re(giae) M(aiestatis) Consi(liarius) Per Transyl(vaniam) Locumt(enens) Cis Tran(sylvaniam) Par(tesque) Ei(usdem) Sup(remus Exer(citus) Ge(neralis) Cap (itaneus. Anno D(omini) Vigilantia Virtute et Armis Victoriam Nactus 1600. (Vezi Lămuririle).

Dar, în curând, Sigismund căindu-se de fapta sa, dădu domnia Transilvaniei vărului său, cardinalului *Andrei Bathory*, omul Polonilor, care, pe atunci stăteau bine cu Turcii. Această schimbare nu-i mai convenea însă lui Mihai. De aceea, el trecu munţii şi, în bătălia dela *Şelimberg*, (18 Octomvrie 1599), sdrobeşte oştile lui Andrei, care fugind e ucis de un Secuiu. Mihai intră cu mare alaiu în Alba-Iulia zicând că reprezintă pe împărat, în realitate vrând să ţie Ardealul pentru sine. Tot atunci Zamoyski, izbutind să facă domnitor în Moldova pe Irimia Movilă, omul Leşilor, Mihai cuprinde în 1600 şi Moldova, aproape fără luptă.

Marele voievod stăpânea acuma Muntenia, Ardealul şi Moldova: e vremea cea mai glorioasă a domniei lui. El bate o medalie de aur, probabil în amintirea acestui mare eveniment, şi înfiinţează mitropolia ortodoxă din Alba-Iulia, clădind chiar lăcaşul ei bisericesc.

Stăpânirea Ardealului a Moldovei şi a Munteniei, întrunite într'o singură domnie românească, este unul din strălucitele fapte pe care trecutul nostru l-a lăsat din generaţie în generaţie, ca cel mai scump ideal pentru naţiunea română.

Dar Mihai a făcut o greşeală. În loc să se sprijine pe populaţia românească din Ardeal, care-l aşteptase cu mare bucurie, el menţinu mai departe pe ţărani în lanţurile şerbiei, socotind că astfel îşi va atrage prietenia Ungurilor. Această greşeală i-a fost fatală, deoarece l-a înstrăinat şi de Românii Ardeleni.

Înfrângerea lui Mihai şi moartea sa. — Auzind Rudolf II de toate aceste cuceriri, s'a supărat şi şi-a pus în minte să scape de Mihai. Pentru asta, oamenii împăratului uneltiră şi răsculară Ardealul împotriva Voievodului. Ungurii chemară în ajutor pe Gheorghe Basta, un general împărătesc, care, cu oamenii lui, întărit şi cu oşti din Ardeal, veni împotriva lui Mihai. La *Mirăslău*, (1600), s'a dat o luptă în care Mihai e bătut şi alungat din Ardeal. Mai mult încă, el pierde şi Muntenia, şi Moldova, unde Zamoyski aduse pe doi Movileşti. Soarta se schimbase cu totul, spre nenorocul strălucitului Domnitor.

Mihai, pierzând Ardealul şi Moldova, şi răsturnat chiar din Muntenia, neavând nici un sprijin de nicăiri, se îndreptă spre Praga, unde se găsea pe atunci Rudolf II. Impăratul, auzind că Ungurii voiau să scape şi de Nemţi, după cum scăpaseră de Mihai — îl împăcă cu Basta, trimeţându-i pe amândoi împotriva Ungurilor. La *Gorăslău* (1601), răsculaţii sunt cu totul învinşi, rămânând Ardealul în stăpânirea biruitorilor.

Dar, după victorie, neînţelegerile se iviră din nou între Basta şi Mihai dorind şi unul şi altul să fie stăpâni peste Transilvania. Basta, văzând că Voievodul nostru îi stă în drum, puse la cale pieirea lui. În dimineaţa de 9 August 1601, trimese nişte soldaţi valoni care îl străpunseră mişeleşte cu suliţa doborîndu-l la pământ.

Trupul său a fost îngropat în câmpia Turdei, iar capul a fost adus de Radu Buzescu şi de soţia sa şi depus la Mănăstirea Dealului, acolo unde odihneşte şi Pătraşcu cel Bun.

XXXI

LUPTELE RELIGIOASE ÎN GERMANIA.

RĂZBOIUL DE 30 DE ANI

(1618 - 1648)

Germania după Pacea din Augsburg. – Germania a continuat şi după 1555 să fie tulburată de neînţelegerile dintre protestanţi şi catolici, îndârjiţi de iezuiţi, care, în special, îşi întinseră uneltirile asupra acestei ţări. Protestanţii se desbinară în mai multe secte, iar universităţile lor din Jena, Wittenberg şi Leipzig nu se înţelegeau asupra iertării păcatelor, chestiune pe care mai ales se bazau diferitele doctrine protestante. Dar pacea din Augsburg era numai un armistiţiu, deoarece cuprindea câteva condiţiuni care trebuiau să aducă războiul. Aşa, se acordase libertatea cultului numai luteranilor, nu şi celorlalte secte, precum erau calviniştii, anabaptiştii şi husiţii. Aceste secte, fiind necontenit persecutate de catolici, trebuiau şi ele să-şi dobânească liberul exerciţiu. Apoi pacea din Augsburg mai prevedea şi *rezervatul ecleziastic* care oprea secularizarea averilor bisericeşti de către principii care ar trece la protestantism, după 1555. Această condiţie n'a fost respectată de loc, deoarece s'au făcut multe secularizări ale averilor Bisericii catolice, în epoca dintre anii 1555 şi până la 1618, când începe războiul de 30 de ani.

Împăraţii germani, după Carol Quintul, anume Ferdinand I şi fiul său, Maximilian II, nu sunt aşa de porniţi împotriva protestanţilor. Dar *Rudolf II* (1576 – 1612) contemporanul lui Mihai Viteazul, le purta o ură neîmpăcată. În vremea lui, protestanţii, sfătuiţi de Henric IV, alcătuiesc *Uniunea Evanghelică*, în frunte cu Frederic, electorul Palatinatului, iar catolicii fac şi ei *Liga Catolică*, subt Maximilian, ducele Bavariei. Alcătuindu-şi fiecare instrumentul lor de războiu, era vădit că lucrurile vor sfârşi rău.

Războiul de 30 de ani. – Războiul izbucni subt *Mathias*, urmaşul lui Rudolf II (1612 – 1618), care era condus numai de iezuiţi. Prilejul lui fu următoarea întâmplare:

Rudolf II, pentru a câştiga pe Boemi, le acordase *Cartea de Majestate* – un act prin care li se recunoştea complecta libertate religioasă. Ridicându-şi ei, în timpul lui Mathias, două biserici pe

pământul unei mănăstiri catolice, fură dărâmate din ordinul episcopului. Boemii, conduşi de contele Thurn, vin în 1618 în sala consiliului din Praga, şi aruncă pe fereastră pe doi consilieri, în urma unor discuţii furtunoase. Răscoala se întinse în toată Boemia, iar împăratul trimese oştile sale împotriva husiţilor. Aşa s'a

RUDOLF II ŞI CARTEA DE MAJESTATE

Rudolf II a fost un împărat slab ocupându-se mai mult cu astrologia decât cu trebile împărăţiei. În figură e reprezentat în momentul când acordă Boemilor Cartea de Majestate — diplomă prin care li se recunoştea husiţilor libertatea cultului. Împăratul e la stânga, cu condeiul în mână.

născut unul din cele mai nenorocite războaie care a ţinut 30 de ani (1618—1648) şi a adus ruina Germaniei. La început, acest războiu religios a fost naţional, adică s'a purtat numai între locuitorii statului german, dar pe urmă el deveni european. În ajutorul protestanţilor a intervenit mai întâi Christian IV, regele

Danemarcei, apoi Gustav-Adolf, regele Suediei, — iar în cele din urmă, Francejii. De aceea războiul se împarte în patru perioade:

1. Perioada palatină (1618—1625),
2. Perioada daneză (1626—1629),

FREDERIC V ŞI FEMEIA SA

Electorul, în costumul regilor Boemiei, poartă la piciorul stâng Ordinul Jaretierei. Femeia sa este fiica lui Iacob V, regele Angliei. Cei patru lei sunt: Palatinatul, Boemia, Anglia și Olanda. În stânga, Calvin Luther și Hus, cu biblia în mâni. În dreapta, episcopi, preoți și călugări fug spărieți, biserica lor fiind în flăcări E un desen alegoric care arată ideea pe care și-o făceau protestanții despre acest elector care s'a dovedit însă incapabil.

3. Perioada suedeză (1630—1635),
4. Perioada franceză (1635—1648.

Perioada Palatină (1618 - 1625). — E numită aşa, după numele căpeteniei protestanţilor, Frederic V, electorul Palatinatului. Mathias împăratul moare chiar la începutul războiului, urmând

Ferdinand II (1618—1637) un om energic, fanatic şi plin de îndemânare, care urmărea aceleaşi planuri ca şi Carol Quintul. Surprins fără armată, el se adresă Ligii bavareze care-i puse la dispoziţie oastea ei, împreună cu generalul *Tilly*. Armatele catolice năvălesc în Boemia, unde le iese înainte generalul Thurn,

FERDINAND II
(După un desen făcut în 1619).

ajutat şi de contele Ernest Mansfeld. Ei înving pe catolici, după care asediază pe Ferdinand în Viena.

În urma acestor evenimente, Boemia, Moravia şi Silezia se desfac de imperiul german şi formează un stat deosebit alegând de împărat pe Frederic V, electorul Palatinatului. Dar acesta era un om nepotrivit cu împrejurările, căci el, în loc să urmeze mai

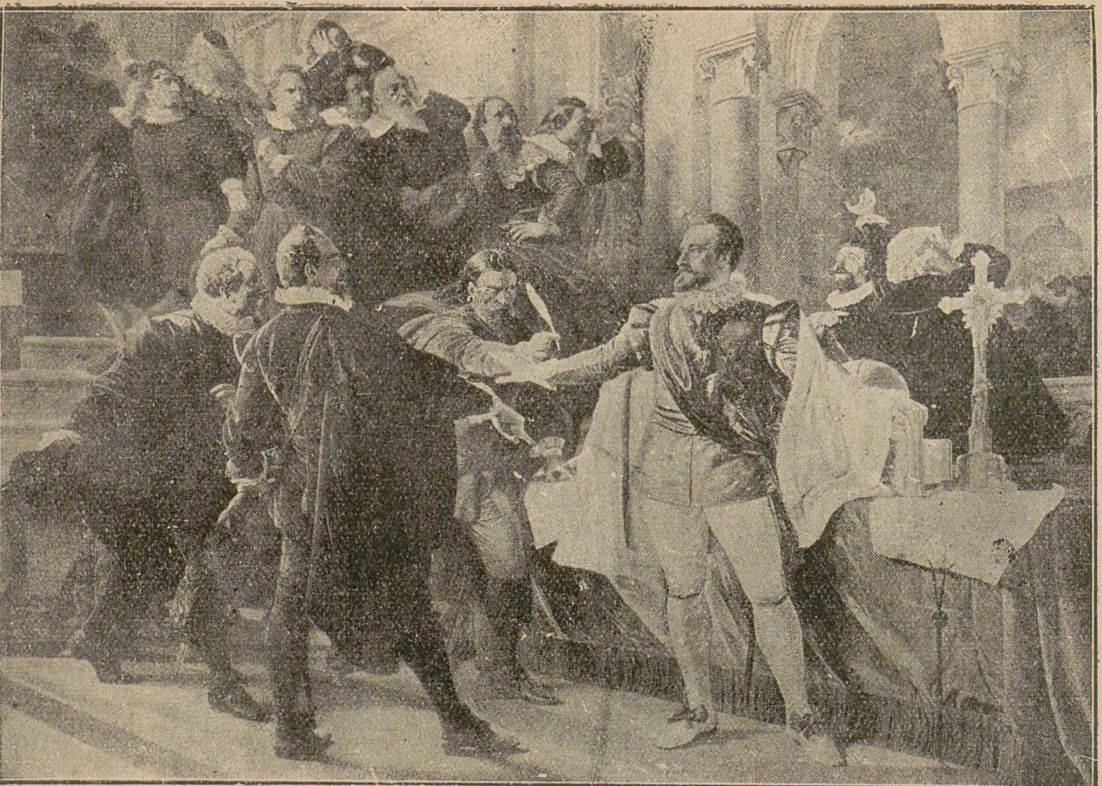
departe lupta, s'a dus la Praga să se încoroneze de împărat; acolo a făcut el nişte petreceri aşa de straşnice, parcă ar fi fost în vremuri liniştite. Pe când Frederic cu amicii săi benchetuiau, Tilly intră pe neaşteptate în Praga şi, protestanţii surprinşi, sunt sdrobiţi. Au urmat măceluri şi jafuri grozave, iar împăratul Ferdinand rupse chiar cu mânile lui *Cartea de Majestate*, punând astfel pe husiţii din Boemia în afară de lege. 30.000 de familii sunt izgonite: împăratul drept pedeapsă le confiscă averile pe care le dădu iezuiţilor.

Atunci protestanţii, ne mai putând căpăta ajutor din lăuntrul imperiului, îşi aruncară privirile peste graniţă. Dar, pe vremea aceea, Franţa şi Anglia erau tulburate de certuri interne, Olanda purta războiu cu Filip II, iar Suedejii se încurcase în nişte lupte cu Polonii. Protestanţii se crezură pierduţi: le veniră însă un ajutor din partea Danemarcei.

Perioada Daneză (1626—1629). – Richelieu se întristă de succesul catolicilor, care întărea Casa de Habsburg. De aceea, el hotărî pe Christian IV să deie o mână de ajutor protestanţilor nemţi — ceea ce acesta făcu venind în Germania cu oştile sale.

Ferdinand văzu cu grijă creşterea puterii protestanţilor, strânşi cu toţii în jurul regelui danez. Cu toate că el avea pe Tilly — dar acesta fiind al ligii bavareze, primea ordine numai de la München. De aceea, împăratul se gândi să-şi facă o armată proprie şi, pentru asta, se adresă unui condottier ceh, cu numele *Wallenstein.* Acesta se îmbogăţise enorm, cumpărând pe nimica averile exilaţilor boemi, după ce Tilly intrase victorios în Praga. Wallenstein strânse o armată mare pe socoteala sa punând-o la dispoziţia împăratului, cu condiţie ca să aibă el comanda supremă. Apariţia acestui mercenar încurcă mult pe protestanţi, care fură bătuţi, şi Christian IV fu nevoit să încheie pace, în condiţii ruşinoase. Atunci Ferdinand II, triumfător, publică *Edictul de restituţie*, prin care hotăra ca toate averile secularizate de protestanţi să fie întoarse iarăşi catolicilor. Această dispoziţie mări furia războiului.

Perioada Suedeză (1630 – 1635). – Armatele protestante fuseseră învinse din pricina lipsei de generali buni. Acuma dobândesc pe Gustav-Adolf, regele Suediei, pe care Richelieu îl convinse să vie cu 16.000 de soldaţi în Germania. Când sosi la Viena ştirea

FERDINAND II ȘI RASCOALA PROTESTANȚILOR

Scena reprezintă momentul când Protestanții răsculați vin înaintea împăratului și sunt respinși.

debarcării lui, Ferdinand zise râzând: „Dacă regele de ghiaţă se va coborî mai la vale, teamă mi-i că se va topi de căldură”.

Gustav-Adolf învinse pretutindeni pe catolici, iar în bătălia dela *Lech* (1632), Tilly fu ucis.

Împăratul se spăimântă cumplit, căci moartea generalului bavarez îl lăsa fără comandant. Cu Wallenstein se stricase, din pricină că Maximilian de Bavaria, şeful ligii catolice, îl ponegrise la împărat, care îi luase comanda. Acuma însă, neavând ce face, rechemă din nou pe aventurierul boem. Wallenstein întâi refuză, dar pe urmă primi strângându-şi oştile, în speranţa prăzii. El căpătă asigurări mari, anume stăpânirea tuturor pământurilor cucerite, ceea ce înflăcără curajul îngrozitoarelor lui bande. Wallenstein cuprinse Boemia şi intră în Saxonia, unde se întâlni cu Gustav-Adolf la *Lützen* (1632). Dar, chiar la începutul luptei, Gustav-Adolf pieri străpuns de două gloanţe. Avea 38 de ani. Soldaţii săi, deşi îndureraţi prin moartea iubitului lor rege, învinseră până la sfârşit pe Wallenstein — care fu nevoit să se tragă iarăşi în Boemia. Aici însă, uneltind cu duşmanii împărăţiei, Ferdinand trimese nişte ucigaşi care-l omorîră, tocmai în momentul când astrologul său îi prezicea coroana regală.

WALLENSTEIN

Wallenstein avea aproape 50 de ani când marele pictor flamand i-a făcut portretul. El e cel din urmă condottier care s'a îmbogăţit colosal din prădăciunile Boemilor, compatrioţii săi. A fost cel mai bun general al lui Ferdinand II. Voia să se facă rege în Boemia — dar împăratul, prinzând de veste, l-a ucis. (După Van Dyck. Muzeul din München).

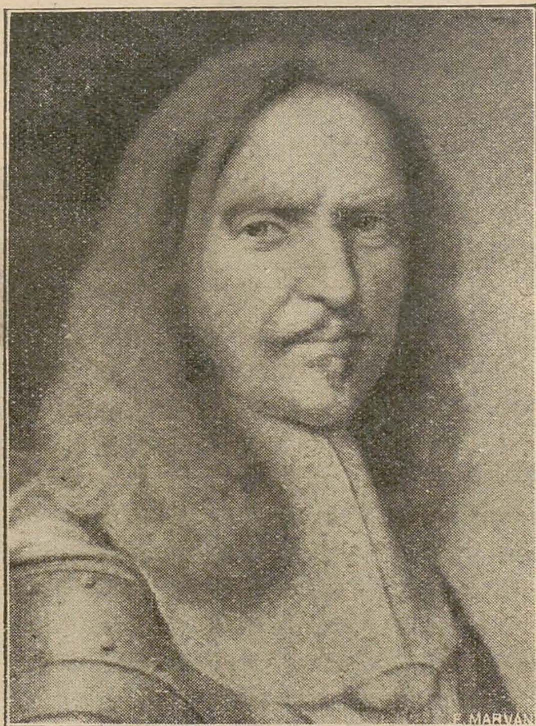
Suedejii, după moartea lui Gustav-Adolf, fură învinşi într'o mare bătălie la *Nordlingen (1634)* — ceea ce-i puse în imposibilitate

GUSTAV-ADOLF

E făcut înainte de a pleca în Germania, când regele avea 35 de ani. Era tare blond, pentru care i se zicea: «Regele de Aur». Avea o statură uriașă, așa că cu greu găsea calul care să-l poată ținea în spate. A fost un mare general; el a schimbat cu totul tactica veche de războiu. De o bunătate și de o blândeță neobișnuite, era și un om cultivat: vorbea și scria șase limbi. Suedejii țineau la dânsul ca la Dumnezeu. Moartea lui i-a umplut de jale. (După portretul unui artist necunoscut. Universitatea din Upsala).

de a mai lupta. Victoria catolicilor fu sărbătorită pretutindeni, deoarece se părea că războiul se va sfârşi acuma cu câştigul împăratului. Dar Richelieu, care-şi vedea toată opera lui distrusă,

TURENNE

Cel mai mare general pe care l-a avut Franța: numai Napoleon l-a întrecut. A intrat în armată foarte de tânăr și, la 32 de ani, ajunse mareșal. Era un om bun, și cu soldații se purta părintește. Fiind protestant—a trecut la catolicism, în urma stăruințelor Curții. A murit la 1675, în vârstă de 64 de ani. (După Nanteuil).

luă de astă dată pe faţă partea protestanţilor, trimeţând oştile franceze să lupte alături de Suedeji. Așa se începu ultima perioadă a războiului.

Perioada Franceză (1635 – 1648). — Îndată ce Richelieu se uni

RICHELIEU

Richelieu are aici 50 de ani trecuți. E în costum de cardinal. La gât poartă Ordinul Sfântului Spirit. Richelieu a fost unul din cei mai mari bărbați de Stat pe care i-a avut Franța. Era neadormit întru împlinirea planurilor lui—care toate tindeau să facă pe rege singurul stăpân în Franța. (După tabloul lui Filip de Champagne. Muzeul Luvru).

cu Suedejii, plănui să lovească din trei părţi Casa de Austria: în Spania, în Italia şi în Olanda. Armatele franceze, comandate de Condé şi Turenne, câştigară pretutindeni victorii. Deşi Richelieu şi Ferdinand II muriră – luptele continuară cu furie, măcar că împăratul următor, *Ferdinand III* (1637 – 1657), era doritor de pace. În urma strălucitelor victorii dela *Rocroi, Friburg* şi *Lens* – armata imperială era aproape desfiinţată, iar oştile franceze stăpâneau Germania de miazăzi. Împăratul fu nevoit să primească pacea.

Tratatul din Westfalia (1648). – Încă înainte de sfârşitul războiului, se începură negocierile de pace în două oraşe din Westfalia: la *Münster,* între Germania şi Franţa, şi la *Osnabrück,* între Germania şi Suedia. Tratativele acestea au adus pacea din Westfalia.

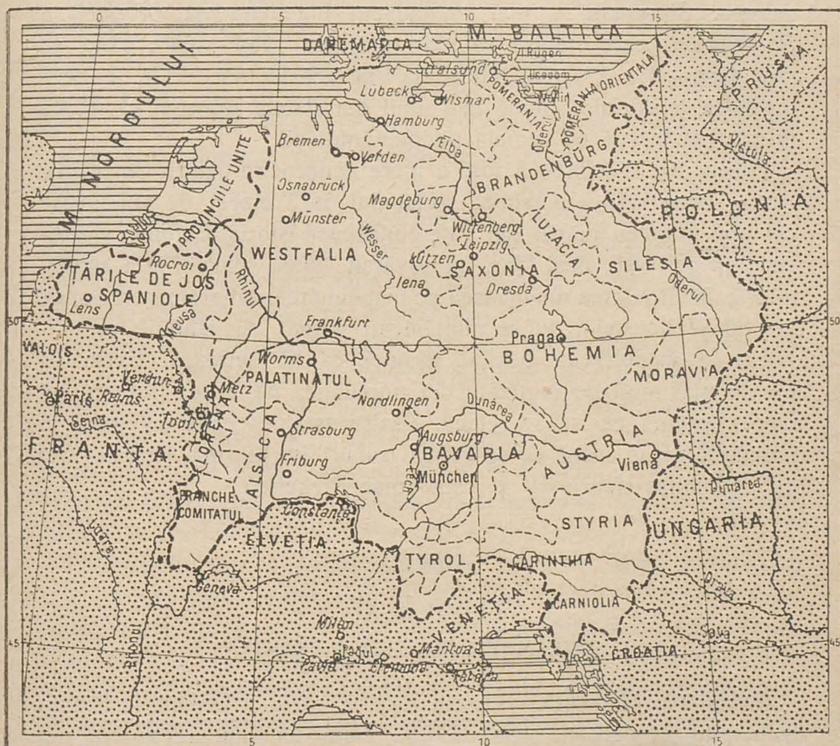
Cu ocazia încheierii acestui tratat, s'a ţinut cel dintâi congres european, la care au luat parte toate statele Europei. S'au hotărît atunci trei feluri de chestiuni: 1) chestiunile religioase, 2) chestiunile privitoare la organizarea Germaniei şi 3) chestiunile referitoare la despăgubirile de războiu.

1. *Chestiunile religioase.* Se recunoaşte libertatea religioasă nu numai luteranilor ci şi calvinilor, menţinându-se însă dreptul prinţilor de a impune supuşilor religia lor. Dacă aceşti supuşi nu voiau s'o primească, erau liberi să emigreze, fără să li se confişte însă averile. S'au recunoscut apoi ca bune toate secularizările făcute între 1555 şi 1618 – oprindu-se însă să se mai facă altele. În oraşele unde erau şi catolici şi protestanţi, judecătorii aveau să fie jumătate şi jumătate, din amândouă confesiunile.

2. *Chestiunile privitoare la organizarea Germaniei,* Se acordă cea mai deplină suveranitate tuturor statelor Germaniei, în număr de vreo 360. Împăratul rămase fără nici o putere – căci măcar că prinţii erau obligaţi să-i recunoască supremaţia, în realitate, din momentul ce ei puteau încheia chiar tratate cu statele vecine, autoritatea imperială era desfiinţată. Germania, după 1648, nu mai este deci un imperiu, ci o confederaţie de 360 de state neatârnate. Împăratul era ales de electori care, în loc de 7, aveau să fie opt. Legile cârmuitoare ale imperiului trebuiau făcute de o dietă, numită *Reichstag.*

3. *Chestiunile referitoare la despăgubiri.* Franţa şi Suedia, ieşite victorioase din acest războiu, căpătară cea mai mare parte din despăgubiri – toate pe sama Germaniei.

Franța luă provincia *Lorena,* cu episcopatele Metz, Toul și Verdun, pe care le stăpânea din 1552. Acuma i se recunosc defi-

PACEA DIN WESTFALIA

Harta arată teritoriile pierdute de Germania: Lorena, cu episcopatele Metz, Toul și Verdun (aceste două din urmă sunt făcute pe teritoriul Franței, deoarece ea le stăpânea de mai 'nainte), Alsacia și Strasburgul, Pomerania Suedeză cu Stralsund, Pomerania Orientală, orașele Magdeburg, Wismar, Bremen, Werden și insulele Rügen, Usedom și Wolin. Apoi se vede Westfalia, cu orașele Münster și Osnabrück, precum și toate locurile unde au fost lupte în timpul războiului: râul Lech, Lützen, Nordlingen, Rocroi, Friburg, Lens. Teritoriile Franței, ale Elveției, Veneției, Ungariei, Poloniei și Prusiei, sunt făcute cu puncte.

nitiv. Apoi căpătă *Alsacia* — afară de Strasburg. Suedia luă o parte din Pomerania, cu orașele Stralsund, Wismar, cu insulele

Rügen, Usedom şi Wollin, adică coasta baltică a Germaniei, apoi Bremen şi Werden, cu o despăgubire de cinci milioane scude. Brandenburgul căpătă cealaltă parte a Pomeraniei, cu oraşul Magdeburg. Congresul a mai recunoscut independenţa *Olandei*, a *Portugaliei*—care stătuse subt Spania dela 1584—1640, când se răsculase—şi a *Elveţiei*, hotărîndu-i-se acestei din urmă şi neutralitatea teritoriului, adică nici unul din statele Europei să n'aibă dreptul să treacă cu armata pe pământul ei.

Pacea din Westfalia a fost o mare nenorocire pentru Germania. Starea imperiului era jalnică: Războiul de Treizeci de ani fusese cel mai crâncen măcel din câte cunoscuse istoria. Catolicii şi protestanţii germani, deşi fraţi, au săvârşit atâtea cruzimi unii asupra altora, încât mintea omenească se înspăimântă. Înfiorătoarele bande ale lui Wallenstein, nu se mulţămeau numai cu jăfuitul, ci chinuiau şi măcelăreau oameni paşnici, ca să petreacă. Germania pierde mai mult de jumătate din populaţie, de aceea i-a trebuit două veacuri ca să se refacă. Pentru asta, ea cade cu totul în neputinţă şi, în locul ei, se ridică trufaşă în Europa, Franţa—aşa cum plănuise Henric IV şi cum voise Richelieu.

XXXII

LUDOVIC XIV

SUPREMAŢIA POLITICĂ A FRANŢEI

Monarhia Absolută. — Veacul XVII a văzut triumfând în Franţa principiul monarhiei absolute—ale cărei tendinţe au apărut aici odată cu regalitatea. Împrejurările interne şi externe au fost însă de aşa natură, încât au trebuit să treacă veacuri până când toate piedicile care-i stăteau în cale să fie îndepărtate. Cu Ludovic XIV, această formă de guvernământ ajunge la apogeul ei, dând Franţei toate foloasele potrivite cu o cârmuire—superioară, dacă o raportăm la guvernele feudale, în urma cărora a venit—inferioară însă şi cu mari defecte, dacă avem în vedere normele de guvern ulterioare, după care naţiunile se cârmuesc prin ele însăşi.

Câtă vreme această monarhie absolută nu s'a corupt, Franţa a susţinut-o, fiind alături de rege; dar, după ce a început epoca ei de decădere, opinia publică s'a întors împotrivă-i, şi în curând

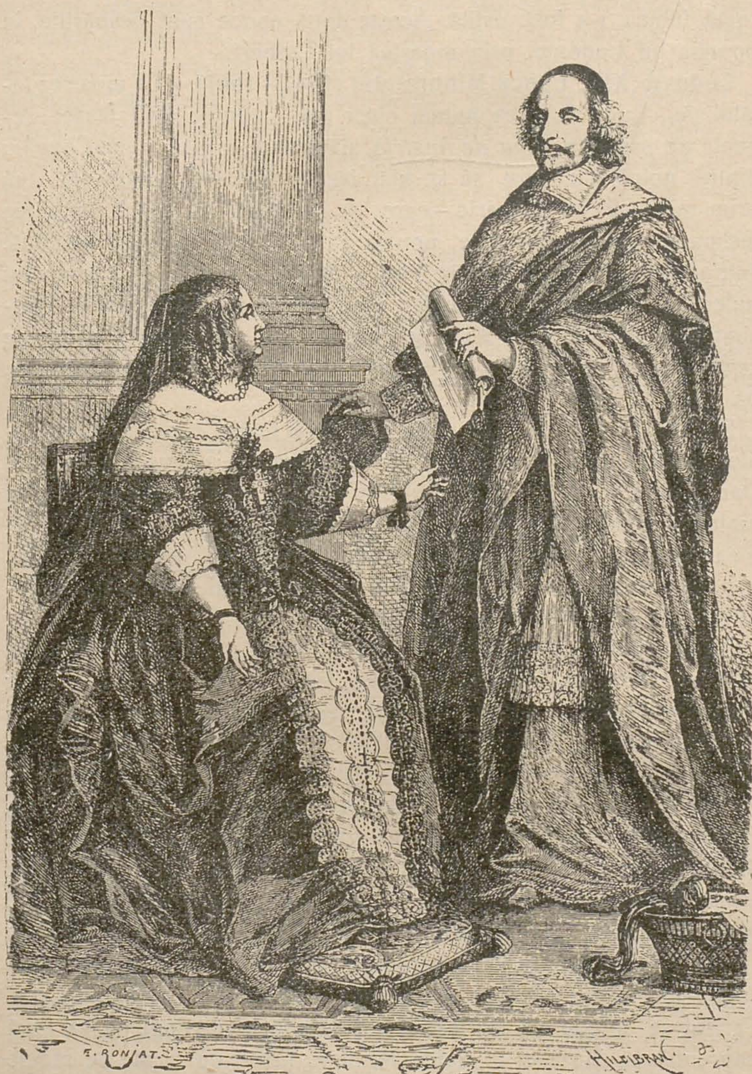
toată lumea i-a fost ostilă. Aceste două epoce sunt despărțite, în domnia lui Ludovic, prin moartea lui Colbert.

Ludovic XIV. Epoca Minoratului (1643 - 1661). — La moartea tatălui său, Ludovic avea numai cinci ani. Ludovic XIII lăsase regentă pe soția sa, Ana de Austria, alăturându-i însă și un Consiliu dintre nobili cu care să se sfătuiască; Ana de Austria își luă prim-ministru pe Mazarin — care o îndemnă să ceară anularea testamentului fostului rege, pentru ca să rămâie singură stăpână. Într'adevăr, Parlamentul din Paris - deși era numai un așezământ judecătoresc - care nu se putea amesteca în trebile politice — consimți, cu condiție ca să i se recunoască așa numitul *droit de remontrance*, prin care putea să adreseze plângeri monarhului, ba chiar să facă observații guvernului.

Situația financiară a regatului era însă foarte proastă. Cheltuelile, mai mari decât veniturile, erau mâncate pe câțiva ani înainte. Dar Franța se găsea în războiu cu Spania și cu Împăratul — căci luptele cu Germania continuau cu furie - iar aliații Franței trebuiau ajutați cu bani. Lipsit cu totul de fonduri, Mazarin aruncă impozite nouă, ceea ce nemulțămi mult poporul care își găsi apărătorul în *Parlamentul din Paris*.

Parlamentul era un tribunal superior care, pe lângă îndatoririle sale judecătorești, trebuia să înregistreze ordonanțele regale, iar când aceste ordonanțe se contraziceau cu unele mai vechi, atunci *avea datoria* să întrebe guvernul pentru lămurirea lucrurilor. Folosindu-se de împrejurări și mai ales știind că toată puterea Anei de Austria îi vine din anularea testamentului fostului rege, Parlamentul voia să-și însușească drepturi politice și să joace față de regalitate rolul parlamentului englezesc. De aceea, refuză să treacă în registrele lui, nouele impozite, ba încă îndreptă plângeri grele împotriva lui Mazarin. Atunci Prim-Ministrul arestă, în 1648, trei membri ai Parlamentului, ceea ce aduse răscoala Parisului — tocmai pe când se sărbătorea victoria lui Condé, la Lens. Parisul se umplu de baricade, ceea ce făcu pe Regentă să fugă împreună cu Mazarin la Saint-Germain, luând cu ei și pe regele minor.

Parlamentul ridicase o oaste, a cărei comandă o încredință lui Turenne. Armatele regenței, comandate de Condé, învinse pe cealaltă și ocupă Parisul, după care fugarii se întoarseră înapoi. Și,

ANA DE AUSTRIA ŞI MAZARIN

Ana de Austria este în costum de văduvă, purtând vălul negru pe spate. Mazarin e în veşminte de cardinal, măcar că nu era preut. Diplomat foarte bun, avea o înfăţişare frumoasă, fină şi atrăgătoare. Ana de Austria s'a măritat cu el în secret. Era însă prea lacom de bani. Altfel şi-a servit conştiincios patria-i adoptivă.

RUBENS

fiindcă tocmai pe atunci căzuse capul Regelui Carol I al Angliei, Regenta acordă o largă amnistie răsculaţilor.

Aceasta a fost *Fronda Parlamentului.* Abia s'a potolit şi s'a iscat alta. Autorul ei a fost Prinţul de Condé, care îşi puse în gând să ieie numaidecât locul lui Mazarin. Fire orgolioasă, căreia victoria dela *Rocroi* şi cea dela *Lens*, precum şi înfrângerea lui Turenne, îi mărise încă pretenţiile, el voia să domine regenţa. Mazarin ordonă arestarea lui, împreună cu mai mulţi prietini. Condé, după ce scăpă din închisoare, căută să răscoale pe nobili şi, la urmă, ceru ajutorul Spaniei împotriva ţării sale. Filip IV, care nu voise să semneze pacea, îi trimese din Westfalia oştire; dar Regenta, câştigând pe Turenne de partea ei, armatele spaniole fură învinse. Aceasta e *Fronda Prinţilor.*

Mazarin a încheiat cu Filip IV *Pacea din Pirinei*, în 1659, prin care Spania ceda Franţei provincia *Artois*, cu câteva cetăţi dela miazănoapte—iar în Sud, *Cerdagne* şi *Roussillon.* Totodată s'a hotărît ca Ludovic XIV să ieie în căsătorie pe Maria Thereza, fiica lui Filip IV. Mazarin s'a arătat cu ocazia asta diplomat şi bun patriot, căci Ludovic ar fi vrut să ieie de soţie pe o nepoată a lui, dar ministrul se opuse. El credea că poate Filip va muri fără moştenitori şi astfel Ludovic va fi ales şi rege al Spaniei.

Mazarin muri în 1661 lăsând o avere enormă. Palatul său — azi *Biblioteca Naţională*, era plin de obiecte de artă, iar galeria lui de tablouri, acuma la Luvru, avea o valoare imensă. Îşi aduse toate rudele din Italia, pe care le îmbogăţi, iar pe nepoatele sale, în număr de şapte, le mărită cu cele mai ilustre personaje din Franţa.

Absolutismul lui Ludovic XIV. — Ludovic avea calităţi solide, deşi nu extraordinare: era harnic plin de energie şi îşi cunoştea bine meseria de rege; dar iubea peste măsură luxul şi era prea mândru. Deşi major de mult, arătase nepăsare pentru trebile Statului, ocupându-se numai cu petrecerile. Iar în vremea asta, Mazarin jăfuia tezaurul public. De aceea, mirarea tuturora a fost mare când, după moartea sfetnicului său, declară că e hotărît să nu-şi mai ieie prim-ministru, ci să se ocupe singur de afacerile ţării. Avea atunci 22 de ani. Într'adevăr, s'a ţinut de vorbă: cât a trăit, adică vreme de 55 de ani, a lucrat zilnic câte opt ceasuri

cu miniştrii săi, şi chiar bătrân fiind, nu s'a îndepărtat niciodată dela regula pe care şi-o impusese.

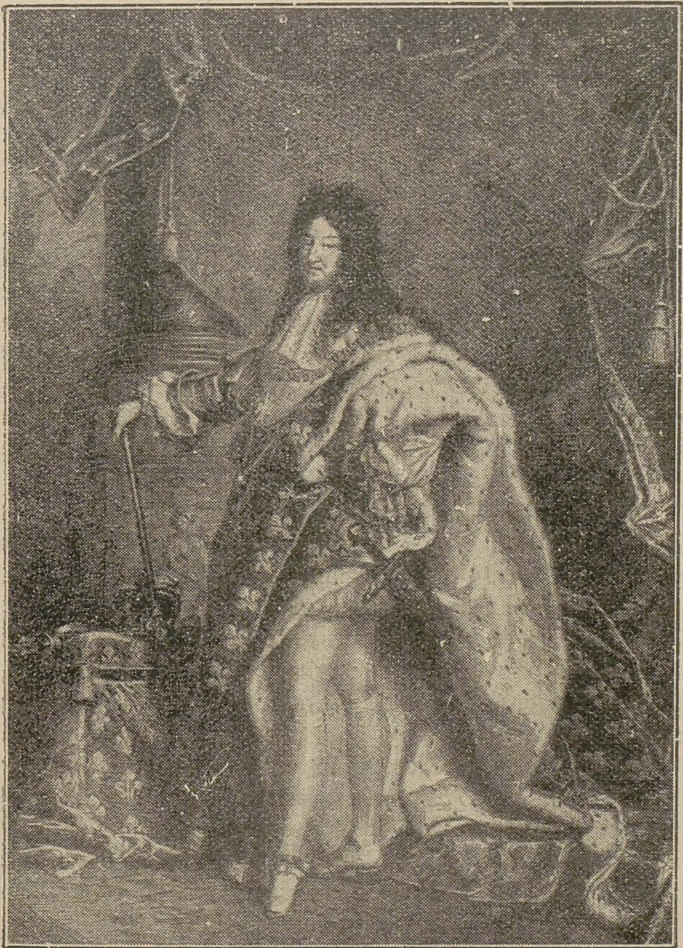
În privinţa regalităţii, Ludovic avea aceleaşi idei ca şi Iacob Stuart. Credea în *dreptul divin* al monarhilor, după care regele e locţiitorul lui Dumnezeu pe pământ şi deci voinţa sa nu trebuie să cunoască nici o împotrivire. Dar maxima sa „că numai prin muncă se domneşte, altfel e *ingratitudine şi îndrăzneală faţă de Dumnezeu, nedreptate şi tiranie faţă de oameni*», îl arată ca pe un om cu bun simţ şi mai presus de ideile veacului, care făcuse din *lene*, apanajul claselor nobile.

Războaiele lui Ludovic. – În lunga sa domnie, Ludovic a avut mai multe războaie, pornite din ambiţia şi mândria sa nemăsurată. Bizuindu-se pe buna stare financiară a ţării şi pe oştirea organizată atunci, precum şi pe generali ca Turenne, Condé şi Luxemburg, Ludovic a încurcat Franţa în multe războaie. În toată domnia, l-a preocupat o singură chestiune: *moştenirea Spaniei*, privită de toată încunjurimea sa ca o mare problemă ce trebuia rezolvită în folosul Franţei.

Războaiele lui Ludovic se pot împărţi în două perioade. Cea dintâi, sfârşită cu anul 1688, a adus folos Franţei care s'a ridicat la primul rang în Europa. A doua, care cuprinde cele din urmă două războaie, i-a pricinuit numai pagube şi nenorociri, scoborînd ţara de unde se înălţase mai înainte.

Războiul Flandrei sau Războiul de Devoluţie. — În Brabant era obiceiul ca copiii născuţi din prima căsătorie, să moştenească toată averea părinţilor, excluzând pe cei din căsătoria a doua. Murindu-i socrul, Filip IV, regele Spaniei, Ludovic pretinse, în numele soţiei sale, născută din prima căsătorie, două provincii stăpânite de Spanioli, la răsăritul Franţei: *Flandra* şi *Franche-Comté*, pe care le şi ocupă. Dar Olanda, care nu voia să aibă pe Franceji vecini atât de apropiaţi, se uni cu Anglia şi cu Suedia formând *Tripla Alianţă dela Haga*. În urma acestui fapt, Ludovic fu silit să încheie pacea dela *Aachen* (1668), părăsind Franche-Comté, dar păstrând o mare parte din Flandra.

Războiul cu Olanda. Ludovic rămase supărat pe Olandeji care-i stricaseră planurile. Nu putea el suferi ca nişte negustori îmbogăţiţi să-l înfrunte. Ba încă Olanda bătuse şi o medalie, în care Josua, subt chipul unui negustor olandez, oprea Soarele — lucru

LUDOVIC XIV

Poartă costumul din ziua ungerii ca rege. Mantia de catifea albastră, cu flori de crin, căptușită cu blană de cacom—e ridicată așa, ca să se vadă hainele de pe dedesubt și sabia cu mâner de aur. În picioare, pantofi albi, cu catarame de diamant. Regele se sprijină cu o mână pe sceptru, lângă care e coroana. (Tablou de Hyacinthe Rigaud, Muzeul Luvrului).

ce l-a umplut de mânie pe acest rege îngâmfat. Ludovic strică mai întâi alianța dela Haga, atrăgându-și în partea sa pe Englejii, pe Suedeji și pe prinții germani dela Rin, care râvneau toți la bogățiile Olandejilor, apoi năvăli în Olanda și cuceri cu cea mai mare înlesnire toate orașele până la Amsterdam. Atunci cetățenii luară o măsură desperată, arătând până la ce grad țineau ei la independența lor: deschiseră zăgazurile mării și țara fu acoperită de apă. Olandejii cerură pace, dar Ludovic, prost sfătuit, puse condiții imposibile. Olandejii, îndârjiți, hotărîră lupta până la moarte. Uciseră pe stathuderul lor, *Jean de Witt*, acuzat pe nedrept de nenorocirile țării, și puseră în fruntea lor pe un tânăr de 21 de ani, *Wilhelm de Orania,* strănepotul Taciturnului. În același timp, se făcu o puternică coaliție împotriva Franței, care sili pe Ludovic să părăsească planurile de distrugerea Olandei. Dar neputându-se stăpâni, el se întoarse furios împotriva Împăratului german și a Spaniei, așa că în 1673 războiul cu Olanda deveni un războiu european.

Luptele cu Imperialii au fost conduse cu mare artă de Turenne — care izbuti să alunge pe Germani din Alsacia. Dar, spre marea nenorocire a Franței, Turenne muri împușcat, la *Salzbach* (1675), tocmai când se pregătea să atace pe generalul *Montecuculli.*

După șase ani de lupte crâncene, se încheie pacea dela *Nimègue,* în 1678, prin care Franța primea Franche-Comitatul și își rotunjea și Flandra. Olanda nu pierdu astfel nimica: toate pagubele le plăti însă Spania.

Pacea dela Nimègue reprezintă culmea puterii lui Ludovic. Parisul îl numi *«cel Mare»* și, de adoua zi, el deveni stăpânul Continentului. Tot de atunci i s'a zis și *«le Roi-Soleil».*

După războiu, toate statele Europei se liniștiră și trimeseră soldații pela casele lor. Ludovic ținu însă armata pe picior de războiu — voind să-și mărească teritoriul țării și după încheierea păcii Și, într'adevăr, ocupă cu sila încă vreo douăzeci de orașe străine, între care și Strasburgul, zicând că i se cuvin Franței.

Plin de trufie, el își aruncă privirile asupra hughenoților, atunci, în număr de peste un milion de oameni. Ludovic, sfătuit de cler și mai ales de D-na de Maintenon, voi să-i aducă numaidecât la catolicism. La început, a întrebuințat mijloace blânde, oprindu-i să-și îmmormânteze morții ziua, să ieie parte la botezuri și la

DOAMNA DE MAINTENON

Născută în închisoarea din Niort, unde părinții ei își făceau pedeapsa – a stat câtăva vreme în Martinica, după eliberarea tatălui său. Protestantă înflăcărată, cu întreaga sa familie, a trecut la catolicism devenind o partizană bigotă. Trăia în sărăcie, când a luat-o în căsătorie poetul Scarron – bătrân și paralitic. După moartea lui, a ajuns la Curte, însărcinată cu creșterea unor copii bastarzi ai lui Ludovic XIV. A știut să se poarte astfel, încât la moartea reginei, Ludovic s'a căsătorit cu ea în secret. A avut mare influență asupra Regelui – o influență însă rea. Tabloul o reprezintă în Sfânta Franciscă și e una din lucrările bune ale lui Mignard. Doamna de Maintenon a fost și scriitoare.

nunţile lor, etc. Dar, văzând că nu izbuteşte cu asta, Louvois îşi aşeză *dragonii* prin casele protestanţilor—pentru a-i sili prin chinuri, să-şi lepede credinţa. Douăzeci şi cinci de ani au ţinut persecuţiile, dintre care cele din urmă fură numite *dragonade*. Hughenoţii sufereau tot felul de batjocuri, dar nu se lăsau de credinţele lor, prefăcându-se că primesc catolicismul. Regelui i se spunea însă în fiecare zi că numărul lor se micşurează. Când i s'a afirmat că numai puţini îndărătnici au mai rămas credincioşi ereziei, Ludovic a desfiinţat *Edictul din Nantes*, care garanta libertatea cultului pentru toţi cetăţenii Franţei.

REVOCAREA EDICTULUI DE NANTES
Ludovic, cu această ocazie, a bătut o medalie comemorativă, crezând că cine ştie ce faptă mare a făcut. Pe faţă, chipul Regelui, cu inscripţia: Ludovicus Magnus Rex Christianus, iar pe dos, Franţa, ca o femeie, cu crucea în mână, călcând în picioare erezia. Inscripţia: Haeresis Extincta, Edictum Octobris, M.DC. LXXXV. Nu numai clerul, în frunte cu Bossuet, a primit cu entusiasm această măsură nenorocită, ci şi oameni ca Racine, La Fontaine, Doamna de Sévigné, etc. Numai Vaubau şi Ducele de Saint-Simon au fost contra. (Vezi lămuririle).

În urma acestei măsuri, Hughenoţii au început să-şi părăsească ţara, şi câteva sute de mii, dintre cei mai buni şi mai energici, s'au aşezat în Olanda, în Anglia, Elveţia şi mai ales prin Germania. Au fost pretutindeni primiţi cu bucurie, fiind oameni vrednici, comercianţi şi industriaşi pricepuţi, care aduceau cu dânşii secretele industriei franceze, necunoscute până atunci. La Londra, ei formară un cartier mare, iar în Germania, populară Berlinul care, pe atunci, avea numai vreo 8000 de locuitori.

Ultimele Războaie ale lui Ludovic. *Războiul cu Liga din Augsburg.* — Purtarea lui Ludovic, cu anexarea oraşelor străine, dar mai ales revocarea Edictului din Nantes, provocă o nouă coaliţie europeană împotriva Franţei, cunoscută subt numele de *Liga din Augsburg*. Intrară în ea, Germania, Spania, Olanda, Suedia şi mai mulţi principi nemţi. Singurii aliaţi ai Franţei erau Turcii. Totuşi Ludovic nu se sfii faţă de duşmănia întregii Europe.

La 1688, Englejii răsturnară pe Iacob II punând în locul lui pe *Wilhelm de Orania,* cel mai mare duşman al lui Ludovic. Din acest moment Anglia, care până atunci păstrase neutralitate, trecu de partea duşmanilor Franţei.

Războiul începu cu o măsură revoltătoare. După propunerea lui Louvois, se hotărî să se pustiiască locurile dela Rin, din Palatinatul de miazăzi, pentru ca să se formeze o regiune deşartă, şi astfel să poată opri pe duşmani să invadeze Franţa. Armatele franceze intrară în Germania şi devastară într'un chip ne mai văzut satele înfloritoare şi bogatele oraşe ale Rinului, prefăcându-le în mormane de ruine. Peste 100.000 de oameni rămaseră astfel fără adăposturi: ura stârnită atunci asupra Franţei n'a putut fi uitată vreme de două secule.

Războiul acesta ţinu vreo opt ani, şi Franţa câştigă numai victorii, pe apă şi pe uscat. Ludovic voia, nu atât să cucerească ţări nouă, cât să le stăpânească pe cele vechi şi să aducă în Anglia pe Iacob II. Dar ţara era sleită şi ajunse în mizerie: jumătate din populaţie trăia cerşindu-şi pânea dela cealaltă jumătate. Ludovic fu silit, în 1697, să primească pacea dela *Ryswick,* deoarece murise regele Spaniei, al cărui tron dorea să-l ocupe. El înapoie Germaniei toate oraşele răşluite, păstrând numai Strasburgul.

Războiul pentru moştenirea tronului spaniol — care a ţinut 14 ani, (1700—1714), a fost cel mai nenorocit din câte războaie a purtat Ludovic.

Carol II, regele Spaniei, muri fără moştenitori. Prin testament, lăsase coroana lui *Filip de Anjou,* un nepot al lui Ludovic XIV. În ziua plecării lui spre Spania, Ludovic îi spuse: „Copile, nu mai sunt Pirinei!"

Duşmanii lui Ludovic, crezând că acuma Franţa se va uni cu Spania şi deci va ameninţa şi mai mult liniştea Europei, se sculară cu toţii, subt îmboldirea lui Wilhelm de Orania, regele Angliei. O nouă coaliţie se formă, numită *Marea Alianţă dela Haga,* în care, pe lângă Anglia, intrară Olanda, Împăratul şi prinţii germani.

Războiul porni cu o furie cumplită. Franţa se afla în cea mai mare lipsă, apoi nici comandanţi buni nu mai avea, pe când în fruntea armatelor aliate erau oameni ca Ducele de *Marlborough, Heinsius,* pensionarul Olandei, şi *Eugeniu de Savoia,* cel mai

mare general al timpului, după moartea lui Turenne. De aceea, oştile lui Ludovic sunt aproape pretutindeni bătute de aliaţi, mai ales la *Ramillies* şi *Oudenarde*, în 1708, şi, după câtva timp, la *Malplaquet*, în 1709 — cea mai mare bătălie din acest războiu. Aici Francejii făcură minuni de eroism; dar, în faţa oştilor superioare ale lui Marlborough şi ale Prinţului Eugeniu de Savoia, trebuiră să se retragă lăsând câmpiile acoperite cu zeci de mii de morţi şi răniţi. Pe lângă aceste nenorociri, mai veni şi înfricoşata iarnă din 1709, care aduse o foamete cumplită, aşa că mizeria luase în Franţa proporţii spăimântătoare. Până şi slugile regale cerşeau pomană dela trecători. Ludovic fu silit să ceară pace, dar aliaţii îi impuseră să gonească cu armele din Spania pe nepotul său. Ludovic răspunse atunci: „Dacă e vorba tot de războiu, mai bine mă lupt cu duşmanii, decât cu rudele".

Murind însă Leopold I, Arhiducele Carol — acela pe care aliaţii voiau să-l facă rege în Spania, în locul lui Filip — deveni împăratul Germaniei. Dacă el ar fi primit şi Spania, ar fi fost prea puternic şi iarăşi liniştea Europei putea fi ameninţată. De aceea, aliaţii primiră pacea care se încheie în anul 1713, la *Utrecht*, şi apoi se complectă, după un an (1714), la *Rastadt*. Filip V rămânea rege în Spania, începând acolo dinastia Burbonilor care a domnit până mai dăunăzi, dar renunţa la drepturile lui asupra Franţei. Anglia căpătă *Gibraltarul* dela Spanioli şi câteva colonii americane dela Franceji, între care *Ţara Nouă* şi *Acadia*, precum şi multe avantaje comerciale, cum a fost *monopolul comerţului cu Negri*. Împăratul Germaniei luă *Ţările-de-Jos, Neapoli, Sardinia* şi *Milanul*, iar Prusiei şi Siciliei li se recunoscură titlul de regate.

Anglia ieşea cea mai bine din acest războiu. Ea devenea arbitrul Europei şi stăpâna mărilor. Dimpotrivă, Franţa rămânea cu totul umilită: luptase zădarnic 13 ani, pentru ca să recunoască noua dinastie în Spania! Acest lucru, chestiunea spaniolă — care l-a preocupat toată domnia — a fost una din cele mai mari catastrofe din Istoria Franţei.

Ludovic XIV n'a mai trăit mult după asta. Era bătrân şi singur. Toţi copiii îi murise, ba şi rudele apropiate. Mizeria în ţară era neînchipuită, şi supuşii îi aşteptau moartea, ca o uşurare. Simţind că i se apropie sfârşitul, îşi ceru iertare dela toţi cei de faţă, şi porunci să i se aducă pe moştenitorul tronului: „Copile" îi spuse

el „să nu mă imitezi. Păzește-te de războaie și nu asupri poporul: în ceasul acesta sunt destul de nenorocit că n'am făcut și eu așa!"

ÎN TIMPUL REGELUI-SOARE
Aici ajunsese poporul de jos, în vremea din urmă a lui Ludovic cel Mare

Se sfârși în 1715, după o domnie de 72 de ani. Când l-au dus la groapă, mulțimea, înfuriată la vederea cadavrului aceluia care adusese Franța la sapă de lemn, aruncă cu pietre în secriul său.

XXXIII

LUDOVIC XIV

SUPREMAȚIA CULTURALĂ A FRANȚEI

Societatea Franceză în Veacul XVII. – Întocmai ca și în Evul Mediu, în veacul XVII erau în Franța trei clase de oameni: Clericii, Nobilii și Poporul. Cele două dintâi erau privilegiate, atât în privința dărilor cât și a foloaselor în Stat; cea de a treia, poporul, în care intrau orășenimea, lucrătorii și țăranii, era strivită de toate dările și asupririle. Dintre orășeni, o parte, comercianții și industriașii mari, ofițerii și unii slujbași, se bucurau de oarecare avantaje nobile, iar dintre țărani, foarte mulți fuseseră liberați din șerbie.

In fruntea tuturor claselor stătea *Clerul*—care, prin concordatul încheiat în 1516, era la dispoziția regelui. El numea în toate slujbele mari bisericești, papa dând numai o învestitură spirituală. Singuri nobilii puteau ajunge arhiepiscopi și episcopi. Și când Ludovic l-a făcut episcop pe *Bossuet*, om din clasa a treia, numirea lui a fost primită cu indignare. Dacă clericii mari o duceau foarte bine, folosindu-se de toate veniturile Bisericii, preuții de sat și ceilalți clerici mai mărunți stăteau la același nivel cu poporul.

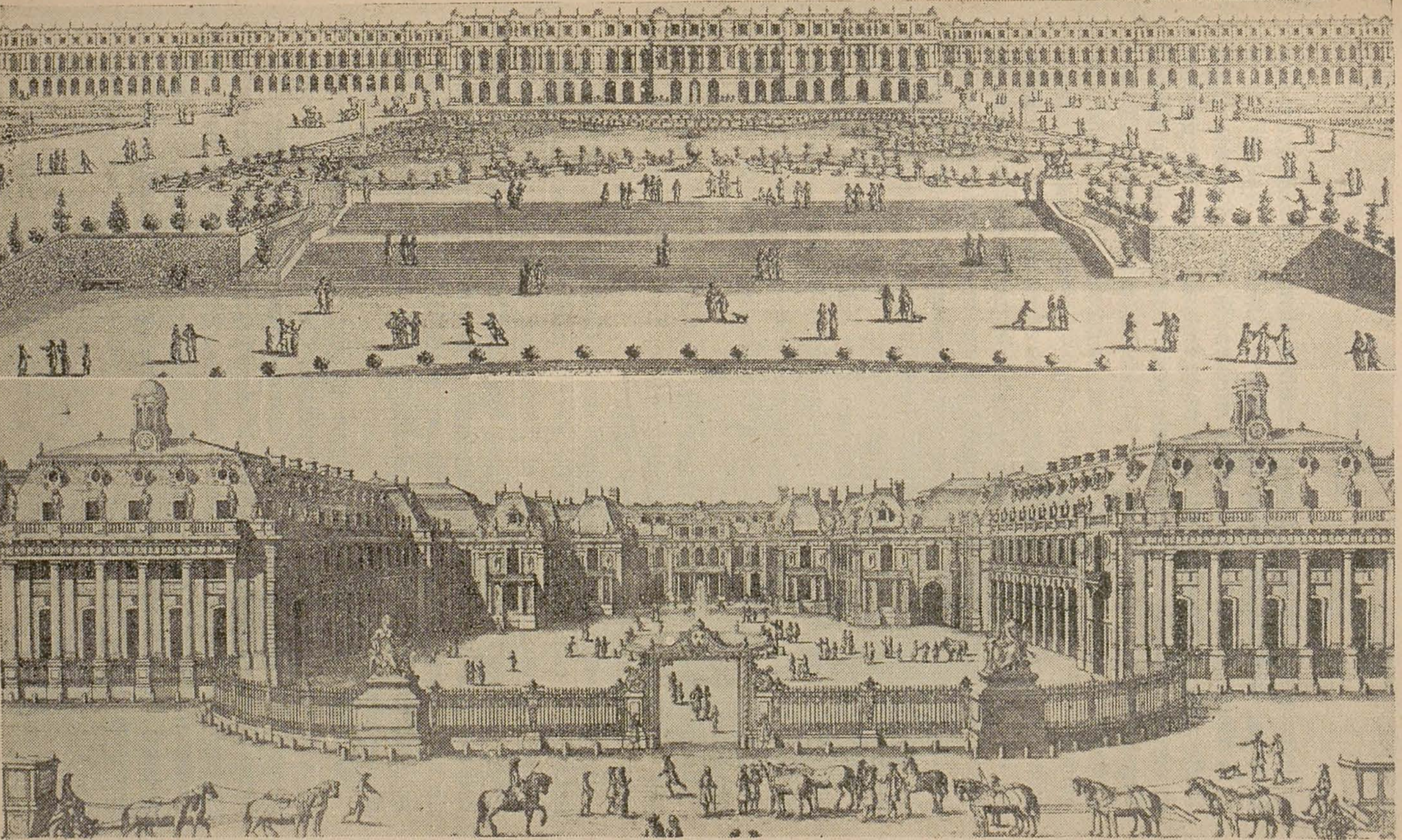
Nobilii erau a doua clasă privilegiată. Ei trebuiau să trăiască *nobil*, adică să nu facă nimica—condiție care uimește astăzi și care le-a fost fatală și lor și Franței. Erau două feluri de nobili: *de spadă* și *de robă;* cei dintâi, aristocrați de viță, cei de al doilea, înnobilați de către regi, în urma ocupării unor slujbe judiciare sau administrative. Nobilii care stăteau la țară o duceau greu, neîmpărtășindu-se din favorurile regale. În general, nobilimea disprețuia clasele inferioare; totuși alianțele cu burghejii erau tolerate, mai ales dacă zestrea era mare. Așa, cele trei fete ale lui Colbert au fost măritate cu trei duci din cele mai ilustre familii ale Franței.

Poporul sau *Starea a treia* cuprindea ceea ce nu era nobil: orășenii, lucrătorii și țăranii. Toți la un loc se numeau *roturiers:* cum am zice *mojici* sau, și mai bine, *bădărani*. Greul în stat îl duceau numai ei.

Totalul acestor trei clase se ridica, la sfârșitul secolului XVII, la vreo 19.000.000 de oameni. Dintre aceștia, nobilii și clericii ajungeau la 500.000, iar poporul, la 18.500.000, dintre care 17.000.000 erau țărani. Așa dar, națiunea franceză asuda din greu, ca să ție îmbuibată o mână de paraziți.

Curtea Regală.—Ludovic a fost cel dintâiu rege francez care și-a ales o capitală statornică. Parisul nu-i plăcea, deoarece îi amintea acele răscoale care-l făcuseră să pribegească cu mama lui. De aceea, și-a făcut o reședință la Versailles. Aici și-a construit un palat măreț, după ce mai întâi a adus cu mari cheltueli apă din Sena și a plantat un parc enorm, cu grădini minunate, împodobite cu statui de marmură și cu puțuri arteziene. Toate la un loc au costat averi fabuloase.

Stabilindu-se Ludovic la Versailles—nobilii, cărora Regele le pretindea să vie necontenit la Curte, și-au clădit și ei aici palate

VERSAILLES-UL. SUS, FAȚADA CASTELULUI DINSPRE LAC; JOS, INTRAREA PRINCIPALĂ.

mărețe, așa că în curând acea localitate stearpă și urîtă a devenit un oraș, în întregime opera lui Ludovic XIV.

În vieața de curte s'a introdus *eticheta*, la care Ludovic ținea foarte mult. Trebuiai să știi cum să te îmbraci, cum să te prezinți și cum să iei parte la numeroasele serbări pe care le da Curtea Regală. Totul era prevăzut până în cele mai mici amănunte. Dimineața, când se scula Regele, trebuia să i se prezinte îmbrăcămintea în anumit chip: cămeșa — un prinț de sânge — haina, altul etc. Ludovic mânca singur. Fiecare fel de mâncare era adus de un nobil, precedat de un ofițer, urmat de altul și escortat de trei soldați de gardă, cu pușca pe umăr. La spatele regelui stăteau mereu cinci gentilomi; iar când voia să beie, cel puțin trei trebuiau să-i întindă paharul. La prânzurile de gală era admis și publicul să-l vadă pe monarh îmbucând, mestecând și înghițind.

Casa militară a Regelui cuprindea zece mii de oameni, cea civilă, patru mii. La aceștia se adăugau Casa Reginei, a Delfinului, a Prinților de sânge, a fratelui Regelui, etc. Un nepot al lui Ludovic — în vârstă de doi ani, avea Casa lui, compusă din 22 de persoane.

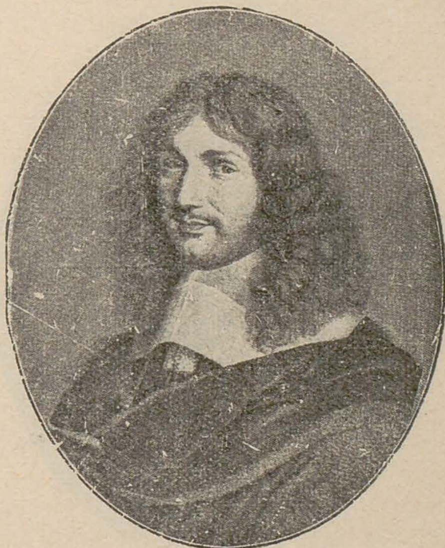
Guvernul. — Dacă curtea regală era plină de nobili, considerați toți ca servitorii regelui, în administrație, Ludovic a întrebuințat numai burgheji, înnobilați mai pe urmă.

Guvernul se compunea din mai multe *Consilii*, care se ocupau fiecare cu câte o categorie de afaceri, apoi din *Cancelar*, șeful justiției, *Controlorul general al Finanțelor*, ministrul de finanțe, *patru secretari de Stat* — la Casa Regelui, Războiu, Marină și Afaceri externe. În provincii, *intendenții* erau totul, guvernatorul fiind un nobil care, de cele mai multe ori, stătea la Versailles. Provincia se împărțea în mai multe *generalități* și, în fruntea fiecăreia din ele, se afla un intendent.

Miniștrii lui Ludovic. — Ludovic a știut să-și aleagă oameni capabili care să-l ajute în administrație. Cei mai vrednici dintre ei au fost: *Colbert*, *Louvois* și *Vauban*; apoi, pentru politica externă: *Hugues de Lionne*, *Arnauld de Pomponne* și *Colbert de Croissy*, iar înainte de Louvois — fusese la războiu tatăl său, anume *Michel le Tellier*. Condé, Turenne, Willars, Luxembourg, au fost generali iluștri, iar Tourville, Duquesne și Jean Bart, amirali pricepuți.

Cel mai însemnat dintre toţi a fost *Colbert*.

Jean-Baptiste Colbert era fiul unui negustor din Reims. A intrat în serviciul lui Mazarin ca intendent—şi i-a administrat averea cu mare credinţă. Inainte de moarte, Mazarin îl recomandă lui Ludovic. Avea o putere de muncă uriaşă şi ar fi dorit ca toată lumea să lucreze ca şi dânsul. La început a fost numai intendent finanţiar, când a descoperit marile hoţii ale lui *Nicolas Fouquet*, ministrul de finanţe de atunci, care trăia într'un lux scandalos. Dat în judecată şi condamnat la închisoare veşnică, funcţiunea sa de *supra-intendent general de finanţe* a fost desfiinţată, iar Colbert, numit în locul lui, a păstrat toată vieaţa titlul de *Controlor general*. În această calitate, a administrat cu mare pricepere veniturile ţării. A creat *bugetul* şi a urmărit pe toţi care furaseră statul. Pentru asta, a înfiinţat anume un tribunal special, care a pedepsit pe toţi prevaricatorii izbutind astfel să redeie statului aproape 500 de milioane.

COLBERT
Cel mai însemnat ministru al lui Ludovic XIV. Era poreclit «omul de marmură» din pricina tăriei lui de caracter. Lucra câte 15 ceasuri pe zi şi, mulţămită administraţiei sale, Franţa a avut venituri bune, pe care Ludovic le-a risipit în mare parte pe războaie nefolositoare. (După Filip de Champagne).

Pe lângă finanţe, Colbert s'a mai ocupat şi de agricultură, comerţ şi industrie, lucrări publice, marină, colonii şi a redactat şi câteva coduri de legi.

Colbert a făcut, după modelul Companiilor olandeze şi engleze,—cinci companii comerciale acordându-le monopolul exclusiv al comerţului din India, Senegal, Levant. etc. A mărit coloniile do-

bândind mai multe insule, ca Martinica, Guadelupa, Sf. Lucia etc. și ocupând valea fluviului Mississipi. În Africa, căpătă coastele orientale ale Madagascarului, iar în Indii, Şandernagor şi Pondicheri.

El a creat în Franța industria oglinzilor, a porțelanurilor, a dantelelor, a covoarelor, numite gobeline, și, în bună parte, a mătăsurilor. Cu dânsul începe marea industrie în țară.

LOUVOIS

A fost ministru de războiu dela vârsta de 27 ani – urmând în slujba tatălui său. A avut mare trecere la Ludovic XIV pe care l-a făcut să comită mari greșeli. Avea multe defecte ca om, dar se pricepea în trebile militărești. (După tabloul lui Lefebre).

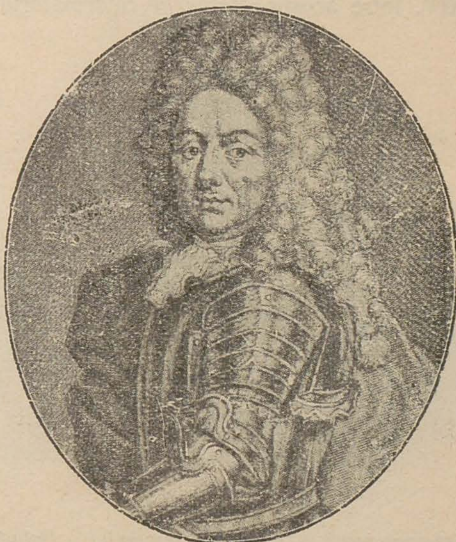
Pentru a ușura comerțul, desființă din numeroasele vămi interne, făcu drumuri, tăie canale, între care marele canal Languedoc, care unea Mediterana cu Oceanul Atlantic, lucrare enormă ce a costat 34 de milioane. Creă apoi o puternică marină comercială care a influențat mult desvoltarea negoțului – decretând că negoțul maritim *nu derogă* dela nobleță. Pentru a apăra flota comercială, el a creat una militară, ceea ce este marele merit al lui Colbert. În 1660, Franța avea 18 corăbii proaste, iar în 1683, posedă 276 de vase bine organizate. Pentru recrutarea echipajului, Colbert a înființat *inscripția maritimă*, prin care locuitorii de pe coaste erau siliți să servească ca mateloți, în schimbul unor pensii acordate la bătrânețá.

Colbert s'a ocupat cu încurajarea literelor și a științelor. El a făcut Academia de Inscripții, Academia de Științe, apoi cea de muzică, pictură și arhitectură.

Spre sfârșitul vieții, Colbert a căzut în disgrația Regelui și a murit amărît și desgustat (1683).

Louvois a fost ministru de războiu. A organizat armata făcând din ea oştire permanentă. A introdus uniforma şi baioneta la puşcă. A ridicat cazărmi, spitale, a creat şcoli militare etc. A fost însă într'o privinţă geniul rău al lui Ludovic, deoarece, mulţămită stăruinţelor sale, Regele s'a încurcat într'o serie de războaie nenorocite care au ruinat Franţa.

Vauban inginer militar vestit, a întărit cu forturi graniţa de Nord-Est a Franţei şi a cucerit multe cetăţi, în războaiele lui Ludovic. Iubea poporul de jos şi s'a încercat să-i uşureze dările grele care-l apăsau, sfătuind pe rege să fie mai drept în repartizarea impozitelor. Acest lucru i-a adus mari neplăceri, şi Vauban a murit şi el amărît.

VAUBAN

Vestit inginer militar și civil și priceput economist. Om cu un caracter ales: bun, blând și foarte drept. Nefiind lingușitor, Ludovic nu-l iubea.

După moartea lui Colbert, începe decăderea. Mizeria este grozavă în Franţa, datorită războaielor nenorocite ale lui Ludovic. Industriile, create cu atâtea sacrificii, se stricară; negorţul a dat înapoi, companiile pentru comerţul maritim s'au desfiinţat, iar populaţia, redusă în mizerie, ajunge să cerşească pentru a-şi putea duce vieaţa.

Secului lui Ludovic XIV. – Veacul XVII se caracterizează nu numai prin stăpânirea politică a Franţei în Europa, ci şi prin dominaţia ei intelectuală. De obiceiu, această mare înflorire culturală e legată de numele lui Ludovic XIV – dar faptul nu e riguros exact. În realitate, în acest secul avem două epoce bine distincte, despărţite prin moartea lui Mazarin. Prima epocă, an-

terioară Marelui Rege, e datorită lui Richelieu, creatorul Academiei franceze, care, prin activitatea lui intensă, a avut o puternică influenţă nu numai asupra politicei şi a societăţii din acel timp, ci şi asupra literaturii şi a artelor ţării. Câţiva mari scriitori, ale căror nume onorează până azi mişcarea intelectuală franceză, produseseră toate operele lor mai înainte de a se ridica Ludovic XIV. Intre aceştia, *Malherbe*, reformatorul poeziei franceze, *Balzac*,

MOLIÈRE

Cel mai mare scriitor din vremea lui Ludovic XIV. Tatăl său era tapiţer. A avut o vieaţă tristă şi amărîtă. A murit pe scenă — fiind şi actor — jucând unul din rolurile create de dânsul. A fost îngropat pe furiş, din pricina furiei mulţimii, înteţită de acei care s'au văzut ridiculizaţi în comediile sale.

LA FONTAINE

Fabulist vestit şi unul din marii scriitori ai lumii. Fabulele sale au fost traduse şi imitate de mulţi literaţi ai altor naţiuni. Ele produc şi astăzi o încântare când le ceteşti. A avut protectori puternici care îl apreciau, dar în numărul lor n'a fost niciodată Ludovic XIV.

care a însemnat pentru proză ceea ce a însemnat pentru poezie Malherbe, *Descartes, Pascal* şi *Corneille,* iar în arte *Lesueur*, au dat la iveală capodoperele lor, înainte de 1660. Şi, într'adevăr, există o deosebire în lucrările acestor genii şi mari talente, care face din timpul lor o epocă aparte ce nu seamănă cu acea legată de numele lui Ludovic XIV. Vigoarea acestor scriitori e lipsită de graţia pe care o întâlnim în a doua jumătate a secolului XVII,

şi, în această privinţă, e sigur că influenţa lui Ludovic n'a fost mică.

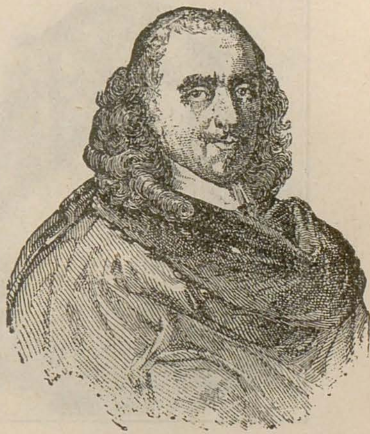
Apar acuma lucrări considerate clasice.

În literatură, atât în poezie cât şi în proză, marii scriitori franceji ating cele mai înalte culmi ale desvoltării. Aşa, au fost: *Pierre Corneille* şi *Jean Racine* care au scris tragedii; *Molière*, cel mai

JEAN RACINE

Aducea la figură cu Ludovic XIV. E un mare scriitor dela care au rămas multe capodopere. Psiholog puternic, a reușit să redeie cu mult natural sentimentele umane — mai ales cele feminine. Deși eroii și eroinele sale poartă mai toate nume antice, în realitate sunt oameni din vremea sa, cu calitățile și defectele rasei franceze.

PIERRE CORNEILLE

Părintele tragediei franceze, căruia contemporanii îi ziceau «Marele Corneille». La început a scris comedii — dar numai tragediile l-au făcut nemuritor. Mai toți eroii săi au sentimente supraomenești, din care pricină teatrul lui Corneille produce astăzi mai puțină plăcere. A fost persecutat de Richelieu, care a sfârșit însă prin a-i deveni protector.

mare poet comic al lumii, ale cărui capodopere: Avarul, Mizantropul, Femeile savante, Tartuffe, Bădăranul boierit, etc., sunt ascultate cu mare plăcere pe scenele tuturor teatrelor din lume; *Boileau*, autorul *Artei Poetice; La Fontaine,* minunatul fabulist, care încântă şi azi lumea cu scrierile sale, *D-na de Sévigné*, autoarea acelor frumoase epistole, documente preţioase ale vremii,

etc. Operele acestor scriitori sunt adevărate modele de grație și de gust, nu numai în Franța ci și în Europa — unde, vreme de un secul, literatura franceză a fost considerată ca singurul îndreptar de urmat. Tot în această vreme, trăiește *Bossuet*, marele maiestru în oratoria ecleziastică, *Fénelon*, acela care a scris vestita carte, *Les Aventures de Télémaque*, și alți scriitori laici și bisericești.

DOAMNA DE SÉVIGNÉ

Orfană de tânără, s'a măritat cu Marchizul de Sévigné, mort în duel, rămânând văduvă la 25 de ani. A refuzat să se mai mărite pentru a se putea ocupa numai cu creșterea copiilor săi. Toate vestitele ei scrisori le-a adresat fiicei sale, D-na de Grignan, ținând-o în curent cu tot ce se întâmpla la Paris.

Acești literați au întrebuințat o limbă ce nu mai seamănă cu acea din veacul precedent. Apăruse într'adevăr Malherbe — care o purificase de toți termenii greci și latini, introduși de Ronsard și de scriitorii Renașterii, precum și de toate vorbele dialectale și străine ce o invadaseră. Se formează acuma o *limbă literară* care ajunge clasică și care a rămas astfel până astăzi.

Cea dintâi capodoperă în poezia franceză a apărut în 1636, un an după constituirea Academiei lui Richelieu, și e datorită lui *Corneille: le Cid* — căruia i-a urmat apoi *Horace, Cinna, Polyeucte* — lucrări dramatice de primul rang — pline de măreție și de sentimente înalte, care au entusiasmat pe contemporani.

Cea dintâi capodoperă în proza franceză a fost *Discours dela Méthode* a lui Descartes, matematic și filosof vestit, apărută în Olanda, la 1637. Aici Descartes arată regulele metodei experimentale, ridicându-se împotriva sistemelor vechi de cercetare. Ideile

sale au revoluţionat filosofia dând putinţă spiritului omenesc să se apropie de adevăr.

Din nenorocire, oamenii care se ocupau cu ştiinţele au fost persecutaţi de Biserică şi siliţi astfel să trăiască prin ţările protestanţilor. Aşa, *Denis Papin* — care a aflat puterea aburului, a stat mai mult prin Anglia şi Germania; *Descartes,* în Olanda, iar *Pascal,* om genial, autorul acelor admirabile *Cugetări* şi al faimoaselor *Scrisori provinciale,* a fost persecutat toată vieaţa, fiind rău văzut chiar de Ludovic.

Artele. — Lui Ludovic îi plăceau mult sculptura şi pictura, de aceea palatul din Versailles este plin de tablouri, iar parcul şi grădinile, de statui.

Artiştii franceji din veacul XVII n'au însă aceeaşi importanţă pe care o au literaţii vremii. Cu toate acestea, o bogată eflorescenţă de artişti a făcut ca acest secul să producă o pictură, o sculptură şi o arhitectură, admirate până astăzi.

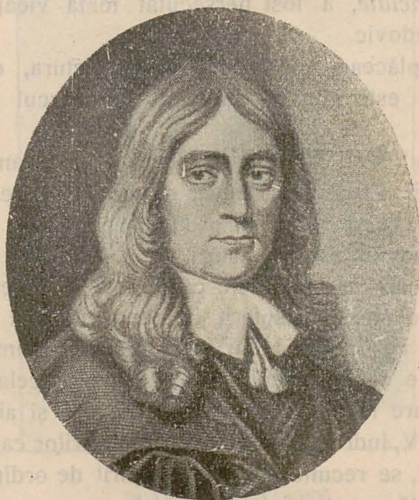
Caracteristica acestei mişcări artistice este că nu s'a mai desvoltat conform tradiţiei naţionale, ci a suferit influenţa italiană şi mai cu samă a artei vechi. Dar artiştii n'au mers până la o imitare servilă — deşi caracterele de mai sus sunt evidente. Acelaşi gust şi aceeaşi graţie pe care le întâlnim la scriitori, apar şi aici — şi influenţa lui Ludovic XIV, îndrumătorul tuturor maieştrilor care au lucrat pentru clădirile lui, se recunoaşte în acel spirit de ordine şi de regularitate care poartă pecetea intelectului său.

În acest secul au trăit pictorii *Lesueur, Lebrun, Claude Lorrain* şi *Poussin* — acesta din urmă considerat ca şeful şcolii franceze în pictură. Sculptorii *Puget, Girardon, Coustou* şi *Coysevox* — care au umplut de statui marile clădiri ale Regelui — şi arhitecţii *Perrault,* cei doi *Mansart* — autorii Luvrului, ai palatelor *Trianon* şi ale celor din Versailles. De asemenea trebue citat şi *Le Nôtre* — desenatorul grădinilor din Parcul marelui Castel.

Mişcarea intelectuală şi artistică din celelalte ţări în veacul XVII. — În Germania, cel mai însemnat scriitor din veacul XVII a fost *Leibniz,* filosof, geometru şi jurisconsult, din îndemnul căruia s'a fundat în 1700 Academia din Berlin, al cărei preşedinte a fost pe vieaţă. Ceva mai înainte, astronomul *Kepler,* mort în 1630, stabilise în chip definitiv bazele teoriei lui Copernic şi descoperise legile pe care se sprijină astronomia modernă.

În Anglia, trăieşte în acest timp *John Milton*, cel mai mare poet englez după Shakespeare, autorul celebrei epopei religioase, *Paradisul pierdut*, în 12 cânturi, al cărei subiect e căderea omului prin păcatul originar. Este una din capodoperele spiritului omenesc. Mai târziu, *Daniel De Foe* scrie cunoscuta sa operă, *Robinson Crusoe,* apărută în 1719.

În ştiinţă s'a distins *Isac Newton*, vestit matematic, fizician şi astronom, ajuns nemuritor prin descoperirea legilor gravitaţiei universale şi prin descompunerea luminii cu care a revoluţionat ştiinţa.

MILTON

A fost secretarul lui Cromwell. După moartea lui, s'a retras în vieaţa privată şi orbind şi-a dictat poema sa femeii şi fiicei sale.

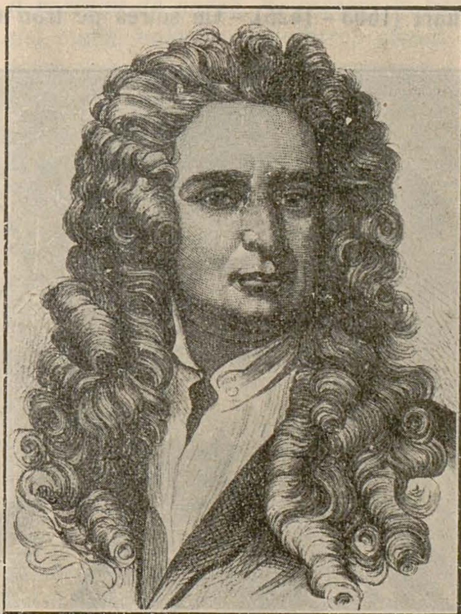
În Olanda, a trăit marele filosof *Baruch Spinoza* care a desvoltat metoda cartesiană, dându-i o formă riguros geometrică, mai ales în valoroasa lui operă, *Etica;* iar *Hugo Grotius*, crează Dreptul internaţional al ginţilor scriind tratatul său renumit, *De jure belli et pacis*, apărut în 1624.

Secolul XVII este timpul de aur al picturii în Ţările-de-Jos. Acuma trăiesc Rembrandt, Rubens, Van Dyck şi ceilalţi despre care am pomenit la studiul Renaşterii.

În Moravia avem pe marele pedagog Comenski, cunoscut după forma latinizată a numelui, *Comenius,* care toată vieaţa s'a ocupat cu îmbunătăţirea mijloacelor de învăţământ.

În Ţările Româneşti, veacul XVII a văzut crearea tipografiilor lui Matei Basarab şi Vasile Lupu şi tipărirea *Pravilelor de legi* care complectau Obiceiul pământului. Iar în Muntenia apare Biblia, tradusă în româneşte, cunoscută subt numele de *Biblia lui Şerban*

Cantacuzino, un monument al limbii româneşti, liberată din formele strâmte ale slavonismului. Tot în acest secul, Miron Costin îşi scrie cronica sa, *Cartea pentru descălecatul dintăiu,* prima

ISAC NEWTON

Vestit om de ştiinţă. La vârsta de 20 de ani a făcut însemnate descoperiri în matematici, iar ideea gravitaţiei universale – marea sa glorie—a avut-o dela vârsta de 24 de ani. A făcut parte din parlamentul care a exclus pe Iacob II. Cătră sfârşitul vieţii, mintea i s'a tulburat, în urma unui incendiu care i-a ars mai multe manuscrise. A murit în 1727.

lucrare care se ocupă cu originea şi începutul Românilor. Iar marele nostru învăţat, Dimitrie Cantemir, tot acuma îşi alcătueşte unele din importantele sale opere care l-au făcut atât de cunoscut în Europa.

XXXIV
ANGLIA
REVOLUŢIILE DELA 1648 ŞI 1688
DREPTURILE CETĂŢENEŞTI ŞI SISTEMUL PARLAMENTAR

Iacob I Stuart (1603 – 1625). – Cu suirea pe tron a lui Iacob I,

IACOB I

Iacob era un om urît, stângaciu, mărginit și de o mândrie nemăsurată. Era fricos și se temea de arme, de aceea unii Engleji îl reprezentau cu picioarele strâmbe, îmbrăcat cu uniformă militărească și încins cu o teacă fără sabie. În figură e încununat, nu ca rege, ci ca scriitor. A scris o carte asupra dreptului divin al regilor, căreia el îi dădea o mare importanţă. În mână ţine sceptrul, iar la gât are colanul Ordinului englez «Jaretiera». Inscripţia din jurul desenului: Iacob, prin graţia lui Dumnezeu, rege al Britaniei, al Franţei, al Scoţiei și al Irlandei. Anul 1613.

Scoţia se unește cu Anglia, astfel că el este cel dintâiu rege al *Marei Britanii.*

Deşi fusese crescut în religia presbiteriană, Iacob primi anglicanismul care-i punea la dispoziţie averile bisericilor, înşelând deci speranţele şi ale presbiterienilor, şi ale catolicilor, care se aşteptau dela fiul Mariei Stuart la protecţie. Dar Iacob I voind să introducă pretutindeni anglicanismul — catolicii făcură aşa numita *Conspiraţie a prafului de puşcă.* Ei aşezară în beciurile Adunării deputaţilor mai multe butoaie cu pulbere, cărora trebuiau să le deie foc la deschiderea parlamentului. Conspiraţia a fost însă descoperită, mai înainte de execuţia planului — şi membrii ei fură judecaţi şi omorîţi (1605). Până azi, Englejii serbează ziua de 5 Noemvrie prin petreceri caraghioase, în amintirea acestui complot.

Pretenţiile lui Iacob de a domni absolut, ca şi Tudorii, nemulţămiră adânc poporul. El credea că *regele e locţiitorul lui Dumnezeu pe pământ* şi chiar scrise o carte în care arăta dreptul divin al monarhilor. Englejii, care scăpaseră însă acuma de toate primejdiile, şi-au adus aminte de *Magna Charta Libertatum,* ce înfrâna puterile regelui, şi, la desele cereri de bani ale lui Iacob, parlamentul se opuse. Atunci el disolvă mai multe parlamente, ba chiar arestă pe câţiva membri ai lui, povăţuit de ministrul său, Buckingham. Purtarea Regelui aduse atâtea nemulţămiri, încât o revoltă era gata să izbucnească, dacă Iacob n'ar fi murit în 1625.

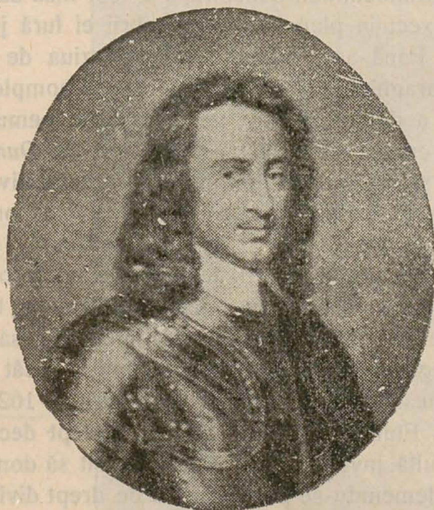
Carol I (1625 – 1649). – Fiul lui Iacob I era mai deştept decât tatăl său şi avea şi mai multă învăţătură. Însă şi el a voit să domnească în chip absolut — întemeindu-se pe monarhia de drept divin. De aceea, toată domnia sa a fost o luptă necurmată cu parlamentul.

Carol era căsătorit cu Henrietta, sora lui Ludovic XIII, regele Franţei, catolică înfocată, pentru care el nu era iubit nici de anglicani, nici de presbiterieni, cu atâta mai mult, cu cât înclina către credinţa soţiei sale.

Buckingham încurcase Anglia într'un războiu cu Spania, şi în altul cu Franţa. Regele, având deci nevoie de bani, îi ceru dela parlament care nu-i acordă nimica, până nu va îndrepta starea proastă în care se găsea ţara. Atunci Carol disolvă două parlamente şi convocă în 1628 pe al treilea. Dar această Adunare dădu imediat în judecată pe Buckingham şi, prin *Petiţia drepturilor,* ceru regelui ca să respecte libertăţile cuprinse în Magna Charta. Regele, de nevoie, primi tot ce-i ceruse parlamentul — dar după ce căpătă bani, îl disolvă, ba chiar arestă pe nouă membri ai lui.

În locul lui Buckingham, Carol luă ca prim-ministru pe *Contele de Strafford*, iar arhiepiscop, pe *Laud*. Strafford, care voia să întroneze în Anglia domnia absolută, sfătui pe Rege să nu mai convoace parlamentul şi, pentru ca să nu-i mai trebuiască bani, făcu pace cu Spania şi cu Franţa. Vreme de 11 ani, atât în Stat cât şi în Biserică, a stăpânit numai voinţa regelui.

Asuprirea Poporului. Împotrivirea lui faţă de Rege. – Carol îşi satisfăcu nevoile prin dări puse pe obiectele de consumaţie, dar mai ales printr'un bir pentru construcţia corăbiilor care se lua numai când ţara era în războiu. Acuma fiind pace, lucrul nemulţămi pe Engleji. Un mare proprietar, *John Hampden*, nu voi să-l plătească spunând că e nelegal, deoarece nu l-a încuviinţat parlamentul. El fu dat în judecată şi condamnat la închisoare; dar împotrivirea lui produse mare impresie dela un capăt la celălalt al regatului făcând pe Rege foarte antipatic.

JOHN HAMPDEN
Vărul lui Cromwell. N'a voit cu nici un chip să plătească darea pe corăbii – fiind ilegală, lucru care i-a adus mare popularitate. Membru influent al Parlamentului lung. A murit de timpuriu – altfel, cu calităţile lui, ar fi jucat mare rol în Anglia.

Nu era de ajuns însă atâta. Carol dorea să reformeze anglicanismul şi presbiterianismul, ca să le poată apropia mai mult de catolicism. Pentru asta, s'a servit de Laud care introduse în Biserica anglicană mai multe forme pompoase. Dar când în catedrala din Edimburg s'a făcut primul serviciu divin, după ritul nou, poporănii s'au revoltat, strigând: „Jos papa!”

Atunci Scoţienii făcură liga *Covenant* (1638), ca să-şi apere credinţa. Regele trimese oşti împotriva presbiterienilor, care, în cele din urmă, se uniră cu răsculaţii.

După ce Carol mai disolvă încă un parlament, convocă în 1640 pe al cincilea, numit *Parlamentul cel lung*, fiindcă a ţinut 11 ani. Membrii acestei Adunări se declarară înviolabili, apoi dădură în judecată pe Strafford şi pe Laud—care au fost condamnaţi şi executaţi. Regele aprobă hotărîrea parlamentului, măcar că amândoi acuzaţii îl serviseră cu credinţă. De aceea Strafford, înainte de moarte, spuse: „Nu vă încredeţi în regi, căci nu găsiţi în ei nici o scăpare!” Apoi parlamentul adresă regelui o *plângere*, pentru diferitele călcări de lege care, în fond, era o *mustrare*. Carol răspunse vrând să aresteze pe şefii opozanţilor, lucru care-i făcură pe lorzi şi pe deputaţi să ieie comanda armatei din mâna Regelui şi s'o treacă parlamentului. Văzându-se desarmat, Carol fugi în Scoţia socotind că acolo va putea strânge oşti cu care să vie împotriva rebelilor. N'a izbutit însă.

Atunci Regele făcu apel la nobili. Aceştia se plecară rugăminţilor lui şi îi formară o armată, numită de popor a *Cavalerilor*. Parlamentul îşi strânse şi el oastea, numită a *Capetelor rotunde*, din pricină că soldaţii purtau părul tuns. Războiul civil ce a urmat a adus pieirea Regelui.

La început, Carol câştigă câteva lupte, dar mai apoi oştile parlamentului repurtară numai victorii. În vremea asta, Regina lucra ca să aducă pe străini în contra ţării. Regele, bătut, fugi la Scoţieni; dar aceştia îl declarară arestat şi-l vândură parlamentului care-l puse la închisoare.

Acuma apare *Olivier Cromwell*.

Olivier Cromwell, era un proprietar de ţară, fără avere, care se ocupa cu munca câmpului şi fusese ales deputat în Camera Comunelor. El avu ideea să strângă o armată de puritani, făcând apel la fanatismul lor religios. Poporul a numit această armată, *Capete rotunde*, dar el i-a zis *Coaste de fier*. Cu arestarea Regelui, se părea că războiul civil s'a sfârşit. O nouă furtună se pregătea însă. Parlamentul era compus parte din *presbiterieni*, care ţineau cu Regele, şi parte din *puritani*, partizanii lui Cromwell, care voiau moartea Regelui. Atunci Cromwell excluse din parlament, cu armata, pe presbiterieni şi rămase numai partizanii săi. Aceştia dădură în judecată pe Rege, îl condamnară ca trădător, tiran şi duşman al poporului, şi îl executară la 30 Ianuarie 1649.

Cu moartea Regelui, Anglia se făcu republică, iar Cromwell

CAROL I

Carol avea 30 de ani când marele pictor flamand i-a făcut portretul. Foarte frumos și distins. Îmbrăcat simplu – dar elegant: tunică scurtă de atlaz alb, pantaloni roșii, legați deasupra ciubotei cu calțavetă lată, albastră, cisme de piele cenușie, cu pinteni de aur. Pe cap, o pălărie cu o frumoasă pană de struț. În ureche îi spânzură un mărgăritar. A voit să domnească absolut, ca și Elisabeta – dar vremile se schimbaseră și el n'a înțeles asta. De aceea, și-a plătit greșala cu moartea. (După tabloul lui Van Dick. Muzeul Luvrului).

OLIVIER CROMWELL

Avea o față cărămizie, arsă de soare. Era vulgar în vorbe și neglijent în îmbrăcăminte. Om politic pătimaș și puritan fanatic. Când se înfuria, nu mai știa ce vorbește. S'a ridicat pentru libertatea poporului, dar a domnit mai absolut decât regii. Totuși cârmuirea lui a lăsat urme mari în istoria Angliei. (După tabloul lui Cooper).

ajunse preşedintele ei. El se intitulă Lordul-protector al Marei Britanii.

Republica Engleză (1649 - 1658). - După uciderea Regelui, Parlamentul proclamă republica, desfiinţând Camera Lorzilor. Guvernul se compunea din Camera Comunelor şi dintr'un Consiliu de Stat, din 41 de membri—din care făcea parte şi Cromwell. Dar începuturile Republicii fură tulburate de partizanii Stuarţilor. Irlanda se răsculă când auzi de moartea lui Carol I, iar Scoţia recunoscu de rege pe *Carol II Stuart*, fiul celui ucis. Cromwell trecu cu oastea în Irlanda, învinse pe răsculaţi la *Drogheda* şi „făcu să curgă sângele ca apa". Pacificarea Irlandei s'a săvârşit în condiţiuni neauzit de sălbatice. Bărbaţii au fost ucişi cu miile, iar femeile şi fetele, vândute ca roabe în America. Apoi pământurile Irlandejilor fură confiscate, şi pe ele s'au adus coloni engleji, iar poporul autochton al ţării fu grămădit în *Connaught*, regiune stearpă şi nesănătoasă a insulei. Începutul nenorocirilor Irlandejilor, care au continuat până în vremea noastră, se datoreşte lui Cromwell. Pe Scoţieni de asemenea i-a învins, aşa că aceste două ţări revenirã iarăşi la statul englez.

Dar Cromwell nu se mai înţelegea cu *Parlamentul cel Lung*. De aceea, într'o zi, încunjură localul Adunării cu armată, apoi intră înăuntru şi goni pe deputaţi, insultându-i pe fiecare în parte. Pe urmă, lipi pe uşă un bilet cu aceste cuvinte: *Casă de închiriat fără mobilă.*

Ca să puie ceva în loc, Dictatorul înjghebă o Adunare, compusă din 400 de membri, aleşi dintre devotaţii săi, şi aceştia îi dădură numele de *Lordul Protector al Marei Britanii*, cu dreptul de a-şi numi urmaşul.

Cromwell se uni cu Franţa şi luă Spaniei portul *Dunkerque* şi insula *Jamaica*.

Cel mai însemnat fapt al său a fost *Actul de navigaţie*, din 1651, prin care se hotăra că nici o corabie nu va putea descărca o marfă în porturile englezeşti, dacă nu era din ţara al cărei steag îl purta; aşa că mărfurile din celelalte continente rămâneau să fie aduse numai pe corăbiile englezeşti. Măsura era îndreptată împotriva Olandei care transporta în Anglia tot soiul de produse străine. Ea a făcut mărirea maritimă a regatului englez.

Actul de navigaţie a stârnit un războiu cu Olanda, care a ţinut

doi ani. Flotele olandeze, comandate de marii amirali *Tromp* şi *Ruyter*, fură în cele din urmă învinse.

Cromwell se gândea să-şi ieie titlul de rege, dar muri în 1658, în vârstă de 59 de ani.

Fiul său, *Richard*, urmă după dânsul; fiind însă cu totul alt temperament decât tatăl său, abdică după câteva luni. Atunci ţara căzu în anarhie, ceea ce făcu pe generalul *Monk*, guvernatorul Scoţiei, să aducă rege pe *Carol II Stuart*.

Revenirea Stuarţilor (1660 – 1688). – După abdicarea lui Richard, se întoarseră din nou la domnie Stuarţii, adică cei doi fii ai lui Carol I: *Carol II*, apoi *Iacob II*. Dar amândoi socotind că Anglia are numaidecât nevoie de dânşii, se purtară foarte rău – persecutând pe duşmanii tatălui lor şi voind să introducă iarăşi catolicismul. Cadavrul lui Cromwell fu scos din mormânt, batjocurit, apoi spânzurat. Parlamentul votă o lege, *Test-Act*, în 1673, prin care se excludea din funcţiile publice toţi catolicii, şi alta, în 1679, *Habeas Corpus*, prin care oprea pe rege să ţie pe cineva închis, fără judecată. Începea să se vorbească chiar de excluderea dela moştenirea tronului a lui Iacob – care trebuia să urmeze lui Carol II. Atunci membrii parlamentului se împărţiră în două: unii erau pentru excludere – şi fură numiţi *huigs* (whigs) *(tâlhari scoţieni)*, iar alţii, pentru păstrarea dinastiei, *tori* (tories) *(bandiţi irlandeji)*. De atunci s'au format în Anglia două partide politice care sunt şi astăzi: *huigii*, liberali şi *torii*, conservatori.

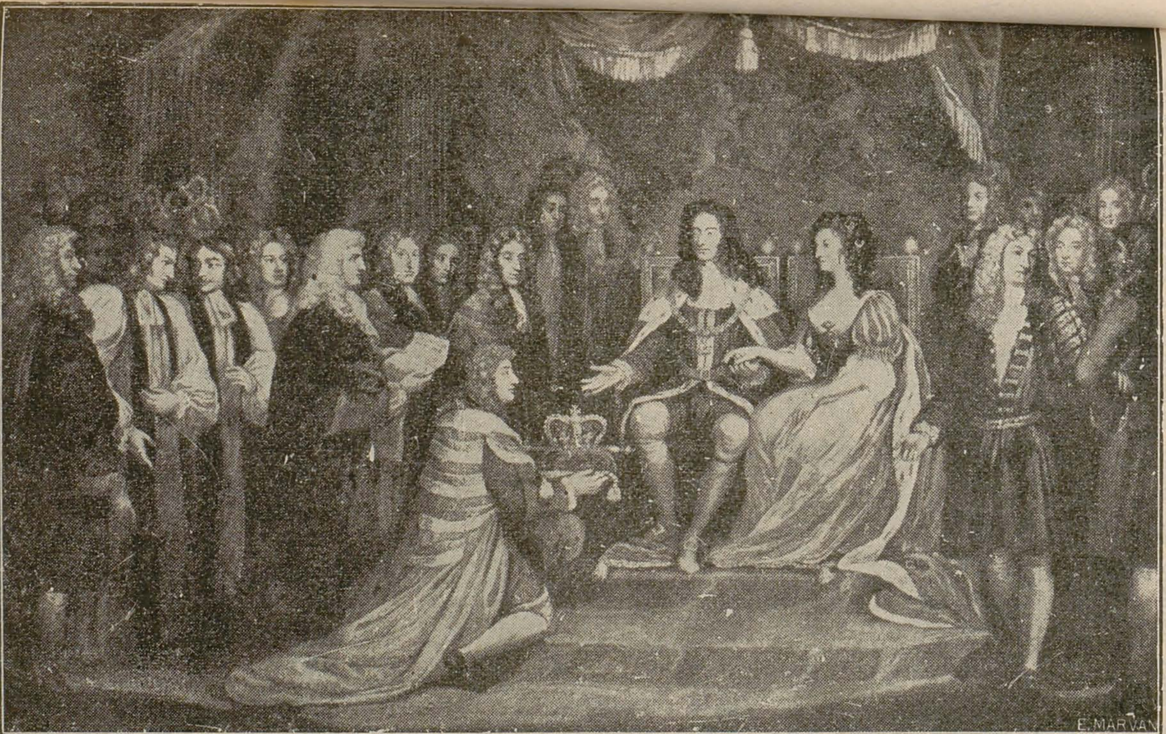
Marea Revoluţie Engleză (1688). – Carol II muri în 1685 lăsând de urmaş pe fratele său, *Iacob II*, care era catolic şi voia cu tot dinadinsul restaurarea acestei credinţe. Regele Iacob fiind însă bătrân şi neavând copii de parte bărbătească, Englejii îi aşteptau în linişte sfârşitul, socotind să aducă la tron, după asta, pe una din cele două fete ale lui, măritate cu prinţi protestanţi. Dar, după trei ani, Regina născu un băiat. Atunci ţara se sculă dela mic la mare – şi Iacob speriat fugi cu familia în Franţa. În locul său, fu chemat *Wilhelm de Orania*, stathuderul Olandei, scoborîtor din Wilhelm Taciturnul – care ţinea în căsătorie pe Maria, fata cea mai mare a lui Iacob.

Revoluţia aceasta s'a făcut fără vărsare de sânge, iar noul rege, intrând în Anglia, declară că va respecta credinţa anglicană şi libertăţile poporului englez. Într'adevăr, parlamentul votă o lege,

CARAOL II STUART

Avea treizeci de ani când a ajuns pe tron. A fost unul din cei mai nemernici regi. De o lene desgustătoare, singura sa grijă în vieață i-a fost plăcerea și desfrâul. Deși parlamentul i-a votat un subsidiu enorm, anual — cam 120 de milioane aur — veșnica sa nevoie de bani l-a adus să vândă interesele Statului, unei țări străine și dușmane Angliei. În figură este îmbrăcat într'un costum simplu, peste care e aruncat o mantie de atlaz alb; la gât poartă colanul «Jaretierei» de care atârnă un Sfântu Gheorghe, călare, ucizând balaurul. (Kneller»).

MAREA REVOLUȚIE ENGLEZĂ

Așa numesc Englejii detronareá Stuarților. Revoluția a constat în fuga Regelui Iacob, în aducerea lui Wilhelm de Orania pe tron și într'o manifestație pașnică în care toată lumea s'a plimbat pe străzile Londrei cu portocale în vârful bastoanelor, ca un semn de dragoste pentru dinastia de Orania (Orange). În figură li se prezintă Regelui și Reginei coroana regală.

cunoscută subt numele de *Bilul drepturilor,* care întărea toate libertăţile poporului. El cuprindea legile anterioare, votate de parlamentele engleze, dar călcate în picioare de Stuarţi şi anume:

ÎN OLANDA

Wilhelm de Orania află, printr'un curier special, de naşterea copilului lui Iacob II.

Magna Charta Libertatum (1215), *Petiţiunea Drepturilor* (1628) şi *Habeas Corpus* (1679), iar regele Wilhelm mai dădu şi un *Act de toleranţă*, prin care se permitea exerciţiul şi celorlalte culturi. Acest act a servit mai ales tuturor sectelor ieşite din anglicanism,

ÎN AȘTEPTAREA DUȘMANULUI

Un sat flamand se pregătește pentru întâmpinarea oștilor lui Ludovic XIV (Lies).

dar catolicii au rămas şi mai departe excluşi dela funcţiunile publice. Wilhelm s'a ţinut de cuvânt toată vieaţa sa, fiind astfel cel dintâi rege constituţional din Anglia.

Revoluţia din 1688 are o mare importanţă în istoria poporului englez. Ea a stabilit pentru prima oară în Europa *guvernul monarhic parlamentar.*

Marea Revoluţie Engleză îşi are teoreticianul ei, în filosoful *John Locke* (1632-1704) care a fost persecutat în timpul Stuarţilor. Cartea sa, *Adevărata origine, scopul şi limitele guvernământului,* apărută în 1690, este o apologie a acestui mare act. Locke distruge teoria monarhiei de drept divin, arătând că ea nu-şi găseşte legitimarea nici în natură, nici în Istorie. Arată apoi că *suveranitatea poporului,* care trebue să pornească din *libertate,* este singura dogmă ce se poate susţine conform cu raţiunea. Pentru ideile sale sănătoase, a fost numit *Înţeleptul* şi este precursorul lui Jean Jacques Rousseau.

Politica Angliei după Revoluţie. – Marea Revoluţie Engleză aducând liniştea internă, atât din punct de vedere politic cât şi religios, Anglia îşi putu lua locul în politica europeană, loc părăsit aproape în tot veacul XVII, din pricina incapacităţii Stuarţilor. Cu suirea pe tron a lui Wilhelm de Orania – *reprezentantul dreptului popoarelor* – Anglia ajunge centrul tuturor coaliţiilor îndreptate în contra lui Ludovic XIV, *reprezentantul absolutismului,* din care Franţa a ieşit la urmă umilită şi învinsă.

Wilhelm, neavând urmaşi, parlamentul chemă la moartea sa (1702) pe *Ana* – a doua fiică a lui Iacob II iar după moartea ei, în 1714, urmă *dinastia de Hanovra,* cu *George I,* în timpul căreia se introduce sistemul parlamentar, stabilindu-se formula că *regele domneşte dar nu guvernează.*

Guvernul Parlamentar – este creaţia naţiunii engleze dela care l-au luat apoi şi celelalte popoare. Regele îşi numeşte miniştrii din partidul politic cu majoritate în parlament. Primul-ministru este de obiceiu şeful partidului şi prezidentul *Consiliului de Miniştri,* care reprezintă o *unitate:* un vot de blam dat unuia dintre ei aduce căderea tuturora. Guvernul rămâne la putere atâta vreme cât se bucură de încrederea Regelui şi a naţiunii, reprezentată prin parlament, cei doi factori politici care hotărăsc de soarta guvernelor. Regele nu poate lua nici o măsură, dacă nu e iscă-

lită de vreunul dintre miniştri, de aceea regele e *neresponsabil*, putând fi traşi la răspundere numai sfetnicii săi. Legea votată de parlament, trebue *sancționată* de rege, prin iscălitura sa, şi promulgată, prin publicarea în gazeta oficială a Statului. Când se iscă vreun conflict între guvern şi parlament, atunci ori guvernul trebue să-şi prezinte demisia, ori regele acordă guvernului disolvarea parlamentului şi efectuarea de alegeri nouă. Dacă rezultatul acestor alegeri este defavorabil guvernului, atunci el nu mai poate rămâne la putere. Această formă de cârmuire, prin majoritățile aleşilor națiunii, se numeşte *guvern parlamentar*.

GEORGE I

Avea 55 de ani când s'a suit pe tron și a părăsit cu mare părere de rău Electoratul Hanovrei. Trecea drept om politic de samă și militar priceput. Totuși a fost ținut de rău că a lăsat pe Walpole să guverneze prin corupție. Necunoscând limba engleză, vorbea cu miniștrii latinește. A murit de dambla, la Osnabrück, locul nașterii sale.

Parlamentul se compune din *Camera Lorzilor*, ai cărei membri, numiţi de rege, sunt ereditari, şi din *Camera Comunelor*, cu membrii aleşi. Dar legea electorală avea, în vremea asta, mari lipsuri şi de aceea, mandatarii acestei Adunări reprezentau cu totul defectuos integritatea poporului englez.

Alături cu aceste garanţii politice, existau şi libertăţile individuale, recunoscute de membrii Casei de Hanovra, prin jurământul Regelui la începutul domniei. Prin asta, vieaţa, averea şi onoarea supuşilor erau puse la adăpost de arbitrarul puterii regale.

GEORGE II

Era un om violent și avar. A trăit rău cu tatăl său și de aceea se credea că va face schimbări multe la venirea lui pe tron. Nu numai că n'a modificat nimica, dar a menținut și pe Walpole, care, mai ales acuma, își aplică sistemul său fără scrupule. De aceea publicul l-a ars în efigie pe acest ministru.

Guvernul parlamentar este tot ce a născocit mai bun până astăzi mintea omenească în sistemele de cârmuire ale naţiunilor, bine-înţeles dacă e aplicat cu sinceritate. Nici o altă formă de guvernământ, reprezentativă sau individuală, nu poate produce rezultate mai bune pentru liniştea şi mulţămirea supuşilor. De aceea, el a fost adoptat de aproape toate popoarele.

În Anglia, mulţămită acestei forme de guvern, Englejii au ajuns, începând cu veacul XVIII, la un grad de prosperitate necunoscut înainte. Din nenorocire, tot acuma, ei primesc o mare lovitură prin revolta coloniilor englezeşti din America.

XXXV

RĂZBOAIELE AUSTRIEI CU TURCII

Leopold I (1658-1705). – Puterea Habsburgilor fu ruinată în Germania prin pacea din Westfalia, aşa că ei, după 1648, s'au îngrijit mai mult de stăpânirile lor austriece. Dar dacă împăraţii, în a doua jumătate a veacului XVII, nu sunt tocmai de laudă în Apus, câştigă în schimb foarte mult în Răsărit.

Leopold a fost duşmanul lui Ludovic XIV şi a intrat în toate alianţele îndreptate împotriva Franţei, fără mare succes însă. A făcut reforme în justiţie şi a întemeiat universităţile din Insbruck şi Breslau.

Ales rege al Ungariei austriece, Leopold urà pe Unguri, şi din pricina necontenitelor cereri de libertăţi, şi fiindcă ei erau calvini. Împăratul se gândea să le desfiinţeze dieta care cârmuia ţara – ceea ce făcu pe capii Maghiarilor să intre în legături cu Ludovic XIV. Aflând de uneltirile lor, Leopold se înfurie grozav, suspendă toate libertăţile şi institui un tribunal militar care condamnă la moarte mulţime de magnaţi. Atunci Ungurii, conduşi de *Emeric Tököli*, se adresară Turcilor.

În vremea asta, Turcii decădeau tot mai mult. Sultanii nu se mai ocupau cu trebile împărăţiei, lăsate pe mânile dregătorilor şi ale femeilor. Slujbele se căpătau numai prin intrigi sau pe bani. Noroc că s'au găsit şi câţiva viziri, oameni vrednici, care s'au nevoit să puie ordine în imperiu. Aceştia au fost mai toţi din familia *Kiupriuli*.

De când Ungaria fusese prefăcută în paşalâc, erau necontenit conflicte între Nemţi şi Turci. Leopold ar fi voit să elibereze Ungaria, dar forţele sale militare, împărţite pe diverse câmpuri de luptă, nu-l ajutau. Pe de altă parte, şi Turcii căutau mereu să tragă foloase din prădăciunile Germaniei.

În anul 1664, Marele vizir Ahmed Kiupriuli veni împotriva Împăratului, cu o puternică oaste de 120.000 de Turci la care se adăugară Tătarii şi Cazacii, în total 240.000 de oameni. Imperialii, speriaţi, se adresară Apusenilor, iar papa predică o cruciată. Rezultatul a fost că Ludovic XIV trimese un ajutor Împăratului de 6000 de oameni. Lupta s'a dat la *Saint-Gothard*, dincolo de

Raab. Aici imperialii, comandaţi de generalul *Montecuculi*, au sdrobit pe Turci, deşi aveau numai vreo 20.000 de oameni. Dar Turcii izbutiră să ieie Creta dela Veneţieni, aliaţii Germaniei (1669).

După victoria dela Saint-Gothard, Leopold ar fi dorit să trăiască în pace cu Turcii – cu atât mai mult cu cât dela 1674 intrase în liga îndreptată împotriva lui Ludovic XIV. Dar, tocmai acuma li se adresară răsculatul Tököli.

AHMED KIUPRIULI

Feciorul lui Mohamed Kiupriuli, teribilul vizir care, pentru îndreptarea răutăţilor de care suferea Poarta, a ucis peste 30.000 de oameni. Ahmed îi urmă tatălui său la vizirat. Era învăţat şi foarte deştept. A protejat pe literaţi şi pe artişti şi a fost tot aşa de bun administrator ca şi părintele său.

Asediul Vienei (1683). – Când Ungurii s'au îndreptat către Turci, la Marele Vizirat era un cumnat al Kiupriulilor, *Cara-Mustafa*, un om foarte lacom de bani. El porni spre Ungaria, cu oaste puternică de Turci şi de Tătari Crâmleni, la care s'au mai adăugat şi voievozii români, *Gheorghe Duca* şi *Şerban Cantacuzino*, cu armiile lor, precum şi *Mihail Apafi*, principele Ardealului.

Ei se îndreptară asupra Vienei pe care o încunjurară. Austriecii susţinură asediul vreme de două luni, dar se găseau în mare nevoie. Atunci Leopold se adresă Polonilor, şi regele *Ioan Sobieski* alergă cu oaste proaspătă. O luptă crâncenă se dădu în apropiere de oraş: 10.000 de Turci rămaseră pe câmpul de luptă; 300 de

tunuri, 5000 de corturi şi toate steagurile căzură în mânile biruitorilor, aşa că Viena fu despresurată (1683).

CARA MUSTAFA-PAŞA

Marele Vizir al lui Mohamed IV, care convinsese pe Sultan să atace Viena. Dovedit de vinovăţie, Mohamed, după asediu, i-a tăiat capul, ca unui trădător.

Cara-Mustafa fugi la Constantinopoli, dar aici fu ucis din ordinul sultanului, întrucât s'a dovedit că, din pricina lăcomiei lui,

nu s'a cuprins Viena, aşteptând să se predeie pentru ca s'o poată jăfui mai bine.

Asediul Vienei puse pe gânduri pe creştini. La apelul papii, se făcu *Liga Sfântă* în care intrară Austria, Veneţia, Polonia şi Rusia. Şerban Cantacuzino, care urmase pe Turci la Viena numai de nevoie, intră şi el în înţelegere cu împăratul, voind să scuture

IOAN SOBIESKI

Vestit rege polonez (1674–1696). A avut numeroase lupte cu Turcii şi a scăpat în 1683 pe împăratul Leopold, despresurând Viena. A venit şi în Moldova de două ori. Sfârşitul ocârmuirii sale a fost trist, din pricina anarhiei în care se sbătea Polonia.

supremaţia turcească. De altfel, şi la asediul Vienei, el ţinuse cu creştinii.

Năvălirile lui Sobieski în Moldova. – În anul 1672 se începuseră luptele Polonilor cu Turcii pe care voiau să-i alunge din Cameniţa. Războiul a continuat multă vreme, deoarece Turcii chemaseră în ajutorul lor şi pe Tătari. În Moldova, boierii se împărţiseră în două tabere: unii erau pentru politica turcească, de care nu voiau

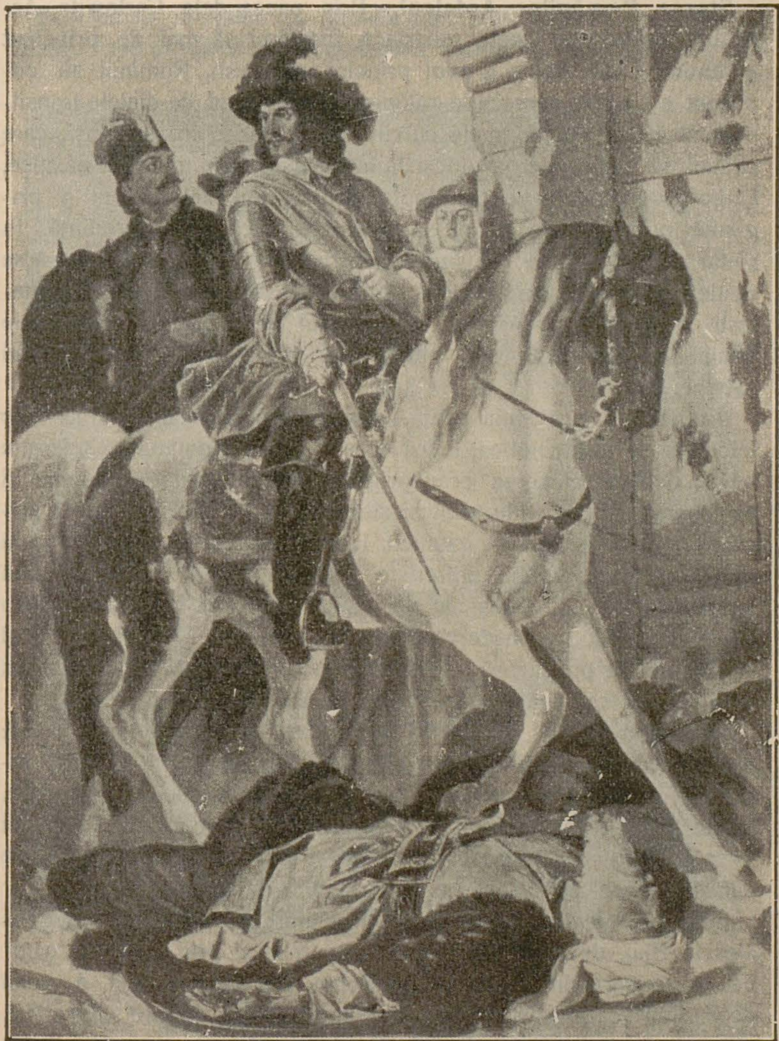
să se despartă, alţii doreau alianţa cu Polonii. Sobieski năvăli în 1686, în această ţară, cuprinse mai multe cetăţi, între care şi Neamţul, dar a trebuit să iasă repede de aici, din pricina sărăciei din acel an. A doua oară a venit în 1691, şi a ocupat mai multe ţinuturi cercând să atragă în partea sa pe Cantemir. Dar acesta n'avea încredere în Leşi şi, într'adevăr, ei nu izbutiră să alunge pe Turci din Camenița.

Politica lui Cantemir însă nu era pe placul tuturora. De aceea o samă de boieri, în fruntea cărora se găseau Costineştii, partizanii alianţei creştine, căutară să-l pârască pe bătrânul Domnitor moldovan la Turci. Dar Cantemir aflând a pus să omoare pe logofătul Miron Costin, împreună cu fratele său, Velicico Vornicul, spre marea pagubă a ţării.

Liberarea Ungariei. – Izbânzile creştinilor continuară şi după retragerea lui Sobieski. Imperialii, conduşi de Ducele de Lorena, cuprind Buda (1686) desfiinţând paşalâcul turcesc, iar Veneţienii iau Moreea, pătrunzând până la Viena. Atunci s'a surpat Parthenonul pe care Turcii îl prefăcuseră în depozit de iarbă de puşcă. Ruşii cuprind Azovul. În 1691, Turcii sunt bătuţi la *Salankenen*, dar intervenind Anglia şi Olanda pentru pace – ca împăratul să-şi poată trimete oastea împotriva lui Ludovic XIV – Leopold pune condiţiuni prea grele. Încheindu-se însă tocmai acuma pacea dela Ryswick (1697) între Leopold şi Ludovic XIV, în războiul cu Liga dela Augsburg, Împăratul întoarce armata rămasă liberă, cu generalul ei, *Eugeniu de Savoia*, împotriva Turcilor, care sunt groaznic bătuţi, în 1697, la *Zenta:* 60.000 de Turci, împreună cu Marele vizir, pieriră, parte ucişi în luptă, parte înnecaţi în Tisa, iar sultanul scăpă cu fuga.

Pacea s'a încheiat după doi ani de tratative, în 1699, la *Carlowitz*. Austria luă Ungaria cu Transilvania – afară de Banat, care rămase mai departe supus Turcilor. Veneţia căpătă Moreea; Polonii, Camenița – iar Ruşii, Azovul.

Pacea dela Carlowitz are o mare însemnătate în istorie. Austriecii se despăgubesc acuma de toate pierderile suferite în apus, începând cu tratatul westfalic. Turcii păgubesc enorm, şi din situaţia proastă în care se găsesc nu se vor mai ridica niciodată. Pentru Ţările Române, vecinătatea stăpânirii nemţeşti în Ardeal va face pe voievozii noştri să încline către politica germană, iar pe Austrieci, să dorească anexarea principatelor noastre.

CUPRINDEREA BUDEI

Între comandanții mari ai oștii germane, era și Carol, Ducele Lorenei, care a ajutat lui Sobieski să despresoare Viena, iar pe urmă, în 1686, a cucerit Buda dela Turci. Se trăgea dintr'o nobilă familie franceză care se stricase însă cu regii Franței. (După tabloul lui von Blaas).

Starea Românilor Ardeleni. – Prin pacea dela Carlowitz, Ardealul devine provincie austriacă încetând să mai fie principat autonom. Câtă vreme a avut principi ungureşti, Românii au cunoscut o aprigă persecuţie religioasă, siliţi fiind de dietele transilvănene să adopte dogmele calviniste. În deosebire de Saşi, care căutau să atragă pe ortodocşi la luteranism, prin mijloace paşnice, Ungurii, de îndată ce au adoptat calvinismul, au început o prigoană printre Români, ca să-şi lepede vechea lor credinţă. În zădar mitropoliţi, ca *Ilie Iorist* şi *Sava Brancovici*, căutară să se opuie acestor măsuri; ei sunt destituiţi şi unii din păstorii sufleteşti ai Românilor primesc catehismul calvinesc, iar principele Mihail Apafi subordonează chiar Biserica ortodoxă română celei calvine.

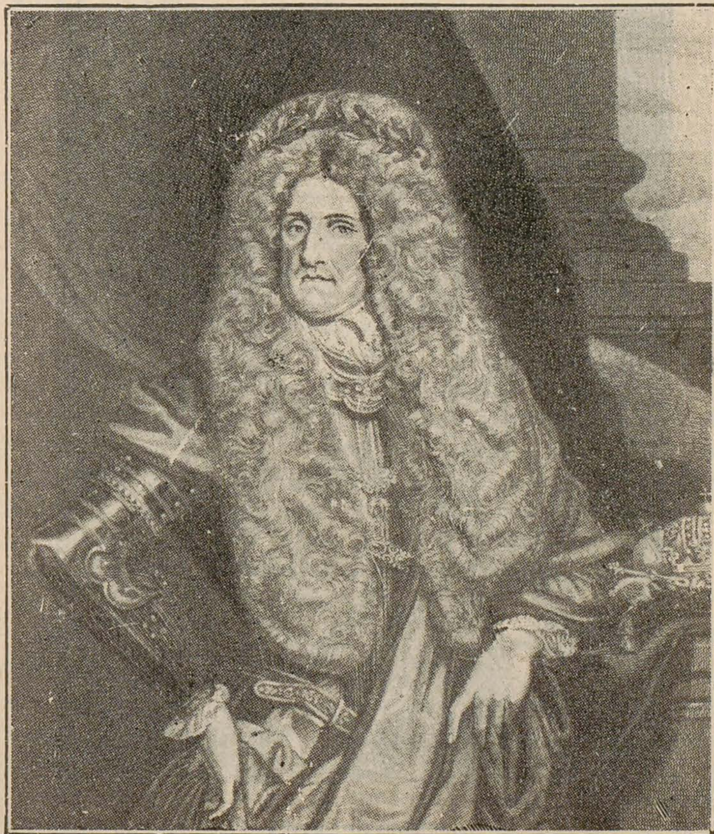
Încăpând Transilvania subt Austrieci, propaganda calvină este înlocuită cu cea catolică, lucru care a adus Românilor suferinţe nouă, deoarece acuma erau prigoniţi din două părţi. Ademeniţi prin perspectivele îmbunătăţirii situaţiei lor, unii din Români primiră în 1697 *unirea* cu catolicii, lucru care se accentuiază şi mai mult subt mitropolitul *Atanasie Anghel*, în 1700. Prin această unire, Românii recunoşteau pe papă, admiteau împărtăşania cu pâne nedospită, purcederea Sfântului Duh din Tatăl şi din Fiul şi credeau în purgatoriu – dar rămâneau să-şi facă serviciul divin tot în limba română şi după normele Bisericii ortodoxe.

Rezultatul acestei convertiri a împărţit pe Români în două: *uniţi* şi *neuniţi*, slăbind legăturile dintre dânşii. În ce priveşte foloasele materiale la care se aşteptau, ele au rămas cuvinte goale, întrucât, cu toată bunăvoinţa lui Carol VI şi mai ales a Mariei Thereza, pentru a putea fi înfăptuite, trebuiau să fie recunoscute de Dieta ardeleană, ceea ce Ungurii nici nu voiau s'audă.

Folosul a venit pe altă cale: Românii au căpătat şcoli, mai ales la Blaj, de unde absolvenţii erau trimeşi prin colegiile catolice superioare din Viena şi din Roma. De aici au ieşit o samă de scriitori care au avut cele mai bune urmări asupra desvoltării ulterioare a naţiunii româneşti.

Carol VI (1711-1740). – După moartea lui Leopold şi a fiului său *Iosif I*, urmă la tron Arhiducele Carol – acela pe care duşmanii Franţei voiau să-l facă rege în Spania, în locul lui Filip de Bourbon.

In vremea domniei lui, luptele cu Turcii continuară, deoarece aceştia sperau să-şi redobândească teritoriile pierdute. Au fost

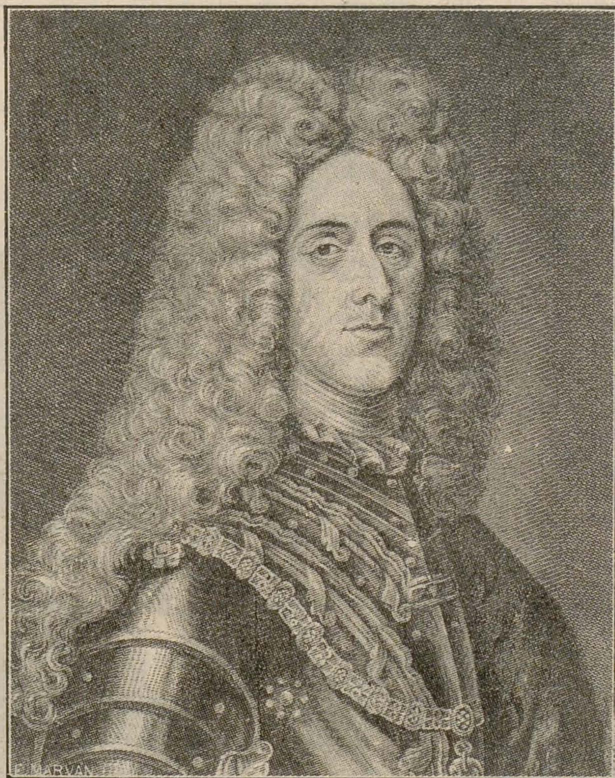

CAROL VI

Era un om mediocru pe care grijile domniei nu l-au prea ocupat. În schimb, iubea cu înflăcărare pe fata lui, Maria Thereza—pentru care a făcut totul ca să rămâie împărăteasă. În figură, e îmbrăcat în armură, poartă perucă uriaşă, cu cunună de laur, iar la gât i se vede Colanul «Lânii de Aur».

două războaie. În cel dintâiu, care începe la 1714, Turcii sunt straşnic învinşi de Eugeniu de Savoia, la *Petrovaradin.* Se încheie

pacea dela *Passarowitz* (1718), prin care Turcia ceda lui Carol VI Banatul şi Oltenia noastră, cu o parte din Serbia.

EUGENIU DE SAVOIA

Era Francez, fiul ducelui de Savoia-Carignan şi conte de Soissons şi a Olimpiei Mancini, nepoata lui Mazarin. Ludovic XIV, nevoind să-l întrebuinţeze, el intră în serviciul Împăratului care, cunoscător al calităţilor lui militare, îl numi în 1695, feldmareşal. Victoriile mari ale Imperialilor, care au adus încheierea păcii din Carlowiţz, i se datoresc lui. Unul din marii generali ai vremurilor lui, a fost o adevărată binefacere cerească pentru Impărat — care l-a întrebuinţat mai ales contra Francejilor, în războiul de moştenire al Spaniei.

Peste 18 ani, Turcii duc un nou războiu cu Împăratul şi, de

astă dată, ies biruitori, căci Prinţul Eugeniu murise. Prin pacea dela *Belgrad*, în 1739, Turcii capătă înapoi Serbia şi Oltenia, stabilindu-se ca Dunărea şi Sava să formeze hotarul între amândouă împărăţiile.

XXXVI

RUSIA ŞI SUEDIA

Rusia înainte de Petru. – Ruşii, până în veacul XV, stătură subt stăpânirea Tătarilor. Din această robie i-a scos ţarul Ivan III, cuscrul lui Ştefan cel Mare.

Liberată de jug, Rusia căzu în anarhie – care o duse aproape de prăpastie. Se iscară lupte lăuntrice şi tulburări mari de care o scăpă, în 1613, Mihail Romanov, întemeietorul dinastiei Romanovilor, care a cârmuit Rusia până în vremile noastre.

La începutul veacului XVII, Rusia – mai mult ţară asiatică decât europeană – era izolată de continent prin Suedia, care o împiedeca să ajungă la Marea Baltică, prin Polonia care ţinea până la Nipru, şi prin Turcia, care o îndepărta de Marea Neagră. Pentru a comunica direct cu Apusul, ea avea numai Oceanul Îngheţat, puţin folositor, şi Marea Albă, acoperită şi ea de gheţuri, cea mai mare parte a anului.

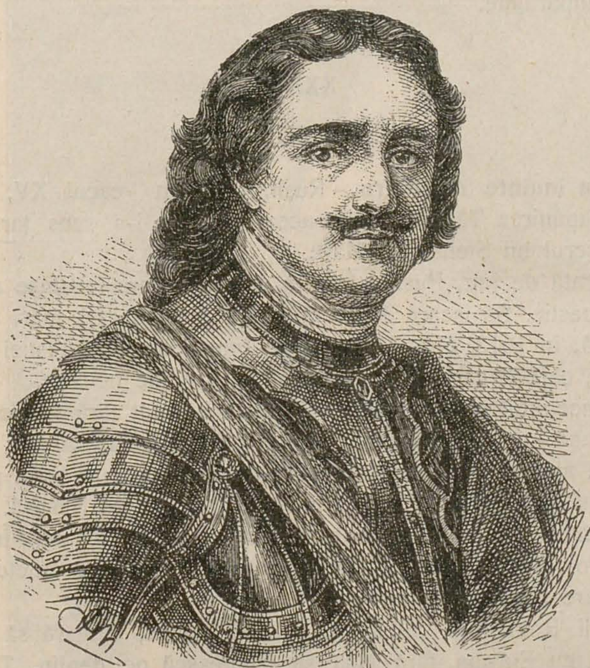
Primii Romanovi, Mihail şi fiul său Alexe, căutară să întreţie legături cu Europa, fără însă să izbutească pe deplin. Totuşi o colonie de străini venise în Moscova şi fu relegată într'un anume cartier al oraşului, numit *Slobozie*, colonie care-i va prinde bine viitorului ţar, Petru Romanov.

Adevăratul întemeietor al împărăţiei ruseşti este Petru, căruia, cu drept cuvânt, i s'a zis *cel Mare*.

Petru cel Mare (1679-1725). – Petru era fiul ţarului Alexe Romanov. A avut o copilărie neîngrijită, căci rămăsese minor la moartea tatălui său. Era foarte deştept, dar crud şi violent până la nebunie. Îi plăcea să umble pe uliţele Moscovei şi să steie de vorbă cu negustorii străini, dela care avea ocazia să înveţe multe lucruri.

Sora sa, *Sofia*, femeie energică şi deşteaptă, voi să-i uzurpe tronul şi trimese pe Petru la o moşie a lor, *Preobrajenski*. Aici

Petru își întocmi, pentru joacă, un batalion ostășesc, alcătuit din prietinii săi. Sofia, fiindu-i epitropă, atrase în partea ei pe *streliți*, corpul de gardă, și cu ajutorul lor încercă să se facă stăpână.

PETRU CEL MARE

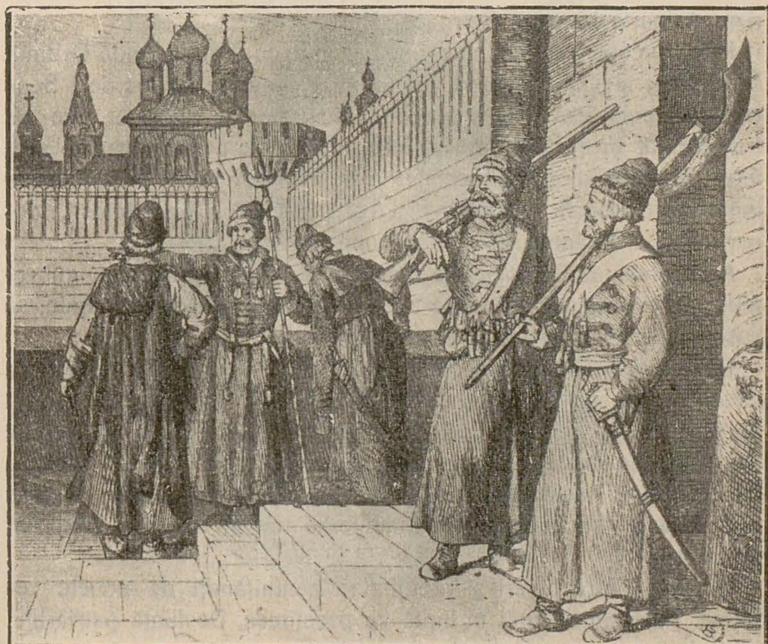
Era înalt, peste 2 m. și avea o putere herculană. De o hărnicie neîntrecută, făcea de toate: lucra în șantiere, diseca cadavre, opera bolnavi, scotea dinți — ba uneori împlinea și sarcina de calău schingiuind și omorînd cu mânile lui proprii pe cei vinovați. In călătoriile prin Europa — devasta camerele unde era găzduit, dărâma păreții, spărgea tablourile de prin cuie și își însușea lucrurile de preț care-i plăceau. Avea o figură impunătoare — dar uneori strângea dintr'un ochiu, mișcare care-i încrețea toată fața dându-i o înfățișare groaznică.

Dar Petru, care avea la dispoziție regimentul său, învinse pe streliți, iar pe soră-sa o închise într'o mănăstire.

Petru avea 17 ani când rămase singur împărat. Fiind foarte dornic de învățătură, făcu două călătorii în Apus. Vizită Germania

şi Anglia şi se stabili în Olanda, în oraşul *Saardam.* Aici, subt numele de meşterul Petru Mihailov, cercetă atelierele pentru construirea corăbiilor şi lucră în ele ca un tâmplar. Construi un vas mare pe care-l trimese echipat în portul *Arhangelsc.* În a doua călătorie, vizită şi Franţa rămânând încântat de cele văzute.

El aduse cu dânsul meşteri şi artişti străini pe care-i încurajă

STRELIŢI

Trupă pedestră care alcătuia garda ţarilor. Aveau privilegii mari şi, ca orice miliţie favorizată, în curând s'a dedat la tulburări şi comploturi, mai ales în vremea lui Petru cel Mare care îi desfiinţă în 1705.

să facă deosebite fabrici. Organiză armata, după modelul german, şi creă o marină militară, fiind ajutat de prietinul său, genovezul *Lefort*, un bun general şi amiral priceput. Fiindcă streliţii se revoltase în lipsa lui, regimentul lor fu desfiinţat, iar vinovaţii ucişi – mulţi dintre ei, chiar de mâna lui Petru.

Cu toate acestea, deşi barbar, Petru a fost un mare ţar. Şi-a făcut un plan pe care a avut persistenţa să-l împlinească întocmai. Nici înfrângerile suferite, nici opoziţia boierilor săi, nu l-au făcut să se descurajeze. După bătălia dela Narva, când Ruşii au fost complect înfrânţi, Petru a spus: „Suedejii au să ne mai bată încă multă vreme; dar tot învingându-ne, o să ne deprindem şi noi să-i biruim". Aceste vorbe, rostite în astfel de momente, caracterizează foarte bine pe Petru cel Mare.

Petru începu canalul care unea Donul cu Volga, fundă Ordinul Sf. Andrei şi fixă începutul anului la 1 Ianuarie, în loc de 1 Septemvrie, cum era până atunci. A făcut şi alte reforme care au transformat în curând ţara. A înfiinţat fabrici, a săpat canale şi a întemeiat diverse şcoli speciale: o academie navală, o şcoală de ingineri, o şcoală de medicină, care însă n'au prea folosit, deoarece învăţământul inferior aproape nu exista.

Apoi creă un Senat şi luă măsuri pentru administraţia guberniilor. Deasemenea a înfiinţat o poliţie secretă care trebuia să supravegheze orice mişcare a supuşilor.

Ca să schimbe înfăţişarea barbară a Ruşilor, care umblau cu caftane lungi, cu bărbi neîngrijite şi miţoase, iar femeile cu văl pe faţă, Petru porunci bărbaţilor să-şi taie bărbile şi să poarte toţi haine nemţeşti. Nobleţa de curte o transformă într'o boierie de cinovnici. Acela care vroia să steie pe lângă dânsul, trebuia să-i facă şi anumite servicii, din care trăgea folos în cele din urmă ţara.

O parte dintre boieri şi preuţi fură nemulţămiţi de nouele reforme. Petru intră întâi în luptă cu preoţimea. Desfiinţă patriarhia, înlocuindo-o cu un *sinod*, al cărui cap era el; aşa că ţarul se substitui oarecum în locul patriarhului rusesc. După asta, cu măsuri aspre, domoli şi pe boieri. Dar, fiindcă fiul său, *Alexe*, încuraja nemulţămirile, fu dat în judecată şi muri subt cnut.

Petru cel Mare a fost şi un împărat războinic. Dorinţa sa era să-şi întindă statul, la miazăzi, până la Marea Neagră, iar în spre apus, până la Marea Baltică, pentru ca astfel să-şi „deschidă o fereastră către Europa". Spre Marea Neagră, intră în luptă cu Turcii şi le luă *Azovul,* care-i fu recunoscut prin pacea dela Carlowitz. Dar cuprinderea Azovului, pentru planurile lui europene, nu-l prea satisfăcea. De aceea, el îşi îndreptă privirile spre Marea

Nordului, unde putea izbuti mai uşor, deoarece Baltica era o mare internaţională, ocupată de mai multe popoare, nu ca Marea Neagră, a cărei intrare şi coaste erau în mânile Turcilor. Spre apus, trebui să înfrunte însă un mare războiu cu Carol XII, regele Suediei.

Carol XII (1697-1718). – Suedia, în urma păcii westfalice, ajunsese

CAROL XI

Cel mai mare rege pe care l-au avut Suedejii: ei îl preţuiesc ca şi pe Gustav-Adolf. Om înţelept şi foarte priceput cârmuitor, a lucrat toată vremea pentru înălţarea ţării pe care fiul său, Carol XII, a ruinat-o.

o ţară de primul rang în Europa. Urmaşii lui Gustav-Adolf îşi măriră teritoriul regatului care stăpânea, în afară de peninsula scandinavă, *Pomerania, Finlanda, Estonia, Ingria* şi *Carelia,* aşa că Marea Baltică era un lac suedez.

Dintre urmaşii lui Gustav-Adolf cel mai însemnat a fost *Carol*

XI (1661—1697). Acest rege se amestecase în războaiele continentale care însângerau pe atunci Europa—ajutând când pe Olandeji împotriva lui Ludovic XIV, când pe acest rege în contra Olandejilor. Intră și în Liga de Augsburg; dar, după ce lucrurile s'au liniștit, Carol XI s'a ocupat numai cu reformarea statului. Aici, printr'o politică abilă, înlătură din calea sa cele două Adunări legiuitoare și domni aproape absolut. Marea lui putere a întrebuințat-o însă numai spre binele țării. Îmbunătăți starea țăranilor, își creă o armată și-și întări flota, așa că în 1697, când muri, el lăsă fiului său, Carol, un stat puternic, bine înzestrat și gata să ție piept oricărui atac din afară.

Carol XII avea 15 ani la moartea Regelui. Toată lumea îl credea incapabil de a domni. Însuși tatăl său nu prea avea idee bună de băiat și, de aceea, îl puse subt tutela unui Consiliu de Stat—pentru a-i supraveghea actele lui politice.

Dar Carol era un om energic, curajos și plin de vitejie. În schimb însă, nu se pricepea să guverneze, și fantazia sa îi era mai mult dăunătoare. Nu știa să se folosească apoi de împrejurările care i se prezentau și nici de biruințele ce câștiga. Aceste defecte, unite și cu o lipsă de seriozitate, au adus ruina țării sale și înălțarea Rusiei care, n'a trecut mult, și a luat locul și al Poloniei, și al Suediei.

Războiul Nordic (1700 - 1721). - Ridicarea Suediei și, mai ales cuceririle ei, făcură pe statele vecine să caute ocazia s'o micșureze. De aceea, cum se sui pe tron Carol XII, Polonia, Rusia și Danemarca, voind să profite de tinereța noului rege, făcură o coaliție ca să-și impartă țările pe care Suedejii le anexaseră: Rusia să ieie *Ingria* și *Carelia*—pentru a putea fi și ea stat maritim, Polonia să recucerească *Estonia* și *Livonia*, iar Danemarca să ocupe *Gottorp*. Încrezători în puterile lor, aliații năvălesc în ținuturile suedeze.

Carol XII se repezi asupra Danemarcei, o învinse și o sili să încheie un tratat umilitor. Porni apoi împotriva lui Petru pe care-l întâlni lângă *Narva*, la 1700. Aici sdrobește pe Ruși, care aveau o armată de zece ori mai numeroasă, și se îndreaptă în contra Poloniei, unde voia să facă rege pe un favorit, *Stanislas Leczinski.* In zădar generalii săi îl sfătuiră să urmărească pe Petru. Carol, disprețuindu-l, se încurcă în lupte cu August II, regele polonez,

îl detronă înlocuindu-l într'adevăr cu prietinul său, dar pierdu aici câțiva ani, timp foarte prețios, în care Rușii își întăriră bine oștile lor.

În vremea asta, Petru ocupă Țările Baltice și, între ele, pe râul

CAROL XII

Avea mari calități fizice: îndura foamea, frigul, oboseala, era plin de vitejie, dar nu era făcut să cârmuiască un popor.

Neva, începu să construiască un oraș pe care îl numi *Sanct-Petersburg*, hotărîndu-l de capitală imperiului. Pentru apărare, îi înălță o cetățuie, numită *Kronstadt.*

Noua capitală a fost zidită pe un teren mlăștinos, cu sacrificii

enorme. Fără instrumente, ţăranii, aduşi cu miile, săpau pământul cu beţele ori cu mânile, cărând pământul în poalele sumanelor. Zeci de mii de oameni au murit din pricina lipselor de tot felul, căci lucrul n'a încetat aici până la moartea Ţarului.

După ce a isprăvit cu Polonii, Carol se îndreptă din nou asupra lui Petru gândindu-se că, după ce-l va învinge, să treacă mai departe, în Asia, şi să cucerească Orientul, ca Alexandru cel Mare. El birui într'adevăr oastea rusească, la *Smolensk;* dar, şi de astădată, în loc să pornească asupra Moscovei, se îndreptă spre miazăzi luându-se după vorbele lui *Mazeppa,* hatmanul Cazacilor, care se revoltase şi el împotriva ţarului. În vremea asta, generalul Mencicov sdrobi cu totul pe *Mazeppa*, ne mai fiindu-i aproape de nici un folos. Mai veni şi iarna cumplită din 1709, care de asemenea îi fu fatală, degerându-i soldaţii şi caii. Fără merinde şi muniţiuni, abătut şi descurajat, Carol trebui să primească lupta dela *Pultava* (1709) — unde fu cu totul înfrânt, şi armata lui, distrusă. Însoţit de câţiva ofiţeri, el fugi la *Bender*, în Basarabia, cerând adăpost paşei turceşti.

Bătălia dela Pultava a avut consecinţe enorme: dintr'o dată, Suedia, până atunci mare putere, era scoborîtă din rangul ei, iar Rusia deveni cel mai însemnat Stat din Nordul Europei. De aceea s'a zis, cu drept cuvânt, că lupta dela Pultava începe o eră nouă în istoria universală.

Războiul dela Prut. — Vreme de doi ani, cât a stat la Tighina, Carol aţâţă necontenit pe Turci împotriva Ruşilor. Sultanul, supărat că Ţarul Rusiei luase Azovul, îi declără războiu. Petru cel Mare atrase în partea sa pe Domnii români, Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir; dar Voievodul muntean se răsgândi, aşa că Petru încheie numai cu Dimitrie Cantemir un tratat de alianţă. Lupta dintre Ruşi şi Turci s'a dat la Stănileşti. Aici Ruşii fură cu totul învinşi, şi Petru, cât pe ce să fie prins. Fu scăpat de soţia sa, Caterina, care cumpără pe Marele Vizir, Baltagi-Mohamed, cu o mare sumă de bani. Prin pacea dela Prut, Rusia înapoie Turcilor Azovul.

Ruina Suediei. — Carol XII, aflând de trădarea Vizirului, îl denunţă Sultanului care porunci să i se taie capul. Dar, plictisit de intrigile Suedezului, îl invită şi pe dânsul să părăsească Tighina. Nevoind, Carol fu scos cu sila din oraş. Porni călare spre casă, unde ajunse în 15 zile.

MOARTEA LUI CAROL XII

Răpus de un glonte dușman, pornit poate chiar dintre ai lui, pe când își pusese în minte să cucerească Norvegia, trupul Regelui este purtat spre casă de soldați—trecând pe dinaintea unui vânător de șoimi. (Cederström).

El găsi Suedia într'o stare jalnică. În lipsa lui, duşmanii se sculaseră cu toţii, căci vechea alianţă se refăcuse acuma. Teritoriile suedeze erau invadate în toate părţile de vecini, iar regele Stanislas Leczinski era alungat din Polonia. Carol plecă împotriva lor, dar la asediul cetăţii Frederikshal, în 1718, fu împuşcat. Avea 36 de ani.

În anul 1721, sora sa, Ulricha-Eleonora, făcu pace cu vecinii, la *Nystadt*. Suedejii pierdură toate posesiunile dobândite dela pacea westfalică încoace, iar Rusia primea definitiv Ţările Baltice — afară de Finlanda.

Suedia era ruinată şi ajunse o putere mică din ceea ce fusese; dimpotrivă Rusia îşi mări enorm autoritatea.

Petru muri în 1725, în vârstă de 53 de ani, în urma unei răceli căpătate, voind să scape nişte oameni dela înnec. Lăsă tronul împărătesei *Ecaterina* care, în tinereţă, fusese servitoare în Livonia, apoi spălătoreasă la Mencicoff şi în urmă, soţia ţarului.

XXXVII

CONSTANTIN BRÂNCOVEANU ŞI DIMITRIE CANTEMIR

Urcarea pe tron a lui Brâncoveanu. — După despresurarea Vienei, Şerban Cantacuzino intrase în înţelegere cu împăratul Leopold, încheind chiar un act prin care se obliga să deie pe faţă ajutor creştinilor, în luptele lor cu musulmanii. Pentru asta, i se asigurase din partea Nemţilor, nu numai ereditatea familiei sale, la tronul muntean, ci şi coroana Bizanţului, după alungarea Turcilor din Europa.

În acelaşi timp, el trimese şi la Ruşi o solie, ca să se întărească şi din partea asta. Şerban începu pregătirile pentru intervenţia sa în ajutorul Nemţilor, când muri pe neaşteptate, în 1688. Se crede că a fost otrăvit, deoarece unii boieri vedeau cu ochi răi politica sa germană — ce ameninţa să facă din Muntenia un câmp de luptă între Turci şi Imperiali.

Şerban Cantacuzino e îmmormântat la mănăstirea Cotroceni, zidită de dânsul.

În locul lui, boierii îl aleg pe *Constantin Brâncoveanu,* care primi „jugul domniei", după vorba sa, numai ca ţara să nu ajungă pe mânile străinilor fără milă.

Domnia lui Brâncoveanu. – Brâncoveanu a domnit un sfert de secul, (1688–1714). În primii ani, a avut sfătuitor în țară pe *Stolnicul Constantin Cantacuzino* care, cu înțelepciunea sa, l-a făcut pe Domnitor să ție cumpăna între Nemți și Turci, iar la Constantinopoli avea de sprijinitor pe *Alexandru Mavrocordat Exaporitul*, Marele dragoman al Porții – cu ajutorul căruia izbutește să-și puie Domn în Moldova pe ginerele său, Constantin Duca, îndepărtând pe feciorii lui Constantin Cantemir.

CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

După o carte grecească închinată lui. În jurul portretului e scris pe grecește: Ioan Constantin Bassarab Brâncoveanu, Voievod și conducător de sine stătător al Țării-Românești.

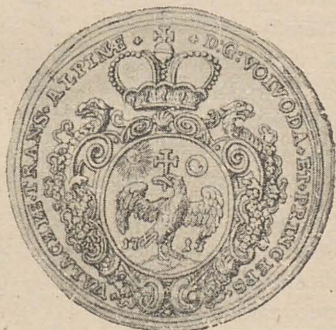
Brâncoveanu refuză să încheie un tratat formal cu Nemții – deși, în măsura victoriilor lor, înclina tot mai mult înspre dânșii; păstră însă și bunele legături cu Turcii, cărora le trimetea mereu daruri și bani.

Nemților nu le plăcea politica chibzuită a lui Brâncoveanu; de aceea, chiar la începutul domniei, trecură munții, pentru a pune în aplicare învoiala cu Șerban Cantacuzino. Dar înțeleptul voievod, cu greutate mare, mai mult cu bani, scoase din țară pe generalul Veterani cu oastea împăratului. Iar venind în Muntenia și *Emeric Tököli*, care se răsvrătise împotriva asprei domnii a Nemților, Brâncoveanu a știut și pe dânsul să-l îndepărteze de aici cu binișorul, deoarece el prăda fără milă ținuturile țării, împreună cu tovarășii săi zurbagii, cărora Românii le ziceau *curuți*. Ceva mai târziu, spre marea sa părere de rău, fu silit să întovărășească oștile turcești în Ardeal, unde a bătut pe Austrieci, la *Zărnești*, în 1690. Generalul *Haisler* căzu prizonier,

iar ginerele lui Cantacuzino, *Aga Constantin Bălăceanu*, marele dușman al lui Brâncoveanu, care se afla și el printre comandanții nemțești, pieri în luptă.

După pacea dela Carlowitz, Brâncoveanu s'a stricat cu Alexandru Mavrocordat care își pierduse și el creditul la Poartă. Domnitorul e chemat la Constantinopoli, unde se duse în spaimele morții. Aici împărți pungile de bani cu nemiluita, în urma cărei dărnicii a fost întărit în Scaun pe vieață. Tot atunci s'a împăcat și cu Antioh Cantemir care nu-i putuse ierta la început îndepărtarea lui din domnia Moldovei.

CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

Medalie de aur. Pe față, bustul Voievodului, cu o căciulă cu surguciu de pene, în spate o manta cu guler de blană și cu agrafă bătută în mărgăritare. Inscripția : Constantinus Bassaraba de Brancovan. Pe dos: un scut decorat cu flori și cu doi balauri; în mijloc, o acvilă cu crucea în cioc, cu soarele și luna la dreapta și la stânga, iar jos, 1713; deasupra coroana. Inscripția: D(ei) g(ratia) Voivoda et Princeps Valachiae Transalpinae.

Deși dușmanii săi—puternici și numeroși—îl pârau necontenit atât la Turci cât și la Nemți, Brâncoveanu poate ar fi izbutit să se strecoare nevătămat printre primejdiile vremii—dacă n'ar fi apărut Rușii.

Petru cel Mare își căuta aliați în lupta pe care voia s'o înceapă cu Turcii. Victoria dela Pultava îi mărise faima, așa că o parte din boierii țării înclinau spre politica rusească. Credeau că împăratul care se ridică va scăpa pe creștini de subt jugul turcesc, cu atât mai mult, cu cât Nemții — în care își puseseră nădejdea — erau mereu ocupați în luptele cu Francejii.

Petru cel Mare se adresă atât lui Brâncoveanu cât şi lui Cantemir, ca să se scoale împotriva Sultanului şi, în cele din urmă, amândoi voievozii încheiară cu Ruşii câte un tratat tainic. Primind bani dela Petru, ca să-i strângă provizii, Brâncoveanu se şi puse pe lucru. Nu trecu mult însă şi el se răsgândi. N'avea încredere în izbânda Muscalilor şi s'ar fi expus la prea mari primejdii, dacă ei ar fi fost înfrânţi. De aceea, el opri la Urlaţi tabăra cu proviantul adunat. Dar cumnatul său, *Toma Cantacuzino*, trecu pe faţă cu toată călărimea la Ruşi, după ce mai întâi prădă Brăila, pe atunci raià turcească. Brâncoveanu se sperie cumplit: întoarse ţarului pungile de bani, iar proviziile strânse le îndreptă spre Turci. Bătălia dela Stănileşti fu pierdută şi din lipsa de proviant, căci Moldova fusese bântuită anul acela de lăcuste, iar Ruşii se lăsaseră în privinţa asta în grija gospodarilor români. De aceea, Petru zise după luptă: „Iuda cel de Brâncoveanu m'a vândut!", devenindu-i duşman de moarte.

După luptele dela Prut, Brâncoveanu mulţămi lui Dumnezeu pentru gândul bun ce i-l dăduse. Cantacuzineştii îl surpau însă mereu. Domnitorul se stricase şi cu Constantin Stolnicul—care voia acuma să puie domn în Muntenia pe feciorul său, *Ştefan*—şi, din pricina asta, mărise şi el numărul duşmanilor Voievodului, destul de mulţi şi de puternici. Căci, pe lângă adversarii lui din ţară şi cei din Constantinopoli, care-l surpau mereu, mai era şi diplomaţia franceză, reprezentată prin ambasadorul ei dela Poartă care, în toată această vreme tulbure, fiind rău cu Împăratul german, pâra necontenit pe Brâncoveanu la Turci pentru secretele lui legături cu Nemţii. Tot aşa îl săpau şi Ruşii. Numai cu multe pungi de bani putu el să scape teafăr încă vreo trei ani. Dar, în 1714, în Săptămâna Mare, fu ridicat din Bucureşti, împreună cu Doamna, cu feciorii, ginerii şi una din nurori—şi porniţi toţi spre Constantinopoli. Aici fură aruncaţi în temniţa celor Şapte Turnuri, apoi decapitaţi înaintea sultanului. Trupurile lor au fost aruncate în Bosfor. Nu scăpară decât femeile, după ce îşi răscumpărară vieaţa cu multe pungi de bani.

Moldova: Dimitrie Cantemir. – În vremea cât domneşte Brâncoveanu în Muntenia, în Moldova se schimbă nouă domnitori. Cei mai însemnaţi sunt *Cantemireştii:* Constantin Cantemir cu cei doi fii, *Antioh* şi *Dimitrie*.

După Constantin Cantemir, a urmat fiul său Dimitrie. Acesta a domnit numai vreo 20 de zile şi a fost îndepărtat din domnie, prin stăruinţele lui Brâncoveanu care şi-a pus aici pe ginerele său, Constantin Duca, ce ţinea în căsătorie pe fiica lui mai mare, Maria. După Duca, a domnit Antioh Cantemir, în două rânduri, dar domniile lui nu prezintă mare însemnătate.

Dimitrie Cantemir stătuse ca ostatic la Constantinopoli 18 ani.

DIMITRIE CANTEMIR

Aici se adânci în tot felul de învăţături, fiind o fire cu totul aleasă. Vorbea unsprezece limbi şi era unul din cei mai învăţaţi oameni ai timpului său. La 1699 s'a însurat cu Casandra, fiica lui Şerban Cantacuzino – „femeie frumoasă şi iscusită".

Cunoscând bine pe Turci, Cantemir era încredinţat că rostul acestui popor în Europa este sfârşit, iar locul lor îl vor lua Ruşii. De aceea, îndată ce ajunge domn, în 1710, trimes în Moldova de Sultan ca om de încredere, făcu o alianţă cu Petru cel Mare care

veni la Iaşi. În tratatul încheiat, se prevedea ca tronul Moldovei să rămâie lui Cantemir şi urmaşilor săi, iar Ruşii să nu se amestece în trebile ţării.

Dar la Stănileşti, Ruşii au fost cu totul înfrânţi — şi numai lăcomia Marelui Vizir, Baltagi-Mohamed, l-a scăpat pe Împărat să nu fie prins.

Dimitrie Cantemir, după opt luni de domnie, fu nevoit să părăsească ţara şi să plece cu Petru în Rusia. Aici a trăit până la sfârşitul vieţii ocupându-se cu diverse studii.

Cantemir a lăsat mai multe opere de mare valoare. A scris în latineşte *Istoria Imperiului Otoman*, care a fost tradusă în limba engleză şi'n cea germană şi a servit multă vreme învăţaţilor Europei pentru cunoaşterea vieţii turceşti. De asemenea, a alcătuit şi o istorie a poporului român, *Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor,* care începe dela războiul Troei, dar, din nenorocire, se opreşte la Dragoş. A scris vieaţa tatălui său, Constantin Cantemir, în latineşte, şi a descris *Moldova,* lucrare de asemeni foarte însemnată. A murit în anul 1723, fără să-şi mai poată vedea ţara. Osemintele sale au fost aduse acuma în ţară şi îngropate în biserica Trei-Ierarhi din Iaşi.

Dimitrie Cantemir a fost membru al Academiei din Berlin.

XXXVIII

RIDICAREA PRUSIEI. FREDERIC II.

CASA DE AUSTRIA. MARIA THEREZA.

Formarea Regatului Prusiei. – Prusia nu este o ţară hotărîtă de natură — ci, în întregime, creată de regii ei, care au urmărit cu o tărie admirabilă unirea într'un singur stat a unor bucăţi de teritorii, fără nici o legătură între ele. Începutul acestui stat se trage din *Marca de Brandenburg* pe care împăratul Sigismund a dat-o în 1415 lui Frederic de Hohenzollern, burgrav de Nurenberg, drept recompensă că i-a scăpat vieaţa în bătălia dela Nicopoli. La început, era numai pe ţărmul stâng al Elbei; cu timpul însă, s'a întins până dincolo de Oder. Ridicată la rangul de *Electorat,* această Marcă avea un pământ impropriu pentru agricultură — dar era aşezată foarte bine pentru comerţ. Principii domnitori purtau

numele de *Margrafi,* apoi *Electori de Brandenburg* — și au fost mai toți oameni vrednici.

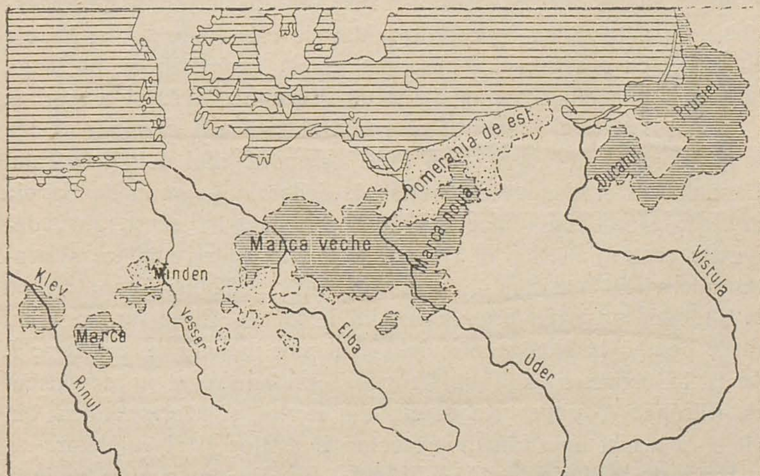

MARELE ELECTOR

Unul din cei mai harnici creatori ai Prusiei. S'a amestecat în politica continentală, numai pentru ca să-și poată mări posesiunile.

Pe la 1618, Hohenzollernii primesc moștenire *Ducatul Prusiei*, situat spre răsărit, dincolo de hotarele Germaniei, atârnând de Polonia. Formà acuma al doilea trup al Brandenburgului. Și acest

ducat fusese la început o Marcă, creată de Cavalerii Ensiferi și Teutoni. Însfârșit, la apus, aveau o mică stăpânire, *Ducatul de Clèves*, căpătat tot prin moștenire, neînsemnat ca întindere, dar bogat și înfloritor—care alcătuia astfel al treilea trup al Electoratului. Aceste trei bucăți de state au fost reunite la un loc prin străduințele Hohenzollernilor care au anexat toate pământurile intermediare, după ce le-au cucerit întâi cu armele. Subt unul

BRANDENBURGUL SUBT MARELE ELECTOR

La începutul domniei sale, Brandenburgul era numai teritoriile cu linii negre — adică Ducatul Prusiei, Electoratul de Brandenburg (Marca Veche și Marca Nouă), Comitatul Mark și Ducatul de Clèves, teritorii, după cum se văd, împrăștiete și fără nici o legătură între ele. El a mai adăugat și provinciile punctate, adică Pomerania de Est, Arhiepiscopatul de Magdeburg și Episcopatul de Minden.

din ei, *Frederic Wilhelm* (1640—1688), numit și *Marele Elector,* importanța Brandenburgului se mări mult devenind din cele mai însemnate state ale Germaniei. Posesiunile lui crescură de asemenea, mai ales în urma păcii din Westfalia: *Pomerania orientală*, pe țărmul Mării Baltice, *Arhiepiscopatul de Magdeburg*, la Elba, și *Episcopatul de Minden*, pe Weser. Dar ele erau răschirate: unele se găseau pe țărmul Balticei, tocmai pe la Niemen, altele

pe la miazăzi de Brandenburg, şi celelalte prin părţile de apus ale Germaniei. Dacă Marele Elector voia să le viziteze, trebuia să-şi ceară voie dela statele vecine pe unde avea să treacă. Totuşi el izbuti să libereze Ducatul Prusiei de Poloneji.

Pe lângă asta, Brandenburgul era o ţară stearpă şi săracă. Acoperit de nisipuri şi de bălţi, producea foarte puţin — dar oamenii lui erau harnici şi plini de energie: în curând mlaştinile şi sărăturile fură schimbate în pământ fertil. Hughenoţii, alungaţi din Franţa, au fost peste puţină vreme, primiţi aici cu braţele deschise. Ei aduseră un început de industrie care înflori. Apoi Marele Elector făcu o administraţie solidă, regulă impozitele şi, pe lângă armată — una din cele mai bune din Europa — creă şi o marină.

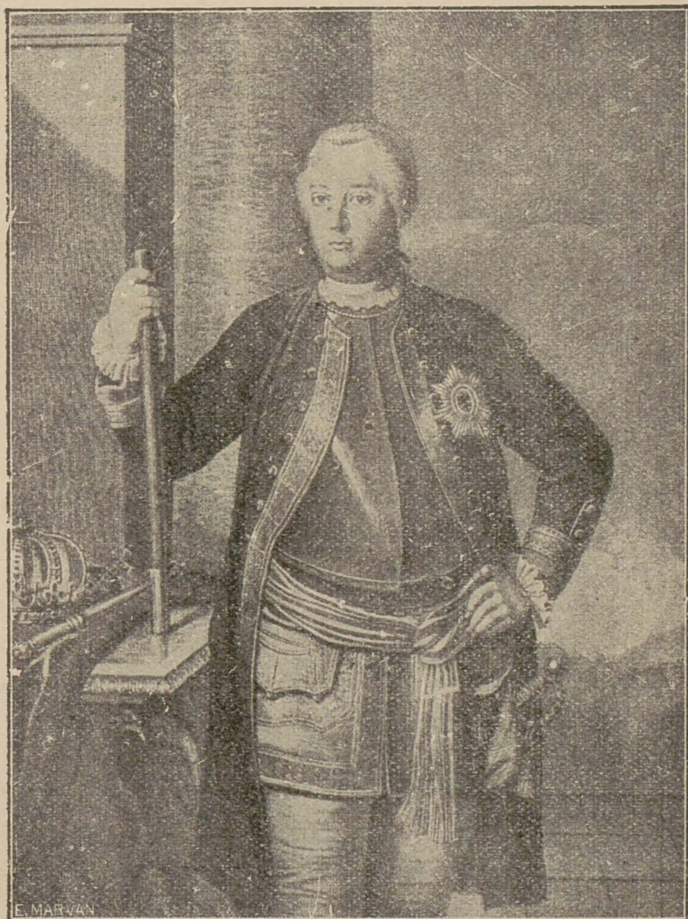
Urmaşul Marelui Elector, *Frederic* (1688 – 1713), căruia îi plăcea luxul, dorind mult să se facă rege, cumpără titlul dela împăratul Leopold, cu şase milioane de taleri. Zădarnic Eugeniu de Savoia arătă Împăratului că face o greşală acordându-i acest rang, deoarece crearea în Nordul Germaniei a unei puteri militare şi protestante, va fi fatal împotriva măririi Austriei. Totuşi Leopold, fiind la strâmtoare, primi propunerea lui Frederic. El se încoronă cu mare pompă la Königsberg, în 1701, subt numele de *Frederic I*, iar la 1713, prin tratatul din Utrecht, acest nou regat fu recunoscut de Europa. A fundat Academia din Berlin şi Universitatea din Halle şi a fost un strălucit protector al artelor şi al ştiinţelor.

Frederic-Wilhelm I (1713 – 1740). — Era un om ciudat; violent, veşnic furios şi sgârcit până la meschinărie: abia dădea familiei sale cele trebuitoare vieţii. Avea servitori puţini şi mobilă ieftină. Îşi petrecea sările stând de vorbă cu generalii — fumând, bând bere şi făcând glume grosolane — din care pricină i s'a zis *Regele-Sergent.*

Iubea însă straşnic armata, iar pentru ea ar fi cheltuit şi ultimul ban. Îi plăceau apoi soldaţii urieşi pe care-i aduna de pe unde-i găsea, uneori chiar de prin ţări străine. Şi, pentru ca să-i poată recruta mai uşor, îşi însura grenadirii cu femeile cele mai înalte, adesea şi fără consimţimântul lor.

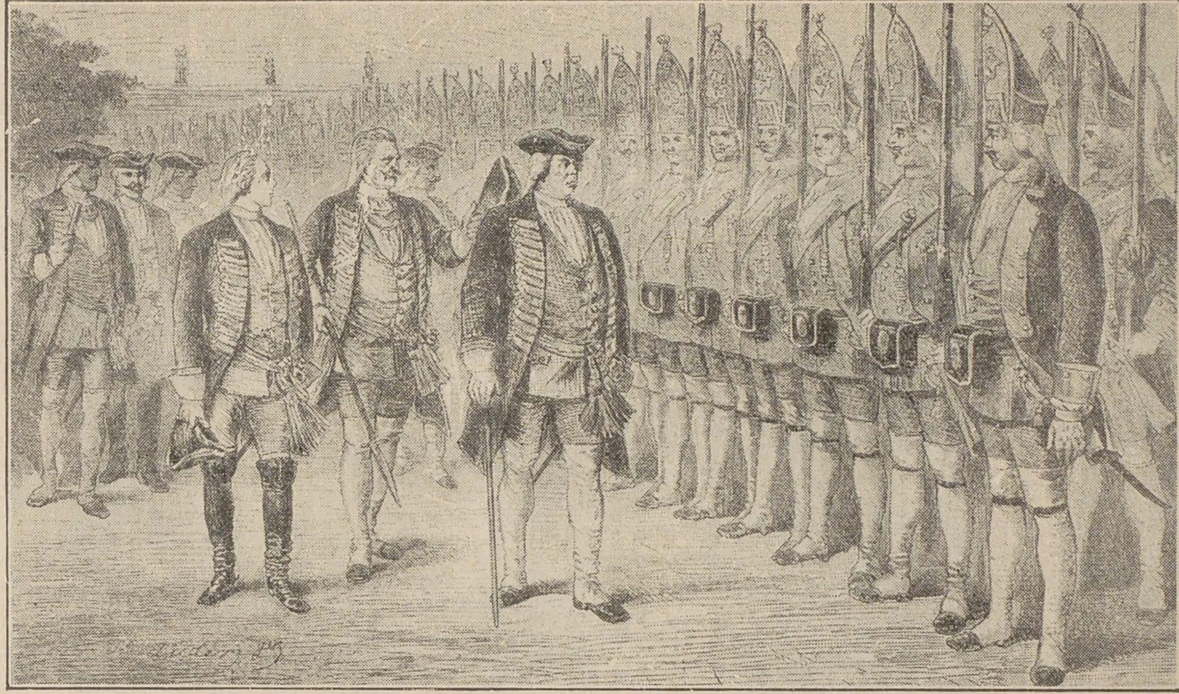
Deoarece însă recrutarea armatei de bună voie îl costa prea scump, Frederic-Wilhelm hotărî că fiecare cetăţean este dator cu serviciul militar. Acest principiu, care pe atunci părea ciudat, este admis astăzi pretutindeni şi formează singurul mijloc de formare al oştirilor.

Dar Frederic-Wilhelm a fost un excelent administrator; a re-

REGELE SERGENT

E îmbrăcat civil — altfel în mai toate portretele e cu platoșă de metal. Era înalt, voinic și, spre bătrânețǎ, ajunsese pântecos până într'atâta, încât a trebuit ca, în locul unde stătea la masă, să se facă o tăietură, anume pentru burtă. Spunea că regii trebue să fie harnici și muncitori, altmintrelea nu merită să steie în fruntea celorlalți oameni. (Tablou de Weidemann).

GRENADIRII REGELUI-SERGENT

Frederic-Wilhelm își trecea adesea în revistă soldații, asista la exercițiile lor și era foarte aspru în cele mai mici greșeli. Tânărul din stânga este prințul Frederic.

FREDERIC CEL MARE

Frederic era mic de statură, lucru pentru care tatăl său îl ura și mai mult. Avea 28 de ani când s'a suit pe tron. Se scula vara la trei ceasuri dimineața, și la patru, iarna, pentru a-și putea împlini datoria — așa cum o înțelegea el. Totul trebuia să fie văzut de dânsul, și numai în urmă lua o hotărîre. Genial pe câmpul de războiu, cât și în rezolvirea complicatelor probleme administrative, Frederic a făcut mărirea patriei sale. Pe piept, placa «Vulturului Negru», Ordin creat de bunicul său, Frederic I.

populat Prusia, decimată de ciumă, aducând colonişti din Elveţia şi de pe aiurea şi a luat măsuri ca s'o îmbogăţească.

A încurajat, cu cheltueli mari, industriile, în special manufacturile. A gonit însă din statele sale pe sculptori, pe pictori şi pe alţi artişti, socotindu-i ca pe nişte paraziţi — şi nu iubea nici pe oamenii de ştiinţă. Pentru asta, trecea în Europa drept un maniac.

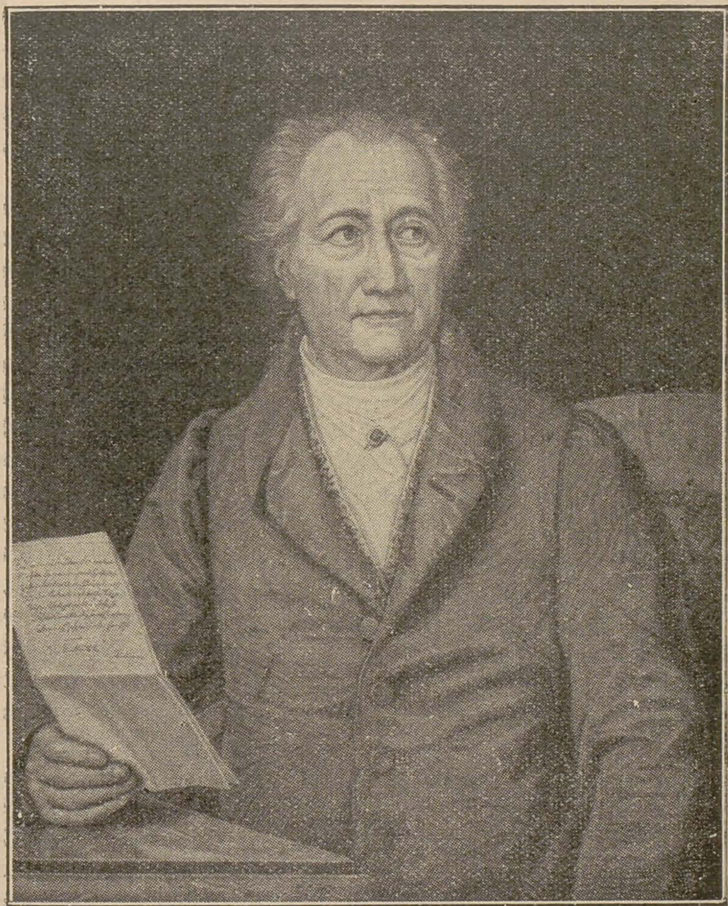

PRUSIA SUBT FREDERIC CEL MARE

La suirea pe tron, Prusia era numai teritoriile cu linii mărunte — adică: Ducatul de Clèves, Comitatul Mark, Episcopatul de Minden, Arhiepiscopatul de Magdeburg, Marcgrafiatul de Brandenburg, Pomerania de Est şi Ducatul Prusiei. Aceste teritorii erau fără nici o legătură între ele. El adăugă Prusia Poloneză, Silezia şi Friza (provinciile punctate) făcând un singur bloc din posesiunile răsăritene ale statului.

La moartea sa, lăsă visteria plină şi o armată de 85.000 de oameni, cum nu se găsea a doua în Europa.

Frederic II (1740 – 1786). — Fiul Regelui-Sergent era cu totul altfel decât tatăl său. Fire delicată, îi plăcea literatura şi muzica. Cânta din flaut şi făcea versuri în limba franceză. Tatăl său era nenorocit din pricina predispoziţiilor lui Frederic — de aceea neînţelegerile dintre ei crescură aşa de mult, încât odată Regele s'a aruncat cu sabia goală ca să-l spintece. În urma acestei întâm-

GOETHE

Cel mai vestit poet al Germaniei. A avut o instrucție îngrijită, mulțămită tatălui său care s'a ocupat tot timpul de dânsul. A fost prietinul Ducelui de Weimar—care l-a numit Consilier intim, Președinte al Camerei și apoi Prim-ministru. Scrierile sale—Ifigenia în Taurida, Hermann și Dorothea, Ucenicia lui Wilhelm Meister, Afinitățile elective—dar mai ales poeziile lirice, geniala dramă Faust, și romanul lui Werther, sunt traduse în toate limbile. S'a ocupat și cu știința publicând lucrări foarte bune în botanică, optică, osteologie și în teoria colorilor. A murit la Weimar, în vârstă de 83 ani.

plări, Frederic voi să fugă în Anglia, împreună cu un ofițer, numit *Katt*, dar fu prins și băgat la închisoare. Apoi fură dați în judecată înaintea unui consiliu de războiu—care-i condamnă pe amândoi la moarte. Katt fu executat chiar subt ferestrele închisorii din Custrin, unde tânărul Frederic își făcea pedeapsa—și, dacă n'ar fi intervenit însuși Împăratul Germaniei și Regele Angliei, desigur că și el ar fi avut aceeași soartă.

Și, cu toate acestea, Frederic a fost cel mai mare rege al Prusiei și unul din cei mai înțelepți monarhi care au cârmuit vreodată un popor. Foarte bun administrator, el micșură dările care îngreuiau comerțul și industria, încurajă agricultura punând să îngrașe toate pârloagele, de care statele lui erau pline, secă mlaștinile de-a-lungul Oderului și făcu canale pentru scurgerea apelor. Fundă fabrici, chemând industriași și meseriași străini, atrăgând peste 300.000 de emigranți, și ridică școli, mai ales poporului de jos. Pentru odihnă, și-a clădit la *Potsdam* un palat foarte frumos, numit *Sans-Souci*, unde obișnuia să guste plăcerile intelectuale. Într'o singură privință semăna tatălui său: ca și dânsul iubea ordinea și economia, lucra necontenit și disprețuia plăcerile ușoare.

Frederic a fost și scriitor—un scriitor filosof: a combătut teoriile lui Machiavelli, a scris *memorii*, care servesc la documentarea Casei de Brandenburg, și a purtat o voluminoasă *corespondență*, din care se poate cunoaște bine caracterul acestui mare rege. A chemat la dânsul pe vestitul scriitor *Voltaire* și l-a ținut ca musafir vreo doi ani.

Dar Frederic a fost și un desăvârșit general, deși nu-i plăceau războaiele. Calitățile militare și le-a vădit în *Războaiele Silezice*, iscate cu ocazia urcării pe tronul Austriei a Mariei Thereza, și în *Războiul de Șapte ani*—urmarea lor, când Frederic și-a arătat tot geniul său militar. Victoriile lui, în special cele dela Molwitz, Hohenfriedberg, Rosbach și Leuthen, îl așează între marii generali ai lumii.

Urmările Domniei lui Frederic asupra Prusiei. – Din războaiele pentru succesiunea Austriei, Frederic ieși cu totul biruitor, iar planurile lui—de a stăpâni Silezia—i se împliniră întocmai. Prusia ajunge un stat de mâna întâi, iar Hohenzollernii devin rivalii Habsburgilor.

Frederic a luat parte și la împărțirea Poloniei. Deși cu asta

urmărea binele statului său, de a-şi unifica stăpânirea anexând bucata de teritoriu polonez care se vâra ca un cuiu între Prusia şi Brandenburg—totuşi această mare nelegiuire i-a micşurat amintirea, cu atâta mai mult, cu cât chiar el a dat ideea.

Epoca lui Frederic este însemnată şi prin înflorirea literaturii şi a filosofiei germane. Acuma trăieşte *Kant*, unul din gânditorii cei mai adânci ai omenirii, iar marii poeţi, *Goethe* şi *Schiller*, cam tot pe-atunci şi-au scris capodoperele lor.

Frederic a murit în 1786, în vârstă de 74 ani.

SCHILLER

Unul din cei mai mari poeţi ai Germaniei, mort în 1805, la Weimar. A fost prietin cu Goethe, asupra căruia a avut o puternică influenţă. Aproape în toate scrierile sale se vede dragostea de libertate şi ura împotriva tiraniei. Contrar lui Goethe, a trăit o parte din vieaţă în mare sărăcie, până s'a stabilit în Weimar, unde Ducele Carol-August i-a servit o pensie. A scris pentru teatru puternice tragedii: Hoţii, Wallenstein, Wilhelm Tell, Maria Stuart, Don Carlos. S'a ocupat şi cu Istoria lăsând o lucrare remarcabilă asupra Războiului de 30 de ani.

Casa de Austria şi Imperiul German. – În anul 1273 fu ales la tronul Sfântului Imperiu romano-germanic, *Rudolf de Habsburg*, întemeietorul *Casei de Austria*. Această Casă stăpânea ducatul Austriei, cu Stiria, Carniolia şi Carinthia – posesiuni personale şi nu ale Imperiului – pe care membrii familiei le primeau moştenire chiar atunci când nu erau împăraţi. În cursul vremilor, Habsburgii care, dela 1438, domnesc neîntrerupt până la 1806, pe lângă tre-

bile împărăţiei, nu uitau niciodată de stăpânirile lor proprii, având-du-le totdeauna în deaproape supraveghere. După pacea dela Carlowitz, Habsburgii mai căpătară Ungaria, cu Slavonia şi Croaţia, Transilvania şi Banatul, ţări pe care ei le încorporează la stăpânirile lor austriece, nu la imperiu.

Pe la jumătatea veacului XVIII—în timpul împăratului Carol VI — monarhia austriacă se compunea deci din ţările Habsburgilor, adică Arhiducatul Austriei, cu dependinţele lui germane, Belgia şi regatele anexate, ca Boemia, Ungaria cu Slavonia, Croaţia, Transilvania şi Banatul. Pe lângă acestea, mai aveau şi câteva posesiuni în Italia.

EMANUEL KANT

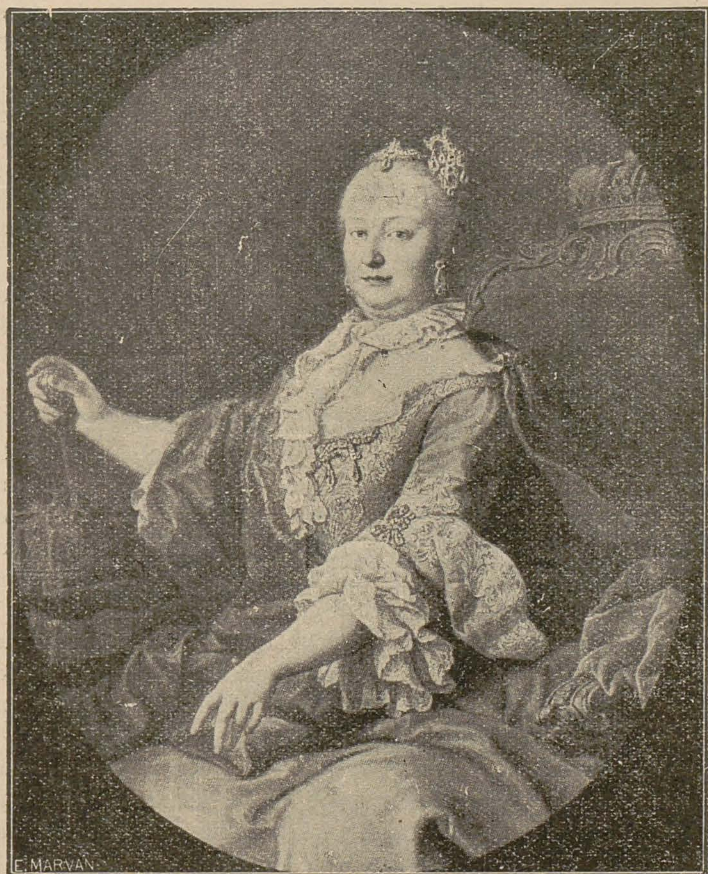
Filosof vestit, născut la Koenigsberg. Unul din cei mai adânci cugetători ai omenirii. A fost profesor la Universitatea din Koenigsberg, oraş pe care nu l-a părăsit nici o zi din vieaţă. Operele lui: «Critica raţiunii pure» în care analizează principiile tuturor cunoştinţelor noastre, şi «Critica raţiunii practice» unde tratează despre condiţiile moralităţii, i-au asigurat mare glorie. A murit în 1804, în vârstă de 80 de ani.

De starea supuşilor săi, de temeinicia aşezămintelor ori de stângerea gravelor nedreptăţi din împărăţie, Carol VI s'a ocupat prea puţin. Un singur lucru nu-l lăsa să doarmă: cine-i va fi urmaşul.

Pragmatica Sancţiune. — Carol n'avea copii de parte bărbătească, ci numai o fiică, *Maria Thereza*, la care ţinea cu pasiune. După o veche datină germană, fetele nu puteau urma la împărăţie. Dar împăratul Leopold luase o decizie în privinţa succesiunii la tron, pe care amândoi băieţii săi, Iosif şi Carol, jurară s'o respecte. Anume, Leopold hotărîse ca, în cazul când Iosif ar muri fără băieţi, moştenirea să revie lui Carol. Dacă şi Carol n'ar avea copii de parte bărbătească, atunci tronul să fie ocupat de fetele lui Iosif, după vârstă; şi numai dacă nici Iosif n'ar fi avut fiice, coroana să treacă asupra fetelor lui Carol.

Această dispoziţie testamentară a lui Leopold a fost urmată întocmai la moartea lui Iosif. Dar Carol n'a mai voit s'o respecte,

după ce a tras folos personal dintr'însa. De aceea, s'a făcut un act, numit *Sancțiunea Pragmatică*, prin care lăsa moștenire fiicei

MARIA THEREZA

Avea 23 de ani când se sui pe tron. Era înzestrată cu mari calități și a fost o vrednică împărăteasă. Ducea o vieață simplă și nu prea ținea la eticheta curții. Avea în schimb o ideie înaltă despre misiunea și îndatoririle sale. (Colecția Academiei de pictură din Viena).

sale toate stăpânirile austriece. Iși închipuia el că cei opt electori

vor alege-o astfel tot pe dânsa de împărăteasă, pentru ca statele imperiului să nu se împartă în două. Ca să fie însă şi mai sigur, Carol făcu electorilor germani tot felul de daruri şi de concesii, punându-i pe unii din ei să iscălească chiar alături de dânsul. Într'adevăr, toate puterile Europei recunoscură acest act, aşa că Împăratul muri liniştit, în 1740.

S'a dovedit îndată însă, că răposatul nu cunoscuse îndeajuns firea omenească, deoarece altfel, în loc de un sac cu documente, i-ar fi lăsat Mariei Thereza visteria plină şi o armată bună. Căci, după moartea sa, nimeni n'a mai voit să ţie samă de hotărîrile Pragmaticei, şi Monarhia habsburgică, asaltată din toate părţile, păru un moment că se prăbuşeşte. Maria Thereza a trebuit să poarte două războaie grele, dintre care ultimul a ţinut şapte ani. În cele din urmă, soţul ei, *Francisc Ştefan de Lorena,* a fost recunoscut de împărat, iar monarhia a scăpat, ciuntită însă de Silezia.

Cârmuirea Mariei Thereza (1740–1780). – Deşi împărat era bărbatul său, Maria Thereza a domnit alături de el, ba încă putem spune că ea era adevăratul conducător. Dela 1765, când muri soţul ei, îşi asocie şi pe fiul său, *Iosif.* Ajutată de ministrul *Kaunitz,* a putut ţine piept tuturora în războaiele care au urmat după moartea lui Carol VI. Sfătuită de dânsul, a luat parte la împărţirea Poloniei şi ne-a răpit nouă Bucovina folosindu-se numai de tertipuri. Înăuntru a făcut multe îmbunătăţiri: a desfiinţat tortura şi a încurajat comerţul şi industria; a unificat legislaţia introducând un codice de legi, aplicabil tuturor statelor ei. A fost o mare regină care şi-a onorat tronul, după vorba lui Frederic II.

Iosif II (1780–1790). – Fiul Mariei Thereza, deşi asociat la tron de maică-sa, nu s'a ocupat aproape de loc de afacerile statului – cât a trăit ea – deoarece Împărăteasa nu voia să lese pe nimeni să se amestece în trebile Monarhiei. Mulţămită şi stăruinţelor lui însă, Maria Thereza a luat parte la împărţirea Poloniei, lucru care, spre onoarea sa, nu i-a făcut mare plăcere.

Dar, după moartea ei, a fost un model de suveran. Având idei liberale, încercă să introducă moravuri nouă. În special, în materie religioasă, el acordă tuturora libertatea de cult şi desfiinţă aproape 1000 de mănăstiri, transformându-le în ateliere industriale, cazărmi şi aziluri pentru neputincioşi. În urma revoltei Românilor, subt

Horia, desfiinţă şi iobăgia, aşa că ţăranii putură să se mute de pe o moşie pe alta, fără să mai ceară învoirea stăpânilor.

Dar Iosif II voi să nimicească naţionalităţile, întroducând o ad-

IOSIF II

Împăratul luminat și foarte bun la inimă. A călătorit mult și, în Franța, a legat prietenie cu filosofii sociali dela sfârșitul veacului XVIII. Din nefericire, reformele lui n'au izbutit: de aceea a pus să i se scrie pe mormânt: «Aici odihnește Iosif II, care a fost nenorocit în tot ce-a făcut».

ministraţie uniformă și impunând statelor sale limba germană. Pentru asta, el desfiinţă *provinciile* și le înlocui cu 13 guvernăminte, împărţite în *cercuri*. Reforma a produs mari nemulţămiri

între diversele naţionalităţi ale împărăţiei, mai ales în Ungaria; iar Belgia se şi revoltă declarându-se neatârnată de Austria. De aceea, Iosif fu nevoit să-şi retragă cele mai multe din măsurile

HORIA

În costumul său ţărănesc, dar înarmat ca în vremea revoluţiei. La gât poartă o medalie – pe care el spunea că i-a dăruit-o împăratul, (După o gravură din veacul XIX. Colecţia Olszewski).

sale, când tocmai muri, poate chiar de supărare (1790).

Revoluţia lui Horia. – Românii se folosiră şi ei de mintea luminată a împăratului şi înfiinţară şcoli pe la târguri. La ţară însă

lucrurile mergeau rău, căci țăranul era asuprit din cale afară de stăpânii moșiilor, cei mai mulți Unguri. Sătenii de prin ținuturile Moților se hotărîră să se plângă Împăratului, care venise de câteva ori prin Ardeal, și trimeseră o solie la Viena. Între cei trimeși era și *Neculai Ursu*, poreclit *Horia*, țăran român din *Albac*, deștept, chipeș și îndrăzneț. Țăranii au pornit la Viena pe jos — patru săptămâni la dus și patru la întors. Împăratul i-a ascultat cu bunăvoință, dar lucrurile nu s'au îndreptat. Atunci sătenii români au hotărît să-și facă dreptate cu sila.

Răscoala a pornit în 1784. Horia s'a întovărășit cu alți doi Moți, *Ion Cloșca* și *Gheorghe Crișan*, și împreună au sculat satele — spunând că e cu voia împăratului. Țăranii aprind casele nemeșilor și măcelăresc pe stăpânii lor. La început, oștile împărătești nu se amestecară, poate și din pricină că Iosif II era furios pe Unguri care refuzaseră cu îndărătnicie reformele lui administrative. Dar, mai apoi, nobilii, spăimântați, cer să vie oastea, și Românii, nefiind bine pregătiți, au fost învinși. Cei trei conducători au fugit prin păduri. Pe capetele lor, ocârmuirea a pus preț, 300 de galbeni — și șapte tovarăși ticăloși vândură pe Horia. Nu mult după asta, au fost prinși și ceilalți doi. Crișan s'a omorît în închisoare, iar Horia și Cloșca au fost frânți cu roata, fără să scoată un gemăt. Trupurile eroilor români fură aruncate spre batjocură, iar capul lui Horia a fost pus în țeapă, dinaintea casei sale.

După un an, împăratul Iosif II a desființat șerbia. Asta înseamnă că sângele acestor martiri nu s'a vărsat degeaba.

XXXIX

POLONIA

DECĂDEREA ȘI ÎMPĂRȚIREA EI

Starea lăuntrică. – Deși Polonia a jucat un rol însemnat în istorie, totuși suferea de niște rele atât de mari în organizația sa, încât n'a putut rezista lăcomiei vecinilor.

Polonia era considerată ca unul din statele principale ale Europei. Prestigiul ei în afară crescu și mai mult după despresurarea Vienei de Sobieski, fapt însă care n'a întărit de loc situația regelui înăuntru, nici n'a contribuit la consolidarea regatului.

Aşezată între Rusia, Prusia şi Austria, trei puteri care în veacul XVIII erau în plină expansiune teritorială, Polonia n'avea hotare naturale care să fie o piedică pentru tendinţele acaparatoare ale vecinilor ei. Ea cuprindea *Ţara poloneză propriu zisă,* care se întindea în basinul Vistulei, cu oraşul principal *Varşovia, Marele Ducat al Lituaniei,* pe la Niemen, cu fosta lui capitală *Vilna,* la care se adăugase *Rusia Mică,* cu *Ucraina, Rusia Albă* şi alte teritorii pe care regii ei le numeau în tituluşul lor: *«Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Pomeraniae, Samagitiae ac Mazoviae,* etc. Deşi o parte din aceste ţări le pierduse Polonejii în veacurile trecute, totuşi statul lor era încă destul de întins.

La început, fusese o monarhie ereditară, dar dela 1572, cu dispariţia ultimului Jagellon, coroana regatului ajunsese electivă, lucru care a făcut mult rău Poloniei. La fiecare domnie nouă, nobilii se împărţeau în grupe diverse, din care ieşeau tulburări, uneori chiar sângeroase. Înainte de alegere, nobilii impuneau viitorului rege, prin aşa numitele *pacta conventa,* tot soiul de obligaţii care-i micşurau puterea în folosul lor, aşa încât regele nu însemna nimica. De aceea, în veacul XVIII, Polonia, în loc de o monarhie electivă, era mai degrabă o republică anarhică.

Toată puterea în stat o avea *Dieta* — compusă din Cameră şi Senat. Aici intrau numai nobilii, şi fiecare din ei avea dreptul să se opună unei măsuri. O lege se vota numai dacă toţi *nunţii* — cum se numeau deputaţii — o admiteau. Un singur glas contra, şi legea cădea! Acest *liberum veto* a împiedecat orice reformă care ar fi putut îndrepta lucrurile — din care pricină dietele se disolvau mereu. Ele erau înlocuite cu diverse *confederaţii,* în care reprezentanţii ţinuturilor cercau să ieie măsurile necesare pentru întărirea ţării lor. Dar spiritul excesiv de independenţă împiedeca şi aici hotărîrile, aşa că aproape totdeauna interesele individuale treceau înaintea celor obşteşti.

Nobilii — mari proprietari de pământuri — erau scutiţi de orice dare către stat. Cei care se găseau în fruntea clasei lor, vestiţi prin nume şi prin bogăţii, cum erau, de pildă, *Radzivilii,* aveau mai multă putere decât monarhul. Chiar şi nobilii mai mici şi mai săraci erau într'o situaţie privilegiată faţă de popor, deoarece nobleţa — *şleahta* — cum se numea clasa nobililor, era totul în stat.

Dările le plăteau numai orăşenii — în mare parte evrei — şi ţăranii. Aceştia, fiind şerbi, trăiau, din pricina crâncenei lor exploatări, în grele nevoi şi necazuri.

Afară de nobili şi de ţărani, nu mai exista altă clasă socială. Tocmai păturile mijlocii — care alcătuesc tăria unei naţiuni — lipseau aici, înlocuite fiind cu străini, Nemţi şi mai ales Evrei. Comerţul, industria şi în general toate meşteşugurile erau în mânile lor. Experienţa se făcuse însă de mult: nici o ţară n'a putut să rezste fără această clasă mijlocie — şi, prin urmare, Polonia nu putea face excepţie.

NOBIL POLONEZ

Face parte din şleahtă. Poartă cisme, de obiceiu cu pinteni, haină albastră şi sabie — semnele clasei nobiliare.

Pe lângă asta, în Polonia mai erau şi tulburări religioase care măreau încă anarhia. Polonejii, catolici, persecutau pe protestanţi şi pe ortodocşi. Aceştia nu erau primiţi în funcţii şi nici în dietă. Asupriţi înăuntru, ei cerură protecţie vecinilor din afară: ortodocşii se adresară Ruşilor, iar Protestanţii, Prusienilor; prin urmare netoleranţa religioasă, care înjoseşte totdeauna pe cel care o practică, înlesnea străinilor să se amestece în trebile ţării.

Pieirea Poloniei. Prima împărţire (1772). — După Ioan Sobieski, marele rege polon, au ajuns la tronul ţării Electorii Saxoniei, *August II* şi *August III*, principi străini care nu erau tocmai pe placul poporului. La moartea lui August III (1763), Ecaterina se

foloseşte de această stare sufletească a Polonejilor şi, înţelegându-se cu Frederic cel Mare, izbuteşte să deie coroana unui favorit al său, anume *Stanislas Poniatowski,* de care voia să scape. Ajuns pe tron, acest rege a încercat întâi oarecare acte de independenţă, în privinţa drepturilor ortodocşilor; dar Ecaterina, indignată, îşi trimete oastea, pentru protecţia coreligionarilor săi, şi Dieta, spăimântată de măsurile represive ale Ruşilor, acordă disidenţilor deplinătatea drepturilor, proclamând în acelaşi timp şi perpetuitatea defectuoasei lor Constituţii.

STANISLAS PONIATOWSKI

Nobil polonez. Fiind foarte frumos și distins la înfățișare, a fost remarcat de Ecaterina, pe când era Mare Ducesă și, prin influența ei, a fost numit ambasadorul Poloniei la Petersburg. Când a ajuns Ecaterina împărărătească, l-a făcut și pe dânsul rege. A avut însă o domnie tulburată de intrigi și războaie civile și, într'o largă măsură, a fost unealta Țarinei pentru nenorocirea țării sale. La 1795, a abdicat, și cele trei state, ale căror interes le servise, i-au acordat o pensiune până la moarte.

Abia acuma nobilii poloneji au început să deschidă ochii. Prin *Confederaţia dela Bar,* ei se leagă să lupte împotriva influenţei ruseşti, să scape de Poniatowski şi să schimbe Constituţia. Pentru asta, se adresară şi Turcilor care nu puteau vedea cu ochi buni amestecul Ruşilor în trebile Poloniei. Dar Ecaterina, prin agenţii săi, răscoală câteva sate ortodoxe – pentru a-i da pretextul să vie împotriva confederaţilor. Şi, într'adevăr, oştile ruseşti năvălesc din nou în Polonia, se luptă cu confederaţii, care

sunt învinşi, şi mai mulţi dintre dânşii fug în orăşelul *Bălţi* din Basarabia. Ruşii îi urmăresc şi aici, dărâmă târgul, lucru ce a supărat foarte mult pe sultanul Mustafa, care declară războiu Ruşilor, în 1768 pentru călcarea pământului lor.

Biruinţa Turcilor de către Ruşi a adus intervenţia Austriei. Temându-se ca nu cumva Ruşii să anexeze Ţările Româneşti—ceea ce într'adevăr Ecaterina era pe cale să facă — Austriecii iau apărarea Turcilor pregătindu-se să intervie chiar în războiu. O victorie însă a Mariei-Thereza nu convenea lui Frederic II, deoarece, biruitoare, Împărăteasa austriacă s'ar fi putut gândi iar la Silezia— şi atunci Frederic le împăcă pe amândouă suveranele aruncându-le trupul Poloniei. Un tratat a fost încheiat între aceste trei puteri, la 1772, prin care împărţeau Polonia: Frederic lua *Prusia poloneză,* fără Dantzig şi Thorn, cu 500.000 de locuitori, Austria, o parte din *Galiţia,* cu oraşele *Cracovia, Lemberg* şi *Wieliczka,* cu bogatele-i ocne de sare, şi încă vreo două ţinuturi: un total de vreo 2.700.000 de locuitori, iar Rusiei îi căzu o mare parte din *Lithuania, Livonia* şi *întreaga Volhynie,* cu 1.800.000 de locuitori.

Toate aceste răşluiri au fost întărite de Dieta poloneză, care votă mutilarea ţării, subt teroarea cazacilor Ecaterinei.

Nimeni n'a venit în ajutorul nenorocitei Polonii, şi crima a putut fi consumată în linişte. Ba încă Voltaire a scris după asta Ecaterinei: „Polonejii trebue să vă mulţămească, pentru că le-aţi dat liniştea de care aveau atâta nevoie". Iar câteva luni mai târziu, într'o scrisoare adresată lui Frederic II, îi spunea: „Se zice că ideea împărţelii Poloniei ar fi pornit dela Dumneata: cred, fiindcă în ea e ceva genial". Aşa înţelegea acest filosof drepturile celorlalte popoare. Restul ţării, subt numele de *Regatul Poloniei,* fu lăsat lui Poniatowski, cu asigurarea jăfuitorilor că nu mai au de acuma nici o pretenţie.

A doua împărţire (1793). — Doi ani după asta, Ecaterina încheia cu Tureii pacea dela *Kuciuk-Kainargi* (1774) care-i pregătea distrugerea imperiului turcesc, prin amestecul Ruşilor în trebile Sultanului, şi-i punea la dispoziţia sa Crimeea şi Cubanul. Fiind nevoită să renunţe la planurile ei împotriva Turcilor, Ţarina se aruncă iarăşi asupra nefericitei Polonii.

Pe când Ecaterina era încurcată în războiu cu Turcii, Dieta din Varşovia făcu o nouă Constituţie, prin care tronul era ereditar,

iar *liberum veto,* desfiinţat, împreună cu legea unanimităţii. Dar Ecaterina veghea. O parte dintre nobili, câştigaţi cu mari foloase de dânsa, protestară împotriva nouei stări de lucruri şi, ca o manifestare a indignării lor, făcură *Confederaţia dela Targovitz.* Patrioţii, în frunte cu Kosciuszko, luară şi ei armele, iar Poniatowski făgădui că-i va conduce el la luptă; dar, în urma unei

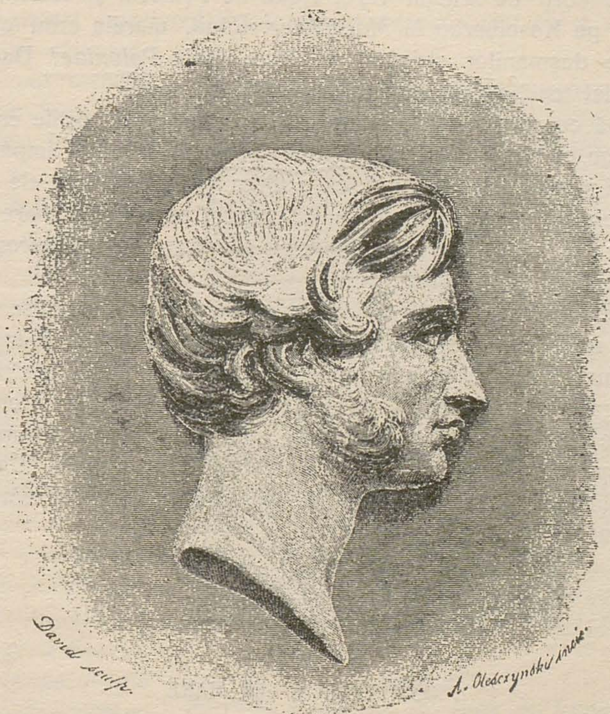

KOSCIUSZKO

General și patriot polonez. A luat parte la războiul de independență al Statelor-Unite, fiind aghiotantul lui Washington. După pieirea țării sale, a trăit în Franța și a murit în Elveția, la 1817.

intervenţii energice a Ecaterinei, Regele trecu în mijlocul confederaţilor din Targovitz. Împărăteasa încheie iute pacea dela Iaşi şi îşi trimese oştile în Polonia. Apoi, împreună cu Prusia, unde domnea acuma *Frederic-Wilhelm II,* făcu a doua împărţire a Poloniei. Prusia lua Dantzig și Thorn, cu regiunile învecinate, iar

Rusia ocupă tot cursul Niprului, împreună cu *Podolia*. Şi această nouă îmbucătăţire a fost ratificată de Dieta dela Grodno, încunjurată de 20.000 de Ruşi, cu armele încărcate.

ADAM MICKIEWICZ

Unul din marii poeţi poloneji, care, prin scrierile sale, a întreţinut în generaţiile actuale ale compatrioţilor săi, ardoarea patriotismului. Exilat din ţara lui, a trăit la Petersburg, când a fost numit profesor de limba slavă la Colegiul Franţei, de unde a fost destituit din pricină că făcuse din catedra sa o tribună politică. A murit în 1855 la Constantinopoli, de holeră. Îmmormântat în Franţa, trupul său odihneşte astăzi în Polonia, în necropola regală, alături de Kosciuszko.

De data asta, Kosciuszko strânse o oaste de 4000 de oameni şi alungă pe Ruşi din Varşovia. Succesele lui dădură curaj Polonejilor, căci toate oraşele depuneau jurământ Constituţiei din

1791, iar provinciile răşluite ridicau drapelul naţional. Poniatowski nu făcu nimica pentru a-i veni în ajutor, iar discordiile începură iarăşi divizând pe patrioţi. Ecaterina trimese atunci pe *Suvarov*, cu un corp de armată care, ajutat de Prusieni şi Austrieci, au învins pe Kosciuszko la *Macejovice*. Rănit, marele erou cade în mânile duşmanilor strigând se zice: *Finis Poloniae!* Dar el a protestat toată vieaţa împotriva acestei afirmaţii.

După ce revoluţia a fost înnăbuşită în sânge de oştile cruntului *Suvarov*, cele trei puteri făcură în 1795 şi cea din urmă împărţire a acestei nenorocite ţări. Apoi, ca o ultimă bătaie de joc, ele dădură o proclamaţie, prin care arătau că au fost nevoite, cu mare părere de rău, să procedeze astfel, pentru asigurarea păcii europene şi liniştea poporului leşesc.

Spre ruşinea Europei civilizate, numai Divanul turcesc a protestat împotriva acestei crime neiertate. Nedreptatea a fost însă prea mare, pentru ca să rămâie definitivă. Polonejii, păstrându-şi întreaga fiinţă sufletească, deosebită de acea a călăilor lor, după 123 de ani de robie, au văzut din nou reconstituirea scumpei lor patrii pe care însă atunci n'au servit-o cum trebuia. Dispariţia vremelnică a Poloniei trebue să servească însă de exemplu tuturor naţiunilor lumii.

XL

RUSIA

ECATERINA II CEA MARE

Urmaşii lui Petru cel Mare. – După moartea lui Petru cel Mare, în 1725, vreme de 37 de ani, până la suirea pe tron a Ecaterinei, au urmat în Rusia trei împăraţi şi trei împărătese, între care *Caterina I*, femeia lui Petru, *Petru II*, fiul nenorocitului Alexe, şi *Ana Ivanovna*, o nepoată a lui Petru cel Mare. În timpul lor, sunt atotputernici Mencicoff, Ivan Dolgoruki şi Biren, fiecare din ei sfârşind-o însă la urmă foarte rău. Mai însemnată a fost *Elisabeta*, fata mai mică a lui Petru cel Mare, care ajunse împărăteasă în urma unui complot – trimeţând apoi la închisoare şi la moarte pe mulţi dintre străinii care jucaseră roluri importante în vremea domniilor precedente. Ruşii îi spun acestei împărătese

Milostiva, pentrucă, după ce și-a asigurat tronul, a desființat pedeapsa cu moartea. In timpul său, a cârmuit în realitate favoritul ei, *Bestuşeff*. Elisabeta a fost duşmanul de moarte al lui Frederic II şi numai amestecul Ruşilor se datoreşte faptul că el a fost învins de câteva ori în timpul Războiului de Şapte ani.

Elisabeta lăsă tronul nepotului său, *Ducele de Holstein*, numit apoi *Petru III*. Cu dânsul începe ramura colaterală a Romanovilor, cunoscută subt numele de dinastia de *Holstein-Gottorp*.

După șase luni de domnie, Petru a fost ucis, în urma unei conspirații, urzită de soția sa, *Ecaterina de Anhalt-Zerbst*, ajutată fiind de favoritul ei, *Grigore Orloff*. Tronul se cuvenea fiului lor, *Pavel*, dar Ecaterina care avea mare ambiție să domnească, îl înlătură și se încoronă de împărăteasă.

PETRU III

Bărbatul Ecaterinei era bețiv și nebun. Orgiile și nebuniile se țineau una la palat. A pus să bată mereu tunurile la porțile Petersburgului ca să-i amintească războaiele. A strâns un consiliu de războiu, să judece un guzgan care fu condamnat la moarte și executat de țar care, pentru treaba asta, s'a îmbrăcat în mare ținută, cu coroana pe cap. Dormea în odaie c'o haită întreagă de câni, iar pe soția sa o insulta de față cu lumea. O revoluție, pusă la cale de Ecaterina, l-a răsturnat, după care a fost asasinat.

Ecaterina II (1762 – 1796). – Deși germană, Ecaterina, a știut așa de bine să se asimileze poporului rusesc, încât, prin politica ei, a făcut să se uite complect că era străină.

Ecaterina era o femeie deşteaptă, învăţată şi foarte harnică. Stătea în corespondenţă cu Voltaire şi cu filosofii franceji din vremea ei, şi a lăsat şi câteva scrisori. Chiar la începutul domniei a strâns o adunare de vreo şase sute de deputaţi, reprezentând toate clasele sociale, care trebuia să redacteze un codice de legi, bazat pe idei de libertate şi de egalitate. Acest cod nu s'a făcut, bineînţeles, niciodată; dar vicleana împărăteasă a ştiut să-l trâmbiţeze aşa de mult în Europa, încât fu ridicată în slavă pentru ideile sale atât de generoase.

Alături de această comedie, jucată cu succes, Ecaterina a făcut şi câteva fapte folositoare ţării ei de adopţiune. În lunga sa domnie de 34 de ani, a izbutit să alipească de Rusia aproape jumătate din Polonia, precum şi Crimeea, ridicând astfel statul rusesc la un rang însemnat în Europa. Din acest punct de vedere, poate că merită numele de *Ecaterina cea Mare.*

Războaiele Ruşilor cu Turcii. – Ecaterina îşi propusese să îndeplinească două fapte: să împartă Polonia şi să distrugă imperiul turcesc, al cărui loc la Constantinopoli, să-l ieie Ruşii. Numai planul cel dintâiu i-a izbutit. Totuşi a avut două războaie cu Turcii şi a reuşit să le smulgă câteva ţări de subt stăpânirea lor.

Cel dintâiu războiu (1769–1774) s'a născut din pricină că Turcii nu vedeau cu ochi buni amestecul Ruşilor în Polonia, unde Ecaterina izbutise să facă rege pe unul din favoriţii ei, anume *Stanislas Poniatowski,* cu speciala menire de a întreţine acolo anarhia. Nobilii patrioţi fac *Confederaţia din Bar*, pentru ca, prin reformele necesare, să se poată opune Ruşilor. Dar Ruşii stricară această înjghebare patriotică şi urmăriră pe partizanii ei până în Basarabia, unde dărâmară târgul Bălţile. Luând ca pretext încălcarea teritoriului lor de către Ruşi, Turcii declarară războiu Ecaterinei. Aceasta trimese îndată o armată, subt comanda lui *Romantzov* care, după ce lăsă câte o garnizoană rusească în Hotin şi Tighina, ocupă întâi Moldova şi pe urmă Muntenia.

Românii, crezând că într'adevăr Ruşii urmăresc desrobirea lor de subt Turci – de hatârul legii ortodoxe – primiră foarte bine pe Muscali, cerând chiar printr'o jalbă „blagorodnicei imperatriţe", ca să ieie Ţările Române subt oblăduirea ei. Şi Ecaterina, într'adevăr, declară anexate la imperiul rusesc amândouă principatele.

În vremea asta, oastea rusească trecu Dunărea – şi flota tur-

cească fu distrusă la *Cesme*, în fața insulei Chios. Se încheie

ECATERINA CEA MARE

Fiica prințului german de Anhalt-Zerbst, a fost botezată cu numele de Sofia, nume pe care și l-a schimbat când a venit în Rusia. Era foarte inteligentă și ambițioasă. A știut să se prefacă așa, încât filosofii din Franța – cu care era în corespondență – credeau că e o împărăteasă liberală, iar în Rusia, supușii simțeau în ea o autocrată. A domnit 36 ani.

pacea la *Kuciuc-Kainargi*, 1744, în apropiere de Silistra. Deși victorioasă, Rusia fu nevoită să deie Turcilor înapoi Țările Ro-

mâneşti, din pricina Austriei – care voia să le înghită ea. Căpătă însă *neatârnarea Tătarilor din Crimeea,* ţară după care Ecaterina era ahtiată, *protectoratul creştinilor ortodocşi din împărăţia turcească,* precum şi *dreptul Rusiei de a interveni când va fi nevoie în folosul Ţărilor noastre.*

După războiu, scriitorii — mai ales cei francezi — pe care-i încărca de daruri, numiră pe împărăteasă, *Ecaterina cea Mare.* Ea înnăbuşi răscoala cazacului *Pugaceff,* care se da drept ţarul Petru III, şi supuse pe *Cazacii Zaporojeni.*

Pacea dela Kainargi a ţinut numai 15 ani, şi un războiu nou izbucni. Ecaterina, îndemnată de favoritul său, *Potemkin,* cuprinde Crimeea în 1783, înglobând hanatul tătăresc în împărăţia ei, ca o gubernie aparte. Apoi fundă oraşele *Kerson* şi *Odesa,* ca să se poată folosi de Marea Neagră.

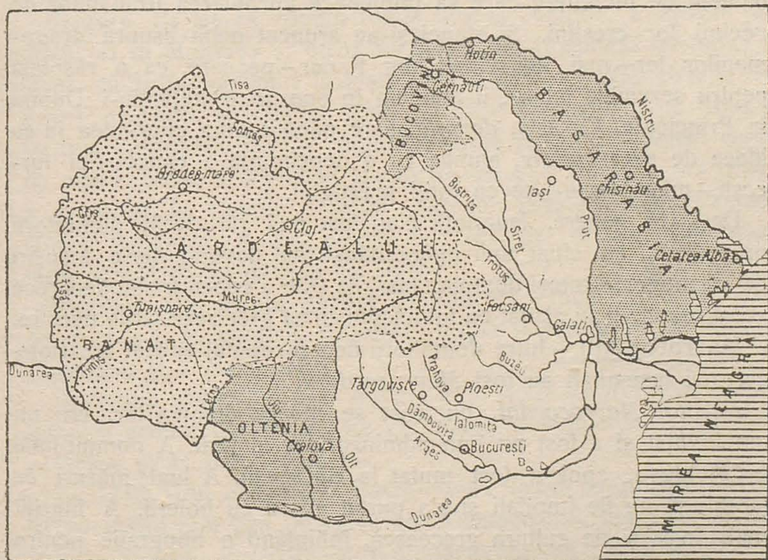
Cucerirea Crimeei sili pe Turci să declare Rusiei războiu. Pentru ca să izbutească de astă dată în planurile sale, Ecaterina se uni cu Austriecii – şi amândouă oştile ocupară una Moldova, şi alta Muntenia. Austriecii au fost însă bătuţi — aşa că Ţarina fu nevoită să renunţe la împărţirea Turciei, măcar că Potemkin şi Suvarov înaintau victorioşi spre Constantinopoli. Dar în Polonia izbucnise mari tulburări, în urma împărţirii teritoriului ei, iar Revoluţia franceză pusese pe gânduri pe toţi monarhii Europei.

De aceea, în 1791, se încheie pacea dela *Şiştov,* între Austrieci şi Turci, iar în 1792, cea dela *Iaşi,* între Ruşi şi Turci. Ecaterina rămânea cu Crimeea, mai căpătând încă şi teritoriul dintre Nipru şi Nistru, aşa că acuma Rusia devine vecină cu Moldova.

Un an după ce s'a făcut ultima împărţire a Poloniei, Ecaterina muri de o fulgerătoare apoplexie — în vremea când ameninţa Franţa revoluţionară (1796). Laudele exagerate ale filosofilor francezi n'au putut şterge din amintirea lumii asasinarea lui Petru III, dispariţia Poloniei şi obiceiurile ei desfrânate.

Ţările Româneşti subt Fanarioţi. – Urmarea întăririi elementului grecesc în Principatele noastre – a fost domnia Fanarioţilor care începe dela 1711, în Moldova, şi dela 1716, în Muntenia. Vreme de 110 ani, Turcii trimet aici domnitori din *Fanar,* mahalaua creştină a Constantinopolului, unde se găseau cele mai vestite şcoli greceşti, patriarhia şi *farul.* În această situaţie tristă au ajuns Românii în urma unor împrejurări, parte interne, parte din afară,

care au permis Turcilor să apese tot mai mult Principatele uitând cu totul de tratatele încheiate cu bătrânii noştri voievozi. Ocupând cetăţile Giurgiu, Brăila, Cetatea Albă şi Hotinul—care deveniră nişte cuiburi de prădăciuni—Românii nu mai puteau spera să-şi capete cu armele îndreptarea ţărilor. Pe de altă parte, ţăranii căzând tot mai mult în şerbie, nici n'ar mai fi avut cine furniza elementele ostăşeşti—care se recrutară apoi în ambele principate mai mult din seimeni: Unguri, Cazaci, Bulgari, Sârbi, Arnăuţi, etc.

ŢĂRILE ROMÂNEŞTI ÎN VREMEA FANARIOŢILOR

Regiunile punctate des, pierdute; cele punctate rar, subt străini; cele albe, libere. Dobrogea pe atunci era ţară turcească.

De toate împrejurările acestea s'au folosit cu mult meşteşug, Grecii. Încuibându-se prin ţările noastre, primul pas pentru întărirea lor a fost *închinarea mănăstirilor*. Acest lucru a mărit neasemănat numărul şi influenţa grecească în Muntenia şi în Moldova. Ei fură primiţi foarte bine la noi, se încuscriră cu boierii pământeni şi ocupară apoi slujbele cele mai mănoase. În chipul acesta, erau priviţi ca şi oamenii de ţară, cu atât mai mult, cu cât comunitatea ortodoxiei făcea să se uite faptul că sunt străini. Deştepţi,

învăţaţi şi înarmaţi cu toate mijloacele perfide de învrăjbire ale Bizanţului, în curând influenţa lor în Principate este covârşitoare, iar limba grecească devine limba de modă a Românilor.

Evenimentele din Orient au grăbit ajungerea Fanarioţilor la domnie. Politica creştină — care începea să-şi facă loc în Principate, odată cu marile victorii nemţeşti, dela sfârşitul veacului XVII, şi cu ridicarea Ruşilor, în vremea lui Petru cel Mare — au înspăimântat pe Turci, nu fără cuvânt. Ei voiră atunci să aibă aici oameni de încredere care să împiedece apropierea Românilor de vecinii lor creştini. Şi atunci şi-au aruncat ochii asupra dragomanilor lor — mai toţi Greci din Fanar — pe care, ca o răsplată pentru serviciile aduse, îi înaintau în onoruri trimeţându-i Domni în Principate. Cu asta, *domnia,* care până acuma cuprindea în ea ideea de *suveranitate*, ajunge ca o dependinţă a cancelariei turceşti — micşurându-i-se cu totul prestigiul.

Deşi, în genere, fanarioţii n'au fost mai răi decât domnitorii precedenţi, ba chiar unii dintre dânşii au dovedit alese însuşiri de cârmuitori — totuşi domnia fanariotă este o epocă tristă, deoarece aceşti levantini au căutat cu totdinadinsul să grecizeze ţările noastre.

Mavrocordaţii. — Între domnitorii dela începutul epocei fanariote, cei mai însemnaţi au fost *Mavrocordaţii.*

Neculai Mavrocordat, cu care se începe domnia lor, era un om învăţat şi a fost un bun administrator al ţării. A domnit întâi în Moldova, apoi a fost mutat la Bucureşti. A luat măsuri ca ţăranii să nu fie împilaţi şi s'a purtat aspru cu boierii. A îngrijit mult însă şi de cultura grecească, înfiinţând o tipografie pentru cărţile elineşti şi grecizând şcoala dela Trei-Erarhi. Strămutat în Muntenia, după uciderea lui Ştefan Cantacuzino, a zidit Mănăstirea Văcăreşti. Mai însemnat decât dânsul este însă feciorul său, Constantin.

Constantin Mavrocordat a domnit de şase ori în Muntenia şi de patru ori în Moldova, schimbându-se când cu Racoviţeştii, când cu Ghiculeştii. Aceste dese schimbări le făceau Turcii, fiindcă mai întâi era bună ocazie de jăfuială a domnitorilor, apoi temându-se ca nu cumva, rămânând ei mai multă vreme pe loc, să se înţeleagă cu Nemţii ori cu Ruşii.

Constantin Mavrocordat este însemnat pentru reformele sale — prin care a căutat să uşureze starea ţăranilor. El desfiinţă şerbia, atât

în Moldova cât şi în Muntenia. Pentru a se putea muta un ţăran pe altă moşie, trebuia să plătească proprietarului vechiu 10 lei — iar aceluia, pe moşia căruia se aşeza, să-i facă clacă 24 de zile pe an, dându-i şi zeciuială din producte. Din *şerb*, ţăranul devenea astfel *clăcaş*, stare mai bună decât şerbia, dar destul de proastă altfel – din care s'a liberat prin împroprietărirea lui Cuza.

Deşi boierii în ambele ţări au primit aşezământul lui Constantin Mavrocordat, totuşi, mai târziu, nu l-au mai aplicat, aşa că ţăranii au căzut aproape în starea de mai 'nainte.

Grigore III Ghica, domn foarte bun şi cuminte, a domnit de două ori în Moldova şi odată în Muntenia. Gospodar priceput, a făcut multe îmbunătăţiri la Iaşi: a adus apă, a pavat străzile cu grinzi de lemn, a înfiinţat şcoli. La satul *Chipereşti*, pe Jijia, a făcut o fabrică de postav, îmbrăcându-se şi el cu produse ieşite de acolo. Când ni s'a răpit Bucovina de Austrieci, Grigore Ghica a protestat la Poartă, arătând Turcilor greşala şi nedreptatea făcută Moldovei. A fost omorît în 1777, din ordinul sultanului, fiind bănuit că se dăduse cu Ruşii.

Pierderi din trupul Ţărilor Româneşti. – Între urmările triste pe care le-a avut epoca fanariotă, a fost şi pierderea *Olteniei*, a *Bucovinei* şi a *Basarabiei*.

Devenind vecină cu noi, Austria ar fi dorit să-şi întindă stăpânirea şi asupra ţărilor noastre ori măcar a Munteniei – aşa cum o făcuse şi asupra Ardealului.

La 1718, prin pacea dela Passarowitz, Nemţii ne-au luat Oltenia. Ei au numit aici ban pe Gheorghe Cantacuzino, fiul fostului voievod, Şerban. Cu toate că noii stăpânitori au căutat să facă o administraţie mai bună decât înainte, populaţia a rămas adânc nemulţămită, din pricina abuzului cu rechiziţiile şi cu cărăturile, precum şi a varvariei soldaţilor nemţi.

Oltenia a stat 21 de ani subt stăpânirea nemţească, adică până la pacea din Belgrad, 1739, când Austriecii, pierzând războiul, fură nevoiţi s'o deie îndărăt.

Răpirea Bucovinei. – Dar Nemţii nu-şi luară gândul de a anexa măcar cât-de-cât din ţările noastre.

La 1775, ei au izbutit să înşele pe Turci ca, în plină pace, să le treacă Bucovina. Nemţii arătară Turcilor că e mai mult în folosul lor această „rectificare de graniţă", deoarece Imperialii îşi

vor deschide astfel un drum mai scurt spre Rusia, pentru a-i putea ajuta pe dânşii la nevoie. Fiindcă Turcii se lăsau greoi, Austriecii au făcut o hartă falşă a ţinutului şi au pus în mişcare şi galbenii. Rezultatul a fost că, pe lângă cele două judeţe ale Bucovinei, Nemţii ne-au mai răşluit şi alte 46 de sate din trupul ciuntit al Moldovei.

Zădarnic a protestat Divanul ţării, în frunte cu Grigore Ghica. Nelegiuirea s'a săvârşit, şi Bucovina, grădina Moldovei, cu mormântul lui Ştefan cel Mare, a trecut subt stăpânire străină.

Cârmuirea austriacă a făcut totul ca să înstrăineze pe Românii de aici, de cei din Moldova. N'a izbutit însă. La 1918, după o despărţire de 143 de ani, ea s'a alipit iarăşi de patria-mamă, la România întregită.

Pierderea Basarabiei. – Şi Ruşii doreau să ne cuprindă ţările, aşteptând numai ocazia potrivită.

În 1806, ei pornesc alt războiu împotriva Turcilor – care a ţinut 6 ani. Turcii sunt bătuţi mereu, iar Ruşii cereau pentru încheierea păcii – amândouă Ţările Române.

Tocmai pe atunci, Napoleon cel Mare, împăratul Francejilor, pornise cu o armată de 500.000 de oameni împotriva Ruşilor, folosindu-se între altele şi de faptul că ei erau încurcaţi în războiu cu Turcii. Napoleon a scris Sultanului ca nu cumva să înceteze războiul. Scrisoarea Împăratului a căzut în mânile fraţilor Moruzi, împuterniciţii Turcilor pentru tratările de pace. Aceşti ticăloşi, în loc s'o arăte Sultanului, au vândut-o Ruşilor. Văzând Ruşii primejdia, lăsară din pretenţiile lor, cerând numai partea Moldovei dintre Nistru şi Prut. Atunci s'a încheiat pacea dela *Bucureşti, în 1812,* prin care ni s'a luat jumătate din Moldova. Ţara pierdută s'a numit de atunci *Basorabia,* căci cu numele acesta se numea până în vremea asta, numai partea ei de miazăzi.

Subt stăpânirea rusească, Românilor le-au mers foarte prost. Poporul a fost ţinut în barbarie şi ignoranţă, iar orăşenii s'au rusificat în mare parte. Dar nedreptăţile mari nu pot dăinui. In 1918, Basarabia s'a alipit iarăşi de România.

Primejdia Rusească. – Cuprinzând Hanatul Tătarilor şi, mai pe urmă, Basarabia, Ruşii căutau să se apropie tot mai mult de Dardanele şi de Constantinopoli – pentru ca să se poată folosi cât mai bine de ruina împărăţiei turceşti. De aceea, în tot veacul XIX,

ei nu vor înceta să contribuie la dărăpănarea puterii otomane, uneltind răscoale printre creştinii din peninsula Balcanică şi purtând apoi războaie cu Turcii. Ţările Româneşti au putut să existe în toată această vreme, numai pentru că lăcomia rusească era înfrânată de dorinţa Austriecilor de a ocupa ei locurile noastre.

XL

EXPANSIUNEA COLONIALĂ A STATELOR EUROPENE

Portughejii. – Îndată după descoperirea drumului la Indii, Portughejii îşi alcătuiră primul imperiu colonial modern, al cărui centru era *Goa*, în India. Ei stăpâneau şi Brazilia în America, unde, din întâmplare, *Alvarez Cabral* fu dus de o furtună. Creatorul imperiului portughez fu *Albuquerque*, unul din oamenii mari ai epocei.

Legăturile Portugaliei cu India stârniră duşmănia Veneţiei şi a Sultanilor din Egipt care aveau monopolul vânzării produselor Indiei – aduse cu caravanele. Egiptul şi Veneţia căutară să împiedice folosirea Portughejilor de descoperirile lor. Atunci Albuquerque concepu un plan uriaş: să debarce în Africa şi, scoborînd cursul Nilului până pe la Khartumul de azi, să abată, cu ajutorul împăratului Abisiniei, cursul Nilului, în Marea Roşie, ca să facă din înfloritoarea ţară a Egiptului – concurenta lor – un pustiu arzător. Apoi debarcând de cealaltă parte a Mării Roşie, să incendieze Mecca şi Medina – oraşele sfinte musulmane – să distrugă Caaba, iar cadavrul lui Mohamed să fie purtat prin Europa, pentru a da o lovitură fanatismului musulman. Aceste planuri n'au putut fi aduse la îndeplinire, deoarece Albuquerque n'a fost ascultat. După vreun secul dela fundarea acestui imperiu, Olandejii îl ocupară aproape în întregime, afară de Goa şi de Brazilia.

Spaniolii. – După descoperirea Americei, se aleseră cu un imperiu colonial foarte întins şi bogat – ce cuprindea Mexicul, America de Sud şi unele insule. Ei nu se aşezară numai pe coaste, ca Portughejii, ci cuceriră teritorii întregi, în vederea unei sistematice exploatări. *Spania Nouă,* cum se numeau locurile cuprinse, a fost stoarsă până la sânge, ţinând nu numai pe Indieni, în cea mai revoltătoare stare de dependenţă, dar şi pe coloniştii spanioli care se aşezau aici. Acest imperiu mare l-au pierdut pe la începutul se-

cului XIX, când toate coloniile spaniole au devenit libere, ajutate de Englejì și de Americanii dela Nord. Totuși limba și civilizația spaniolă au rămas în ele până astăzi.

Olandejii. – După ce au scăpat de tirania lui Filip II și au câștigat independența, au ajuns într'o stare extrem de înfloritoare. Dar, dintre toate Provinciile-Unite, Olanda devine cea mai însemnată – iar burghezia sa stă în fruntea tuturor burgheziilor europene. Orașele *Amsterdam*, *Harlem*, *Haga*, *Leyda*, *Rotterdam* – principalele centre de industrie și de comerț ale Republicii – erau toate pe teritoriul său. O bogăție mare, scoasă din agricultură, pescuit, industrie și negoț, dar mai ales din transporturi pe apă și comerțul colonial, făcuse să se strângă în Olanda enorme capitaluri – de unde se împrumuta întreaga Europă. Pe mări, corăbiile lor erau singurele stăpâne, ajungând astfel cărăușii Europei – iar porturile lor gemeau de mărfuri aduse de pe întreg pământul. Marinarii olandeji obișnuiau să spuie că „Norvegia era pădurea lor, malurile Rinului și ale Garonei, podgoriile lor, Germania, Spania și Irlanda, tarlele de oi, Prusia și Polonia, grânarele, iar India și Arabia, grădinile lor".

Desvoltarea comerțului colonial și formarea unui imperiu olandez le-au putut înfăptui în urma ruinării comerțului portughez de către cucerirea spaniolă. Corăbiile olandeze încărcau în portul Lisabonei, aromatele Indiei, aduse aici de Portugheji, iar de acolo le împrăștiau în toată Europa. Când Portugalia fu cucerită de Filip II, această mănoasă meserie le fu interzisă de rege – fiind într'un războiu continuu cu Spania. Atunci Olandejii se hotărîră să le aducă singuri din India și, în 1602, se fundă la Amsterdam, *Compania Indiilor Orientale Neerlandeze.* Această companie se făcu stăpână pe toate contuarele indiene ale Portughejilor – organizând un sistematic comerț colonial și aducând mirodeniile chiar dela sursă. Ei ocupară și insulele Sonde, iar în 1619, fundară *Batavia*, în insula Java, care ajunge capitala posesiunilor coloniale olandeze. Intrară în relațiuni cu țările din Extremul Orient ca, China, Japonia, căpătând concesiuni comerciale – care le aduse mari foloase. Apoi cucerìră *Capul Bunei Speranțe* și *Ceylanul*, locuri ce le serveau ca puncte de aprovizionare și de sprijin în drumul lor spre Țara Aromatelor.

Succesul Companiei Indiilor Orientale, îi făcu pe Olandeji să

înjghebe o nouă societate, anume *Compania Indiilor Apusene*, pentru exploatarea coastelor atlantice din Africa, Brazilia și Antile. Deși câștigurile rezultate de aici au fost mai mici ca cele dintâi, totuși, mulțămită ei, Olandejii ajung stăpâni pe *Curaçao*, în Antile, *Guyana*, în America de Sud, și pe *Noul Amsterdam*, în America de Nord,—colonie cucerită apoi de Englejі și care este astăzi *New-York*.

Urmarea acestor bogății fu o strălucită vieață intelectuală. Universitățile olandeze ajung vestite în Europa, iar aici se strâng savanți de pretutindeni—între care cel mai ilustru a fost *Descartes*. Cu toate acestea, nu în direcția asta s'au manifestat Olandejii—ci mai mult în pictură, unde au creat opere tot așa de însemnate ca și cei mai iluștri pictori ai Renașterii italiene.

Francejii. – După Portugheji și Spanioli cei dintâi care și-au alcătuit un imperiu colonial au fost Francejii și Englejii.

Pe vremea lui Henric IV, mai mulți Franceji s'au stabilit în *Terra Nova* și *Acadia*, de unde urmașii lor au pătruns și în Canada. Deși pământul era bogat în pășuni întinse, în păduri virgine și în vânat scump, numărul coloniștilor nu se mărea. Hughenoții, persecutați, ar fi putut veni aici, dar ei preferară să se așeze prin diverse țări ale Europei, decât în ținuturi atât de îndepărtate. Colbert, cu planurile sale de mărire comercială, a căutat să facă din Canada o provincie franceză, și atunci o colonizație mai intensă populă teritoriile ei răsăritene, unde se fundase orașul *Quebec*.

Pe la sfârșitul veacului XVII, Francejii explorară valea Misisipiului care, în onoarea lui Ludovic XIV, fu numită *Luiziana*. Această regiune întinsă a voit s'o exploateze Law cu faimoasa lui companie comercială. N'a izbutit însă, dar pe vremea lui s'a clădit la gurile fluviului, un oraș, numit *Noul Orléans*.

Așa s'au așezat Francejii în America.

Exemplul Portughejilor nu putea să-i lese însă reci, nici în privința unei stăpâniri în India.

Mai întâi, Francejii se stabiliră în Madagascar și în insulele vecine de prin Atlantic și Oceanul Indian. Pe vremea lui Colbert, la 1664, se fundă *Compania franceză a Indiilor Orientale* care, în urma puternicului său sprijin, ajunse și în Indii, unde fundă *Pondichéery*, iar la una din gurile Gangelui, ocupă *Șandenagorul*.

Pe atunci, India se găsea subt stăpânirea unei dinastii musulmane, de origine mongolă, al cărei ilustru reprezentant a fost sultanul *Aureng-Zeb,* contemporan cu Ludovic XIV şi tot aşa de puternic şi de mândru ca şi dânsul. Dar, după moartea sa, imperiul Marelui Mogol se desmembră şi încăpu pe mânile diverşilor *nababi* şi *rajahi* — care îşi alcătuiră sultanate independente.

Compania franceză profită şi ea de evenimente şi se întări căutând să devie o stăpânire indiană, de sine stătătoare, care să nu se ocupe numai cu comerţul, ci să strângă şi tributuri dela băştinaşi. Această politică a fost realizată de un om de geniu, numit *Dupleix.*

Printr'un şir de combinaţii fericite, Dupleix izbuteşte să-şi creeze un mare imperiu colonial, deplin suzeran, având armatele, moneta şi organizaţia internă proprii. Teritoriile stăpânite de Compania franceză în India erau de două ori cât Franţa. Neajutat însă de guvernul lui Ludovic XV, care nu înţelegea nimica în chestii de asemenea natură, şi surpat mereu de Englezi, Dupleix a fost rechemat în Franţa, şi India abandonată pur şi simplu planurilor englezeşti.

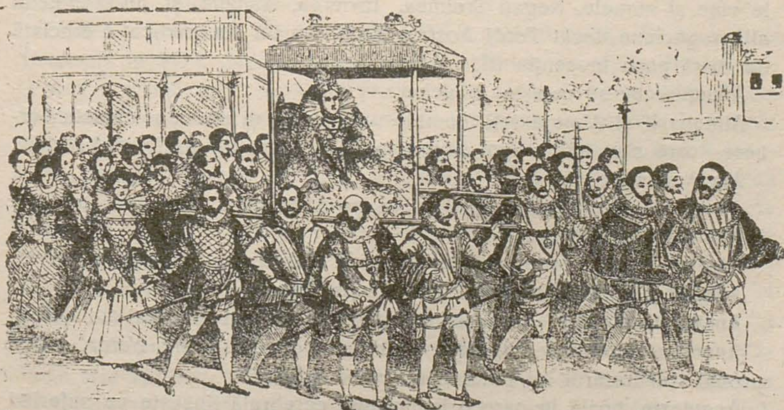
Englejii. — Tulburările engleze din veacul XVII, rezultate din introducerea Reformei în Anglia şi din tendinţele absolutiste ale Stuarţilor, au favorizat expansiunea colonială pe coastele orientale ale Americei de Nord. Puritanii şi celelalte secte persecutate părăsiră Anglia şi se stabiliră la Sudul Acadiei franceze — unde fundară nişte aşezări, numite *Noua Anglie.* Cu timpul, Englejii posedau între Munţii Alegani şi Oceanul Atlantic 13 colonii, cu vreun milion de locuitori activi şi plini de energie. Apoi, mai târziu, prin pacea dela Utrecht (1713) Englejii mai capătă teritoriile de pe lângă golful Hudson, *Terra Nova* şi *Acadia,* pe care Francejii au fost nevoiţi să le cedeze, în urma războiului de succesiune spaniol, odată cu dobândirea Gibraltarului luat dela Spanioli.

Dar şi în India s'a întâmplat aproape acelaşi lucru. În 1600, pe vremea Elisabetei, s'a format o societate particulară, numită *Compania Indiilor Orientale,* care căpătă monopolul comerţului cu aceste regiuni, pe 15 ani. După mici încercări de a se stabili prin insulele Oceanului Atlantic şi cel Indian, Compania debarcă în India, aşezându-se la *Madras,* spre marea neplăcere a Olandei, pe atunci stăpâna mărilor. Loviturile pe care Olanda le-a primit

dela Cromwell, pe deoparte, precum și ajutoarele directe date Companiei, o întăriră, mai ales fiind favorizată și de Aureng-Zeb. Dar războaiele urmate între Franța și Anglia, după 1689, aproape au ruinat-o. Ea s'a refăcut în veacul XVIII și, de astă dată, căută prin tot felul de mijloace să ieie locul Companiei franceze, lucru care a izbutit numai prin neghiobia încunjurimii lui Ludovic XV. După rechemarea lui Dupleix, *Clive*, guvernatorul Companiei engleze, și mai apoi *Warren Hastings*, ajunseră foarte puternici urmând întocmai politica lui Dupleix.

Războiul de șapte ani s'a purtat nu numai în Europa, ci și în coloniile acestea, americane și Indiene. Cu tot eroismul lui *Lally-Tollendal* în India și a lui *Montcalm* în Canada, Englejii ieșiră biruitori, și rezultatul a fost că Anglia căpătă dela Franța întreaga Canada și mai toate posesiunile ei indiene — precum și *Florida* dela Spanioli — stăpânire consfințită prin Tratatul din Paris (1763), cu care se însheie războiul de șapte ani.

Astfel, la sfârșitul veacului XVIII, Anglia ajunge cea mai mare putere colonială din Europa, atribuție cu care intră în Istoria Contemporană, când va deveni *Regina Oceanelor*.

Lămuriri și Lecturi Istorice

Abélard, filosof și teolog francez (1079—1142). A deschis o școală de retorică și filosofie scolastică, pe care a mutat-o la Paris — având un succes extraordinar. Căpătând o pasiune pentru o elevă a sa, Eloiza, pe care a răpit-o de-acasă ca s'o ieie de soție, avu de suferit foarte mult. În urma acestei întâmplări, atât Abélard cât și Eloiza s'au făcut călugări. Abélard a scris numeroase lucrări și a fost acuzat de erezie. În cimitirul cel mare din Paris se vede mormântul lor comun, locul cel mai vizitat din tot țintirimul.

Abjurà, a te lepăda în public de o religie.

Agud, *dud.*

Albigenții, sectă religioasă, influențată de Bogomilii din Bulgaria, care s'au răspândit întâi prin jurul orașului *Albi* din Provence, de unde le vine și numele. Negau Treimea, Învierea, Tainele și nu admiteau altă rugăciune decât *Tatăl Nostru.* Împotriva lor s'a predicat o cruciată de către papa Inocențiu III.

Albuquerque se cetește Albucherc.

Almohazii și **Almoravizii,** numele unor secte și ale unor dinastii berbere—care s'au întins apoi asupra populației maure din Nordul Africei.

Alp Arslan = *Alp Leul.*

Allodiu, dela *all od,* cuvinte vechi germane care înseamnă *pământ în deplină proprietate.*

Amurat, nume corupt pentru turcescul *Murad.*

Anagni, orășel lângă Roma, se cetește *Anani.*

Ancilla theologiae = roaba teologiei, nume dat adesea scolasticei.

Anonimul cronicar unguresc, *Anonimus Belae Regis Notar, a* fost probabil secretarul lui Bela II, din veacul XII.

Apoplexie, boală în care o hemoragie cerebrală lipsește pe suferind de simțire și de mișcare; inima și circulația sângelui continuă însă. *Apoplexia fulgerătoare* e urmată în totdeauna de moarte.

Argintul Păcii = *wergelt.*

Arie, născut pela 270 în Alexandria. Preut foarte învățat și deștept — propovăduitorul ereziei ariene, după care Fiul este făptura Tatălui — cea mai strălucită dintre toate fășturile, dar numai o creație a Tatălui. Așa fiind, Hristos este *asemănător* lui Dumnezeu, dar nu *aceeași substanță* cu el. Deosebirea dintre arianism și ortodoxie o arătase Arie printr'un singur cuvânt: *homoiousios*, pe când ortodocșii spuneau *homoousios*. Cel dintâiu vine dela vorba grecească *homoios = asemenea, asemănător*, iar al doilea dela *homos = acelaș*. Arianismul a fost adoptat de multă lume și în special de barbarii germani. Arie a murit în 336, de o colică, pe când era la umblătoare — lucru considerat de adversarii săi ca o pedeapsă dumnezeiască. Partizanii lui susțineau însă că Arie a fost otrăvit.

Armie, oaste, armată.

Atelkuz = *Etelköz*, înseamnă *țara dintre râuri* — un fel de Mesopotamie — și se raporta la Sudul Basarabiei.

Autocrator, nume ce se dădea împăratului bizantin; înseamnă *atotputernic*.

Bambu, trestie uriașă din țările tropicale ce ajunge până la 25 m. înălțime.

Barbă-Albastră, numele personajului principal dintr'o povestire a scriitorului francez, Perrault, care își ucisese șase soții. Când tocmai voia s'o ucidă și pe a șaptea, fu omorît el de cumnații săi.

Bascii, popor de origine necunoscută care locuește de o parte și de alta a Pirineilor. Limba lor nu seamănă cu nici una din Europa.

Basileus — *mare rege*.

Bayard, supranumit *Cavalerul fără frică și fără pată*, s'a născut la Grenoble în 1473, dedicându-se carierei armelor, la vârsta de 13 ani. A dus o vieață plină de avânt și de vitejii ne mai văzute. S'a distins în Războaiele pentru Italia, mai ales în vremea lui *Francisc I*. Odată, Milanul fiind asediat, Milanejii încercară o ieșire. Francejii însă îi aruncară îndărăt. Bayard, în furia atacului, se trezi deodată în cetatea dușmană, porțile închizându-se imediat. Adus înaintea Ducelui de Milan, răspunsurile lui îl umplură de admirație, și Bayard fu eliberat fără despăgubire. „Dacă toți Francejii seamănă cu dânsul", zise Ducele, „atunci nu ne așteaptă ceva plăcut". Într'altă luptă, la Neapoli, el apără singur un pod, împotriva unei trupe de 200 de cavaleri. Cu toate acestea, în focul unui atac, fu lovit de o archebuză care-i sfărâmă șira spinării. Văzând că e pe moarte, Bayard porunci să-l sprijine de un copac, cu fața spre dușmani, așteptându-și în liniște sfârșitul. Se spune că, tocmai atunci, trecea pe acolo Connetabilul de Bourbon care, văzându-l astfel, îi spuse că i-e milă de dânsul. „Monseniore", ar fi răspuns Cavalerul „milă n'are dece să vă fie de mine, căci eu

mor ca un om cinstit; milă să vă fie de voi, deoarece luptați împotriva regelui vostru și a patriei, călcându-vă jurământul".

Bazar, vorbă arabă ce înseamnă *piață.* Piață publică, acoperită, în Orient, unde se vând tot felul de lucruri.

Bigot, evlavios exagerat; credincios peste măsură.

Bogomilii = *miluiții de Dumnezeu,* eretici bulgari, numiți astfel dela preutul Bogomil, fundatorul sectei. Provin din manicheism. Credeau în Dumnezeu și Satana — principiul binelui și principiul răului — deopotrivă de puternici. Lumea, după dânșii, e opera Satanei. Negau Sfânta Treime, Învierea și Tainele, iar singura lor rugăciune era *Tatăl Nostru.* Această erezie, apărută prin veacul XII, a fost adusă în Tracia probabil de o colonie armnească. Pentrucă în toate cărțile sfinte, puneau temeiu mai ales pe epistolele Sfântului Pavel, de aceea li se mai zice și *Pavlicheni;* dar ei se numesc între dânșii, *buni, puri.* Bogomilismul a trecut din Bulgaria în Bosnia, de aici în Lombardia, apoi în Sudul Franței. Succesul pe care l-a avut se datorește nu atâta dogmei lui religioase, cât părții sociale, egalitare: a fost religia săracilor. Urme bogomilice se găsesc și la noi: postul Lunea, unele obiceiuri la morți, câteva scrieri religioase care circulă în popor, etc.

Boëțiu, *(Anicius Severinus Boëtius)* filosof și om de Stat roman care a jucat un mare rol în timpul lui Theodoric cel Mare. Dar dușmanii săi îl făcură pe Regele Ostrogoților să creadă că e în legătură cu împăratul Justin, împotriva lui Theodoric, pentru care a fost închis și apoi omorît în cazne înfiorătoare. În închisoare, Boëțiu a scris *De consolatione philosophica,* operă vestită prin ideile ei înalte și prin nobleța sentimentelor.

Breaslă, din slavonescul *bratsvo* = frăție. La noi și calicii își aveau tovărășia lor: *breasla mișeilor.*

Brocart, mătasă mai plină, cu desene variate pe dânsa.

Bullă, un decret al papii sau al vreunui cap încoronat. Numele îi vine dela pecetea bombată, de plumb, care se punea pe act. Bullele se numesc după cuvintele cu care încep. Așa, de pildă, Bulla lui Leon X în contra lui Luther se numește *Exsurge Domine.*

Bulla de Aur. Au fost mai multe. Sunt documente care reguiează Constituțiile diferitelor state în Evul Mediu; numite așa, din pricină că benzile de stofă, pe care se puneau sigiliile cu ceară, erau țesute din fire de aur.

Busola vine dela vorba italienească *bossolo* = cutie.

Cacom, *hermină.* Blană albă, cu care de obiceiu se împodobesc mantiile capetelor încoronate. Hermina este un animal mic, al cărui nume vine dela vorba *Armenia* — unde acest patruped se găsește în număr mai mare.

Calp, Calpă = *fals, falsă.*

Camera stelată, tribunal englez care judecă într'o odaie împodobită cu stele.

Camerele și Lojele Vaticanului, diferite încăperi din reședința papală care au fost decorate de Rafael.

Calicut, oraș indian, capitala Madrasului. A dat numele unei pânze de bumbac care, în franțuzește, se numește *calicot.*

Cancelar, șeful suprem al justiției, în timpul regalității franceze.

Canossa: a merge la Canossa = a te umili, după ce te-ai ținut tare.

Capelă = bisericuță. *Capela Sixtină,* celebră bisericuță în Vatican, construită de papa Sixt IV și împodobită cu tablouri în fresce, dintre care cele mai frumoase sunt făcute de Michel Angelo.

Carol cel Mare, portretul lui Albert Dürer dela pag. 61, e făcut de marele artist în 1515, după comanda primăriei din Nürenberg — orașul natal al pictorului. Împăratul e cu coroana pe cap, ținând într'o mână sabia, iar în cealaltă, globul cu cruce. Inscripția: *Karolus Magnus imperavit annis 14*, „a împărățit 14 ani" socotind timpul cât a fost împărat — deci dela 800 — 814. Cele două steme de deasupra, pajura germană și floarea de crin franceză, sunt adăugate ulterior de o mână străină, ca să arăte că Împăratul a domnit peste Germania și peste Franța. (Muzeul din Nürenberg).

Carol cel Mare era înalt, gros, dar bine potrivit. Avea ochii mari, nasul cam lung, părul frumos și o barbă mătăsoasă. Înfățișarea era veselă, însă impunea respectul. Cumpătat la mâncare, era și mai cumpătat la băutură. Ura beția, iar oamenii beți îi provecau desgust, chiar dacă ar fi fost prietinii ori rudele sale. Vorbea frumos și avea idei limpezi asupra tuturor lucrurilor. Își dădea mare silință să învețe limbi străine, iar latineasca o vorbea așa de bine, parcă ar fi fost limba lui. Se îmbrăcà simplu, călărea adeseaori și vâna fiarele sălbatice în pădurile nesfârșite.

Carol cel Mare și Școlile. — Carol ar fi dorit ca toți supușii săi să fie știutori de carte. Lucrul era însă greu, deoarece pe atunci nu erau școli. Preuții și călugării, care mai știau câte ceva, erau și ei ignoranți, și împăratul observa adesea în scrierile lor multe greșeli. Pentru asta, Carol căuta pretutindeni învățători.

Într'o zi, doi Scoțieni debarcară pe coastele Galliei, cu niște negustori veniți din Anglia. Pe când negustorii își vindeau mărfurile, Scoțienii strigau: „Cine vrea să cumpere învățătură? Noi suntem negustori de învățătură!" Oamenii îi credeau nebuni, dar Scoțienii nu se descurajară pentru asta, ci strigară mereu: „Cui îi trebue învățătură?" Auzind împăratul de dânșii, trimese să-i cheme. — „Într'adevăr, sunteți voi negustori de știință?" îi întrebă Carol. — „Da, și suntem gata s'o

împărtăşim tuturora care au nevoie de dânsa" răspunseră străinii. — „Şi ce vă trebuie pentru asta?" mai zise împăratul. — „O casă, hrană, haine şi oameni care să ne asculte". Atunci împăratul, săltându-i inima de bucurie, opri pe unul din ei în Gallia, iar pe cellalt îl trimese în Italia, şi amândoi avură şcolari mulţi care se folosiră de învăţăturile lor. *(Lavisse).*

Cartesian, de la *Cartesius*, numele latinesc al lui Descartes. Înseamnă ceea ce se rapoartă la doctrina şi la ideile lui Descartes.

Cassiodor, (Aureliu) scriitor latin şi om de Stat; a fost secretarul lui Theodoric cel Mare. A scris diverse lucrări istorice, importante pentru cunoaşterea vremii de atunci. A trăit 95 de ani.

Catolic, dela grecescul *khatolicos = universal.*

Cauchon, episcop de Beauvais, partizan înfocat al Englejilor, dela care spera să capete arhiepiscopatul din Rouen. Pentru a face plăcere stăpânilor săi, a condamnat pe Ioana d'Arc la moarte. Dar, şi în urma acestei infamii, nu s'a ales cu nimica.

Celibat, burlăcie. A trăi în celibat = a fi holteiu, burlac, necăsătorit.

Chiapa, oraş spaniol din Mexic, fundat în 1527.

Cid, eroul Castiliei în luptele cu Maurii. A trăit în veacul XI. Numele de *Seid* sau *Cid* înseamnă *domn, stăpân,* iar *Campeador, eroul câmpurilor de luptă.* Mulţi scriitori, între care şi Corneille, s'au slujit de vieaţa lui înflorind-o pentru lucrările lor.

Cimabue, pictor şi arhitect florentin (1240—1302), este cel dintâiu restaurator al picturii în Italia, rupând cu vechea tradiţie. Marele lui merit este că a descoperit pe Giotto, încă pe când acesta era cioban. Cu mai mult talent decât Cimabue, Ciotto a mers pe căile deschise de profesorul său şi astfel a pregătit apariţia lui Rafael.

Cizelat, a cizela, a lucra metalele cu o daltă mică, pentru ca lucrătura să iasă fină.

Clasele, la Germani, erau făcute de zei, căci ei au hotărît „ca sclavul cu faţa neagră, cu mânile aspre şi crăpate, cu spinarea încovoiată, să lucreze pământul, să sece mlaştinile şi să păzească porcii şi caprele; iar omul liber, cu ochii strălucitori şi faţa luminată, să fabrice plugul, să îmblânzească taurii şi să întocmească hambarele — pe când nobilul, cu obrajii rumeni şi ochii scânteietori ca ai unui smeu, să învârtească lancea, să întindă arcul şi să călărească".

Cléry, oraş pe lângă Orléans.

Cnut = biciu cu care se pedepseau vinovaţii în Rusia.

Codurile, colecţii de legi, strânse de împăraţi sau de jurisconsulţi. În Evul Mediu, pe lângă codul lui Justinian, au mai fost următoarele coduri romane: *Codul Gregorian* şi *Hermogenian*, publicate de jurisconsulţii Gregorianus şi Hermogenianus; *Codul Theodosian*, de împăratul Theodosie II — care a avut putere mai ales în Gallia. Afară de

aceste coduri, au fost diferite legi germane și anume: *legea salică*, la Francii Salieni, și *legea ripuarică*, la cei Ripuari — asemănătoare amândouă; *legea gombetă*, la Burgunzi, numită astfel dela regele Gondebald care a publicat-o, și legea Visigoților, numită *Forum judicum*. Apoi *codex Alamanorum*, la Alamani, etc. Toate aceste legi au fost redactate în latină, afară de legea salică, scrisă întâi în germană. Cele mai multe din dispozițiunile acestor legi sunt penale. Așa, din 413 articole ale legii salice, 359 cuprind pedepse.

Colocviu, dela latinescul *colloquium*, înseamnă propriu zis o conferință religioasă. Cu acest termen și-a însemnat Erasm din Rotterdam o operă a sa în dialoguri.

Colonadă, galerie cu coloane.

Compostella, oraș din Spania, pentru *Campus Stellae*. În catedrala de aici se găsește mormântul Sfântului Iacob, considerat ca un loc de pelerinaj.

Conciliu = *sinod*, adunare de fețe bisericești sau și mirene care se ocupă cu trebile religioase. Să nu se confunde cu vorba *consiliu*=sfat, sfătuire.

Concordat, în istorie se numește un tratat între un papă și un rege pentru stabilirea vreunei afaceri bisericești.

Condottier, șeful unei bande de mercenari pe care statele italiene le închiriau la nevoie. Vine dela cuvântul italian *condotta*, care înseamnă *contract de închiriere*. Au fost mulți condottieri vestiți. Cel mai cunoscut din ei este *Sforza*, ai cărui urmași au ajuns pe tronul ducal al Milanului. Condottierii italieni se luptau cu mare băgare de samă între dânșii, ca să moară cât mai puțini. În schimb, erau fără milă cu orașele învinse.

Conradin, în închisoarea din Neapoli, juca șah cu amicul său, când i s'a adus vestea condamnării lor. „Ah," spuse el — „ce grozavă lovitură pentru maică-mea!" și jocul urmă mai departe. A doua zi, fură duși la eșafod, ridicat în fața mării și acoperit cu catifea roșie. Înainte de a fi ucis, Conradin aruncă o mănușă în mulțime ca s'o ducă cineva lui Petru de Aragon — ruda sa cea mai de aproape — ca să-l răsbune cavalerește. Apoi Conradin și-a îmbrățișat prietinul — tot așa de tânăr ca și dânsul — și și-a pus capul pe trunchiu. După ce călăul a dat lovitura, Frederic, scoțând un muget spăimântător, s'a aruncat asupra capului însângerat, l-a sărutat strângându-l în brațe — apoi fu decapitat și el. De pe un balcon alăturat, sălbaticul Carol, cu încunjurimea sa, privea nepăsător. Se spune că, în momentul morții lui Conradin, o pajură s'a lăsat din înălțime, și-a muiat penele în sângele copilului împărătesc, apoi, cu aripi obosite, și-a reluat sborul spre apus. Poporul

a văzut în ea vulturul Casei de Suabia — care, în felul acesta,și-a arătat durerea pentru dispariția acestei ilustre familii. După moartea tinerilor, Carol de Anjou a ucis peste o mie din partizanii Hohenstaufenilor care primise bine pe „Corradino". Familii ilustre întregi au fost exterminate — atât dintre Italieni cât și dintre Sarazini. Iar la Roma, 130 de baroni au fost închiși în șure de lemn, cărora li s'au dat foc. Mănușa lui Conradin a fost dusă lui Petru de Aragon de către Cavalerul de Waldburg, ca semn că toate drepturile asupra celor Două Sicilii i-au fost transmise printr'însul.

Corregio, numit astfel dela locul nașterii; numele său adevărat era *Antonio Allegri*. Pictor italian vestit, aproape tot așa de mare ca și Rafael (1494—1534). Figura de pe copertă reprezintă cel mai frumos tablou al său, anume: *Mistica cununie a Sfintei Ecaterina,* aflat în Muzeul Luvrului din Paris. Isus, stând pe genunchii Fecioarei, pune inelul de logodnă pe degetul Sfintei Ecaterina din Alexandria, îngenunchiată înaintea sa. Este un tablou de o grație și de o frumuseță răpitoare. Coloritul lui este așa de suav, încât s'a spus „că e făcut în Paradis". Numai cine a văzut tabloul poate înțelege vorbele lui Eminescu când compară frumuseța desăvârșită „cu o pânză de Corregio".

Coresi, tipograf muntean, al cărui nume de *Diacon,* nu stă, probabil, în legătură cu rangul bisericesc, ci era un simplu nume.

Covenant, alianța între presbiterienii din Scoția, făcută în 1588, când Filip II și-a trimes flota spre Anglia. În timpul luptelor civile dintre Carol I și popor, s'a refăcut iarăși această înțelegere la Edinburg — și unindu-se cu parlamentul englez, l-a vândut pe Rege, atunci când Carol s'a refugiat în Scoția.

Coysevox, numele sculptorului francez (1640 - 1720) se cetește *Coazăvox.*

Crâmleni, numele dat de Români Tătatrilor așezați în Crimeea, căreia ei îi spuneau *Crâm.*

Crenel, crenele, zidărie dințată deasupra unui turn sau a unei cetăți prin care puteai trage cu o armă portativă.

Creștinarea Anglo-Saxonilor. Papa Grigore cel Mare, trecând într'o zi prin For, văzu scoși de vânzare niște copii care-i făcură impresie prin albeața pielei, prin frumuseța feței și prin coloarea bălaie a părului. Întrebând pe negustorul de sclavi de unde erau, acesta îi răspunse: din insula Britania. Aflând că ei sunt încă păgâni, Grigore zise: „O, durere! frunți așa de frumoase, conțin o minte lipsită de grația lăuntrică a lui Dumnezeu!" Și cercetând ce fel de nație sunt, negustorul îi răspunse că-s *Angli.* Auzind acest cuvânt, care în pronunția latină aproape se confundă cu *Angeli,* papa zise: „Cu adevărat sunt numiți astfel, căci au fețe angelice și așa trebue să fie în cer

fraţii îngerilor". Grigore trimese în insulă câţiva misionari, conduşi de Sf. Augustin. Ei fură bine primiţi de Ethelbert, regele Kentului, a cărui soţie, Bertha, era creştină. Mulţi Anglo-Saxoni primiră noua credinţă, botezându-se însuşi Regele. Ceea ce-i atrăgea mai ales pe aceşti oameni, înclinaţi spre tristeţă şi melancolie, era lumina pe care credinţa lui Hristos o aruncă asupra întunericului ce încunjură vieaţa omenească. Într'o adunare, un nobil bătrân luând cuvântul, zise: „Îţi aduci aminte poate, o rege, de un lucru ce se întâmplă uneori în zilele de iarnă, când stai la masă cu prietinii şi tovarăşii tăi. Focul luminează şi încălzeşte căminul, pe când afară e frig şi urlă furtuna. O rândunică străbate înăuntru: a intrat pe o uşă, se opreşte câteva clipe la căldură, apoi dispare îndată, pe cealaltă uşă, în întunericul şi gerul din care venise. Aşa îmi pare vieaţa omului pe pământ: o avem câtăva vreme înaintea ochilor, — dar de unde vine şi unde se duce, nu ştim. Dacă noua credinţă poate să ne spuie ceva în această privinţă, sunt de părere s'o primim".

Cum consilio episcoporum et optimatum=*sfătuindu-ne cu episcopii şi cu bărbaţii fruntaşi.*

Curialii, magistraţii care administrau oraşele. În veacul IV, sarcinile lor sunt doborîtoare. Trebuiau să îngrijească, pe sama lor, de jocurile publice, de împărţirile de grâu, de diferitele construcţii edilitare — dar mai ales garantau cu averea proprie strângerea impozitelor. Nu erau retribuiţi cu nimica. De aceea, ei făceau totul ca să scape de o onoare atât de amarnică: dar şi legile împărăteşti iau măsuri în consecinţă; altfel li se împuţinau veniturile împăraţilor. Pentru asta, erau opriţi de a lipsi din oraş, de a sta la ţară, de a vinde sau de a-şi înstrăina bunurile. Vrând-nevrând, trebuiau să se însoare, deoarece copiii lor erau curiali de-a-dreptul. O stare atât de apăsătoare avea să ducă numaidecât la dispariţia lor — ceea ce s'a şi întâmplat.

Cuvintele de pe urmă ale unui kalif: „Fiul meu, regatele sunt în mâna lui D-zeu: el le dă ori le ia, după voia sa. Pentru că ne-a pus pe tronul Spaniei, să-i mulţămim întotdeauna şi, spre a-i împlini sfânta lui voie, să facem bine oamenilor. Numai de asta ne-a încredinţat el puterea supremă. Dreptatea ta să fie egală pentru toţi: să apere şi pe bogat şi pe sărac, fără deosebire. Poartă-te cu bunătate către soldaţi, ca să fie apărătorii, nu tiranii ţării. Ocroteşte pe plugari, a căror muncă ne hrăneşte: veghiază asupra ţarinelor şi a recoltelor lor. Poporul să fie fericit la umbra tronului tău şi să se bucure în siguranţă de plăcerile vieţii". (Heşam I, fiul lui Abderraman, către feciorul său).

Decameron, povestiri întâmplate în zece zile.

Despótes, *stăpân.*

Devălmăşie = *în comun.*

Devoluție înseamnă transmiterea unui drept. Termen juridic. În unele țări, cum era în Flandra, prin acest drept primeau moștenirea fetele din căsătoria dintâi.

Dialectică, arta de a raționa metodic, pentru a convinge.

Digeste, dela latinescul *digesta = lucruri puse în ordine*, reunirea hotărîrilor jurisconsulților romani și a sentințelor judecătorești. Se compuneau din 50 de cărți.

Dijmă, zeciuială, unul din zece. Vine dela vorba latinească *decima*.

Dimitrie Donskoi=*Dimitrie Învingătorul dela Don.*

Diocesele erau la Romani subdiviziunile prefecturilor, vorba *diocesă* însemnând atunci *guvernământ*. Fiecare din ele cuprindea mai multe *provincii*, și fiecare provincie, mai multe *cetăți*. Diocesele erau administrate de *vicari*, iar cetățile de *rectori*. Erau 14 diocese la început — dar, mai apoi, s'a obișnuit ca Roma și Constantinopolul să fie considerate fiecare ca o diocesă. Atunci numărul lor s'a urcat la 16. Astăzi cuvântul *diocesă* are înțeles numai bisericesc și înseamnă *eparhie*, adică o regiune supusă autotității ecleziastice a unui episcop.

Doge vine dela vorba *duce* — șeful republicii venețiene și genoveze. Dogele purta coroană. La Veneția, în fiecare an, dintr'o corabie luxoasă, numită Bucentaurul, dogele arunca un inel în Adriatica, ceea ce însemna căsătoria Veneției cu marea.

Dom, dela latinescul *domus* = casă.

Donjon, turnul din mijlocul castelelor, unde stătea un om de pază.

Don Quichotte dela Manche, opera principală a lui Cervantes. Numele e scris după ortografia franceză. În spaniolește se cetește *Don Chihote dela Mancia.*

Duelurile. În secolul XVI și XVII, obiceiul duelurilor era foarte răspândit. De pe urma lor au pierit tot atâția oameni, ca și de pe urma unui războiu sângeros. Nobilii se băteau pentru toate nimicurile: pentru că s'au uitat unul la altul chiorîș; pentru că au trecut unul pe lângă altul, fără să se uite de loc; pentru că l-a atins puțintel când a trecut pe lângă dânsul; pentru că nu s'a dat repede la o parte, când a trecut și alte fleacuri de acestea. La duel, cei doi veneau cu marturi — care se băteau și ei, fără să știe măcar pentru ce. Atunci Richelieu făcu pe rege să deie o ordonanță aspră împotriva duelgiilor și s'o aplice. Auzind de asta, un nobil, numit *Boutteville*, care făcea parte din strălucita familie *Montmorency*, — fiind exilat dela curtea Regelui, pentrucă avusese 22 de dueluri, veni într'adins la Paris și, ca să arăte că nu-i pasă, se bătu în duel cu un conte, ziua nămiaza mare, într'o piață publică. Amândoi fură condamnați la moarte. Regele fu neînduplecat, după sfatul lui Richelieu — și vinovații fură executați. Atunci o rudă a lui Boutteville, Ducele de Montmorency, una din personalitățile mari ale

Regatului, se revoltă împotriva Regelui și fu prins cu armele în mâni. Pedeapsa pentru asta era moartea. Atât clerul cât și nobilimea interveniră pe lângă Ludovic XIII, ca să-l grațieze. Chiar poporul îi luă apărarea strigând „îndurare" subt ferestrele Regelui. Richelieu știa însă că ordinea în stat se întărește, fiind fără cruțare, și pentru cei mari, căzuți în vină, ca și pentru cei mici. De aceea, el ceruse capul lui Montmorency. Regele semnă hotărîrea parlamentului care îl condamnase la moarte. Dar, mișcat de nenorocirea Ducelui, îi permise ca, de bunurile sale, ce-i fuseseră confiscate—să dispuie după voie. Ducele, convins că greșise, se rugă lui Dumnezeu de iertare și ceru scuze Regelui, pentru că îl jignise. În ziua execuției, ca să-și arăte căința, merse, după cererea sa, numai în cămeșă, în piața Primăriei, unde era ridicat eșafodul. Fu executat în plânsul celor de față. Richelieu, nesimțitor, avea conștiința împăcată, fiind convins că, prin această moarte, întărise *ordinea* și *legea* în regatul francez. *(Lavisse).*

Drum tătărăsc — cale comercială pe la răsărit de Moldova, numită astfel, fiindcă din partea aceea veneau Tătarii. Pe acest drum umblau însă negustorii genoveji. Și mărfurile care soseau pe aici erau numite tot ***tătărăști***, de și le aduceau Italienii.

Du Guesclin se cetește *Diugheclen.*

Edict, poruncă, ordonanță, lege.

Elixirul vieții, apă vie pe care dacă o beai sau te scăldai în ea, nu mai mureai. Credință naivă.

Embatic, arendă veșnică care se plătește pentru un loc sau pentru o clădire, fără să-l poți deposeda pe ocupant.

Emblemă este reprezentarea unui obiect care-ți aduce aminte de o idee abstractă. Coasa este emblema morții, ceasornicul, emblema timpului, etc.

Emigrație = a-și părăsi țara, pentru a se așeza în alta.

Emir, nume ce se dă urmașilor lui Mohamed, apoi *guvernator*, șef.

Emul=concurent, rival, fără invidie și fără ură.

Emulație, ambițiune de a egala și de a întrece pe cei ce fac fapte bune.

Ensiferi, Ordin de Cavaleri-călugări; înseamnă purtători de sabie.

Eptarhie, cuvânt grecesc: înseamnă *șapte state.*

Ereziile mai însemnate erau: *Arianismul* care învăța că Hristos este o ființă *asemenea*, dar nu *egală*, cu Dumnezeu-Tatăl: nega deci divinitatea Fiului și, prin urmare, *Treimea.* A fost combătut în Sinodul dela Nicea. *Nestorianismul*, care spunea că Hristos a avut două naturi: una divină și alta umană, însă complect separate una de alta. Nega deci *întruparea reală.* A fost combătut în Sinodul din Efes. *Monofizismul* susținea că Hristos a avut numai o natură, *cea dumnezeiască.* Nega deci *umanitatea* lui Hristos, lucru ce contrazicea suferințele și

moartea Mântuitorului. *Monotelismul* predica cum că Hristos a avut numai o voinţă, măcar că avea două naturi. Şi această învăţătură combătea deci *întruparea* Mântuitorului.

Estramadura, provincie spaniolă. Înseamnă *provincia cea mai apropiată de fluviul Duero = Extrema Durii.*

Eunuc, scopit, scapeţ.

Exarh însemna la Bizantini un funcţionar mare care comanda în afară de graniţă. *Exarhat*, provincia unde exarhul avea putere.

Faţada unei biserici ogivale, adică a catedralei din Reims, e de o artă şi de o fineţă desăvârşită. Este împodobită cu 530 de statui, dintre care multe sunt de o rară valoare artistică. Turnurile, înalte de 82 m., sunt neisprăvite: le lipsesc vârfurile. În mijloc şi deasupra intrării principale, se află două roze cu admirabile vitraliuri. Subt cele două turnuri se vede „Galeria Regilor" cu statuile monarhilor franceji care se disting şi în figură. Din nenorocire, în timpul războiului trecut, a fost distrusă parte din faţadă care s'a reconstruit. (pag. 205).

Felendreş, postav de Flandra.

Focul grecesc, foc artificial, inventat de călugării bizantini, pe care apa îl înteţea, în loc să-l stângă. Compoziţia lui nu se ştie cu precizie: totuşi se crede că era un amestec de silitră, pucioasă, naft, smoală şi păcură, ce era aruncat asupra duşmanilor, cu ajutorul unor ţevi lungi de aramă ori chiar cu mâna. În 673, un inginer sirian, Callinicus, distruse întreaga flotă arabă, cu ajutorul acestui foc, de unde s'a crezut de Callinicus că ar fi inventatorul lui.

Fratricid, ucigăfor de frate.

Frondă, *praştie*. Cele două răscoale franţuzeşti din vremea lui Mazarin au fost numite aşa—jocuri cu praştia—din pricina puţinei lor seriozităţi.

Gheroc=surtuc bărbătesc răscroit.

Glagolitic înseamnă *scriere* şi vine dela vorba slavonească *glagol*= semn, literă.

Greco, mare pictor din şcoala spaniolă (1548—1626). Numele lui adevărat era *Domenic Theotokopulos*, fiind grec din Creta. A trăit în Toledo. Castelul Peleş are câteva tablouri de acest mare artist, dintre care unul foarte frumos: portretul lui Don Diego.

Grod=*loc de întâlnire*, mai târziu *oraş*.

Guise, numele Ducilor de Lorena. Francejii cetesc *ghiu-iz*.

Gutemberg se numea în realitate *Iohann Gensfleisch* din Gutenberg. Statuea sa, dela pag. 216, e opera lui David D'Angers şi, din eroare tipografică, s'a spus că e la Paris. În realitate se găseşte la Strasburg.

Halima e numele fetei care povesteşte în *O mie şi una de Nopţi*. De aici vine vorba noastră de *halimaua*. O traducere foarte bună în

românește a acestei vestite opere orientale, este acea a lui Gherasim Gorjan, apărută înainte de 1840.

Hârcă, tidvă ori tivdă, scăfârlie, craniu.

Hariri, scriitor arab din veacul XII.

Harun-al-Rașid = *Aron cel Drept.*

Hidromel, băutură fermentată sau nu, făcută din apă cu miere, foarte prețuită la cei vechi și mai ales la Germani.

Hrisov, vorbă mai veche, pentru *document*. Act întărit cu iscălitură și pecete domnească. Cuvântul este de origine grecească.

Hogeag, coș pentru fum.

Honterus Ioan, învățat preot brașovean, este propovăduitorul luteranismului între Sașii din Ardeal. El a înființat la Brașov o tipografie și o fabrică de hârtie — cu ajutorui cărora, căuta să câștige la religia reformată și pe celelalte națiuni din Transilvania, în special pe Români.

Iconoclaști = sfărâmători de icoane.

Ielele sunt 40 de fecioare frumoase care trăeisc în apele fără fund, subt conducerea unei regine. Pe lună plină ies afară și dănțuiesc pe câmpiile din apropiere. Dacă atunci prind pe vreun bărbat ori o femeie în mijlocul lor, îl amețesc, îi iau mintea și nu mai e bun de nimica. *(Credință populară).*

Ieronim din Praga, mare orator popular și om învățat, partizanul cel mai înflăcărat al lui Hus. Citat înaintea Sinodului din Constanța, Ieronim se prezintă și își apără ideile cu mult curaj; dar, după moartea învățătorului său, el se lepădă de dânsul. Acest lucru nu-i folosi. Chemat înaintea Conciliului, de astă dată îi reveni vechea tărie sufletească. El glorifică amintirea lui Hus și nu mai retractă nimica. Condamnat la moarte, fu ars pe același loc, ca și Hus.

Imigrație = a veni într'o țară pentru a se stabili acolo.

Imunitate, scutire de sarcini, de angarale, de impozite.

Inchiziție înseamnă cercetare, percheziție riguroasă. În istoria Evului Mediu era un tribunal bisericesc care judeca abaterile dela credință.

Incrustație este vârîrea unor bucăți de lemn, de metal, de fildeș, etc., într'un obiect oarecare, pentru a forma un desen. De pildă, incrustezi bucățele de fideș, în lemn de abanos.

Inibahar, plantă aromatică, a cărei sămânță se pune și astăzi în unele bucate, pentru a le da gust.

Inscripția de pe moneta de argint a lui Mihail III (pag. 118) înseamnă: *Mihail cu adevărat mare rege al Romeilor;* iar pe dos: *Isus Hristos a învins.*

Inscripția medaliei Paleologilor: *Ioan Paleologul rege și împărat atotputernic al Romeilor. O*, pus înainte de *Palaiologos,* e o eroare.

Inscripția de pe portretul lui Carol VII e: *Prea victoriosul Rege al Franței cu numele de Carol al Șaptelea.*

Inscripția medaliei lui Mihai începând depe față și urmând pe dos: *Mihai Voievodul Țării Românești. Consilierul Sacrei Maiestăți imperiale și regale, Locțiitor în Transilvania, Comandant general al Armatei dincoace de Transilvania și din părțile supuse ei. În anul Domnului 1600, prin prevedere, curaj și arme a câștigat victoria.*

Inscripția de pe chipiul lui Mihai Viteazul: *Mihai Voievodul Valahiei care a cuprins cetatea Nicopoli din Bulgaria în anul 1598.*

Inscripția slavonă de pe placa de marmură așezată pe mormântul lui Matei Basarab cuprinde următoarele în traducere: *«Aici zace Matei Basarab, cu mila lui Dumnezeu odinioară stăpân și Domn al Țării Românești, bărbat înțelept, îndurător și milostiv întemeietor și înnoitor al multor biserici și mănăstiri — niciodată biruit, ci birutor a multor locuri depărtate, purtător de biruințe prea slăvit, vrăjmașilor înfricoșetor, prietinilor ocrotitor, al țării sale înavuțitor cu mare avuție și cu toate îmbelșugările, cu pașnică liniște a domnit două zeci și trei de ani: a adormit întru Domnu la cinstite bătrânețe în anul Domnului 1654».*

Inscripța medaliei măcelului Hughenoților: *Pietatea a ațâtat justiția, 24 August 1572,* iar pe dos: *Virtutea împotriva rebelilor.*

Inscripția de pe medalia lui Maximilian și a Mariei: *Maximilian fiul împăratului Frederic, Ducele Austriei (și al) Burgundiei.* Apoi: *Maria fiica lui Carol, Ducele Burgundiei, al Austriei, Brabantului, Conte de Flandra.*

Inscripția medaliei lui Brâncoveanu, pe față: *Constantin Basarab de Brâncovani*; pe dos: din mila lui Dumnezeu Voievod și principe a Valahiei Transalpine.

Inscripția din jurul figurii lui Brâncoveanu (pag. 391) este Ιωάννης Κονσταντίνος Μπασαζάμπας Μπζαγγονάνος Βοενονθας, Ανθεντγς Και Ήγεμών πασης Uγγζβλακιας.

Inscripția revocării edictului de Nantes, pe față: Ludovic cel Mare, rege creștin; pe dos: Erezia înnăbușită, Edictul din Octomvrie 1685.

Ioana d'Arc. Câteva vorbe de ale ei: Când Ioana și-a arătat dorința să meargă la Orléans și să-l despresoare de Engleji, fu oprită de tatăl ei cu amenințarea că o va înneca de vie. Ioana răspunse: „Chiar dacă mi-aș toci picioarele până la genunchi, tot mă voiu duce!" Căutând să vadă pe Carol VII, care stătea pe atunci în orășelul Chinon, Ioana trebuia să străbată țara printre dușmani. Totuși nimica n'a putut-o împiedeca. „Trebue să alung pe Engleji din țară: pentru asta m'am născut". Ajunsă înaintea regelui, acesta o crezu, la început, vreo vrăjitoare. Ioana îi răspunse: „De ce n'ai încredere în mine? Lui Dumnezeu i-e milă de Măria Ta și de poporul tău. Sfântul Ludovic și Sfântul Carol cel Mare se roagă, în genunchi pentru Măria Ta". Ajungând înaintea cetății Orléans, căpitanii oștii nu voiră s'o asculte. Atunci ea,

adresându-se soldaților, le comandă: „Intrați voinicește printre Engleji!" *(Lavisse)*.

Isaurian, din Isauria, ținut din Asia Mică, al cărui oraș principal era *Seleucia*.

Interdict, hotărîre bisericească prin care un preut e oprit de a-și face slujba, sau oprirea de a se face serviciul divin într'un oraș, o țară, etc.

Interregn, interval de vreme când un stat e fără șef.

Invincibile Armada = înseamnă *«flotă care nu se poate birui»*.

Înălțarea Sfintei Cruci, sărbătoarea instituită în amintirea aducerii dela Perși a adevăratei cruci, e la 14 Septemvrie. Se numește și *Ziua Crucii*.

Ioan Fără-Țară, mai corect *Ioan Fără-Moșie* sau *Ioan Fără-Pământ*.

Irigație, udarea unor pământuri sau a unor ogoare prin ajutorul canalelor sau a șanțurilor.

Juruindu-se, a jurui, a se consacra lui Dumnezeu.

Justinian este traducerea numelui slavon *Upravda*, așa cum se numea împăratul înainte de a ajunge la tron. Pe tatăl său îl chema *Istok*, iar pe mama lui *Veglenița*, nume schimbat mai apoi în latinescul *Vigilantia*. După cum se vede, întreaga familie pare slavă. Totuși există o părere că Justinian ar fi latin și deci Român.

Juvăț, ștreang.

Kapukehaie, agentul Țărilor Românești la Constantinopoli în vremea vasalității noastre. Înseamnă *cap de poartă*, adică șef de serviciu.

Kneaz vine dela germanul *könig* = *rege*.

Laus Stultitiae, opera principală a lui Erasm din Rotterdam = *Lauda Nebuniei*.

Law se cetește *Las*. Creatorul unei bănci, în Franța, și a unei Companii a Indiilor, care au dat un grozav faliment (1671-1729).

Leczinski, corect *Leszczynski*.

Legnano se cetește *Leniano*.

Lipit pământului = *adscriptus glebae:* așa e termenul latinesc care arată condiția șerbilor în Evul Mediu.

Madone, reprezentarea în diverse feluri a Maicii Domnului, de către pictorii Renașterii, mai ales de Rafael. Vine din italianul *madonna*, nume dat statuetelor Sfintei Fecioare, puse pe la colțul străzilor sau la marginea drumurilor.

Magna Charta a fost un act de o importanță capitală pentru desvoltarea poporului englez. Garanțiile naționale ieșite de aici erau în număr de cinci: 1. Dreptul poporului de a vota impozitele și de a supraveghea întrebuințarea lor. 2. Dreptul de a regula succesiunea la tron și regența. 3. Dreptul de a-și arăta nemulțămirea, mai înainte de votarea subsidiilor pentru rege. 4. Acordul celor două Camere pentru

a schimba o lege. 5. Dreptul orașelor de a se plânge împotriva funcționarilor regali. Iar garanțiile individuale erau două: 1. Nimeni nu putea fi arestat decât prin ordinul magistratului respectiv. 2. Nimeni nu putea fi judecat decât de egalii săi, în comitatul unde s'a comis delictul, în ședință publică și fără apel. Ca să smulgă dela regii atotputernici aceste libertăți, nobilii au trebuit să se unească cu poporul—și deaceea, ei n'au lucrat numai pentru dânșii, ci au avut în vedere și interesele celorlalți. Pentru asta, nobleța engleză a fost animată de un spirit liberal și nu și-a rezervat revoltătoare privilegii, ca nobilii francejі. Iar în schimb, poporul nu simțea acea dușmănie feroce, ca în Franța, contra vechiului său aliat. Această stare de lucruri care, în Anglia, a dus la o anumită desvoltare a instituțiiilor publice, a fost cu totul alta în Franța. Aici, regii, slabi, s'au unit cu orășenii împotriva atotputerniciei nobililor. Din acest pact a ieșit desvoltarea *comunală* care a dat un caracter special așezămintelor publice. Iar când regalitatea a ajuns puternică, ea și-a uitat aliatul și a introdus împotriva tuturor puterea despotică. De aceea, pe când Anglia se îndrepta mereu spre monarhia constituțională, Franța pășea cu vigoare către regalitatea absolută.

Majordom, dela *major domus*, mai mare peste palat; intendenți superiori care au ajuns în Franța regi.

Manicheismul, erezie născută în Persia, influențată de mazdeizm care admitea și el lupta dintre principiul binelui și acela al răului. Se numește astfel de la *Manes* sau *Manicheu*, fundatorul ereziei. Cu toate persecuțiile, manicheismul s'a întins repede invadând tot apusul Asiei, de unde a trecut și în Europa subt diferite nume: cathari, bogomili, albigenți, etc.

Marco Polo, vestit călător venețian, mort la 1325. Făcând o călătorie în Orient, el intră în serviciul unui han mongol care-l trimese cu diferite misiuni in China, Indochina, Japonia, locuri pe unde nici un European nu mai călcase. Întorcându-se în Europa, după o absență de aproape 20 de ani, își descrise călătoriile. Cuprinzând multe lucruri neobișnuite, lumea n'a dat crezământ conținutului. Fiindcă în povestirile lui vorbea mereu de milioane, lumea i-a zis „Messer Millioni". Dar cercetările de azi au dovedit că toate afirmațiile sale sunt adevărate. Marco Polo este unul din puținii oameni cărora Geografia îi datorește mult. Iar descrierile lui au avut o foarte mare influență asupra scriitorilor în genere. Și Columb, mulțămită în bună parte lui, a pornit la descoperirea Americei.

Martel—Carol Martel—înseamnă *Ciocanul*, poreclă căpătată de Carol după bătălia dela Poitiers, unde i-a sdrobit pe Arabi.

Mausoleu, mormânt grandios, numit așa dela faimosul monument pe care Artemida, regina Halicarnasului, l-a ridicat bărbatului său, Mausol. Era considerat în vechime ca una din cele șapte minuni ale lumii. Câteva urme din el se găsesc la Muzeul Britanic din Londra.

Mazdeizmul, religia vechilor Perşi, numită astfel, dela zeul binelui, Ahura-Mazda.

Medina, pe limba arabă *Medinat al-Nabi*, înseamnă *Oraşul Profetului*, Înainte de fuga lui Mohamed aici, se numea Yatreb.

Merinizii, o dinastie arabă care a domnit în Africa de miazănoapte.

Merovingienii, prima dinastie din Franța. Se numește astfel, dela *Meroveu*, un strămoș al lui Clovis, care a luptat alături de Aëtiu, în Câmpiile Catalaunice.

Mickiewicz, numele marelui poet polonez (1798—1855), se cetește *Mițchievici*.

Minaret, turnul unei moschei, de unde se chiamă la musulmani credincioșii la rugăciune. Moscheile mari au și câte șase minarete.

Miniatură = *pictură cu miniu*. Se numea astfel, la manuscrisele vechi, titlurile roșii, lucrate cu *miniu*, sau colorația ce împodobea diferitele litere inițiale. Cuvântul e întrebuințat însă în text, numai în sensul de pictură fină, făcută pe unele manuscrise.

Miniu este un oxid de plumb (PB^3O^4) de o frumoasă coloare roşie —numit astfel dela râul *Minius* (azi Minho) din Portugalia— pe țărmurile căruia se găsea mult *chinovar*—căruia cei vechi îi spuneau tot *minium*. În realitate însă, chinovarul e o sulfură de mercur (Hg S), cu care miniul nu mai poate fi confundat astăzi.

Missi Dominici, trimeși domnești.

Misionari, propagandiști religioși care predică o credință.

Muezzin, un fel de preut la musulmani care, din minaret, anunță cu glas tare credincioșilor ceasul rugăciunii. La musulmani nu există preuți în sensul sacerdoțiului. Hogea e un simplu slujbaș care, în același timp, poate cumula și alte funcții mirene: azi e preut, mâni băcan, etc.

Nagodele sunt niște fecioare urîte care ies rar din pustietățile apelor, pentru a le aduce nenorociri oamenilor: îi înneacă ori îi chinuesc făcându-le tot felul de pocinoage. *(Credință populară)*.

Neamț înseamnă *om mut*. Așa numeau Slavonii pe vecinii lor de dincolo de Vistula, pentrucă nu le înțelegeau vorba.

Neofit, persoană convertită proaspăt la o religie.

Nika, numele marei revolte dela 532, din Constantinopoli, vine dela strigătul răzvrătiților, pe când se luptau cu oștile împărătești, ceea ce înseamnă: *învinge! fii biruitor!*

Nimb = *aureolă*: razele care încunjură capetele sfinților.

Nuşirvan, corect: *Anushirvan*.

Obiceiul pământului, reguli şi deprinderi juridice, nescrise, moştenite din tată în fiu, care au putere de lege. La noi, înainte de pravilele lui Matei Basarab și ale lui Vasile Lupu, mai mult prin Obiceiul pământului se purtau judecățile și cercetările.

Ogradă, vorbă moldovenească, pentru *curte*.

O foamete, în Evul Mediu. În 1033, o foamete spăimântătoare, pricinuită de ploi care cădeau într'una, împiedecând astfel lucrarea țarinilor și a ogoarelor, aduse nenorociri ne mai văzute în Franța. Ținu trei ani. În curând grâu nu se mai găsea, oricât l-ai fi plătit. Lipsind pânea, oamenii mâncau păseri și animale, apoi iarbă și scoarță de copaci. Mulți amestecau tărâțe cu un fel de humă—dar fără să-și stâmpere foamea, își grăbeau numai sfârșitul. Oamenii mureau cu miile, așa că lupii veneau până în preajma orașelor, iar cadavrele, care mai puteau fi găsite, erau aruncate în gropi adânci.

Ca să scăpe de moarte, începuseră unii să mănânce leșurile celor morți. Apoi, lipsind și acestea, omorau călătorii și copiii ca, pe urmă, să-i mănânce. Într'o zi, un drumeț cu femeia lui, trecând pe lângă o bojdeucă singuratică, pe drumul Lyonului, intrară înăuntru, rugând pe gazdă să-i lese să se odihnească puțin. Uitându-se prin colțurile bordeiului, călătorii văzură cu spaimă capete de bărbați, de femei și de copii. Atunci cei doi o rupseră la fugă—dar gazda se încercă să-i reție cu sila. Scăpând din mânile lui, cei doi nenorociți ajung într'un târg apropiat, și acolo povestiră întâmplarea. Autoritățile cercetând, găsiră în acea locuință 48 de capete omenești, ale căror trupuri le mâncase acel căpcăun. Pentru asta, fu judecat și ars pe rug. Un măcelar îndrăzni să aducă în piață carne omenească. Descoperit, fu și el ars, iar carnea, îngropată. Auzind asta, un țăran, aproape mort de foame, o desgropă și o mâncă. Și acesta a fost ars. *(Lavisse)*.

Omagiul vine de la vorba om.

Ordalii, de la anglo-saxonul *Ordal* = judecată.

Ordin, tagmă: ordinul Iezuiților, ordinul Templierilor, etc.

Ortodox = drept-credincios.

Otto cel Mare către Papa Ioan XII: „Venit la Roma, pentru serviciul lui D-zeu, când am întrebat pe fiii voștri sufletești, pe episcopi, cardinali, preuți, diaconi, asupra cauzelor absenței voastre și asupra motivelor ce vă împiedecă de a ne vedea pe noi, apărătorul Bisericii voastre și al vostru, ei ne-au povestit despre voi niște lucruri așa de rușinoase că, dacă ar fi spuse de niște comedianți, încă i-ar face să roșească. Pentru ca nimica să nu rămâie ascuns Măririi Voastre, vom arăta pe scurt câteva: o zi întreagă n'ar fi de ajuns să le arătăm pe fiecare în parte. Aflați dar, că sunteți acuzat că v'ați făcut culpabil de omucidere, de sperjur, de sacrilegiu. Se mai spune—ceea ce e grozav de auzit—că la masă ați băut în sănătatea diavolului; că la joc ați implorat ajutorul lui Jupiter, al Venerei și al altor demoni. Vă rugăm dar a veni neîntârziat și a vă spăla de aceste acuzațiuni...".

Pajură, vultur.

Pandecte, de la latinescul *pandectae* care vine din greacă: *pandectes = colecție de tot ce s'a scris într'o materie oarecare.*

Papă — vine dela vorba grecească **pappas** și înseamnă *tată.*

«Parisul face cât o leturghie», vorbele lui Henric IV când s'a lepădat de protestantism. Numai catolicii au leturghie: protestanții au suprimat-o.

Patriarh, de la vorba latinească *patriarcha* — înseamnă șef de familie, bătrân venerabil. Luat din grecescul *patriarhes* = cel dintâiu strămoș al familiei.

Patrimoniu, bun care vine dela tată sau dela mamă. *Patrimoniul Sfântului Petru* — înseamnă deci moștenirea Sfântului Petru.

Patruzecea Regelui = *quarantaine-le-roy.*

Păcurar = stăpânitor de oi. Vine de la latinescul *pecus* = turmă.

Pârgar = Consilier comunal în vremile vechi. Vine de la vorba **Bürger.**

Pe cruce este după tabloul lui *Prud'hon*, dela Luvru, făcut de pictor, după sinuciderea logodnicei sale. Lumina cade numai pe trupul slab al lui Hrisios și pe brațul Magdalenei. (Pag. 108).

Pelerin = om care se duce la un loc sfințit. *Hagiu.*

Penitent, om care se pocăiește.

Petic, petice, cârpă, cârpe.

Perugin, pictor, maiestrul lui Rafael. Se numea astfel, fiind născut la Perusa. Numele său adevărat era *Petru Vanucci.*

Piatra filosofală, substanță tainică ce avea proprietatea să schimbe toate metalele în aur, numai printr'o simplă atingere. De asemenea, se vindeca cu ea orice boală rămânând omul veșnic tânăr și fericit. A fost o credință copilărească.

Polabii sau **Venzii**, o ramură a Slavilor.

Polovții, un trib cuman. Se numeau și Uzii, de unde vine numele *Uzul* și *Oituzul*, păstrate până astăzi.

Pontifice, pontifical, preut, preuțesc. Mai ales se întrebuințează aceste cuvinte în legătură cu demnitarii mari ai Bisericii.

Porfirogenitul = *Născut în purpură.* Acest nume se dădea copiilor de împărați la Constantinopoli, fiindcă împărătesele îi nășteau într'o odaie tapisată cu purpură. Au fost mai mulți Porfirogeniți. De obiceiu însă, cu acest nume, e cunoscut împăratul Constantin VII din dinastia macedoneană.

Portal, intrarea principală într'o biserică, într'un palat etc.

Pragmatica Sancțiune, *consfințirea unei stări de lucruri, în cazul de față moștenirea Mariei Thereza.*

Prefecturile, subîmpărțiri administrative ale Imperiului Roman, către sfârșitul său; erau în număr de patru: a Galliei, a Italiei, a Illyricu-

lui și a Orientului. Ele corespundeau tetrarhiei lui Diocleţian. În fruntea lor stăteau *prefecţii* — cu atribuţii numai civile — aşa că acuma nu mai erau primejdioşi pentru împărat, ca vechii prefecţi ai pretoriului. Aveau totuşi mari puteri. Alături de dânşii — fără a le fi însă subalterni propriu zis — erau comandanţii trupelor: *magister equitum* şi *magister peditum*.

Presbiterieni, sectă calvină din Scoţia. Sunt numiţi aşa, din pricină că admit numai *preuţi* (lat. *presbiter*), fără episcopi.

Pricoliciul, e iazma gunoaielor, a locurilor umede, unde dospesc necurăţeniile. Sunt ţepoşi ca ariciul şi mari cât târnul. Nimeni nu trebue să se culce pe gunoaie, nici în preajma lor, pentrucă pricolicii atâta aşteaptă: să le cadă omul în ghiare ca să-l îmbolnăvească ori chiar să-l omoare. *(Credinţă populară).*

Procopius, istoric grec, secretarul lui Belisariu pe care l-a urmat în Asia, în luptele contra Perşilor. A rămas dela dânsul istoria războaielor purtate în vremea lui Justinian, în care împăratul şi cu cei de pe lângă dânsul apar într'o lumină frumoasă. Dar a mai lăsat şi altă istorie secretă în care aceleaşi personagii sunt arătate subt o înfăţişare oribilă.

Puritani, sectă presbiteriană, cunoscută prin fanatismul ei religios. Nu recnoşteau nici o ierarhie în Biserică, nici cruci, altare, clopote, icoane, nici leturghie. Nu beau, nu fumau, nu înjurau, nu umblau luxoşi. Interpretau *purul adevăr* din cărţile sfinte, de aici şi numele lor.

Pusnic, om care trăieşte în pustie.

Quakerii, sectă religioasă, născută din *puritanism*, numită astfel, din pricină că inspiraţia divină se manifestă la adepţii acestei credinţe, printr'un fel de *tremurătură*. De aici şi cuvântul *quaker* = *tremurător*.

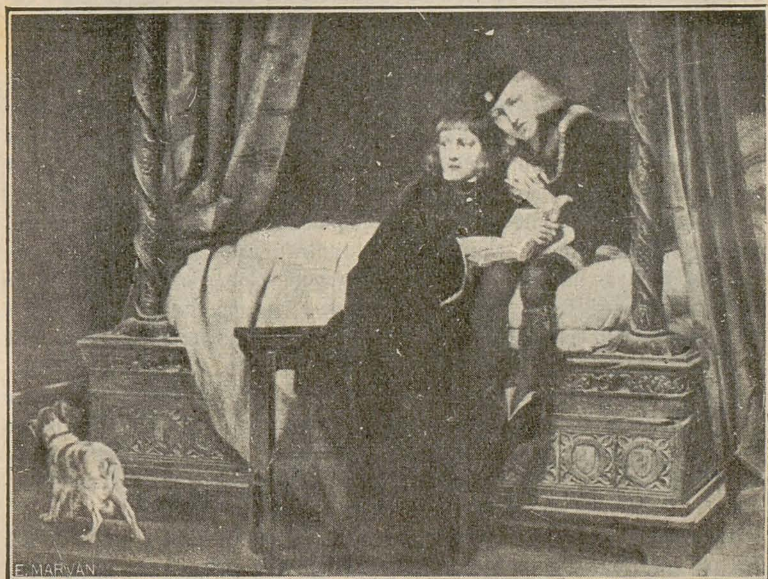
Radagais, un şef german care a prădat grozav Italia în 406, în fruntea unei oşti compusă din toate triburile germane. A fost ucis de Stilicon, generalul lui Onoriu.

Ramadan, a noua lună din calendarul musulman, în care foată lumea posteşte. Lunile lor fiind calculate strict după fazele lunii, fără a mai adăuga zilele complimentare, care să aducă potrivirea timpului cu anul solar, postul începe în fiecare an cu unsprezece zile mai devreme decât anul trecut. Fiindcă, la origine, a căzut în vremea căldurilor mari, i s'a zis *Ramadan*, un fel de *«Cuptor»* al nostru. Postul sfârşeşte cu sărbătoarea *Bairamului*, când nu se lucrează, iar credincioşii vin unii la alţii aducându-şi daruri.

Rântie, haină lungă şi proastă.

Războiul celor Două Roze din Anglia (1455 - 1485). – Înfrângerile Războiului de o Sută de ani pricinuiră în Anglia tulburări interne foarte crunte care au ţinut 30 de ani şi s'au numit *Războiul celor Două Roze.*

Henric VI, din familia de Lancaster, era un rege slab și foarte nepopular din pricina pierderilor din Franța. La urmă, a înnebunit ca și bunicul său, Carol VI, regele Franței. Împotriva lui s'a ridicat Ducele *Richard de York* care se credea înlăturat dela domnie pe nedrept, deoarece familia de Lancaster uzurpase puterea în 1399. Richard avea ca semn distinctiv un trandafir alb, pe când familia de Lancaster, unul roșu. O luptă crâncenă se încinse între aceste două familii — la

COPIII LUI EDUARD

Eduard V, regele minor al Angliei, și Richard, ducele de York, fratele său mai mic, fură închiși în Turnul Londrei și gâtuiți din porunca unchiului lor, Richard III — care le uzurpă drepturile. Neliniștea cânelui anunță venirea ucigașilor. (Paul Delaroche, Muzeul Luvrului).

care luară parte toți feudalii, unii ajutând familia de Lancaster, alții pe cea de York. Între acești nobili, cel mai cunoscut era *Warwick,* poreclit „făcătorul de regi".

În istoria Angliei n'a fost epocă mai urîtă de cât asta — când nobilii, cu partizanii lor, se măcelăreau unii pe alții. După mari tulburări, ajunge rege *Eduard IV,* cu care se părea că familia sa va rămâne stabilă pe tron. Dar el muri și lăsă doi fii minori, subt epitropia fra-

telui său, *Richard de York.* Acesta era însă ünul din cei mai ticăloşi oameni. El omorî pe amândoi nepoţii şi luă coroana, subt numele de *Richard III* (1483–1485). Dar, ucizând pe cei doi minori, el nu scăpase de toţi acei care aveau drepturi la tron. Un strănepot al lui Eduard III trăia retras în ţara Galilor, negândindu-se la domnie. Când a auzit de crimele şi tirania noului rege, a strâns o oaste, s'a bătut cu Richard III şi, învingându-l, l-a ucis. Învingătorul, care era din familia de Lancaster, s'a suit pe tron subt numele de *Henric VII.* El puse capăt luptelor civile luând în căsătorie pe moştenitoarea Casei de York, întemeind astfel o nouă dinastie, a *Tudorilor*, care a dat Angliei cinci suverani şi a domnit 118 ani (1485–1603).

Henric VII (1485–1509).—Războiul celor două Roze a ruinat Anglia. Optzeci de membri ai familiei regale, precum şi feudalii cei mai puternici, au pierit în lupte. Din această pricină, îi fu uşor lui Hnric VII să restabilească ordinea în Anglia şi mai ales să-şi impuie voinţa.

Henric VII a domnit absolut, nobilimea—păzitoarea libertăţilor poporului—fiind distrusă. Noul rege institui un tribunal, numit *Camera stelată*, pentru judecarea oricărui nesupus. Celor condamnaţi li se confiscau proprietăţile, iar averile, rămase fără moştenitori, treceau la visteria regală. După tulburările cele grozave, o linişte folositoare urmă în regatul englez care-i permise Regelui să încurajeze industria, negoţul şi marina. A încheiat deasemeni tratate de comerţ cu ţările vecine şi a trimes mai multe expediţii pe mare, care să descopere pământuri nouă. Fiind enorm de bogat, în toată domnia sa de 24 de ani, n'a avut nevoie de parlament, de aceea nu l-a convocat niciodată. El este deci începătorul monarhiei absolute în Anglia.

Regalitatea absolută în Franţa. Ludovic XI (1461 – 1483). Ludovic XI, fiul cel mai mare al lui Carol VII, era un om urît, cu nasul mare şi cu picioarele strâmbe—dar ager, ambiţios şi plin de viclenie. La nevoie, ştia să se prefacă şi nu-l întrecea nimeni în intrigi.

Ca să înfrâneze puterea nobililor, îi opri să mai bată monetă cu chipul lor. Nobilii aceştia sunt mai toţi de origine regală, adică se trăgeau din fraţii mai mici ai diferiţilor regi, care căpătaseră anumite provincii, subt numele de *apanaje.* Dându-şi samă de planurile lui Ludovic, ei se unesc şi fac *Liga binelui public;* în realitate, nu era vorba de interesele obşteşti, ci voiau să sdrobească puterea regală. Ludovic, pentru a fi mai sigur de succes, atrase pe burgheji de partea sa şi, după ce se asigură de sprijinul lor, merse cu armata împotriva nobililor pe care-i bătu la *Monthléry.* În urmă, căută să-i despartă prin făgăduinţe, ba chiar cumpărând cu bani pe unii din ei.

Carol cel Îndrăzneţ. - Cel mai puternic duşman al lui Ludovic al XI a fost *Carol cel Îndrăzneţ*, ducele Burgundiei. Existenţa acestui ducat

se datorește lui Ioan cel Bun care, pentru a răsplăti vitejia fiului său mai mic, Filip, în lupta dela Poitiers, i-a cedat Burgundia, cu Dijon

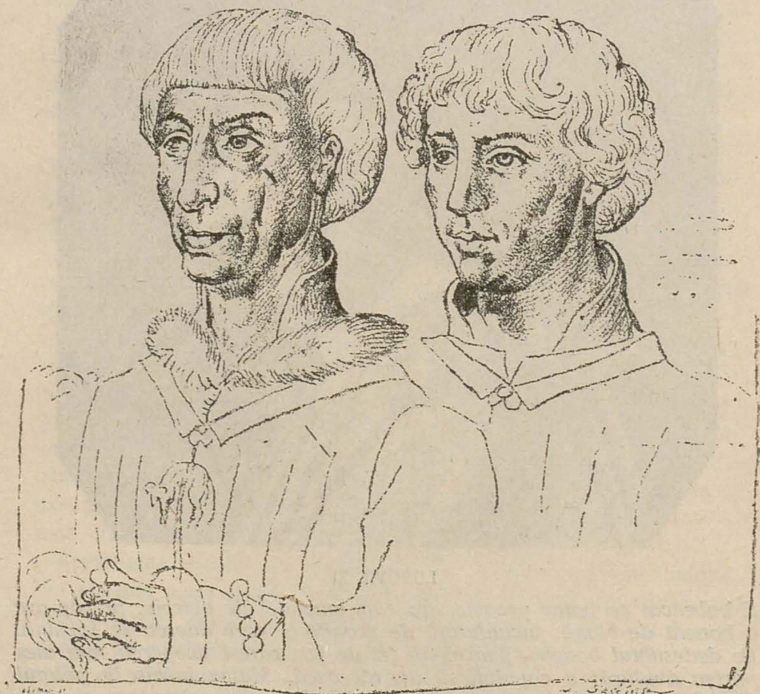
LUDOVIC XI

E îmbrăcat cu haine proaste, așa cum umbla el de obiceiu. În cap are o bonetă de blană, încunjurată de iconițe la care adesea se închina. Pe dedesubtul bonetei, poartă un fel de fes, care-i acoperea mai ales partea dindărăt a capului, să nu răcească. Stătea închis în palatul său și nu-i plăcea luxul, nici petrecerile. Dușman neîmpăcat al celor mari și puternici, era prietin cu cei mici, ale căror sfaturi le asculta bucuros. În oameni n'avea încredere și, de aceea, era și el minciunos și ipocrit, așa că rareori te puteai bizui pe vorbele lui. Nu uita ofensa niciodată: cuștile de fier, în care își ținea dușmanii, erau făcute după schițe date de dânsul. Se temea de moarte și mai ales de iad; pentru aceea făcea multe daruri bisericlor și în special Maicii Domnului. Adeseori punea să se lupte câni cu guzgani, ceea ce-i producea mare plăcere. Totuși, de pe urma lui, Franța a folosit foarte mult.

capitală. Încetul cu încetul, acești duci și-au mărit foarte mult posesiunile: au anexat Flandra, apoi Brabantul, pe urmă Țările-de-Jos, Luxemburgul, iar la Nord de Sena, Artois și Picardia. Erau puternici

cât niște regi. Bogățiile lor erau enorme, iar serbările dela curte, neobișnuite.

Carol cel Îndrăzneț ura foarte mult pe Ludovic XI, ale cărui planuri îl neliniștea. De aceea, el refăcu *Liga binelui public,* în care atrase și pe fratele Regelui, Ducele de Berry. De astă dată, Ludovic nu mai întrebuință armele, căci războaiele nu-i plăceau, fiindcă putea

FILIP CEL BUN ȘI CAROL CEL ÎNDRĂZNEȚ

În stânga, Filip cel Bun, tatăl lui Carol, purtând la gât colanul «Lânii de Aur», Ordin cavaleresc înființat de dânsul. Desenele sunt din veacul XV și se găsesc în Muzeul din Arras.

să le piardă — ci procedă conform celeilalte tactice a lui. Anume, răsculă orașele flamande împotriva lui Carol și, pentru ca să nu-i deie lui de băinut, îl vizită la Peronna. Dar Carol cunoștea bine pe Ludovic pe care-l poreclise *painjenul universal*, și, cum puse mâna pe dânsul, îl și băgă la închisoare. Trei zile s'a gândit Ducele Burgundiei dacă să-l omoare sau nu. În cele din urmă, sfătuit de consilierii

săi, îi cruță vieața, însă cu condiție să meargă cu dânsul să împresoare Liège-ul – care fu cucerit și prădat. Apoi Ludovic fu nevoit să-i cedeze și mai multe proprietăți, obligându-se în același timp să deie fratelui său, Ducelui de Berry, provincia Champagne.

POSESIUNILE LUI CAROL CEL ÎNDRĂZNEȚ

Țările-de-Jos, Brabantul, Flandra, Artois, Picardia, Luxemburg – cu orașele Gand, Liège, Bruges, Peronna – formau partea cea mai bogată a stăpânirii lui – apoi ducatul Burgundiei, cu capitala Dijon – era a doua bucată. Ca să le unească, trebuia să cuprindă Alsacia și Lorena – cu orașul Nancy.

Moartea Ducelui de Berry. – Cum ajunse Ludovic acasă, se gândi să se răsbune. Era atâta de înfuriet, încât i se părea că și păsările sburând strigau: „Peronna, Peronna!“ Bine înțeles, nu se ținu de nici unul din angajamentele luate. Fratelui său, în loc să-i deie Champagne

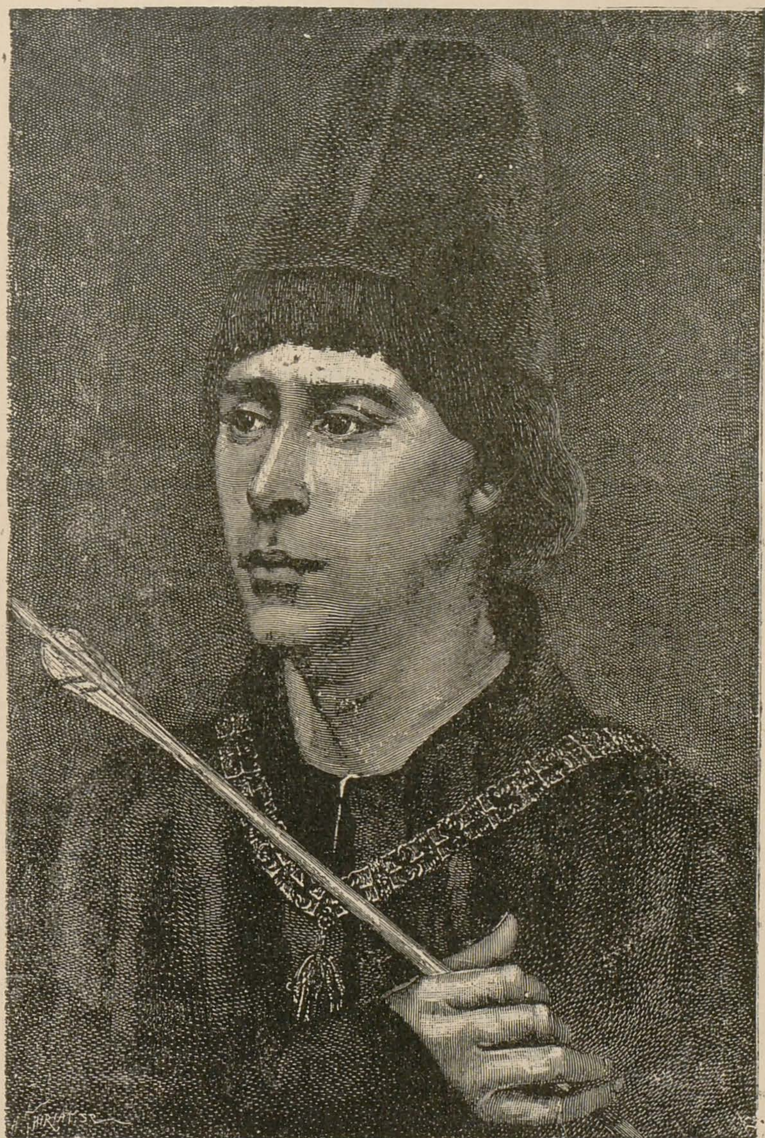
care l-ar fi așezat chiar între proprietățile lui Carol, îi oferi Guyanna, subt cuvânt că clima dela miazăzi e mai prielnică sănătății sale șubrede. Dar ducele de Berry muri în curând și toată lumea acuză pe rege că l-a otrăvit. Atunci Carol cel Îndrăzneț, făcându-se răsbunătorul mortului, înjghebă iarăși Liga împotriva lui Ludovic. Bătut însă și de data asta, ducele Burgundiei fu nevoit să încheie pace.

Ruinarea planurilor lui Carol cel îndrăzneț. – Carol nu-și părăsise planurile – măcar că era hărțuit. El dorea să refacă vechea Lotharingie și să capete titlul de rege. Mai întâi cuceri *Lorena* care, întrunită cu posesiunile sale, făcea din ele un singur trup, și nu două bucăți, cum erau mai înainte. Apoi intră în legături cu Frederic III, împăratul Germaniei, pentru a căpăta dela el titlul de rege. Lucrul era cât pe ce să se întâmple, dacă Ludovic ar fi rămas nepăsător. Dar el unelti atât de iscusit, încât prietenia dintre Duce și Împărat se strică, ba încă izbuti să-și încurce dușmanul într'un războiu crâncen cu muntenii Elveției. Aceștia îl bătură la *Granson* și apoi, într'o mare luptă, la *Morat*. Răsculându-se și Lorenii, tot prin uneltirile Regelui, Carol merse să cucerească orașul Nancy, dar și aici fu învins și silit să fugă. Fiind însă noapte și iarnă, rătăci și căzu într'o baltă. A doua zi sara, pajul său l-a găsit stră-

PALĂRIA LUI CAROL CEL ÎNDRĂZNEȚ
pierdută în bătălia dela Granson

Carol fugind, Elvețienii au intrat în lagărul lui, unde au găsit odoare neprețuite: vase de aur și de argint, sabia ducelui, bătută în nestimate, tronul lui de aur, pecetea ducală, colanul «Lânii de Aur», diamante etc. Ei și-au împărțit aurul și argintul cu coifurile. Pălăria lui Carol, împodobită cu mărgăritare, având deasupra un mare diamant – a căzut deasemenea în mânile lor. Necunoscând valoarea pietrelor prețioase, ele au servit ca jucării copiilor, iar diamantul cel frumos a fost vândut pe nimica unui preut de sat.

CAROL CEL ÎNDRĂZNEȚ

Era un om violent, crud și plin de îndrăzneală. Avea țările cele mai bogate din Europa și de aceea voia să devie rege. E făcut ca maiestru al unei corporații de arcași—pe care o prezida el. La gât are Ordinul «Lânii de aur»—creat de tatăl său, Filip cel Bun. În mână ține un baston-săgeată, emblema breslei arcașilor. (Muzeul din Bruxelles).

puns de o lance, cu trupul prins în ghiață și pe jumătate mâncat de lupi. Avea 44 de ani (1477).

MORMÂNTUL LUI LUDOVIC XI

Ludovic a fost toată vieața bolnăvicios. Suferea de friguri cumplite și era epileptic: de aceea purta fesul subt bonetă, să nu-i vie din răceală spasmurile. Spre sfârșitul vieții i-a ieșit lepră. Așa se explică starea lui posacă și amărîtă. Cu toate că se temea grozav de moarte, și-a pregătit, încă fiind în vieață, la biserica din Cléry, mormântul, cu o statuie de aramă. A ținut să fie reprezentat tânăr, îngenunchiat, cu fața înspre chipul Fecioarei și cu mânile în bonetă. Era în costum de vânat, cu cornul la șold și cu cânele la picioare, ca să deie, sărmanul, impresia de sănătate și de bună dispoziție!

Unitatea Franței. — Cu moartea lui Carol Îndrăznețul, Ludovic scăpă

de cel mai puternic duşman. Îndată după asta, îi luă o parte din state pe care o anexă la regatul său. Împotriva celorlalţi seniori rebeli, triumfă cu uşurinţă, ne mai fiind cine să le vie în ajutor. S'a purtat foarte crud cu ei: pe unii îi otrăvi, pe alţii îi spânzură, sau legându-i în saci, îi arunca în apă. Un feudal fu tăiet de calău—iar dedesubtul eşafodului fură aşezaţi copiii lui, pentru a fi scăldaţi în sângele tatălui lor. Un episcop fu închis într'o cuşcă de fier, unde trebuia să steie pe vine—ţinut acolo 14 ani şi purtat în halul acesta oriunde mergea regele.

Ludovic era credincios. De câte ori omora pe vreun duşman, aprindea lumânări la icoane şi se închina. Trăia retras, veşnic hursuz şi posomorît, iar acei cu care se sfătuia el mai des, erau calăul şi bărbierul său. Se temea tare de moarte—căci îi era frică să nu se ducă cumva în iad.

A lucrat toată vieaţa pentru întărirea puterii regale şi a izbutit să facă din Franţa un stat aproape unitar. A înfiinţat tribunalele regeşti, a creat poştele, a lăsat o armată permanentă, moştenită dela tatăl său, şi vistieria, plină. El introduse şi tipografia în Franţa.

A murit în 1483. În anii din urmă a fost paralizat.

Rege vine din latinescul *rex* şi s'a numit aşa, dela vorba *recte*. Deci regele trebue să lucreze totdeanna *cu dreptate*.

Reims se ceteşte *Rens*.

Revocare = anularea unui act.

Rit = rânduiala unei religii—după care se face slujba religioasă.

Rusalcele sunt zânele pădurilor şi ale apelor. Ele îşi pun ochiul pe cineva şi apoi îl farmecă atrăgându-l în mrejele lor. Dacă omul este ademenit—e pierdut pentru lume; dacă nu, de dânsul tot nu se mai alege nimica: umblă mereu peste câmpi, trist şi îngândurat până la moarte. *(Credinţă populară)*.

Sacerdoţiu, tagma preuţească în general.

Saint-Gothard nu este muntele elveţian, cum s'ar putea crede, ci un orăşel unguresc, *Szent-Gothárd*, pe Raab.

Sarazini, nume identic cu *musulmani*, vine de la vorba *Saracenii*, un trib foarte viteaz din Arabia, iar numele acesta derivă dela *Sara*, soţia lui Avraam.

Saşii = *Sachsen*, erau lucrători de mine. Au fost aduşi ca grăniceri.

Săpălugă, cazma cu doi dinţi.

Sărindarul—biserică dărâmată astăzi. Se numea aşa, fiindcă a fost a patruzecea biserică clădită de Matei Basarab. Pe greceşte, *saranda* înseamnă patruzeci.

Scanderbeg, pe turceşte *Iskender Bey*, prinţul Alexandru. Forma cu *beg* este slavă.

Scăfârlie, tidvă, hârcă, craniu.

Secui, dela vorba veche ungurească *szek* = *scaun de judecător*. De aceea, locurile lor se numesc și *Scaunele secuiești*.

Secularizare, a lua pe sama statului — putere seculară, adică care ține numai câteva veacuri — bunurile Bisericii, care e putere veșnică.

Selef, râu din Asia Mică, în care s'a înnecat Frederic Barbă-Roșie. E același cu vechiul *Cydnus*, unde era să moară și Alexandru cel Mare.

Sfânta Capelă făcea parte din vechiul palat regal care se ridica pe locul unde este astăzi Palatul de Justiție din Paris. A fost construită de Ludovic cel Sfânt, pentru ca să adăpostească Coroana de spini a lui Hristos și o parte din lemnul Crucii, trimese din Constantinopoli, de către împăratul Balduin de Flandra. De fapt, sunt două capele suprapuse: una jos, care era pentru oamenii palatului, și alta deasupra, pentru rege și curtenii lui. Aceasta din urmă e o minune de frumuseță. Zidită în stil gotic, fără nici o coloană pe dinăuntru, ceea ce-i dă o uimitoare svelteță, podoabele ei principale sunt splendidele vitraliuri care acopăr pereții de jur împrejur, lăsând foarte puțin zid liber. Ele reprezintă scene din Vechiul și Noul Testament, dintre care unele, adevărate capodopere. Sfânta Capelă este un monument cu care se fălește Parisul. În felul ei, e unică.

Sfânta Sofia înseamnă *înțelepciunea dumnezeiască* = Hagia Sofia. Deci biserica lui Justinian era închinată acestui atribut al divinității.

Sfântul Augustin. Chipul său dela pag. 90 e făcut de pictorul flamand Juste din Gand sau, pe numele lui adevărat, *Joos van Wassenhove*, din veacul XVII.

Sfântul Benedict, vestitul fundator al tagmei călugărești a *Benedictinilor*, monahi care au adus mari foloase culturii omenirii. Sfântul Benedict a introdus regula ca discipolii săi, pe lângă vieața călugărească, în post și rugăciune, să cultive pământul, făcând tot soiul de munci manuale, și să-și îmbunătățească spiritul, scriind, traducând ori copiind lucrări științifice și literare. Cea dintâi mănăstire benedictină a fost înființată de dânsul, pe muntele Cassino, în Italia de Sud, la 528. Ordinul Benedictinilor a dat creștinătății 24 de papi, 200 de cardinali, 5600 de arhiepiscopi și episcopi, 5000 de sfinți, 15.700 de scriitori. De aceea, Sfântul Benedict e mai vestit decât un fundator de împărăție.

Shakespeare se cetește *Şecspir*.

Siberia era un hanat tătărăsc, format cam pela 1242, după așezarea Tătarilor în Sudul Rusiei. Capitala lui era orașul *Sibir*, nume care apoi s'a întins asupra întregii țări. Ea a fost cucerită de *Iermak*, hatmanul Cazacilor dela Don — care, după cucerire, temându-se că n'o va putea păstra, a propus-o lui Ivan IV, care o primi.

Sierra, cuvânt spaniol care înseamnă *fierăstrău* și se numește cu el un șir de munți: Sierra Morena etc. Morena însemnează *negru*.

Simmach, amicul și socrul lui Boëțiu. Ținând de rău pe Theodoric pentru omorul ginerelui său — fu ucis și el. Nu trebue confundat cu marele orator, *Aurelius Symmachus*, care a trăit cu un secul înainte.

Slav, Slavon, înseamnă *om care vorbește*, de la *slova* = vorbă, spre deosebire de vecinii lor pe care Slavonii îi numeau *Niemeți* (Nemți), adică „oameni muți".

Șleahtă, nobleță rurală la Poloneji. La noi cuvântul are înțeles de *tovărășie proastă*.

Socinienii, sectă ieșită din Reformă, numiți astfel dela fundatorii lor, frații Socin. Negau Treimea și divinitatea lui Hristos. S'au răspândit în Polonia și prin alte țări din centrul Europei. Astăzi se găsesc prin America.

Solidus, moneta lui Justinian dela pag. 32. Chipul împăratului cu coiful pe cap și cu nimb de învingător. În mână are o suliță. Pe dos, tot împăratul, călare, se întoarce biruitor dela războiu, condus de o Victorie înaripată, în formă de înger. *Conob*, cuvântul de jos, e format din două vorbe: Con(stantinopoli) și ob(ryzum) și înseamnă „bătut de monetăria din Constantinopoli, din aurul cel mai curat". *Obryzum, i,* înseamnă pe latinește *aur pur*. După cum se vede, inscripțiile sunt în latină. Compară cu moneta lui Mihail III (pag. 118), pe care inscripția este în grecește.

Soroc = termen în judecată. Zi fixată mai dinainte pentru a face o plată, un drum etc.

Spania și Portugalia la începutul Epocei Moderne. — După ce Arabii s'au așezat în Spania, parte dintre creștini s'au retras în Pirinei, unde au întemeiat un stătuleț, numit *Regatul Asturiilor*, cu capitala Oviedo — căruia mai târziu, când s'a mărit, i s'a zis *Regatul Leon*.

Carol cel Mare cuceri o parte dintre Ebru și Pirinei și făcu Marca Spaniei. Această Marcă s'a transformat mai târziu în *Regatul Navarei* și s'a împărțit în trei: *Navara* propriu zisă, care a trecut și la Nord de Pirinei și atârna de Franța, *Aragonul* și *Castilia*. Aceste patru state, *Navara, Leon, Aragonul* și *Castilia,* au dus adevărate cruciate împotriva stăpânirii Arabilor din peninsulă, fapt care a imprimat o anumită trăsătură sufletească poporului spaniol.

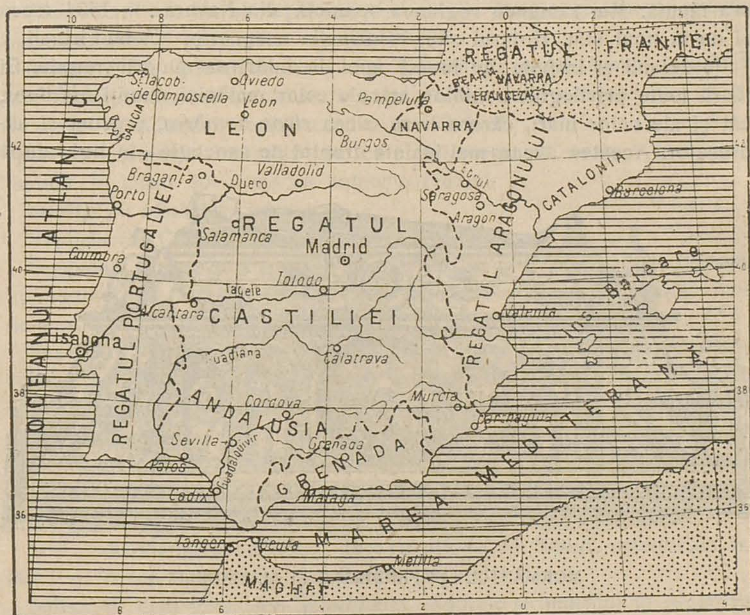
Cu slăbirea Arabilor, Aragonul și Castilia se măriră pe sama musulmanilor. Arabii, simțindu-se slabi, chemară în ajutor pe Maurii din Nordul Africei, care veniră subt numele de *Almoravizi* și *Almohazi*. Având necontenit de luptat împotriva invaziei musulmane, Spaniolii n'au luat parte la cruciate, socotindu-se luptători ai lui Hristos chiar în peninsulă. Printre eroii creștini de aici, s'a distins, între alții, *Ro-*

FERDINAND DE ARAGON

Regele e îmbrăcat în armură și cu coroana. În dreapta ține Mâna Justiției, iar în stânga, sceptrul ce se termină cu o floare de crin. Pajul, care-i așează zalele, e admirabil redat. Unii au văzut în această operă chipul Sfântului Ludovic, regele Franței. Tablou de Greco. (Muzeul Luvrului).

drigo Diaz din Bivar, care a cuprins Toledo și a învins cinci regi mauri. A fost supranumit, chiar de aceștia, *Cid,* ceea ce înseamnă *stăpân*, mai numindu-se și *Campeador*. Este eroul național spaniol. În cele din urmă, regele Alfons IX câștigă o mare biruință asupra Almohazilor, la *Tolosa*, (1212) după care puterea acestor musulmani merse tot spre declin.

PENINSULA IBERICĂ ÎN VEACUL XV

Regatul Portugaliei, regatul Castiliei și al Aragonului, Leon, Navara, și Grenada.

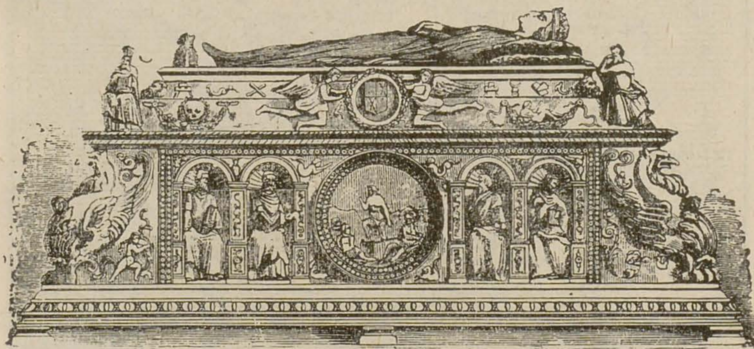
Portugalia s'a format cam pela 1030, în vechea Lusitanie – ca un stat neatârnat de celelalte state creștine.

După înfrângerile lor, Arabii nu mai păstrau în Spania decât regatul Grenadei. Ei chemară din Africa pe *Merinizi*, care fură însă respinși.

Ferdinand Catolicul și Isabela de Castilia. – Crearea statului spaniol s'a făcut prin unirea Aragonului cu Castilia. În 1469, *Ferdinand Catolicul*, prințul moștenitor al Aragonului, luă în căsătorie pe *Isabela*, moștenitoarea Castiliei. După ce au ajuns la tron, s'au gândit să facă

unitatea regatului lor. Ei pornesc împotriva lui Boabdil, regele Maurilor din Grenada, ultima rămășiță din cele zece kalifate ale peninsulei. Au urmat lupte îndelungate, și regatul maur fu cucerit bucată cu bucată. Mai rămăsese capitala, orașul Grenada. Ea se apără eroic un an; a fost cuprinsă în 1492 de către *Gonzalv de Cordova*. Cu asta, s'a încheiat stăpânirea musulmanilor în Spania. Maurii, parte au fugit în Africa, parte, de nevoie, au trecut la catolicism. Unitatea regatului era făcută. Mai rămânea regiunea spaniolă din Navara: în 1504 trecu și ea la noul stat. Hotarul său, în direcția asta, erau acuma Pirineii.

Ferdinand și Isabela au lucrat apoi la întărirea puterii regale. Ei luară toate privilegiile nobililor, atât ale celor mai mici, numiți *hidalgos*, cât și ale celor mari, cărora li se zicea *ricos hombres*, precum și ale orașelor. Acestea aveau mai înainte dreptul de asociație – în ligi – după

MORMÂNTUL LUI FERDINAND ȘI AL ISABELEI

metoda celor italiene. Aici ligile se numeau *hermandades*—drept care le fu interzis acuma. Miliția orășenească și Ordinile religioase de cavaleri ale *Alcantarei, Calatravei* și *Sf. Iacob din Compostella*, fură puse subt ordinele regelui. Însfârșit au introdus *inchiziția*, tribunal religios înființat de papa Inocențiu III, pe vremea Albigenților. De acest tribunal îngrozitor s'au servit atât în contra Evreilor și a Musulmanilor, cât și împotriva adversarilor regalității. Cei bănuiți erau aruncați la închisoare, puși la tortură și, dacă își mărturiseau vina, lucru care se întâmpla aproape întotdeauua, erau arși de vii. Averile condamnaților se confiscau de rege. Cu astfel de mijloace, Ferdinand și Isabela au izbutit să domnească absolut – dar numele lui *Torquemada*, marele inchizitor, a rămas până astăzi o amintire înfricoșată.

Din toate drepturile pe care le avusese orașele și nobilii, numai

unul s'a mai păstrat subt domnia despotică a lui Ferdinand: dările trebuiau aprobate de *Corteji*, un soiu de parlament, ales de nobili și de orașe.

Isabela a murit la 1504, iar soțul ei a mai trăit 12 ani. Nepotul lor, Carol I, moșteni Spania întregită (1516).

Stampă, figură tipărită, după ce a fost săpată pe aramă ori pe lemn.

Staroste = capul unei bresle.

Stathuder, titlu întrebuințat mai de mult în Belgia și Olanda pentru șeful statului. Președintele republicii.

Statutele din Oxford, o parte din Constituția englezească, făcută de așa numitul «*Parlament turbat*", (mad parliament), compus din 24 de comisari ai Adunării reprezentative din Oxford.

Stemă, semnul distinctiv pe care și-l alege un oraș, o țară ori o familie. În cazul din urmă se numește *blazon*.

Streliți = *vânători, trăgaci.*

Supliciu = Caznă, chin.

Surguciu, pana căciulii având la capătul de jos, un fel de cocardă împodobită. Se cetește *surguci*—dar se scrie *surguciu*—articulat fiind *surguciul*.

Șezătoare literară. Când un trubadur se oprea la vreun castel, seniorul, cu familia și cu oamenii săi, se adunau într'o sală și poetul recita o poemă acompaniindu-se cu o vioară ori cu o chitară. În răstimpuri, *jongleurii*—care se văd în stânga ilustrației dela pag. 200, făceau diferite figuri pentru distracția celor de față. Acești cântăreți ambulanți erau bine primiți de nobili, ospătați și uneori dăruiți cu lucruri de preț.

Șiiți, schismatici musulmani, deosebindu-se de *Suniți*, ortodocșii islamului. Turcii sunt suniți, iar Perșii, șiiți.

Șoltuz = dela germanul *Schultheiss*. Numele primarului în Moldova.

Tapițerie poate fi o broderie cu acul, pe canava, sau un covor țesut cu războiul, sau chiar ceea ce numim noi o *scoarță*, de pus pe păreți. Vestita tapițerie din Bayeux, făcută de regina Mathilda, soția lui Wilhelm Cuceritorul, pe care sunt reprezentate scenele cele mai caracteristice din cucerirea Angliei, era lucrată cu acul.

Taraf, bandă de lăutari, cuprinzând în ea instrumentele principale.

Theme se numeau la început, în Imperiul bizantin, corpurile de oaste trimese într'o provincie—apoi chiar provinciile.

Tituluș, *titlu*, formulă prin care un suveran își arată părțile de țară peste care domnește.

Tipic, ice, cu acccentul pe silaba întâia = *caracteristic.*

Toponimie = *numirea localităților.*

Trei-Ierarhi, numele grecesc al bisericii lui Vasile Lupu, fiindcă este

închinată sfinţilor Vasile, Grigore şi Ioan. Se mai numeşte şi *Tresfetitele,* de la vorba slavonească *sfeti* = sfânt şi înseamnă „Biserica celor trei sfinţi".

Turnul Londrei, totatul clădirilor care se numeşte astfel, e încunjurat de un zid crenelat şi de un şanţ—altădată plin cu apă. La început, a fost un palat regal, ca o fortăreaţă. Are patru intrări: Poarta de Fier, Poarta Apei, Poarta Trădătorilor şi Poarta Leilor. În realitate, sunt mai multe turnuri aici—dar cel mai vestit e *Turnul Alb,* ridicat de Wilhelm Cuceritorul. În aceste închisori şi-au trăit ultimile zile regi, regine, prinţi; şi până azi se vede locul unde au fost decapitate reginele Jeana Grey, Ana Boleyn şi Caterina Howard. Te cuprinde groaza când te uiţi la obiectele păstrate în turn: toporul şi trunchiul călăului, diversele instrumente de tortură, etc. Într'un colţ al cetăţuii e biserica Sf. Petru-în-Lanţuri, cu cimitirul unde sunt îngropaţi toţi acei ucişi în închisoare: „locul cel mai trist din lume" cum spune un istoric, deoarece nicăiri, pe pământ, nu apare mai sfâşietoare nestatornicia condiţiei omeneşti.

Turris, oraşul cedat Avarilor de către Justinian, era pe locul unde s'a ridicat mai târziu *Turnu-Măgurele.*

Tarţam, tarţamuri, = ciucuri ori împletituri care atârnă pe marginea unei ţesături, a unei podoabe etc. Se întrebuinţează mai mult la plural.

Unius linguae uniusquae moris regnum imbecille est = *Domnia unui monarh numai peste un neam de oameni, este o domnie slabă.*

Universitate, la origine, înseamnă o societate culturală care se bucura de mai multe privilegii. Era compusă din profesori şi studenţi.

Uzurpaţie, a lua cu puterea sau prin vicleşug ceea ce se cuvine altuia. A uzurpa tronul = *A ocupa tronul fără drept.*

Valdensii, eretici franceji din Provence, numiţi aşa, dela Petru Valdo un negustor din Lyon care, prin veacul XII, îşi predică învăţăturile lui, semănând cu ale Albigenţilor. Au fost persecutaţi de Francisc I. Secta lor există şi azi.

Vasal, dela vechiul verb saxon *wassen* = a lega, a cetlui.

Vântoasele sunt fiicele furtunilor. Ele se joacă în aer făcându-şi coroane din crăcile şi frunzele rupte, care se văd când se mănâncă vânturile, adică în *vârtejuri.* Nu stau niciodată în ploaie, ci merg totdeauna înaintea ei, îndoind şi rupând copacii. *(Credinţă populară).*

Vârcolacii sunt duhuri necurate, în formă de şerpi, care caută să mânânce luna. Se fac din copiii nebotezaţi. Sunt duşmănoşi şi pentru oameni. *(Credinţă populară).*

Veronezul (Paul), numit astfel, dela locul naşterii. Numele lui era *Paolo Caliari.*

Virginia, prima colonie americană, numită astfel de către Raleigh, în onoarea reginei Elisabeta care era nemăritată.

Vizir = purtătorul greutăților.

Walpole, ministru englez care a cârmuit prin corupție, falșificând alegerile și cumpărând pe deputați (1616–1745).

Xilografie, de la grecescul xúlon, lemn, și gráfo, scriu. Arta de a imprima cu ajutorul plăcilor de lemn.

Zimisces, numele unui împărat bizantin, se cetește *Ţimisces*.

Zisca însemnă *Chiorul*–șeful Husiților care a dus un aprig războiu cu catolicii, după moartea lui Ioan Hus. Neputând fi învins, Sigismund voia să-l facă vice-regele Boemiei–dar tocmai atunci Zisca moare. El a lăsat cu limbă de moarte ca, din pielea sa, tovarășii să-și facă o darabană, pentru ca, și după ce nu va mai fi, să-și conducă partizanii la luptă.

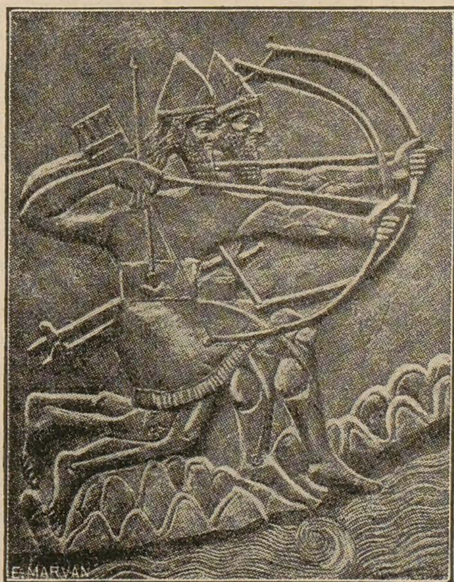

TABLA ILUSTRAȚIILOR

PLANURI

PLANȘE

HĂRȚI

TABLA DE MATERII

PARTEA A DOUA

Europa până la Revoluția franceză

De acelaşi autor

Au apărut în editura CULTURA ROMANEASCĂ, S. A. R.

ISTORIA VECHE

pentru clasa I secundară, băieţi şi fete.

ISTORIA MIJLOCIE

pentru clasa II secundară, băieţi şi fete.

ISTORIA NOUĂ

pentru clasa III secundară, băieţi şi fete.

ISTORIA ROMANILOR

pentru clasa IV secundară, băieţi şi fete.

ISTORIA ANTICĂ

pentru clasa V secundară, băieţi şi fete.

ISTORIA EVULUI MEDIU ŞI MODERN

pentru clasa VI secundară, băieţi şi fete.

ISTORIA CONTEMPORANĂ

pentru clasa VII secundară, băieţi şi fete.

Preţul Cărţii	Lei	147.60
Taxa 5 %. C. C. D.	„	.740
Total	„	155.—